

نصرت نامہ ترخان

سید میر محمد بن بایزید پورانی

بہ تصحیح و تنقیح

ڈاکٹر انصار زاہد خان

انسٹی ٹیوٹ آف سینٹرل اینڈ ویسٹ ایشین اسٹڈیز

(جامعہ کراچی)

کراچی

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

is known
al history
Freedom

ooks and

etary and
Pakistan

' of Paki-
Associate
s.

نصرت نامہ ترخان

134215

[f. 1] الافلین: شنوی:

بقدرت انجمن افروز انجم بحکمت مردی آموز مردم
نوازش بر فراز بزم ناهید نوا بخش مسیح از قرص خورشید
ز فیض شامل او قبضه خاک شده مسجود چندین گوهر پاک
بانجم داده زیب قصر افلاک بہ مردم داده حکم کشور خاک
درین ہنگامہ بالا و پستی نہ زبید غیر او را نام ہستی
کری کہ یک رشحہ از جوئبار موہبتش شورستان عالم کون را رشک بساتین جتان و غیرت
ریاض رضوان کہ وهو الذی انزل من السماء ماء فاحیا بہ الارض بعد موتھا شنوی:²
ز خاک شوره بوم و دشت پر خار سحاب فیض جودش ساخت گزار
ہناد از قطرہ در جوف صدف در ز نگہت ساخت جیب غنچہ را پر
بامرش گلبن و سرو خرامان کشیدند از فراغت پا بدامان
فروزان کرد در باغ آتش گل شرار افکنده زان در جان بلبل
بصحن باغ عطر از نسترن بیخت ز شبنم بر سمن در عدن ریخت
حکمی کہ یک نکتہ از دقائق حکمتش افہام عقلا را از حسیض بشریت باوج معرفت

1. Al-Qur'ān, 6:76. Eng. Tr. "Those who set." Unfortunately the earlier folios of the manuscript are lost, however, the Qur'ānic Sūrah can be identified. The full text of the verse is قال هذا رہی فلما افل قال لا احب الافلین
Eng. Tr. "He said 'I love not those that set.'"

2. The word فاحیہ corrected to فاحیا see Al-Qur'ān, 2:164 cf. 16:15; 30:25; 39:62. The translation of the verse is:

"In the rain which God sends down from the skies, and the life which He gives therewith to an earth that is dead."

احدیّت رساند کہ افمن شرح اللہ صدرہ، للاسلام فهو علی نور من ربہ¹ شنوی :

بدل بخشید چندان روشنائی
بقطع شرکت اجسام و اعراض
کہ دل افروخت شمع آشنائی
ز نقش لام الف بخشید مقراض
نداده لیک سوی ذات خود راه
خرد را نور [12] ایمان کرده روزی
طبیعت گر دلیری ها نموده
بعصمت دستگیری ها نموده

مقدری کہ اطباق سماوات علی و اوراق مغازات غیر از اہی و کالت آلت و سیلت حیلت
کلمح بالبصر او هو اقرب² بامرکن از بادیه عدم بہ معمورہ وجود آورد کہ انما امرہ، اذا اراد شیآن
يقول له کن فیکون - فسبحان الذی بیدہ ملکوت کل شی و الیہ ترجعون شنوی :

نوبت قدرت بہ ثریا زده
کرده زموجود چو باغ ارم
سکہ صولت بہ ہیولی زده
کنده ہنالش ز زمین عدم
قدرتش افکنده بدست قبول
خلعت اقبال بفرق عقول
گلک قضا گشتہ بدایع نگار³
عنصر از و گشت مربع نشین
باز رقم صورت حیوان زده
معرفتش قرعہ بانسان زده

مدبری کہ فضای گنبد افلاک و فسحت خلافت خانہ خاک را بسریر خلافت مقرر پادشاہان
ممالک تسخیر آراستہ بحکمت بالغہ خود بعضی را زبردست و قومی را زبردست ساخت کہ ولولا دفع
اللہ الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع⁴ - شنوی :

1. Al-Qur'ān, 39:22. Eng. Tr.

"Is one whose heart God has opened to Islam, so that he has received enlightenment from God."

2. Al-Qur'ān, 16:77. Tr. "as the twinkling of an eye, or even quicker."

Ibid., 36:82-83. Tr. "So glory to Him in Whose hands is the dominion of all things: And to Him will ye be all brought back."

3. نگار in the Ms.

4. Al-Qur'ān, 22:40. Tr. "Did not God check one set of people by means of another, there would surely have been pulled down monasteries."

یکی را برکشد بر اوج افلاک
 یکی را می گذارد تارک از میخ
 یکی را چون صنوبر پایه افراخت
 یکی چون برق از و خندان و خرم
 یکی را چون سلیمان پنجه روز [۱۳]
 یکی در قصر راحت جسته منزل
 یکی را جای در سروپا [کذا] گل
 یکی که این پامال آن یک سرافراز است
 بتقدیر خدای کار ساز ست

مبدعی که به نوک خامه ایجاد و ابداع و زبان کلک انشاء و اختراع رقم سعادت بر صحیفه
 جبہ السعید من السعد فی بطن امه^۱ به ثبوت رسانیده خط بطلان بر نسخه آمال تبعه لا غوینهم
 اجمعین کشید^۲ شنوی :

طایفه‌ئی را که از عهد الست
 در طلب گنج ارادت شدند
 پایه آن قوم بدآنجا رسید
 فوجی از ایشان بمقام طلب
 قوم دیگر جسته ز غایت نشان
 فوج دیگر دم ز جلالت زدند
 طایفه‌ئی نیز ز حسن سلوک
 هر یک از ایشان زپی دین و داد
 عالم از ایشان همه معمور گشت
 وانکه شقی بود در روز نخست
 طالع برگشته و بخت سیاه
 بانظر رحمت خود عهد بست
 قافله سالار سعادت شدند
 کافر ایشان به ثریا رسید
 یافته منشور ز علم و ادب
 محل همت بولایت کشان
 تخت در ایوان رسالت زدند
 پیش گرفتند طریق ملوک
 قفل در گنج عدالت کشاد
 نظمت آفاق همه نور گشت
 عهد شقاوت [بود] او را درست
 کرد چو شب روز امیدش تباہ

1. A saying reputed to be of the Second Pious Caliph 'Umar al-Fārūq meaning 'good men are born of good mothers'.
2. Al-Qur'ān, 15:39. Tr. "And I will put them all in the wrong."

بعد شنای احد لا ینام نعت رسول است علیه السلام
 و شمایم صلواتی که نگهت نسیمات ورد به الایات آن بوی وفا به دماغ اهل ایقان رساند و
 نسیم تحیاتی که طیب نفحات مشکه الفوحات آن مشام ارباب انشراح را معطر کردند - چون آنکه
 تحفه موقف رسالت و طفیل محفل نبوت و جلالت مرکز سپهر سعادت و نقطه دایره عصمت محمد
 [صلی اللہ علیہ وسلم] نام محمود مقام علیہ افضل الصلوات والسلام باشد که سرو [کذا] نبوت و
 ختم رسالت اختصاص پذیرفت و از فرط جاہش خاک عزت را آبروی حاصل آمد که از امداد فیض
 آن ریاض شریعت ابداء لآباد مزید طراوت خواهد یافت و گلشن ملت الی یوم [4 . f] التناد مزید
 نضارت گرفت عرصه کدام شرف تواند پیمود - شعر:

نبی وجود الدهر فرع وجوده فانه غلیه الایجاد والکون
 یشیر الی عفو الاله و فضله شفیع عصاة المومنین بلا عون

شنوی:

محمد کافرینش را سبب اوست مدار مهر و ماه و روز و شب اوست
 گل سیراب باغ زندگانی در یکتای دریای معانی
 سپی سرو گلشن ریاض جود¹ تدرود خوش خرام باغ مقصود³
 بہار لاله زار عالم خاک سحاب قطره بار رحمت پاک
 ز کوشش گلشن فردوس باغی ز رویش شمع مهر و مه چراغی
 بہ از آدم ولی از نسل آدم بہ از عالم ولی از اہل عالم
 تسلی دل امیدواران شفاعت گستر چندین ہزاران
 گہی جبریل باشد میر یارش زبانی بکنبوتی پرده دارش
 پیغمبری کہ ہنوز اختر فرخندہ ورود وجودش از افق امکان طالع نگشستہ بود کہ ماہ لوای نور
 آرائش شعشعہ اول ما خلق اللہ نوری⁴ بر عالم تافت - شنوی:

1. The line appears metrically defective.
2. It may be تدرود
3. The line appears metrically defective.
4. Al-Qur'an, 2:228. Tr. "What God hath created."

نکشته صورت عالم مصور   دو عالم بود از نورش منور
 چه جای این سخن عالم کجا بود   که نورش سایه نور خدا بود
 اگر نورش نبودی عالم افروز   نکردی هیچ کس فرق شب از روز
 بذکرش چار عنصر را تفاخر   ز نامش چار بازار جهان پر
 شفاعت گستری که هنوز مجربان امت عالی   نهمتش در اصلاب و ارحام آباد و امهات
 روزگاری مخفی بودند که جهت هتدیب احوال و تخریب احوال ایشان مرتبه شفاعت یافت - انا
 ارسلناک شاهدأ و مبشراً و نذیرأ و داعیأ الی اللہ باذنہ و سراجاً منیراً^۱ شنوی :

شاه گردون سریر عرش لوا   شافع امتان بروز جزا
 همه در حشر کام خود جویان   او دران روز امتی گویان
 داده از غایت عنایت خویش   خلق را . . . . . ؟
 [۵ . f] بر دل مؤمنان غبار گناه   هست آن نوع کاندرا آئینه آه
 چون زند صیقلی بران صیقل   شود آن تیرگی بنور بدل
 چسبست آینه آن دل مشغول   صیقل آن شفاعت مقبول
 قناعت پیشه که باوجود آنکه الوان نعم خوان جهان را به   طفیل خوان سالارگان بسیارش
 آفریدند همواره سنگ مجاهده بر شکم قناعت می بست - شنوی :

قدم گردش قدم از بهر طاعت   شکم را سنگ بر پشت از قناعت
 که دارند آتش ثابت قدم را   به بخشد آرزوی دل شکم را
 مگر ایمن شود از نفس بدکیش   هبند از کوی پستی یک قدم پیش
 صلی اللہ تعالی و تقدس علیہ و علی آلہ و اصحابہ و احبابہ و سلم علیہ - و بعد از انسداد باب
 وحی و انقطاع مواد رسالت و انصرام امداد تردد ناموس اکبر که روح القدس است ، خلفای

1. *Ibid.*, 33:45-46. Tr. "... Truly We have sent thee as a Witness, a Bearer of Glad Tidings, and a Warner, and as one who invites to God's (Grace), by his leave, and as a Lamp spreading light."
2. The last line of the third verse is missing. It appears that either a whole line or page is missing.

راشدین اند رضی اللہ عنہم، کہ بمعماری نزمت ابلاد اسلام آبتین جدہ و سعی در نور دیدہ و اعلاء
 معالم دین را کہ دامن عصمت در میان زدند خلیفہ رسول حبیب امین در مشہد و مغیب صفوة
 اصہار و اختیار اثنین اذہما فی الغار¹ صدیق اکبر کہ در سبقت ایمان و فضل عرفان کبریت و احمر و
 مشک اذفر بود و در بہتہمید قواعد دین ید بیضا نمود و یداش اجہتاد خاشاک نفاق از بوستان جہان
 پردود و جماہیر و مشاہیر مہاجر² و انصار متابعت و مباہلت و مطاوعت او نمودند و ہنال شریعت
 مصطفوی در روزگار امانش در اوج اعلا آمد و ہلال ملت نبوی در عہد خلافتش در موج املا -
 و چون دور امامت بہ امیرالمومنین قاتل المشرکین قاصع عبده، و دو سراع و قاہر عنده نص و اجتماع
 عمر بن الخطاب رضی اللہ تعالی عنہ رسید بشمع عدل زوانیدہ، ظلمت جہالت را نفاق صلابت
 رہانیدہ فرط حمیتش رباع رباع مسکون را آئینہ شریعت بست و کمال سطوت و صوتش بازار [۴]
 [۶] عظمت موبدان و خسروان را شکست بیک حملہ کاخ و ایوان آکاسرہ را بہ باد تحریب بردارد
 و بہ یک رکضت جیوش معظم عساکر مردم عجم را کالجرا و الممتشر گردانید و چون امام المومنین
 عثمان [بن] عفان رضی اللہ تعالی عنہ قائم مقام او شد بہ ترتیب لشکر فیروزی اثر بہ سعی بلوغ
 بجای آورده در زمان خلافتش فتوح اسلام متواتر و غنائم متکاثر شد و چون مسند خلافت و سادہ
 امامت متکا و موطنی قدم مبارک، خاتم خلفاء الشرف خلفاء منشور دار ہل اتی و سرافراز - شنوی :
 آفتاب کبریا دریای³ در لا فتی فخر آل مصطفیٰ مخصوص نص ہل اتی
 از زبان روح گفتہ یا محمد کردگار لا فتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار⁴
 سروری کہ نشان نوازش بیان بشارت و ما ینتطق عن الہوی⁵ در بارہ امامت لازم الکرام
 وی چنان در نشان گشتہ کہ انت بہ منزلہ ہارون و موسیٰ الا انہ [الابی] بعدی :⁶

1. *Al-Qur'ān*, 9:40. Tr. "They two were in the cave."

2. Here *مہاجر* was written as *مہاجر* but was cancelled by placing dots over it in a curved line.

3. It may be *دریای*

4. For this popular *ḥadīth* see Ibn Jāwzī, *Kitāb al-Mawḍū'at*, Karachi, 1966, vol.1, pp.381-82.

5. *Al-Qur'ān*, 53:3. Tr. "Nor does he say (ought) of (his own) desire."

6. See *Bukhārī, bāb Faḍā'il Ashāb al-Nabī*, 9: Tirmidhi, *Manāqib*, 20; Ibn Mājah, *Muqaddimah*, 11, Ḥanbal, pp.1, et. seq. vide *Al-Mu'jam al-Mufharis*, Istanbul, 1986, p.427.

ولی عهد سلطان خیل رسل
 بلند اختر طارم آب و گل
 نگین دار سر حلقه انبیاء
 عیان شد بقول رسول کریم
 نبودی اگر ختم پیغمبری
 نبوت سپردی بدو سروری
 شہسواری کہ در مضمار عرصہ دین پروری بارقعہ ، برق گام بدر سنام دلدل نامش ، بیک
 حملہ از صدمہ فولاد نعل آفتاب دلش محذب زمین را در قعر فلک ہفتمین متداخل می ساخت -

ابیات :

گر ہند نعل ہلال آسا بگردون دلش [۹]
 آنکہ ماہی نو بشکل نعل سازد خویش را
 تا رسد نوبت کہ برسند آستان درگاہش
 جوف گردون خم شود برعکس چون پشت ہلال
 تا کند بر درگہ او جای در صف نعال
 قدسیان را منتظر باید نشستن ماہ و سال

صفدری کہ در ہنگامہ حرب و محفل طعن و ضرب [۷ . ۴] بہ نوک برق لامع ذوالفقار
 قاطع نائیرہ خون از دل قیرگون کفار تیرہ درون کشادہ طشت فلک آگون را چون شفق مملومی
 گردانید و روز آن سیاہ روزگار آن را بشام شقاوت میرسانید - شنوی :

زبان چون قلم ذوالفقارش دو راشٹ
 ہلاک عدو تیغ دین پرورش
 بشیر و مبشر شدہ روز عزم
 سر خصم افکنده اباء [۹] تیغ
 کندش بفرقی کہ شد کارگر
 کہ خطی بخون عدو می نگاشت
 فسون اجل در دم خنجرش
 در خیرش لوح تعلیم رزم
 چون میوہ کہ باد افکند بی دریغ
 نیاوردہ بیرون ازان رشتہ سر

ریاضت پروری باوجود آنکہ مسافر و مجاور اہل عالم آن غلتہ دان ضیافت خانہ عامش
 بہرور بودند - ہر ایامی کہ بکف آرد چون قناعت می فرمود و لب جان پرور بہ لذات عالم فانی نمی
 آلود - شعر :

بہ نان جوین¹ قناعت کردنش را گر بدالستی   بہ گندم در بہشت عدن آدم کی شدی راغب
 گلوی خصم را با آب تیغش رغبتی صادق   فروغ صبح را با نور رانش شہر بی کاذب
 آنکہ زبان سحر بیان مدحت طراز اگر در وصف غرائب آیاتش از مطلع صبح ازل تا مقطع
 شام ابد نکتہ راند از صد ہزار یکی نتواند گفت² و بیان فصیح زبان سخن پرداز اگر در شرح عجائب
 روایاتش از غرہ بامداد ایجاد تا ظلمت شبانگاہ روز معاد گوہر افشانند از صد ہزار یکی نتواند سفت
 مخصوص بہ تشریف انما ولیکم اللہ بہ تعریف علی اسد اللہ -

کافی ست جمال چہرہ زیبا را   قیمت بخود ست گوہر یکتا را
 لائق نبود ستائش مہر بنور   تعریف بہ پاکی نہ سزد دریا را

وبعدہ ، امام دوم و والی ملک تفوق و تقدم سلطان بسیر انا تارک فیکم الثقلین کتاب
 اللہ و عترتی³ - والی ما اشیر - اکرموا اہل بیتی لحبی⁴ - صاحب خطہ ، اقالیم عز و کرامت راایت
 افراز عرصہ ، ولایت و امامت امام الائمہ فی الزمن و ناطق [۴ . 8] حسان الکلام و مظہر خلق
 الحسن امام الثانی ابو محمد الحسن علیہ التحیۃ الدائمہ من اللہ ذوالمنن - شنوی :

حاصل دور اختر و انجم   خلف اول و امام دوم
 گوہر شاہوار درج قبول   ناز پروردہ مصطفی و بتول
 خسرو استخیا بجود منن   سید اولیاء بخلق حسن
 سبزہ باغ او ریاض سپہر   دو گل از بوستان او مہ و مہر
 کبد المرتضی درۃ تاج الزہرا و لؤلؤ معدن الحسی الواجب حبہ علی الخافقین امام ابو عبداللہ
 الحسین رضی اللہ عنہ - شنوی :

سیم رہبر خداوند امامت . گل گلزار خاتون قیامت

1. چون in the Ms.
2. Originally گفت was written but cancelled by a curved line of dots over it (see supra, f.5, n.2) but this time the correct word سفت was found written on the margin.
3. انی تارکم فی کم ثقلین in the Ms. See *Ṣaḥīḥ Bukhārī, Bāb Manāqib fi ahl al-Bayt*, cf. *Imām Ḥanbal, Masnad*, vol.III: 7.
4. This popular ḥadīth is not in the *Ṣiḥāḥ Sittah*.

لباس زندگی افکنده از دوش
 زبس افشانده خون بر خار و خارا
 نظر افکنده بر فردوس تسنیم
 بسوی وصل یزدان یافته بار
 شده بزم شهادت را قدح نوش
 گلستان کرده دشت کربلا را
 بدشمن دخل دنیا کرده تسلیم
 بلعنت مانده خصم او گرفتار

ابیات :

به بین که با دو جگر گوشه رسول چه رفت
 یکی ز ساغر گردون چشید شربت زهر
 وبعده، آن دو شیر بیشه مصاف و آن دو عمده اسباط عہد مناف و آن دو عم بزرگوار رسول
 ثقلین و دو صدر نشین مسند قبول خافقین و آن دو سرور اولیاء خدا شناس سید الشہداء الحزرة و سید
 السعد العباس علیہما التحیة، بعد النفوس والانفاس رضی اللہ تعالیٰ عنہما جمعین الی یوم الدین -

گفتار درین مضمون بصدق مقرون که ثبات و قرار این عالم بی مدار وابسته به ذات گرامین صفات سلاطین معدلت و خوافقین گردون اقتدار است

اما بعد از اقدام بر مراسم صلوات و اہتمام پرماثر تحیات شمشعہ نوری کہ کمترین پرتو دہر
افروزش نیز جہات خافقین و منور لمعات بزین تواند بود مصباح نجاج ایمان ست کہ در انجمن
مرصع لکن فلک پرتو ضیاء بر ساحت گیتی انداختہ -

¹ [Lacunae] [19]

[110] کاشانہ ، شبستان وجود انسانی را بمشعل ہدایت و ما خلقت الجن و الانس الا
لیبعدون² آراستہ دارد - بر رای صواب نمای ارباب دانش و اصحاب بینش کہ چشم و چراغ
کارخانہ ہستی اند ، روشن و مبرہن است کہ تافتیلہ آفرینش بروغن عدالت والیان کامگار و
خسروان خورشید اقتدار پرورش نیاید این سراج و ہاج از تند حوادث ایمن نتواند بود - بیت :
در بوستان روضہ عالم ہنال عدل سرویست کاپ نمی خورد از جوئبار عدل
و حضرت مخدومی شیخ السلائی قطب الاقطابی شیخ جلال الدین ابو سعید پورانی (1) قدس سرہ
را ہر گاہ بہ یکی از سلاطین معدلت آئین ملاقات روی می داد - این بیت بزبان در بیان ایشان
مذکور می شد و اگر کتابتی می فرستادند مسطور کہ - بیت :

عدل کن زانکہ در ولایت دل در پیغامبری زند عادل
و چون عدالت ورزی و رعیت پروری و مایہ امن و امان و لطف و احسان نسبت بعجز و
زیردستان ذات با برکات سلاطین ذرہ مکان است و بعضی مشائخ را دغدغہ در آن ست کہ وجود

1. Folio no.9 is missing in the original Ms. Obviously it was lost after numbering of the folios had been done.
2. Al-Qur'ān, 51:56. Tr.
"I have created jinns and men, that they may serve Me."

رعایا مستلزم وجود سلاطین است یا برعکس علی ای حال واقع چنان است که - شنوی :

شهبان زینت زیور عالمند شهبان فخر نوع بنی آدم اند
شهبانند بنیاد امن و امان و زیشان قرار زمین و زمان
ازان مملکت زود بر بند رخت که بودی در آن بادشاهی به تخت
بران انجمن زار باید گریست که فریاد رس را ندانند کیست
کند سفلہ مست در کعبہ قی اگر چوب حاکم نباشد ز پی
بهر جا که باغی بیاراستند پی ضبط آن باغبان خواستند
نباشد اگر باغبان سهم باغ شود میوه تاراج کنجشک و زاع
نباشد اگر درمیانه شہی بہر گوشہ شیری بود روہی¹

و پادشاه عدالت پناہ بر نہی باید و طریقہ شاید کہ از ابتداء طلوع نیر خلافت و [۱۱ . ۴]
بدو ظہور آفتاب سلطنت ہمگی ہمت عالی رتبہ و تمامی ہمت والا مرتبش بہ تقویت دین مستبین
متمتیت احکام سید المرسلین - بیت :

محمد کازل تا ابد ہرچہ ہست بآرایش نام او نقش بست
صلی اللہ علیہ وسلم مصروف و معطوف باشد و چون درخت بخشش در گلشن سلطنت ارتفاع یابد
بہترین میوباش اقامت امر معروف و نہی منکر شناسد و چون ہنال اقبالش از جوہار حکومت و
فرمان روای سرسبز و سیراب گردد تازہ ترین نوبادہ اش ایصال نفع خیر و شفقت بہ رعایا و
مرحمت بر عموم لازم و واجب دارد و استیصال احوال اشرار و مفسدان و ظالمان را از واجبات
شمارد پیش ارتفاع دولت خواقین عدل شعار و ارتقا مدارج سلاطین نصف آثار لازم و دعای دوام
دولت و اقتدار این طائفہ عظیم القدر و کبیرالشان بر ذمہ اہل ایمان واجب و متختم خواهد بود -

1. بر گوشہ گیری شیری روہی in the Ms. appears to be metrically defective.

گفتار اوصاف حمیدہ و اخلاق پسندیدہ حضرت نواب کامیاب

بہادر خلد اللہ تعالیٰ ملکہ

چون قلم صادق رقم باینجا رسید مناسب بلکہ واجب چنان دید کہ اوصاف حمیدہ و آثار پسندیدہ و سنجیدہ آن برگزیدہ آفاق و سلطان باستحقاق کہ چشم و چراغ الوس ارغون و ترخان بلکہ عموم عالمیان است - شمه باز نماید اگرچہ، مصراع:

آن نہ حدیست کہ پایان و کناری دارد

و نیز چنان است کہ، شنوی:

بہر وصف لائق کہ روی آورم کہ راہ مدیختش بآن بسپرم
بآن وصف مشہور باشد چنان کہ دانند فرد و بزرگ جهان

لاجرم، بیت:

نگوید زبان آور ہوش مند کہ گردون رفیع است و کیوان بلند
لیکن بنا بر مقال بصدق اشتمال ما لاید رک کلہ لایت رک کلہ^۱، امیدوارست کہ از ہزار
یکی و از [۱۲ . ۴] بسیار اندکی بغایت حضرت مستعان در بیان نماید من اوصافہ صاحب قران
سلیمان مکانی کہ قصہ اسکندر از داستان تسلطش^۲ نظیری و ظلمات او از عزیمت ہمایونش شبگیری
تواند بود و حکایت سلیمان از وسعت اقلیمش نشانہ و عدالت نوشیروان ز نصفت و احسانش فسانہ
و هو سلطان العادل المطاع و الملک البازل واجب الاتباع سلطنت پناہی ظل الہی خاقان مظفر
لوای کشور کشای وفا آن دریا عطای ابر سخای فلک ارتفاع جهان بخش گردون رخش فلک نوال
بہرام قتال قضا سپام قدر بیام انجم گروہ چرخ شکوہ سکندر مضاف سپہر شکاف خورشید تخت جوان
بخت صاحب قران گیتی نشان - شنوی:

1. A popular saying or principle of logic meaning 'whatever is not comprehended fully (for that reason) should not be given up fully' i.e. due to partial falsity of a thing the whole should not be condemned or abandoned.

2. تسلطش in th Ms.

سلطان شرق و غرب و سلیمان انس و جان کز شرق و غرب طاعت او انس و جان کند
صاحب قران عهد که با روی بیعتش تجدید عهد حضرت صاحب قران کند
الخصوص بعنايت الملك المستعان مظفر السلطنة و الخلافة و العدالة و الايالة لا زالت
رايات نصره الى النقصاء السبع الشداد¹ منصوره و آيات قدرة كالسبع المثاني² ماثوره و اطناب
خيام سلطنته باوتاد الحدود مشدوده³ که تا زلال معدلتش از جوئبار جداول اسلام جریان نیافت
درین روزگار حیاض ریاض جنت حضرت مورد شاربان ان الابرار یشربون من کاس کان
مزا جها کافورا⁴ انگردند و تا سحاب مکرتش به رشحات سحاب احسان برکشت زار یمن آثار ایمان و
ایقان در افشاں نفرمود خراسان مزارع الدنيا مزرعة الاخرة را از خرمن سعادت خوشه مرادی
نویسندی سکندر جبایی که اگر نه قاف قدرتش جهان عدل را واسطه ، حمایت آمدی یا جوج ظلم و ستم
پنجه ، بیداد بملک بقا کشادی سلیمان رکابی که اگر نه کوه گراں سنگ قارش را تپه استقامت عالم
گشتی از سم رخس گردون سیرش زلزله در ارکان عالم افتادی - بیت :

گر نیستی چون سکندر حفظ او سدی ز عدل رخنه کردی در بناء دهر باوج ستم
[13 : ۴] ضبط عدل اوست مانع ورنه باد چون بنات نعلش سازد دور پروین را ز هم
در عهد میمون ، همایونش پیچ و تاب جز در شکن طره سلسله مویان نیست و در ایام ضبط روز
افزونش بر کس جور و ستم جز بر اهل عشق از خوب رویان نی - ابیات :

بجزم آنکه دلها را پریشانی ازان باشد بعدش کم نه گشت از زلف مه رویان پریشانی
بدور او بغصب از کس کسی چیزی نبرد الا دهان دلبران دل را ولی آن هم به پهنانی
در هنگام بزم - شنوی :

1 Al-Qur'ān, 12.48. Tr. "Seven dreadful years." cf.78.12 for سبعاشره (seven firmaments)

2. Ibid . 15.87 Tr "Oft repeated seven verses." It refers to the first Sūrah al-Fātiḥah.

3. Al-Qur'ān, 78.7. Tr. "Pegs "

4. Ibid . 76.5. Tr

"As to the Righteous, they shall drink of a cup (of wine) mixed with Kāfūr."

مجلس بزم اوست کاخ سپهر   ماه فانوس بزم و مشعل مہر
سائل چرخ ازو بوقت کرم   از ثریا گرفته است درم
و ہمیشہ ہمت سخاوت پیشہ است - بیت :

طلب گار سائل بصر ف درم   چون سائل طلب گار اہل کرم
می باشد و چہار صفہ کاخ ہستی را از شرف چہار بالش ^{سلطنتش} خاصیت ہشت بہشت است
و گلشن ارم را از سواد مخالفان دو لٹش ظلمت گشت - ابیات :
ریاض گلشن و جاہ ویست آن جنت اعلیٰ   کز آب زندگی نشوونما داد ست اشجارش
عجب باغی کہ در وی جلوہ گر بینی ہنالی را   کہ ہست انصاف شاخ و عدل برگ و مکرمت بارش
تینخش صلاح اندیشہ است کہ بنائی قصر مخالفان را ہم از سیل خون ایشان در ہم می افکند و
دو لٹش حکمتش بیشہ کہ شاخ و بیخ درخت وجود بد خواہان را ہم از زخم تیشہ کہ بر پای خودی
زند در ہم می شکند در روزگار عدالتش کس زور جز برگمان ننمودہ - شنوی :

بعہدت ز کس نالہ فی بر نخواست   بغیر از گمان کو بنالہ رواست
کہ در عہد سلطان صاحب قران   نکر دست کس زور جز برگمان
و آن نیز اگر سمت وقوع یافتہ بنا بر اشارۃ آن خاقان عالی شان بودہ و ہیچ کس جز آواز او
تار نالہ ضعیفی نشنیدہ ، رسم دزدی جز در خمہ مسترقہ نماندہ و آن نیز در سپہر دور نگشت ، و قاعدہ
راہ زدن جز در اصول ستم را عدل آورد سرود نیست ، و آن نیز مخصوص مطربان شوخ و شنک
ست -

[14 . f] شنوی :

مہمان را عدل او باغ ارم کرد	ستم را عدل او رو در عدم کرد
ہمہ در عہد او از غصہ بیمار	چون زرگس شوخ چشمان سہمگار
مگر استاد فساد از پئی فصد	نکرودہ کس بخون مردمان قصد
چو در چاہ زنخدان بتان دل	برند آتش دلیران در سلاسل
ندیدہ باز کس جز بار عامش	سبکباری جہان را ز اہتمامش

ضعیفان را بسان رشته چنگ
 ز سازان کو نبودش اعتمادش
 نکرده بیچکس از بی قراری
 نباشد ناله کس از دل تنگ
 طیور از قید دام ایمن بصد ذوق
 ندیده ماهیان از شست آزار
 نبود شست جز شست کماندار
 سوی خویش از نوازش داده آهنگ
 چون قانون پیش داده گوشمالش
 فروش و گریه جز ابر بهاری
 بغیر از ناله مرغ شب آهنگ
 مگر قمری که دارد زحمت طوق
 نبود شست جز شست کماندار

سروران میدان روزگار از صدمات صولتتش قهر از پای افتاده - شنوی :

اگر رایت کین برافراخته
 ز تیغ سپاه سکندر یزک
 شناور بخون گشته گاو زمین
 حمل سرخ مو بر سپهر برین
 و این صفات گرامی سمات و این خصائص ابدی الثبات که کلک مشکین شمامه خامه
 باعزاز آن می شتابد در جنب امارات دین پروری و اشارات شریعت گستری که بمیامن وجود
 باوجود آنحضرت استقامت می نماید از عالم کون ذره و از قلزم هستی قطره بیش نیست و لائق آن
 که قصوی همم و مناسب آنکه قضا را سعی اکمل دانم به دعای ارتقای ماه لوای ملک آرای
 آنحضرت محصور باشد - ابیات حضرت حقائق پناهی مولانا نورالدین عبدالرحمان جامی (2) [کذا]
 که :

جامیا گرچه مدح شاه ترا ملهم غیب می کند تلقین
 ورچه ارباب دین و اهل خرد می کنند اندران ترا تحسین
 به که از تو دعا رود به فلک آنچهان کنز جهانیان آمین¹
 همیمنه به تعالی ذات اقدس تو که نعت خاص وی آمد به همین مثال

1. See Jāmī, *Diwān-i-Kāmil*, under *qaṣā'id* ed. Hashmi Razi, insharal-i- piruz, Kitāb Khanah Milli, Tehran, 29-11-34 but they were not found in the *Kulliyāt-i-Jami*, Nawalkishore, 1933.

بحق حلم عظمت [15] که کوههای گناه
 بحق توجه نوح و صدای ناله او
 بمدعی که دهد نظم رشته دوران
 مصوری که در انشاء نقش خامه او
 به جنبشی که فلک را ز حفظ اوست مسیر
 به زائران زوایای عالم ملکوت
 به مهر اوج رسالت که پیشتر ز طلوع
 چو گشت پرتو او شمع این کهن فانوس
 چو کرده دعوی شاهی ز قاف تا کافش
 که حق سبحانه، تعالی نخل سلطنت و عدالت و سایه عاطفت و رافت آن حضرت را بر مفارق
 عالمیان ممدود دارد و ارکان دولتش را در طریق رعیت پروری توفیق رفیق کناد بنا بر اشارت با
 بشارت فادعونی فاستجب لکم³ - شنوی :

بگفتار سعدی (3) تو سل به است
 که آسایش⁴ خلق در نخل اوست
 بتوفیق طاعت دلش زنده دار
 و اولاد امجاد و خلف ایشان را بر سریر شهریاری و کامگاری سالهای بسیار و قره‌نای بیشمار مستمکن
 دارد بمنه و کرمه خصوصاً - شنوی :

1. Unfortunately these verses were not found in the *Diwān* or the *Kulliyāt* of Mawlānā Jāmī.

2. *Ibid.*

3. The verse is *Al-Qur'ān*, 40:60. وقال ربکم ادعونی

Tr. "And your Lord says: Call on Me; I will answer your (prayer)."

4. These verses are from the panegyric of Shaykh Sa'dī (1184-1291) fro Sa'd b. Abī Bakr b. Sa'd, The successor of Sa'd Zangi, Atābak of Fārs.

خدایا تو این شاه درویش دوست که آسایش خلق در نخل اوست
 See *Būstān*, ed. late Muhammad 'Ali Farughi, Kitab Farughi Ashraqi, Chapkhanah, Marwi, n.d., p.13.

سریر افروز اقلیم معانی ولایت بخش ملک جاودانی
 شهنشاهی که خاقان تا به فغفور زمین درگش بوسیده از دور
 شهنشاهی که سرگردن کشان در ربه اطاعت اوست و بدان سرفرازند و بدان می نازند،
 پادشاه سخور سحر ساز و شهنشاه نکتہ دان نکتہ پرداز نور دیده اہل دانش و بینش نور حدیقہ ریاض
 آفرینش حضرت سلطان دین پناہ [f . 16] عدالت دستگاہ فریدون دارا و رایت اسکندر جمشید
 رایت سلیمان سریر دین پروری و نوشیروان بارگاہ داد گستری سلطان مشرقین و خاقان خافقین
 لمجاہ اعظم السلاطین قہرمان الماء والظین قدوة سلاطین آفاق وارث سریر جم باستحقاق - بیت :

طرز کسوت کشورکشائی نگین خاتم فرمان روائی
 المویذ بتائید الملک المستعان السلطان بن السلطان و الخاقان بن الخاقان مظفر السلطنۃ
 والایالت و الخلافت خلد اللہ تعالیٰ ملکہ و افاض علی کافۃ المسلمین برہ و احسانہ کہ اوصاف
 پسندیدہ و اخلاق حمیدہ اش دران درجہ و مرتبہ ایست کہ نہ سیاح وہم دور اندیش پیرامن سر
 اوقات آن تواند گشت ، و نہ سیاح عقل روشن رای بر ساحل دریا بیان آن تواند گذشت ، و
 بامداد قلم شکستہ زبان سابلہای بسیار و قرن ہای بی شمار شمہ ازان در خبر عبارت و مرکز
 استعارات توان آورد لاجرم باندکی اختصار میرود - من اوصافہ بلند ہمتی کہ باہمت بلندش فلک
 در غایت لپتی است و دریا و کان در ہنایت تنگ دستی و صافی نیستی کہ باصفوت ضمیرش در و
 گوہر باوجود لطافت و سپردہ حجاب متواتر یست و گل و عبہر^۱ باکمال نزاہت در غنچہ مشغول بر پردہ
 داری - ابیات :

در چمن با منفعل از نوبہار خلق اوست در حجاب غنچہ کز گل روی پہنان می کند
 بر گل گزار خلق شاہ می گوید ثنا در چمن ہا ہر سحر بلبل کہ افغان^۲ می کند
 دست کان یسارش کفیل ارزاق انام ست و بذل جہان نشارش غنی کنندہ خاص و عام -
 شنوی :

شریف ملک و ملک از وی مشرف کفش دریا و دریابا ازان کف

1. مجسہر in the Ms.
 2. افغان in the Ms.

کفیل روزی¹ افراد عالم وکیل قسمت اولاد آدم نعمتیش
 دریا نوالی که از خوان خطای کرشم خاقان چین چیز یک ریزه چین یک سفره ، نعمتیش
 صاحب اقبالی که در جنب همت رای ملک آرائش رای ملک هند [17 . 1۰] یک ہندوی بی قیمت
 ابیات :

شہریاری کہ کمین ہندوی او راضی نیست کہ بصد کوکبہ قیصر و خاقان باشد
 باللہ آن حوصلہ دارد کہ نگرود مغرور اگرش زیر ننگین ملک سلیمان باشد
 شہستان قصر قدرش را بکنیہ مستدیر سپہر چہارم باشعلہ عالمتاب مہر قندیل ست افروختہ و
 آستان حریم خدش را فلک ہشتم بانقود کوکب گدای است در ہی چند اندوختہ - بیت :
 مجلس بزم اوست کاخ سپہر ماہ فانوس بزم و مشعل مہر
 ام الکتاب صحیفہ ، دولتش فاتحہ صبح ازل ست و فصل الخطاب جریدہ ، سعادتش خاتمہ شام
 ابد سورۃ الفتح مکتوب لوای کراتش منشور قلم لم یزل ست و آمین دعای خلود حشمتش سائبان سر
 اوقات دولت سرد - ثنوی :

سایہ حق مہر سکندر جناب کادہ ہم سایہ و ہم آفتاب
 خازن گنج و گہر ارکان غیب گوہرش آورده بدامان و جیب
 امن فتح آمدہ او را بجنگ بودہ بہر معرکہ فیروز چنگ
 بازوی ملت قوی از جہد او دین علم افروختہ در عہد او
 و آنچه در وادی شجاعت و شہامت و دلیری از ذات عدیم المثلش سمت ظہور یافتہ در بیچ
 یک از توارخ مذکور و مسطور نیست کہ ہر یک در محلش بعنایت اللہ ایراد خواہد یافت ، و ذہن و
 قادتش صرافان بازار سخنوری را محکی است قابل و طبع نقادش جوہریان عرصہ ، ہمز پروری را
 میزان است کامل - ابیات :

ای طبع گہر سخ تو میزان سخن پیوستہ دل تو تازہ از جان سخن
 حقا کہ نثار بارگاہ تو سزد ہر جا گوہری بر آید از کان سخن

1. روزی in the Ms.
 2. Al-Qur'an, Sūrah 32 entitled "Victory".

و ہمیشہ در بزم خلد آئین و محفل فردوس قرین آنحضرت فضلاء انام و شعرای معجز نظام
انیس و جلس مجلس خاص اند و طبعش بگفتن شعر بسی مناسب دارد، بلکه شاه سوار بادیه - نظم
است - اگر چه دران باب سعی بسیار ندارند فاما طبعش¹ در غایت خوبی است - بیت :

برین نکته باشد دلیل تمام [18] کلام الملوک ملوک الکلام

و این غزل آبدارزاده طبع گوهر بار و در نثار آنحضرت است - غزل :

نه نوشتم² بی لب لعلت شراب ارغوانی را
شدم راضی بمردن روز وصل از بیم بجرانت
ز سوز دل کشم از سینه آه آتشیں ہر دم
گدای عشقم و قطع نظرمی خواہم از شاہی
جلال الدین محمد بادشاہ اکبر غازی (4)
محمد صالح ترخان (5) بقای عمر تو خواہد
ایضاً خلد اللہ تعالیٰ ملکہ :

پادشاہ زمان ہم ثانی
خسروان جهان ز روی نیاز
نیست امروز مثل تو شاہی
چون غلامان حلقہ در گوشم
گر کسی سرکشد ز فرمانت
ہر کہ کردست با تو دعویٰ جنگ
من چه گویم کہ این بد آن نیک ست
کس چه گوید ز مہر لشکر او
چون ز اسباب خود جدا گشتہ

کہ ترا می رسد جہانبانی
بہ رست سودہ اند پیشانی
لائق تاج و تخت سلطانی
بنده با لشکر سیوستانی
پوست او را کنی باسانی
کار او نیست جز پشیمانی
[کذا] نیک و بد را تو نیک می دانی
کار و بارش شدہ است حیرانی
لائق او شدہ ست قربانی

1. تبعتش in the Ms.

2. نوشتم in the Ms.

نقد جانش نثار تیغ کفتم¹
 در بدیهه [sic] بگفتم² این ابیات
 هست مداح خسرو ترخان
 تا بود فیض بخش باد بهار
 بسرت باد تاج اسکندر
 بخت اقبال و جاه تا باشد
 تا جهان هست ، تابعان ترا
 آمین یارب العالمین -

زانکه او هست دشمن جانی
 زان سبب آمده است تاوانی
 صالح دردمند ترخانی
 تا گهر بارو ابر نیسانی
 بکفت خاتم سلیمانی
 بجناب تو باد ارزانی
 حق نگه دارد از پریشانی

1. کنیم in the Ms.
 2. بگفتم in the Ms.

ذکر سبب تصنیف این نامہ و تالیف این صحیفہ گرامی

[19 . f] بر صحائف قدسی لطائف طبایع کاملان با خبرت و صفات غیبی و مفاتیح ضمائر ناقدان بصیرت اشعه الشراقات لموع دانش و بینش از خلال اعضاء شجره اتتمای ایشان کانهما کوکب در یو قدمن شجره مبارک¹ روشن و پیدا و ظاهر و هویدا است مخفی و مجوب نہ خواهد بود کہ بہترین مشغلہ² کہ سلاطین کامگار و خواقین نامدار بعد از ادای اوامر و نوای حضرت آفریدگار و اغاثت و غوررسی رعایا بلاد و مظلومان اقطار و امصار³ بواسطہ آنکہ زنگ غبار از خاطر آئینیہ کردار بزدایند استماع فرمودن بیان حال سوابق شہور و سنین و شرح احوال گذشتگان از انبیاء و مرسلین و ملوک و سلاطین است کہ [آیت] کریمہ ان هذا الا اساطیر الاولین⁴ افصح آن می نماید و حکمت بالغہ حضرت قابل کذالک نقص علیک من انباء ما قد سبق⁵ جل ذکرہ تقاضای آن فرمود کہ ارباب فزون آئیہ باستماع سنین ماضیہ ملقن گشتہ از تجارب آن باخبرت و ہوشمند گردند و از روی طبع نقاد و ذہن وقاد بچشم عبرت و دیدہ بصیرت دران حکایت نظر اندازند بر مقتضای مودای الذین یستمعون القول فیتبعون احسن⁶ سیرت حمیدہ و اخلاق پسندیدہ آن فرقہ را معمول بدولت دنیا و دستور العمل سعادت عقبی ساختہ متابعت آثار احسان ایشان را از فرائض دانند، و اگر ناشایستی در نظر اعتبار در آید بہ ہدایت توفیق سر پرده جاہ جلال و سراق حشمت و اقبال را از گرد آن باز دارند و مخالفت اطوار نامناسب ایشان را از واجبات دانند - ہذہ تذکرۃ فمن شاء ذکرہ چہ اگر اہتمام بحال این مرام بدان مشابہ نبودی گویندہ بی کام و زبان

1 Al-Qur'ān, Surah, xxiv: 35 Tr. "The parable of His Light is as if there were a Niche and within it a Lamp."

2 مشغلہ in the Ms.

3 امصار in the Ms corrected by some one on the margin.

4 See Al-Qur'ān, 6: 25, cf. 8:31; 23:83; 27:68.

Tr "They are nothing but tales of ancients."

5 نحن نقص علیک من انباء ما قد سبق in the Ms. Ibid., 20: 99.

Tr "Thus do We relate to thee some stories of what happened before."

6 Ibid. 39: 18

Tr "Those who listen to the Word, and follow the best (meaning) in it."

مانده آشکار و پنهان بودی فسنلوا اهل الذکر ان کنتم لاتعلمون¹ - شنوی :

کسانی که از ما گذشتند پیش
یکی شاه راهی سلامت سپرد
بنام نکو گوی اقبال برو
همه عالم از عدل معمور کرد
یکی دیگر از ظلم آئین هناد
به پشت سمند جفا زین هناد
در ایام جورش بسی دود آه
جهان گشت در چشم مردم سیاه
بان هر دو از عمر مهلت نماند
وزیشان جزین هر دو خصلت نماند
ازین عقد دانا کشاید گره
کزین هر دو خصلت کدام است به

و جهت استفاده بعضی که بعد الیوم قدم در کشور وجود دهند خاطر دانش ماثر بر جمع تلفیق مجلدات
نظم و نثر تواتر بر گماشته چنانچه تاریخه یمنی و مجلدات اعثم کوفی و تاریخ ابن کثیر که از قول
محدثان زمان خود بوده و شاهنامه و سکندر نامه و وصاف و طبری و جهانگشای و ظفر نامه و تیمور
نامه و جوش و خروش (6) [7] و تاریخ سلطان (7) که عالیجاه صدارت و فضیلت پناه جامع
اصناف فضائل و حاوی انواع شمائل ممدوح هر احرار و عبید خواجه شهاب الدین عبدالله
مروارید (8) و غیر ذالک که هر یک را فاضل عهد و سرآمد عصری بدلات و سعی خسروی شوکتی
ساخته اند و طرز آن را بنام آن صاحب دولت پرداخته شاهد این سخن است - شنوی :

سلاطین که روی زمین داشتند
کیانی و ساسانی [9] پیش داد
مسانی بجز نام نگذاشتند
ز گفتار فردوسی آمد بیاد
و فی الواقع آنچه عالم انصاف است - شنوی :

ز گفتار فردوسی هوشمند
سخن گر نه پرداختی انوری
بسی نام و کاوس و کی شد بلند
که میگفت از سنج و سنجری
ظہیرش ندادی گر از مدح داد
مگر هم بمعنی شود نکته سنج
ز محمود و مسعود با تاج و گنج

1. Ibid., 16: 43.

Tr. "... ask of those who possess message."

تم^۱ خان که شد سوی دارالقرار ظفر نامه ماند ازو یادگار
 بعد هذا تصویر ضمیر منیر ارباب فصاحت و بلاغت میگردند که چون الوس ارغون و ترخان را
 ابا عن جد طریق اخلاص و اعتقاد باجداد این فقیر بود و قریب پنجاه سال بود که در [۲۱ . ۴] جوار
 عاطفت امراء و سلاطین ارغون و ترخان بسر برده بودیم و از حکام و سلاطین سابق اثری نماند و
 الی غایت کسی بنوشتن تواریخ ایشان مبادرة ننموده بود اضعف عباد الله الملك الغنی محمد بن با
 یزید ابی سعید الپورانی^۲ (9) هر چند براسرار صناعت انشاء اطلاع نیافته بر آثار نشیان فضیلت انتم
 نشأفته در فکر آن شدم که کیفیت آن جماعت را در سلک تحریر در آورده، و از جلوس حضرت نواب
 گردون جناب سلطنت و خلافت پناهی ظل الهی جم جاهی صاحب قرانی سلیمان مکانی دارای جمشید
 [و] فریدون خورشید منظر جهاندار سپهر اقتدار خلاصه سلاطین روزگار - ابیات :

شهنشاهی که جهان تازه شد بدورانش گرفت روی زمین نور عدل و احسانش
 کجاست در همه آفاق سروری امروز که نیست گردن او زیر طوق فرمانش
 السلطان الاعظم و الخاقان المکرم المستعین من الله الملك المستعان و الممدوح بلسان العبد و
 الحر میرزا محمد عیسی ترخان (10) بهادر خلد الله تعالی نلال سلطنة علی مفارق العالمین و ابد نوال
 کمال عاطفته الی یوم الدین شمه نوشته شود و چند داستان نوشته بود که به ذرو عرض رساند که در
 خلال این حال حضرت شاهزاده و رای سلطان جهان آرای فلک تخت فریدون سپاه سکندر بخت
 جمشید و رستگاه قدر قدرت قضا صولت کیوان رفعت مشتری سیرت نقاوه سلاطین الافاق وارث
 ممالک الخواقین بالاستحقاق معز اولیاء الله بانوار العداله بذل اعداء الله بانثار الایاله المستنصر من
 الله المستعان ابوالفتح مرزا محمد صالح ترخان بهادر - ابیات :

سلطان بر و بحر کز آثار عدل او باشد حریم مملکت از امن چون حرم
 از فر پادشاهی انوار طلعتش زینت گرفت افسر کسری و تخت و جم
 [۲۲] اید الله تعالی باللطف الابدی ملکه و اجری بالفیض السردی فی بحار العظمه والابھته

1. تیمور in the Ms.

2. The name of the author, Muḥammad b. Bāyazīd Abī Sa'īd Pūrānī (also Būrānī), was also found written on the margin in the same handwriting.

3. اید in the Ms.

فلکہ از قصبہ نصرپور (11) مرکز تیزگام دولت زیر ران ظفر در رکاب و نصرت بمعنان روی معاوۃ
بمستقر سریر سلطنت و خلافت نهاد و چون بہ بلدہ فاخرہ تہ بدولت اقبال و عظمت و جلال نزول
اجلال ارزانی فرمود والد ماجدش چشم جہان بین بیدارش روشن گردانید و ایام فراق چند روزہ
بوصال ہر روزہ مبدل گشت بخاطر فاطر چنان سآخ شد کہ - شنوی :

بہ کہ ز اخلاص روم سوی او دیدہ منور کنم از روی او
چون بسوی بحر سخن رو کنم روی سخن را بسوی او کنم
و چند داستان نوشتہ - بیت :

بحراب [کذا] بگذرانیدم سبق را بحرمت دو نور دیدم ورق را
از روی لطف و احسان و شفقت و اتقان آن شاہزادہ عالمیان تعریف فرمودہ - شنوی :

بہ تحسینم نوازش را قرین کرد نی کلک مرا صد آفرین کرد
فرو خواندم تمام از لوح خاطر حکایت را ز اول تا بہ آخر
چون بشنید این حدیث نکتہ پرداز دگر رہ بر سر تاکید شد باز
کہ میخوانم کہ ہمت بر نگاری ز کان گوہر ز دریا در بر آری
سمند فکر جولان دہ بگفتار اگر روزی فراغت یابی از کار
ہنادم دست را برسینہ فی الحال نفس کردم مقبول از محض اقبال

بجمع این مامور عاطفت گشتہ بر حسب فرمان قضا جریان کہ - ع :

ہر عیب کہ سلطان پسندد ہمز است

ہم از ہمت والا نھمت آنحضرت استمداد و استعداد نمودہ کلک عجز و نامرادی ساحت اتقان
حکم فرمود و بہ تسوید و ترتیب آن مبادرت نمود - و بہ ہمین توجہ آنحضرت باندکی وقت و کمتر
زمان سمت اتمام یافت - شنوی :

چو شاہم بدین رہ دلالت¹ نمود اگر نیک اگر بد نویسیم چه سود
باین امر شاہم چو مامور داشت مرا می توانند معذور داشت

1. The word دلالت was not in the main text but was found written on the margin.

حضرت نواب عالی خلد ملکہ نیز ترغیب فرمودہ بزبان دربار گوہر نثار ایشان گذشت کہ اخلاقاً
[کذا] حالات¹ [23] سلاطین سابق ارغون را نیز در سلک تحریر آورده شود۔ القصہ، شنوی :

ز انفس عسی مد یافتم بہ یک دم حیات ابد یافتم
کلام گو ان [کذا] مرده احیا گرفت دم زندگی از میجا گرفت

داعیہ قدیم صورت تجدید یافت و غدغہ سابق سمت تقویت و تاکید پذیرفت، لاجرم بصدق
ہمت و خلوص طویت در امضای آن نیت و استقضای آن آنیت شروع یافت۔ مامول از
مکارم اخلاق و مراسم اشفاق مطالعہ کنندگان آنکہ اگر سہو و غلطی حاضر کردند در اصلاح آن
کوشیدہ ذیل عفو برآن پوشند۔ بناء الیہ فہرس این کتاب مشتمل بر مقدمہ و چہار مقصد مذکور
ساخت۔

مقدمہ : در اموری چند کہ دانستن آن ضروری ست۔

مقصد اول : در ذکر اموری چند کہ در زمان حضرت مملکت پناہی معدلت دستگاہی
زبدہ حکام بین الانام و خلاصہ الحکام الکرام امیر ذوالنون بیگ ارغون
سمت ظہور یافتہ تا شہادت آنحضرت۔

مقصد دوم : در بیان جلوس حضرت نواب شاہ شجاع بیگ ارغون² انار اللہ برہانہ و
مرزا محمد مقیم بجای پدر بزرگوار خود تا زمان فوت ایشان۔

مقصد سوم : از جلوس حضرت نواب سلطنت شعاری، گردون اقتداری نواب میرزا
شاہ حسن غازی تا آوان فوت۔

مقصد چہارم : از ابتدای جلوس حضرت نواب کامیاب مرزا محمد عسی ترخان خلد اللہ
ملکہ کہ زمان بوجود شریف آنحضرت مزین و محلی است و این مقصد
مشتمل است بر دو مقالہ۔

1 Illegible.

2 ازغون in the Ms Shows either scribe's ignorance of these historical names or simple carelessness. At other places also (et seq) the scribe often uses ز (z) instead of ر (r).

مقاله اول : در ذکر آنچه الی غایت که اتمام این جلد سمت ظهور یافته مذکور خواهد شد۔

مقاله ثانی : در ذکر اموری که بعد ازین سمت ظهور یابد و این کتاب را به " نصرت نامه ترخان " مسی گردانید و من اللہ الاعانتہ والتوفیق ۔

مقدمہ داستانی مشتمل بر مجملی از تغیر و تبدیلی عالم و ملل و [f . 24]

شیوع ادیان باطلہ و قلع قمع میانی آن بہ بعثت انبیاء رسالت
انتظام با ضرب شمشیر صاحبان دین اسلام۔

در ذکر اولاد حضرت شیخ المرسلین نوح نبی علیہ السلام کہ آدم [f . 30]

ثانی می نامند

ذکر در بیان ولادت خاتم الانبیاء [صلی اللہ علیہ وسلم] [f . 48]

ذکر حوادثی کہ در شب ولادت شدند [f . 52]

ذکر اولاد و اتباع یافت بن نوح [علیہ السلام] [f . 57]

From folio 24 to 74 the author has given brief account of changes in the nations and religions, destruction of the false beliefs by the appearance of prophets (A.S.) including their small biographical sketches, transfer of *Nur-i-Muhammadi* from Adam (A.S.) gradually to the parents of the Holy Prophet (P.B.H.) the birth of the Holy Prophet (P.B.H.) (f.48); the supernatural occurrences in the night of his birth (f.52) and the year of his birth including references to the abortive attack of Abrahah (written as Abrah in the Ms) on Makkah; followed by an account of the descendants of Yāfath s/o Noah, the ancestor of the Turkish and Mongol people, the genealogy of the Mongols, and the house of Chingiz.

Details about the prophets and the Holy Prophet (P.B.H.) were mostly culled from three books, the *Tadhhar al-Abrār wa Tajziyah al-Akhabār* (?) (ff.25, 37), the *Nafā'is al-Funūn fi 'Ara'is al-'Uyūn* (1335-42) of Shams al-Dīn Muḥammad Amālī (see 'Arif Naushahī, *Fihrist Nuskhah hai Khatti Farsi*, Karachi, p.145) and the *Jāmi' al-Ma'ārif* (for various works bearing this title see *Kashf al-Zunūn*, vol.1, p.574); Information about the Turks and the Mongols are based on Yazdi's *Zafar-nāmah*, *Jūsh wa Kharūsh* (?) etc. (f.74).

In view of these brief accounts based on earlier works and considerations of space it was decided to leave out this portion.

[f.74] ذکر اقوام کہ مسیحی بہ ارغون اند

اول بشمرد [بہ شمرد] جری¹ (12) است کہ جماع جری و ترخان با و منسوب اند و دیگر بیگ لار (13) بعد از اجتماع اقوام ارغون دو سید عرب بتقریبی در یوزن ایشان آمدہ داماد ساختہ اند و این جماعت منسوب با ایشان اند و دیگر کانغلی (13a) [کذا] و دیگر کبکہ (14) می گویند [f. 75] کہ منسوب بہ قبق (15) اثایم و دیگری خطای می نامند - یک جماعت را جوچی و یک جماعت دیگر را کجا بودی - و عالیجاہ امارت پناہ مرحوم علی محمد ارغون کہ بہ امیر علیکہ (16) است اشتهار دارد میگفت کہ از قبائل ارغون ہر کدام کہ در زمان یکی از سلاطین بقدر رتبہ حاصل شدہ ہرگز این جماعت از تمام اقوام باو ملازم نشدہ اند و حلقہ اطاعتش در گوش و غاشیہ انتقالش بدوش دل گرفتہ بودہ اند الا بحضرت قدوۃ الحکام فی العالم و خلاصۃ الولاۃ بین الامم امیر ذوالنون بیگ و اولادش ، و ایوم کہ تحریر این تاریخ روی میداد ، ہمگنان ملازم حضرت نواب عالی مرزا محمد عسکری ترخان خلد اللہ تعالیٰ ملکہ ہستند -

---

1. It can also be read as *جرنی*

ذکر نسب نواب حضرت سلطان پناه ایالت دستگاہ جامع
 قانع اہل جور و احتساب و اصح خوانین عدل و انصاف امیر
 نظام الدین ذوالنون بیگ ارغون انار اللہ برہانہ

آنحضرت امیر کبیر عالی شان ذرہ¹ مکان ولد خلف حضرت امیر عظیم القدر کبیر الشان ملاذ
 صنادید زمان مرجع امراء عہد و اوان مسند نشین شاہ نشان صاحب صریر امارت کبریٰ ناصب
 لوای ایالت عظمیٰ مخصوص بعنایت ایزد نبیون نظام الدینا والدین امیر بصری بیگ ارغون
 جبری (17) است و نسب جبری بہ شمرد جبری می رسد کہ معاصر سلطان حشمت نشان چنگیز خان
 بوده و بادشاہ اترار (18) و صبران را کہ از خوانین اولاد قبل خان بوده دو دختر عصمت پناه عفت
 دستگاہ داشتہ کہ در شان ہر یکی واقع است کہ ، شنوی :

ز ابنای شہان توران زمین یکی پردگی پیکر نازنین
 سرا پردہ لطف را بانوئی نبودش دران عصر ہم زانوئی
 یک دختر را "کون آگا" نام بود و دیگری را "آی آگا" می گفتند - کون آگا را بہ حبالہ نکاح
 سلطان ممالک ستان چنگیز خان در آورده اند - وای آگاہ را کہ ، شنوی :
 کہ تا مہر آدم بجو افتاد [176] چنان بانو از نسل ایشان نژاد
 ز دریای جان گزین گوہری فرشتہ ہنادی پری پیکری
 و در پرہیزگاری [مصرع] :

ندیدہ فلک سایہ اش در خرام
 بامیر کبیر فارس باد یہ مردانگی و مردی امیر بشمرد [بہ شمرد]² جبری در حبالہ نکاح در آورده اند -
 بیت :

بان زھرہ این ماہ چون شد قرین قران کرد در منزل بہترین

1 ذرہ in the Ms

2 See supra fol 75

و اولاد امجادش ازان خانزاده اند و لیوم دو فرق گشته ، اولادش یکی جری دیگر ترخان که نسبتش بعد ازین سمت دگر خواهد یافت ، و مادر حضرت امیر ذوالنون بیگ از اولاد امجاد حضرت ولایت شاه ہدایت دستگاہ - بیت :

او بولایت شدہ سلطان پناہ دوختہ از ترک دو عالم کلاہ
 مرشد^۱ السالکین و بلاد المسلمین قلشق اتا است رحمہ اللہ تعالیٰ کہ نسبتش بحضرت قطب الاقطاب
 فی الافاق سلطان مشائخ باستحقاق خواجہ احمد لیوی (19) قدس سرہ می پیوندد و چنین میگویند کہ
 خواقین چنگیزی دو دختر [دختر] خود را بطریق نذر بحضرات مشائخ مذکور دادند و از اولاد آن خانزادہ
 ہا است والدہ حضرت امیر ذوالنون بیگ - و از کتابتی کہ حضرت سلطنت شعاری گردون
 اقتداری ممالک مداری سلطان ابو سعید خان (20) کہ از اولاد کنجوم خان بن ابو الخیر خان شیبانی
 است بہ کتابتی کہ بحضرت نواب مرزا شاہ حسن بن شاہ شجاع بن ذوالنون بیگ ارغون انار اللہ
 برہانہم کہ از سمرقند فردوس مانند بہ بلدہ فاخرہ تہ ارسال فرمودہ بود کہ بہ مہر شریف آن سلطان
 عالیشان زینت پذیرفتہ بود، این بود :

کدام ناصیہ کش صیت عدل دادش نیست کدام ناصیہ کش داغ انقیادش نیست
 کدام نامہ کہ منشور دولتش نکشاد کدام خامہ کہ طغراکش مرادش نیست
 بعالی جناب سلطنت مآب ثمرہ ، شجرہ و عدالت گستری غرہ باغرہ ، نصفت و دیانت پروری
 مہر سپہر عزت و ملک داری اختر برج سعادت و کامگاری^۲ [177] عامر بلاد اللہ و ناصر عباد اللہ بلجا
 سلاطین الایام و ملاذ الخواقین بین العوام - بیت :

داغ نہ ناصیہ سرکشان تیغ زین تارک گردون کشان
 معز السلطنۃ والدین شاہ حسن سلطان رفیع اللہ تعالیٰ فی الاسلام اعلام و نقد بین الانام اوامرہ
 ، احکامہ ، زواہر جواہر تحیاتی کہ از طیب نفحات مشک ثانی آن ریاضین ریاض محبت و اعتقاد

1. مرشد in the Ms.

2. From pages 76 to 80, the last half of the photocopy, were not clear. There was a note from the photographer that repeated attempts to produce better results failed. Fortunately the missing portion was added by Mr. Hashim who was kind enough to compare it with the original manuscript.

نگہت پذیرد و لفالیس و عراقیس تسلیماتی کہ از اشعہ انوار طلعت عالم آرایش زوایای مؤدت و داد فروغ گیرد ابلاغ و ارسال داشته عوالی ہمت بر ارتقای مدارج جاہ و جلال و اعلانی مراتب و عزت آن بقیہ خاندان عز و اقبال معروف بودہ ہمیشہ خاطر خطیر و مدعای ضمیر منیر آنست کہ میان عنایت الہی شامل حال ایشان باشد - بعدہ بر رای عالم آرای معلوم و مفہوم باشد کہ میان ما و ایشان نسبت خویشی و قرابتی ثابت است - و دایم الاوقات خاطر انور بآن عالی جناب توجہ عظیم دارد و بہمت بعد مسافت و موانع لوازم سلطنت حصول دولت ملاقات [ملاقات] در پردہ تعویق است - چون برادر عزیز بر خودار جلالت آثار خدای پروری سلطان را بایشان صورت یک جہتی و بازگشتی تمام گشتہ بنوازش و احترام ایشان امتیاز دارد و بہ شرف ملاقات فایض البرکات ایشان مستفیض است - مانیز بحسب معنی ملاقی و موصولیم [مصرع]:

در راہ دوست مرحلہ قرب و بعد نیست

مامول و متوقع آنکہ بعد ایوم راہ و رسم مغایرت را طی نمودہ مراعات طریقہ موالات و اتحاد لازم¹ دارند و در صوادراحوال اعلام پیغام را مسلوک داشته بمکتوبات و مراسلات مخصوص سازند دولت و نصفت در تضاعف و اقبال سلطنت در تزايد باد بانی و آلہ الامجاد والسلام علیکم اولاً و آخر و ظاہراً و باطناً -

1 لازم in the Ms.

[f.78] ذکر نسب عالی و حسب متعالی حضرت نواب

کامیاب مرزا محمد عیسیٰ ترخان خلد ملکہ

بر رای عالم آرای و ضمیر عقده کشای ارباب دانش و اصحاب بینش مخفی نماند کہ، ابیات :
سلیمانی کہ پیش تخت او شہان کمر بستہ چون مورانند پیش پایہ تخت سلیمانی
سختوت بین و آبادانی ملکش کہ در عالم گدایان بہر گنج خود نمی یابند ویرانی
اعنی نواب کامیاب عدالت اتساب مرزا محمد عیسیٰ ترخان بہادر خلد ملکہ و اجری فی
بحار السلطنۃ ملکہ و باقی ترخانہ اولاد حضرت امارت و حکومت و دولت پناہ حشمت و شوکت و
ابہت و رفعت دستگاہ زبده سپہ سالاران دوران و خلاصہ، شجاعت شعار آن زمان فارس بادیہ
توکل بالطف^۱ یزدان امیر نظام الدنیا والدین حیکل ترخان کہ از اولاد امجد امیر کبیر بشمرد ارغون
جری است کہ باجہ، سلطان زمان چنگیز خان بودہ و امیر نظام الدین حیکل در سلک امرا حضرت
قدوة السلاطین و خلاصہ الخواقین باسطہ بساط امن و امان، ناشر مناشیر عدل و احسان، قانع اہل
جور و طغیان، حامی اہل اسلام و ایمان، صاحب زمین و زمان، مرکز دائرہ سلاطین ایران و
توران، قطب الدنیا والدین، امیر تیمور گورگان انتظام داشتہ، در یکی از محاربات چنان خدمات
پسندیدہ از سمت ظہور یافتہ و بنوعی در آنجاداد مردانگی و آئین شجاعت و فرزانی دادہ و تدبیرات
موافق بہ تقدیر الہی ازان امیر دلیر سپاہی سرزده کہ مافوق آن متصور و حد بشر نباشد، لاجرم ضمیر
منیر فرد اقتباس و رای حق گذار، قدر شناس حضرت صاحبقران کہ رعایت خدمتگاران بر جادہ،
عبودیت مستقیم و رعایت ملازمان شجاعت شماری بی وہم و بیم را از کرائم عادات و مفایح
سعادات می دانست و ہمت والا نہمتش [f. 79] مصروف آن بود کہ ہر نیک بخت دولت
مندی کہ بہمن توفیقات ازلی و تقدیر ازلی شرف خدمت دریابد مراعات حقوق خدمات پسندیدہ او
باکمل صورتہ و احسن وجوہ تقدیم پذیرد، ذالک فضل اللہ یؤتہ من یشا، واللہ ذو الفضل العظیم^۲

1. بالطاق in the Ms.

2. Eng. Tr. "Such is the Bounty of God, which He bestows on whom He will and God is the Lord of the highest bounty." Al-Qur'an, 62:4.

حضرت صاحبقرانی خواست کہ در ادای خدمات پسندیده او احسان بی پایان بتقدیم رساند بنا بر الطاف خسروانہ و عنایات بادشاہانہ کہ شامل احوال و کامل آمال او میرارغون بود و دواعی ہمت ارجمند کہ برضای خاطر او مقرون فرمود زبان نوازش بیان از روی شفقت و احسان بی پایان کثودہ پرسید کہ از انواع عنایات بی غایت و اصناف الطاف بی حد و ہنایت کہ سلاطین رفیع منقبت بہ ملازمان مسند امارۃ و وزارتہ ایالت و حکومت شفقت می فرمایند کدام یک مرضی خاطر تست کہ بآن سرفراز ساختہ از امثال و اقران شرف امتیاز ارزانی فرمایم - امیر حکیل¹ بعرض آن سلطان سلاطین بتوکل رسانید کہ التماس از ملازمان آستان فلک آشیان حضرت صاحبقرانی سلیمانی مکانی چنانست کہ مرا بہ اسم ترخانی ملقب عنایت گردانیدہ چنان سازند کہ عنان اختیار و کاروبار این داعی از سکونت و قرار برای من وابستہ باشد و حال برین منوال - مصرع :

کز اینجا خیز و آنجا نشین نگوید ہیچکس مرا²

آنحضرت میر مذکور ترخان ساختہ نشان عالیشان بہ آن متغای عنایت فرمودہ اند کہ ہر نوع کہ مرضی خاطر شریفش باشد معاش کردہ در ہر جا از ممالک محروسہ خواہد و باشد بہ زراعت و فراغت و تجارت کہ خواہد مشغول گشتہ ہیچکس او را تکلیف ملازمت و یورش و خدمت نکند و ہر گاہ کہ بملازمت در گاہ ہمایون [۴۰ . 80] آمد او را در آمدن منع نہ نمایند و حجاب و ملازمان در گاہ تعظیم و تکریم او را لازم دانند (21) - و چون امیر حکیل بجوار رحمت ایزد متعال و قیوم لم یزل ولایزال انتقال نمود یک ولد عزیز رشید ارجمند سعادت مند، حمیدہ صفات، پاکیزہ ذات داشت، اعنی عالی جاہ مملکت پناہ معدلت دستگاہ زبدہ ارباب دولت و حشمت خلاصہ اصحاب رفعت و شوکت المخصوص بعنائیۃ الملک المستعان نظام الدولہ والعزوالاقبال امیر نور اللہ ترخان (22) کہ بجای والد ماجد خود نشست - مصرع :

یا دیدہ بجای اوست یا دیدہ ہمون اوست

در ملازمت حضرت صاحبقران امیر تیمور گورگان تردد می نمود و چون لوای دولت خاقانی

1 in the Ms. جنکل

2 The line appears metrically defective.

صاحبقرانی را هوای جان فزای سعادت جاودانی روح وار در بدن سعادت نشیمن در آمده به
 تحریک نسیم ظفر شمیم خرامیدن گرفت بجانب قلعه شاه رخیه (23) که والئی آنجا مستحکم ساخته
 لوای مخالفت و منازعت برافراخته بود و چون ان قلعه را استحکام تمام بود کوتوالان دران جا
 متحصن شده باستعداد داری و استحکام برج و باره و غیر ذالک پرداخته دل بر جنگ هناده باہتمام
 تمام بہ محاربه و مجادله اشتغال می نمودند و در تیراندازی بمقدار مبالغه می نمودند - بیت :

گر آن تیر بازان کنون آمدی   بجای نم از ابر خون آمدی
 و گاه هر دیگر از ان قبل بود که :

چو سنگی ز بالا بزیر آمدی   ز گاو زمین بانگ شیر آمدی
 چو تیری ز پایان ببالا شدی   مشبک برین چرخ بالا شدی
 ز آمد شد سنگ و تیر و خدنگ   زمین آسمان هر دو گشتند تنگ

و یوم و لیل از جانبین کار رزم را همیما بودند و لیکن از جانب مخالفان یک ضعیفہ پیر زال بی
 اعتماد بد فعال قبح خصال - شنوی :

روی ترش فسوده وی   مانند هوای بر در وی
 یاده سخنی سیه زبانی   لورش دہنی چون دیگ دانی
 ہر دو لب او ز یکدگر زور¹   برہم نرسیده چون لب گور

ہر روز بر کنار برج آمده شلوار خود را از پای نا استوار بیرون کرده بجانب اردوی² صاحب قران
 افشانیده بہاد فنا بر میداد سخنان ناخوش نا معقول گفته دشنام بی ہنایت و انجام می داد کہ مناسب
 احوال آن بد ہناد شود - بیت :

از ان بی خبر کاندران دار و گیر   بسر پنجه قہر گردو اسیر
 و مفہوم آن شوم نگشته بود کہ ، بیت :

مرگ آمده در کمین جاہنا   جا کرده بگوشہ کمان ها
 حضرت صاحبقران را بنا بر آن معنی کہ گفته اند - کہ ، بیت :

1. روز in the Ms.
 2. آوردوی in the Ms.

لطف و قہر اندر محل خود نکو است   جای گل گل باش جای خار خار
 ہر آئینیہ سموم قہر جہانتاب و شعلہ غیرت گردون الہتاب چنان در حرکت آمد کہ از یک شرار
 آن عرصہ دوران می افروخت و از نام بردن زبانہ عالم سوزان و زمانہ زبان میوخت - شنوی :

رساند آتش غمیش سر باوج   محیط ستیزش بر آورد موج
 بعالم چنان آتشی در گرفت   کہ آب خضر حکم او زر گرفت

بر زبان معجز بیان حضرت صاحبقران چنان جاری گشتہ کہ ہر کس این پیر زال را بہ تیر زندیا
 دستگیر کند دختر بادشاہ شاہرخیہ را باو دہم ، امیر نور اللہ ترخان کہ در فن تیر اندازی و کمانداری
 یگانہ زمان و حید دوران بود - بیت :

کمالش بقوس قزح¹ توانان   گرفت این زمین را و او آسمان

و تیر سوزن مٹاش کہ حلقہ زرہ را چون زہ گریبان برگردن دلہامی دوخت و ناوک برق آسا
 خانہ سینہ را چون شعلہ صاعقہ بہ یکدم می سوخت - بیت :

ز ہامون شب تیرہ بر چرخ پیر   کشد سرمہ در چشم سوزن بہ تیر
 [182] بدوزور پیکان ہم چشم مور   کشاید بہ تیر و گز بی قصور

بذروہ عرض رسانید کہ اگر ہمت عالی ہمت صاحب قرانی شامل حال این ناتوان گردد بعنایت
 حضرت مستعان این پیر زال بہ تیر موافق بہ تقدیر چنان بزخم کہ دیگر باوج این برج نتواند کہ
 عبور نماید و دست از طلب ندارم تا کام من برآید - این موعود حضرت صاحب قران را تہنند
 بہجت و فرجی گشت و آن میر صائب تدبیر - روز در کمین گاہ مثل گنج شایگان پہنان شد ، این
 مقال حسب حالتش گشتہ - شنوی :

بگنجیہ ، ظاہر آید شکست   ہنان گنج بہتر بہر جا کہ ہست
 بروز چہارم کہ سلطان مہر   کہ تاجش ز نور است و تخت از پہر
 بہ تسخیر آن قلعہ سبز فام   بر آورد تیغ شعاع از نیام

امیر نور اللہ ترخان در کینگاہ نشستہ چشم براہ آن گم کردہ راہ مترصد آمدنش بود کہ ناگاہ آن پیر

1. قزح in the Ms

زال بدخصال بر فرو آن برج آمده بهرزه گوئی زبان وقاحت و سفاهت کشاد، امیر مذکور، شنوی :

که چون دست بروی به تیر و کمان

روان راست خم کرد چپ کرد راست

قضا گفت گیر و قدر گفت ده

و او را تیر مسخون بتقدیر چنان زد که از برج باره، مسکن ستیز بود همین جانب خاک ریز بخاکه،

که مذلت افتاد امیر مذکور او را گرفته - بیت :

رساند آن هزبر¹ کیانی کمان بدرگاه صاحب قران زمان

چون بلده شاهرخیه را بعنایت حضرت الیه عروس فتح خلود در چهار بالش دولت و نصرت جلوه

ظهور فرمود - آن والی عالی قدر که متخصن بود دو دختر پاکیزه منظر داشت یکی راه حضرت صاحب

[83 . 1] قرانی در سلک ازدواج در آورده، دیگر را مامور ساخت که امیر نور اللہ ترخان در عقد

نکاح خویش در آورد و تمام ترخانیه از اولاد آن ضعیف صالح مکرمه اند -

1. ہزبر in the Ms.

ذکر ششم از اوصاف حمیدہ و اخلاق پسندیدہ حضرت سلطان سعید شہید سلطان ابو سعید گورگان

و اخلاق آنحضرت و اولاد امجادش بہ درویشان و ہمت والا ہمت معروف داشتن
آنحضرت بجزہ و زیردستان و خواہان دولتش بودن اولیاء زمان۔

اقتضای حکمت بالغہ الوہیت و مقتضی قدرت شامل ربوبیت در تفویض زمام اختیار بکف
کفایت سلاطین خورشید منقبت و تسلیم عنان اقتدار بہ ازوی درایت اساطین گردون منزلت مبنی
بران تواند بود کہ بعد از ادای حقوق یزدانی و تحریری بر اضی سبحانی بذل مجہود و سعی مجہود در تکفل
احوال و شیعظ [کذا] امال کافہ انام و اعداد خواص و عام کہ بدایع و دایع حضرت ذوالجلال والا کرام
اند، مدعی دارند چنانچہ ہر یک از مصالح امور و منافع مہام جمہور مطروح و مفقود نمایند۔ ہر گاہ
این چنین صاحب دولتی ذی شوکتی از کتم عدم بصحرائی وجود قدم فرخندہ اثر ہند، اولیائی کہ در
تحت اولیائی تحت قبائی² لایعرفہم غیر¹ کہ حضرت رسالت پناہ خاتم الانبیاء خبر داده کہ
لولاہم لغربت الدنیا خاطر دریا مقاطر متوجہ حال نجستہ مال روی داشتہ در ارتفاع لوای دولت
ارتقای آن عزیز الوجود رشید سعیدی کوشند۔ چنانچہ حضرت ولایت خانی شیخ الاسلام المرحوم
المبرور مولانا زین الدین ابوبکر (23a) تابیادی بسطان صاحب قران [84 . ۴] مرکز دائرہ
امن و امان امیر عالمگیر تیمور گورگان نوشتہ اند کہ خدای عز و جل مرتشید میانی ملک دارای و
تابید معانی جہانداری را وسیلہء بزرگ ہناده و آن نسبت است بالتفات خاطر پاکان درگاہ و
مشائخ کرام آگاہ قدس اللہ تعالیٰ کہ بہ حقیقت بادشاہ دین و دولت اند و شاہان دنیا در ہمایت

1 Though it is not a *ḥadīth* but it is a saying much quoted and used by the *ṣūfīs* and *mashā'ikh*. It is not found in the *Ṣiḥah Sittah*, see *Al-Mu'jam al-Mufharis*, 1986, Istanbul. The saying means that the *awliyā* are under my *qabā'* and none else can recognize them. See also Hasan Sijzi, *Fawā'id al-Fuwād*.

2 This is also not found in the *Ṣiḥah*. *Ibid*.
It means that had they not been there the world could not have existed.

نظر عنایت ایشان ، چنانچه حضرت ولایت پناه ہدایت دستگاہ شیخ الاسلام زندہ پیل احمد جام
(24) قدس اللہ سرال عزیز فرمودہ است - کہ ، بیت :

شہابان دلق پوش کہ کتر جمایتی زیر گلیم شان جم [و] خاقان و قسیرند
و در مناقب غوث زمان و قطب دوران صاحب سر حضرت شیخ ابوالحسن خرقانی (25) مذکور
است کہ در محل سلطان محمود بن سبکتگین غازی بجانب کافران سومنات از آنحضرت الممتاس
امداد و معاونت باطنی کردہ اند چرا کہ کافران را بتکدہ سومنات اعتقاد بی ہنایت بودہ ، چنانچہ
مشہور است کہ بہمت شستن روی بتان و مجاوران آن مسکن گمراہان ہر روز چند قطر از شتر از
آب گنگ می آوردہ اند (26) کہ بسی مسافت ہست تا سومنات کہ از توابع گجرات¹ است و
کافران از روی اعتقاد خود محاربہ و مقاتلہ می کردہ اند - حضرت شیخ ابوالحسن پیراہن مبارک خود
را بسطان محمود دادہ اند کہ ہر گاہ ضرورت شود بوالحسنو بوالحسنو گفتہ طلب مدد و معاونت کن -
بعضی از اصحاب فرمودہ اند کہ شمالی فرمائید کہ نام شما برد ، چون نمی فرمائید کہ نام خدای تعالی
برد - فرمودند کہ خاموش باش ، او خدا چہ میداند او دست بمازند تا ما بحبل الممتین حضرت الہی
[f . 85] زدہ ہم کفایت شود - چون حضرت سلطان در سومنات² بنیاد محارب کرد و چون [جو]
انغار و قراول را کافران مغلوب ساختند درین حال پیراہن شیخ بیادش آمد ، گرفته بیاد داد و گفت
بوالحسنو ! بوالحسنو ! این کافران را بقتل آور ، بیک بار بادی مراد از الطاف الہی در حرکت آمدہ و
آن مقدار گرد خاک کہ در گجرات اکثر فصول سال بحرکت اندک نسیمی پر سرور وی آن مردم می
رسید بہ ہزاران ہزار مرتبہ زیادہ ازان ہمہ در چشم کافران افتادہ ہمدیگر را بقتل رسانیدند و فتح
روی داد - در ہمان ساعت شیخ ابوالحسن قدس سرہ ، العزیز در خرقان نشستہ بودند فرمودند کہ محمود
[بن] سبکتگین ما را نزد ملائک شرمندہ ساخت کہ گفت بوالحسنو ایہنا را بقتل آور ، اگر میگفت
مسلمان ساز آنجماعت بہ تمام مسلمان شدہ در کفر نابود شدند - القصہ چون حضرت سلطان بن

1. گجرات in the Ms.
2. سومناب in the Ms.
3. نمی in the Ms.

سلطان بن سلطان و خاقان بن خاقان بن الخاقان میر سلطان ابو سعید گورگان [بن سلطان محمد مرزا بن] میرزا سلطان محمد بن میرانشاه گورگان بن حضرت صاحبقران تیمور گورگان سلطان عظیم الشان عالی مقدار کامیاب و بادشاه عالی مکان ، جمشید اقتدار کیوان جناب بود و سخنه معدلتش به صیقل داد گستری و رعیت بر روی آئینہ ممالک را از زنگ ظلم و اعتساف پاک خواہستی گردانید و فائده مکرتش نسیم رافت و انصاف و شمیم مرحمت و انصاف باطراف جهان و مشام جہانیان رسانید۔ قبل از آنکہ بالتماس امر آرخون و ترخان لوای رفیع اعلاء برافرازد۔

و عالی جناب نقابت قباب اعلم العلماء فی العالمین قدوة المفسرین [و] المحدثین امیر سید [86 . ۴] اصیل الدین (27) در ذکر مزارات قنبۃ الاسلام ہرات افیضت علی قطاہنا جمال البرکات رسالہ نوشتہ است بامر حضرت سلطان سعید و آن را " مقصد الاقبال السلطانیہ و مرصد الاحال الخاقانیہ " نام کردہ اند ، مذکور است کہ حضرت شیخ الاسلام مقرب بارگاہ حضرت صمدانی مولانا جلال الدین بلزید پورانی (28) نظر خاص باملازمان حضرت خلافت پناہی خاقان سعید داشت ۔ چنانچہ در ایام فتور ہموارہ دلداری خلایق می فرمود کہ خاطر جمع دارید کہ عنقریب رایت دولت عظمت بادشاہ اسلام بموافقت فتح و ظفر درین خطہ نزول خواہد فرمود ۔ و با خواص خود میگفتند کہ بمن نمودہ اند کہ عرصہ مملکت آن صاحب دولت تا کجا خواہد رسید امید چنان است کہ آثار اخلاص آن صاحب کمال باروزگار ہمایون واصل و متواصل گردد ۔

در رسالہ کہ عالی جناب نقابت پناہ امیر حبیب اللہ کہ از اولاد امجاد و احفاد نامدران سید بزرگوار است کہ بعالی حضرت فردوس مکانی محمد ہمایون پادشاہ آورده بودند مذکور بودہ کہ بمن نمودہ اند کہ مملکت اولادش تا کجا خواہد بود ۔

و عالیجناب شریعت مآب صدارت آیاب تیتجۃ المشایخ الکرام و سادات العظام المخصوص بعنایت الملک الاحد قاضی غیاث الدین محمد جامی (29) می فرمودند کہ بسیاری بر زبان دربار گوہر نثار عالیحضرت سلطنت و خلافت پناہ محمد ہمایون بادشاہ میگذشتہ است کہ اگر این مجمل را مفصلی بودی از بعضی ترددات بی حاصل عنان توجہ تافہ می شد ۔

در تاریخہ سلطان مرحوم و خاقان مہرور سلطان حسین مرزا مذکور است کہ چون حضرت

اعلیٰ در حوالی استرآباد [f . 87] حسین سعدلو نام کہ برادر زاده مرزا جهان شاہ ترکمان (30) بوده جنگ میفرموده آن روزی کہ مفتوح ابواب نصرت و بہروزی کلید فتح و فیروزی بدست ملازمان بادشاہ عالم پناہ میدادہ قریب نیروزی مردم ولایت نساء ملاحظہ نمودہ کہ قدوۃ ابدال زردست بابا علی مست باوجود آنکہ ہرگز از تکیہ خود نمی برخاستہ یک کوچہ و از تکیہ خود دور رفتہ و سنگ می انداختہ بمشاہ آن را کہ بند شد - جمعی ازین صورت عجیب کہ داب بابا نبودہ متحیر گشتہ [در] تاریخہ نوشتہ اند و چون خبر فتح حضرت اعلیٰ رسیدہ ملاحظہ نمودہ اند ہمان روز بودہ کہ آنحضرت را فتح دست دادہ و بابا علی مست در ہمان ساعت کہ فتح شدہ سنگ را از دست انداختہ و خندان گشتہ بر تکیہ خود عود کردہ - ع :

این حال ہا ز اہل ولایت عجیب نیست

و حضرت خلافت پناہ سلیمان دستگاہ ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ بنا بر قول الولد الرشید¹ تقیدی بابانہ الحمید ملتفت بحالی درویشان و گوشہ نشینان و اہل اتباہ بود چنانچہ در فرمانی کہ بحضرت مخدومی امیر سید احمد بن حضرت شیخ الاسلام شیخ ابو سعید پورانی بہمت سیور غال قریہ ماشور از بلدہ قندہار فرستادہ بودند بعالی جناب صدارت مآبی شیخ زین الدین محمد خوانی (31) فرمودہ اند، کہ، رباعی کہ زادہ طبع آنحضرت بود و ثبت نمائند کہ، ابیات :

درویشان را گرچہ . . . . . 2 . . . . . لیک از دل و جان معتقد ایشانیم
دور است مگر شاہی و درویشی شاہیم ولی بندہ درویشانیم

در ہمان رسالہ سید اصیل آورده است کہ حضرت خواجہ کوسوی³ (32) کہ از اولاد امجاد حضرت شیخ الاسلام زندہ پیل احمد جام بود و عظمی فرمودند در آخر بواسطہ بعضی در شہنشاہی ترکمانان فرمودند، کہ عجیب چیزی است مردمان [f . 88] آدہ بولایت دیگر تصرف کردہ مردم

1. قوالوالد الرشید in the Ms.

2. only was found written on the margin of fol.87 and hardly legible in the photocopy. This quatrain from Bābur unfortunately is incomplete.

3. کوسوی in the Ms. is wrong. For details of Khwājah Kūsawī see note no.39.

را مزاحمت می رسانند - من تاریخ نوشتم بعد از چهل روز سلطان سعید در انگ کاہستان¹ نزول اجلال ارزانی فرموده اند و در زبان حضرت سلطان مرحوم خاقان مبرور سلطان حسین مرزا انار اللہ برہانہ پنجہ ، منجم رار تبة اعلی اعتبار از لطف آن خسرو روزگار دست داده بوده و از اکثر علوم با خبر خصوصاً در علم نجوم چنانچہ سید کاظمی (33) گفته است کہ ، بیت :

از قرب و بعد و سیر کوکب زمن مپرس بی پنجہ منجمہ را شوہری نیم
و شعر نیز می گفته ، این مطلع ازان اوست ، بیت :

کوکب منجم کہ بود از وی منور آسمان بنگرای مہ کز فراق ت بر زمین است این زمان
و بجناب خواجہ افضل دیوان قرابت داشته و ہر دو از ولایت کرمان بوده اند و در آن صحن کہ تقرب داشته بسی از اکابر² را نزد حضرت صاحبقرانی غیبت می کردہ ، چنانچہ بحضرت مخدوم الانام مولانا نورالدین عبدالرحمان جامی بسی تشویش خاطر رسانیدہ ، چنانچہ در مسجدی کہ بی بی چہ مذکور ساخته ہر شب در دیوارش این نوشتہ یافتہ اند - بیت :

نگذارم بمسجد تو نماز زانکہ محراب آن نمازی نیست
و زعم وی آن بودہ است کہ کسان حضرت مولانا مذکور سمت ظہور می یابد نوبتی مولانا فقیہ را کہ وکیلاً نایب حضرت علاء بودہ او را بکاری فرستادہ بودند ، سرعت تمام معاودہ نماید درآمدش تاخیری واقع شدہ است کہ آنحضرت فرمودہ کہ باعث تاخیر بچہ بود - گفت پنجہ منجم در خانہ خود نشستہ بود مرا طلبیدہ سخن نگاہ بداشت - گفتند کہ چہ گفت عرصہ نمود کہ می گوید کہ مولانا عبدالرحمن جامی چہ میگوید مرا ہر علم کہ میدانند من ہم می دانم و نجوم می دانم کہ او اصلاً نمی داند و شعر من ہم خوب است [۴۰ . 89] منشای زیادتی او چیست ، ایشان متبسم شدہ فرمودند کہ می بالستی گفت کہ مرا یک چیزی ہست کہ شمارا نسبت الحاصل کہ از حضرت شیخ الاسلام ولایت ثانی شیخ جلال الدین ابو سعید پورانی نیز بنیاد غیبت نمودہ - حضرت اعلیٰ خاقان فرمودہ اند کہ پنجہ ، منجم می باید دانست کہ نزد سلطانی از کسی غیبت می باید کہ بہ تعریف کس دیگر منظور نظر

1 کاہستان in the Ms

2 کابر in the Ms

سلاطین گشته باشد یا به سخن مردم مرید و معتقد مشخصی شده، هرگاه چنان باشد که در اعتقاد و اخلاص که من بحضرت خدام ذوی الاحترام ایشان دادم ظن بلکه یقین من است که کس دیگر را برین پنج نباشد، گنجایش غیبت ندارد و اموری از ایشان نسبت بامداد دولت من واقع شده که بعضی ازان امور به گواہان عادل مستجلی می توانم کرد و بعضی ازان قبیل است که میان من و ایشان است که بعد حضرت حق کسی را اطلاع نیست، ازانجمله که گواہ دارم آنست که این چند نفر از معتمدان و معتبران من که الحال درین مجلس حاضر اند اطلاع دارند - و حقیقت آن حال برین منوال بوده که در محلی که مخالفان دولت قاہرہ جمعی کثیر و جمعی غفیر باہتمام ہرچہ تمام تر متوجہ محاربہ و مقاتلہ عساکر نصرت قران شدہ بودہ اند و جنگ با آن مردم مقتضی کاروبار سلطنت نبودہ بالضرور روی توجہ از محاربہ ایشان تافہ بمقام معہودی بالیتی رفت چون لشکر رومی دور از سپاہ شام روی گردان شد و در اماکن قرار فرار گرفت و طلایہ ظلام بر ممالک آفاق استیلا یافتہ در اطراف و اکناف پراکنده گشتند محلی عود الی را جہت نزول دولت حلول اختیار [190] فرمودند کہ از اوج دولت مخالفان آن صاحب قران بچندین مرتبہ در نشیب مایل بود و آنرا مسکن امن خیال کردہ و ہمکنان از کوفت راہ و وہم مخالفان روسیاه در مقام خواب شدہ اند

شئوی :

موی ہم کردہ مژہ داد تاب دام ز مو بافتہ از بہر خواب
 قسنہ چشم آمدہ زان مو بدام تیغ مژہ خفتہ میان نیام
 ہچون سما پر ز ستارہ جہان ہچون زمین پر ز چراغ آسمان
 بعد از غنودن لحظہ بطریق رویاء صالحہ حضرت سلطان صاحبقران در خواب می بیند کہ
 حضرت شیخ الاسلام جلال الدین ابو سعید پورانی قدس اللہ سرہ العزیز در خواب ایشان در آمدہ
 فرمودند کہ ازین منزل کوچ کنید، در حال بیدار شد بامراء چولی کہ در رکاب آن نصرت اتساب
 بودہ بیدار کردہ گفتند کہ چون - بیت :

1. ازدواج in the Ms.

بر سر من تا سخن آورد خواب شد تنگ چشم از نیک [کذا] او کرده آب¹
چون شدم آسود جوایم رلود دیدن [آن] خواب رو قایم نمود
ایشان در خواب مستحق اللفظ والمعنی گفتند که چون خاطر پریشان است و راه بسیار آمدیم
بمکن واقعہ کاذبہ روی داده باشد، اینچنین خواب تعبیر دور است باز در خواب شدند، باز مثل آن
خواب دیده اند۔ فاما درین نوبت تاکید و مبالغہ بیشتر و اثر ملالت در جبین مسبین ایشان ظاہر شد
بہمت آن نمودن از ما بسخن ایشان باز امراء بیدار ساخته فرمودہ اند کہ ایشان باز در خواب بمن در
آمدہ بہمان نوع فرمودند، گفتند کہ چون اول در خاطر شما مرسم و منقش شدہ بود کرت ثانی
ہمان پرتو انداختہ، باز دفعہ ثالث کہ در خواب شدہ بہمان نوع خواب دیدہ اند کہ آنحضرت دو
نوبت فرمودہ بودند لکن درین [۹۱ . ۴] نوبت فرمودہ اند کہ چون سخن مرا قبول نہ داری کہ
سہ نوبت شد کہ میگویم کہ ازین منزل کوچ برخاستہ در آن موضع بلندی باش قبول نمی کنی، بعد
الیوم دیگر مرا بہ تو سخن گفتن و ممد و معاون کاروبار تو بودن مناسب وقت نیست۔ درین
نوبت کہ بیدار شدہ اند مردم را بیدار ساخته گفتند کہ من خود از سخن ایشان تجاوز نمودن مناسب
دولت خود نمی دانم، اگر ہمہری می کنید فبہا الا فرد و حید بروم و برخاستہ متوجہ آن بلندی کہ در
خواب بایشان نمودہ بودند شدہ، امراء نصرت قران بالضرورت موافقت کردہ فاما بیکدیگر استعباد و
تعجب میکردند کہ این چہ نوع رفتنی است و بچہ چیز حمل کنیم۔ و از کوفت راه و ماندگی در خواب
فرورفتند تا بوقتی کہ خسرو سیارگان رایت ابيض صبحی در میدان سبز آسمان برافراختہ بود و بزخم
خنجر آتش بار سپاہ سیارات را مہنزم گردانید روی ہوا (ی) قیرگون چون دل موحدان روشن گشتہ
و چشمہ خورشید غبار شب تار از عارض روزگار پاک بشتہ و دست تقدیر ہندوی ظلام را در نوایر²
آتشکدہ آفتاب بسوختہ چتر درین³ [کذا] بر سر فلک برکشیدہ۔ شنوی :

1. The second line appears defective.

2. توایر in the Ms.

3. It may be درن (dam meaning world as in *umm daran*. See Steingass, *English Arabic Dictionary*. London, 1884, p. 360 under درن
Another reading درپن (*darpan*), a Hindi word meaning mirror, does not seem proper.

چونکہ شد از آتش سلطان بام سوخته لشکر خاقان شام
 شد دگر از خنجر شاه فلک غرقه خون پیکر ماه و ملک
 زنگی شب دیدہ انجم فشان شد چو حق از دیدہ مردم ہنہان
 چونکہ شد افکنده میدان نور خیل شب از گرمی سلطان زور

از تابش آفتاب عالمتاب بیدار شدہ ہمگنان مشاہدہ نمودند کہ در آن زمینی کہ اول شب
 نزول اجلال آن خاقان صاحب [۹۲ . ۴] کمال بود سیلی عظیمی بغایت تیز و تند آمدہ بود کہ ممکن
 نبود کہ تنفس ازان مردم و چہار خر پایان نجات یافتی - بیت :

سیل عنان پس کہ بہ تندی گذاشت باد - بزنجیر نگاہش نداشت
 در حضرت اعلیٰ خاقانی فرمودہ اند کہ درین مجلس چند کس حاضر اند امثال این بسیار واقع
 شدہ اگر چنانچہ پنجہ منجم دفعہ دیگر امثال این سخن از تو سر می زند ضرورت می شود کہ دیگر فرمایم
 کہ نزد ما نیائی و از جملہ متعلقان ما نہ باشی زیرا کہ ہر گاہ این نوع در مجلس ما گذرد ملازمان
 آنحضرت رنجیدہ خاطر خواہند شد بعد ازان معلوم نیست کہ مہمات ما بجا رسد - و در اول
 سلطنت خود کس فرستادہ از حضرت شیخ الاسلام مذکور الملتاس نمودہ اند کہ حضرت سلطان سنجہ
 ماضی حضرت قدوۃ الاقطاب شیخ الاسلام ژندہ پیل احمد جام فرستادہ بودہ اند کہ ہر گاہ شما التفات
 فرمودہ کتابتی باین معتقد خود می نویسد نام خود را بروی کتابتہ نویسد کہ گویند کہ در زمان سنجہ
 درویشی بود احمد جام نام کہ نام خود را در کتابت بروی کاغذی نوشتہ ، بعد ازین گویند کہ در زمان
 سلطان حسین بایقرا درویشی بود شیخ ابو سعید نام کہ ہر گاہ بآن معتقد خود کتابتی می نوشت نام بر
 روی می نوشت و ایشان آن ملتس را قبول کردہ . حضرت سلطان مذکور و باقی سلاطین عالم نام
 بروی می نوشتند این فقیر خود بسیار دیدہ است کہ بسلاطین وقت مسل حضرت ظہیر الدین محمد بابر
 بادشاہ و حضرت عبید اللہ خان و جانی [۹۳ . ۴] بیگ مرزا نیز سلطان ناصر بہمان طریق نوشتند
 تا در دست حضرت اعلیٰ خاقان سلطان حسین مرزا مرض لقو [لقوہ] عاید نشدہ بود در کتابت
 آنحضرت مہر نمی کردہ اند نام خود بدست شریف خود در عقب کتابت می نوشتند و ہرگز بہ ہیچ یک
 از سلاطین عرضہ داشت نمی نوشتند بخلاف مشائخ دیگر کہ عرضہ داشتہای ایشان بر صفحہ روزگار
 ثبت است و نقل آن پیش مردم عالم بسیار -

اتفاق نمودن امراء ارغون و ترخان و بسطنت برداشتن حضرت نواب سلطان سعید شہید سلطان ابو سعید گورگان را بغایت مالک الملک سبحان

چون نوبت آن شد کہ تن برہنگان غارت دیہای کہ در پناہ لباس پنبہ دار برف بودند حلہ
خضرا برگ پوشیدہ بطوف گاہ ہنگامہ بہار آیند و نوجوانان نائیہ را کہ خون لالہ گون در بدن خاکی
در جوش آمدہ بود، حکماء طبیعت پیشتر برق از اکمل رگہای زمین چشمہای و سیلہا بکشایند کہ درین
وقت موعدا آن بود کہ امراء ارغون و ترخان بمعاونت حضرت مالک الملک سبحان حضرت
سلطان سعید ابو سعید گورگان را بدرخواست وزاری بچید و مایان یا بعنف و قوہ و توان بہادشاهی
برداشتہ لوای ولای او را برافرازند و مقرر چنان بود کہ چون - شنوی :

سپہر افکند نرد بیضا بدوش شود اخضر دشت و در خرق پوش
ز گنج زمین زار^۱ آرد بکیل دہد یاد از اثرہا موج سیل
بگیرد بہ دعوی خون لالہ زار چون جیب شفق دامن کوسار
حضرت سلطان سعید را بطریق شکار و تفرج چون سلطان گل کہ از تفرق غنچہ بدر آید یا
چون گوہر معنی از صدف عبارت چہرہ کشاید بیرون [۹۴ . ۱۰۰] آورند - و امراء ارغون مثل شاہ
بیگ می فرمودند کہ سلطان سعید را خیال مخالف بابر بن بانیسنقر (۳۴) نبودہ آنحضرت را بزور
بر اسپ دولت نشانیدہ (شاہ) بیگ جانب بیرون رفتند از سمرقند - و چون قریب بیگ فرخ رفتہ
بودند یکی از ملازمان باری پیش آمدہ اسپ او را گرفتہ برسہ ساختہ دولت سلطان سعید گفتند و
بعد ازان گفتند کہ الحال اگر پشیمایند و معاودت فرمایند چون شروع لازم زمان و معاودہ موجب
نقصان جان بودہ در امراء سلطنت مجد شدہ اند - بیت :

تذرو چمن شد طلب گار باغ شد آہنگ پروانہ سوی چراغ
و امراء ارغون و ترخان متفق اللفظ والمعنی شرائط دعا و ثنا بہ تقدیم رسانیدہ مضمون این

1. گزر in the Ms.

کای شاه دین بزور سر افراز خدیو جهانگیر کهر نواز
 قضا باد بر طبق راییت مدام ظلال عنایات تو مستدام
 فضای فلک تختگاه تو باد کرام ملک در سپاه تو باد
 بغیر تو ای شاه فیروز بخت کسی نیست شائسته تاج و تخت
 چه جای خراسان تمام جهان طفیل قدومت بود بیگمان
 ترا ای جهاندار جم اقتدار همه بندگانیم طاعت گذار
 برانیم یکسر که هنگام جنگ شود دشمنت گر بسان پلنگ
 بسر پنجه چون شیر زور آوریم چون روباه او را زیم بروریم
 خبر اینست مارا مراد دگر که بازیم در خدمتت جان و سر
 و از اطراف و جوانب الوس چغتای از هر قوم روی توجه باستان ملک آشیان آن
 صاحبقران آوردند به هر یک عهده ، لطف و احسان فرموده و در او آخر جمادی الاول حصرالله
 العزوالعلی ، در سال هشتصد و پنجاه چهار [854 H] از بجزت سید مختار در سن بیست و دو سالگی در
 ماوراءالنهر بجز فرمان [f . 95] دی بر سر بناده لوای معدلت و مرجبت برافراشت و در زمین دل
 سپاهی و رعیت تم مہر و محبت کاشت و در تمامی مغولستان و ترکستان راییت سلطنت برافراخت و
 خواقین و سلاطین اوزبکیہ¹ دشت قچاق را مطیع و منقاد ساخت ، چون سمرقند فردوس مانند را
 کوتوالان قضا و قدر کلید آن کشور را بملازمان سلطان سعید سپردند و منشاء این فتوحات امراء
 ارغون و ترخان بودند - و جناب² امارت مآب سعادت انتساب امیر اروس ارغون (35) که
 دران صین بسال از همه بزرگ بوده در عالم تدبیر یک نوع نہارتی خدای تعالی باورده بود فرستاده
 کہ تو چون بسال از ہمگنان کلانی ولایت را قسمت کن ، آن میر روشن تدبیر عرضه داشت نمود کہ
 بر ضمیر منیر خورشید تنویر مخفی نماند کہ ہر گاہ ولایت بخششی از جانب من شود بسطنت شما چه نوع
 مستمش شود و ہمگنان را امیدواری بچہ کسی باشد ، این نوع خلاف معہود سلاطین ست ، شما بخش

1. اوزبکیہ in the Ms. shows scribe's ignorance of historical terms.

2. ونچاپ in the Ms.

کنید کہ ما را ہم دران دخل نداشته باشیم - حضرت سلطان سعید ممالکی کہ در دست ایشان درآدہ بود بہتمام بالوس ارغون نام نویس کردہ مفصل را بہیر فرستادہ و میر دیوانی و میر نواجی و سایر مناصب عالی را نامزد الوس مذکور کردہ - چون آن مفصل را بہیر ارغون فرستادہ زمین بوسیدہ ، زبان بہ دعاگوی و جان درازی آن سرو چمن سرافرازی کثودہ بذروہ عرض رسانیدہ کہ مقصود ما ازین جان بازی آن بود کہ چون آنحضرت را دولت پایدار خواہد بود - گویند کہ الوس [۴ . 96] ارغون و ترخان خدمتکاری ہا نسبت بآن سلطان بلند مکان بجای آوردہ و نیت صافی رویت چنان ست کہ ممالک محروسہ حضرت صاحبقرانی امیر تیمور گورگان بہتمام و کمال ممالک محروسہ آنحضرت گردد و الحال عراق و خراسان در دست مخالفان است و الوس ارغون و ترخان را مقاومت بایشان تہنا متعذر بلکہ از قبیل محالات عقلی می نماید و باقوام چغتائی بہ ہریک کہ فرمایند کہ محاربہ و مقاتلہ کنند ، جواب آن خواہد بود کہ جماعت ارغون و ترخان بامخالفان مقاومت کنند و اگر بزبان نیارند در دل نگاہ داشتہ در ہیچ پیکار در مقام گیر و دار نخواہند شد و خلل کلی بامور سلطنت راہ می یابد و گفتہ کہ - مصراع :

علاج واقعہ پیش از وقوع باید کرد

اکنون واجب شد کہ من بخش کنم اول بمردم برلاس¹ ولایت جدا کرد و بعد از ان بمردم ترخانی چنگیزی و بقوچین و ارلات² و قباق و باقی الوس چغتائی (36) را ہر کدام فراخور حال ایشان قسمت رسانید کہ کسی را مجال اعتراض نماند و بمردم ارغون را نسبت بدیگران آنچہ دہم حصہ می بالیتی داد ہشت حصہ جدا کرد بعضی ارغونہ را از زدان اضطراب کردند ، در جواب گفت کہ چون ولایت آنحضرت زیادہ شد و ہیچ کدام را بی رتبہ ، عالی و منصب متعالی نخواہد گذاشت و امرأ کلان ارغون ترخان خود باین سخن با اروس ارغون متفق بودند بلکہ بمشاورت ایشان این نوع ساخت و از جماعت جری حضرت حکومت پناہ حشمت و شوکت اتساب امیر ذوالنون بیگ [۴ . 97] بن حضرت امارت پناہ مرحوم مہرور امیر بصری بیگ بمرتبہ ، امارت رسانیدہ ، بعد از فوت اروس ارغون امیر سید اصیل (37) و امیر سید پیر محمد و امیر سید مزید بن

1. بلاس in the Ms.

2. لات in the Ms.

امیر پیر محمد و سلطان ارغون از جماعت بیگلر [بیگلار] بہ سببی قرابتی نزدیک کہ با اروس ارغون داشتند رتبہ امارت یافتند - مرتبہ سید مزید نزد حضرت سلطان [ابو] سعید بسیار شدہ - فاما اروس ارغون بہتمام اطاعت وی نکردند و کلانی او را قبول نمی کردند و سلطان ارغون تابع امیر نور سعید شدہ نزد مرزا جوکی (38) رفت - و عبدالرحمان ارغون و ابراہیم ارغون نزد حضرت سلطان عدالت نشان سلطان حسین مرزا رفتہ، یکی والی استرآباد و یکی را (والی) مشہد رضویہ شد -

نزول اجلال فرمودند حضرت سلطان سعید مرزا سلطان ابو سعید انار اللہ برہانہ ببلدہء فاخرہ ہرات صانمھا اللہ تعالیٰ عن الآفات بعنایت حضرت مالک الملک سبحانہ

سلطان حضرت سلطان ابو سعید گورگان در بیست و پنج شعبان در سالی ہشتصد و شصت و یک [861 H] سریر خلافت مصیر دارالسلطنت ہرات بوجود شریفش مزین و محلی گردید و خطبہ و سکہ بنام نجستہ فرجامش بزینب و زینت رسید۔ در نهم شوال ہمان سال بواسطہ بعضی امور بماوراء النہر تشریف فرمود، و باعث آن بود کہ امیر نور سعید کہ از عظماء امراء آن سلطان سعید و والد میر محمد صالح تخلص صالح بود بنا بر بعضی مدعیان بلا حاصل شاہرخیہ را مضبوط ساختہ لوای مخالفہ برافراخت و سلطان ارغون را چون از کلانی سید مزید^۱ تحمل بود تلبیس کردہ [98 . ۴] بخود موافق ساخت و عمر نام ملازم خود را بر رسم رسالت بحضرت صاحبقرانی سلطان حسین مرزا بہ اواق فرستاد و در راہ آن اپچی بقتل رسیدہ۔ خبر بسلطان حسین مرزا رسیدہ اپچی فرستادند و چون بعد مسافت بود بکوک ایشان نرسیدہ بالضرورۃ میرزا جوکی بن ابراہیم میرزا بن عبداللطیف بن الغ بیگ گورگان را در شاہرخیہ طلب نمودہ حلقہ اطاعتش در گوش^۱ جان کشیدہ لوای ولای او را افراختہ اند۔ بالاخرۃ حضرت سلطان سعید آن قلعہ را گرفتہ مرزا جوکی^۲ را بقتل رسانیدہ در پانزدہم ربیع الاول در سال ہنصد و شصت و سہ [963 H] (39) کراۃ بعد اجزی بخراسان نزول فرمودہ ساحت آن مملکت را از ظلمت تراکہ پاک نمودہ۔

و در دہم شہر ماہ ذیقعد ہشتصد و شصت و دو [862 H] حضرت محقق صمدانی و صاحب علم لدنی مولانا جلال الدین بلوید پورانی بخلد جاودانی شتافت (40) و سلطان سعید را چون اخلاص اعتقاد باستان ملک آسان آنحضرت بسیار بودہ چنانچہ ہر گاہ کہ تشریف حضور ارزانی می

1. کوس in the Ms.

2. جوگی in the Ms. is a typical scribal error showing scribe's ignorance of historical personages.

فرموده اند حضرت شیخ الاسلام ہرچہ حاضر بودہ از ماکولات می آورده اند اکثر چنان بودہ کہ ازان ناہا یکی در بغل خود می ہناده اند - چون بہ پرسیدن اولاد آنحضرت و عزا رسانیدن بہ پوران تشریف آورده اند - حضرت شیخ ابوالخیر کہ برادر کلان تر حضرت شیخ ابو سعید بودہ اند (41) ، مولانا جمال کہ مرید آنحضرت و صاحب حال بود و حضرت ابو العباس خواجہ خضر باومی آمدہ اند و در محلی کہ قوت ایشان بی دلی می کردہ کہ برانچہ کس می گزارید، گفتند کہ اگر می خواہی کہ ہمراہ باشی بیا ہمراہ باش - چون [۴ . 99] آن سیدزادہ قبول امر این کردہ فی الحال در حالت نزع در آمدہ و ہر دو یک ساعت ازین دار فنا بدار البقا انتقال نمودند و حضرت شیخ الاسلام شیخ ابو سعید ہر دورا در یک قبر بہنادند و بعد از طواف مزار فائض الانوار مولانا جلال الدین بلزید، طواف مولانا جمال می نمایند الغرض کہ امثال این کسان بودہ اند کہ ایشان را مردم معتقد بودہ اند و آثار ولایت از ایشان نیز ظاہر بودہ - حضرت سلطان سعید چون تشریف آوردند متوجہ حضرت شیخ جلال الدین ابو سعید شدہ اند کہ بجای حضرت شیخ الاسلام مرحوم شمارا می دانیم و طلب فاتحہ فایہ از ایشان نمودند و ہرچند گاہ چنانچہ حضرت شیخ جلال الدین بلزید می آمدہ بحضرت شیخ ابو سعید نیز بہمان نوع پیش می آمدند - آنحضرت شیخ الاسلام ملازم انام¹ شیخ محی الدین محمد الرافی² پرسیدند کہ ولی مادر زاد چہ نوع می باشد، گفت ولی مادر زاد مثل شیخ ابو سعید کہ ولی مادر زادہ است - و چون شیخ ابو سعید نیز اویسی نمودہ اند در صغر سن کہ دہ سالی یا یازدہ بودند بہ تتبعیت اویس قرنی سی دندان خود را کندہ بودند کہ شیخ محقق صمدانی مولانا جلال الدین بلزید پورانی حاضر شدہ منع کردند، و دندان باقی ماندہ - و اولاد امجاد ایشان ہرگز با جمیع دندا ہنآ آنحضرت را ندیدہ بودند -

1. ملازلاتام in the Ms.

مقصد اول

در ذکر امور چند که در زمان امیر و کبیر ذوالنون بیگ سمت
ظهور یافته از ابتدای جلوس وی بر سریر ایالت تا وقت
شهادت وی نور اللہ مرقدہ

ذکر آمدن حضرت امیر ذوالنون بیگ ارغون گردون املا ببلدهء فاخره ہرات و
داخل شدن در ذیل [f. 100] امراء اعلیٰ خاقانی حضرت سلطان حسین مرزا انار
اللہ برہانہ

چون قدوة السلاطین بلند مکان و خلاصہ خواقین کبیر القدر عظیم الشان سلطان سعید مرزا
سلطان ابو سعید گورگان در ہشتصد و ہفتاد [و] [873 H] از ہجرت نبوی علیہ افضل الصلوٰۃ
بیت:

روان شد باہنگ ملک عراق بلرزد از ہبتش کہنہ طاق
القصہ باہنگ جنگ اوزون حسن (42) متوجہ عراق و عجم گشتہ، گفت، بیت:
ز پیکان خونین بمیدان کین کنم کان لعل بدخشان زمین
درخشان کنم تیغ خونریز را کنم جلوہ گہ تخت تبریز را
از بلدهء فاخرہ ہرات صاہنہ اللہ تعالیٰ عن الآفات تا بانجا کہ رسیدہ در ہر منزل از منازل و
مراحل کہ رفتہ است پیش روزان استاد آن معمار بایک دست بدست یاری عنایت الہی خانہ
در ہنایت خوبی طرح انداختہ بنوعی در تکلف آن می کوشیدند کہ بہ نظر ہر کس در آمدی گفتی، بیت
این طرح محبت است در تخته دل یا روضہ جنت است در خطہ گل

و بعد از طی منازل - شنوی :

بآهنگ تبریز شد تیز رو زماں طابع رای تبریز رو
بانگک زماں مہر گردوں ستیز باطراف تبریز شد ذرہ سبز

و چون قریب تبریزی رسند برسم قراولی جناب سیادت مآب امیر سید مزید ارغون کہ سپہ سالار و عمدہ کار و بار آن خسرو روزگار بود، متوجہ شد - در آن رفتن بدست کسان [اوزون] حسن بادشاہ گرفتاری شود و چون نسبت سیادتش مانع قتل وی شد مجوس ساختہ لوای مقابلہ و محاربه افراختہ متوجہ عرب سلطان شہید شد - (43) و چون تِلَاقی فرقیں روی داد و کسی دیگر نبود [101] کہ ہتھیہ اسباب جنگ چنانکہ باید و شاید بکنند رسید [امیر] مزید مجوس بود اوزون¹ حسن غالب آمد و حقوق چندین سالہ آباء و اجداد آن سلطان سعید شہید را کان لم یکن² انگاشتہ بدرجہ اعلیٰ شہادت رسانید - امراء آن بادشاہ چون بنات نعلش ہر کدام ہمامنی و مقصدی روی ہنہاندند و بعد از شہادت سلطان شہید حضرت مملکت پناہی معدلت دستگاہی حشمت و شوکت ایابی نصفت و شجاعت بآبی قدوة الحکام الکرام بین الانام فارس بیاد بن الشجاعة و الہتور مبارز الدین امیر ذوالنون بیگ بہادر ارغون برہمنونی حضرت بیچون مضمون این ابیات مطمح نظر کیمیا اثرش گردید کہ، شنوی :

گر از کوه پرسی کہ در بحر و بر کہ زبید گہ بندند پیشش کمر
بلفظ صدا آنکہ آید ز کوه کہ سلطان حسین آفتاب شکوہ
لاجرم از روی اعتقاد تمام و اخلاص بی ہنایت و انجام متوجہ ملازمت آن بادشاہ سپہر
احتشام گشتہ و فی الواقع ہر کہ را ہادی ہدایت ربانی و حاوی عنایت سبحانی از بادیبہ پر حیرت و
صحرای پر وحشت و دہشت راہ بسر منزل مقصود نمودی زماں ناقہ طلب او را بصوب کعبہ
مطلوب کہ سدرہ عالی و درگاہ متعالی خاقان ذرہ مکان بود را، مہبری نمودہ و ہمگنان ظاہر و لائح بود،
کہ، شنوی :

1. اوزون in the Ms.

2. Eng. Tr. As if it (they) never existed.

دولت او مملکت آرای بود   همت او سلطنت افزای بود
 ناوک او در دل دوران¹ اسیر   چاکرو او بر همه میران امیر
 درگه او قبله اصحاب راه   خرگه او بلجاء ارباب جاه
 نصرت او مبداء هر نصرتی   دولت او منشاء هر دولتی
 در ره کین معرکه آرای رزم   در دم عیش انجمن آرای بزم

[102 f] و چون بشرف ملازمت حضرت اعلیٰ خاقانی مشرف می شود حکم عالی شرف نفاذ

می یابد که در قریه کورت سیا و شان از بلوکات هرات ساکن باشد و سلطان محمد مهر دار نیز از آن
 ده بوده است که فکر کرده یکی از ولایات محروسه را بوی دهند - و چون خبر به ماوراء النهر می رسد از
 اولاد حضرت سلطان [ابو] سعید حکم به جس حضرت مملکت پناهی شاه شجاع [شاه بیگ] بن
 ذوالنون بیگ می فرمایند (44) - فاما، شنوی :

خردمند گر جا بزدان کند   ز طبع خوش آن را گلستان کند
 چون در فسحت بسط ره یافت دل   چه غم دارد از قبض این² مشکل
 و بعد از آن خلاص شده مشارالیه نیز بخراسان می آید و حضرت اعلیٰ خاقانی در مهم امیر مشار
 الیه بامراء پایه سریر فلک مصیر بنیاد جانقی کرد، همگنان مستفق اللفظ و المعنی گفتند که چون شجاعت
 و سهامت امیر ذوالنون بیگ اظہر من الشمس است که بچه مرتبه و مثابه است ولایتی می باید که
 در آنجا محاربه و مقاتله بسیار بجای باید آورد که تا حشمت و شوکت پیدا شود و الا اگر جای کلانی
 بدسیم باندک زمانی آثار مخالفت از وی ظاهر خواهد شد چرا که شجاعت و بهادری او از حد اندازه
 بیرون است، هیچ کدام ازین ولایت اولی تر از ولایت او به نسبت چرا که اگر در زیادتی کوشند
 باقوام قبچاق و مردم غور [؟] و نکودری و هزاره و افغان محاربه بسیاری می باید کرد، و از قدیم
 الایام به از مردم سرکش در زابلستان (45) بودند و الحال هستند و ولایت او به را بحضرت امیر
 مذکور شفقت کردند و چون، بیت :

والی ملک ولایت ذوالنون   او بانواع هدایت مشخون
 آن ولایت بفراء قدوم دولت لزوم خود رشک نگارستان [103 . f] چمن و مانند خلد

1. in the Ms. دوراز

2. There appears to be a lacuna here.

برین ساخت ، امراء و جوانان ارغون و ترخان و جوانان غیر ایشان که ہر یک در صحرائ ہجا بنوک سنان ثعبان مانند کوه الوند را از پیش برداشتی و در معرکہ نام و ننگ بہ پیکان تیر خدنگ تم اجل در زمین دل مخالفان کاشتندی - بیت :

ہمہ شیر در پیشہ کار زار نبرد آزمایان خنجر گزار
یگان یگان متوجہ آن صوب باصواب شدند - شنوی :

باو مردم امیدوار آمدند بدرگاہ او بی شمار آمدند
بگردش ز گردان ہر کشوری بانک زمان جمع شد لشکری
بگسترد سرخیل کار آگاہان بساط بزرگی برسم مہمان
بزرگانہ افراخت ایوان و کاخ شدش چون بزرگان نشیمن فراخ

و حضرت امیر بزرگ ذوالنون بیگ دست اعتصام بحبل متین نصرت الہی و تائید حضرت شہنشاہی مستحکم ساختہ باوجود آنکہ گاہی در رکاب ظفر اتساب مشار الیہ از عساکر نصرت قران اندکی می بود بر بسیاری از مخالفان اہل بغی و عناد کہ در سالہای سابق عبور تجار میمنت آثار بواسطہ آن جماعت بغایت متعسر بود بموجب نص کلام الہی : کم من فئۃ قليلة غلبت فیتہ کثیرۃ باذن اللہ فائق و کامیاب می گشتہ و در ہر محاربہ و مقاتلہ مضمون این بیت سمت ظہور می یافتہ ، کہ ،
بیت :

بس کہ از چشمان تو خون اہل عالم ریختند پشۃ پشۃ گشتہ² در کوی تو برہم ریختند
و ہر چند روز از بسر مخالفان بہت عبرت دیگران بدار السلطنت ہر اہل بہتدی میفرستاد و بعضی محل بدین بیت عمل می نمودند ، کہ ، بیت :
مخالفان تو آن روز سرفراز شدند ، کہ سازد از سر ایشان سیاست تو منار
و چون مقرب الحضرة السلطنة امیر نظام الدین [104 . f] علیشیر در وادی شجاعت و شمشیر زدن عاری بود - و مقرر است کہ ، مصراع :

المرء قد یزال عدو لما جہل

1. Al-Qur'ān, 2: 249.

Eng. Tr. "... How oft, by God's will, hath a small force vanquished a big one?"

2. پشۃ پشۃ in the Ms.

و بیت خواجہ صالحی (46) شہرت تمام دارد، کہ، بیت :
 روزی کہ شود معرکہ و ضربت شمشیر معلوم شود قوت بازوی علیشیر
 میگفتہ است کہ ذوالنون بیگ ہر چند روز سر بدار السلطنت میفرسند گویا دوکان کلمہ پزی
 خیال کردہ فاما حضرت اعلیٰ خاقانی را ازین شمشیرزدن وی بس فرحان روی میدادہ و گاہی کہ حسن
 بادشاہی کتابتی مشعر بفتوحاتی کہ او را دست میدادہ ارسال می نمودہ در جواب آن از محاربا امیر
 بزرگ باقوام مذکور نوشتہ می فرستادند - القصہ از او بہ (47) تا لب دریای سند ممالک محروسہ
 آن میر عظیم الشان بودہ چنانچہ سیستان کہ ولایت نیمروز میگویند در بست تعلق بحضرت مملکت
 پناہی امیر نظام الدین سلطان علی بیگ ارغون (48) کہ برادر صلبی امیر بزرگ بود و غور بالا و
 غور پایان بالطول و عرض، چنانچہ سلطان الشعراء حکیم انوری گفتہ است، کہ، بیت : (49)
 عرصہ مملکت غور چہ نا محدودست کہ در [ان] عرصہ چنان لشکر نا محدود است
 تعلق بوالی عالی قدر را عنی حضرت مملکت پناہ عدالت دستگاہ زبدہ، ارباب حشمت
 خلاصہ، اصحاب شوکت المخصوص بعنایت ملک المستعان نظام الدین و الدین امیر عبدالعلی
 ترخان (50) کہ والد ماجد حضرت نواب گردون جناب میرزا محمد عینی ترخان بہادر بود کہ الیوم
 سریر سلطنت سند مزین بذات عدیم المثال آنحضرت است و امیدواری از کرم حضرت و اہب
 الملک چنانست کہ، ابیات :

تا فرورد ز مہر و مہ قندیل صبح و شام این سپہر می نامی
 صبح [1105] و شامش بہ بزم عیش و طرب باد روشن چراغ دارائی

از خاندان عظیم الشان ایشان انتقال بدیگری بکنند و ذات عدیم المثال آنحضرت و
 حضرت شاہزادہ، عالمیان و نور دیدہ، جہانیان مرزا محمد عینی صالح ترخان خلد ملکہا در سفر و در
 حضر از حوادث دوران در پناہ حضرت مالک الملک سلطان باشند و ولایت فرہ کہ از بلاد مشہور
 است والئی آنحضرت مملکت مداری کیوان اقتداری زین العابدین ترخان بود کہ بہ میرزینک
 ترخان (51) اشتهار دارد و حال حضرت نواب میرزا محمد عینی ترخان است - و زمین داور پایہ،

تخت امیر کبیر ذوالنون بیگ بوده و بلده قندهار سیورغال حضرت سلطنت شعاری معدلت آثاری
فضیلت و فصاحت و ثاری شاه شجاع بیگ بوده کہ [بہ] شاه بیگ اشہتار دارد۔ و قلعه شمال حال
تعلق بعالیجاہ ممالک پناہ حشمت و شوکت دستگاہ امیر فاضل (52) داشته و باقی مواضع ہر کدام
یکی دیگر از امراء ولایت کریو¹ را سید ابراہیم میرک (53) کہ برادر امیر کبیر ذوالنون بیگ بود
بحکومت آنجا مفوض بود۔

---

1. کریو in the Ms.

ذکر در عزیمت فرمودن حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا نوبت اول از خراسان بحصار شادمان بدفع امیر نظام الدین خسرو شاه و گرفتار شدن بدست مخالفان امیر بزرگ ذوالنون بیگ حشمت دستگاه

چون حضرت ایالت و رفعت دستگاه و حشمت و شوکت پناه نظام الدین خسرو شاه (54) طریقت ملازمت و دولت خواهی باعلیٰ حضرت خاقانی نخل سبحانی، بیت :
خسرو غازی معز الدوله کف الخاقین آفتاب اوج برج سلطنت سلطان حسین
ثابت و [106 . 4] لازم داشت و همیشه دم ولای آستان والای آنحضرت می بود، و
طنطنه کوس اخلاص درگاه خلایق مناص باوج ثریامی رساند - شنوی :

طلبگار اقبال جاوید بود چو ذره هوادار خورشید بود
نجستی بجز کام شاه از سپهر بدل داشتی لاله سان داغ مهر

و چون در حصار شادمان چند سال والی بود و صاحب سی هزار جوان پهلوان شجاعت آثار
گشت چنانچه امیر فرخ احمد و بعضی امراء بادشاهی یکہ جوان وی بودند و در شیلان کشیدن و انعام و
اکرام در زمانہ خود یگانہ روزگار بود و طبق دستوری او را یک کس بمجلس در نمی توانستہ آورد و
بیرون نیز نمی توانستہ برر بود و از السنہ و افواہ¹ مسموع شدہ کہ الحال بر سر قبر وی آن مقدار
طعام می برند از ندوری کہ احتشام و مردم آن ولایت می آورند کہ در سر قبر هیچ کس نیستادی کما
تعمیشون تموتون و کما تموتون تبعثون و کما تبعثون تحشرون² و حضرت مخدومی شیخ الاسلام
جلال³ ابو سعید قدس سرہ بسیار بسیار می خواندند کہ ، رباعی :

1. انواع in the Ms.

2. Eng. Tr. "The way like you live you will die, and the way you die will you be raised again and the way you rise you will be gathered (on the Dooms Day).

3. جلالا in the Ms.

مہمان کہ بیاید و بیارد روزی چو باز رود بخود برد روزی
 شمعی کہ برای مہمان می سوزی میوز کہ خرمن گنہ می سوزی
 القصہ چون آثار مخالفت و سرکشی و آوازہ خیال خطبہ خواندن بنام خود مسموع سامع
 جلال علی خاقانی شد شعثہ تیغ مالک رقاب دشمن قراب برق الہتاب پرتو تسخیر بر سیاحت
 ولایت حصار شادمان انداختہ باکل لشکر ظفر پیکر متوجہ شدند، کہ، شنوی :

بانگ روا رو کہ برآمد بلند غلغلہ در گنبد گردوں کند
 گردگہ بر شد زمین ہر زمان [1107] کاسہ گل شد طبق آسمان
 صحنک ز دین شما شد سفال گشت گل آلودہ چو چرخ کلال
 . و از برای دفع شخون از نواجی خراسان، ہر شب وقت نماز خفتن کہ دران هنگام لشکر
 شام بر اطراف آفاق مستولی گشتی و امداد ظلام در ساخت گیتی سمت انتشار پذیرفتی، بیت :
 ز مشرق تا بمغرب تیرہ گشتی ز ظلمت چشم انجم خیرہ گشتی
 کہ نزول جلال اجلال واقع می شدہ امیر بہ حضرت خدقی کہ چہار ذرع عرض و چہار ذرع عمق
 داشتہ بعد از نماز خفتن ترتیب می یافت و خاک را در جانب درون خندق انداخت دروازا بوی
 ترتیب دادہ بمنزل قلعہ تصور می کردہ اند و باین احتیاط روان شدہ اند، شنوی :

دشمن خود خرد نہ باید شمرد در تہ دندہن چہ کند سنگ خود
 گرچہ جہان جملہ ہوا خواہ تست ہم بکن آن خار کہ در راہ تست
 و بہمت آمدن حضرت ایالت پناہ حکومت دستگاہ امیر ذوالنون بیگ ارغون مبالغہ بسیار
 کرد و طمع آن داشتند کہ کس بسیار بخود ہمراہ بیارد، اتفاقاً امیر بزرگ بسیار دیر آمد و حضرت عالی
 خاقانی انتظام بسیار کشیدہ بود و در رکاب میر مذکور بموازی یکضد و پنجاہ نفر زیاد نبودہ و چون در برابر
 قلعہ کہ امیر نظام الدین ولی برادر امیر خسرو شاہ مستحکم کردہ بود در ہزار جوان مسلح مکمل چیبہ و
 جوشن پوش داشتہ و نواجی قلعہ چون دشت خاوران بہن¹ و ہموار بودہ و پناہ دیوار نیز² نبود حضرت
 میر بزرگ ایستادہ فرمودست کہ نفرچی بنیاد تعمیر کردہ آواز بچرخ اثر رساند چون میر ولی و ابناعش³

1. بہن in the Ms.
2. تعمیر in the Ms.
3. ابناعش in the Ms.

ملاحظہ کردہ [f . 108] اندکہ مردم اند و چنان جای دران نواجی نیست کہ کسی بسیار مخفی گردیدہ باشد، بیرون آمدہ در محاربہ شدہ و باندک فرصتی آتش شمشیر محاربہ اشتعال یافتہ بنا بر مقال، بیت :

بشہ چو پر شد بزند پیل را باہمہ مردی و صلابت کہ اوست
شکست بجانب میر بزرگ افتادہ زخمی بکاسہ سرش رسیدہ و ضعف بمثابہ مستولی گشتہ کہ
سخن گفتن معذور بود۔ از مخالفان شخصی آمد کہ سرش جدا کند کہ حضرت میر انگشت خود را بالا کرد
انگشتین را نمودہ آنکس دانستہ کہ کسی کلانی ہست در کشتن مبادرت نہ کرد۔ بعدہ مردم شناختند
جناب میرولی از اسپ فرود آمد زانوی متعدد زد و سر آنحضرت را در کنار گرفت و زبان بمعذرت
کشادہ در قلعہ برد و تاسف بسیار بخورد۔ جراح حاضر بود، در معالجہ، او سعی نمود است۔ و حضرت
اعلیٰ خاقانی را صلح کردن بالضرورۃ روی دادہ، فرمودند کہ بندگان ذوالنون بیگ نزد من از صد مثل
حصار شادمان است و صلح کردہ ببلدہ ہرات معاودت کردند۔ (55)

ذکر لشکر کشیدن حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا بنواری ولایت سند و فتح نمودن در جنگ مخالفان بحکم واهب العطایا

چون حضرت امیر بزرگ ذوالنون بیگ ارغون ولایت سیوی (سی) را از بہادر خان نام
کہ مثل بادشاہی پسر خود بود انتزاع نموده داخل ممالک محروسہ ساختہ است - و باین سبب
قرب و جوار بولایت سند واقع شد و تجار بدرگاہ بادشاہ مظفر لوای میرزا سلطان حسین بالیقرا
شکایت کردند کہ ما را مردم سند تشویش می رسانند و [۱۰۹ . ۱۰۹۴] عالی حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان
حسین مرزا لوای جهان آرای بجانب آن مردم حرکت داد - و در منشات خود عالیجاہ صدارت و
امارت پناہ فضیلت و فصاحت دستگاہ خواجہ شہاب الدین عبداللہ مروارید فتح (56) نامہ نوشتند
کہ مشعر بآست کہ آن مردم بی دین بودہ اند اما نام مخالفان مذکور نیست و کذا لک آسامی
سرداران عساکر نصرت قران نیز مسطور، فاما معلوم می شود کہ در تاریخ سال ہشتصد و نود و دو
[892/1487] بود از ہجرت و ششون آورده بودند و دران شب جنگ و محاربہ بسیار شد - بالاخرہ
مخالفان مغلوب گشتند، چنانچہ خواجہ عبداللہ تاریخ آن فتح را این نوع در سلک نظم در آورد،
قطعہ :

شکر خدا کہ از مدد فیض و فضل او شد سرافراز رایت اسلام در نبرد^۱
دشمن بہ تیغ خواست کند جوی خون روان و ز جوئیبار تیغ چنین بودش آبخورد
توفیق فتح چون ملک ذوالجلال داد تاریخ ماند آنکہ ملک فتح ملک کرد^۲

۸۹۴

1. نبرد in the Ms.
2. The dates in the chronogram and in the text in the Ms. above do not tally. See the last line in the *Sharaf nāmah* of Marwārid (vide *Makli nāmah*, p.183). The Ms. has: تاریخ ماند آنکہ ملک فتح ملک کسود
It gives 892 H.

ذکر محاربه نمودن حضرت شاه شجاع بن ذوالنون بیگ ارغون در سیوی بمبارک خان و شهید گشتن یار محمد میرک بن ذوالنون بیگ ارغون

چنین استماع افتاد که حضرت امیر ذوالنون بیگ نوبت بتاخت آمد بقلعه بکر، سلطان محمد
خسپره¹ از ملازمان حضرت اعلیٰ خاقانی بیگ تقریبی همراه بود، شمشیر بدر قلعه بکر رسانید و دفع دیگر
بنواجی چند که آمده بودند، و دفع دیگر در اگری و تاخت بر اصل کرده، (57) لیکن همان روز
مصحوب دولت و نصرت معاودت بجانب سیوی کردند و ممکن است که بعد ازین نیز آمده باشند
القصة مبارک خان (58) باکل لشکر نکبت اثر سند متوجه ولایت سیوی می شود - و چون خبر [1
110] آمدن وی به قندهار می رسد امیر کبیر را داعیه محاربه وی بسیار می شود - هر چند بعضی از
ملازمان ترتیب دلائل تمهید و سائل نموده سنگ منع در راه عزم آنحضرت می انداختند دم شمشیر عالم
فشان و نوک رح بلارک ستان ازان سنگ تیز تری گشت - و هر چند از برای تسکین آنحضرت
افسون می دمیدند سورت حرارت شعله این عزیزیت چون زبانه آتش فروز زیاده میشود - بیت :
چون همت بلند است نیت درست   قدم کی شود در ره سعی ست
و چون شدت گرما در حدود سیوی از حد زیاده بود و فی الواقع دران سرزمین، بیت :
جوش مای ز گرمی هوا در عین آب   بهچنان سوزد که اندر شعله آتش حریر
و مقرر است که در آفتاب شرط کرده تنگ می اندازند که هر کس هفت قدم پای برهنه رفته
بردارد ازان وی باشد و کسی قبول این امر نمی کند - و دران زمان حضرت سلطنت شعاری کیوان
مداری شاهزاده عالمیان ابراهیم حسین بن سلطان حسین مرزا (59) در قندهار بوده است و برسم
هراول حضرت نواب شاه شجاع و برادر وی امیر یار محمد میرک (60) و از غساکر ابراهیم حسین
میرزا نیز مردم خوب بوده اند که متوجه شدند - علی الخصوص یکی از امراء وی که سخاوت و شجاعت

1   چسپره   in the Ms

از امثال و اقران امتیاز داشته وی نیز ہمراہی شاہ بیگ ہراول بود، حضرت شاہزادہ عالمیان امیر بزرگ از عقب متوجہ بودند کہ ہراولان رسیدہ بمبارک خان بنیاد مجادلہ و محاربہ کردند و عساکر نصرت مآثر جیبہ و جوشن پوشیدہ ملاحظہ ہوا نکردند۔ و از قضا را در وقتی کہ خسرو انجمن در عرصہ عالم آتشبار گشتہ بود و جرم زمین از تاب آفتاب [۱۱۱ . ۴] از ہوای دوزخ نشان میداد و تف سموم جان گداز مرغ را بر روی ہوا و مایہ در قعر دریا متحرق می گردانید۔ شنوی :

ندیدی دران دشت ناپائیدار کسی سایہ جز سایہ کردگار
 ز گرمی و زودی فلک بود شیر کمین کردہ بر قصد جاہنا دلیر
 ز گرما شدہ آب خارا چو موم جہان را نفس گشتہ باد سموم
 بیفتندہ دادی فروغ شراب نمودی چو برق از تف آفتاب
 برہ ماند خورشید عالم فروز ز گرما درازی ازین یافت روز

محاربہ واقع شدہ بعد از محاربہ بسیار حرارت بلشکر نصرت پیکر غالب شدہ برادر شاہ بیگ امیر یار محمد میرک آن جوانی کہ از امرای ابراہیم حسین میرزا بودہ از حرارت یا زخم از اسب افتادند۔ حضرت شاہ شجاع و مردم ابراہیم حسین مرزا بر سر ایشان تاختند ہر روی ایشان گفتند کہ بدر آمدن ما معتذر است و شمانیز درین ہوا در معرض تلف در پی اند و حضرت میرگفت۔ مطلع :
 توان بہجر تو ای مہ وداع جان کردن ولی وداع تو آسان نمی توان کردن
 بالضرورة آن عالیجاہ از جنگاہ باز گشتند و آن شہزادہ و آن جوان بدست مخالفان مقتول گشتہ [895/1490] و مبارک خان در خطیرہ کہ در گورستان پیرجمالی ساختہ و الحال مدفن اوست نوشتہ است کہ المظفر علی مغلان اہروی - (61) و حضرت حق را خواست آن بود کہ چند گاہی این ولایت در خورہ تصرف سلاطین سند باشد و الوس چغتاء بہر بہانہ بدست مخالفان ضائع و نابہیز کردند و اگر نہ چون دران وقت فتح سند روی میداد عساکر سلطان حسین مرزا را مستولی و ماضی می بود و کاروبار سلاطین [۱۱۲ . ۴] از خون در ہمان وقت در اوج رفعت و اعتما عروج می نمود۔

ذکر توجہ فرمودن حضرت عالی خاقانی سلطان حسین مرزا دفعہ ثانی از خراسان . محصار شادمان بدفع امیر نظام الدین خسر و شاه و حالاتی کہ آنجا روی داده

بتقدیر حضرت مالک الملک الہ بعد ازان کہ باز اثر مخالفت از عالیجاہ امارت و حکومت
پناه امیر نظام الدین خسرو شاه سمت ظہور یافته حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا دفع ثانی
متوجہ دفع وی گشتہ کس بامیر کبیر ذوالنون بیگ ارغون فرستاد کہ در آمدن ^{تعمیل} نماید و دران
صین صبیہ حضرت امیر ذوالنون بیگ از مسما ت بیگہ بیگم نامزد سلطان زاده عالمیان ابن حسین
مرزا کردہ بودند و سخن را یکجا قرار داده موقوف بناح بستن بودہ و قرار چنان یافت بود کہ بخراسان
بیارند کہ چنان چہ طوی ہاء اولاد امجاد صاحب قرانی در باغ زاغان بطریق چہار طاق بندی واقع می
شد ، ہچنان واقع شود - حضرت میر بزرگ منکوہ خود حضرت عصمت و عفت پناہی نساء بیگی آغا و
صبیہ خود را بیگہ بیگم بخراسان فرستاد براق تمام و خود از عقب بامعدودی چندی متوجہ حصار
شادمان شدہ - و چون باز روی ظفر قرین طلق شدہ ، معلوم گشت کہ بلشکر کی آمدہ - عالی حضرت
صاحب قرانی را آتش غضب از کانون دلش سرزدہ کہ این مقدار ولایت بسیار باو دادیم و الحال
باین نوع آمدہ - و دران نوبت ویراز غضب ما آمدہ خود را گیرایند و تمام زحمہتا و مشقتہتا لشکر
کشیدن ما را ضائع ساختہ او را گرفتہ ولایتش را بامراء دیگر قسمت باید کرد - و چون نزدیک [۴
113] بان می رسید کہ این خیال را در عمل آورند بہ حضرت سلطنت قرین نصرت قران سلطان
بدیع الزمان مرزا مصلحت می کند وی راضی نمی شود و در منع این فکر سخنان می گوید - و بامیر
ذوالنون بیگ خبر می فرستند کہ ہم شما این شکل گرفتہ اگر بیرون رفتید خوب ، و الا گرفتاری
شوید - شنوی :

اگرچہ حسمت و جاہ و تحمل بود دری ز دریای توکل
ولی کاری نباشد بہ ز تدبیر فصد تدبیر را بروفق تقدیر

چراغ بخت ازان پر نور گردد فضای ملک ازان معمور گردد
در همان ساعت کس بخراسان روان می سازد بمنکوحه خود که مارا این خیال دست داد
گریخته متوجه قندهار شدیم شما نیز از خراسان بهر نوع باشد گریخته متوجه آنجا گردند و به همین
نوع میر از حصار شادمان و منکوحه صبیح و متعلقانش بصحت و سلامت از خراسان بقندهار رسیدند
وزبانہ باین مصراع مترنم شد مصراع :

او از حصار آمد (و) من شادمان شدم

و اخلاص میر نسبت بحضرت سلطان بدیع الزمان بسیار شد - (62)

ذکر ایلچی فرستادن والئی ولایت سند جام نظام الدین سمہ حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا جہت منع امیر بزرگ ذوالنون بیگ جہت تاخت کردن بلاو سند

و چون تاخت و باخت عساکر نصرت مآثر امیر ذوالنون بیگ ولایت سند را متعدد واقع شد سلطان مرحوم و مغفور حضرت جام نظام الدین سمہ کہ والئی ولایت سند بود و اخلاص حمیدہ و اوصاف پسندیدہ او شہرت تمام دارد و در ایام فرخندہ فرجامش اہل سند را فراغت بی غایت و انجام بود و شریعت محمدی و قوانین ملت [۱۱۴ . ۴] احمدی افضل الصلوٰۃ چنانچہ در زمان او رواج بسیار رونق بیشتر داشت در زمان بیچ یک از سلاطین سمہ نداشت - و باوجود آنکہ قاضی حماد (63) از امثال و اقران بدیانت و پرہیزگاری مشہور و معروف بودہ است و منصب قضای والای تہ من حیث الاستقلال تعلق بوی داشت تا چہار مفتی کہ موظف و مفوض بودند اتفاق نمی کردند حکم نمی توانست کرد و اگر یکی ازین چہار مفتی تحلف ورزیدندی کس بعلماء پرگنہ جات سند بودند، فرستادہ طلب افتامی کردند و اگر اینجا میرنشدی بکجرات و دہلی کس بجہت تحقیق آن مسئلہ می فرستادند - و مقرر چنان بود کہ قاضیان و مفتیان [ان] و علمارا اسپ از طبیلہ خاص بدہند با جو و گاہ و علوفہ ستیں - و مسفر مودست کہ اگر علماء پیادہ روند در نظر اہل عالم حقیر می نمایند و موجب خواری و بی اعتباری علم میشود - القصہ آن سلطان مرحوم را بخاطر خطور کرد کہ کسی باعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا بطریق فرستادہ التماس نمایند کہ منع امیر بزرگ کنند کہ دیگر تاخت بولایت سند نیارد - و مقرر شدہ کہ عالیجناب افادہ ماب عالم العلماء فی الایام مولانا شیخ نام از موالی سند کہ استاد علامۃ العلماء میان حمید و عالی جناب افادت مآبی مولانا کمال الدین ابراہیم (64) معروف بود و چند سال در ہرات تحصیل کردہ بود باین مدعا برود - و چون گفت کہ گوی آن شد کہ سوغات گویان چیز از سند بطریق پیش کش توان فرستاد کہ مناسب حال باشد از امراء باید سریرش

1 قاضی مفتیا in the Ms

ہر کلام سخی می گفتند قبول نفرموده - گفته است کہ سلاطین بہ یکدیگر رسم است [۱۱۵ . ۱۴] کہ
 اسپ و جانور وغیرہ از قماش نفیس می فرستند فاما آنچه عالم انصاف است سلطنت مانسبت بسطنت
 سلطان حسین مرزا را معلوم است کہ چہ باشد نوع دیگر باو پیش می باید آمد مرا بخاطر می رسد کہ
 چند عدد فار از طلا می باید ساخت کہ اہل سند سیاد را میگویند کہ دہاقین بان شد یار کنند و پیرایہ
 کاروبار و مقانی بی او میر [کذا] نیست ، و چند عدد ساخته مصحوب مولانا مذکور ارسال نموده - و
 نوشته است کہ ما را قرب و جوار بہ ممالک محروسہ شما واقع است و در ظل مرحمت آنحضرت
 جنگلی داریم کہ پاک کردہ شالی می کاریم اگر آب کم شد و یا زیادہ چیزی بدست می آید اگر حکم
 فرمایند کہ امیر بزرگ متعرض نگردد از کرم عام ایشان دور نیست - و چون مولانا شیخ بان صوب
 بصواب رسید عالی حضرت اعلیٰ خاقانی را بسی خوش آمدہ فرمودند کہ جام نظام الدین بسی بادشاہ
 آدمی طور بانصافی است و تعریف بسیار کردہ - و در محلی مولانا مذکور رسید کہ آن حضرت متوجہ
 حصار شادمان بود و سہ منزل رفتہ بودند بخدام مولانا شیخ لطفہا کردہ بخلعت خاص ملبس گردانید ،
 انعام نیز کردہ ، پرسیدند کہ شما در کجا طلب علم کردہ اند - بذروہ عرض رسانیدہ کہ در ظل عنایت
 و شفقت شما در بلدہ فاخرہ ہرات صمت عن الافات - باز فرمودند کہ پیش چہ کس ؟ گفتہ کہ فقہ^۱
 اصول فقہ پیش شیخ الاسلام ہرات و معقولات نزد مولانا کمال الدین حسین (۶۵) و تصوف مثل
 عوارف وغیرہ پیش مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی - نشان باسم میر ذوالنون [۱۱۶ . ۱۴] نوشته
 فرستادہ اند جہت منع جنود نصرت ورود آن حضرت کہ متعرض بلاد سند نگردد و فرمودند کہ بزبانی
 ہم خواہم گفت و مولانا شیخ را رخصت معاودت فرمودہ اند - سلطان بدیع الزمان گفتہ است کہ از
 راہ قندھار نمی باید رفت کہ میر ذوالنون مزاحمت برساند ، از راہ کچ و مکران بروید و از ہمان راہ
 آمدہ است -

1. فقہیہ in the Ms.

توجه فرمودن حضرت شهابزاده عالمیان سلطان بدیع الزمان
 میرزا بصوب قندهار و کشادن ابواب فتوح بروی ساکنان
 دیار و گوهر صدف امیر بزرگ ذوالنون بیگ ارغون را در
 سلک ازدواج انتظام دادن به تقدیر ملک عنقار

چون سررشتهء محبت و اخلاص امیر و کبیر عالیشان امیر ذوالنون بیگ ارغون بحبل الممتین
 سلطان بدیع الزمان میرزا سمت استحکام^۱ یافته حضرت سلطان مذکور بحضرت امیر بزرگ ملحق شده
 قران السعدین و مطلع نیرین دران ملاقات روی داده - شنوی :

گلشن دولت بدو گل تازه گشت   صوت دو بلبل بیک آوازه گشت
 گشت یکی تاج کیان را دو سر   گشت یکی قصر شهبان را دو در
 و حضرت سلطان بدیع الزمان مرزا را داعیهء دامادی امیر بزرگ در خاطر عاطر مستمکن شد و
 بعد آمد شد امراء نظام و صدور کرام و علماء با احترام و قبول کردن امیر بزرگ آن عقد رفیع منبع را
 کمر بستگان درگاه سلطنت پناه به ترتیب مقدمات طوی و هتیه اسباب آن سعی جمیل نموده و چندان
 سر پرده و خیمه و خرگاه و سائبان طناب در طناب کشیده شد و فرشهای گوناگون گسترده گشت - بیت:
 همه پشت زمین شد روی دنیا   همه زیر فلک بالای خیمه
 و محبت بزم خاص و مجلس زمره اختصام - شنوی :

وثاق مدور بسان سپهر   سپهر پر از ماه و ناهید مهر
 درون و بروش مغرق بزر   مرصع بیاقوت و در و گهر
 یکی تخت زرین گوهر نگار [۱۱۱۷]   هنادند در خرگه شهریار
 شهبان و مہان و سران و سپاه   شده انجمن بر در بادشاه

و در خلال آن احوال چون اسباب و مقدمات چنانچه باید و شاید در غایت کمال و نهایت

1. استحکام in the Ms.

جمال دور از آسیب عین الکمال آماده و مرتب بود بعد از رعایت احتیاط در اختیار وقت در مجلس خاص مشغون با کابر خواص از اعیان مملکت و ارکان دولت آن مخدیره تنق عفت و ابهت -
مصراع:

از حریم حرقتش باد صبارا راه نیست

اعنی بلقیس زمان و خدیجه ، دوران عصمت الدنیا والدین بیگه بیگم را دامت عصمتها به
سلطان بدیع الزمان بموجب شرع مطهر مصطفوی علیه افضل الصلوة بسیارگی و طالع سعد عقد
نکاح بستند و از هر طرف بآن هتئیت دست نثار به ثنا خوانی و گوهر افشانی برکشادند - و چون خسرو
انجم بخلوت خانه خاور خرامید و جهان معجز کحلی مرصع شب در سر کشیدی (66) ، شنوی :
شب کز صفا چون شب قدر بود ز صد سال و ماهش فزون قدر بود
همین کرد بختش سعاده سپهر مه و زهره بودند ناظر به مهر
خلوت خانه زفاف سعادت اتصاف که از فیض فضل الهی بجواهر الطاف و جلی اعطاف
آراسته بود محل اجتماع نیرین سپهر سلطنت و برج مقارت سعدین آستان ابهت و جلالت گشت -

ذکر طلب کردن حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا سلطان بدیع الزماں مرزا را از ولایت استرآباد و والی ولایت بلخ ساخت و محارب کردن مظفر حسین مرزا بہ محمد مؤمن مرزای بن سلطان بدیع الزماں

چون اعلیٰ حضرت صاحب قرانی نطل سبحانی سلطان حسین مرزا بواسطہ قرب جوار محمد خان شیبانی از ولایت استرآباد حضرت سلطان بدیع الزماں مرزا را طلب فرموده ولایت بلخ . [۴] [118] را بوی عنایت کرده (67) مرزا بدیع الزماں را دغذغہ آن بود کہ ملک استرآباد را بہ ولد عزیز رشیدش قرۃ العین سلطنت و خلافت محمد مؤمن مرزا کہ سمت عقل و فہم و شجاعت و حسن و صورت و سیرت از امثال و اقران ممتاز بوده بدہند - و اعلیٰ خاقانی را این نوع در خاطر کہ نبود و طلب استرآباد کرده - و سلطان بدیع الزماں فرستاد بہ محمد مؤمن مرزا کہ استرآباد را محکم کردہ نگاہ دار - سلطان حسین مرزا امر فرمود کہ تواجیان بجمع کردن سپاہ ظفریہا قیام و اقدام نمایند - بہ حسب فرمان قضا جریان لشکر از اطراف و جوانب روی بدرگاہ کیوان اشتباہ آوردند - و سلطنت شعاری مظفر حسین گورگان و عالیجاہ مملکت پناہ امیر کبیر، مصراع¹ - محمد بن علی برندق برلاس (68) با تمام برلاسیہ² و امراء دیگر از بلدہ ہرات بعزم رزم متوجہ استرآباد شدہ - شنوی :

ز بس جنبش لشکر بی کران	زمین گشت جنبان تر [کذا] از آسمان
ز انبوی لشکر دست چپ	شدہ روز روشن چو تاریک شب ³
سپاہی کہ شد قلب ازو ارجمند	کہ راند خود آنرا کہ چون بود و چند

1 The actual words of the line of the verse have not been given.

2 بلاسیہ in the Ms

3 چپ and شب at the end of both the lines do not rhyme properly.

و چون بقریب ولایت استرآباد رسیدند مسموع آن شہزادہ شد کہ خیل مخالف نزدیک
آمده است فرمود کہ مانیز با وفور تائید الہی و جنود توفینان ناقتنہای راایت توجہ بہ نیت محاربہ
افراختہ ایم و مقاتلہ و مقابلہ آن خیل مردم را پیش ہنادر، ہمت ارجمند ساختہ آنچہ مقدور باشد
بظہور خواہد آمد۔ بیت :

زابد شراب کوثر ساقی پیالہ خواست تا در میان خاصتہ کردگار چسیت
و چون طلاق عسکرین روی داد مضاربہ و مقاتلہ و محاربہ در ہنایت مغالبہ بظہور
رسانیدند۔ ثنوی :

چون صور قیامت صفیر و نفیر	برون برد ہوش از سر چرخ پیر
کجک بود هل قتنہ بنیاد کرد	[119] دل دست بر سر زد و داد کرد
علمہا چون خوبان قد آراستند	بہ نظارہ جنگ برخواستند
شد از بر جسم طوق اعلیٰ اساس	عیان ابلق آسمان را فطاس
مہ سر علم بر فلک سرافراز	جلاجل دف زہرہ را کردہ ساز
ز جولان شیران دران دشت کین	تزلزل برآمد ز گاو زمین
ہنان زیر جوش یلان سر بسر	و فتان پرخان ¹ دران جلوہ گر
ز برق تفک برق جستن گرفت	و زان برق ژالہ گشتن گرفت ²
ز ابروی خوبان کمان یاد کرد	ز ہر گوشہ تی قتنہ بنیاد کرد
سبزبا [کذا] لبالب بخون متصل	چون دامان عشاق بر خون دل

بالاخرت چون تقدیر یزدانی و قضائے سبحانی بران جاری شدہ بود اسپ شہزادہ حمیدہ
خصال ستودہ فعال پارہ شد و مقرر است نزد بعضی سپاہیان کہ روز جنگ این نوع نمی باید کہ
زود بر می گردد و جلوہ گیر کردہ نزد عمش آوردند، بوسہ بر گردنش زدہ استمالت دادہ ہمراہ بہ بلدہ
ہرات آورد۔ و بیان این واقعہ ہائلہ از جملہ اشعار فصاحت آثار اوست۔ مطلع :

1. پرخان in the Ms.
2. The line appears metrically defective.
3. نو in the Ms.

منم کز ضرب تیغم بیشه خالی از غضنفر شد   فلک یاری نکرد ای دوستان دشمن مظفر شد
 و بعد از وقت چند چون سلطان ممالک صبح و شام از میدان سپهر نیان¹ [کذا] فام بجانب
 مغرب غیبت نمود و غراب غروب چهره جهان را بقیر و قطرن راند و در عقل دور بین در بیابان
 اندیشه سرگردان شد و وهم تیزنگ و رتبه ضلالت و بادیه پر ملامت [؟] حیران - بیت :
 رخ خود کرد پنهان مهر رخشان   درون کوه چون لعل بدخشان
 بلکه - بیت :

شب دیباچه صبح شقاوت   ز نکبت های روز افزون زیادت
 باشارت دشمنان بدفعال آن شهزاده [f . 120] حمیده خصال را بدرجه اعلیٰ شهادت
 رسانیدند (69) - و چون علی الصباح قاضی روشن آرای آفتاب در محکمہ فلک پدیدار شد و
 خیانت شب سیاه روی بر عالم و عالمیان چون روز روشن گشت حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان حسین
 مرزا را برین حرکت شنیع اطلاع افتاده و بنیاد غضب کرده که چرا بقتل آن فرزند از جمنند مبادرت
 نموده اید - ایشان زبان کذب بیان بمعذرت کشاده عرض کردند که شما در عالم دیگر بودید و مبالغه
 بسیار و تأکید بی شمار درین امر فرمودید - از حکم عالیشان تجاوز نتوانستم کرد و ازین واقع حال
 جالسوز و قضیه محنت اندوز که بتقدیر حضرت اله ناگاه روی نمود آرام و قرار از جان فگار و دل
 بیقرار همگنان ربود - بیت :

همگین واقعه بین که پس از قتل حسین   در جهان مثل چنین واقعه کم افتاده است
 و سلطان بدیع الزمان در اندوه آن مصیبت انبوه گفته است - بیت :
 وزیدی ای صبا برهم زدی گلهای رعنا را   شکستی زان میان شاخ گل نورسته را²
 هر چند صغیر و کبیر بموافقت پدران شهزاده بی نظیر روی با آسمان فغان و نفیر نموده این درد
 را دوا جستند غیر ازین صدای و ندای نشنودند که سائلی میگفت - بیت :
 از حق پناه خواه که صبرت عطا دهد   صبر اندرین مقام ز حق بهترین عطا است

1 نیان in the Ms.

2 The line appears metrically defective

پس پای در دامن مصابرت کشیده و دست برداشته جهت روح پر فتوح وی بفاتحه و
اخلاص و صدقات عام و خاص امداد نمودند - و حدوث این واقعه حائله در سال نه صد و سه
[903.H] بود از بجزرت سلطان ایلخیمبران و چون بندگان تاریخش، خرابی ملک (70) یافتند و
قتل خواجه نظام الملک (71) و اولادش و خواجه محمد شاه فری نیز در همان سال بود و فی الواقع
ازان [۴ . 121] زمان باز بسی آثار شروش سمت ظهور یافتند -

و ذکر رفتن حضرت سلطان بدیع الزمان مرزا و امیر بزرگ ذوالنون بیگ و شاه شجاع بخراسان و محاربه کردن بحضرت اعلیٰ خاقانی سلطان مرزا بتقدیر حضرت یزدانی

از مقدماتی که قبل ازین سمت تحریر یافت و قلم شکسته زبان در بیان کردن آن شتافت معلوم گشت که میان اعلیٰ حضرت صاحب قران سلیمان مکان سلطان حسین مرزا و ولد بزرگش سلطان بدیع الزمان مرزا مصادقت و محبت و مودت پدر فرزندی بغضی بمنازعت و منافرت کشید بلکه مقاتله و محاربه ترتیب یافت - سلطان بدیع الزمان بعزم عزم خیال رزم اعلیٰ حضرت خاقانی نموده و طلب همراهی از حضرت مملکت پناهی معدلت دستگاہی امیر بزرگ ذوالنون بیگ ارغون و ولد ارشد وی حضرت سلطنت شعاری گردون اقتداری شاه شجاع [شاه بیگ] ارغون نموده - چون منشاء تخلف میان حضرت اعلیٰ خاقانی و امراء مذکور نیز سمت ظہور یافت و بناء بر حدیث حضرت سلطان تخت گاہ رسالت شہنشاہ ممالکت نبوة علیہ السلام کہ انصرا خاک ظالماً او مظلوماً قبول آن امر کردند و در زمانی کہ خسرو کواکب مواکب آفتاب روی توجہ بخانه تنگمین ہنہاد و سلطان کل باکو کہ ریاضین عازم تحت گاہ دارالسلطنت بساتین گشت و خاقان بلند جناب آفتاب بقلعہ عالی محل حمل نھضت فرمود سلطان بدیع الزمان و امراء ارغون در تھیبہ اسباب رفتن شدند ازان حملہ چندین شتر کہ ماہ تیزگز و بسرعت سیر ایشان تحسین کردی و پسر جہان پیمای بسبک پای ایشان آفرین [۱۲۲ . ۴] شنوی :

ہزاران اشتران کوه شمال
ہمہ گردن کش و جنگی و با زور
ہمہ درین درای و سیم نخلخال
میان صف ز مستی حملہ در شور
و از اسپان عربی نژاد - شنوی :

چو کوی پسر کرد بستی
میدان میدان چو گوی جستی

1 See Bukhārī under مظالم also al-Mu'jam al-Mufharis, p.82.

هرگاه که برستیزه رفتی صد باد صبا بگرد رفتی
 آویخته صرصر از دم او بگریخته آزر از سم او
 و از چمن دلکشای فرح افزای ولایت قندهار بعنایت حضرت پروردگار محقوق دولت
 بهروزی و مانوس نصرت و فیروزی کوچ¹ فرموده مرحله پیماکشند و لوای قمر سرعت درشتابندگی از
 حدت آرزو شدت صرصر کزو برده بیک خیال و سرع شمال و صبارا از، همراهی خود محروم گراوندند
 و همای عالی نهمت بال جدو، جهد گسترده به سبک روی روح القدس در هوای عزیمت فتح خراسان
 سایه گستر شد - شنوی :

بصد اعزاز می شد موب شاه سعادت بمعنان و بخت همراه
 برفتن گردباد از رخس او ماند بخود پیچید و بر سر خاک افشانند
 شدی خوشنود ازان ماه جهان گرد که دیدی در پی از یک فرخش کرد
 نگاور کردی از افشاندن دم حوادث را مکن وا از جهان کم
 ز جوشنها زمین آئینه کردار نموده شاه ازان آئینه دیدار
 و چون قریب به بلده فاخره هرات رسیدند حکم سلطانی نفاذ یافت که جگر داران لشکر
 منصوره و پردلان سپاه بی فتور خود را مستعد پیکار و مترصد کارزار دانسته طرح اساس جانبازی و
 رسم بنای کارسازی چنان اندازند تا نفری از لشکر مخالفان و جاندارى از سپاه دشمنان باقی خواهد
 بود شمشیر تیز بی آرام و خنجر ستیز خون آشام را در نیام مسکن و مقام نسازند و اهل غیرت و
 مردانگی [f . 123] و ارباب حمیت فرزانی را تا رمقی در تن و زکی در بدن باشد چون تیغ روی
 نتابند و مانند نیزه فرق دشمن شکافند - و ازان جانب نیز حضرت صاحب قرانی سلیمان مکانی بصد
 کرد فر ترتیب اسباب جنگ کرده میمنه و میسر آراسته و خود چون روح در قلب جای گرفت -
 (72) و از جانبین :

ز باریدن تیغ گرد و غبار هوا گشت چون ابر فولاد سار
 ز زخم تبر سر ز هم وا شده چون بسته درو مغز پیدا شده

1. کوچ in the Ms.

شد از گرد تاریک چرخ برین زمین آسمان ، آسمان شد زمین
 ز هر سو که مرکب برانگیختی سر از تن چو برگی ازان ریختی
 جوانان ارغون و ترخان که اباعن جد شیربیشه شجاعت و پردلی و غضنفر بادیہ سہامت و
 دلیری اند ہر یک فراخور حال خود دست بردھا نمودند کہ از کار رستم و اسفندیاری داد و بالاخرہ دو
 نوبت حضرت سلطان بدیع الزمان و حضرت شاہ شجاع تاختہ قریب بحضرت اعلیٰ خاقانی رسیدہ
 اند۔ آنحضرت فرمود کہ تخت روان مرا بلند بردارید کہ چون نظر ایشان برین افتد معاودت
 نمایند و پچنین واقع شد۔ بعد از معاودت مجال برگشتن نشد کہ باز بجنگ درآیند و حقوق والدین
 نیز دامنگیر آن سلطان روشن ضمیر گشت۔ حضرت شاہ شجاع میفرمودند کہ بعد از فرار نمودن ما
 جمعی از سواران دیدم کہ میروند بسرعت تمام متوجہ ملاقات ایشان شدم۔ از قضا سلطان بدیع
 الزمان مرزا بود، گفتم کہ میرزا جلد و میخواہم گفت کہ چہ محل ہزل و مطایبہ است، گفتم
 مطایبہ [124 . ۴] نیست۔ ازین واقعہ چرا ملول باشم، ہرگاہ در برابر حضرت صاحب قرانی
 صف^۱ راست کردہ دو بار اسپ انداختیم در عالم ناموس سپاہ گری ہمین کفاف است چرا سلاطین
 دگر کہ بممالک محروسہ ایشان قرب و جوار دارند نوع در خاطر نمی گزارانند و چون قدیم الایام باز
 میان حضرت امیر مملکت پناہی عدالت پناہی امیر ذوالنون بیگ ارغون و امیر ممالک پناہ
 حشمت و شوکت دستگاہ امیر نظام الدین خسرو شاہ طریق محبت و دوستی بودہ و نیز گاہی ہر دو را
 خیال می شدہ کہ اتفاق نمودہ ہر کدام خطبہ بنام خویش بخوانند و مضمون این بیت کتابت
 ایشان بودہ در ترغیب خطبہ خوانند، شنوی :

کہ چون مضمون مکتوبم بخوانی بفرق از شادمانی زر فشانی
 چون من این کار را بستم میان چست تو گر فارغ نشینی سستی تست^۲
 و قرار برین منوال دادند کہ ہرگاہ حضرت اعلیٰ خاقانی متعرض ولایت بامیر ذوالنون بیگ
 شود۔ خسرو شاہ ولایت از آنحضرت آنچه تواند ویرانی کند و اگر متوجہ ولایات خسرو شاہ شوند

1 in the Ms. صفت

2. The verse appears metrically defective

حضرت سلطان بدیع الزمان مرزا و امیر ذوالنون بیگ در خرابی ولایت اعلیٰ خاقانی سعی نمایند و آمدن نوبت اخیر مرزا و امیر ذوالنون بیگ در هرات در سال نہ صد و پنچ [905 H] [1499-1500] بود ہست (73) و دران در بندانی مردم بلوکات ہرات آنچه توانستند در شہر در آمدہ بعضی از رعایا مثل مردم پوران بہ تمام و نواحی آن و از مواضع دیگر در پوران در آمدہ بودند بواسطہ حضرت شیخ الاسلام ملاذ الانام کسی متعرض ایشان نمی شد و جمعی با والدین مؤلف حضرت مخدومی شیخ جلال الدین [۱۲۵ . ۱] بلہزید بن ابی سعید^۱ پورانی کہ در قلعہ شہر آباد کہ ولایت نوش^۲ (74) است اجتماع نمودہ بودند کہ نشان حضرت سلطان بدیع الزمان مرزا و امیر ذوالنون بیگ ارغون داشتند کہ کس متعرض آن مواضع نشود کہ ملک و سیورغال ایشان است و پیرامون نہ کردند و باقی مواضع در تہ پای سپاہی در تشویش بودند۔

1. سعید in the Ms.
2. نوش in the Ms.

ذکر رفتن سلطان بدیع الزمان مرزا بگر فتن قلعه مرغاب و فتح نمودن آن بتدبیر رای صواب نمای شاه شجاع بیگ ارغون

بلند جناب

چون حضرت سلطان جهان مطیع عالم مطاع لبشجاعت و سخاوت مستخون شاه شجاع بن ذوالنون بیگ در عالم حسن تدبیر روشن ضمیر در وقت خود سرآمد دران اهل عالم و اولاد بنی آدم بود و مشاهده می شد که هرگاه حضرت پادشاه دین پناه محمد بابر پادشاه قندهار را محاصر [ه] می داشت در موضع تیری و زمین داور و کریو و شمال و غیره میگشت چون پروانه برگرد شمع ، و حضرت پادشاه میفرمود که تا او جای مضبوط خیال نکرده منزل نساخته دنبال وی رفتن مناسب دولت نیست ، فی الواقع همگنان برانند که وادی سپاهی گیری و بادی سرداری را مثل وی طی نکرده و باعث فتح آن قلعه حضرت مشار الیه بود - و محرر این سطور بنوشتن آن مبادرت نمود و کیفیت چنانست که امراء پای سریر فلک مصیر سلطان بدیع الزمان و مرزا بذرو عرض رسانیدند که قلعه مرغاب (75) کوتوالش¹ امیر برید [ه] بخشی است به امر حضرت اعلی خاقانی و چون رایات همایون سایه یجد و هامون آن حدود [کذا] [۴ . 126] می اندازد کوتوالش آمده با چهار صد نفر سپاهی بالضرورة بملازمت میرسد و موجب زیادتی لشکر نصرت اثر می گشت چون شاه شجاع گفتند بعرض رسانیده که رفتن بانجا وقت مناسب نیست بچند وجه ، اولی آنکه اهل و عیال بریده بخشی در بلده هرات پیش حضرت اعلی خاقانی است اهنارا در تشویش نخواهد انداخت و جوابش این مضمون خواهد بود که ،
قطعه :

مبین آن بی حمیت را که هرگز نخواهد دید روزی نیک سختی
که آسانی گزینند خویشتن را زن و فرزند بگزارد به سختی
و مال و منال و اجمال و انتقالش بتمام آنجاست ، دویم آنکه شما از وی چه حساب خواهید

1 See text ff. 126, 131.

گرفت، سیم آنکه البته که جنگ خواهد ایستاد - درین ایام هر جوان تیز رکاب ما بهتر از صد قلعه مرغاب است که کشته شود و بر طریق و تسلیم که باین تشویش ما نگیریم نگاهداشتن آن متعذر است و کس اعتمادی را از خود جدا کردن مناسب نیست، هر چند درین باب الحال نموده درجه قبول نیفتاد و کوچ بر کوچ، شنوی :

بیابان نوردان	تسکین گروه	رسیدند از گرد ره کوه کوه
رسیدند خیل ظفر	انتساب	بر اطراف آن قلعه با صد شتاب
مگو قلعه بل آسمان بلند		مه و مهر را کوه از وی کند
سر کنگرش بر فلک کرده راه		شده اره فرق خورشید و ماه
نه خندقش بحر طوفان ز موج		حصار چو کشتی و موجش بر اوج
نیفتد ز پس رفعت پایه اش		بس از قرن ها بر فلک سایه اش
زحل تا شود بر دلش پاسبان		کند طوبی و سدره اش نردبان

القصه چون مرغاب را محل سکون ساخته طلب بریده بخشی کردند [۱۲۷ . ۴] معذرت ها

که شاه بیگ می گفته بعینه پیغام فرستاد و گفته است سر نست و برج این قلعه، بیت :

یا بامراد بر سرگردون هنیم پای   یا مردوار بز سر همت کنیم سر
و فی الحال - شنوی :

به بستند درها باهنگ کین	در قتنه بست آسمان بر زمین
پر از سنگ شد بر جهان در زمان	زمین را کشیدند بر آسمان
به بستند دروازهء حصار	کشادند بر خود در کارزار

و بعد از مشاورت و جانفتی بامراء اقرار معاودت نمودند ملازمان شاه بیگ ترغیب انداختند جنگ کرده درجه قبول نیافته عرض کرد که آن مقدار صبر کنید که سرومه باو بفرستیم و نردبان ساخته بوعده و وعید او را بیم کنیم میکن که نوعی شود و خواه دولت خواهان باشد - حضرت مرزا قبول فرموده، بندگان میر کس فرستاده، گفت که اگر - بیت :

در خانه بندی چو بر آفتاب   درون آیدت روزن بیحجاب

می باید که عاقبت اندیشی کرده این مشت مردم را بباد لقا بر ندی و هتیه اسباب قلعه
گیری طیار و مهیا ساخته بانگ زمان بعنایت خالق سبحان فتح بطریق احسن روی می نمایند و ز بهار
شنوی :

مشو غره از خندق و شهر بند که این یک مغاک است و آن یک بلند
ترا گر بود آب خندق مغاک پلنگان ما را ز دریا چه باک
و گر پاره است نبوده سریر سما فرشته برند این عقابان ما¹
و چون نزد بان با طیار گشته اصلاً و قطعاً وهم و ترس پیرامون حصار خاطر ناستوار ایشان
نگشته بالا غره در شبی که گویان این بیت، و صفت [128] اوست که، بیت :

وی چو بشکست شهنشاه ملک نوبت بار و ز سرا پرده شب کرد جهان کرد حصار
صاحبش² که وعده معاودت لشکر ظفر اثر بود - شنوی :

صف آرای این لشکر نیک خواه چنین بست صفهای آوردگاه
که چون صبحدم شهریار سپهر ز کین دلیران برافراخت چهر
حضرت شاه شجاع آمده نزد سلطان بدیع الزمان مرزا و در نهایت مبالغه بذروه عرض
رسانید که در آن محل که مانع آمدن این قلعه می شدم ملاحظه بهمین روز می کردم که بی شک و شبه
روی خواستی داد و الحال که شما باین سلامت³ آمده باین سببی معاودت میفرمایند - دیگر از شما چه
حساب ماند و از کار و بار شما چه اعتبار - و حضرت شاه بیگ می فرمود که یک نوبت بمرزا بدیع
الزمان خواندیم بتقریبی که، بیت :

ای ز تو مرا روی بریدن مشکل از تو بمراد دل رسیدن مشکل
غالباً بهمین جا بوده و باشد و حالا جنگ می باید انداخت، اگر چند نفر از عساکر شما بقتل رسند
آن مقدار عیب و عار ندارد که این چنین برگشتن اصلاً این سخن درجه قبول نیافت دست بدامن
زده بیرون آمد - بیت :

1. The verse appears metrically defective.

2. محاسبش in the Ms.

3. سلامت in the Ms.

دم صبح گین ترک آئین ستیز کشید از نیام افق تیغ تیز
 و سوار شده بسر نقاره خانه رفته فرموده است که نقاره جنگ بزنید که حکم نواب میرزا چمن
 صادر گشته - شنوی :

ز غریدن ازو دگر نای دیر فلک کرد گم دست و پای
 دم نای بر آسمان راه برد زیاد چنان مشعل ماه مرد
 برآمد غریو حشم هفت جوش خروشی که برد از سر چرخ هوش
 چو آوازه کوس و کور که بگوش سعادت نیوش مرزا بدیع الزمان رسید، بسی رنجیده خاطر
 گشت که خرابی این رخصت این نوع معامله ساخت و فرمود که میرچه [۴ . 129] حرکت کرده
 اید - شاه لبشجاع گفته است که شما دور تر ایستاده تفرج کنید که چه نوع گرفته خواهد شد اما بشرط آنکه
 تا نیم روز که آفتاب عالم افروز در حد استوار قرار یابد کل اختیار و قبضه و بسط و حل و عقد امر
 مفوض برای من باشد - و زبان معجز بیان نواب عالی شان به حمایت بیچ یک از اقاصی و ادانی
 جریان نیابد که فلان کس را بفلان رتبه و مرتبه است، و از ملازمان جدید و یا بائری ماست، و
 کیفیت حال بران منوال بوده است که در تیر اندازی کدام یک دمارست دارد - بنا برین مقال
 که بیت :

کمان را کماندار باید نخست کشیدن و کشادن بست و درست¹
 و چون همه را در خیر احاط آورده جماعتی را که هلالی (76) در شان ایشان گفته، شنوی :
 استخوانها اگر نشان کردی تیر را مغز استخوان کردی
 مور گر آمدی برابر تیر چشم او دوختی ز یکسر تیر
 چشمش از دوختن شدی چو فراز بازش از زخم تیر کردی باز
 و اعلی حضرت نواب بدیع الزمان مرزا در جانی دور تر از سر تبر عرض کرد که ما [کذا]
 بدولت ایستاده باشید و آن جماعت را سه چهار صف ساخته در گرد قلعه تعیین کرد و به نفس نفیس
 خود بگرد قلعه گشته هر کنگره بعهده سه چهار تیر انداز کرده که تیر در کمان باهناده مترصد و مترقب آن

1. The line appears defective.

باشید که هر کس که ازان کنگرها و تیرکش که بعهدہ شما شد نمایان شود ہرچہار نفر او را ہدف تیر تلف ساختہ عقاب تیز تیر را از بھلہ کہ نشیمن اوست پرواز آورید بمشاہ کہ از ہر گوشہ آوازہ بگوش اہل ہنوش رسد و اصلاً و قطعاً تیر را در درون قلعہ نیندازید کہ فائدہ بران مرتب نمی شود و تا کسی [130 . ۴] ننماید - تیر انداختن مبادرت می نمایند و جمعی دیگر را از اقاہی و ادانی کہ در تیر اندازی دستی نداشتند و مہارتی چندان مامور ساختہ کہ نزد بان^۱ برداشتہ متوجہ قلعہ شوید - شنوی :

رسید آن شتابندہ سیل تیز	باطراف آن قلعہ شد موج ریز
دلیران جنگی چون پیلان مست	بقلعہ کشائی کشادند دست
بخندق ہنادند رو یک نفس	بانباشتندش بخاشاک و خس
شدند آن عقابان آئین ظفر	سوی آن بلند آشیان تیز پر
سر پارہ فرسودہ از دست شان	بلندی بد ان گونه شد پست شان ^۲
نکردند اندیشہ از تیر و سنگ	گرفتند آن قلعہ را بی درنگ

چون دعای مستجاب اولیاء میل بالا رفتن کشد یکی از نزدیکان و با بیرونیان^۳ حضرت سلطان بدیع الزمان در برداشتن نزد بان^۴ بواسطہ تقرب از خاقان عالی شان اہمال و تعلل ورزیدہ بندگان شاہ شجاع کبیری را از روی قصد بجانب وی انداخت - چنانچہ از بنا کوشش گذشتہ و سپر عزیز میرزا بدیع الزمان سوگند خورد کہ اگر کسی تاخیر کند بگیری زخم ، تا ہیج کس را یارای اہمال و تعلل نماید - القصہ ہر کس ازان کنگرہا با تیرکش نمودار شد ہدف تیر فنا گشتہ - بیت :

کسی کو سر از پارہ کردی برون بہ تیری ز بالا شدی سرنگون
احوال اہل قلعہ بمشاہ رسید و بجای انجامیدہ کہ ہیج کس از ہیج جا نمودار نتوانستہ شد -
بالضروۃ مردم قلعہ خود را پایان می انداختند - درین اثنا حضرت شاہ شجاع کسی گذاشتہ بودہ است کہ چون بریدہ بخشی در محاذی حضرت مرزا ست البتہ خود را پایان خواهد انداخت تاختہ مرا خبر کن - جناب مولا (نا) حسن علی عروضی (77) کہ ملازم نزدیک سلطان بدیع [131 ۴] الزمان

1. نربان in the Ms.
2. بستشان in the Ms.
3. باریان in the Ms.
4. نربان in the Ms.

میرزا بود کہ گفت دران حالت کہ بریدہ بخشی خود را پایان انداخت و او را گرفتہ می آوردند۔
 امراء عظام کرام مرزا مستفق اللفظ والمعنی عرض کردند کہ در سیاستش تاخیر کردن نقصان امور
 ملکی است، البتہ بہ یساق باید رسانند۔ حضرت مرزا فرمودند کہ درین خود چہ شک و شبہ دارید کہ
 بزبان می آورید۔ شنوی :

چو آن آفتاب شب افروز دید کہ شب رفت و صبح سعادت دمید¹
 چون خورشید تابان برآورد تیغ کہ بر فرق دشمن زند بی دریغ
 در عین غضب حضرت مرزا شاہ شجاع از روی اضطراب تاخیر رسید۔ گفت کہ مبادا کہ او
 را سیاست کنید کہ عاقبت شما را کار خواهد آمد و بسیار تجربہ می باید کرد کہ کس اعتمادی پیدا شود
 ہر گاہ قلعہ را بشما کہ ولی نعمت زادہء او بلکہ عالمیاند نہاد ہر گاہ باو سپارید بہ بیگانہ خود نہ میخواہد
 داد و نوکران حضرت صاحب قران ہمہ بحقیقت نوکر شما خواهند بود۔ و بریدہ بخشی را استمالت
 تمام دادہ، گفت کہ رحمت بر تو باد و بر اجداد تو کہ حق نمک نگاہداشتی۔ و او را حضرت مرزا طلب
 نمودہ بہ مہمان خانہ معہود خود کہ در جمیع عمر یک بارگاہ اعلیٰ و شامیانہ لائق مع کلیم و بلاس و
 فراش او بہر طرف کہ توجہ عالی ارزانی می فرمود یا برون قندہار نزول اجلال می داشت جہت
 مسافران و مخادیمی کہ شب یا روز در آورد می بودند بی بانعی و مزاحمی دران خیمہ ساکن می شدند۔ و
 بکاولان بقدر آن مردم از شیلان خانہ انعام آحضرت گوناگون بان جامی بردند فرود آورد۔ و
 شیلان خاص آنجا کشیدہ و آن مہمان خانہ را مع اسباب آن و بعضی چیزهای دیگر بمشار الیہ بخشید و
 اسپ لائق و سرو پای مناسب بوی داد۔ و صاحبش بذرود عرض [۴ . 132] مرزا بی محابا رسانید
 کہ مناسب بلکہ واجب چنانست کہ ترتیب صحیحی کردہ، بریدہ بخشی را بخلعت فاخرہ بلبس
 عنایت و شفقت گردانیدہ، اسپ لائق لطف فرمودہ در مجلس فردوس مانند سوگند یاد کنید کہ ہر
 کس ملازم با مرآء ما میشود ہیچ مانع نیست، شفقت و مرحمت فراخور سال و مناسب احوالش عنایت
 خواہد شد و ہر کس داعیہ خراسان دارد برود کہ رخصت می دہیم۔ درین قضیہ ہر کس بماند در
 مخالفت حضرت اعلیٰ خاقانی حکم ما دارد و عذروی در نارفتن مقبول نخواہد بود و ہر کس رفتنی است

1. In the Ms. the verse is:

چون آن آفتاب شب افروزند کہ شب رفت و صبح سعادت مند

اولی و النسب آست که حالا برود و اگر بزور نگاه دارند جاسوس آردوی ما خواهند بود بلکه بعضی مردم دیگر را بد راہی داده بہمراہی خود خواهند برد، و آنچه دران ایام بایشان داده باشید ہمہ بر عبث خواهد شد و بعد از مدتی کہ برکاب ظفر اتساب حضرت صاحب قرانی رسند معذرت ایشان چنان خواهد بود کہ ما را بہ چشم نگاه میداشتہ اند - چون این مقدمات موافق عقل خرده بین و رای روشن آئین و ہنایت فراست و کیاست بود درجہ قبول یافتہ و چون از ماندن و رفتن بریدہ بخشی استفسار نمودند، عرضہ داشت نمود - شنوی :

سخن این کہ تو شاہ و ما بندہ ایم   بدین بندگی شاد تا زندہ ایم
بود آستان تو معراج ما   فلک ساز خاک درت تاج ما
نداریم امید واری بکس   ممتنای ما لطف شہاست و بس¹

فاما حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا این بندہ را از خاک بر نہی و طریق کہ لائق حال باشد برداشتہ تا ذات با برکات آنحضرت درین جہان در قید حیات باشد از آستان ملک آستان آنحضرت دور نمی توانم بود - بالاخرہ [۴ . 133] موازی دویست نفر بہمراہی بریدہ بخشی احرام درگاہ عالم پناہ اعلیٰ خاقانی بستہ متوجہ بلدہ ہرات شدند - و موازی دویست نفر دیگر حلقہ بندگی درگوش و غاشیہ امثال حضرت سلطان بدیع الزمان مرزا بدوش دل گرفتہ زانوزدہ حضرت مرزا و برخی بامرانش ملازم شدند - و در زمانی کہ حضرت شاہ شجاع بلدہ فاخرہ تہہ را فتح فرمودہ متوجہ قندہار شد و آثار مخالفت او ظاہر بود و اعلیٰ حضرت پادشاہی نطل الہی ظہیر الدین محمد بابر پادشاہ متوجہ قندہار شد و در رکاب ظفر اتساب نواب مرزا شاہ حسن حاضر می آمد و در نوبت کشیک خود ریسمان سنگ رعد را می کشید چون بقلا تونوک رسید، مثل ہمان سخنان شاہ بیگ کہ دران رحضت بریدہ بخشی گفت مقرب الحضرت العلیہ امیر نظام الدین علی خلیفہ در رخصت دادن میرزا شاہ حسن کہ نزد پدر بزرگوار اند بذروہ عرض آن پادشاہ ذوالاقتدار رسانیدہ درجہ قبول یافت ظاہر است کہ نوکری کہ دلخواہ صاحب خود نباشد و محبت او بہ مخالفان زیادہ تر باشد دفع وی از واجبات امور سلطنت است - و مسموع شد از افواہ² کہ حضرت بادشاہ مذکور می فرمودند کہ نوکری کہ عاشق ولی نعمت خویش نباشد بچہ کاری آید -

1. پسر in the Ms
2. افواہ in the Ms

صلح کردن حضرت صاحب قرانی سلطان حسین مرزا بسلطان بدیع الزمان مرزا و امیر بزرگ ذوالنون بیگ ارغون و امیر خسرو شاه بتوفیق حضرت اله

چون مخالف میان حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا و حضرت شاهزاده عالمیان بدیع
الزمان مرزا و جناب امیر ذوالنون بیگ و جناب امیر خسرو شاه فوق الحد و الغایه گشت سلطان
[f . 134] حسین مرزا التجا بحضرت مخدومی شیخ الاسلام قطب الاقطابی حجت الله علی عباده ،
شنوی :

شیخ پوران شفیق کل انام آن سعید به بوسعید بنام
خلف با یزید پورانی اولین بلیزید را ثانی
برده فرمودند که چون همگنان را مثل اخلاص و اعتقاد بملازمان شما واقع است اگر باعث
صلح شد نوعی سازید که بندگان خدا و دایع الله فی ارضه اند در هناد امن و امان و ظلال عدل و
احسان مرفه الحال و فارغ البال باشند و ابنائے جنس از جانبین عرصه تلف نگردند بغایت
مستحسن است - ایشان فرمودند که این مهم صلح محلی سمت وقوع می باید که شما سوگند مغلظه یاد
کنید و بولایت و مال و جان ایشان خلل و نقصان نه رسانید صورت می یابد - حضرت صاحب
قرانی فرمودند که الی غایت هرگز شما را معلوم شده که دروغ و غیره واقع در صحبت شما گفته باشیم
که الحال بما این نوع ظن می برید، هرگاه در مجلس شریف شما چیزی قبول کنم تغیر و تبدیل دران
راه نخواهد یافت - در جواب فرمودند که اعتقاد من نیز بشما چنان است که فرمودید، فاما این فقیر
هرگز دروغی نگفته ایم که حالا مترکب آن شوم و باوجود آنکه بفرض محال واقع شود معلوم نیست
که قبول کنند درین سوگند خوردن شما من ضامن که بدی عائیده و واقع نخواهد شد و سوگندی که از
برای صلح ذات البین باشد حکم دعای دارد - بعد ازان که سوگند مغلظه خوردند حضرت مخدومی کس
خود را بحصار شادمان با مکتوب مشتمل بر طلب بندگان امیر باتتباہ نظام الدین امیر خسرو شاه

فرستادند و آن حضرت به نفس نفیس متوجه ولایت زمین داور شده اند که مرزا بدیع الزمان و [135] میر ذوالنون بیگ آنجا بودند و بمواعظ و نصائح ایشان را بجانب صلح ترغیب کردند - و چون عقود مصالح از روی تحقق انتظام گرفت دل حق بدیرشانرا از جهت تمهید قواعد استقامت آن فراغی حاصل آمد مظفر و منصور مرزا بدیع الزمان و امیر ذوالنون بیگ با حصول اصناف سعادات و ادراک انواع مرادات متوجه دارالملک ہرات حر سہا اللہ تعالیٰ عن البلیات کہ مستقر تخت بلند پایہ سلطنت و عظمت حضرت اعلیٰ خاقانی بود و ہر کدام از یک جانب - ابیات :

بروز فرخ دولت فزای میمون فال ہناد روی (سوی) مستقر عز و جلال
بساعتی کہ سعادت شود ازان مسعود بطالعی کہ ازان بخت نیک گیرد فال
آمدند و در روز موعود حضرت اعلیٰ خاقانی در پای قبض ہرات آمدند سائبانہ و شامیانہ و خیمہ
و خرگاہ برپای کردہ، منتظر بودند کہ از یک طرف سلطان بدیع الزمان و میر ذوالنون بیگ و از
یک جانب دیگر امیر خسرو شاہ در یک نگاہ پیدا شد - بیت :

ز ہر دو طرف صلح انگیختند چو شیر و شکر باہم آمیختند
و بعد دریافتن حضرت صاحب قرانی بطریق کہ باید و شاید پیش کش کشیدند و لطفہای بسیار
دیدہ در محل برخاستن دو پایہ پیش تخت روان را یکی سلطان بدیع الزمان مرزا دیگری را مظفر
حسین مرزا و دو پایہ پس را میر ذوالنون بیگ و امیر خسرو شاہ برداشتند و غریب از اہل خراسان
برخاستہ کس نہ ماند کہ گریہ شادی نکرده - و شاہ و شاہزادہ کہ در اشتیاق دیدار یکدیگر بیقرار
بودند - شنوی :

چہ خوش باشد کہ بعد از انتظاری
بامید (ی) رسد امیدواری
رسد یوسف بہ یعقوب شکیباً
[136] عزیز مصر جان یابد زلیخا
و مرفہ الحال گشتند - شنوی :

منہی اقبال درین کہنہ دیر
غلغلہ انداخت کہ الصلح خیر
آنکہ زدی دم ز شقا و شقاق
می سپردہ راہ وفا و وفاق
این ہمہ خاصیت عدل ست و داد
و این ہمہ فرزند نو از عدل زاد

و، مگنان را بادهء خوشحالی بر سر آمد، مترنم این مقال گشتند - شنوی :

بیا ساقی از باده صلح و جنگ	بمن ده ازان آتش آب و رنگ
بزن آب صلح آتش کینه را	تهی کن ز فکر جدل سینه را
مغنی بکش پرده از روی کار	بلندی ده آهنگ را از حصار
چنان بحر قانون در آور بموج	که از سیم موجش برآید باوج

ذکر فتح نمودن حضرت مملکت پناہی مرزا محمد مقیم بن ذوالنون بیگ ارغون ولایت کابل را و واقعی که روی نموده واحوال که از ممکن غیب دران محل چهر کشوده

چون حضرت سلطنت مآب نصفت ایاب الخ بیگ میرزا بن سلطان سعید میرزا سلطان
ابو سعید گورگان انار اللہ برہانہ در سال ہشتصد و ہفتاد و سہ [873 H / 1468] (78) از
ہجرت خاتم النبیین علیہ الصلوٰۃ والی کابل گردید و بطریق اتالیقی حضرت امیر و کبیر نظام الدین
امیر محمد برندق برلاس (79) باو ہمراہ بود تا آنکہ نزد حضرت اعلیٰ خاقانی آمدہ و بعد آن بچند سال
بنا بر قضیہء اذا جاء اجلہم لایستاخرون ساعتہ ولا یستقدمون¹ ودیعت حیات سپردہ روی
بعالم بقا ہناد۔ حضرت ممالک پناہ معدلت دستگاہ المستعان من اللہ الملک الرحیم مرزا محمد
مقیم ارغون کہ ولد دویم میر ذوالنون بیگ بود، عمان توجہ بجانب کابل معطوف فرمود: امیر
کامل باذل امیر فاضل کو کلتاش می فرمود۔ بیت:

شبی کز نظر ہیچ پہناں نہاشت سواد بصر نور ایشان نہاشت [1137]

بلکہ۔ بیت:

شبی خوشتر از روز نو روز بود چو صبح طرب خاطر افروز بود
جناب مشارالہیہ را بچشم بیدار دولت بر خوردار بہ رویائی یوم المسلم عبادت مستجرت گشت۔
صورت واقع آنکہ مشاہدہ آنحضرت شد کہ امیر کبیر ذوالنون بیگ در نماز است یک انگشت پای
وی بجانب [کابل]² و دیگری بجانب سیستان دراز شدہ بود و دران صین ہر دو ولایت داخل
ممالک محروسہ وی گشت۔ الحاصل بعون مفتوح الابواب کوتوالان قضا و قدر بعد از رسیدن وی

1 Eng Tr. "When their term is reached, not an hour can they cause delay, nor (an hour) can they advance (it in anticipation)." Al-Qur'an, 7:34 cf. 10:50, 16:63

2. It seems that the name of Kabul has been left over by the scribe.

کلید آن ولایت را بملازمان میر نیکوسیرتی می سپارند و خیمه اقامت بطریق استقلال در آن بلده می زند و بعضی ازان بنا بر نص کلام ربانی و صحف قرآنی کما قال اللہ تعالیٰ " فانکحو ما طاب لکم من النساء مثنی و ثلاث و رباع^۱ " و حدیث حضرت رسالت پناه صلی اللہ علیہ وسلم تناکحو نکاح [۴] تکاثروا و فانی اباهی بکم الامم یوم القیامۃ ولو بالقسط^۲، خاطر دریا مقاطرش مائل آن شد که [دختر]^۳ حضرت الغ بیگ میرزا (80) را که در کابل متوطن بود در سلک ازدواج در آورد و آن دختر خوش منظر باخلاق حمیده و اوصاف پسندیده را علاوه حسن صورت داشت - چنانچه شنوی :

حیا پیشه و شرم آئین او   همه شرم بود و حیا دین او
 سر از شرم در پیش بودش مقیم   ز نخدان گریبانش را کوی سیم
 فرستاد دلاله هوشمند   پی خواهش در دریا پسند
 پذیرفت کالا چون نرخ تمام   مکاس فروشنده باشد حرام
 حضرت عصمت مآب عفت ایاب بلقیس عهد و آوان بطریق شرع محمدی و بقوانین ملت احمدی در سلک ازدواج در آورد - بعد از مدت حضرت بادشاه دین پناه ظہیر الدین محمد بابر بادشاه که بواسطہ تسلط محمد خان شیبانی و گرفتن سمرقند [۴ . 138] جنت مانند عنان توجہ بجانب فتح کابل نزول اجلال ارزانی فرمود و مرزا محمد مقیم در مقام نگاه داشتن قلعه شد و ہتھیہ اسباب محصن شدن را کما ہو خفہ ، ترتیب دادہ مترقب لشکر نظر اثر بودہ کہ چون امیر بزرگ ذوالنون بیگ در خراسان است کومک بر اصل گرفته ہمراہ خواہد بود - و چون خبر حضرت بلقیس مکانی آسیہ نشانی نسابگی آغا والدہ مرزا محمد مقیم (81) در قندہاری رسید اشارت بمجمع آمدن لشکر می کند و پیش خانہ بیرون می فرستد و جدوجہد تمام می نمودہ کہ خود متوجہ محاذات گردد - از السنہ و افواہ چنین استماع افتاد کہ حجاب بارگاہ بادشاه کنس بولایت و قریات کابل فرستادند کہ ہر کس خطی ما

1. Eng. Tr. "... marry women of your choice, two, or three, or four...." Al-Qur'an, 4:3.

2. This *ḥadīth* is also not found in the *Ṣiḥah Sittah*. See *Mu'jam al-Mufharis* under *nikāḥ*. cf. Hanbal, *Musnad*, p.172 vol.II. Beirut. The word نکاح appears to be superfluous.

3. The word دختر (daughter) perhaps left out by the scribe inadvertently.

نشانی از داروغہای [کذا] خود داشته باشند بیارد و چون حاضر ساختند تقلید مهر ہر یک از کسان میرزا محمد مقیم کردہ و کندش چون باتمام رسیدہ نشیان بلاغت نشان عرضہ داشتہا از زبان ہمہ ایشان نوشتہ بآن مہربان کہ بواسطہ مہر بازی فلک کندہ بودند مہر کردہ از زبان ہر یک نوشتہ فرستادند کہ چون حضرت بادشاہی محفوف عنایت الہی بدر شہر قابل [کابل] نزول اجلال ارزانی فرمایند، میرزا مقیم را گرفتہ بدرگاہ عالم پناہ آوردہ خواہد شد۔ بعدہ یکی از مقربان پادشاہی مامور شد کہ بطریق رسالت آمدہ، بہرزا محمد مقیم گوید کہ حکم پادشاہی چنان شرف صدور یافت کہ در محل کہ مرزا مقیم فرود وحید و تن تنہا باشد ہیچ از یک ملازمانش حاضر نباشد۔ چند سخن واجب العرض را بگوید و بعد از آمدن استدعای اپچی را در چہ درجہ، قبول ارزانی داشتہ۔ چنانچہ اپچی گفتہ کہ۔ شنوی :

محرم و نامحرم خود را گذار ہمدم خود ہمدم خود را شمار
 در شود از یاری [t139] زر سرنگوں زر شود از صحبت آذر زبون
 قصہ ہم صحبت و صحبت لگوی از احد الآرہ وحدت مجوی
 چون خلوت شدہ عرضہ داشت ملازمان مرزا محمد مقیم بایشان نمودہ، و گفتہ کہ بادشاہ میفرمایند کہ مرا بواسطہ ¹ حشم داشت بسیار ترقب بیشمار ہست و پادشاہی سلطان مرزا سلطان ابوسعید انار اللہ برہانہ بسعی جمیل امراء ارغون بودہ داعیہ آن رزم کہ رنجش در میان در آید می باید کہ روی توجہ بجانب قندہار معطوف داری و دختر الخ بیگ مرزا را کہ بمنزلہ خواہر این جانب است ہمراہ بروی [؟] چون مرزا محمد مقیم بمضمون عرضہ داشتہا پر وہم و بیم اطلاع یافت بسی محزون خاطر گشتہ و مضمون آنها کانتش² فی الحجر در دل آن میر صفدر جای گیر شد و دران صین کسی نماندہ بود کہ از وی حسابی باشد کہ عریضہ وی دران میان نباشد ترس و وہم غالب شدہ ام او اہلکیان [کذا] خویش را طلب نمودہ فرمودہ است کہ بحضرت پادشاہ صلح کردہ کابل را سپردہ متوجہ قندہار می شوم۔ ہر چند امراء شجاعمت و سخامت دثار بآن نصرت شعار مبالغہ کردند کہ باعث صلح اصلاً و قطعاً بخاطر³ خطور نمی کند و در بندانی بسیار نخواہد شد و جواب امیر بزرگ چہ

1 حشم in the Ms

2 نفس in the Ms

3 بہاطر in the Ms

خواهید گفت اهل عالم و اولاد بنی آدم هر کس شنود حمل بر چه چیز خواهد کرد و دم بدم است که آثار
توجه عساکر نصرت قرآن از جانب خراسان در رکاب [ب] آن قدوة بشهان می رسد - گفتن این
سخنان اصلاً مفید نیفتاده و کابل را داده متوجه قندهار گشته است -

ذکر در آمدن امیر نظام الدین فرخ ارغون در قلعه قلات
تورنوک [f.140] و متخصص شدن و گرفتار شدن بدست

پادشاه دین پناه ظہیر الدین محمد [بابا] پادشاه

عالیجاہ امارت و حکومت پناہ نظام الدین امیر فرخ ارغون (82) می گفت کہ حضرت قدوة
السلطین حشمت دستگاہ ظہیر الدین محمد پادشاه در محلی کہ امیر بزرگ ذوالنون بیگ ارغون بہ
بلدہ خراسان رفتہ بود و شاہ بیگ را در قندہار گذاشتہ بعزم جرم متوجہ قندہار گشت - شنوی :

شہان در رکاب از یمین و یسار یمین یسار شہ شہریار
زمین تنگ ازان لشکر کین رای بسر طوق ہا برفلک کردہ جای
برآید ز نعل ستوران شرار شد از آہن تیغ برق آشکار

و مرا برسم رسالت پیشتر از خود بشاہ بیگ فرستاد قریب بین الصلاتین بقلعہ قلات
تورنوک کہ بیست فرسخی قندہار است رسیدم داروغہ آنجا یکی از امراء ارغون بود - بعد از تجسس و
تفحص احوال بخاطرش چنان رسید کہ نگاہ داشتن آن قلعہ امر محال ست متوجہ قندہار شد، میرا نیز
ترغیب ہمراہی کرد - جواب گفتم کہ ترارفتن ضرورہ شدہ چون من نزد ایشان آمدہ ام باین تعجیل
رفتن مناسب وقت نیست - چون پرسی کیفیت را بحضرت مملکت پناہی با نیاز من عرض کن و
علی الصباح من ہم متوجہ می شوم چون داروغہ قلعہ رفت کوتوالان کسی پادشاہ فرستادند کہ در
آمدن سرعت بفرمایند - در ہمان روز بوقت غروب آفتاب عالمتاب بود کہ قاصد حضرت شاہ بیگ
آمد، گفتم - ابیات :

از کجا میرسی ای ہدہد فرخندہ قدم ای تاج سر و سر حلقہ مرغان ارم
بال افشانی تو در نظر منتظران¹ خوشتر از جلوہ طاؤس بوستان ارم
تو ہمان طرف رسولی کہ سلیمان نبی از رہ لطف و کرم [f.141] برسرت افشانند درم

1. منتظر in the Ms.

مژدهای آوری از غیب بکاشانه ، ما همچو جبرئیل که آیات آرد بحرم و نشانی که امیر بزرگ بقندہار فرستاد و ایشان را بداروغہ قلات ارسال فرمودند رسیده مضمونش آنکہ نشنیدیم کہ بادشاہ داعیہ ، قندہار کردہ خاطر جمع دارید کہ انشاء اللہ تعالیٰ باعسا کر گردون مآثر صاحب قرانی اعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا آمدہ خاک کابل را در توبرہ کردہ بقندہار خواہیم آورد - چون بمضمون نشان اطلاع یافتم بمردم ہزارہ کہ برسم کوتوال کومک داروغہ آنجا بودند بلکہ دایم الاوقات مقررند کہ ساکن باشند ، گفتم کہ ہمہ این نوع شکلی دارد و پادشاہ بعد از گرفتن ، نگاہ نخواہد داشت ، چون بودن ایشان متعذر است و ہرگاہ چنین باشد لشکر بی سرو پای بادشاہ شما را غارت کردہ خواہند رفت ، شمایان در نگاہداشتن قلعہ سعی نمایند کہ موجب سرافرازی ہمکنان خواہد شد - در جواب گفتند کہ سردار مارفت و مابی سرداری سربراہ نمی توانم کرد - گفتم اگر بجد می شوید من سرداری شما بکنم وضامن لطف و احسان شمای شوم کہ سمت ظہور یابد - ہمکنان قبول کردہ عہد کردند - القصہ در ہتہ اسباب متحصن شدن گشتم بعد از روز دیگر یازیدہ رایات پادشاہی محفوف عنایت الہی نمودار شد و بجد تمام و جہد لاکلام متوجہ قلعہ شدہ کیفیت حال معلوم از نجستہ مال گشتہ از جسارت¹ نمودن فرخ ارغون دران قضیہ ، بسیار در قہر و غضب شدہ - چون می داستند کہ میان امیر نظام الدین قوج احمد بیگ² و امیر فرخ بیگ طریقہ و محبت و دوستی بود فرمودہ اند کہ رفتہ اورا نصیحت کن و بہ ہتدید و تحویف و لطف و عنف ہر نوع کہ باشد اورا با صلاح آور - چون نزدیک آمدہ از روی مطایبہ [142 - 143] چند دشنام بہ یکدیگر دادہ چون نشست استظہار بحصانت قلعہ قلات باز گذاشتہ پای از چارہ ، انقیاد بیرون ہنادہ و سر از رقبہ ، اذغان کشیدہ داشتہ دم از مخالفت زدہ بود - آن سخنان را وزنی و وقعی نہنادہ امیر قوج احمد معاودت نمودہ میر فرخ در کاروبار خود مستحکم نگشتہ بنا علیہ غضب پادشاہی دین پناہی در خاطر غیرت مآثر زبان زدن گرفت و شعلہ قہر و قیامت نھیب در باطن حمیت میامن صفتہ التھاب پذیرفتہ شمشیر ذوالفقار آثار از نیام اتتام کشید بروج و شرفات حصار با استوار را بمرزایان و امراء زروہ³ مکان قسمت فرمودہ بنیاد جنگ و محاربہ کردند - و از جانب بادشاہ معدلت شعاری جمعی

1. خیارت in the Ms.

2. کوچ in the Ms.

3. زوزہ in the Ms.

جوانان چون برق آتش بار بطرف حصار روی آوردند - شنوی :

سوار و پیاده دران عرصه گاه چون صفهای شطرنج در پیش شاه
کمان ها برآمد ز قربان بجنگ که قربان شود عالمی از خدنگ
ز تیری که بر چرخ گردان شده ز انجم فلک پر ز پیکان شده
ز پیکان چوبین که رخشان شده بدن کوه لعل بدخشان شده
و کوتوالانش آنچه مقدور بود کوشش نمودند و همراہان میر فرخ آمده بود سه نفر بودند - یکی
آنکه می‌رود و شاگرد پیشه در حین جنگ یک کس از مردم نیک کوتوال تیر خورده است - میر فرخ
از ان موضعی که در درون قلعه ارتفاعی دارد که بجهت مقام داروغه مقرر و معین است پایان آمده ،
زخم آنکس را بسته دلداری تمام داد - و چون باین نوع زخم هر لحظه نیز تقدیر بدگیری می رسیده دوم
و سیوم کس را نیز زخم بسته دلداری بی نهایت انجام داد و وعده لطف و احسان از میر با احتشام
نسبت باو مقررأ ضامن گشت و چون متعدد زخمی گشتند همگنان [f . 143] بران قرار دادند که وی
را گرفته تسلیم بادشاه نمایند - چون نوبت دیگر بزخم بندی فرود آمده بمیر باقوت و توان حبسیده هر
دو دستش را بستند که باعث این همه شرب شور تو شدی - هر چند میر مذکور در خواست و الحاح نمود
که آن مقدار صبر کند که صلح کرده بیرون رویم قبول نکردند - و بعد از استغاثه و زاری بیشمار بان
قرار دادند که دستهای بسته در برابر شاهزاده صایب تدبیر حضرت مرزا جهانگیر (83) که برادر
حضرت بادشاه است پایان گذارند - و بخاطر بران همان مورچل آن پادشاه زاده فرو گذاشتند و
قبل از ان مرزا جهانگیر را داعیه آن بوده که میر فرخ ملازم وی شود و میر در قبول آن ابامی نمود و
کو کلتاش مرزای مذکور مصاحب جانی امیر فرخ بوده و طریقه محبت و دوستی میان ایشان در غایت
استحکام و اهتمام ، چون میر فرخ به پیش آن شهنزاده حمیده خصال رسیده فرمودند که فرخ این چه
کار و بار بود که از تو سمت وقوع یافت ، حمل بچہ کنیم ، میر فرخ معذرت کرد ، درخواست بسیار
نموده در معرض عرض درآمد - شنوی :

و زان پس رسانده زبان را بکام بمدح جهانگیر قیصر غلام
که ای زیب شاهان روی زمین ترا فتح و نصرت یسار و یمین

الحال مرا گناه بخشیده بملازم خود سازید که ملازم شما شدم و امید استخلاص از عفو ملازمان شما دارم - و شنوی :

که آن دامن عفو شاه زمان شود سترپوش گناه کہاں
 بخدمت گری جان سپاری کنم بران رای بیگ استواری کنم
 ازین پس سر مان و این آستان که پیش لقب قبلہ راستان
 ز خردان خطا [144] و بزرگان عطا است کہ اندیشہ خرد اکثر خطا است
 بین جرم خردان چه اندک چه بیش تو خود کار فرما بزرگی خویش
 مرزا¹ جهانگیر کوکلتاش خود را بہمراہ کردہ اند کہ مقرب الحضرت امیر نظام الدین علی خلیفہ
 (84) بگوی² کہ او را امان دادہ ملازم خود ساختہ ام گناہ او می بخشید - چون چشم امیر خلیفہ بوی
 افتادہ گفت چرا زندہ آوردیدی بالیتی کشت - آن کس پیغام میرزا جهانگیر رسانیدہ گفت است کہ
 مرا درین قضیہ اختیاری نیست - نزد عمدۃ الامراء بین المسلمین امیر نظام الدین قاسم توچین
 (85) برید، چون چشم میر قاسم بروی افتاد دشنام بی حد و اندازہ دادہ فرمود است کہ چرا سراورا
 جدا کردہ نیاوردی بمشار الیہ و نیز رسالت میرزا جهانگیر را رسانیدہ گفت کہ حکم این امر تعلق
 بحضرت پادشاہ دارد - چون نزد پادشاہ حشمت دستگاہ آورد بطریق امراء مذکور در غضب گشت،
 گفت چرا زندہ آوردی؟ در خواست میرزا جهانگیر را عرض کرد حضرت پادشاہ دین پناہ بہ موجب
 آیہ کہمہ والکاظمین الغیظ والعافین عن الناس واللہ یحب المحسنین³ کہ از ایام مہدالی
 العہد وقت شعار و دثار آن بادشاہ مغفرت آثار بود کہ باوجود آنکہ میر خسرو شاہ بعضی از بنی اعمام
 آنحضرت را بقتل رسانیدہ و بعضی را میل کشیدہ بود، چنانچہ سلطان مسعود میرزا (86) بعد از
 کھول شدن خود رباعی گفت کہ، رباعی :

نوری کہ عیار دیدہ روشن بود چشم بد ایام ز چشم بر بود

1. میرزان in the Ms.

2. بگوی in the Ms.

3. Eng. Tr. "... who restrain anger, and pardon (all) men; -- for Allah loves those who do good." Al-Qur'an, 3:134.

فریاد کہ فریادی بجای نرسید افسوس! کہ افسوس نمی دارد سود¹
 و بطریق اضطرابانہ باختیار متوجہ درگاہ عالم پناہ پادشاه پاتبہا شد از سر جریمہ از گذشتہ گناہ
 او را کان لم یکن² انگاشت - القصہ مضمون بصدق مشخون سبقت [145] رحمتی علی غضبی³
 نصب العین خود ساختہ گناہش را بخشیدند - اگر گناہ بخشند شرمساری ہست فاما بنا بر حدیث
 اتقوا فراست المومن فانہ ينظر بنور اللہ⁴ متفکر متامل شدند کہ یک واقعہ دست دادہ باشد کہ
 فرخ ارغون درین محل این نوع خیالی کند اشارت عالی واقع شد کہ امیر قوج احمد بیگ درین
 شب فرخ ارغون را مہمان ساختہ خیالی شربی کند کہ گفتند، مطلع:

ساقی شرابی لعل چو در شیشہ می کند خاطر کجا بہ نیک و بد اندیشہ میکند
 میکن کہ حقیقت حال از اقوال او ظاہر و باہر گردد - شبانگاہ کہ زنگبار شب بر خیل فوج
 روز تا نختن آورد کہ - شنوی:

شبی چون سواد بصر عین نور شدہ ظلمت از چشم آفاق دور
 سعادت فضا ہمچو روز وصال رخ روز ناہید را خط و خال
 ز بس روشنی روز ازو در حجاب کہ سایہ گمیزان بود آفتاب
 پہر برین بحر زر شدہ سواد شبش عنبر شب شدہ
 امیر قوج بطالع فرخ امیر مذکور را طلبید و بطریق ضیافت مراعات نمود - میل شرب کردند
 و ساغر مالا مال کہ از غایت لطافت مانند ساغر لالہ خالی می نمود و جام بلورین از عکس بادہ گلگون

1 The last line was incomplete. The Ms. has:

نوری کہ عیار دیدہ روشن بود چشم بد ایام ز چشم بر بود
 فریادا کہ فریاد بجای نرسید افسوس نمی دارد سود

2 See Fakhri Harwi, *Rawḍat al-Sālaṭīn*, ed. Rashidi, Hyderabad, 1968, p.46.

3 Tr. As if it never existed

Bukhārī, Bāb, *Tawhīd* cf. *Al-Mu'jam ul-Mufharis*, vol.4, pp 239, 526. *سبقت رحمتی علی غضبی* in the Ms. shows that the scribe was ignorant of Arabic or *aḥādīth*

4 *Tirmidhi, Bāb, Tafsir Sūrah*, 15:6, *al-Mu'jam al-Mufharis*, Vol.7, p.298.

اتقوا بفراست in the Ms. See note no.4 above.

5. *کوج* in the Ms

لباس ارغوانی می نوشید و از چشم پر اشک خونین مشاق پابسته فراق نشان میداد با وجود آنکه بمبالغه یاران مجلس و دوستان محفل شراب بسیار و ساغر بشمار بمیر پرکاری نمودند و سخن را بجای رسانیدند که شاید شمه از و ظاهر گردد اصلاً و قطعاً پیرامون آن سخن نگشت که علی الصباح قاضی روشن رای آفتاب در محکمہ قضا سمت ارتفاع یافت پادشاه باتباه طلب امیر فرخ کرده فرمودند که مرا همگنان را اعتقاد [f. 146] آن نیست که تو مرد نادانی هیچ ندانی بی فکر را اندیشه باشی که این نوع در مہلکہ خود را انداختی اگر در بیان آن مقصود و ذکر آن مطلوب چون سرو راستی نیاوری و بسان سوسن براستی رطب السان نکردی بہ خنجر آنگون نیلوفری صحن خاک را فرمایم کہ از خون تولالہ زار گردانند بالضرورة امیر نظام الدین فرخ بیگ نشان امیر بزرگ ذوالنون بیگ را ظاہر ساخت بنظر بادشاہ در آورد و بعد از خواندن آن نشان مشاورت و جانفی [جانفی] بران قرار یافت کہ کابل معاودت فرمایند العود احمد [؟] را پیش ہنادر ہمت ارجمند از روی توکل متوجہ صوب کابل شدہ بعد از طی دو مرحلہ بنا بر مضمون کل شی یرجع الی اصلہ¹

کند ہم جنس با² ہم جنس پرواز کبوتر با کبوتر باز با باز
 امیر فرخ متوجہ قندہار گشتہ بملازمت حضرت مملکت مداری شاہ شجاع مشرف گشتہ³ گفت
 کہ علاج نیست غیر آنکہ استقبال نمودہ پادشاہ را ملازمت کنی چون خیمہ پیش بیرون آمد گفت کہ
 از رفتن شما را معاف ساختم ہمین جا باشید کہ اورفتہ است - حضرت میر گفتند کہ این نوع
 مطایبہ مناسب نبود میکن کہ شنیدہ معاودت نماید یا باز این خیال در سرش افند -

1. Meaning all things return to their origin.
2. را in the Ms.
3. The portion بملازمت مملکت مداری شاہ شجاع مشرف گشتہ was found written on the margin.

ذکر فتح نمودن حضرت ملک پناه امیر نظام الدین سلطان علی بیگ بن بصری بیگ ارغون ولایت سیستان را بعنایت مالک الملک سبحان

حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا امیر نظام الدین سلطان علی بن امیر بصری ارغون را از مملکت نیمروز که عبارت از سیستان است طلب فرمود آن ولایت را شخصی داده [کذا]، عالیجاه مملکت پناه مذکور را از خراسان طلب رخصت نموده که به قندهار رفته به برادر بزرگوار خود ملحق شود و بعد از اجازت انصراف [۱۴۷ . ۴] چون بولایت سبزار [سبزوار] رسید روی براه سیستان هناده و دران حین از عساکر نصرت دستگاه موازی یکصد و پنجاه نفر در رکاب ظفر اتساب زیاده نبود - چون شهر سیستان نزول اجلال ارزانی نمود داروغه جدید فرستاده است که شمارا بعد از انزاع و عزل^۲ ساختن از حکومت این ولایت آمدن باین صوب از صواب دور می نماید - در جواب گفته که مرا بولایت تو کار نیست چون اعتقاد و اخلاص مرا به مزار حضرت ملک علی که از اجداد عالی تبار شاه سلطان محمود (۸۱) است، سمت وقوع دارد بزیات آمده ام و شیش در سرای فرود آمده که در صفت آن مضمون این بیت واقع شده که، بیت :

از سپاه زنگبار^۳ آمد بعالم بدرقه لشکر چین^۴ را ندیدم چارهئی جز ایندام
و چون در ایام حکومت خود معاش خوب پسندیده و سنجیده بآن مردم از شنایان و میران و
نقیبان و سرداران بلکه بعموم رعایا و تمام برابریا بر وجه احسن کرده بود، همه خواهان دولت و حشمت
آنحضرت بودند تا صبح دران شب از اطراف و اکناف آن حویلی کماندران و تیر اندازان بلاد
سیستان روی توجه کعبه از بدان منزل نصرت دثار آورده علی الصبح موازی ده هزار مرد مکمل

1 تفرد in the Ms
2 عدل in the Ms
3 زنگبار in the Ms
4 چین in the Ms

مسلح جمع شدہ - شنوی :

منودش صف صبح دولت هجوم
محیط جہابانیش موج یافت
جہان نیک و بد را مشوش کند
فلک مردم اقلند برخاک لیک
مرنج از دو روزی سیہ شدہ کلیم
چو خورشید شد تیغ عالم فروز [148]
ہزبران روشن دلی سیستان
شدندش سراسر سلک آستان²

و خبر بآن داروغہ می فرستند کہ متوجہ بلدہ ہرات شوید و اگر نہ ہرچہ نینداز خود خواہد دید -
بالضرورۃ آن داروغہ احمد را حسب حال خود شناختہ متوجہ دارا لسلطنت ہرات گشت ، و باعث
این فتح عالی و نصرت متعالی خوبی معاشی بود - بیت :

خدا را بران بندہ بخشایش بست کہ خلق از وجودش در آسایش است³
غرض از تحریر این نوع قضیہ آنست کہ دانند کہ ازین خاندان عظیم الشان چہ نوع
فتوحات در ہر زمان و مکان سمت وقوع یافت (88) -

1. مسحش in the Ms.

2. The verse appears defective.

3. In the Ms. است is also written after آسایش but does not rhyme.

ذکر ایلغار فرمودن عالیحضرت سلطنت پناه ظہیر الدین محمد
 بابر بادشاہ از صوب کابل و عالیجاہ امارت پناہ امیر نظام
 الدین فاضل از بلده قندھار بہ نیت تاخت یک جماعت
 ہزارہ لغی شعار

حضرت باشوکت قدوة الحکام فی الایام خلاصۃ الامراء الفخام الکرام حشمت باشوکت دولت
 مآب شوکت و رفعت انتساب الامیران کامل العادل البازل قاہر اہل لغی و اوباش نظام الدنیا
 والدین امیر فاضل بیگ کولکاتاش کہ در عالم شجاعت و سہامت و بہادری یگانہ ، زمان و وحید
 دوران بود و در محاربه و مضاربه - شنوی :

بر ہر زرہی کہ نیزہ راندی	یک حلقہ زرہ درو نماندی
بر ہر کہ رسید تیغ تیزش	بر بست اجل رہ گمہزش
در مہر چون آفتاب ظاہر	در کسینہ چون روزگار قاہر
تیرش چون برات مرگ راند	کس نامہء زندگی نماند
چون خنجر چرخ گون برآرد	لعل از دل سنگ خون برآید ¹
چون تیغ دو رویہ برکشاید	دہ دہ سر دشمنان رباہد ²
بر دشمن اگر فراسیاہست	تہنا زدش چو آفتابست

فرمود کہ نوبتی تاخت [149 1] جماعتی از اقوام ہزارہ را پیش ہناد ہمت از ہمند ساخته
 متوجہ شدم ، و دارن صین نوکر خاصہ من بہ ہزار نفر رسیدہ بود و چون قریب بان مردم رسیدم
 داعیہ شد کہ رخصت جیغون³ فرمائیم کہ از دور سوار بیگانہ در نظر در آمد - بعد از تفحص و تحقیق

1 The verse appears to be metrically defective

2 Ibid

3 جیغون or جیغو perhaps mean riding for reconnoitering. It seems to be an old Turkish term and is not found in modern dictionaries. See Redhouse. A Turkish and English Lexicon Beirut, 1974, pp 664, 696, 744.

دیدیم که از سواران پادشاه است - چون از باعث آمدنش معلوم کردیم گفت که در رکاب ظفر
انتساب حضرت سلطنت و عدالت پناه ظہیر الدین محمد بابر بادشاه بہ جیغو [ن] [کذا] جماعت
ہزارہ معہود آمدہ ایم (89) - درین حالت حیرت عجیبی دست داد - فاما دران حال از عساکر
نصرت نشان من ہفتاد نفر ازین قبیل شجاع دلیر بودند و ثابت قدم و راسخ دم مبارز پیشہ ظفر
اندیشہ کہ در ہنگامہا از روی جرات کس با ایشان ہمپائی [کذا] نتوانستی نمود و در معرکہ رستم و
اسفندیار ممد آستان ایشان نتوانستی بود - بیت :

فگند ز غیرت بر ابرو گرہ بقصد مخالف گمان کردہ زہ
و این ہفتاد نفر ہمسابہ و مرتبہ بودند کہ بہر یک از سلاطین کیوان قدر گردون اساس کہ
داعیہ ، محاربہ کردی از بسیاری لشکر مخالفان اندیشہ ، ناکردہ پی ہراس و وسواس از عقب من
می تاختند و اتفاقات^۱ حسنہ ، آن واقع بود کہ عالیجناب امارت مآب شجاعت ایاب امیر امین محمد
ترخان (90) کہ از جوانان سترہ مرد روزگار بود، و فی الواقع در شجاعت و دلیری کسی را سخنی نبود،
درین لشکر حاضر بود - چون لشکر موکب میمون حضرت پادشاه بیک ناگاہ نزدیک رسیدہ بود
معاودت بجانب قندہار متعذر بلکہ محال نمود - چون در فکر محاربہ شدیم دران نزدیکی دیدہ شد -
شنوی :

زردست کوی کہ میزد بہ تیغ	[150] بدعوی نمہای منفاک میغ
فلک سبزہئی کرد پیرانش	شفق دستی از لالہ در دانش ^۲
عقابش ز حدی فلک بردہ کام	پلنگش ز خون شفق کردہ شام
مسافر دران از پی زاد راہ	طمع کردہ در قرص خورشید و ماہ

خود را بی پای آن کوشیدیم و چون شجاعت امیر امین محمد ترخان خاطر ما اطمینان تمام داشت
و او را در قول گذاشتہ بر انغار و جوانغار با و ترتیب دادہ از غایت اعتماد و اعتضاد تا سد کرد کار
پشت استظہار بکوه عنایت بروزگار داشتہ ، دست در دامن ہمم عالیہ اولیاء اللہ زدہ دامن را از

1. in the Ms. او اتفاقات

2. The line also had the word لعل in the Ms. before لالہ which perhaps remained uncanceled.

دست ندادیم و خود به نفس نفیس باہفتاد نفر مذکور کہ انتخاب کرده بودیم کہ اگر امین بیگ دفع نتواند کرد ما تاختہ دست بروی نمایم کہ تا انقراض روزگار و گردش فلک عذار باشد میگفتہ باشند بعد ازان کہ بہ ہتھیہ اسباب جنگ آمادہ شدہ بودیم کس حضرت بادشاہ دین پناہ رسیدہ گفت کہ آن حضرت می فرمایند کہ موکب کواکب مواکب ما بغایت نزدیک است بگوی - بیت :

کہ آید بہما رستم داستان جهان کرم فاضل کامران
و چون بہ شرف ملازمت مشرف گردد، انواع لطف و احسان او شفقت و مرحمت و
انتہان دربارہ او واقع خواہد شد - گفتہ است کہ رفتہ عرض نمایند کہ باین نوع کہ بملازمت شما
آیم از من چہ حساب گیرید و مردم عالم چہ گویند و اہل و عیال نیز نزد ولی نعمت است دوری نجستہ¹
[کذا] [؟] [بودم - شنوی :

کس	ازان	خسرو	سعادت	مند	چون	تواند	کہ	بگسلد	پیوند
باچہمین	کس	کس	از	وفا	ہستی	خویش	را	فدا	نکند
محت	آباد	غم	نشین	اوست	طوق	لعنت	سزای	گردن	اوست
علم	مکتبش	بر	افرازند	نام	او	از	جهان	بر	اندازند
مردم	بیوفا	سزاست	[151]	بدین	بلکہ	باشد	سزای	صد	چہمین

و نسبت اخلاص من دربارہ او شفقتش در حق من نہ دران درجہ مرتبہ است - بیت :

کہ گر کاغذ شود برگ درختان دگر گردد قلم ریگ بیابان
در سالہا بسیار و قرہنہا بہ شمار شمرہ ازان در خیر عبارت گنجد از روی لطف و احسان آمدن
این فقیر را موقوف سازند و یک راس اسپ خوب برسم پیشکش بہادشاہ و دیگر بامیری خلیفہ
فرستادم و کس خود را نیز ہمراہ ارسال نمودم - کرت ثانی باز کس بادشاہ آمد لیکن از کہنہ سواران
عرصہ لشکر پادشاہی بود و در معارک کارزار بودہ و بادیہ سپاہی گیری را بقدم ثابت و چشم بصیرت
دیدہ و بیمولش سخنش این بود کہ رای عالی بان قرار یافت کہ البت تو بیانی و مضمون بیت
فردوسی را بزبان راند کہ بیت :

1 نجستہ in the Ms

اگر جز بکام من آید جواب من و گرز و میدان و افراسیاب¹
 و اگر خود به دل آمدی فبها و الا خودی آیم آنچه بینی از خود خواهی دید۔ در جواب گفتم که
 اگر بیایم معلوم است که حضرت شاه شجاع چه نوع خواهد رنجید [کذا] سرفست و این معرکه چه
 مانع است۔ مصرع

اگر جمشید آید بیا کو

شنوی :

دلیران مرا [اند] جنگ پیشه که شیرانند و دست رزم پیشه
 نرسد مرد کار از² پیشه خود نه شیر سهمناک از پیشه خود
 و مردم ما، همگنان موافق سخن من در تکلم در آمده بلکه با فغان و فریاد و غوغا گفتند و تدبیر پر
 جهانگیر بتقدیر الهی موافق آمد۔ شنوی :

جوان بختی کش اقبال است لائق³ بتدبیرش فسد دولت موافق
 هر آن خلعت که دست قدرت آراست بود بر قامت تدبیر او راست
 درخشان باشد از رابس کمای فروغ [152] نور اسرار الهی
 چون حضرت بادشاه را قهر و غضب مستولی شد و بسی متالم گشته، روی توجه بجانب عرب
 بندگان میر آورد، فاما حقیقت حال آنست که اسناد گفته، بیت⁴ :

قهر و لطف اندر محل خود نکو است جای گل (گل) باش، جای خار خار
 بندگان امیر خلیفه جلو اسپ پادشاه را گرفته⁴ زبان بعرض دو لتخواهی کشاد که باین نوع ملازم
 شما ملاحظه کرده و معاینه دیده، او سپاهی هست و همگنان دران باب مستفق اللفظ و المعنی هستند

1. The Ms. has:

نجوم بدین کسینه آرام و خواب من و گرز و میدان و افراسیاب
 see *Shahnama*, Vol.III, p.852, 5th edition, 1370 Shamsi, Tehran.

2. کار که in the Ms. makes it metrically defective.

3. The first line as written in the Ms. جوان بختی که اقبالش است لائق
 remains metrically defective unless amended.

4. کوفته in the Ms.

کہ دیروز^۱ جنگی بین الاماثل والاقران شہرت تمام دارد، و اکنون کار رزم را طیار و مہیا ایستادہ ہمین کہ راست کردہ بہ شما برابر شد، اگر ہمہ کس او فرض کنیم کہ باو مقتول گشتہ در عرصہ تلف در آیند، ہنوز کار او زیادہ خواہد بود زیرا کہ میری کہ بمثل شما پادشاہی مقابلہ شدہ دم تفوق زند بسیار بسیار کار و بار و رزم پیکارش عیان و تابان میشود نزد عالمیان و اگر قائم جدا شوید کار او از انچہ عرض کردیم نمایان تر میشود و اگر عیاذ باللہ بہ مضمون آیہ کریمہ کم من فنتہ قلیلتہ غلبت فنتہ کثیرۃ باذن اللہ^۲ غالب گردد و فائق شود دیگر حرمت و صلابت بادشاہی بہتمامہ ہر طرف میشود و الحال مال کار و بار چنانست کہ ولی نعمت وی کہ شاہ بیگ است ملاحظہ کردہ بشمار و برو نمی شود و اگر شما از سر وی گذشتہ بروید میکن کہ شہرت بکنند و اگر کند مردم در قبولش مبادرت فی الحال نہ نمایند و اگر قبول کنند حمل بر شفقت و احسان و مروہ شما کردہ بدعای جان درازی و خیرخواہی شما را طلب اللسان خواہند کردید - حضرت بادشاہ قبول سخنانش کردہ، از سر طلب مشارالہ گذشتند - و چون بین العسکرین پارہ راہ شدہ حضرت امیر مذکور مصحوب دولت [۱۵۳ . ۱] و نصرت متوجہ بلدہ فاخرہ قندہار شدند -

1 دیروز in the Ms

2 Eng Tr. "... How oft, by God's will, hath a small force vanquished a big one " Al-Qur'ān, 2:249.

حکایت آن قلندری کہ بر سم صحفہ یک دانہ^۱ بھیی از بلده
فاخرہ خراسان بولیت مثال بحضرت امارت و حکومت پناہ
امیر عادل باذل نظام الدین فاضل آورده بود

چہین استماع افتاد از مردم ثقہ کہ بر قول ایشان احتیاج گواہ عدل نیست کہ در بلده فاخرہ
ہرات در زمان فرخندہ فرجام - بیت :

سلطان حسین خسرو دین کز علو قدر بودش فرار گنبد فیروز بارگاہ
جماعت از قلندران بی سرو پا بعد از خوردن بقرا [کذا] لیکن - [شہوی:]

چند سر از قلندران دغل ہیچ سان نی کند بغیر بغل^۲
بنگی چند ناتراشیدہ ابرو و ریش را تراشیدہ

در ہوای کماچ ہچو سرق بر سر پا ہمہ طریق و طرق
ہیچ نی از قرانت اوراد غیر لا تقربوا الصلوۃ بیاد

از کلام خدا^۳ برای گلو یاد نگرفتہ غیر امر کلوا
رمضان روزہ خوردہ ہر روز زده بنگ^۴ دو وقتہ در روز

در عین صحبت گفت و گوی ہر یک از سخاوت پیشہ گان دوران و اہل جود و نثار زمان
شخصی را مشاہدہ ایشان شدہ در وصفش سخنان می گفتند - یکی ازان میان اظہار افلاس بشمار و
درمانگی بسیار کرد و بعضی از حضار مجلس گفتند کہ ترا بکسی را را ہمنونی کنیم کہ حاتم طائی (91) و
معن زائدہ (92) یکی از روزہ چین خوان احسان اوست، بیت :

آن سروری کہ باشد از خاک آستانش نور عیان اعیان آب رخ افاضل

1. ~ in the Ms.

2. The second line as written in the Ms. ہیچ سان نی بغیر کند بغل
remains metrically defective.

3. خدای in the Ms. makes it metrically defective.

4. بنگ in the Ms. is written in the Sindhi script.

بحریست ہمت او کز بدو آفرینش ملاح روزگارش نشنیدہ نام ساحل
 بہر طواف کوشش آن کعبہ سعادت سلطان کشور صبح بندد ز چرخ محل
 و از روی تجلیل مراحل و منازل پیمودہ بہر حال خود را بولایت شال رسانیدہ بآن صوب
 باصواب مشرف کرد۔ بیت :

چون رسیدی ز راہ پرس [154] بارگاہ جلال و جاہ پرس
 لب عزت بخاک دربان سالی با جازت زمین بہوس و درای
 پیش میر مجاہد غازی بکشا لب بہ نکتہ پردازی
 کای ترا ذرہ علا مسند جاہ میراث تو اباعن جد
 اصل تو تا بآدم شمرند ہمہ مسند نشین تاجورند
 و او از روی اشتها ہمشاہ کہ بیگان را بخوردن حلوا ترغیب نمایند در جواب آری و ملی گفت
 سخنان ایشان را قبول نمودہ متوجہ ولایت شال شدہ بمقصد خود فایض و کامیاب گشتہ ۔ بیت :

چہ خوش باشد کہ بعد از انتظاری بہ امید رسید امیدواری
 و بوسیلہ حجاب بلند جناب رفعت اتساب تقبل آستان حضرت مملکت پناہ معدلت
 دست گاہ ، زبدہ ، ارباب حشمت و شوکت ، قدوۃ اصحاب امارت و ایالت ، فارس باد یہ شجاعت و
 ہنور ، امیر باذل کامل نظام الدین و الدین فاضل بیگ بہادر نور اللہ مرقدہ مشرف گشتہ تحفۃ¹
 الخقیر فقیر یک عدد بھی پشمینہ پوش چون صوفیان شب خیز بار خسار زرد سر از پنجرہ خانقاہ ابداع
 بیرون آوردہ و روی گرد آلودش دل درد آلود عاشقان را از مہر و ماہ نشان اتباہ داد کہ از بلدہ
 خراسان بہ نیت آن عالیشان آوردہ بود گذرانیدہ ، بشرف بساط بوسی نیز رسیدہ و دست بدعا دوام
 دولت از و اولادش کشادہ ۔ گویا از عالم غیب مضمون این ابیات بدش راہ یافتہ ۔ بیت :

دست بر آورد بامید بھی دست دعا باز نیاید تہی
 ورنہ زردستی خورشید چیت نوردہ پنجہ خورشید چیت
 دست دعا بس کہ بر آرد خیار حلہ خضرا دہش کردگار

1 تحفۃ in the Ms

و حضرت میر فرمودند کہ اگر فی نفس الامر این شخص لائق این نوع لطف و احسان نیست لیکن [155 . ۱] [بیت :]

کارم اکرام مہمانست کارم اینست تا مرا جانست
 خلق اگر نیک و گر بدند ہمہ در پی قسمت خودند ہمہ
 فاسق و متقی برای خودند گر سعید از شقی برای خودند
 مہمان کافر است اگر دیندار من باین و بآن ندارم کار
 و دوازده ہزار دینار کئی انعام فرمود۔ معلوم نیست کہ ہر دیناری حسینی بودہ یا کمتر و آن قلندر را
 محسود الاماثل والاقران گردانیدہ۔ شنوی :

با غنا داد شان چنان خویشی کہ ندیدست روی درویشی
 شدہ قارون صفت بکنج قرین لیک امن از فروشدن بزین
 و دران ایام فرختہ فرجام کہ ہرگز در ازمنہ ماضیہ مملکت خراسان بآن خوبی و لطافت
 نبود و ارباب استحقاق را انعام و اکرام زیادہ ازان زمان دست ندادہ بود۔ و این کرم میر بسیار
 بسیار نمایان بود چرا کہ باوجود شہرت لطف و احسان امیر نظام الدین علی شیر (93) ہرگز
 انعامش بشعرا ی خوش زمان از پنجاہ دینار کئی یا جامہ زیادہ نبود و این انعام شہرت تمام کرد۔
 چنانچہ اولاد امجاد عالی مقدار عالی خاقانی سلطان حسین مرزا ہر یک بانحضرت فرستادند کہ شما خود
 ملاحظہ فرمایند کہ حاصل ما چیست و وسعت کاروبار ما کجاست کہ کوکلتاش شاہ بیگ را این نوع
 دستگاہ باشد کہ قلندری کہ نیازی باو برد این مقدار انعام یابد۔ فاما حاصل آنحضرت بنا بر
 حدیث حضرت رسالت پناہ شفاعت دستگاہ بود " حیث قال رزقی تحت ظل رمحی لا رجل
 تاجر ولا مزارع فهو^۱ " معنی حدیث آنست کہ آنحضرت فرمودند کہ رزق من در زیر سایہ نیزہ
 نست و من مرد مزارع و تاجر نیستم۔ و از ولایت شمال ہزار نوکر علوفہ خور نگاہداشتہ . [۱
 156] باوجود آنکہ بطریق پیشکش و ہر تقریب بہ حضرت میر بزرگ و حرم ایشان و حضرت شاہ
 شجاع و اتباعش می بایستی داد۔ و اکرام بعضی کوکلتاشان کہ در ظل لطف و مرحمت وی بودند و

1. فوی in the Ms. Bukhārī, Kitāb al-Jihād, Mu'jam al-Mafharis, Vol.1, p.80.

صادر واردی کہ از آئینده ، و رونده ، کہ می آمدند بایشان می بالستی رسانید تمام از ممر مالی بود کہ
خواهی تخواهی از احشام و صحرا نشینان می گرفته - و در ایام سلاطین دیگر کوتوال قلعه شمال ہرگز از
صد سوار یا صد پنجاہ زیادہ نگاہ نتوانست داشت و گاہی نیز بطریق تحصن انجامی باشند - بیت :
خدائی کہ بالا و پست آفرید زردست ہر دست دست آفرید

ذکر محاربه کردن حضرت امیر کبیر ذوالنون بیگ ارغون بعساکر محمد خان شیبانی و بدرجه عالی شهادت رسیدن آن میر فردوس مکانی

در شهر ذوالحج در سال نه صد یازده [1506 / 911] [7] [بجرت حضرت خاتم النبیین³ اعلیٰ
حضرت خاقانی سلیمان مکانی سلطان حسین مرزا شنقارگشت - صلائی ندای "ارجعی الی ربک
راضیه مرضیه"¹ جواب دادم² - شنوی :

همانست این چتر فیروزه فام که گردید گرد سر سام و حام
همانست این زال زیبا نقاب که در عقد جم بود و افراسیاب

چون در سال نه صد دوازده [912 H] از بجزت معتمدان با خبرت و جاسوسان باخرد که از
ماوراء النهر آمده بودند خبر رسانیدند که ملاحظه که محمد خان شیبانی در حالت حیات حضرت اعلیٰ
خاقانی سلطان حسین مرزا بالیقرا می کرده بعد از شنقار شدن آنحضرت بتمام بر طرف شد و با سائر
قربانان از سلاطین شیبانی اتفاق نمود و ابواب انعام و احسان بر روی سرداران الوس اوزبک
کشوده و سپاه جرار و لشکر جلادت آثار فراهم کشیده علم هنفت بجانب خراسان برافراخت، شنوی :

بی شمار است لشکر [157] [دشمن] پای تا سر هفت آهین³
شاه باید که فکر کار کند دفع آن خیل بی شمار کند

حضرت مرزایان و امراء نصرت قران در مقام مشاوره و جانقی شدند - و دران آوان بعد
از فوت والد جنت آشیان ایشان [بر] منابر خراسان بالقاب مستطاب حضرت سلطان بدیع
الزمان مرزا و مظفر حسین گورگان مزین بود - دران جانقی حضرت مملکت پناهی معدلت دستگاہی
ذوالنون بیگ گفته است که مناسب بلکه واجب چنانست که مظفر حسین گورگان و میر عظیم

1. Eng. Tr. "Come back thou to Thy Lord - well pleased (thyself), and well-pleasing unto Him." Al-Qur'an, 89: 28.

2. دردم in the Ms.

3. The verse as it appears is defective.

القدر کبیر ایشان امیر محمد برندق برلاس در بلده خراسان در آمده مضبوط سازند و حضرت سلطان بدیع الزمان مرزا و مایان بیرون در اطراف و اکناف لشکر ایشان بہ ششخون زدن و دست برد نمودن اشتغال نمایم و اگر این نوع قبول نمی کنند پس ما در شهر در آمده ایشان در بیرون متردد باشند۔ مظفر حسین گورگان و امراء ایشان قبول این امر نمی نمایند و در خیال ایشان آن بود کہ اگر بیرون روند بکومک ما نخواهند آمد و اگر شهر در آیند دیگر ما را شریک نمی سازند و ہر گاہ دولت از خاندانی انتقال کند۔ بعضی توہمان بی معنی صورت تحقیق پذیرد کہ ہیچ صیقلی جلا نپذیرد لاجرم در خاطر مرزا مظفر حسین گورگان چنان قرار یافته بود کہ حضرت سلطان بدیع الزمان را۔ بیت :

بجز کین او نیستش پیشہ نی ندارد بجز قصدش اندیشہ نی

و ازین مضمون غافل کہ۔ بیت :

دو ستاران یکدل و یک رای دشمنان را در آورند ز پای¹
 و اصل قضیہ آن ست حضرت مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی فرمود کہ۔ شنوی³ :
 گر خدا بودی از یکی افزون کی بماندی جہان بدین قانون
 [158] در فیض وجود بستہ بودی تار و پود نقاب [ب] گشتہ شدی
 ہمہ عالم شدی عدم باہم بلکہ بیرون نیامدی ز عدم
 و چون سلاطین معدلت پناہ نطل اللہ اند مناسب آنست کہ در یک ولایت دو بادشاہ
 عالیجاہ نباشد چنانچہ در ذیل ابیات سابق آوردند کہ۔ شنوی :

داند آنکس کہ عقل دارد بہر کہ دو شہ را چو جا شود یک شہر
 سلک جمعیت⁴ از نظام افند رخنہ در کار خاص و عام افند
 القصہ چون رای صواب میر ذوالنون را قبول نکردند قرار بان یافت کہ باستقبال محمد
 خان شیبانی بیرون روند در نواجی بار عکس تقارب ہر دو لشکر دست دادہ چون مشاہدہ ایشان شدہ ،
 کہ۔ شنوی :

1 in the Ms نہ پای

2 in the Ms قنچہ

3 These verses were not found in the *Dīwān-i-Kāmil*, Jami, ed. Hashim Razi. 212/29-11-34, Kitab Khanah Milli, Chapkaah, Piroz, Iran.

4 in the Ms نیت

علم های ثعبان و ش چنگیزی
 سپاهی که نتوان شمارش خیال
 بلاها ز بالای زین خواسته
 جوانان و پیران شان ساده روی
 کهن سال پیران دور از توان
 سپاهی که نتوان شکستن بچنگ
 چپ و راستش خیل نام آوران
 ز خاصان خاصان لشکر قوی
 برافراخته رایت خسروی

حضرت مرزایان و امراء عساکر ایشان هیچ کدام دست شمشیر و تیرو کمان نبرده - العزم ممالا
 یطاق¹ من سنن المرسلین را مطرح اندیشه داشته چون بنات نعش برایشان شدند الا امیر بزرگ
 ذوالنون بیگ را شجاعتش دامنگیر شد، با وجود آنکه از سپاه ظفر پناهش اندکی همراه بودند که موازی
 دو لیست سوار نبوده، گفت، بیت:

بنام نگوگر بمهرم رواست [159]

دو نوبت بان لشکر مانند محشر انداخته، داد و مردی و مردانگی و سرآمد³ و فرزانی داد آتش
 کارزار را برافراخته و رایت گرو دار افراخته حرئی نمود که تا بهرام سرخ چشم تیز چشم معرکه
 خونریز و عرصه رستخیزی بیند، چنان میدانی ندیده و بدان کوه داستانی نشینده - بیت:

نبرد آزمایان برون تاختند به مردانگی رایت افراختند
 گروهی بخون تشنه چون بره شیر به پرخاش جلد و بکشتن دلیر
 همه حرب دان و همه زره پوش⁴ همه جنگجو و همه کسینه کوش

1. Meaning 'in weakness is victory'.

2. The second line of the verse is missing and the next folio (159) starts with the narration in prose.

3. سرآمد in the Ms.

4. زرع in the Ms. cf. fol. 165.

و بنا بر مضمون کلام حضرت نبیون ، حدیث " فاذا جاء اجلهم لا يستأخرون ساعة ولا

يستقدمون¹ " بدرجہ اعلیٰ شہادت رسیدہ (94) ہر آئینیہ - شنوی :

وقت غذا تیغ زنان غیور جان کہ کنند از تن مردانہ دور

نی ز پی دغل² زیادت کنند گر پی اعلاء شہادت کنند

لاجرم آن تیغ کہ بر سر خوردند شربتی از چشمہ کوثر خوردند

و بعد از قتل امیر کبیر، محمد خان شیبانی در ماه محرم سال نہ صد و سیزده [913/1507] بلده

فاخرہ ہرات را مسخر ساخت -

---

1. اذا in the Ms

Eng. Tr. "... When their term is reached, not an hour can they delay; nor (an hour) can they advance (it in anticipation)." *Al-Qur'an*, 7: 34.

2. دغل in the Ms appears a scribing error.

مقصد ثانی

در جلوس شاه شجاع و مرزا محمد مقیم بجای والد ماجد بر سر
دولت کامرانی بعنایت سبحانی و واقعات که در ان ایام روی

داد

و ذکر خبر یافتن حضرت سلطنت پناهی شاهی شجاع و حضرت مرزا محمد مقیم از
شهادت امیر بزرگ و ماتم داشتن و تعزیت نگاه داشتن ایشان -

عرض ازین مقاله ، جانسوز محنت اندوز آنست که چون خبر سموم اثر شهادت امیر بزرگ
ذوالنون بیگ ارغون ذروه مکان باولاد کبیر القدر عظیم الشان ایشان حضرت شاه بیگ و حضرت
مرزا محمد مقیم که [f . 160] هر یک از ایشان در وادی ، سلطنت سکندری و در خلافت و
شجاعت غضنفری بودند، رسید چه گویم که از واقعه ، دشوار پدر بزرگوار حشره اللہ الملک الغفار فی
زمرۃ الابرار والاخیار چه اندوه بخاطر خطیر و ضمیر منیر ایشان راه یافت و صعوبت این واقع دلسوز
و صولت این نازلت آتش افروز دود علم از نهاد بنی آدم بر آورد و بعد آتش¹ دادن و سماط گستردن
بطریق که باشد و نوعی که شاید در ان باب اہتمام نمودند و صدقات بہ مستحقان رسانیدند و درین
باب آن مقدار مبالغہ کہ رسم الوس ارغون و ترخان است در آتش² دادن اموات خویش در ہیچ
قوم از الوس جغتائی واقع نیست قیام و اقدام نمودن بجای پدر بزرگوار والئی ولایت گشتند و خیل
الوس ترخان و ارغون بنوعی کہ اطاعت والد ماجد ایشان می نمودند کذا لک مطیع و منقاد ایشان
شدند و اطاعت ایشان را فرض عین بلکہ عین فرض می دانستند و ایشان نیز در بارہ ، آن جماعت

1. ارش in the Ms.

2. آتش in the Ms.

آنچه لائق ہر کدام بود بمناسب علیہ بحیہ سرافراز ساختند۔ و حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ می فرمایند کہ در محلی کہ بعضی از ترکہ امیر بزرگ را قسمت می نمودند، حضرت شاہ بیگ [از] پسران زفت و حضرت مرزا محمد مقیم زیادہ چیز ہا گرفت کہ دران باب قطعاً شاہ بیگ مضائقہ نکرد۔

بیت:

دنیا نہ متاعیست کہ ارزد بزای¹ با خصم مدارا کن با دوست مواسا
و ہر دو برادر ہم اتفاق تمام داشتند چہ برہمگنان واضح است کہ، شنوی:
ہیچکس را سپر زیادی نیست بہتر از اتفاق کاری نیست
[161] شد موافق دو نیشتر² پرکار زین دلیش احاط آمد کار
نوک نشتر کہ نبودش انباز کی بود احاط را دائرہ ساز
در کمان بر دو گوشہ بندی زہ بکشا بجز دو دست گرہ
و ہمیشہ منظور نظر شاہ شجاع این ابیات بود کہ، شنوی:

چون پروین مستفق باشیم جوادید نہ تنها بر مثال و ماہ و خورشید
کہ در قید زوال این یک اسیر است چون فرداست آن دگر نقصان پذیر است
چون شیر فرقدی از ہم جدان نیست³ ظہور ہر دو را ہرگز خفا نیست
و بدیدار فرخندہ آثار بیک دیگر خوشحال بودند۔

1 آرایش in the Ms

2 نیشتر in the Ms

3 The first line of the verse appears defective.

ذکر محاربه کردن اعلیٰ حضرت پادشاه دین پناه ظہیر الدین
 محمد بابر پادشاه حضرت سلطنت شعاری شاہ شجاع و ممالک
 مداری میرزا محمد مقیم بہ تقدیر حضرت علیم و فتح نمودن
 پادشاہ قندھار را

چون فتح خراسان محمد خان شیبانی را میرشد و خیل الوس جغتائی ز سری و سروری از
 سلاطین تیموری و خواقین بوزنجردی¹ نمانده بود کہ صاحب شوکت و ولایتی باشد و آثار ولایت گیری
 از وی ظاہر باشد الا حضرت سلطنت پناه خلافت دستگاہ ظہیر الدین محمد بابر پادشاہ کہ الوس
 جغتائی روی توجہ بدرگاہ عالم پناه او داشته باشند، حضرت شاہ بیگ و مرزا محمد مقیم او را از کابل
 طلب کردند و چون بقندھار آمد باز خیال دیگر شد (95) - و بندگان² مرزا محمد مقیم در مقام
 محاربه³ شدند و شاہ بیگ نیز اتفاق نمود و چون حضرت پادشاہ با عساکر نصرت اثر، شنوی :
 بر اسپان تازی ہمہ جلوہ گر بکف نپزیا، ہچو مار و سر
 بازی ستوران زرین لجام جلوہ تزدوان تازی خرام
 بہ نیت حرب یکران عزم را جرم کرده مہمیز بر اسپان زده متوجہ شدند، لشکر شاہ بیگ و
 مرزا محمد مقیم جنگ ناکرودہ فرار نمود - شنوی :

چو لشکر پراکنده شد در نبرد دگر مشکش می توان جمع کرد
 شکوفہ کہ ریزد ز باد بہار نگرود دگر جمع در شاخسار
 چو از خارہ بشکست بنای سست باسادی کس نگرود درست
 و باعث آن بود کہ گاہی شاہ بیگ می گفتند کہ پیش سلطان مرحوم سلطان سکندر رفتہ

1. بوزنجری in the Ms.
2. کہ و بندگان in the Ms.
3. مجاہدہ in the Ms.

سپای می شوم یا آنکه بطریق تجاری باشیم و هیچ کدام ازین سخن مرضی خاطر عساکر^۱ منصوره نبود و می گفتند - که ، شنوی :

جلای وطن سخت باشد بسی کجا آورد تاب او هر کسی^۱
[162] درختی که شد کند از جای خویش نپسند در آنجا دگر جای خویش
جدا گشت هر جا که تیر از کمان شود دور تر هر زمان بی گمان
در ظلمت آباد همد بودن بغایت مشکل می نماید و میمن که چون سلطنت حضرت سلطان
سعید بتائید امراء ارغون بوده الحال نیز در مقام^۲ رعایت همگنان شوند - و دران شکست یافتن در
زمین قابوق اسپ حضرت شاه بیگ بمشابه اسپ شطرنج دران بساط بجای مانده بود بعضی از
ملازمان بطریق تغافل عبور نموده بودند اما میرگدای علی مہر دار (96) از اسپ خود فرو آمده
حضرت میر مذکور کشید باوجود آنکه حضرت میر او را ندیده بودند لاجرم به منصب مہر داری و چند
منصب دیگر سرافراز گشته بود - القصہ پادشاه دین پناه قندہار را گرفته خزینه چندین سال امیر
ذوالنون بیگ را زر سپرد (97) بعساکر گردون مآثر قسمت کرده قندہار را به برادر خود حضرت
سلطنت منقبت خلافت منزلت سلطان ناصر مرزای بن عمر شیخ گورگان عنایت کرده اولاد شاه
بیگ را حضرت مرزا شاه حسن و مرزا سلطان بلذید را بکابل بردند و باستقلال تمام سلطان ناصر
مرزا والی قندہار گشته "توتی الملک من تشاء و تنزع الملک ممن تشاء"^۳ -

1 From منصوره to کجا آورد تاب او هر کسی found written on the margin of folio 161.

2 مکام in the Ms corrected by a ق written on the margin.

3 Eng Tr "Thou givest power to whom Thou pleasest and Thou strippest off power from whom Thou pleasest." Al-Qur'an, 3: 26.

ذکر آمدن محمد خان شیبانی در ولایت زمین داور بیرون آمدن
حضرت ایالت پناه نصفت دستگاہ حشمت ایاب المختص
بعنایت ملک السبحان امیر نظام الدین عبدالعلی ترخان و
بملازمت خان رفتن و وقایع آن

چون خبر گرفتند قندهار در خراسان به محمد خان شیبانی می رسد باضطراب هر چه تمام تر
باسلاطین شیبانی مثل خاقان عدالت نشان عبیدالله خان و تمر سلطان ولد محمد خان شیبانی و
بعضی از سلاطین دیگر و امراء اوزبک ایلغار کرده متوجه بلده قندهار می شوند که شاید غزنیہ میر
بزرگ بدست آید (98) و قبل از آمدن [1163] مشارالیه نخباده دور بادشاه متوجه کابل شده
بود و چون خان منازل و مراحل پیموده به زمین داور می رسد قبل از آمدن وی حضرت بسحہ
سلاطین عظام و خلق خواقین کرام مرزا محمد زمان بن سلطان بدیع الزمان (99) از زمین داور
فرار نموده بود و حضرت مملکت پناہی قدوة الحکام کرام میر سلطان علی بیگ ارغون و امیر
عبدالعلی ولد کلان او و مرزا شادمان (100) ولد فرزندش بطرف کوهستان غور متوجه شده بودند و
حضرت مملکت پناہی نصفت و شجاعت دستگاہی المختص بعنایت الملک المنان امیر عبدالعلی
ترخان که از قبل میر بزرگ حاکم زمین داور بودند و حضرت نواب کامیاب مرزا عیسیٰ ترخان ولد
رشید آنحضرت است، همراه بودند بواسطه رفاهیت مسلمانان از قلعه بدرآمده - شنوی :

ز نواب ره سوی خان کرد راست که انوار خورشید را در قضاست
بعزت پرستان درگاه شاه درآمد بان [کذا] چنگیزی بارگاه¹
جهان دگر دید و ساز دگر بهر جنس طرز و طراز دگر

1. The second line of the verse appears defective. It may be read as درآمد به چنگیزی بارگاه

و بعد از ادای محبت و دعاگوی - شنوی :

شکر ریز شد در ثناگستری حریفان مجلس بجان پروری

سخن گفت پرورده نوش جان در (ی) سفت شایسته گوش جان

سخن های شیرین تر از شهد ناب گورهای [کذا] روشن تر از آفتاب

و چون بنظر خان در آمدند منظور نظر عاطفت و عنایت گشته - بیت :

چون شد فهم آثار دولت ازو سخن رانی و فر و صولت ازو

و طلب در امان فرموده و حضرت میر فرقدین مکان قبول نموده بهر کس آنچه لائق حال و

مناسب اموال وی بوده حواله فرموده بنوعی ساخته و پرداخته که خان شاکر گشته و خطایق نیز

خوشحال گشتند و در باب تحصیل آن سعی جمیل بظهور رسانیدند که مبادا اهل و عیال مسلمانان

[164] پائمال عساکر مخالفان گردد و بعد از آن همراه خان متوجه بلده قندهار شدند -

مخاربه نمودند امیر کبیر نظام الدین مرزا شادمان و برادرش
 امیر عبدالعلی بن امیر سلطان علی بصری بیگ ارغون باکل
 جماعان ہزارہ بر قوت و توان و فتح فرمودن ایشان بعنایت¹ فتاح
 سبحان

چون حضرت مملکت مداری امیر سلطان علی بصری² بیگ ارغون و دو پسرش امیر عبدالعلی
 و مرزا شادمان از وہم محمد خان شیبانی متوجہ بکوهستان غوری شود کوچہای اکثر مردم را ہمراہ می
 برد۔ در خلال این احوال کہ شہادت این امیر بزرگ مسموع احتشام ہزارہ شدہ موازی ہنزدہ
 ہزار نفر سوار جرار کنیہ گذار اجتماع نمودہ، بر آن قرار دادند کہ چون امیر بزرگ بر حمت حق واصل
 گشت اکنون فرصت ہست کہ دفع کسان او کنیم و اول بجانب زمین داور می باید رفت کہ ایشان
 کمزور اند و بجانب امیر سلطان علی روان شدہ اند ہر آئینیہ کاروان صاحب تاسد ہنگام حدوث
 وقایع بحسن تدبیر و لطف تقدیر آن مقدار مصالح دولت رعایت نماید کہ از دست اقتدار ہزار
 شمشیر زد خنجر گذار بر نیاید۔ بیت:

بجائی کہ تدبیر دارد شمار دران دم دلیری نیاید بکار

القصہ در پای کوی رسیدہ بودند۔ شنوی:

بود کوی و بوالعجب کوی کان دردی و کوی اندوی

تیغ بر فرق مہر و ماہ زدہ سنگ بر سینہ سپاہ زدہ

دل سختش بعاشقان در جنگ وز پی جنگ دانش بر سنگ

پائی راہروان عالم بالا از حدت خارہاء او مجروح و خون آلودہ می گشت۔ کمرش از کواکب

1. بغایت in the Ms.

2. مصری in the Ms.

منیر خود را مرصع و مزین گشته و سرش از تاج مکل کلیل سپهر متوجه شده حضرت مملکت پناہی در کمر آن کوه کہ ارتفاع [11 65] تمام داشته عورات را فرمود کہ ہمکنان معجز خود را بطریق دستار بروس خود بہ پیچند و ہمکنان یلوہا متلون بطریق جوانان سپاہی بر سرزده سیال کوه مثال ترتیب باید و چون مخالفان نزدیک رسیده آن نتیجہ الامر فالآفاق¹ قدوة شجاعان زمان مرزا شادمان نزد والد ماجد آمدہ بعرض رسانیدہ کہ باین مردم جنگ کردن ضرورتست، ہر چند پدرش منع نمودہ قبول نکرد، گفت، شنوی :

دل شیر گردد ز تیغ زبون کرا زہرہ کاید بجنگم برون
 زخم تیغ اگر بر کمر گاہ پیل بی رو ز بازو دو سازم دلیل
 با بیست² یا بیست چہار نفر جوان جنگی کہ ہنگام کارزار با آفتاب نیزہ گداز طریق مجادلتہ
 مسلوک داشتندی دگاہ حملہ و آہنگ از نفس از دہای و کام³ ہنگ نام اندیشیدی - شنوی :
 نبرد آزمایان برون تاختند بمردانگی رایت برافراختند
 گروہی بخون تشنہ چون زہ شیر بر خاش جلد و بکشتن دلیر
 ہمہ حرب دان و ہمہ زرہ⁴ پوش ہمہ جنگجوی و ہمہ کسینہ کوش
 بجانب خصمان تاختند و اول سردار ایشان رسیدہ بزخم شمشیر مرزا شادمان بعالم فنا انتقال
 نمود و بعد ازان باز روی بکلان تردیگر کردہ بضرب شمشیر مقتول ساختہ و بالاخرہ چہل ہشت نفر
 از عساکر منصورہ شدند و بسیار راہ دنبال آن فرقہ ضال رفتہ مردم ایشان را بقتل می رسانیدہ - و
 چہمین شہرت دارد کہ درین جنگ امیر عبدالعلی بن امیر سلطان علی از اسپ افتادہ میرزا شادمان
 تاختہ میان او را گرفتہ بزور اسپ ازان معرکہ بدر آورده و از چہتہ ضعیف بندگان مرزا شادمان
 بسی کار نمایانی است - و چہمین مسموع شد کہ محمد خان شیبانی جلو [11 66] دادہ است و شاہ

1. نتیجہ الامر فالآفاق in the Ms

2. بی in the Ms

3. کام in the Ms

4. زرہ in the Ms On fol. 158 also these three verses are found but the word is written as زرہ

اسمعیل فرموده بودست کہ او را بیارید کہ بہ بنیم و در زمان فرخندہ فرجام پادشاهی کہ ولایت
قندہار تعلق بحضرت شاہزادہ عالمیان پادشاہ کامران (101) داشت جماعت ہزارہ تا او را بقتل
نیاوردند نتوانستند کہ بی اعتدال کنند۔

ذکر محاصره کردن بندگان محمد خان شیبانی حضرت سلطنت
 و عدلت پناہی عبید اللہ خان و حضرت شاہ بیگ و مرزا محمد
 مقیم عالی حضرت سلطنت پناہ مظفر لہو سلطان ناصر مرزا در
 قلعہ قندہار و بالاخرہ بصلح انجامیدن کاروبار

و چون محمد خان شیبانی و حضرت سلطنت شعاری اعلیٰ خاقانی عبید اللہ خان و تہر سلطان
 وغیرہ نزول اجلال در بلدہ قندہار می نمایند حضرت مملکت پناہی شاہ بیگ و حضرت مملکت پناہی
 مرزا محمد مقیم آمدہ بملازمت خان مشرف می گردند و حضرت سلطنت منقبت خلافت منزلت
 سلطان ناصر مرزا در قلعہ قندہار متخصن شدہ و آن قلعہ ایست در غایت رصانت و متانت کہ حلقہ
 کنند خیال بر کنگرہ تصور آب همچون گردباد است و رفعت قبا¹ پسر تا بلندی برو جش چون کند
 حساب بنیاد - بیت :

ز مشعلی کہ فروزند² پاسباش کند روشن ازان شمع مہر بر افلاک
 بحارہ و مقاتلہ اشتغال نمودہ مرچل بخش کردہ بسلاطین و خواقین و امراء و بر سر نقبہا
 جناب سیادت مآب سید جلال الدین محمود کہ ہمیرک سید غیاث شہرہ دارد و ہمکنان بکندن³ نقب
 اشتغال فرمودند و بعد ازان آتش زودہ برجا⁴ فرود آمدہ و لیکن فائدہ ندادہ و بعضی اتراک برانند کہ
 در روز جنگ ارتفاع آن قلعہ در نظر بیشتر از بیشتری نماید [1167] کہ طلسم⁵ جمشید است - اگرچہ
 عقل تجویز این نمی کند و چون گرفتن بجنگ متعذر بود و اولاد حضرت میر مرحوم در کابل بودند
 حضرت شاہ شجاع مبادی و باعث صلح گشتہ گفت و گوی در میان انداختہ و کیفیت صلح بان نوع

- 1 کبہ in the Ms correction with ق written on the margin.
- 2 فرزند in the Ms. The verse appears metrically defective.
- 3 کندن in the Ms.
- 4 برجا in the Ms.
- 5 ظلم in the Ms.

شد کہ محمد خان از قندہار کوچ¹ کردہ متوجہ ہرات گردو و حضرت سلطان ناصر مرزا بطرف کابل²
رفتہ قندہار را باولاد حضرت امیر بزرگ شاہ شجاع و مرزا محمد مقیم گزارد و چون حضرت میرزا
بکابل می رسند اولاد حضرت شاہ بیگ را بقندہاری فرسند (102) -

-
1. کوچ in the Ms.
  2. کابل in the Ms.
-

ذکر وفات یافتن حضرت مملکت پناہی نصفت دستگاہ میرزا

محمد مقیم بن ذوالنون بیگ ارغون بتقدیر حضرت بیچون

بر رای اولی الالباب پوشیده نیست کہ چون اقتضای دور سپہر برین و انقضای مرور شہور و سنین بر کسر نظم اہل انس و الفت و تفرق جمیع اصحاب قرب و نسبت مفطور است ہر چند گاہ قومی کہ ثریا وار دیدہ انجم گرد از بنور التفاء یکدیگر منور داشتہ باشند صرصر نوایب حادثات از سلک نظم را از یکدیگر جدا ساختہ پرتو لمعان اجتماع ایشان را بہ ظلمت افتراق مبدل گرداند و فوجی [کذا] را بہ ہنایت التھاب فراق و معارج حریق اشتیاق کہ اشد مکارہ است محرق سازد۔ شنوی :

جهان را جفا و ستم رسم و خوست   نخواہد وفا کرد با ہیچ دوست
کدامی گل تازہ از خاک زاد   کہ آخر زمانہ ببارش نداد
ہی سرو گشت از بنور بلند¹   باخر ہوا ہم زیانش فلکند
و مقرر و معین است۔ بیت :

کہ ہر جا دوستان بیند ہم آواز   ہمان دم نغمہ دوری کند ساز
الحاصل چون حضرت مملکت پناہی شاہ شجاع مرزا محمد مقیم والئی ولایت قندہار شدند بہ حمایت محمد خان شیبانی و ہر دو بیدار فرخندہ آثار یکدیگر مسرور و در [168] غایت حضور بودند
شنوی :

خوش است این کہنہ دیر پر فسانہ   کہ گر مردن نبودی در میانہ
نشاط ہست بیدوران غم نیست   وجود از ہست بی خوف و عدم نیست
فغان زین دور چرخ قتنہ انگیز   کہ تا جام کرم گردی گویدت خیز²
چون از رفتن محمد خان شیبانی از قندہار مدت شش ماہ گذشت، ناگاہ از گردش این چرخ
کج رفتار و مرور روزگار ناپائیدار حضرت نواب سلطنت شعاری کیوان مداری الخصوص فی الجوار

1. The first line appears defective and may be read ہی سرو گشت این ز نور بلند
2. The first line appears metrically defective.

الملك الرحيم مرزا محمد مقیم راه سفر "ارجعی الی ربک راضیة مرضیة" ¹ پیش گرفت و نفس
نفس او بآرامگاه "فادخلی فی عبادی و ادخلی جنتی" ² استوار جست (103) - ابیات :

دریغا که بر مرده شد ناگہانی گل باغ دولت بروز جوانی
دریغا کہ خورشید اوج جلالت چون صبح دم بود کم زندگانی ³
دریغا سواری کہ جز صید دلہا نمی کرد بر مرکب کامرانی
و حضرت شاہ شجاع را بواسطہ حدوث این واقعہ ہائکہ بسی حزن ⁴ و اندوہ بخاطر راہ یافت -

بیت :

چو ابر بر دل آتشین آہ زد دو دریا بر آورد بر ماہ زد
و نعرہ زنان می گفت - بیت :

خرابست دل آہ دلدار کو جہانست غم وای غمخوار کو ؟
و امراء ذی الاقتدار و عساكر نصرت شعار آن شاہزادہ نامدار بر سم توره سلاطین عالی مقدار

بیت :

جہان جہان جامہ کردند چاک با بر اندر آمد سر گردو خاک ⁵
از مرد وزن دران شیوہ سیاہ برتن و بلاس و نمذ بر کردن خاک بر سر و سنگ در بر و بستراز
خاک و خاکستر کردند و فغان نوح و زاری در بیت الاحزان کیوان انداختند - شنوی :
چہن سست رسم سپنجی سرای جہان جو فروشت گندم نمای
کسی را کہ پرورد عمری بجان کند پائمال فنا ناگہان
بس آنکہ بہ کافور مشک و گلاب بشتند اندام بدان [کذا] آفتاب ⁶

1. Eng. Tr. "Come back thou to thy Lord - well pleased (thyself) and well-pleasing into Him." *Al-Qur'ān*, 89: 28.
2. Eng. Tr. "Enter thou then, among My Devotees! Yea, enter thou My Heaven." *Ibid.*, 89: 29-30.
3. The lines of the verse do not rhyme.
4. خون in the Ms.
5. The verse appears to be defective.
6. The last line of the verse appears defective.

تن نازنین تر ز برگ سمن [11 69] گرفتند چون غنچه اش در کفن
در مقبره درون بلده قندہار در پهلوی والدہ بزرگوارش دفن کردند و صدقات بہ شمار و خیرات
بی حد و بسیار بمسحقان رسانید و الحال نیز خالی از ثناء¹ [کذا] درودی نیست و مزار پرانوار حضرت
قطب الاقطابی ولایت ثانی جلال الدین ابو سعید پورانی الحسینی و اولاد امجادش حضرت شیخ جلال
الدین بلزید پورانی و حضرت میر سید احمد پورانی دران بقعہ علیہ مدفن دارند (104) -

---

1 ص 1 in the Ms.

ذکر والی گشتن ممالک زابلستان من حیث الاستقلال حضرت شاه شجاع نیکو خصال و شمه از اوصاف حمیده و اخلاق پسندیده آنحضرت

بعد از فوت میرزا محمد مقیم و والی ولایت زابلستان (105) من حیث استقلال حضرت نواب گردون جناب شاه شجاع که بشاه بیگ سمت بودن اشتهار دارد قرار گرفت - شنوی :
چون آمد شه سروران بر سریر چو بر آسمان آفتاب منیر
شوکت چون بر تخت سپاهی¹ نشست کله گوشه خسروی بر شکست
و حضرت مشارالیه مملکی مطالع طوابع همت کیوان ارتفاع و مقاصد موافق نیت خورشید
شجاع را که اصول فضول ابواب دین و دولت و کشف اصناف دقائق ملک و ملت است پیوسته
بتلویح الواح اشافه فنون و ایضاح "هل یستوی الذی یعلمون"² مشرف و مزین می داشت و
همواره رای هدایت مخبر و فکر کفایت اثر که وسیله دریوزه "سبحانک لاعلم لنا الا ما علتمنا"³
بمناقب قدسی مراتب و "علمناه من لدنا علما"⁴ سرافراز گشته و احیاء مراسم برو اقتنان و ایجاد
مدرسه خیر و احسان مامور بود و بدالات حکم الهی و هدایت قدرت ناشناختی که مفتاح تذکره دولت
و مهناج مقاصد بهتذیب معیشت است بناهای خیر نمود، شنوی :

تخصیص آن بنای عرش پیوند [170] که در عالم ندارد مثل و مانند
جهانی لیکن از وی قتنه مجبور سپهری لیک از آمد شدن دور

1. سپاهی in the Ms.

2. Eng. Tr. "... Are those equal, those who know and those who do not know..." Al-Qur'an, 39:9.

3. Eng. Tr. "... of knowledge we have none, save what Thou hast taught us..."
Ibid., 2:32.

4. Eng. Tr. "... and whom We have taught knowledge from Our own presence."
Ibid., 18:65.

بعضی مدرسہ رفیع و مزار رفیع کہ در بلده قندہار بنا کرده است کہ مجمع علماء انام و مرجع فضلا ایام تواند بود و مدرسہ والد ماجد خود را با تمام رسانیدہ با مسجد جامع بلده مذکورہ و مزار پرنوار کہ قدمگاہ خواجہ ایوب انصاری (106) می گویند از عمارات بنا کردہ آنحضرت ست - و ذات شریفش بانواع اخلاق حمیدہ و اوصاف پسندیدہ موصوف بود - و اکثر از علوم متداولہ را مطالعہ کردہ بود و در برابر کافیہ حضرت شیخ ابن حاجب معتمد العجالہ¹ (107) نام کتابی تصنیف کردہ بود، و بنیاد نوشتن تفسیری کردہ بود کہ مقتضای اجل با تمام آن فرصت نداد - و طبع آنحضرت در گفتن شعر بغایت ملایم بود و یقینی تخلص می کرد (108) و این غزل از جملہ اشعار آبدار آن سلطنت شعار فصاحت و نثار است - غزل:

جان فدایت غافل از حال من بی دل ² مباحش	می دہم جان در غمت از حال من غافل مباحش
آفتاب ہر رواق و ماہ ہر منزل مشو	پادشاہ ہر گدا و میر ہر محفل مباحش
جان فزا ہچو صبا بگذر بسوی ہر چمن	چون آن نسیمی ہر طرف مایل مباحش ³
یار اگر آید ز بہر خیر یا دم روز مرگ	ای اجل بہر خدا امروز مستعجل مباحش
ای یقینی چند فکر عالم فانی کنی	پیش ازین اندیشہ مند ملک آب و گل مباحش
و در قصیدہ کہ در جواب دریاہ ابرار (109) گفتہ ابیات قوت مرغوب دارد و اولش	

اینست - ابیات:

رونق در جشن شاہان گراورین [کذا] ساغراست	جرعہ بزم گدایان از حساب کوثر است ⁴
بگسل پیوند کن خود را بہ از خود رستہ	میوہ نی کز شاخ پیوندی بود شیرین تراست ⁵

لیکن خاطر انوارش مائل بگفتن شعر نبود و اکثر اوقات وی بافادہ و استفادہ می [171]

1 in the Ms. متعہ العجالہ

2 in the Ms بی بیدل

3 The second line appears metrically defective.

4 The first line of the verse appears metrically defective.

5 Fakhri Harawi has also quoted this verse in his *Tadhkrah Rawdat al-Salatin* (ed. Pir Husamuddin Rashdi, Hyderabad, 1968, p.88) but with some variations in the first line. The Ms. has:

بگسل و پیوند شو بہ از خود رستہ میوہ کز شاخ پیوندی بود شیرین تراست
The verse as given in the Ms. appears metrically defective.

گذشت و بصحبت علماء و صلحا و طلبه علم مایل بود - چنانچه طالب علمی را که رتبه ادنای بود در مجلس فردوس مانندش بی منع حجاب بارگاه فلک اشتباه در می آمد و اوقاتی که بر بقاع خبر کرده بود در حلیت آن حسب المقدور کوشیده بود - چنانچه در نهرهای که جهت قریات وقف کننده هر چند کلان تران مواضع درخواست کردند که به جهت آن مدد بفرستند قبول نفرمود و اجر بدستور سایر رعایا و عجزه داده - از دستوری ولایت دو وقت طعام موجه بایشان تعیین کرده - و برفق و مدارا کار فرمود و مزدوران از روی خوشحالی و انبساط تمام مشغول حضران بنهار بودند - و از بالای لشکر بابای (110) حسن جوی کنده که اگر در سنگ خارا کنده بصحرای کاغنگ [کاغنه]¹ برده که مزروع سازد و رسولاباد نام کرده که حاصل آن در وجه مدد معاش سادات عظام کرام واقع شود و اگرچه آن جوی آب به زمین نقد امید [کذا] که بنابر حدیث "انما الاعمال بالنیات"² ثواب جمیل بروج پر فروش³ رسیده باشد و بران بقاع باغات و طاحونات و دکا کین و غیره وقف کرده باوجود آنکه یک علو [غله خانه؟]⁴ خانه در خواجه ایوب (111) و دیگری در خواجه یکشنبی (112) که در کمر کوه لک (113) نام [در] نام قندهار واقع است بود و یک غله خانه⁵ در مقبره و مدرسان و معبدان و طلبه حفاظ و مستحقان و وظیفه مقرر و معین داشتند - هر ساله ، در اول سنبله (114) ملازمان آن سلطان شفقت شعار خیاطان قندهار را جمع ساخته جامه زمستانی از جامه فروصین جهت جمع ارباب و وظائف از وضع و شریف تیاری ساختند و قریب به هزار جامه پنبه دار دیگر دراز قد و میانه و قد لا علی التعمین ترتیب می دادند و دوسه روز پیشتر از آن جاء می رسانیدند که فقر [اء] از ذکور انانث جمع شده در [1172] مدرسه در آیند و یک یک را جامه داده بیرون می کردند و اگر جامه کمی می کرد اسامی آن فقرا را نوشته بهما جامه از انقدر وجوه می رسانیدند و کذا لک بروات لاعلی التعمین نام اسم دارند از زراعت خاصه نوشته بهمین نوع بفقرا و عجزه لطف می کرد - در ماه ربیع الاول که

1. کاغنه (Kāghanah) is one of the *qariyāt* of Qandahar. See *Dehkhuda* under Kāghanah.

2. See *Bukhārī, Bāb Waḥī*, cf. *al-Mu'jam al-Mufhalis*, Vol.4, p.385.

3. *فروش* in the Ms.

4. *غلور خانه* in the Ms.

5. *Ibid.*

وفات حضرت کائنات و منقر موجودات، شنوی :

محمد که کونینش آمد طفیل ادیم جهان راست ، نورش سهیل¹
نه در زیر تخت و نه در فرق تاج گرفت از سلاطین عالم خراج
دران ماه واقع شد آن مقدار گو سفند مذبح می ساخت که مافوق آن متصور نباشد و آخر می فرمود که
گدایان بطریق تالان و غارت دست بان اطعمه گوناگون دراز کنند چنانچه یک کس را معلوم کردم
که هفت هشت در غارت بدست او افتاده بود با وجود این نوع چند گو سفند که بهجت مذبح کردن
می آوردند زیاده می آمد که قسمت می شد بموالی و اهالی و حضرت قطب الاقطابی شیخ جلال الدین
ابوسعید پورانی می فرمودند که حضرات سلاطین ماسبق را هرگز الله تعالی توفیق این نوع آش
دادن به روح رسول صلی الله علیه وسلم رفیق حال ایشان نگشته - و بعد از چند سال بخاطر انور
حضرت مشار الیه رسید که می تواند بود که باین نوع پیشتر و اصل اهل استحقاق شود و الحیاء تمنع
الرزق² بعضی از مستحقان محروم مانند خرچه آن آش را تخمین کرده هر روز روح پر فتوح آنحضرت
آشی می پخته باشد مسمی باآش رسول - و حساب کردند هر روزه من قندهار گوشت و چند من گندم و
خرچه طبخ آن شد هر روزه حلیمی بتکلفی می پختند و هر روز نمونه با آنحضرت می بردند و مقرر بود که
بارباب و وظائف اگر کد خدا باشد [173] دوزخم گوشت و دو عدد نان⁴ و یک طبق حلیم و بهجت
غرب یک زخم گوشت و یک عدد نان صباح خادمان بخانه آنها برند - و هر شب جمعه در مزار
حضرت شیخ الاسلام که سابقاً به مقبره به موسوم بود طعام های پختند که آن مقدار حلوا پیش هر
یک از ارباب و وظائف می هنادند تا یک هفته با تمام نمی رسید و اوصاف حمیده و اخلاق پسندیده
آنحضرت به دران درجه و مرتبه است که سالهای بسیار و قرن های بیشمار بمدد دوات دهان⁶ بسته و
قلم زبان شکسته در حین عبارت آمد - بیت :

1. The first line of the verse is metrically defective.
2. Tr. Due to modesty some were hindered from getting the food.
3. A kind of pilaw.
4. نام in the Ms.
5. طاها in the Ms.
6. دبا in the Ms.

فلک کبود چہرہ بہزار قرن دیگر چون تو گوہری نداند ز کدام کان¹ برآرد
 رحمت اللہ، رحمتہ واسعتہ² و آنچه محرر این سطور مشاہدہ کردہ بود ایام تنگدستی و
 ویرانی ولایات حضرت مشار الیہ بود۔ چنانچہ از جوانان خوب از عساکر نصرت ماثرش کہ عرض
 احوال می نمود بہ بیخ من یا ششش من ارزن یا زردک منظور نظر عنایت می گردید و اگر نہ این
 حال بودی و وسعتی در کار و بارش بودی کسی نام معین زاید [و] حاتم طائی مہر و ہمیشہ۔ بیت :
 بجز ملک گیری خیالی نہ داشت ز لشکر کشیدن ملالی نہ داشت
 و از اولاد حضرت صاحب قرانی تیمور گورگانی سہ منکوہہ در عقد نکاح وی در آمدہ بود۔ یکی
 حضرت عصمت مآب عفت ایاب بلقیس مکانی بیگم [فاطمہ سلطان بیگم] و دیگری قراکوزہ بیگم کہ
 ہردوی ایشان از اولاد حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا بودند و یکی حضرت عصمت شعاری
 کہ دختر حضرت سلطان شعاری فلک اقتداری سلطان احمد مرزا بن سلطان حضرت سعید شہید
 سلطان [1174] ابو سعید گورگان بودہ است (115)۔

1. کار in the Ms. does not appear to be a correct reading.
 2. Al-Qur'an, 6: 147, Eng. Tr. "... mercy all-embracing"

ذکر در نصیحت کہ حضرت سلطنت شعاری شاه شجاع

حضرت والد ماجد خود بعرض رسانیده بوده است

روزی در طی صحبت در عین سخن آرای حضرت شاه شجاع فرمودند کہ میان وی و حضرت والد ماجدش دو مناقشہ بودست کہ بعد از مبالغہ بسیار یکی درجہ قبول افتادہ و دیگری مخالف طبعش بود۔ آنکہ درجہ¹ قبول یافتہ آن بود کہ در محلی کہ در قشلاق² ولایت غور خیام ظفر انجام برپای کرده بودند حضرت مملکت پناہی امیر سلطان علی ارغون بذروه عرض رسانیده کہ۔ بیت :

بود مہر برمسند چارمین پیش کوتہ کم خرچ بالا نشین³

و تارشفہ کمند از جہند ہمت بلند فرجام بر طارم کنگرہ شہر بند ممالک مراد مرام استحکام بپذیرد

تسخیر مدینہ سکینہ کامکاری و تیسیر حصار استواری ہیچ صورت وجود نگیرد بنا علیہ مناسب بلکہ واجب چنانست کہ خطبہ بنام نامی و اسم سہمی امیر بزرگ خواندہ شود۔ حضرت امیر ذوالنون بیگ فرمودند کہ کس فرستادہ طلب شاہ بیگ بکنیم ہرچہ او گوید بدان عمل نمایم۔ چون بحضرت شاہ بیگ گفتہ اند کہ این مہمل را چہ کس بشما گفتہ ؟ امیر سلطان علی کہ عم شاہ بیگ است و مبادی این سخن او بودہ بر آشفٹہ و در میان سخنان گذشتہ و بالاخرہ حضرت شاہ بیگ گفتہ کہ شمارا از پادشاہی چہ چیز کم است کہ بواسطہ خطبہ خواندن آن چیز طیار و مہیا گردد و دنیا غدار روزگار ناپائیدار انقلاب است و آیت قرآنی و صحف فرقانی مخبر آنکہ "توتی الملک من تشاء و تنزع الملک ممن تشاء"⁴ و ابیات الفصح شعرا و ابلغ بلغا مشعر بران۔ ابیات :

بدین صحیفہ مینا بخامہ خورشید [1175] نگاشتہ سخن خوش بآب زر دیدم

1 درجہ in the Ms

2 قشلاق in the Ms

3 The verse appears metrically defective. The second line in the Ms. is:

بہ پیش کوتہ کم خرچ بالا نشین

4 Al-Qur'añ, 3 26

که ای بدولت دو روزه گشته مستغرق   مباح غره که از تو بزرگ تر دیدم¹
 کسی که تاج مرصع صباح بر سر داشت   نماز شام و را خشت زیر سر دیدم
 و فرزندان دارم و ممکن است که ولایت از دست ایشان برون رفته مضمون آیت "تنزع
 الملك ممن تشاء² روی دهد و التجا بهر جا که برند پادشاه زاده گویان بقتل رسانند و هرگاه خطبه
 در میانست میرزاده گویان اگر ترتیب نه کنند مقتول نیز نخواهند ساخته - و این سخن مرضی خاطر
 اشرف امیر بزرگ گشت آری اگر بلده فاخره تته ممالک محروسه گردد هیچ مانعی نمی ماند، الحال این
 خیال در توقف و تاخیر اولی و النسب است - شنوی :

بسا مقصودگان موقوف بهتر   عنان سوی دگر مصروف بهتر
 چون گشت از کشت زار سبزه نوخیز   درو بهتر درو کردن میاویز
 که روزی چند گر سبزی فزاید   بهنگام درو از پا در آید
 مناقشه دوم آن بود که حضرت شاه شجاع بارها بمیر بزرگ گفته است که زر بسیاری شنوند
 [کذا] از اطراف و جوانب در فکر آن می شنوند³ که بیک نوعی بدست ایشان در آید و هرگاه سلطنت
 امارت بوده باشد زر بهر حال پیدای شود و اگر اعیان با الله در معرض زوال و انتقال شود زر بسیار
 را کسی نخواهد گذاشت بد نگاه دارنده هر چند مبالغه کردم درجه قبول نیافت -

1. I am grateful to the late Pir Husamuddin Rashidi for partial deciphering of this line. The Ms. has the following rendering and was finally clarified with the help of Mawlana Fazlul Qayyum Nadwi.

که ای بدولت روزه گشت مستغرق   مباح غره که از تو بزرگ تر دیدم
 کسی که تاج مرصع صباح برداشت   نماز شام و را خشت زیر سر دیدم

2. Al-Qur'an, 3: 26.

3. می شنوند in the Ms.

ذکر محاربه کردن شاه اسماعیل حسینی صفوی در مرو شاه جان به محمد خان شیبانی و بقتل رسیدن خان مذکور

چون همگی همت و تمام نهمت محمد خان شیبانی در تاخت و یافت عالم مصروف بود و اسیر کردن بندگان خود را معطوف چنانچه بیتی بمشار الیه اسناد می کند و در عالم شهرت [176] دارد و اللہ تعالیٰ اعلم که زاده طبع وی باشد یا نه که، بیت:

یکدم [مرا] ز شوق دلم را شکیب نیست تا مکہ و مدینہ نثارم حسیب نیست

در سال نه صد و پانزده از بجزرت سرور کائنات [915 H] جمعی را بتاخت ولایت کرمان تعیین نمود بناء علیہ شاه اسماعیل صفوی با جمیع عساکر متوجه عرب او شده بجانب خراسان روان شد و خان مذکور هراسان از خراسان رو به مرو شاهجان (116) روان شد در قلعه در آمد تا خواقین شیبانی بتمام جمع شده بمحاربه اشتغال نمایند - چون روزی چند مرو شاهجان محل نزول شاه اسماعیل حسینی شده بمجرد جنگ قلعه و به یکی محاصره و محاربه اختر فتح و ظفر از مطلع مقصود طلوع نمود در خاطر شاه خطور بنمود - یک دو کوچ باز پس بشنید تا محمد خان شیبانی بمقتضی کلمتہ الانصراف قبل اللمکن ہزیمتہ معاودت موکبش را حمل بر فراز نماید و عزم تکامشی کرده بقدم جرات و بہادری از قلعه بیرون آید و چون تدبیر شہای موافق تقدیر الہی بود خان بدر آمدہ ہر چند امراء مبالغہ کردند کہ رفتن چہ ضرورتست سلاطین شیبانی آمدہ باتفاق ہرجا باشد پسرش دویم قبول نکرده بامیر قنبر¹ کہ اعانم² امراء آن خان رفیع مکان بود در غضب شد گفتہ است کہ حالا تو بخود چنان قرار دادہ کہ جنگ نکنی در زابلستان کہ بر سر جماعت اقوام ہزارہ رفتہ شدہ بود قراول بودی ہیچ کاری کہ ازان گویند صورت و قوع نیافت - در جواب خان گفتہ است کہ دران محل کہ شمارا دولت بود من سہ ہزار کس ہمراہ داشتم و میر خسرو شاہ سی ہزار سپاہیان جرار او را منہزم

1 کنبر in the Ms. For Qanbar Beg a leading Uzbek amir see H.S., Vol.IV, pp.508, 511, 513, et. seq.

2 اعانم in the Ms.

ساختم و الحال که از شما دولت [177] و اقبال در انتقال است مرا چه گناه - القصة بجزم رزم
جزم شد و به جد و جهد تمام بخلاف رای خاص و عام دران شروع نموده - شنوی :

ز دولت چو گردد سر کس تهی نپسند دگر روزگار بهی
سراسر خطا باشد اندیشه اش بهر کار برپا خورد تیشه اش
ازان کس که دولت گریزان بود برو فکر و اندیشه تاوان بود
کسی را که زد بخت و دولت لکد نتیجه دهد فکر نیکوش بد

إذا جاء القضاء البصر¹ بالجميع لشكر بحاربه مبادرت می نماید چون التقاء عسكرين دست
می دهد و شاه اسمعیل متوجه وی می گردد و ظفر یافته وی را و بعضی امراء را بقتل رسانیده - و
این واقع در روز جمعه بیست چهارم شهر شعبان در سال نه صد شانزده [916/1510] هجرت واقع
شد و دران روز قمر در عقرب بود و "قمر در عقرب" تاریخ شد (117) -

1. Tr. "When destiny strikes, man is rendered blind or acts blindly".

ذکر نمودن نزول حضرت شاه بیگ بن ذوالنون بیگ ارغون در سیوی و رسیدن حضرت بدیع الزمان از جانب [جانب] تته و سیوستان و توجه فرمودن همگنان بخراسان و وقایع آن

چون واقع محمد خان شیبانی دست داده و حضرت شاه اسماعیل صفوی با استقلال تمام
ولایات خراسان را متصرف شد، دران صین حضرت سلطنت شعاری شاه شجاع بیگ قشلاق¹ در
شهر سبز که به سیوی اشتهار دارد کرده بودند که این واقعه بصحبت رسیده در خلال این واقعه -
شنوی :

شاه سکندروش دارا نشان آئینه روی سکندر و شان
پشت به پشت از دو طرف شهریار هر طرف از هر دو طرف تاجدار
اعلیٰ خاقانی سلطان بدیع الزمان مرزا که از عراق بکچ و مکران آمده بود و از آنجا متوجه بلده
[178] فاخره تته² شد و دران صین جام فیروز بن جام نظام الدین بادشاه تته بود - و مبارک
خان که پسر خوانده³ جام نظام الدین بود بکر و سیوستان در قبض وی ، و یک نوبت در جنگ
سیوی از بسیاری گرما بر لشکر امیر کبیر غالب شده بود و برادر حضرت شاه شجاع دران حرب
بشهادت رسید ، حضرت سلطان بدیع الزمان را هر روزه اندک رعایتی میکردند بالاخره خیال گرفتن
وی کردند ، بیک نوعی خلاص شده فرار نموده بجانب سیوی آمده و چون اجتماع نیرین دست داد -
شنوی :

1 قشلاق in the Ms As the battle between Shaybānī and Shāh Ismā'īl happened in
December قشلاق (qashlāq winter quarters) appear to be the correct reading:
cf fol 174 where it is written as قشلاق
2 تته has everywhere been written in the Sindhi alphabets denoting local pro-
nunciation with four dotes instead of two for t (ٹ)
3 خواجہ in the Ms

نور یکی داده دو لوح جبین¹ لمحہ یکی داده دو نور چمین

شاخ ہم برده دو سرو جوان موج ہم داده دو آب روان

کشت زمین آب دو باران چشید مغز [کذا] جهان بوی دو بستان شنید

سلطان بدیع الزمان بہ شاہ بیگ گفتہ است کہ گرفتن تہ بغایت آسانست ملاحظہ سپاہ و سپاہ گیری ایشان کردہ شد اگر می آئی بزوری فتح می شود و من در ولایت سندہ و تو در زابلستان بہر کس منازعی پیدا شود آن دیگر کومک او شود۔ و کیفیت حال چنانست کہ در محلی کہ از ولایت کچ و مکران متوجہ تہ شد مراحل و منازل بسرعت می بیمودیم در خیل یکی از صحرا نشینان نزول اجلال واقع شد، در آخر روز شورش و غوغابی تمام در مردم آن احشام افتاد بمشآبہ کہ از فزع اکبر و روز محشر نشانہ بود و ہمگنان باوردن چہار پایان خود تاختہ و دویدہ مسارعت می نمودند چنانچہ کہ پایان را دغدغہ شد کہ منازعان و مخالفان با شوکت دارند کہ بقصد ایشان نزدیک رسیدند چون در تفحص شدم گفتند کہ کوک نام کسی است کہ تاخت [179] بر احشام می آورد، امکان دارد کہ ایوم یا روز آیندہ بر ما فقیران رسد و حالانکہ امیر نظام الدین فاضل ہرگز نام مردم آن مواضع را نشنیدہ ہر گاہ میر فاضل را پیش کردہ متوجہ می شویم بہر جا رسم بر وجہ احسن فتح آنجا بعنایت و اہب العطایا دست می دہد شاہ بیگ قبول نمی کند و می گوید کہ شاہ اسماعیل را ملازمت می کنم و از روی اخلاص اطاعت می نمائیم۔ و حضرت مرزا گفتند کہ برادران ما کہ رفتہ بودند و ما رفتیم چہ نوع لطف و احسانی در بارہ ما میان واقع شد با وجود آنکہ کہ حضرت شاہ اسماعیل حضرت اعلیٰ خاقانی مرزا سلطان حسین را بدگفتہ بودند و آنحضرت نوشتہ فرستادہ بودند الحمد للہ الذی و ہب لی علی الکبر اسماعیل الحاصل سلطان بدیع الزبان مرزا و حضرت شاہ [بیگ] و میر سلطان علی بادو پسرش میر عبدالعلی و مرزا شادمان و حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان و بندگان امیر زینک ترخان و بعضی دیگر متوجہ ہرات می شوند۔ و در خفیہ میر سلطان علی و فرزندان بنخواجہ حسن قندہاری کہ از بلدہ سبزہ وار بود پدرش مولانا شمس نام و خواجہ حسن مذکور دیوان باختیار باعتبار شاہ بیگ بود و چون در فن سیاق ماہر (118) و در گفتن شعر و شاعری ہمیش رسا بود چنانچہ

1. نور یکی داد و لوح جبین in the Ms.

این چند مطلع زاده طبع اوست که اکثر بدمیه به تقریب با واقع شد - این مطلع را بحضرت خان هزاره گفته، مطلع:

خضر گر آب حیوان داد ذوق زندگی جان را
تو آن خضری که بخشی زندگانی آب حیوان را
محمد اللہ کہ ہچو غنچہ ز گس دگر بارہ
کشودی چشم از بیماری و کردی کفن پارہ¹
خدارا ای نسیم صبح مگذر سوی رخسارش
کہ می ترسم [1180] کند تحریک زلف خواب بیدارش
روز وفات ہر قلم استخوان با
سربست نامہ اینست ز درد ہنہان ما
چو خواهد کرد باد بی بہاری عاقبت سخم
چو شمع آن بہ کہ بر خود گریم بر سر بستہ میخ²
حضرت مرزا بہجت فہم و طبعش تمام میل بوی بودہ، القصہ بظاہر بہ میر سلطان علی
مستفق بودہ در بند انداختن شاہ بیگ بہ ہمراہی امیر سلطان علی قندہار دست دہد و در خفیہ بہ نواب
شاہی [بیگ] گفت کہ چون من از سبزوارم نسبت تمام با نین درگاہ دارم مرا خلیفہ ساختہ قندہار و
توابع بمن ارزانی دارید تا حاصل آن را بہ خزانہ عامرہ می فرستاد باشیم - و میر سلطان علی بہ
نواب شاہی [بیگ] گفتہ است کہ اگر حضرت شاہزادہ³ او را بقندہار گذارند بعد الیوم اطاعت
تخواہند کرد و زعم آن نیز بود کہ سلطان بدیع الزمان نیز مثل این سخنی گفتہ باشند - و خواجہ حسن
خود سعی بسیار کردہ در تحقق آن کسی را سخن نیست چہنیں مشہور بودہ است کہ حضرت شاہ بیگ
مرتب شرب خمری شدہ سخنان طرفہ سری زدہ - حضرت شاہ گفتہ است کہ او را طلب کردہ
شراب می دہم و معاف میدارم کہ ہرچہ خواہد در مجلس شریف و محفل نیف ما بگوید و کسی
خطاب نکند در چون و چرای سخنان وی - و کس فرستادند کہ او را خبر کن کہ علی الصباح صحبت
خواہد شد، حضرت شاہ و ترا خواہد طلبید - در جواب آنکس حضرت میر مشاورت بخواجہ حسن
قندہاری کردہ - وی از روی مکر و فریب یا نادانی بذروہ عرض رسانیدہ کہ الیوم مقرب حضرت
شاہی نجم ثانی (119) صد [ر] نشین مسند وکالت است و زمام حل و عقد و عنان قبض و بسط امور
مصالح ملک [1181] و مملکت آرای شاہی بکف کفایت و قبض درایت او سپردہ شد و او را در

1. The verse appears to be metrically defective.
2. The verse appears to be defective.
3. ظاہرہ in the Ms.

ملازمت نواب شاهی محل شریف و منزل بس منیف حاصل آمد و شعرای سحر بیان در زمان [در
وصف وی گفتند، که، بیت :

ز ہی گوهرت جوهر آسمانی توتی عقل اول توتی نجم ثانی

ورای و فکر آلت که از وی صادر شود زیراک :

به پیش رای او خورشید تابان را غلط باشد اگر تا دامن محشر گریبان سحر گیرد
و الحال بجانب ولایت فوج: بخت تسخیر خاطر دریا مقاطر به نیت شکار، شنوی :

بر انگیخت آن جرده ، ره نورد کز و رفت رفتار آهو بگرد

بصحرا چنان شد هجوم سپاه که انجم برین دشت هر شام گاه

اگر التماس رود که تا آمدن وی توقف فرمایند دور نیست، بنا برین مقدمات التماس

توقف تا آمدن نجم ثانی کردند - چون این خبر سموم اثر بسمع شاه اسماعیل می رسد دریای غضب

در جوش و سمند باد پای قهر در جلوه و خروش در آمده، گفته است که بسیار بسیار شاه بیگ از کار و بار

روزگار بوده و از عظمت و شوکت و ابهت و سلطنت ما و قهر و غضب ما مبهور و برهمکنان واضح است

که نجم ثانی مرد تا جنگ گل کاری بود، من او را بدین درجه و مرتبه رسانیده ام و الحال کار و بار او

معلوم است رفته شاه بیگ را بقتل رسانید - حضرت عصمت پناه عفت دستگاه دلشاد زمان

الخصوص بحسن الخلق و سقر الاکارم تا جلو خانم که منکوحه شاه اسماعیل صفوی بود زمان [زبان]

بشفاعت آن میر باستحقاق و برگزیده آفاق کشود بذروه عرض رسانید - بیت :

دعا کرد بر شاه و آنگاه گفت که حالیت اینجا نباید هفت

[182] و آن چنانست که قضیه مرضیه الغریب کالائی واقع ست و شاه شجاع توره شما

اندیشه قیاس بسلاطین خود کرده و بطریق دولت خواهی و اخلاص دست به حبل المتین این آستان

رفیع آشیان نمود و خلاف دولت و سلطنت شما از وی سمت ظهور یافت اگر حکم او به قتل فرمایند

نسبت عذر بدامن احوال حضرت شاه نشینند و دیگران پناه باین درگاه نیارند و دست اعتصام بحبل

المتین طیبین و طاهرین نزنند و کار کشور ستانی و جهانبانی چنانچه باید و شاید انتظام نیابد - و مقرر و

معین است که کار دولت اگر بر اساس نیکو کاری بنا کند کنگره، قدرش از طاق مقرنش گردون

بگذرد و ہنال اقبال اگر از جو مبار عفو و احسان آب خورد شاخ و نعتش میوه ، کامرانی بار آورد و سایہ ، سعادت دو جهان گستراند - و چون غضب شاہی در غایت ناقتنہای بودہ گفتہ است کہ حکم کنید کہ بند کردہ مجوس نگاہ دارند آخر تا بہ بنیم کہ چہ روی دہد - حکم شد کہ نواجی کاہدستان گرفتہ در قلعہ اختیار الدین مجوس سازند بنا بر حکم پادشاہی گرفتہ بردند (120) و این ابیات حسب حال آنحضرت گشت - شنوی :

مقدر کہ پرداخت کار جهان   زمن داشت سر قضا را ہنان
چون گیرم پی کاخ دولت کند   قضا افکند زان کمندم بہ بند
و از کاہدستان عالیجاہ مملکت پناہ قدوہ امراء زمان امیرزینک¹ ترخان و حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان نفیر کشیدہ متوجہ قندہار شدند - و دران روز در بلدہ ، فاخرہ ہرات و بلوکاتش اکثر خانہ ہای الوس چغتائی بتالان و تاراج رفت - و بواسطہ گرفتن میر روشن ضمیر دلہای مشائخ و گوشہ نشینان و درویشان و مسکینان [183] بلکہ تمام رعایا و عموم بریاد در جس اندوہ و غم گرفتار شدہ ہمکنان مصراع :

"روی نیاز بر زمین دست دعا بر آسمان"

استخلاص آن میر عظیم الشان را از قادر سلطان مسالت می نمودند و درین وقت شاہزادہ عالمیان نور دیدہ جہانیان - شنوی :

شاہجہان بخت مقر جہان   تاج دہ و تخت نشان شہان
برج شرف چون فلک از ہفت پشت   ہفت فلک حضرت او را بمشت
المخصوص بعنائیت ملک ذوالمنن مرزا شاہ حسن ، بلذید برادرش و حضرت عمدہ امراء الکبار امیر کامل باذل نظام الدین امیر فاضل ، عالیجاہ امارت پناہ ولی ترخان و امیر فقیر احمد و بعضی امراء دیگر در شہری سیوی بودند و جناب امارت مآب امیر قاسم کنک پوش ، مہتر سنبل و غیرہ در رکاب ظفر اتساب شاہزادہا عالمیان -

1. زینک in the Ms.

ذکر ایلغار کردن امیرزاده شادمان میرزا بن امیرسلطان علی ارغون از زمین داور لبشهر قندهار و فتح آن بعنایت حضرت نبیچون و قتل خواجه حسن قندهاری

چون بتقدیر حضرت نبیچون حضرت شاه شجاع ارغون در قلعه اختیارالدین مجبوس گشته میر
سلطان علی با هر دو پسر خود میر عبدالعلی و مرزا شادمان و خواجه حسن قندهاری بعضی از عساکر
شاهی را همراه خود کرده متوجه ولایت قندهاری شوند - چون بولایت زمین داور رسیدند مرزا
شادمان باضطراب تمام و سعی لاکلام ایلغار کرده متوجه بلده فاخره قندهار شد و چون بانجا رسید امیر
شیرم قراء که خواهرزاده عالیجاه امارت پناه امیر نظام الدین شیخ ابوسعید ترخان بود، همان شب از
برج میر شیخ ابوسعید که مابین مشرق و جنوب بلده قندهار است مرزا شادمان را بالا کشیده ذودی
در درون شهر تافته [184] دولت دولت شادمان گفته و سپاهی که در شهر بودند آمده در ملازمت
وی حلقه اطاعت او در گوش جان و غاشیه امتثال بر دوش دل گرفته مطیع و منقاد گشتند و
مضمون بیت استاد سمت ظهور یافت، بیت:

آنجا که یک پیاده فرو کرد جرم او   ملکی توان گرفت به پیروی یک سوار
و باستقلال تمام متصدق بلده قندهار و با امراء که در قلعه بودند مثل قلعه را مضبوط ساخته
در مقام مجادله شدند و بعد مشاورت بسیار همگنان اتفاق نموده بآن قرار دادند که چون حضرت
شاه بیگ در قلعه اختیارالدین مجبوس گشت و اولاد وی در سیوی بی زور و از مادور و خردسالند یا
بضرورت به میرسلطان علی باید داد و اگر حالا به شادمان مرزا قلعه را تسلیم بکنم غرق [کذا] جنوبی
دارد میکن که تعرض کند و بعد از وقوع تعرض پدرش در مکافات آن عاجز شود و اگر حالا باو دهیم
میرسلطان علی مرد به تحمل و وقار است نخواهد گفت که چرا داده اید فاما عهد کرده او را بسوگند
مغالطه قسم باید داد که چون از حسن قندهاری این نوع حرکت شنید [او] قبیح که در بیچ دین و ملت

مستحسن نداشتند و از افعال ذمیمه، قبیحہ شمرده مبادرت نموده او را بقتل رسانی و مرزا شادمان بدل و جان قبول این امر کرده قسم یاد کرد و فی الواقع [مصرع]:
رخنه، کز ملک سرا گنند به

و قلعه نیز به شادمان تسلیم¹ می شود و امراء اعظم القدر کبیر الشان منقاد و مطیع مرزا شادمان می شوند بعد از چند روز که حضرت امیر سلطان علی نزدیک بقندهاری رسند مرزا شادمان که از زمین داوریکه سوار جدا شده بود، با هفتصد جوان مسلح مکمل از عساکر گردون مآثر شجاعیه مانده بودند در قندهار باستقبال پدر بزرگوار بیرون می آید و چون تقبل تراب اقدام والد ماجد [185] مشرف گشته و پاره، راه می رود عرض می دارد که خدمت خواجه حسن را نیز ملاقات کنم و باشارت پدر متوجه می شود به ملاقات حسن و چون بخواجه حسن رسیده بنا بران گفتند که - بیت:

قهر و لطف اندر محل خود نکوست   جای گل گل باش جای خار خار
شمشیر فولاد را از نیام انتقام کشید بر سرش فرود آورده او را بهزار سالکان برابر ساخته -

بیت:

هر که بدی کرد بدی یار شد   هم بدی خویش گرفتار شد
چنانکه - بیت:
پیر هری قدوه انصاریان   روجه الله بروح لحنان
فرمود که بیت:

بد مکن که بد افتی   چه مکن که خود افتی
چون مشهور است - بیت:

از صحبت ناکسان برهمیز چون همیزم خشک ز آتش تیز
میر مقصود سرخ (121) که از امراء خاقان گردون اعلاء سلطان حسین مرزا بود و مصاحب تمام بخواجه حسن قندهاری داشته مصحوب وی می آمد که او نیز بقتل رسید و مضمون فواجی آیت کلام ربانی "و من یعمل مثقال ذره شرأیره"² حسب حال قبیع افعال حسن قندهاری شد -

1. مسلم in the Ms.

2. Al-Qur'ān, 99:8.

Eng Tr "And anyone who has done an atom's weight of evil, shall see it."

ذکر محصن شده حضرت ممالک پناہی امیر سلطان علی و
 اولاد از قلعه قندہار و بیرون از امراء حضرت شاہ اسماعیل
 ملک سلطان محمود و فرخ افشار و غیرہ در محاربه و مقاتلہ

و چون حضرت شاہ بیگ مجوس گشت بازار شر و شور تمام رواج یافته در کمان [کمال]
 تیزی و تند شد حضرت مملکت پناہی امیر سلطان علی در بلده قندہار بگلک پندار و راییت پیشوائی
 و فرمان روانی مرتفع ساخته والئی ولایت مذکور گشت و حضرت شاہ اسماعیل صفوی حکم فرمود کہ
 حضرت سلطنت منقبت خلافت منزلت ملک سلطان محمود بن شاہ یحییٰ بختانی و شاہ رخ افشار و
 احمد افشار [186] و فتحی بیگ باچندی از امراء پایہ سریر شہای منازل و مراحل بیموده فتح بلاد
 قندہار نمایند - و آن جماعت در سال نہ صد ہفتہ [917H] بعسا کر بر [کذا] قلعه قندہار آمدہ امیر
 سلطان علی را و اولاد او را محاصره کردند - و حضرت امیر سلطان علی را در کمان داری¹ و تیر
 اندازی مہارتی تمام و شہرتی لاکلام بود - گویا این ابیات در شان وی گفتند کہ - ابیات :
 کند بحکم ز پیکان تیر موی شکاف ہر از تار و یکتار موی در شب تار
 چنان بہ تیر سیاہی دیدہ بر گیرد کہ دیدہ را نرسد ذرہ فی ازو آزار
 مصدق این حال و راستی این مقال آنکہ در روز اول کہ عسا کر مخالفان بگرد قلعه آمدند
 شخصی آمدہ میر و اولادش را دشنام ہاداد و بسی سخنان زیبان راند - حضرت میر سلطان علی فرمودند ،
 بحضار آن موضع کہ اگر تیر این فقیر از مشینت تقدیر الہی و عنایت نانتناہی روان گردد و بدہان
 این شخص زخم و چون انداخت بقضاء الہی بر دہانش آمدہ شوگون و تعال نگون ایشان شد - و ہر
 شب - شنوی :

ببالای آن قلعه مشعل دوان چو بر آسمان نجم ثاقب روان
 غریو نفیر از فلک تاب برد ز چشم کواکب دہل خواب برد

1. گمان داری in the Ms.

و از جانبین صبح و شام بلک علی الدوام در محاربه و مجادله و مقاتله اشتغال می نمودند و تمام اوقات بحال خراب و قرار نبود و از بیرون - شنوی :

بر آتش شد از سنگ آتش حصار
ز دو ابرو از سنگ باران رسید
چون انجم که این نیلگون بارگاه
نه بر برفت و نه افتاد سنگ
فلاخن زمه کرده سنگ از نجوم
ز انجم فلک پر ز پیکان شده
بلا ز آسمان بر زمین آمده

بز افروخت رعد آتش کار زار
تفک همچو ابر بهاران رسید
مشبک هزار از خدنگ سپاه
ز بس در هوا گرد میدان جنگ
فلک کرده [187] در کسینه خواهر هجوم
ز تیری که بر چرخ گردان شده
ز دیوار و در سنگ کین آمده

و در خلال این احوال یک برج افتاده چون مخالفان مشاهده نموده اند - بیت :

سوی باره جنگ آوران تاختند به تدبیر دیوار پرداختند
امرای که در شهر بود و حضرت مملکت پناهی امیر عبدالعلی بن میر سلطان علی و حضرت
نواب مرزا محمد عیسی ترخان پیش شده در سر آن برج جنگ می کردند - شنوی :

گروهی ز مردان کار آزمای بمیدان مردی نهادند پای
پی جنگ دانان هر پر شکوه پر از سنگ دامان مانند کوه
بهم کوه و دریا بجنگ آمده جهان را خصومت به تنگ آمده

تا مردم بکومک رسیده پالاهنای شتر را بر بالای برج افتاده سپر محاربه ساخته به تیر اندازی
اشتغال نمودند تا دفع آن جماعت شد (122) - و چون محاصره بتطویل انجامیده و دفع ایشان در
وسع و مقدور امیر سلطان علی نبود و نیز خبر استخلاص شاه بیگ را شنیدند امیر عبدالعلی¹ که ولد
کلانش بوده بکابل بطلب حضرت سلطنت شعاری کیوان مداری سلطان ناصر میرزا فرستاد که دفع
آن جماعت نماید - و قبل از رسیدن سلطان ناصر مرزا قزلباشان بچند روز رفته در قلعه شال جنگ
انداخته قلعه را گرفتند (123) و حضرت تیجیه السلاطین العظام مرزا ابو محمد بن شاه بیگ و مرزا

1 عبد علی in the Ms.

عبداللہ نام ولد شاہ بیگ کہ بطفولیت بجوار رحمت حق متواصل شد (124) - و حضرت سلطنت
منقبت سلطان محمود خان و بعضی دیگر را بردند و حضرت سلطنت شعاری ملک [1188] سلطان
محمود ہمشیرہ عالیجناب سیادت مآبی عصمت ایابی سید بیگم کہ از اولاد میر بزرگ ترمذی بود (125) و
نواسہ مولانا لطف اللہ صدر در نکاح خود آورده سید بیگم را نیز بہ سیستان برد و بعد ازان حضرت
شاہ رخصت داد کہ ایشان را بجانب قندہار بفرستند - پس شاہ بیگ و تمامہ بقندہار آمدند از بلده
ہرات وغیرہ -

ذکر مجوس ساختن شاه بیگ را امراء خراسان در قلعه اختیار الدین به تقدیر رب العالمین

و حضرت شاه بیگ بقلعه اختیار الدین در بند نا پذیر حسب گفتار - ع
تو باقی مان ما را با تو کار است¹

ذات عرش استقامت آنحضرت را در میان اعدای بر عزامت در حفظ و حمایت کرم خود
محموظ می داشت و سرو ارغون لیزدی بفرمان امداد سرمدی ناوک های زهر آلوده مکامید دشمنان را
هدر و روع و دفع و منع از گزند آنحضرت محروم و معزول میگردانید - شنوی :

گروه دشمنان با صد تنهای ولی او ایمن از حفظ الهی
خلل سازد خراسان سرو آزاد نمیراند چراغ ماه را باد
حسود از کین نیابد جز حد مزد که در دو بحر ایمن باشد از دزد
کسی که اورا خدا نعم الوکیل است برد آتش چون گلزار خلیل است
و هر چند روز بحضرت مخدومی قطب الاقطابی شیخ جلال الدین ابو سعید پورانی کس فرستاد
استدعای فاتحه جهت استخلاص خود میکردند و آنحضرت دلداری داده خبر مهتمن تسکین خاطر عاطرش
می فرستادند و از جمله قواعدی که بحسب آخرت بحضرت شاه بیگ رسید آن بود که چون اساس
جمله مکافات مفتح جمع خیرات داخل همه منازل رفیع معاملات منع قلبی و قالبی توبه است که
آلودگان الواث ذنوب [189] را جز حصول آن مطهر و پاک نگردانند از شرب خمر و اکثر گناهان
کبیره توبه النصوح فرمود بعد از آن [شنوی] :

تمنای لذات می را بهشت باندیشه سلسبیل بهشت
بشاهد نیالود دامان پاک که حوران به انداز شیاطین خاک
رباعی حضرت شاه طهماسب² صفوی درین وقت مناسب نموده - رباعی :

1 The line appears incomplete.

2 طهماست in the Ms.

چندی¹ ز پی زمره سوده شدیم یک چند بیاقوت تر آلوده شدیم²
 نیز از زبان گهر نثار آن سعادت یار استماع دارم که دران حین بنا بر حدیث رسالت
 حضرت سید المرسلین که " من اعتق رقبتہ مومنتہ اعتق اللہ تعالیٰ بكل عضو منها عضواً من
 النار"³ آنچه از بندگان ذکور و اناث که در قید بندگی ایشان بوده دران حین بہتمام آزاد کردند۔

1. چند in the Ms.

2. The next verse of the quatrain is missing in the Ms., perhaps left over in scrib-
 ing as no place has been left for the missing verse.

3. Bukhārī, Bāb Kaffārāt: 6: al-Mu'jam al-Mufharis, Vol.4, p.121.

ذکر خلاص یافتن حضرت شاہ شجاع از غون بعنایت حضرت بچون از قلعه اختیار الدین بعنایت مالک یوم الدین

حکمت بالغہ قادر حکیم تعالیٰ و تقدس کہ وقوع ہر امری بوجود سببی از اسباب سقوط [کذا] گردانیدہ و حصول ہر مقصودی بتوسط وسیلہ مربوط ساختہ شغل خطر سلطنت را کہ نطل مرتبہ الوہیت است بدو خصلت از خصال پسندیدہ انسانی باز بستہ ، اول رای ثاقب¹ کہ چون شب حادثہ نیک تیرہ شود پرتو انوارش راہ بمیامن بجانب تواند برد ، بیت :

برای لشکری را بشکنی پشت بہ شمشیری یکی تا صد توان کشت
و دوم جماعتی کامل کہ ہنگام تلاطم امواج بحار حرب بقوت قلب پائی جلادت و ثبات
توانند فشرد - بیت :

بجای کہ کار اندر آید بہ تنگ جگر باید آنجا و لظنی درنگ
فاما بہ حسب رتبہ رای پر شجاعت اقدام است و افضل و نواید تدبیر از عواید [190] شمشیر و ترا تم است و اشمل - القصہ مہتر سنبل فام از بندگان پایہ سریر ملک مصیر شاہ شجاع
کہ در آخر بفتحی خان ملقب عنایت و عاطفت گشت (126) - [بیت]:

برای صواب و بصدق درست باہنگ رفتن میان کرد چست
با موازی دہ نفر (127) از ملازمان باخلاص آنحضرت مثل عالیجاہ امارت و حکومت پناہ
امیر قاسم کنک پوش (128) و عالی جناب امارت مآب خواجہ حبیب فراہی و قاسم مولانا احمد
باغبان کہ قورچی آنحضرت بود و چند جوان دیگر باستصواب حضرت شاہزادہ عالمیان و نور دیدہ
جہاننیاں مرزا شاہ حسن و عالیجاہ مملکت پناہ ، امیر نظام الدین فاضل از بلدہ سیوی دو اسپ زر بار
کردہ متوجہ بلدہ فاخرہ ہرات می شوند و چون بنوہی [بنوہی] قندہار می رسند امیر سلطان علی اطلاع
یافتہ موازی پنجاہ جوان بگرفتند ایشان میفرسند بعضی ہمراہ زرباروان شدہ ہفت ہشت نفر دیگر
بجنگ اشتغال نمودہ داد مردی و مردانگی دادہ این پنجاہ نفر را مغلوب می سازند و تا لشکر مغلوبہ

1 سابق in the Ms

خبر رسانیده پسران امیر سلطان علی متوجه شده ایشان از بیراه بمقصد می رسند و اکثر این را
 بمعاونت خواجه حبیب بوده که هر جا بجواسپان و خوراک احتیاج می شده در آبادانی درآمده گرفت
 ایشان می رسانیده لاجرم برتبه حکومت قلعه تیری که از عظیم قلاع زا بلسان است مفوض گشت -
 و در خلال این احوال اهل تجار^۱ علی الخصوص قوم فرنگ بدیوان شاهی رفته عرض کردند که
 انیت راه هند را بسته بذات عدیم المثال شاه شجاع است و الا مثل سالهای سابق راه بسیار خواهد
 شد و اقوام هزاره و افغان هزار نوع که مرضی خاطر ایشان بوده بتجار همان نوع معاش میگردند الحال
 [191] ازین تشویش فارغ البال بودیم اگر شما خلاص می سازید ما دو بیست هزار کنگی [درهم] می
 دهم - و چون فتحی خان و میر قاسم آمدند بامراء شاهی مثل لاله بیگ و بعضی دیگر که در خراسان
 بودند عرض کردند که حضرت شاه بیگ بروشن دلی چون نور شمع بر سر آمده بود و براسی چون سرو
 سی از ریاض ملک بر آمده و شعله محبت آن خاندان را چون حرارت غریزی در دل جای گیر
 داشت حضرت مرزا در بند انداخته اید و باعانت شما قندهار را گرفته نوای مخالفت و منازعت بر
 افراختند، الحال سوداگران بما قرض می دهند بهر یک امراء شاهی اسپ که لائق باشد و میر اخور
 ایشان در بازار خورش کند جهت ایشان بخریم و صحبتی ساخته میرزا بگذارید تا اسپ هارا بگذاریم -
 و زری که سوداگران قبول میکنند سند بدهند که مستخلص شدن مرزا و نمایند و رخصت اسپ
 خریدن یافتند و هر اسپ که خریدند در سرپول حضرت پیر مجرد خواجه ابوالولید در سرای مولانا محمد
 مشرف دیوان مرزا سلطان حسین (129) که خالی بوده نگاه می داشت تا آنکه آن مقدار اسپ شده
 که کسی پیاده نماند و خیال آن جماعت چنان بود که بی هوش دارو در طعام کرده بکسان که به
 محافظت حضرت قیام اقتدام می نمایند در قلعه بدهند و حضرت میر قبول این امر نمی کردند -
 چون مبالغه بسیار شد حضرت میفرمودند به نهتر علی رکاب دار که رفته پیش مخدومی ارشاد پناهی
 جلال الحق و الحقیقه والدین شیخ ابو سعید پورانی عرض کن احوال مرا و خاموش تا چه
 فرمایند و گاهی درین ایام کسان حضرت میر آمد شد می کردند درین روز آنحضرت آبافت سرخمه
 فرستادند و فرمودند [192] که این را بخود جامه سازید و خاطر جمع دارید که وقت استخلاص شما

1. بخار in the Ms.

شد و دعای¹ نوشته فرستادند که خوانید که نجات اکثر انبیاء علیهم السلام ازین دعا بوده و بعضی اولیاء مومنان بوسیله این دعا نجات یافتند و دعا اینست: " لا اله الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین"² چون مہتر علی آمدہ سخن آنحضرت را عرض کرد و دعا را رسانید - حضرت میر فرمودند کہ بگوئید کہ درزی متعدد این جامہ را طیار سازند کہ چون باتمام رسد در گریختن سخن نداریم و چون بطرار اتمام رسید بی ہوش دارو در سنبوسہ کردہ در شبی کہ باصدق این مقال است - شنوی :

شب خوش ہچو صبح زندگانی   نشاط افزا چو ایام جوانی
ز جنبش مرغ و ہای آرمیدہ   حوادث پای در دامن کشیدہ
درین بستان سرای پر نظارہ   نماندہ باز جز چشم ستارہ
سگان را طوق گشتہ حلقہ دم   دران حلقہ رہ فریاد شان گم
کند خم اندر خم تابدار   چو گیوی مغ بچگان قتنہ بار

انداختہ بجانب درون شہر پایان آمدند و خواجہ حبیب بن خواجہ شاہ فراہی کہ از اعیان مردم فراہ بود حضرت مرزا بر پشت خود برداشتہ از راہی کہ آب بہ خندق درون شہری آید برون بردہ است و در بازار اسپ کہ در بیرون قلعہ است اسپان خاصہ را نگاہ داشتہ منتظر مقدم نجستہ اثر آن حضرت بودند - چون بہ مقصد رسیدند حضرت میر کبیر بر اسپ او ہم باد سیر سبک تگ کہ از غایت سرعت بہنگام دویدن بر ایام ماضی سبقت نمودی و بوقت کشیدن عنان زمان مستقبل را طرفہ العینی دریافتی و سیر سبکش بحدی³ کہ اگر بر چشم خفتہ جولان نمودی لذت [t193] خواب خویش از وی زائل نگشتی و اگر بر تیزی شمشیر عزم سیر کردی مانند اولیاء ز پل صراط بسلامت بگذشتی و درویشی مانند قضاء آسمانی شافتی و در بلندی مانند دعای مستجاب بالارفتی - بیت :

سمند گرم رو گردان بمیدان   کیت خوش عنان در عین جولان
و باقی ملازمان کہ در رکاب ظفر اتساب بودند بمعنان گشتہ از مقام محمود بطالع مسعود

1 رعایتی in the Ms

2 Al-Qur'an, 21. 87

This is the prayer which according to the Qur'an the prophet Jonah (A.S.) recited as a repentance while he was in the stomach of the fish. It was accepted and he was released from the confinement.

3 ہدی in the Ms

رایات همایون را بعنایت پروردگار بجانب قندهار معطوف داشته اند - علی الصباح که امراء شاهی را اطلاع از رفتن حضرت میر حاصل شد در شهر و بلوکات از الوس چغتائی هر کس مانده بود خاهنای ایشان بتاراج حادثات بغارت و تالان رفت فاما تمام خراسان را دران رود بهجت و سرور و خوشحالی و حضور بواسطه استخلاص آنحضرت روی داد - و چون بنزدیک شمال می رسند شاهزادهای عالمیان حضرت میرزا شاه حسن و سلطان بلذید و قدوة امراء کبار در شجاعت و سخاوت کامل میر فاضل و سایر امراء بدولت ملازمش مشرف می کردند - چون بکوتل پنج مادرک می رسند جماعتی از افغانان موازی دو لیست یاسیصد بودند مانع عبور ایشان گشتند حضرت میر با امراء گفت که این جماعت افغان موازی دو هزار مرد بودند که من بریک و روز جز [کذا] ایشان را بجانب هلمند¹ روان کردم و شمایان همه درین مقام بودید که جز از رعایانی که مال از ایشان بدیوان رسد جلای وطن باید ساخت من ملاحظه این روز می کردم که باین مقدار مردم که بقیه مانده این نوع مانع می شوند اگر بتمامه می بودند عبور ازین کوتل بچه نوع توانستی کرد - و چون آمدن حضرت میر به تحقیق پیوسته [194] که در نواحی شمال نزول اجلال فرمودند عساکر نصرت نشان مشار الیه که بضرورت پیش بندگان میر سلطان علی و اولادش ملازم شده بودند فرار نموده پیش حضرت میر روشن ضمیر آمدند الاقلیلی که بنا بر بعضی ضروریات مانده اند، بلی، ابیات:

فلک در آب زد نقشی ولی بود	چون نقش روی آبش بی بقائی
درای چرخ زد بانگ مخالف	پشیمانست ازین هرزه درائی
چه پروا کوه آهن را ز تیری	ز شدت کودکی یابد ربائی ²
اگر غایت شود خورشید تابان	بود روشن که ظلمت زدائی ³

1. هلمند in the Ms.
2. The first line appears metrically defective.
3. Both the lines appear metrically defective.

ذکر طلب کردن امیر نظام الدین سلطان ارغون حضرت
سلطان ناصر مرزا از کابل و بلده قندهار را تسلیم کردن و در
آمدن حضرت شاه بیگ در بلده قندهار و کوس مخالف گرفتن

چون جناب امیر عبدالعلی بن امیر سلطان علی در بلده کابل به عز بساط بوسی حضرت سلطان
ناصر مرزا مشرف گشته اظهار آمدن ایشان بقندهار کرده جلو ریز متوجه قندهار گشت و قزلباشان
خود قبل ازان متوجه خراسان گشته بودند - شنوی :

چون آمد بان ملک فرخنده فر ندید از سپاه مخالف اثر
چون بلبل عنان سوی گلزار تافت گل انجمن بی خس و خار یافت
و چون موکب عالیش نزدیک رسید امیر سلطان علی بدر آمده قندهار را تسلیم نموده - چون
شاه بیگ مطلع می شود از نواجی شال متوجه ملازمت سلطان ناصر می شود به نیت آنکه مهمان امور
سلطنت آن شاهزاده را از پیش خود گرفته یک نوع دیگر کاری سر کند آخر چنان باز نیافته که در
خیال کرده بود - و شادمان مرزا گستاخانه سخنان گفت که نه فراخور حال و احوال او باشد - و
حضرت میر نیز در شتی ها کردند - بالاخره بان رسید که جنگ شود و چون [195] ایشان بقندهار
حضرت میرزا سلطان ناصر داده بودند امراء مرزا در میان ایشان دخل نمی کردند و اگر احیاناً بتکلم
در آمدی از جانب امیر سلطان علی و اولادش سخن می کردند از سبب شاه بیگ و اولادش بسی
مغموم و محزون بودند - و امراء ارغون و ترخان و غیر آن که نام و اسم و رسمی داشتند مع کوچ در
آوردی [اردوی] حضرت سلطان ناصر مرزا بودند - بالاخره مرزا بان قرار دادند که قندهار را به سید
بیگ (130) داده و اولادش را بکابل برده همانجا ولایت بدهند - و بدین نوع خبر فرستادند و چون
دعای درویشان و گوشه نشینان از صلحا و عابدان بلکه اکثر خلایق جهان که جهت دوام دولت آن
خاندان عظیم الشان صبح و شام بلکه علی الدوام سمت ظهور می یافت و نیز عالمیان در سایه عدل
و احسان ایشان در امن و امان آسوده حال و شادمان روز می گذرانیدند اسباب سلطنت و ایالت

آنحضرت از ممکن غیب به نوعی روی می نمود که دیده بصیرت عقل دران حیران و اندیشه عقل عالم در فهم حکمت آن سرگردان می ماند - شنوی :

بنوعی شدی کار او ساخته که دادش ز هر گونه پرداخته
کز اندیشه عقل حیران شدی چه هر چیز کان خواستی آن شدی
و خود در عالم فکر و تدبیر سرآمد سرداران عالم بود و رای حکمت آثار وی بمشابه و مرتبه که ،

ابیات :

گاه تدبیر امور ملک داری عقل کل پیش رای انورش میکرد عرض اشتباه
گر دو عالم بر سپاه خصم بودی غم نداشت کئی نیفتد آنکه حفظ لیزدش دارد نگاه
در روزی که موعده بود که طبل کوچ زده متوجه کابل کردند حضرت میر مذکور فرمودند که بنا
بر حکم عالی متوجه کابل می شویم میکن که دیگر عمر وفا نکند که قبر والده و برادر [196] خود را
طواف کنم اگر حکم باشد رفته فاتحه خوانده وداع نمایم بعد از رخصت یافتن بهمراهی دو شهزاده
کیوان ارتقا شاه حسن مرزا و سلطان بلزید مرزا برون شهر قندهار می آیند رعایا بلکه عموم برایا از
کلان و خورد وزن و مرد دست استغاثه در دامن آنحضرت زده بفرع و گریه می گویند که رفته ما را
بدست ظلم سید بیگ می گذاری ، ما را چه حال پیش خواهید آمد و بچه منوال روز ما خواهد گذشت -
حضرت میر فرمودند که اگر شمارا سلطنت مای باید هجوم کرده در برهما حاضر شوید و هجوم عام شد
مرد وزن بر بالای برج دویده دست به شمشیر و تیر و سنگ و آنچه میسر شده بود و دروازهها بستند -
شنوی :

باقبال بنشست صاحب قران ز فرش همه ملکت شادمان
بر آراست آن کشور از داد و دین شد آن ملک ازو رشک خلد برین
هنال عدالت چون بار آورد ثمرهای دولت بهار آورد
بود تا ابد نام عادل بجای بس است اینکه عدلست نام خدای
و چون خبر بمردم سیوی و شمال رسید همگنان روی نیاز بدرگاه بی نیاز بر زمین تواضع نهاد

الحمد لله الذي نصر عبده و اغر جنده¹ خوانده گفتند - ابیات :

چه پرتو است که اقبال بر جهان افکند   چه غلغلہ است کہ دولت در آسمان افکند
غبار موکب شاهست یا نسیم بہشت   کہ بوی امن و امان در مشام جان افکند
و ہر چند نواب سلطان ناصر مرزا پیغام ہا بہر نوع فرستاد درجہ قبول نیافت - حضرت
نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان و خال² نجستہ مال ایشان حضرت امیرزینک ترخان و مسکین ترخان و
میر فرخ و باقی امراء جوانان ارغون و ترخان و غیرہ را بہ کابل بردند - این واقعہ از روی
[197] تخمین در سال نہ صد و ہفدہ [917 H] بودہ است -

-
1. Meaning "Thanks to Allah Who gave victory to (His) servants over the arrogant.
  2. مال in the Ms.
-

ذکر محاصره کردن فتحی بیگ که از امراء شاه اسماعیل بود بلده
زمین داور و مستحسن شدن امیر اروس ارغون در حقیقت

در حفظ حضرت بیچون

در سال ہنصد و نوزده [919 H] از ہجرت خاتم المرسلین فتحی بیگ کہ از جملہ امراء نقادار
حضرت شاه اسماعیل بود از کمال کم اندیشگی بعرض شاه رسانید کہ اگر چندی امراء عظام و عساکر
گردون مقام باین بندہ کوک شونہ امید است کہ علیٰ سرع الحال ممالک زاہلسان مفتوح گردد و
دران ولایت خطبہ و سکہ بنام نواب شاہی خواندہ شود۔ و بسی در دیوان شاہی می گفتند کہ قندہار
بہ جہت سپاہی بی مثل است: بہت آب و علف و تاخت و باخت و غالباً از سکندر نامہ، شیخ نظامی
باین وادی افتادہ کہ۔ شنوی:

در آمد دران شہر مینو سرشت کہ ترکانش خوانند فرح بہشت
بہاری بدیدہ بدان نو بہار پرستش گہی نام او قندہار¹
و شاه قندہار را نامزد وی نمودہ حکم شاہی صادر شدہ بود کہ حضرت سلطنت شعاری ملک
سلطان محمود از سجستان و لکان [؟] [کذا] از اوک سیستان و داروغہ، فراہ و بعضی امراء دیگر بکومک
او حاضر شونہ چون دران سال آمدن عساکر و حدوث نوایر و کمی زراعتہ و تفرق رعیت و عدم
فیضان غمام الہی و فقدان لمعان نیز عاطفت پادشاہی در سال مذکور خصوصاً در دارالسلطنت ہرات
قحطی در غایت شدہ و غزلی در ہنایت صعوبت روی نمود۔ یوماً فیوماً شیوع آن بلیہ سمت تضاعف
و تزايدی پذیرفت واللہ در قائلہ، بیت:

چنان قحط سالی شد اندر دمشق کہ یاران فراموش کردند عشق²
و بعضی [1198] ازان مردم کہ بقدر دنیوی داشتند گروہ ایشان آب شدہ بصد جان کندن

1. The fourth line appears incomplete. However, these lines are not found in the *Sikander nāmah Barrī*, Nawalkishore ed. 1887.
2. This is the first verse of the *Hikayat*, see *Kulliyat-e-Sa'di*, ed. Nasir Muhammad, *Bāstān*, p.36.

گرده از شور رزق میکنند - بیت :

کرده ام خون می شود تا گرده از شور رزق بیرون می کشم
و اشتیاق گوشت و نان جان بلب و دل به فغان آمدی و در آن حال ، بیت :
مسافر طپان از پی زاد راه طمع کرده در قرص خورشید و ماه
القصه امراء معهود که از جنگ امراء ارغون و ترخان ترسان و هراسان¹ بودند شدت و
صعوبت قحطی را باعث تعویق و تاخیر ساخته علی ای حال حضرت ذوالجلال و قادر پر کمال توفیق
آن نداد که بکومک وی آمده در محاصره زمین داور را اہتمام نمایند و فتح [فتی] بیگ محاصره کرده بود
و میر حسن نکودری و خواجہ علی رئیس شاہی در موکب او حاضر شدہ تردد می نمودند کما ینبغی - و در
درون قلعه عالیجاہ امارت و حشمت پناہ امیر نظام الدین اروس (131) ارغون با بردران خود و اتا
مرید [کذا] نکرد وی میان او و میر حسین نزاع قدیمی بود و در خلال این احوال حضرت سلطنت
منقبت شاہ شجاع در شہر سیوی بیمار بود - و عالیجاہ وزارت و امارت پناہ خواجہ باقی را کہ دران
حین رتبہ وزارت داشتہ بر رسم رسالت بدار السلطنت ہرات رسل خاں فرستاد مع پیشکش لائق و
عرضہ داشت بدرگاہ شاہی و مکاتیب با امراء برودہ بود - جناب مشار الیہ جواب با صواب بیافتہ
معاودت نمود - واللہ اعلم -

1. حراسان in the Ms.

ذکر مریض شدن حضرت نواب شاہ شجاع در سیوی و بعد از صحت کامل یافتن از همانجا ایلغار کردند بجانب زمین داور جہت فتحی بیگ

و در خلال این احوال حضرت شاہ بیگ در سال مذکور در بلده سیوی خیم نصرت انجام
برپای کردند و بقول شیخ نظامی کہ [199] - بیت :

در آمد دران دوزخ تافتہ کزان پشت مای تپش یافته
چند روزی از اصابت عین الکمال ذات عدیم المثال مبظہر الطاف ذوالجلال را مزاج
مبارک از مقام اعتدال بجانب اختلال¹ مائل شدہ بود - خدای داند و خود عالم السرایر اوست کہ
مایہ آلام و اسقام بقلوب و اعیان دو لکش بلکہ بعموم خلایق چنان راہ یافته بود کہ مافوق آن
متصور نباشد - بیت :

تو بادشاہ وجودی چنانکہ دل در تن چو دل سقیم بود (کی بود) صحیح بدن
و تزور بہ مشائخ و مزارات و تصدق بہ ازباب حاجات فوق الحد و الغایات بظہور رسانید
و احمدی میراخور را بہت فاتحہ فایجہ بحضرت مخدومی شیخ الاسلامی جلال ابو سعید را فرستادہ بود -
و ایشان را با ادعیہ ماثورہ طلب صحت وی از شفائی الامراض طلب فرمودند و ہمگنان زبان حال
مترنم این مقال بود، کہ ، بیت :

غمت مباد و گزندت مباد و دزد مباد . کہ راحت دل و آرام جان و دفع غمی
و بعد از چند روز آن خزانہ و نازل من القرآن ماہو شفاء و رحمتہ المؤمنین² و حضرت
شفائی الامم و الاسقام عاجلے فرمود و از وجہات آمال و صفحات احوال نجسہ مالش ظہور دلائل

1. اخلال in the Ms.

2. Al-Qur'an, 17: 82.

Tr. We send down (stage by stage) in the Qur'an that which is a healing and mercy to those who believe.

دولت و مخایل حشمت روز بروز در ترقی بود - شنوی :

منودی چنان از زمستان ودی که دارد بهاری عجائب زنی
قضا باغ جاہش جوار است گفت چه گاہا کزین باغ خواہد شکفت
چون محاصره زمین داور دیر تر کشید اہل قلعه در تشویش و تنقیص بودند - و دران ایام
سعادت انجام کہ خیمہ اقامت بضرورت مرض در سیوی افراشتہ بود روز بروز نسیم غیرت
پادشاہانہ و حمیت خسروانہ آتش داعیہ دفع مخالفان را تیزتر می ساخت و در باغ زندگانی و گلزار
کامرانی از تماشاہی ریاضین نظر ہوش برداشتہ بجای [1200] سرو چمن تیرہ مرد افکن و عوض برگ
سوسن تیغ دشمن شکن را باحمیت پرورش میداد - ابیات :

چون صف آرائی نگشتی ہیچ کارش بر ضمیر جز جهانگیری نگشتی ہیچ چیزش در خیال
کرد ضبط اہتمامش جام عشرت را حرام خواند شرع انتقامش خون دشمن را حلال¹
پیش باز ہمتش سیرغ قاف از روی قدر چون پر سیرغی را کہ بینی بر خلال²
لاجرم بنا بر استیلاء عزیمت و اشہاد شوق این غنیمت از نقصان لاصواب مع ترک
المشورہ اجتناب فرمودہ بانکہ شروع مبارکش در امور عالم بتلقین الہام الہی بود اعیان دولت و
ارکان مملکت ظفر صولت بمجلس فلک منزلت طلب فرمودہ مراسم جانقی و مشورۃ در میان آورد
کہ ایام زمستان گذشت و بہار عالم آری را نیز اکثر گذشتہ و بعضی از فضلا گفتند - بیت :
تو غافل و شفق خون ز دیدہ می بارد کہ روز می رود و روزگار میگردد
و بر مبصران خردمند پوشیدہ نخواہد بود کہ نگاہبان و کف ایدی الناس منکم لتکون آیتہ
للمؤمنین³ کہ در حفظ و حراست من در مہلک ہای غریب و ورطہای عجیب می شتابد حکمت بلند و
نکتہ ارجمند نیست - شنوی :

چہنم دانم از بخت دولت فزای کہ بامن بسی کار دارد خدای

1. بلاک in the Ms. appears to be a scribal error.

2. The verse appears metrically defective.

3. Al-Qur'ān, 48: 20.

Eng. Tr. "... and He has restrained the hands of men from you; that it may be a Sign for the Believers..."

در آسودگی چون مرا کام نیست
 مرا عشرت و عیش رزم است و جنگ
 دهد طبل جنگم نوای رباب
 بوقتی که کاری برآید ز دست
 اولی آنکه لفظ مہمودہ بگذرانیم و از پای
 دست از طلب ندارم تا کام من برآید
 اکنون درین باب ہر کس را حدیث ثواب آمیز و حکایت صدق انگیز بخاطر رسد بموقف
 جلال عرصہ دارد تا ممیز رای صواب نمای در صلاح و فساد آن اندیشہ بتقدیم رساند ہمگی
 ہواداران درگاہ و خدمتگاران بارگاہ چون می دانستند کہ خدنگ ارادہ آنحضرت را روشن جز
 موافق خواہش ثبتست کتبای تقدیر نیست بعد از تقدیم مراسم وای آن سروچمن سرافرازی
 بر سرعت شروع دران امور دلالت نمودند و چون رای عالم آرائش آن بود کہ ہم از سیوی بی آنکہ
 بقندہار آید جلوہ ریز بر رسم ایلغار متوجہ دفع فتنی بیگ شود، کتابتی مشتمل پر معذرتی بحضرت مخدومی
 قطب الاقطابی جلال الدین ابو سعید پورانی نوشتہ فرستاد مضمونش آنکہ اگرچہ اشتیاق ملاقات فوق
 الحد و الغایات است اما بتعجیل رفتن بجانب زمین داور از قبل الضرورات تیح المخدورات معذور
 فرمایند - و چون قریب بمخالفان می رسند بعضی از جوانان عساکر نصرت مآثر قبل از رسیدن
 حضرت شاہ بیگ و مرزا شاہ حسن دست بہ تیر و کمان برد -

1. The first verse of a ghazal by Hāfiz Shirazi see *Diwān*, ed. Sayyid Abu al-Qasim Anjawi Shirazi, 2nd ed. 1345 Shamsi, Tehran, p.71. I am grateful to Mawlana Fazlul Qayyum Nadavi for identifying it.

ذکر رسیدن عساکر نصرت مآثر شاه شجاع به زمین داور

چون شد غزال باندک تیربارانی فرار نمودن بیت :
سواران لشکر کش پیش رو که بردند پیش از شه آنجا گروه
نموده بودند فتحی بیگ بجانب خراسان متوجه گشت و سرکرده به آن عساکر نصرت قران
حضرت نواب کامیاب مرزا عیسیٰ ترخان بود و دران شیوه فتح بیگ [فتحی] با چهار پنج هزار سوار
نامدار فرار برقرار اختیار نموده دران شیوه علامات وان چندنا لهم الغالبون¹ را حسب حال خود
ساخته - بیت :

چو لشکر خراسان شود در ستیز نیابند چاره مگر در گریز
[202] از هول جان و دہشت شمشیر بران نیم ساعت نجومی در مسح مکان قرار نتوانست
گرفت بالضرورة یکسر متوجه دارالسلطنۃ ہرات گشت - و فی الواقع درین گریختن حق بجانب فتحی
بیگ بود چرا کہ محاربه اش باجماعتی دست داده کہ اباعن جد کار ایشان رزم آوری و محاربه گسترہ
بست و ہمین جماعت مکرر را در برابر خاقان عالی شان مہر لوار میرزا سلطان حسین بائقرا² انار اللہ
برہانہ ، تصفیہ ، صفوف کردہ دم از استعلا و تفوق زدہ اند - و بالاخرہ بصلح انجامیدہ و جوانان
ارغون و ترخان و یکہ جوانانش ہمیشہ بی توانا در رقص و سماع محاربه و مجادلہ اند ہر گاہ این نوع
غنیمت پیدا شود وی را غنیمت غیر مترقب می دانند - و کارزار و پیکار ہر یک از جماعت ارغون و
ترخان کہ در لشکری یکی از سلاطین زمان بودند کارہای ایشان در تاریخہ آن سلاطین ذرودہ مکان
مذکور است - فاعتبرو یا اولی الابصار³ و حضرت سلطنت منقبت شاہ شجاع بیگ براتل و
اوروق فتحی بیگ را تمام گرفت و نقارہای او را بدولت مآبی امیر عبدالرحیم غوری عنایت کرد

1 Al-Qur'ān, 37: 173

Eng. Tr. "And that Our forces they surely must conquer".

2 بائقرا in the Ms was corrected by indicating ق (q) on the margin.

3 Al-Qur'ān, 59: 2

Eng. Tr. "O ye with eyes (to see)!"

که کلان تر ولایت غور بود که سابقا والئی آن ولایت حضرت امیر عبدالعلی ترخان بوده - و حال بران منوال بوده که بسی از عساکر نصرت قران اضطراب کرده اند که عقب رفته کوچ فتنی بیگ را بگیریم بلکه از پیش ما بدر رفتن او مشکل است، آنحضرت فرمودند که خاطر دریا مقاطر شاهی در میان است و عیال او خودگناه ندارد -

متوجه شدند حضرت شاه شجاع ذروه مکان بجانب غرجستان جهت دفع کردن برآورد و شاه و بواسطه نزول و اجلال حضرت سلطان ناصر مرزا بقندهار برگشتن از راه

و چون فتح نمودن فتحی بیگ روی داد [1203] بموجب دلخواه دوستان حضرت شاه شجاع عنان سمند گردون مانند بجانب غرجستان معطوف فرمود از همانجا که فتح روی داده بود و باعث رفتن آن بود که در سال هنصد هژده [918 H] که خواقین شیبانی فتح بلده فاخره هرات و ولایاتش نموده بودند (132) و در قسمت خراسان را به تیمور سلطان بن محمد خان شیبانی ارزانی داشت و چون آواز آمدن حضرت شاه اسماعیل صفوی شنیده متوجه ماوراءالنهر گشت که بسلاطین دیگر ملحق شود و عالیجاه امارت پناه امیر ابوالقاسم بخشی (133) که از جمله امرا حضرت اعلیٰ خاقانی سلطان حسین مرزا بود و بعد ازان ملازم محمد خان شیبانی شده بود به تیمور خان بن محمد خان شیبانی در معرضه عرض در آمده گفت که مرا رخصت دهید که رفته بلده فاخره هرات را مضبوط سازم و معین است که شاه اسماعیل بالشکر گران نمی تواند که بسیار باشد بالضروره میرود و بعد ازان معلوم نیست که بیاید و چند نفر اوزبک بخود همراه آورد و مردم مغل غنچی که در نواحی بادغش بودند قزلباشان را در محل فرار ایشان از جنگ، نجم ثانی و خواقین شیبانی و کشته شدن مشارالیه بسیاری را بقتل رسانیده بودند و گناهکاری بودند بوی ملحق شدند - و قبل ازانکه به شهر رسید سید حسین قاضی و میر اشرف تراقی و خواجه محمدی بکله کوش سبزواری که دیوان سلطان بدیع الزمان مرزا بود و پهلوان زاده در باغی و سایر شیعه، شاه اسماعیلی شهر را در بندان کرده مانع در آمدن ابوالقاسم بخشی شدند و میر عبدالقادر در نقیب و اتباع وی و بهجت خصومت عالیجناب نقابت جناب امیر محمد میر یوسف باو ملحق شد - [1204] و شاه محمد یوسف الملوک که در آخر قابض ولایت غرجستان شده بود با میر ابوالقاسم همراه بود و دروازه، خوش¹ (134) را آتش زده جنگ بسیار کردند و

1 خوش in the Ms It was the eastern gate. See note 207.

از بلوکات ہرات از بعضی دیہ ہارعیایا آمدہ بکومک او شدند - شنوی :

ہمہ حلقہ کردند پیمان کند کہ بندند بر کنگرہ شہر بند
کشیدند صف روبروی ^{فصیل¹} بالبرز در جنگ دریای نیل
پری عالم و پارہ اش کوه قاف نہ این لاف باشد نہ (آن) یک گداز
تا آنکہ خبر قراولان شاہی خواجہ مظفر محکمگی و پری سلطان آمدہ جنگ کردہ ابوالقاسم را
مغلوب ساختند و وی رفتہ غر جستان را گرفت و آنجائی بود - و دران سال حضرت مملکت پناہی
میر آورد و شاہ ملازم حضرت سلطنت شعاری خلافت دثاری مہر سپہر دولت و اقبال ^{الخصوص}
بعنائیت ملک المستعان جانی بیگ خان بود - و چون در زمان فرختہ فرجام عالی خاقانی چند نوبت
تحصیل بردہ سرکلہ بی ولایت غر جستان روای گرفتہ و بان مردم آشنا بود و جانی ² بیگ سلطان نیز
بہمان کار فرستادہ بودہ میر آورد و شاہ مذکور پیش میر ابوالقاسم رفتہ واللہ اعلم بچہ صورت وی را
بقتل رسانیدہ خود متصدی حکومت ولایت غر جستان شد - و چون این خبر بہ بلاد خراسان رسید
اکثری از سپاہیان کہ در گوشہ و کنار حیران کاروبار خود بودند الوس چغتائی روی توجہ بجانب وی
آوردند چنانچہ در قندھار در مہمان خانہ حضرت شیخ الاسلامی قدس سرہ اکثر میرزاہائی ³ چغتائی و
جوآنان نامی میرزا سلطان حسین و اولادش بودند بہ مدت دہ پانچ کس نماوند و اکثر اسپ ہای
مردم را از صحرا گرفتہ می رفتند و غیر [از] نوکر حضرت شاہ شجاع بیگ و [205] اولادش سپاہی
نماند - و دستور امیر زاد [ہ] و شاہ چچان بود کہ بعدیک پو ستین کول کہ از پوست گوسفندی باشد و
یک اسپ زیادہ دنیوی نبودہ ازان اسپ را نیز بخشیدہ بود - غرض آنکہ ہر گاہ اسپ پیدا شد دانند
کہ صاحب آن چہ کس خواہد بود کہ عوض اسپ خاصہ وی بگیرد حضرت شاہ بیگ متوجہ غر جستان
شدند کہ اورا بخود طلق سازند یا دفع کنند و مدعائی حضرت میران آن بود کہ - شنوی :

سپاہش کہ اکنون بود اندکی مبادا کزان صد شود ہر یکی
مکن مار را تا توانی رہا کہ گردد بانک زمان اثرہا

1. رو بر صفیل in the Ms.

2. بود و جانی was found written on the margin.

3. مرزا دہای in the Ms.

توان بچہ شیر را دست بست چو گردد قوی مشکل آید بدست
 ہنالش کہ اکنون بود فرش سای¹ بزودی درختی شود عرش سای
 چون نزدیک می رسد خبر آمدن سلطان ناصر بایشان می رسد کہ در بیرون قندہار نشسته
 شاہزادہ عالمیان مرزا سلطان بلہزید و خواجہ باقی دیوان را محاصرہ کردہ نشان عالیشان قندہار می
 فرستد کہ در فلان شب می آئیم و ما از بیرون و شما درون شہر بمحاربہ وی اشتغال می نمایم - آن
 خط بدست کسان حضرت مرزا افتادہ و قاصد ولی عرب نام را بقتل رسانیدہ باستقبال حضرت میر
 روان می شوند و اتفاقاً آن شب میر از راہ دیگر می آید و مخالفان از راہ دیگر می روند و از اوروک
 حضرت میر خلی بدست ایشان افتاد و در روز ہمان شب جناب فضایل مابی و تقوی ایابی مولانا
 کمال الدین موسی طیب (135) کہ خالی از صلاح و صلاحیتی نبود آمدہ بحضرت مخدومی شیخ
 الاسلامی ولایت مثنی شیخ جلال الدین ابو سعید پورانی عرض نمود کہ مردم این ولایت بسیار
 پریشان حال شدہ اند و سلطان [1206] ناصر مرزا خرمن ہارامی سوزد، اگر بخواندن الحرز الیمانی²
 کہ دعای سنی (136) می گویند و پی³ واسطہ حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب رضی اللہ تعالی
 عنہ بخواندن آن شمارا رخصت عالی ارزانی فرمود قرأت فرمایند مزید الطاف ست نسبت بعموم
 خلایق و معین است کہ بہمت و الاہمیت ملازمان این بلیہ دفع شود - و آنحضرت بعد از گذاردن
 نماز خفتن شروع در قرأت آن دعای بزگوار کردند - چون حضرت مخدومی عمی امیر سید احمد و این
 فقیر بیمار بودیم و بسیار بیدار نتوانستیم بود از آواز موزہ علوی آمدن سپاہیان بیدار شدیم⁴ در صفہ کہ
 یکتہ داشتیم در محاذی⁵ آن در عمارت ریسمان کش صفہ دیگر بود کہ حضرت مخدومی بودند مشاہدہ شد
 کہ حضرت شاہ بیگ پیش ایشان نشسته معلوم نشد کہ بعد از اتمام قرأت سنی آمدند یا ساعتی
 پیشتر و این واقع در سال ہنصد و بیست [920 H] واقع شد از ہجرت سید الانبیاء و خاتم النبیین -

1 سایہ in the Ms
 2 حزب یبانی in the Ms
 3 بی in the Ms
 4 بیدار in the Ms
 5 معاری in the Ms

ذکر آمدن شاه شجاع شب بلده قندهار و صلح نمودن سلطان

ناصر میرزای شجاع و دثار و وقایعی که در خلال آن احوال

دست داد

دیگر روز صبح که بحکم ملک فتح، بیت:

خنجر رنشان کشید از سوی خاور آفتاب کرد روشن ربع مسکون را سراسر آفتاب
حضرت نواب شاه شجاع از دروازه ماشور بدر رفته بالکل لشکر نصرت اثر مہیا استاده بود و
حضرت سلطنت منقبت خلافت منزلت سلطان ناصر مرزا نیز باصف راست کرده پیش آمده بودند
دران اثنا عالیجناب امارت و شجاعت ایاب امیر سید یوسف قاضی و پسر عمش ہر دو جوان عنان
مرکب تیز و تگ بجانب [207] قول آن حضرت منعطف ساختند بہ شمشیر کہ برق صفت پیکر
دشمن را بکوه جلال بود بیک حملہ بشگافتی و صاعقہ کردار عمی خصمی را کہ در نزاع و پیکار گذشتہ بود
بیک اشارت پنداختی برایشان حملہ بردند و عساکر آن سلطنت شعار کوچہ دادہ پسر عم امیر سید
یوسف را گرفتہ نزد سلطان ناصر مرزا بردند۔ فرمود است کہ حقیق است کہ این چنین جوانی را
بقتل رسانند مجوس ساختند۔ و چون حضرت مخدومی شیخ الاسلامی بہمت صلح با اردوی مرزا
سلطان ناصر تشریف قدوم ارزانی فرمودند باستغاثہ والدہ آن جوان از مرزا ناصر طلب گناہ او کردہ
بشہر آوردند۔ و جناب امیر سید یوسف غازی خود بیرون آمد بسلامت۔ و از جانبین استدعا رفت
کہ حضرت مخدومی شیخ الاسلامی قطب الاقطابی شیخ جلال الدین ابو سعید پورانی بیرون رفتہ گفت و
گوی صلح و مصالحہ فرمایند۔ و چون صلح قرار یافت مرزا سلطان ناصر را فرمودند کہ سوگند یاد کنید کہ
پسر شاه بیگ نبائید۔ آن حضرت فرمودند کہ شرم می دارم و بالاخرہ سوگند یاد کردہ صلح استحکام
یافت، و بعد ازان متوجہ کابل شد۔ و چون بصوب شہر صفا میرسند از جانب کابل حضرت
پادشاه دین پناہ ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ کہ از محاربہ حضرت معدلت پناہی عبید اللہ خان

1. سر in the Ms.

بتقدیر حضرت الہی شکست یافتہ بجانب حصار شادمان رفتہ بودند و مصلحت بودن دران ولایت بدانستہ اند بسرعت برق مخاطف و ریح عاصف متوجہ کابل گشتہ اند و چون بدولت و اقبال نزول اجلال در بلده فاخرہ کابل واقع شد امیر فضلی نام کہ از امراء [۱۲۰۸] کبار مرزا سلطان ناصر بہ محافظت کابل متعین بودہ اقبال وار متوجہ رکاب بوسی آنحضرت شدہ کابل را تسلیم نمود و نواب پادشاه کوچ و متعلقان میرزا سلطان ناصر را از کابل بیرون آورده بجانب غزنین فرستاد خود از عقب مرزا ناصر متوجہ قندہار شدند و چون در شہر صفا ملاقات ہر دو بادشاہ روی نمود مصلحت کردہ متوجہ کابل شدند (۱۳۷) - و عالی حضرت پادشاهی کتابتی بحضرت مخدومی ارسال فرمودہ نوشتند کہ اشتیاق ملاقات آن حضرت فوق الحدو الغایۃ است - لیکن بہ سبب آنکہ رعایا و عجزہ در تشویش نیفتند معاودت بصوب کابل شد، امیدوار^۱ است در ایام مظان اجابت دعا بفاتحہ فایحہ استمداد فرمایند -

---

1. اسیروار in the Ms.

ذکر ایلغار کردن سید حسین اکبر بجانب بلده قندہار برسم
 جنیون و بعد از چند روز موکب حضرت مرزا سلطان ناصر و
 طلب کردن عالی جاہ امارت و وزارت پناه خواجہ باقی اعلیٰ
 حضرت خلافت دستگاہ بابر بادشاہ را

در اول بہار طراوت شعار کہ خاقان بلند جناب آفتاب بقلعہ عالی محل حمل ہنضت فرمود
 و بہادر تیز تاز صبا از ہواداری خسرو ربیع جہانکشای قلعہ غنچہ را بی آنکہ شنان خاور بجولان لالہ رنگین
 کرد بچستی و چالاکی - بیت :

صبا بقلعہ کشائی غنچہ بستہ کمر بفر دولت شاہ ربیع عدل سپر
 حضرت مخدومی قطب الاقطابی بہ سیر ماشور رفتہ بودند و در آنجا اندک نوبتی بذات کرامیم
 صفات را نمودہ بود کہ جناب خواجہ باقی کس فرستادند کہ در ساعت متوجہ قندہار شوند کہ چون
 یک پاس از شب بگذشتہ بود عالی جناب امارت باب امیر شہیم قرا ارغون کہ ہمراہ جناب سید
 بیگ بتاخت آمدہ بود [209] بقلعہ در آمد خبر گفت کہ لشکر می رسد و ہمان ساعت متوجہ بلده
 قندہار رسیدہ شد - بعد معلوم شد کہ عساکر سید بیگ از ما [شور] گذشتہ بود بدعائش ملاقی نشدند و
 تمام دہ ہای قندہار و نواجی را غارت کردہ در صحرائی پیرا غیر فرود آمدند - و بعد از چند روز حضرت
 سلطان ناصر مرزا آمدہ بقریب شہر¹ باغ شاہ بیگ نزول اجلال ارزانی فرمود - و ہمان دو سہ روز
 در برجی کہ عالیجاہ امارت پناه امیر پائندہ² محمد ترخان (138) بود در جانب شرق قندہار و تمام شب
 بیداری کشیدہ قریب نماز صبح خواب غلبہ کردہ کہ ہمگنان مست خواب بودند کہ عالیجاہ مملکت پناه
 مرزا شادمان و جناب میر محمد علی جگنگ³ (139) زینہ ہنوادہ بر بالای فصیل بدر می آیند کہ نقارچی

1. شہشا in the Ms.
 2. پائندہ in the Ms.
 3. جگنگ in the Ms.

خیال کرده گرفتند فی الحال بنیاد نقاره زدن میکنند - چنانچه ناصر مرزا نقار چیان را گناہگار ساخته بود ہمکنان از آواز نقاره بیدار شده ہر دو مخالف را بر کنگرہ چسپیدہ یا برآمدہ می بیند ہر دو را در وہ انداختند - و مرزا ناصر از روی اضطراب می گفتہ کہ مبادا شادمان¹ بیگ آسیب بسیار یافتہ باشد بعد ہوشیاری تمام کردند - و دران روز جنگ سلطانی پیش آورده ، در برابر دروازہ ماشور² فضل بیگ (140) بود و ہر کدام از امرا در جانب دیگر ہر چند اہتمام کردند فتح قلعہ نتوانستند کرد - و بعد ازان قریب بہ دو ماہ الاماشاء اللہ گذشت - مولانا باقی خبر فرستاد کہ شما خود بادشاہ بلطف و کرمید و از شما ملاحظہ آہمقدار نمی کنیم فاما سید بیگ بغایت بی رحم و ظالم طبع است و اختیار وی نہ دران درجہ و مرتبہ است [1210] کہ اگر تعرض کند کس دیگر تواند خلاص ساخت اگر شما کرم کردہ حضرت پادشاہ را طلب فرمودہ چنان سازید کہ بفر قدام حرب بروم خود این حدود را غیرت بہشت برین و خلد نیت آئین گردانند کارہا بہ مدعای شما می شود - نواب سلطان ناصر مرزا میر جانی بیگ را بطلب بادشاہ بکابل فرستادند - ہر چند آنحضرت فرمود کہ مولانا باقی شاگرد شاہ بیگ است و بحیلہ می طلبد² قبول نکردند و فرستادہ بود کہ اگر می آیند بس خیال شما آنست کہ من ویران شوم و این مقدار لشکر از حاصل غزنین چہ نوع نگاہ توان داشت - و دران صحن سلطان ناصر مرزا سپاہی بسیار و جیبہ و جوشن و اسباب حرب بسیار داشت ہمکنان پر قوت بودند و شکستی باورہ نیافتہ بود بالضرورہ متوجہ بلدہ فاخرہ قندہار شدند - و چون بدولت و اقبال نزول اجلال ارزانی فرمودند³ در بیرون قندہار خبر فرستادند کہ الحال بادشاہ آمد - و بادشاہ نیز خبر فرستادند کہ بنا بر طلب تو آمدہ ایم بوعده خود وفا کن ، خبر فرستاد کہ دران محل بسیار مرا غفلت شد از اختیار بی حد و اندازہ امیر نظام الدین علی خلیفہ آن نوع پیغام کردم الحال مرا معذور فرمایند اگر چنانچہ ہر دو بکابل متوجہ شدہ حضرت ہمایون بادشاہ را بفرستید کہ از السنہ و افواہ مسموع شد کہ اوصاف حمیدہ و اخلاق پسندیدہ دارد او را در قلعہ در آورده ملازمت می شوم - حضرت پادشاہ وی را دانستند کہ حیلہ می کند ، بندگان شیخ میرک پرسیدند کہ خواجہ کاری عجبی بود طلب پادشاہ گفت کاش کہ حضرت شاہ

1 شان بیگ in the Ms

2 می طلبد was found written on the margin.

3 فرمودند in the Ms

اسماعیل نیز بیاید تا زود تر ذوق اتمام تمام یابد حالا که دو کس شدند زود خواهند رفت - و بحضرت مخدومی سلطان ناصر [1211] مرزا در اوائل فرستاد که کرم فرموده بیرون آیند - ایشان قبول نفرمودند که بیرون روند و باولاد خود گفتند که در فراغت باین مردم بوم الحال بلیه دست داده باهم شریک می باید بود، اگر بیرون رویم دل این مردم می شکنند میکن که قلعه از دست ایشان بیرون رود - باز فرستادند که کس بفرستید که محصول ماشور را ضبط کرده هر روز نیم خردار رخصت دهم که به مطبخ شما برند و اسپان خود را فرستد که ضائع می نشوند قبول نه فرمودند - و در اسپان فرستادن بندگان امیر سید احمد را ضعی شده بود اما آنحضرت قبول نفرمودند و گفتند که کشته گوشت او را بمردم دهید و آخر چنان شد - و این واقع در سال هصد و بیست و یک [921 H] از هجرت حضرت خاتم الانبیاء واقع شد -

ذکر مخالفت کردند مردم قریہ کندگان و کشته شدن همگنان

و در خلال این احوال مردم قریہ کندگان بحضرت پادشاه کس فرستاده بودند کہ در قبلہ قندہار در پایان کوه لکہ¹ خرد کہ مزار² خواجہ یکتنبہی³ است حضرت شاہ بیگ چند گنبد بہت غلہ خانہ³ ساختہ بشب در آنجا سپاہ پیشہ در آید و بنا بر وعدہ ایشان چون چشم زرین آفتاب مانند چشمہ حیوان بودہ ظلمات بر روی کشید و آئینیہ مصقول خورشید در غلاف مغرب مستور شد موازی چہار صد جوان چسبہ دار از ہردو [طرف] آورد و در آن سہ چہار گنبد در آمدند شب ہنگامی کہ - بیت :

رخ خود کرد پہنان مہر رنشان درون کوه چون لعل بدخشان
از قضای شبی بود بعنایت ظلماتی دیدہ گردون اثر را کم ظلمات خیرہ شدہ و روی ہوا از دود
سحاب تیرہ فام تیرہ گشت - شنوی :

شب تاریک چون دریای [212] از قیر ہنان در پردہ ماہ و زہرہ و تیر
ز ظلمت تیرہ گشتہ جامہ خاک چو چاہ بیزن و زندان ضحاک
و چون نوبتی صبح کوس پر فروش و الصبح اذا تنفس⁴ فرو کوفت و سریر زرین خورشید عالم
تاب از گوشہ افق نمودار شد، چون، بیت :

برآمد آفتاب گیتی افروز بیک سو شد نقاب از چہرہ روز
انتظار وعدہ مردم کندگان می کشید تا یک سوار مہر تیغ کین کشیدہ سر زرنگار برداشت و
سلطان نیروز بر قبہ قصر فیروزہ گون رایت لعل پیکر بر افراشت و در عین چلہ ہمتوز بود، ہوا
بمناہہ گرم کہ از تاب آفتاب عالمتاب سایہ در پناہ سنگ انداز برج و پارہ می گریخت و زرہ
بر اندام دلیران روز برد لستان خوی [کذا] از مسام روان می شد و نیام از سیلان خنجرها و گذاشتہ
مانند چشمہ آب می نمود - بیت :

1 لکہ in the Ms

2 مرا in the Ms

3 غلو خانہ in the Ms. Another reading could be غلور خانہ

4 Al-Qur'ān, 71: 18.

Eng. Tr "And the Dawn as it breathes away the darkness".

چنان ز تابش خور گرم شد هوا که گرفت و گرمیش کره ز بهر طبع اشیر
 مگر که از پی تمهید مجرمان لیزد پدید کرد بدنیا نمونه ز سحر
 درین ساعت که بیچ آفریده در بالای برج و باره نمی باشد الا دودبانان نزدیک نقارچی در
 بالای قلعه که هرگاه ازان هر دو آورد و کس سوار و پیاده بجانب قلعه متوجه گردد نقارچیان¹ فی الحال
 نقاره زدن کرده از کوتوالان هر کس در شهر باشد متوجه مورچل خود گردد از اتفاقات حسنه که
 دولت عبارت ازان است خواجه باقی را میل آن میل می شود که از دروازه ماشور بر بالای برج
 پیاده رفته تا برابر خواجه ^{یکشنجه} سیر نماید و چون بان برجی که موعده مردم کندگان ست نزدیک می
 رسد بعضی مردم به نظرش در می آید که در مورچل خود حاضرند و از قضایک ریسمان آویخته بودند
 که کسی را درین وقت [t213] پایان کنند یا پایان کردند که سپاهیان مخفی را خبردار سازد که
 آهسته آهسته آمده برج بالا کشند و دودبانان چون در پس پشت ایشان است این محل خبردار
 نخواهند شد - و چون پنجاه و شصت نفر یا کمتر [به] برج برآیند گرفتن شهر باسانی دست می دهد² و آن
 کسی که پایان رفته بوده می بایستی ریسمان را پنهان کرده بیک جانب آهسته روان شد - فی الحال
 بنیاد گریختن می کند و دستور این بود که هر کس از قلعه می گریخت کوتوالان فریادی زده او را در می
 گفتند - درین حال چون دیدند که می گریزد بنیاد در گفتن کردند که آن سپاهیان مخفی را آواز بگوش
 رسید خیال کردند که رعایا کندگان برج قلعه را گرفته این نوع فریادی کنند موازی چهار صد چینه را
 ازان گنبد بیرون آمدند فی الحال نقارچیان طبل زده - شنوی :

یلان بی توقف پی کارکین شتابان شدند از یسار و یمین

دویدند بر باره جنگ آوران بهم از پی کارکین پا و ران

تمام برج ها پر مردم شد و مخالفان شرمسار متوجه مقام خود شدند - حضرت شاه شجاع می
 فرمودند که بنین مقدمه حضرت مجددی ازین دو خطیره عظیم شهر قندهار خلاصی شد و اپلیان رفت
 و آمد نموده حضرت پادشاه صلح کرده بازگشتند و یک جمعه خطبه بنام نامی آنحضرت عدالت پناه
 خواندند و چون محل صلح شاه شجاع در زمین داور بود و آمد بر طرف ساخته خطبه بنام حضرت
 سلطنت شعاری عبیدالله خان خواند -

1. نقارچیان in the Ms.

2. دهد in the Ms.

در آمدن عالی جاہ امارت پناہ امیر امین محمد ترخان و عالی جاہ امارت پناہ ابو علیکہ ارغون و جناب امارت مآب امیر نظام الدین و لسی در قلعه اسفروان از قریات قندہار

[1214] و درین خلال این احوال حضرت نواب شاہ بیگ در قلعه شمال بودند و خبر از قندہار نداشتند عالیجناب امارت مآب امین محمد ترخان (141) بہادری او بتعددی درین تاریخ مذکور شد، و عالیجاہ امیر علیکہ ارغون و امیر نظام الدین و لسی [اردوی] و جناب امیر گدای علی مہر دار چند جوان دیگر طلب کردہ متوجہ بلدہ قندہار شدند۔ چہنیں اسماع افتاد کہ نزدیک نماز شام قریب آورد وی [اردوی] میرزا ناصر آمدہ شخصی کہ بہ سیر بیرون آمدہ بود گرفتہ میر گدای علی با جمعی بطریق زبان گیری بردند، بہ شمال نزد شاہ بیگ و جناب امیر امین محمد ترخان و امیر نظام الدین علیکہ ارغون و امیر کمال الدین و لسی با چند جوان در قلعه اسفروان کہ از وہ ہای سہ فرسخی قندہار است رفتہ آن قلعه را مضبوط ساختند۔ و چون خبر بقندہار رسید پنج نفر جوان کاری کارزاری کہ از حضرت پادشاہ و مرزا سلطان ناصر فرار نمودہ بودند مسل امیر یادگار بلال و دوست محمد قبچاق کہ شہرت داشت کہ بشکر محمد خان شیبانی بہزار کس دو انیدہ بودہ است، خواجہ باقی می بودند و جناب خواجہ ہر کدام را بوعده ولایت و رتبہ امارت موعود ساختہ بود فاما ہچنان کہ از شہرور [کذا] ملاحظہ کنند از ایشان ملاحظہ می نمودنی الحال ایشان را با اسفروان فرستاد۔ و مجموع پانزدہ جوان اجتماع نمودہ بودند در اسفروان۔ و گاہی راہ بابا حسن ابدال و گاہی راہ ہای دیگر را میزدند و مسل پروانہ در ہر طرف تردد می نمودند یک نوبت بہ ہفتاد ہشتاد کس کہ ہمراہ جناب مولانا بیگ بشکار رفتہ بود کہ بایشان دو چار شدہ جنگ بسیار نمودہ شدند اما امیر علیکہ از اسپ افتاد ہجوم کردہ او را سوار کردند۔ و ازان سبب بسی تشویش [1215] بہر دارد و رسید۔

در قلعه قریه خسرو در آمدن مولانا کمال الدین بهلول و بنیاد و مخالف پادشاه کردن

در همین سال مولانا کمال الدین بهلول که سرکار قریه خسرو بود در قلعه قندهار بطلب خواجه باقی در نیامد و نزد حضرت پادشاه رفته بذروه عرض رسانید و عسرت تنگی از جهت غله روی خواهد داد اگر حکم عالی شرف نفاذ یابد که غله خاصه شاه بیگ و مال آن ده های نزدیک را در قلعه جمع ساخته هر گاه تنگی روی دهد بموجب براه [کذا] بسان واجب رسانم - آن حضرت را خوش آمده خلعت پوشانید بآن امر مامور ساختند - و چون لشکری پا و سر بود و محل غمزه سپاهیان داروغه نیز باو همراه کردند که مانع لشکر گردد - و چون غله را به تمام در قلعه کشید داروغه را رخصت داده باقی شد و رعایا از ترس شاه بیگ باو مستفق گشتند - و هر چند پادشاه وعده و وعید نمود اثر ظاهر نشد، غضب بسیار بآن پادشاه شجاعت آثار مستولی شد - خواست که خود بگرفتن آن قلعه مبادرت نماید امیر کبیر روشن ضمیر امیر علی خلیفه مانع آمد که همین بس نسبت که بر اهل عالم ظاهر شد که شما باین اهتمام دیوان تاجیک شاه بیگ از قندهار نمی توانید بدر آورد و اذرا محاصره کرده اید که حالا گویند که سرکار که سپاهی هم نیست در دهی مضبوط گشته نمی توانید بدر آورد و البته جوانان کاری ضایع خواهند شد - و معلوم آنکه غله چه مقدار باشد چون حضرت شاه شجاع آمدند مولانا کمال الدین بهلول را سپاهی ساخته در جرگه سپاهیان در آوردند -

ذکر باغی شدن عالی جناب سیادت مآب امیر سید حسین اکبر
 ترمذی شجاعت دستگاہی و بقتل رسانیدن حضرت پادشاه
 [f.216] دین پناه ظہیر الدین محمد بابر پادشاه

امیر مذکور از سادات عالی نسب ترمذ بود فاما از عدالت و رعیت پروری بغایت درو و مہجور
 در ایام فرخندہ سلطان ناصر مرزا از امرای ذوی الاقتدارش کسی برابر او نبود و کسی کہ مخالفت
 وی می ورزید میر فضلی نام بودہ¹ از عمدہ امراء اعظام آن سلطنت شعار - چون سلطان ناصر مرزا
 شنقار گردید بعد از ماتم داشتن وی حضرت پادشاه بہ یورشی می رفتند کس فرستادند کہ از غزنین
 امیر سید حسین (142) و باقی امراء آمدہ بعسا کر منصورہ طوق گشتند - چون دوسہ منزل بیرون رفتند
 سید حسین گفتہ است کہ یاران و مصاحبان بشما سخنی میگویم مستمع باشید کہ چہ خواہم گفت
 ہمکنان بگوش ہوش متوجہ شدند - گفتہ است کہ حرمت ما چند روز دیگر باقیست کہ از فوت
 میرزای² مادتقی بگذرد دیگر بدست رای امیر علی خلیفہ گرفتاری شوم تا ہمہ ما بجا رسد، الحال
 ہمکنان یک کدام اختیار آن کنید کہ سر ہمہ شدہ نزاع و مخالفت بر آریم - و بہر کس اتفاق می کنند
 من ہم از انجملہ آن ملازمانم ہمکنان گفتہ اند کہ شمارا رتبہ سیادت و نقابت علاوہ امارت ہست -
 و چنین مشہور است کہ حضرت سلطان مرحوم سلطان احمد مرزای بن سلطان [ابو] سعید [مرزا]
 دختر خود را بحالہ³ نکاح سید مذکور در آورده بودت، القصہ ہمکنان او را بہ سلطنت برداشتہ اولاً فضلی
 بیگ کہ دم از تفوق و استعلای زوزانوی نوکری زودہ و عالی جاہ ممالک پناہ امیر سلطان جنید
 برلاس (143) کہ بشرف مصاہرت حضرت عمر شیخ گورگان مشرف گشتہ، حضرت عصمت و عفت
 پناہ شہربانو بیگم را در عقد نکاح آورده بودند نیز ملازم گشت - [f.217] و عالی جاہ امارت پناہ امیر
 نظام الدین فرخ بیگ ارغون (144) امیر بیوتات سلطان ناصر مرزا بود با جمیع امراء ناصر بہ

1 نودہ in the Ms.
 2 میرزای in the Ms.
 3 بحالہ in the Ms

بیعت کرده ملازم شدند الا عالیجناب امارت مآب امیرخان بیگ کہ دران باب اصلاً ایجاب نہ نمود۔ و دران صین جناب امیر سید حسین نوکران خوب داشتہ مثل امیر قراچہ کہ حاکم قندہار شد در زمان حضرت کامران بادشاہ و برادر وی امیر قاسم قراچہ و بعضی امراء پادشاهی و اولاد و امجاد ایشان نیز ملازم او بودند۔ دران وقت و از امراء میرزا شاہ حسن امیر نظام الدین خوش محمد ارغون و امیر کمال الدین سلطان قلی¹ مہر دار، جناب امیر مقصود قبق ارغون و امیر سید یوسف غازی ارغون و امیر نظام الدین غازی بیگ ارغون و عبدالقہار ارغون و تا پنجاہ جوان ارغون داشتہ و نوکران غیر ارغون وی کہ نزد مرزا شاہ حسن بودند۔ القصہ بعد از عہد و پیمانہ بی پایان متوجہ غزنین می شوند و قبل از آمدن ایشان منادی کردی، ندائی کند کہ مردم پادشاہ و رعایا کہ از ظلم سید مذکور بہ تنگ بودند در ہای دروازہ بستہ طلب نشان کرد مانع در آمدن شدند، بنا بران حیران کاروبار خود شدند۔ چون نوکران امراء دیدند کہ حضرت پادشاہ رسیدہ ایشان نزد در معرض تلف خواہند گشت ہمہ اتفاق نمودہ مقام در گرفتن صاحبان خودی شوند اما امراء بالضرورہ در سرای در آمدہ با نوکران در جنگ و محاربہ بودند کہ حضرت پادشاہ رسید فضلی بیگ را بسیاست رسانید و جناب سید حسین اکبر را از حلق برکشید۔ ہمین جناب امیر فرخ را حرم محترم امیر نظام الدین علی خلیفہ کہ والدہ عالیجاہ [1218] امارت پناہ حشمت و ستگاہ امیر محب علی خلاص ساختہ قرابتی کہ باو داشتہ و عجب حالتی روی داد۔ در ہمان سال آسیا بانی بود در قندہار در سریوزہ کہ مرید تقوی مآب درویش شیخ محمود بود و وی مرید درویش ولی کہ در بلخ بود در محل در بندان قندہار محو بخاطر نیست کہ بچہ تقریب بناحق سید بیگ گوش او را بریدہ بود۔ و او ازین سبب بغایت ملول بود بعد از در بندان بشہر در آمدہ بوادی حضرت مخدومی آمدہ گفت کہ ناحق گوش مرا برید۔ درین شب ہا در خواب دیدم کہ حضرت پادشاہ او را گرفتہ بحلق برکشید، موازی پنج شش ماہ بگذشت وضعی کہ او بخواب دیدہ بود امیر سید حسین را مقتول ساختند (145)۔

1. قلی was cancelled and قلی was substituted in the Ms.

ذکر مشاورت کردن حضرت شاه شجاع در قندهار بامراء
 کیوان قدر شجاعت شعار در فتح نمودن بلاد سند چون تته و
 سپوستان با مملکت نیمروز که عبارت است از ولایت
 سمیستان

در سال همد و بست و دو [922 H] نواب شاه شجاع ارکان دولت و اعیان حضرت از
 فرزندان کیوان قدر ذروه مکان و برادران عظیم القدر کبیرالشان و امراء ظفر قرین نصرت قران
 همه را جمع ساخت - شنوی :

لب آراست سرخیل خاقان سریر
 که ای شیر مردان چغتائی زاد
 کم اندیشه تن پروری می پرست
 چو مردان¹ شما را دل شیرداد
 دل و تیغ و بار و بکار آورند
 عروسی که مهرش دل و جان بود
 دلیری شد از گنج و زر کامیاب
 [1219] بکعبه کسی می تواند رسید
 کسی بر سر افسر تواند هناد
 بشیرین سخن های تدبیر (زیر)
 ز عشرت نمی باید آورد باد
 دهد دین بتاراج و دنیا ز دست
 دل شیر بازوی شمشیر داد
 عروس جهان در کنار آورند
 لبش را گزیدن نه آسان بود
 که بر آتش ازدها ریخت آب
 [که] رنج بیابان نه تواند² کشید
 که در راه آن سر تواند هناد
 بعد ازان گوی تدبیر در میدان مشاورت افکند - مصراع :

تا بچوگان از پیش رود گوی مراد³

1. in the Ms. برادران

2. in the Ms. نتواند

3. The line appears metrically defective.

وگفت که دو سال شد که حضرت سلطان ناصر مرزا و حضرت نواب ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ آمدہ ولایت قندہار را خراب می سازند و عاقبت خواهد گرفت - درین سال چون سلطان ناصر مرزا شنقار گشته باعث توقف پادشاہ شدہ و الحال فرصت غنیمت است، فکری جای دیگر می باید کرد و تعلل و توقف مورث تاسف و ہتلف آمدہ جز مطوق فی تاخیر آفات فائدہ دیگر نرسد - (146) شنوی :

ذره کاری، کہ شوی حیلہ گر جہد کن و وقت غنیمت شمر کار بتاخیر مکن زینہار . زانکہ توقف نرسد وقت کار و اکنون ہر کس را ہرچہ بخاطر رسد بذروہ عرض رساند کہ گفتند: [شنوی]:

گرچہ دولت ہست فراست شناس گفت کسان نیز ہی دار باش راز گو پیش کسی از نخست تاش نہ بینی بفرست درست باشد اگر سوی مہمات روی رخصت تدبیر شتابان بجوی غرض ازین مقدمات آنکہ - شنوی :

(کہ) حالا چہ سازیم و تدبیر چیست در اندیشہ کار تاخیر چیست شدیم آگہ از حال اینست و حال شما را چہ آید ازین در خیال جمعی از امراء کہ از مبادران کار دیدہ و دلیران نوش و نیش زہر چشیدہ بودند و ہمگان از حوادث روزگار بہ تنگ آمدہ فریاد المستغاث بر می کشیدند - شنوی :

کشوند لب کای سر کامگار مطیعیم ، در دست تست اختیار بہر حالتی [1220] خدمت از جان کنیم . بکاری کہ فرمان دہی آن کنیم بر آنیم کز کار دہر آگہی غلط کی¹ کند رائی شاہنہشی حضرت شاہ شجاع گفت کہ دو محل است کہ ہر یک ازان دشواری ہا دارد، اولاً ولایت بستان کہ ملک سلطان محمود والی اوست میتوان گرفت فاما چون داخل خراسان است محارب ہا روی خواهد داد - و دوم ولایت بکر و سیوستان² و تہہ است، در آنجا نیز امکان جنگ بسیار است -

1. گندگی in the Ms.

2. سیستان in the Ms.

و بجام فیروز کس فرستاده بودم کہ اگر بما جای میدہد خوبست کہ کار شما بما تنگ شدہ بانجا بیایم ، قبول نکردند بالضرورة بحارہ می باید گرفت و دران محارہ برادر من در سیوی شہید شد فاما دران حین گرما بسیار بود - شنوی :

ندیدی دران دشت نا پائیدار کسی سایہ جز سایہ کردگار ز گرما شدہ آب خارا چو موم جهان را نفس گشتہ باد سموم الحال وقت را ملاحظہ می باید کرد ہمکنان در معرض عرض در آمدند کہ بغیر ازین جاء ممکن نیست و منحصر در ہمین دو جاست بہر یک عنان عزم و جزم میگرددانند حاکمند فرمودہ است کہ حالا وقت شدہ در ہمین سال می باید معلوماً گردد کہ کدام جاست کہ فتح آن ممکن الوصول است - اگر یکی ازین دو موضع قرار دہم شاید خلاف مدعای ما باشد ، بالضرورة بہر دو جانب کس می باید رفت تا معلوم شود کہ چہ شکلی پیدا می کند - و قرار بان یافت کہ کس بسیار و سپاہ بی شمار پرزور بجانب ولایت سند توجہ نمایند و حضرت نواب شاہ شجاع بجانب بستان بعسا کر نصرت نشان متوجہ گردد و بدین جانغی [جانغی] فاتحہ خوانندہ عزیمت جزم کردند -

ذکر رفتن حضرت شاہ شجاع بولایت [f.221] سیستان و

وقائعی کہ روی نمودن دران مکان

حضرت نواب شاہ شجاع از بلده فاخرہ قندہار متوجہ بہ بلده بجمستان [سیستان] شد -
بواسطہ آنکہ تا باز بلند پرواز آمال بہال ہمایون فال امراء نظیر بہمت کما یطیر الطیر بجناحیہ¹ در
ہوای طلب طیران ننماید تذرو مرغزار بدائع نگار را در نیابد - مطلع :

کسی ہند قدم اندر سراچہ مقصود کہ در طریق ریاضت قدم تواند زد
بسان صبح جہان گیرد آنکہ درگہ رزم چو آفتاب ز شمشیر دم تواند زد

و در رکاب ظفر اتسایش عالی جاہ مملکت پناہ نتیجتہ الامراء فی الزمان مرزا شادمان و مرزا
محمد (146a) کہ ابن عم وی بودند لیکن در آن ایام از کابل آمدہ بود - مرزا شادمان کسی ہمراہ
نداشت ، و عالیجاہ امارت پناہ امیر زینک ترخان و امیر فرخ ارغون ہر دو ی ایشان نیز دران سال
آمدہ بودند و کس کم داشتند ، و عالی جاہ امارت پناہ امیر محمد مسکین ترخان (146b) نیز حکم ایشان
داشت ، و عالی جاہ حکومت پناہ امیر نظام الدین اروس ارغون کہ حاکم زمین داور بود کس بسیار
داشت و دولت مآب عطا مرید نکودری² باجماعتی خود بودست - القصہ ہنوز در النگ ہیرا بخیر نزول
اجلال داشتند کہ از نواحی زمین داور انار بالحضرت آوردند و بندگان شجاع یک جزو³ از انار بدست
خواجہ عنبر خواجہ سرا بحضرت مخدومی شیخ الاسلامی قطب الاقطابی شیخ جلال الدین ابو سعید پورانی
فرستادند - دران آشنا شخصی بخدمت مخدومی عرض کردہ بودہ است کہ شاہ بیگ داعیہ رفتن بہ
سیستان دارد - بخواجہ عنبر گفتند کہ اگر شاہ بیگ بہ سیستان می رود البتہ لت خورده [f.222]
مغلوب خواہند شد - و چون بنواب شاہ بیگ گفت ایشان را اضطراب بسیار دست داد کتابتی بہ
بنندگان میر سید احمد و شیخ میرک (147) فرستادند کہ حضرت ایشان از روی کشف و شہودی گویند

1. Meaning as "the birds fly with their wings".

2. بکد نگوری in the Ms.

3. It may be also be read as جزو یک meaning one small fruit, but جزو appears a better rendering. The Ms. has a combined word کجرو without any dots.

با آنکه از روی کاروبار روزگار در جواب فرستادند ما را حد پرسیدن این نوع نیست - باز چیزی نوشته بحضرت بولایتی مآبی قدوة الصالحین و خلاصة المتورعین مولانا کمال الدین یارکی [؟] (148) کسی که مرید آنحضرت بود را اعتقاد ولایت همگنان را بروی بود که شما استفسار فرمائید - جناب مشار الیه موافق اولاد ایشان جواب گفت بعده علامته العلمای مولانا کمال الدین شتی و عمدة الامراء فی الزمان میرزینک ترخان را فرستاده مبالغها کردند - و چون آنحضرت را به بندگان میرزینک محبت بسیار بود مبالغهای کردند و بانجا رساند که ملک سلطان محمود کس ندارد محاربه نخواهد کرد و باسانی میر خواهد شد و اگر نرود ویران می شود - فرمودند که چرا از من می پرسید و اگر می پرسید چرا نمی بشنویید - بعد از تردد بسیار بران خاطر شاه شجاع قرار یافت ، که آمده رخصت رفتن گرم سیر قندهار کنید از آنجایی رخصت متوجه سیستان گردد بهمین نوع آمده ، دوم نوبت رخصت گرفته رفته - و چون بقلعه نشک (148a) می رسد که از قلاع مستحکم بلده سیستان است بی جنگ و محاربه اهل آن قلعه آورده می سپارند - و بعد ازان بقلعه نصرانی (149) رفته بغایت مفتوح الابواب فتح آن قلعه بی جنگ نموده جناب سید مشرف ، مولانا محمد مشرف و خواجه تاج الدین محمود را با جماعتی از عساکر نصرت مآثر بکوتوالی [1223] قلعه گذاشته داعیه تاخت ولایت می فرمایند و در خلال این احوال ملک الاسلامی ملک سلطان محمود داعیه چنگل زده می کنید و ریگ آب نام موضعی که هجوم اهل خراسان در آنجا بود که واسطه قحطی هرات دران اوقات آمده بودند و جناب سیادت مآبی میروم میانه که ولد رشید حضرت امیر عبدالاول نیشاپوری بود می گفت که داعیه داریم که در سمرقند رفته اسباب خود را فروخت آورده در ریگ آب خرچ کنیم ویران ساخته که بچنگل زده در آیند - درین حالت ابوالفتح مرزا (150) که خویش ملک سلطان محمود بود و شجاعتش بر همگنان واضح و لاتح ، جاسوسان معتمد فرستاده چنان معلومش گشت که بندگان شاه بیگ ازین معنی غافل گشته که ، شنوی :

دشمن خود خرد نباید شمرد   در تہ دندان چه کند سنگ خرد
گرچه جهان جمله هوا خواه تست   ہم بکن آن خار که در راه تست

کس بولایت اوک (151) سیستان فرستاده به پیکان بیگ که حاکم آن ولایت بود بحکم شاه اسماعیل و موازی چهار صد جوان جنگجوی قتنه جوی مسلح و مکمل قزلباش داشت که آمده با سپاه سیستان طلق شود تا بدفع شاه بیگ اشتغال نمایم - و مردم بستان از سوار و پیاده بتمام صورت اجتماعی پیدا کرده و کینخسرو مرزا ابن الخ بیگ مرزا بن سلطان شهید سلطان ابو سعید گورگان از پیش شاه بیگ رخصت یافته نزد ملک سلطان محمود رفته بود بواسطه قرابتی که میان ایشان واقع بود چرا که ملک سلطان محمود خواهرزاد سلطان سعید مرزا ابو سعید بود گمان بد، با و برده [1224] مجوس ساخته بودند که مبادا بشاه بیگ متفق باشد و کذا لک - جناب نقابت پناهی امیر محمد میر یوسف در موضع دره بود پیش بشاه بیگ فرستاده ملائمتها نموده فاما به زمینل خان (152) که حاکم خراسان بود دران وقت نوشته فرستاد که خود را برسانید که بهتر ازین وقتی نخواهد یافت - و ملازمان شاه شجاع ازین معنی غافل که دران حین عالی جناب سیادت اتساب تیجته المشایخ امیر بزرگ که اولاد امجاد حضرت ارشاد پناهی شیخ محی الدین محمد الرافی بود سکونت در سیستان داشت بالضرورة پیاده با وجود کبر سن هفت فرسنگ راه بسرعت هرچه تمام تر برید مانند دویده چون بان حضرت رسیده عرض حال نمود - بنیاد مشاورت کردند، همگنان بر رفتن قندهار ترغیب نمودن - آنحضرت قبول آن امر بدو سبب نکرده فرمود که کس در رکاب ظفر اتساب انداز چهار صد یا پانصد زیاده نیست و اسپان ما نیز راهی آمده اند از پیش اسپان تازه روز عراقی بدر نمی توانند رفت دیگر آنکه ما به نیت تافت و غارت نیامده بودیم بولایت گیری آمده ایم، هرگاه جمعی را در قلعه نصرانی بدست مخالفان اندازیم که بی شک در معرض قتل در آیند - دیگر کدام کس بسخن ما کو تو ال¹ قلعه خواهد شد هرچه از نیک و بد از عالم غیب روی دهد ما هم بکو تو ال¹ شریکه باشیم و نیت رفتن قلعه نصرانی کرده اند -

1. قونوال in the Ms.

فرود آمدن لشکر حضرت ملک سلطان محمود در برابر امیر حضرت شاه شجاع و شہبگیر کردن بر مطاع بجانب قلعه نصرانی بعنایت ملک سجانی

حضرت نواب شاه شجاع و امراء و اتباع چون قریب بمنام عصر و شام می شود نزول اجلال
ارزانی می [225] فرمایند کہ مخالفان بالشرک بسیار و تیراندازان بی شمار می رسد و چون شام
نزدیک بوده ایشان نیز زود تر فرود می آیند - القصه - شنوی :

شدند آنکہ از دم رو صاحب سرد [کذا]¹ کہ دیدند شب آتش دود کرد
چو سلطان شہ تخت شہای گرفت جهان را ز مہ تا بہای گرفت
دو لشکر باندیشہ داوری کہ بخت کہ فردا کند یآوری
کہ آن مقدار توقف قائم کہ طلایہ مہر از بام قلعه سپہر پرتولوع انداز، بیت :
چون بر زمین طلایہ شب گشت آشکار آفاق ساخت کسوة عباسیان سیاہ
بلکہ، شنوی :

شبی دیدہ از دود دلہای زار جهان گشتہ از وضع خود شرمسار
ز کشتن پشیمان شدہ آسمان شدہ آفتاب از خجالت ہنہان
حضرت نواب شاه بیگ بنا بر مقال نخستہ فال کہ شنوی :

بہمن دانش رای صوابست کہ تیغ قنہ کاہی در غرابست
بود جائز خدیو کار داران کہ بہر صرفہ گرداند عنان را²
بدانش خصم را چون بر توان داشت چرا باید لوای جنگ افراشت

1. The first line appears to be defective.

2. The *radif* (the rhyming word) does not tally with first line. It could be عنان داران

پس رای دشمن سوز گیتی فروز بفرمود که لشکریان در هر موضع نزدیک یک دیگر همیزم بسیار جمع نموده آتش زده افروختند و خود ازان موضع در حفظ و حمایت یهدی اللہ لنورہ من یشاء¹ لوائی صبح دران شب ظلمت انمنا متوجه راه قندہار گردانید بعد ازان کہ پارہ راہ رفتہ روی توجہ بقلعہ نصرانی ہناده آن قلعہ را بشرف قدوم خویش مشرف می سازند و دران قلعہ گندم² و جو³ بسیار بودہ است لیکن نمک و ہمیزم اصلاً نبود۔ علی الصباح کہ خسرو بیضا علم بعزم تسخیر عرصہ عالم تیغ زر اندود و از نیام افق [1226] بیرون کشیدہ مختصنان قلعہ افلاک را کہ بخیاں دست بود پای در فضای معرکہ سپہ ہناده بودند مغلوب گردانید سوار شدہ آمدند کہ محاربہ نمایند اثری ظاہر نبود چون در یغش⁴ بی اسپان و عبور مردم آورد و کردند براہ قندہار بی بردہ انداز این راہ مخالفان بسی خوشحال شدہ از عقب راندند تا آنکہ پی بجانب قلعہ نصرانی نمودار شدہ آمد قلعہ را گرد پیچ کردند۔ و مردم نواب در پس خندق بایشان محاربہ میکردند۔ چند روز باین نوع پیچ می کردند مردم نواب در پس خندق بایشان محاربہ می کردند چند روز باین نوع بودہ محاربہ از جانبین۔ حضرت شاہ بیگ بملک سلطان محمود کس فرستادست کہ چون ہمراہ قزلباشان بقندہار آمدہ بود ما را نیز آمدن فاما خاطر نشان تو باشد سپران من و امراء پرزور من کسی ہمراہ نیست، چون خبر رسد از قندہار خواہند آمد۔ و دیگر آنکہ اگر قندہار را قزلباشان متصرف گردد بفرض ترا محال نیزور سیستان نخواہند گذاشت۔ و در محلی کہ قلعہ شمال را گرفته بودند تو خواہر حرم مرا در نکاح خود آوردی حرم من کہ جناب عصمت مآب سیادت اتساب خانزادہ بیگم (153) است آنجا آمدہ بفرست و خواہر خود را نیز بعقد من در آور تا صلح کردہ بروم۔ و یعقوب ترکمان نام شخصی بود کہ در زمان میر سلطان علی در سیستان بود، در میان آمدہ کار صلح بانجامیدہ۔ حضرت شاہ شجاع بیرون آمد بسرعت ہرچہ تمام تر بقندہار آمدند۔ و ہمان ساعت نزد حضرت مخدومی آمدہ در دست و پای ایشان افتادہ گفت کہ از سر جریمہ من در گذرید بعد ایوم بخدای شرط کردم کہ آن سخن شما تجاوز ننمائیم۔ آنحضرت در خندہ شدہ فرمودند

1. Al-Qurān, 24: 35.

Eng. Tr. "... God doth guide whom He will to His light..."

2. کنڈ in the Ms.

3. جو in the Ms.

4. در یغش in the Ms.

کہ [1227] شاہ میحیٰ بھستانی را بما بازگشت نام و اعتقاد لاکلام بود۔ بعد ازان حضرت شاہ بیگ گفت کہ حضرت مخدومی دریغ کہ پادشاهی نداریم کہ اگر بادشاهی می بود مرا جلدوی تمام عنایت می کرد کہ چون موی از خمیر بدر آمدیم و ہمکنان متبسم و فرحان شدند۔ و چون خبر صلح بہ زینل خان رسید کہ بسراو آمدہ بود بملک سلطان محمود پیغام ہا درست فرستاد، وی نیز معذرت ہتا نمود۔ و ازین سبب بود کہ در محلی کہ ہمراہ رکاب ظفر اتساب پادشاهی بخط بکر آمد حضرت نواب مرزا شاہ حسن فرمود کہ در کتابت او تعریف زیادہ از قاسم حسین سلطان بنویسند و بہانہ آن میل کرد کہ ملک سلطان محمود پسر خود بودہ بی آنکہ وابستہ بکسی باشد۔ و سلطان اگرچہ نواسہ حضرت خاقانی است لیکن پسر خود نبودہ و گفت بہ بندگان شیخ میرک کہ اگر آید خوبست باللہ کہ چنانچہ بشاہ بیگ ملاحظہ می کردہ ام بہ مشارالہ نیز ہمین نوع معاش کنم۔

ذکر آمدن کینخسرو بن انغ بیگ مرزا بن سلطان سعید شهید سلطان ابوسعید مرزا و بہ بلده قندہار و قطع نمودن بینی جناب امیربابا حسن ارغون و وقایعی دیگر

چون حضرت شاہ بیگ معاودت بہ بلده قندہار فرمود بعد از چند روز متوجہ شمال گشت -
جناب نقابت پناہ امیر محمد یوسف (154) از موضع درہ بہ سیستان رفتہ بہ ملک سلطان محمود
ملاقات نمود برسم پریش - چون لشکری متوجہ ولایت وی بود و درین ضمن طمعہا نمود - و
چون بملاقات شاہزادہ عالمیان کینخسرو مرزا (155) مشرف گردید و شاہزادہ دید کہ در حسن صورت
و سیرت در جہان بی مثل [1228] و مانند بود - بیت :

طرفہ شاہزادہ بخلق و ادب ماہروی کہ شاہ داشت لقب
سرو قدی کہ چون قدم میزد ہر قدم عالمی ہم میزد
و در عالم خوبی - شنوی :

مطلع خوش خوانی ناہید بود مشرق نورانی خورشید بود
غارت جان گرمی رفتار او آفت دل نرمی گفتار او
سنبل او سرخوش بازار مل لالہ او آتش بازار گل
چون جد خود طینت زیباش بود چون فدا خود ہمت والاش بود
از قد او چاکی آوازہ از حد او تازگی اندازہ

و چون نقابت پناہی را صورت و سیرت آن بادشاہ زادہ بسیار خوش آمد گفت است کہ
باین دو نفر میر کہ تو داری یکی محمد مقیم نام کہ در گجرات [؟] بخراسان خان ملقب عنایت سلطان
مظفر (156) گشت و خواجگی نامی کہ کینخسرو مرزا در آخر او را مقتول گردانید امور سلطنت سربراہ
نخواہد شد من ہمہ بیری صاحب شمشیر ہمہ پیر پیدا از نیام و حالا چہ خیال داری چون در بستان نمی

توانی بود - گفت است که بنواجی کابل می رویم که از امراء حضرت ظهیرالدین محمد بابر بادشاه مثل شیرم طغای (157) و امیر قاسم کوه بر (158) و بابا شیخ (159) برادر مولانا بیگ و بعضی امرا به طلب من خط فرستادند که چون بکابل رسید ترا ببادشاهی برداشته بنیاد مخالفت بادشاه میکنم و نوشتند، که، شنوی :

که آن جا زیب شاهان روی زمین ترا فتح و نصرت یسار و یمین
سراسر اگر خصم جوشن شود چه جوشن اگر کوه آهن شود

میر محمد گفته است که انشاء اللہ تعالی نشود فاما امراء شمالا نق این کار و بار نیستند - بیت :

نه هر که آئینه سازد سکندری داند نه هر که ریش تراشد قلندری داند²

درین ولایت جناب امارت مآب امیر باب حسن ارغون (160) که از امراء ذی شوکت³

[1229] حضرت تیجۃ السلاطین العظام و خلف خواقین الکرام ابن حسین مرزا بن سلطان

حسین مرزاست و در دیوانش مہر میگرد و بانواع شجاعت و تدبیر سپاهگیری آراسته است و حالا ملک

سلطان محمود باوده جفت گاؤ زراعت داده به اولاد حاضر است اگر ملازم ساخته عنان اختیار خود را

بقبضه اقتدار او بازگذاری مناسب است که سخن قرار داده آنست که اعطاء القوس باربها و انزل

الدار باینها علی⁴ ای حال بر خست سلطان محمود میر بابا حسن و اولادش ملازم کبخسرو و مرزای

شوند - و میر محمد به ملک سلطان به محمود خبر فرستاد که آب زمین که خود را میر بابا حسن بما کذا

کرده و ملک مذکور به میر محمد باز گذاشت و در محلی که متوجه قنہار شدند - میر بابا حسن گفت که ما

سوداگر نیستیم که این نوع برویم دست اندازی می باید کرد - و در موضع سراوان (161) و

1 آنها in the Ms makes the line metrically defective.

2 Both the lines are the second lines of Ḥafiz's *ghazal* with a slight change in the second one. The two verses are:

نه هر که چهره بر افروخت دلبری داند نه هر که آئینه سازد سکندری داند

هزار نکته باریک تر ز مو اینجاست نه هر که سر تراشد قلندری داند

See *Diwan*, ed. Anjwi 1344, Tehran, p.117. Perhaps the author was confused and mixed up the two verses.

3 زری in the Ms.

4. Meaning "give the bow to its owner and carry the owner to his house"

تاودان دست اندازی بنیاد کرده بعضی شتران سوداگران و چهار پایان آن مردم را راندند و چون مردم قلاش و اوباش این نوع دیدند موازی دویست نفر مردم اطراقی تا رسیدن گرم سیر بالا و جمع شده بنیاد جالقی کردند - و حال چنان بود که در محلی که از جناب امیر محمد جدائی گشته، جناب میر محمد متعدد نوشته بود است که هر یک، ثنوی :

فریب امر مکتوبی بصد رنگ ز سر تا پا همه خون شبرنگ
 بلطف آمیخته عذری به تدبیر ز زهر ناب شهیدش چاشنی گیر
 که هر نوع که داعیه کنید کتابت من هم موافق مدعای خود داشته باشد - و چون حضرت پادشاه جهان پناه ظهیرالدین محمد بابر پادشاه غازی را به میر محمد امین یوسف (162) [1230] محبت¹ بسیار بود و جناب میرزا نیز اخلاص ظاهری بی شمار چنانچه از ابیات آبدار گهر نثار پادشاه است به میر گفتند که ابیات :

ای ملک مدار معدلت آثاری باید که فراموش نگرود یاری
 در گوشه فتادیم ز خاطر دوری غم نیست اگر گوشه خاطر دوری
 و مضمون کتابت پادشاه این بود که خواقین شیبانی یک کس از ایشان بجای منسوبست مثل عبیدالله خان (163) و پنجاه و شصت برادر دارد که همان ممد و معاون اویند - و شمارا یک برادر خوش سیرت چنین باشد و در گرد عالم سرگردان ننگ اهل عالم بکشد چرا در ملازمت شما مثل امراء ذوی الاقتدار شجاعت شعار مامور امر آنحضرت نباشد - و کتابت دیگر بنام امراء بادشاهی نوشته که مثل این پادشاه زاده درین عالم بهتر آراسته باشد موجود نیست، چرا ننگ خلیفه باید کشید، همگنان کمر مطاوعت و متابعت بر میان جان بسته بامر و نهی او منقاد و مطیع باشید و دران باب مبالغه بسیار کرده - و یک کتابت بملازمان شاه بیگ نوشته که چون شمارا مخالفان بسیارند چرا این نوع پادشاهزاده را دست میدهند چرا در ترتیب او کوشیده بجای فرزند شما است پادشاهی بر نمیدارید - و یک کتابت به مرزا شادمان² نوشت که در ملازمت شاه بیگ چه خواهی شد و ممکن که از در شتی که در ایام سلطنت سلطان ناصر مرزا از تو ظاهر شده در دلش چیزی باشد، مثل این پادشاهزاده

1. محبت in the Ms.

2. شادمانان in the Ms.

سلطنت بر نمی داری و بالفعل قلعه تیری که در تصرف تست مامن خوبست - القصه در محل جانی که در گرم سیر واقع شد و محمد مقیم و خواجگی و غیره هر کدام یک نوع مهم را خیال می کردند میر بابا حسن گفته است که این [1231] مقدمات مذکوره به تمام ممتنع و بی حاصل است زیرا که چون بکابل رسیم می تواند بود که آن امراء که رنجیده خاطر شده طلب شما نمودند ازان رای برگشته باشند یا بادشاه لطف و مرحمتی کرده باشد که باعث تاخیر آن امر مطلوب شود و بالفعل جانی که آنجا محکم توان شد و اگر پادشاهی را می بیند هرگاه برآئید که برادر شما عبدالرزاق میرزا را قزلباشان¹ باشارت بادشاه بقتل رسانیدند چگونه می روید و هرگاه روید این مقدار مردم راه همراه نمی توان برد بلکه نمی روند - و شاه بیگ را سر ملازمت و نوکری نیست و در دلش چنانست که -
مصرع:

پادشاهی کرده باشیم پاسبانی چون کنیم
و اگر نوکر شود چرا نوکر پادشاه نشود که بالفعل جنگ و محاربه نمی باید کرد و چون به بادشاه اعتماد نمی کند که امور سلطنت آنست شاید بشما نیز اعتماد نداشته باشد و مرزا شادمان چرا از ملازمت ابن عم خود تارک شده لوای ولای شما را برافرازد و الحال فراغتی دارد بخود این نوع تشویش و تردوی² حاصل کند زیرا که گفتند - بیت:

هر کجا خط مشکلی بکشند جهد کن کز برون خط باشی
امارای درست صحیح که موافق روشن سپاهی گریست آن است که بعین الیقین مشاهده می شده که کویت دران جانب زمین داور که از غایت رفعت فکرت آفریده برافرازد و نرسیده و چشم خیال هیچ مخلوقی عقبات او ندیده دانش بر سر آفتاب جهانتاب سایه می انداخت و تیغ نیام از گردن مرتخ خون³ آشام می ساخت - بیت:

سر کوه سوده فلک را کمر چو کوه کمر هر دو با یکدگر
و چشمه متعدد [1232] و آب و علف در بالای آن کوه میراست چون بدولت و اقبال

1. قزلباشان in the Ms.
2. تردی in the Ms.
3. چون in the Ms.

نزول اجلال ارزانی فرمایند ملازمان دو فرقه شده ، یکصد نفر برسم کوتوالی در رکاب نظر احتساب باشند و یکصد دیگر رفته بعضی احتشام بی زور درین نواحی هستند است قبول مال واجبی می کنند و یا تاخت می یابند ، و کاروانی که از خراسان می آید اگر پیشکش گویان مثل تمغای بدهند خوبست و اگر ابا¹ نمایند بتأزیم بالضرورة راه نیک خواهد بود و محاصره کردن تا دو ماه یا سه ماه زیاد نمی تواند کرد هرگاه از گرد ما دور شود - همان روز بسیار کس جدا شده از وی بشما طلق می شوند و حضرت شاه می فرمودند که خدا ، تعالی نگاه داشت و الا آن بی سعادت فکر بر اہلی [کذا] کرده گفت است که عالی جناب نقابت پناہی بشما بسیار مبالغه کرد که از سخن او بدر نروید که فکر او دور نیست از سپاه گیری و اگر می دانستم که رای مرا وزنی نمی دهند هرگز خیال ملازمت شما نمی کردیم ، القصہ سخن وی درجہ قبول نیافتہ گفت است که امری که اندک در وادی ، امکان دخل دارد گفت گوی کردن بمرزا شادمان ازان جناب های دیگر بہتر است - و ہمین قرارداد که میر بابا حسن ارغون نزد مرزا شادمان بہ تیری² رود ، مرزا کبخسرو بجانب قندہار متوجہ نمایند و بندگان مرزا کبخسرو متوجہ قندہار شده باغ حضرت شاه بیگ که در نزدیک شهر است فرود آمد - و خواجہ باقی ہمہ شب مشعل گردانیدہ حاضر باش می گفتند و حضرت شاه بیگ امیر عطاء اللہ را مع پنجاہ جوان از قصبہ شمال ارسال فرمودہ بود بکومک خواجہ باقی - و سخن مرزا کبخسرو آن بود کہ بداعیہ ملاقات حضرت بیگ آمدند و بہ شمال میروم کہ بآنحضرت [233] طوق می کردیم و خیل می آورد تا آنکہ بعد از چند روز خبر آمد کہ مرزا شادمان بلشکر خود آمد - بعضی مردم را بخاطر رسید کہ شاید بہ مدد کبخسرو میرزا آمدہ باشد تا نزدیک سر نوزہ رسیدہ بود کہ معلوم شد کہ بمحاربہ و مقاتلہ متوجہ شدہ - دران محل حضرت مخدومی قطب الاقطابی شیخ جلال الدین ابو سعید بورانی در قید حیات بودند کبخسرو مرزا کسی فرستاد کہ من پیش بیگ [شاه بیگ] می روم و مرزا شادمان بمن محاربہ می کند - حضرت مخدومی جناب سیادت³ مآبی امیر بزرگ را فرستادند بہ شادمان مرزا کہ چون پیش شاه بیگ می رود محاربہ باو مکن خبر فرستاد کہ بابا حسن ارغون کتابت امیر محمد یوسف و نشان کبخسرو مرزا بمضمون سابقاً ذکر

1. با in the Ms.

2. پیری in the Ms.

3. جنات سیات in the Ms.

یافت بمن آوردی و فی الواقع بابا حسن را در سیاه چاه انداخته متوجه محاربه کینخسرو مرزا شدیم کہ بامراء مقتول سازد یا او را گرفته پیش نواب شاه بیگ بریم - کرت ثانی باوکس فرستند کہ دغدغہ بخود راه آید اگر شاه بیگ از تو باز خواست این امر کند من جواب خواہیم گفت کہ جنگ بی صورت است و ہیچ ضرورت واقع نیست - و چون مهم آن بادشاه باین نوع شد آن مردم متفرقہ شد بعضی بشہر قندہار آمدند و بعضی بہ ہر طرف رفتہ ، کینخسرو مرزا متوجہ شمال شد - حضرت شاہ بیگ باز در مقام ملاحظہ خاطر او شدہ اصلاً آن خیال او را بروی او نیاوردند - و بابا حسن ارغون را در قلعہ قندہار و حکم بہ حبس او نمودند و بعدہ نشان فرستادند کہ بقتل رسانید - حضرت مخدومی گناہ او را در خواست کردند و آن حضرت بخشید و کتابتی نوشتہ فرستاد کہ ہر گاہ لشکر بسر ما آید در ہر وقت [1234] ہمین سخن باعث آن بود و خبر فرستاد کہ تا خبر حضرت مخدومی بینی او را برند کہ دیگر جای بر نتواند شد ہر چند حکم کردند مردم یک ملاحظہ کردہ مرتکب این امر نشدند آخر نشانی بعضی تمام نوشت بہ بابا میرکی ساربان (164) کہ بدو سہمی خواجہ محمد ساربان بلذید بود کہ بینی او را برید و حضرت شاہ بیگ اولاد او را نگاہ داشتہ فرمودند کہ ایشان گناہی ندارند و از ایشان نرنجیدہ ام و ارغون ماست ہما باشند و بابا حسن ارغون پیش حضرت سلطنت شعاری محمد زمان مرزا رفتہ باوجود بینی بریدہ بمرتبہ اعلیٰ امارت رسید -

ذکر لشکر کشیدن حضرت نواب مرزا شاه حسن ذروه مکان بجانب ولایت سند و رسیدن عساکر نصرت نشان به پرگنه باغبانان¹ و غارت کردن اموال بدست در آندہ عساکر صاحب قران

القصہ حضرت نواب مرزا شاه حسن و حضرت نواب محمد عیسیٰ ترخان و حضرت امیر
فاضل و حضرت سلطان محمود خان و عالی جناب تیجۃ المشائخ میر خو [ر] د بخاری (165) کہ داماد
حضرت شاه بیگ بوده با جمیع امراء و عساکر نصرت قران در ہمان وقت کہ نواب شاه شجاع متوجہ
سیستان شد ایشان منازل و مراحل پیموده پرگنه باغبانان² کہ از اعمال ولایت سیستان است
رسیدہ غارت و تالان نمود و چون ، بیت :

سپاہش چو آہنگ ایلغار کرد ولایت آن [؟] نگون سار کرد
بغار تگری چون کشادند چنگ بیفتاد آن کشور از آب و رنگ
بسیاری از طلا و نقرہ بدست ایشان در آندہ بعضی از فقیران را اسپہای تازی تیز در دست
افتاد و سہ شبانہ روز آنجا توقف فرمودند بخلاف امیر بزرگ کہ بعد از تاخت کردن ہمان روز
معاودت می فرمودند و درین سہ روز جیبہ از [1235] برخوردار بیرون نکرده مہیا بمحاربہ ایستادہ
بودند - و ازین تاخیر ایشان ہراسی در دل سندیان برآہ یافتہ بود و بسیار حساب ازین کاروبار
برداشتند و بفتح و نصرت معاودت فرمود من و جہی معلوم شد کہ سعی در گرفتن بلاد سندی باید کرد

1. باغبان in the Ms.
2. Ibid.

لشکر کشیدن مبارک خان با جمیع عساکر بکیت و نصرت قران
 بہ بلده سیوی و محاربه نمودن بوی حضرت نواب کامیاب
 مرزا محمد عیسیٰ ترخان و ترسیدن خان مثنار الیہ از خلیل

ارغون و ترخان

چون بدولت و سعادت حضرت نواب مرزا شاہ حسن بامراء ذوی القدر کیوان اقتدار و
 عساکر نصرت شعار معاودت فرمود از باغبانا [ن] بجانب ولایت خویش و نواحی سیوی و از خیام
 ظفر احتشام بر بحر اخضر سپهر جناب ثواقب کواکب مہابت یافت و اہالی آن حدود از شرف جہتین
 سای آن درگاہ خاک تشویر بر رخسار مہر و عارض ماہ افشانند بعد از انکہ مجالی [کذا] خبر رسید کہ
 مبارک خان با جمیع لشکر سند متوجہ سیوی شدہ ، حضرت نواب شاہ بیگ و مرزا شاہ حسن
 مصلحت چنان کردند کہ در موضع باورہ و سنگان محفوظ شدہ بطریق جنگ قلعہ با ایشان محاربہ نمایند
 و حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ را بقلعہ سیوی فرستادند کہ آن قلعہ را محفوظ سازند و فتحی خان نیز
 آنجا بود چون مبارک خان با کل لشکر سند بقلعہ سیوی رسید - شنوی :

زمین شد چو محشر ز غوغا و شور   جہان تنگ تر گشت از چشم مور
 شد از پویہ خاک آنچنان استوار   کہ مسدود شد رہگذار بخار
 ز زخم لکد کوب آن دست بیم   شد از زادن سبزہ و گل عقیم
 بساط زمین از گیہ [گیاہ] گشت پاک   بجای گیاہ است مردم ز خاک
 [236] خلایق ز کثرت دم آنخورد   ز بیجون و سیحون بر آورد گرد

و این امور وقتی دست دادہ بود کہ لشکر برد، کمال استیلا داشت و قوای نامیہ را چون سپاہ
 دشمن دست و پای از کار رفتہ بود ذرہ افلاک چون زردی بیضہ در میان سفیدی ہنادہ گشت ،
 طبیعت جبرانش بہ مزاج سنگ یدہ تبدیل یافتہ و ریگ و طہاخ چون معدہ مرطوبان از جوش باز

1 in the Ms. باغبانا

مانده دانه فلفل خاصیت تخم خرفه بظهور رسانید و حرارت غریزی از قانون حیات دودکش عدم نمود
و چون بقلعه می رسد صف کشیده - شنوی :

همه پشت یکدیگر اندر مصاف همه کسبه و کبر و لاف و گداز
چو کوهی که یکسر ز آهن بود چو دستی که بر تیغ جوشن بود
در برابر می ایستند حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان بهادر به تأیید¹ الهام ربانی و تلقین
دولت جاودانی می دانست که آن لشکر اگر کوه قاف باشند ایشان را در مصاف تاب مقاومت و
طاقت مخاصمت با ملازمان آن حضرت نمی تواند بود پس تحمل کردن و پای مصابرت در دامن
تمکین کشیدن مناسب اعلاء رایات شهریاری و موافق استعداد رتبه جهانبانی و نامداری نیست -
بدین سبب فکر صائب حدوس ثاقب مشارالیه بران قرار یافت که تاختن بآن جمع شقاوت مال
نوایر قتال و جدال از همه تدبیرهای اصوب است و نسبت داعیه جهانگشای و ادعای مرتبه
سلطنت و فرمانروائی الیق و النسب و باموازی پنجاه جوان چون پلنگان تیزچنگ و هزبران بیشه
نام و ننگ، بلکه :

با گروهی رزم جوی تندخوی گر قتال و حرب جویند آبروی
بر حضور آنکه گر پیل دمان آید بجنگ همچو شهبان زبانش بر درند از هم بجنگ
بر قلب لازم القلب مخالفان متعدد [237] تاخه شمشیر رسانیده دست بردها نمودند بر
ایشان خارگشت که چون حرب ضرب مردم سندی تا کجا است و غالب شدن آن نوبت بواسطه
حرارت هوا بوده و دانسته شد، که - بیت :

آنجا که شیر شوزه کند قصد حرب و ضرب روباه را مجال ستادن کجا بود
فی الحال کس بحضرت نواب شاه بیگ می فرستد که، مصراع :
"آواز دهل شنیدن از دور خوش است"

در محاربه کردن سندی چندان اعتبار ندارد بعسا کر نصرت مآثر متوجه گردید که با سهل و جہی
فتح این قوم بکنت آنجا میر است - و چون حضرت نواب شاه بیگ را اعتماد تمام در امور سپاه

1. تأیید in the Ms.

گیری برای زرین صاحب قران ترخانی بود در ہتھیہ آمدن می شود در غایت تعجیل و اضطراب - و قبل ازان کہ حضرت شاہ بیگ بدولت برسند مبارک خان خبر فرستاد کہ ہما صلح بکنید - حضرت مشار الیہ فرمودند کہ مارا بشما صلح نیست اختیار پیش نواب شاہ بیگ است ، و مدت مدید بود کہ چشم امید بر شاہزادہ انتظار ہنوادہ بود کہ مثل این روز بسر وقت ایشان باز خورید - مبارک خان گفتہ است کہ اگر صلح می کنید بکنید و اگر نہ کہ ما می رویم و در ہمان روز متوجہ سند گشتہ - (166) و چون نواب شاہ بیگ رسیدند بدولت و سعادت مبارک خان رفتہ بود است و حضرت شاہ بیگ آن مقدار مشک اسباب طیار [تیار] نبود کہ دران وادی خوشخوار بی آب توانند رفت و اگر می رفتند مجازی کام و زبان ہمگنان خون بحر عروض بی آب می گشت و حوالی دل سوزان از تف حرارت جگر ملہب شدہ چشمہ ، عذب دہن بمشابہ خشک می ماند کہ گویا ہرگز درواثری نمی بود و سینہ نفسان از آتش عطش بمرتبہ تافتہ می شد کہ [238] پنداری ہرگز بر جگر آبی نداشتہ بالضرورة توقف فرمودند کہ سند را گرفتیم و بسی خوشحالی گشتند - [بیت]:

موافق شد این خسرو بی گزند بتوفیق فتح چمن ارجمند

ذکر رحلت فرمودن حضرت مخدومی شیخ الاسلامی قطب الاقطابی جلال الدین ابو سعید پورانی

چون سال ہنصد و بیست سے [923 H] از ہجرت داعیہ آمدن سند پیش ہناد و ہمت ارجمند داشتند در دوازدهم شہر ربیع الاول سال مذکور حضرت مخدومی شیخ الاسلامی قطب الاقطابی شیخ جلال الدین ابو سعید پورانی بنا بر حدیث حضرت نبوی الا ان اولیاء اللہ لا یموتون ولکن ینقلبون من دار الی دار بجوار¹ حضرت ملک متعال و قیوم لم یزل وللہزال انتقال فرمود و قضا را در محل رسیدن محصول قندہار بود و خطر آمدن لشکر پادشاہی از کابل ممکن می نمود و دران ایام بیماری حضرت مخدومی در قریہ ماشور بودند ہر چند امرا مبالغہ از حد گذرانیدند کہ مبادا لشکر مخالفان از جای پیدا شود بروید قبول نکرد، و فرمود کہ تا خاطر از مرض ایشان جمع نسازم بہ ہیچ جا متوجہ نشوم - مصراع :

اگر جمشیدی آید بیا کو

تا آنکہ در روز مذکور فوت ایشان واقع شد (167) دو پایہ پیش تابوت را یکی حضرت شاہ بیگ و یکی مرزا کینسرو و دو پایہ پس را یکی عالی جاہ ممالک پناہ زینکہ [زینک] ترخان و دیگر امیر² عالی جاہ مملکت پناہ امیر بابا بیگ کہ رتبہ امارت داشت قبل از نزد حضرت پادشاہ دین پناہ ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ و بسیار را آوردند و بعد ازان از موالی و اعزہ تا درون بلدہ فاخرہ قندہار رسانیدند و دران حالت بانحضرت عرض کردند کہ دستور نیست کہ نعش کسی را در شہر در آرند چرا کہ شہرہ [239] یافت کہ باعث مرگی³ است (168) - فرمودند کہ بلی چنانست کہ ہر چیزی کہ سی سال در میان مردم شہرت کند بعد ازان آن را تا شیری ہست اما وجود شریف ایشان باعث دفع و باست - و تا چہل روز توقف فرمودند و قریب ہزار گوسفند دران ایام بہر تقریب

1. It is not mentioned in the *Sihah Sittah*. See Mufharis.
2. امرا in the Ms.
3. مرگی in the Ms.

سیم و ہفتم بیستم چہلم مذبح ساخته عالیجاہ ممالک پناہ امیرزینک ترخان سرانجام آن تردد را در
ذمت ہمت خود فرض عین دانستہ با تمام رسانید - در مقبرہ بالای سر قبرہای خود تختی ساخت و
مقبرہ را وسعت داد مزار حضرت شیخ موسوم گردانید و پادشاہ دران سال بواسطہ مخالفت امراء
یا تعزیت سلطان ناصر مرزا توقف فرمودہ متوجہ قندہار نشدند -

ذکر باغی شدن عالیجاه امارت پناه امیر نظام الدین، اروس
 ارغون در زمین داور و قلعه را مضبوط ساختن و محاصره
 کردن مشار الیه را حضرت نواب شاه بیگ و مرزا شاه حسن
 و وقایعی که در آن حین واقع شد سیما رنجیدن نواب مرزا
 شاه حسن و فتح نمودن آن قلعه بوجه احسن

بعد از چند وقت جناب عصمت مآب بلقیس زمان فاطمه سلطان بیگم و غیره بعرض حضرت
 نواب شاه شجاع رسانیدند که منکوحه اروس ارغون را مقصود نام ملازم وی طریق گستاخی دارد و
 حضرت شاه بیگ فرستاد به زمین داور که منکوحه خود را در کشتن مبادرت نماید - وی قبول این
 امر نکرد بواسطه آنکه یقین می دانسته که دشمنان ترتیب این مقدمات کردند و آن عورت اقرای
 ارغون جوانان نیک نیز داشته که ممد و معاون میر اروس بودند، خبر فرستادند که این امر غیر
 واقع است - و آن عورت می گفت که، بیت:

بالله ار بر من توان بستن بمسما قضا جنس این بدسیرتی بانوع این بد اختری

[1240] و بعد ازان بسیاری محرمان وی سوگندی خوردند که وی بیگناه بود و محض بهتان
 در حق وی واقع شده و بعضی خود بران بودند که بسیار بکلان شده بود خواستند که او را تنزل فرمایند
 لیکن در محلی که در کابل² بودم و در نهایت افلاس این مقصود قضای میکرد - آنچه حاصلش می بود
 بمن می رسانید الحال که حاکم زمین داور شدم ضرورت بود این نوع لطف درباره او کردن -
 القصه فرستادند که اگر نمی کشتی بر سر تومی آئیم و نیز چون اطلاع یافت که، بیت:

باز آمد آن که ملک ستاند بضر تیغ دولت رفیق و بخت ملازم ظفر قرین

1. اوس in the Ms.

2. قابل in the Ms.

چون دبدبہ صدمات سلطانی شنیدہ دانست کہ ذرہ از معارضہ با خورشید فروغ نیابد و کجبتک ضعیف صولت سر پنجه شاہین صید آور برنآید اگر صید خیل از کود و گوزن باشد ہمہ صید بہرام است و ہزار گروہ از کبک خوش خرام ہمہ طعمہ باز بہرام انتقام - شنوی :

نیابد ز بسیاری گوسفند کف و تیغ قصاب ہرگز گزند
بدست از چہ آورد جمع مورچیل رود خانماش بتاراج سیل
بالضروۃ العریق بتوسل بگل حشیش در ہتیمہ اسباب حصار داری و قلعہ نگاہ داشتن سعی
بلغ نمود و کس بجانب امراء شاہ اسماعیل بخراسان و بطلب پادشاہ بکابل فرستاد، الحاصل -
بیت :

چو خورشید تیغ از میان برکشید شب تیرہ از خوف سر در کشید
رایات ظفر آیات ہمایون بدالات عون عنایت بی چون بہ زمین داور حرکت پذیرفت
مکنون ضمیر خورشید نظیر آنکہ اگر دیر تر رفتن شود میکن کہ بنوعی در استحکام او کوشد کہ بعد ازان
بسہولت تصرف آن قلعہ میرنشود و اگر بہ بتجلیل رود حصن کشور مراد بکلید فتح و ظفر بکشاید بتجلیل
متوجہ شد - شنوی :

در افتاد در انس و جان ولولہ بہ جبید عالم [1241] ازان زلزله¹
ہوا بست از گرد لشکر نقاب برآمد بدر باز گردون سحاب
شد از گرد لشکر جہان تیرہ فام سپہ جمع شد ہمچو انجم بہ شام
چون نزول اجلال در نوای [نواہی] آن قلعہ واقع شد نواب شاہ بیگ و مرزا شاہ حسن و
امراء تمام رفتہ زمین داور را محاصرہ کردند و بنیاد نقب کردن کردند بخاصہ خود یک نقب و دیگری
بمرزا شاہ حسن و میرزینک و مرزا محمد عینی ترخان و امیر فاضل و خواجہ باقی سنبل نقبہا علیحدہ²
دادند کہ بتجلیل تمام فتح یابد دائم الاوقات - شنوی :

بکین جہد و در صلح تاخیر بود بہر جانب آمد شد تیر بود
ز درع گران می رسید ابتلا زده مرد را بود دام بلا

1 زالہ in the Ms.

2 علی حدہ in the Ms.

دم تیغ کرد آتش قنہ تیز جهان سوخت از شعلہ خار تیز
از قضا را چون مدد خواجہ باقی بسیار بود و از روزی^۱ کہ محاصرہ کردند تا روز فتح جامہ از بر خود
برون نکرده بود و خود دائم در نقب بود نقب او بسیار راہ رفتہ از نواب مرزا شاہ حسن بسیار پیش
رفتہ بود حضرت شاہ بیگ نقب او را بہ نقب مرزا شاہ حسن بدل کردند باز خواجہ باقی آن نقب
دوم را نزدیک رسانید - شاہ بیگ در غضب شدہ فرمودند کہ تو ہیچ نیستی و مقدار باقی و سنبل مہم
از پیش تو بیرون نرود - و بعدہ بندگان میرزینک ترخان بعرض رسانید کہ این پسر شما مزاج^۲ عجی
دارد، بغایت رنجیدہ خاطر شد تا چہ بخاطرش رسد و میر نیز ازین سکی پشیمان شد - روز دیگر
فرمودہ است کہ شاہ حسن سنبل را بہ تو بخشیدم مولانا باقی دیوان تو باشد - و چند روز ہر گاہ این
دو کس بدیوان می آمدند می گفتہ کہ رفتہ پیش صاحب خود روید و ایشان می آمدہ اند - و مرزا شاہ
حسن ملتفت بحال ایشان [1242] نمی شد - باز در ملازمت میر ارغون را بہ قندہار آورده ہجشم
نگاہ می داشتند و عورتش را کشتہ بعضی مردم غیر ارغون را شاہ بیگ می کشتہ کہ رمزی کاہلی گفتہ
کہ ہمین فقیران را میکشی چرا ارغونیان نمی کشی - قہر برآمدہ موازی بیست نفر ارغون را قتل
کردہ دران میان [۱] میر اروس^۳ مرد کلانی بودہ و زمین داور حضرت مرزا شاہ حسن دادند و روی
عالیجاہ امارت پناہ بابا ترخان را حاکم زمین داور ساخت کہ بادشاہ گرفتہ مقتول ساختند - و چون
بدولت اقبال آن فتح روی داد معاودت بقندہار فرمودہ قندہار را نیز بہ مرزا شاہ حسن دادند و آنجا
بود -

1. زوری in the Ms.

2. A possible variant may be عجی

3. میروس in the Ms.

ذکر رفتن مرزا شاه حسن از بلده قندہار بجانب کابل بہ ملازمت حضرت خلافت دستگاہ میر ظہیر الدین محمد بابر

بادشاہ

اتفاقاً بر سیر باغ تاج الدین محمود روی مخا دیم قندہار از مشاخ و موالی رفتہ بودند کہ نیم روزی بود کہ جناب خواجہ محمد بیگ آمدہ گفت کہ مرزا شاہ حسن داعیہ کابل نمودہ چیزی بعالیجاہ امارت پناہ امیر پائندہ محمد ترخان (169) نوشتہ کہ از عقب من چنانچہ از عقب مرزا ابو محمد رفتہ خیال نکنی کہ تومی دانی در ساعت بندگان شیخ میرک و مولانا مسنا ایلغار کردہ رفتند بملازمان ایشان نرسیدند بالضرورۃ بازگشتند - و باعث رفتن یکی آن بود کہ کلفت سخن میرک در زمین داور گفتہ کہ قبل ازین سمت ذکر یافت و دیگر آنکہ مرزا شاہ حسن بر سر جماعتی از ہزارہا بطریق تاخت رفتہ بودست و از نواجی غزنین عالیجاہ مملکت پناہ حشمت و نصفت دستگاہ رکن السلطنۃ القاہرہ عضد الدولہ الباہر امین دوست ناصر (170) کہ از جملہ امراء [1243] بزرگ حضرت بابر بادشاہ بودہ است - وی نیز اتفاقاً بسر آن جماعت بطریق تاخت رسید چون در صحرا ملاحظہ کردند سواری از چغتائی نمودار شدند گفتہ در ملازمت میر دوست آمدہ ایم کسی خود باو ہمراہ کردہ فرستادند کہ بگو کہ اوصاف حمیدہ آن عالی جاہ را شنیدہ ایم از اتفاقات حسنہ تقریبی واقع شد اگر ملاقات روی دہد دور نیست - میر دوست بخیمہ ایشان آمدہ اسپہا کشیدہ اسپہی نیز گذرانید و ایشان نیز اسپہی گذرانید روز دیگر بہ چادر میر دوست رفت و باتفاق تاخت نمودند و صحبت ہا داشتند چون بہادشاہ می رسد تعریف وقار تمکین وی می کند و میگوید کہ اکثر از اولاد سلطان مرحوم سلطان حسین مرزا دیدہ ام و غیرت آن نیز پادشاہزادہا دیدہ ام ہیچ کس مثل شاہ حسن بیگ نیست و تعریف بسیار کردہ گفت است کہ آن مقدار وجود دارد کہ امراء پدرش سرپای در شیب پیش وی نشینید و ہر کدام کہ سخن کرد بہ زہر چشم باورد و آن منع او کرد ہیچ کس مثل این پسری ندارد - چنانچہ حضرت بادشاہ را

1 in the Ms دوس

میل آن شد که در نظر کیمیا اثر ایشان در آید - و باین دو سبب متوجه کابل شده بودند و چون بانجا رسیدست حضرت پادشاه را بسی خوش می [از] آید اطوار مرزا شاه حسن و او را رتبه فرزند^۱ عنایت کردند - و ولایت عالیجاه ممالک پناه امیر خواجه کلان بیگ (۱۷۱) را گرفته بوی می دهند و گاهی در طعام خوردن شاه حسن بیگ را شریک می سازند بخود - و این رتبه اعلی بود که نسبت همه کس سمت وقوع نمی یافت (۱۷۲) - و مدت دو سال آنجا بود بعد از آنکه شاه بیگ فتح [۱۷۴۴] بلده تته نموده بود بقندهار آمد حضرت پادشاه از کابل متوجه بقندهار شده دیگر کلانی استاد علی (۱۷۲) قلی بجهت ویران کردند بروج و باره بقاء قندهار ساخته بودند همراه می آورند و در نوبت خود پادشاه بذات عدیم المثال خود در کشیدن ریسمان آن مبادرت می فرمود و مرزا شاه حسن نیز در نوبت خود بکشیدن ریسمان اشتغال می نمود - چون بقلعه قلات تور نوک رسیدند حضرت شاه بیگ حضرت مخدومی عمی امیر سید احمد را برسالت فرستاد - عالیجاه فضیلت بآبی فصاحت شعاری مولانا طاهری را نیز همراه کردند و نوشته بودند که پسر من در میان شما بود اگر بیائید که در خفیه کیفیت حالات شما را خاطر نشان من کند خوبست بعد از آن هر چه خواهد میر خواهد شد اطاعت یا دیدن و مرزا شاه حسن را فرستادند و همراه وی جناب امیر محب علی قورچی را و ایشان چند روز در قندهار بودند و حضرت شاه بیگ حکم فرمودند که امرا صحبت با ندارند - و نواب مرزا شاه حسن و آن دو مهمان را در مجلس طلبند و صحبت شرب را نیز بخاطر مرزا شاه حسن رخصت دهند - بعد از آنکه چند یک از امرا صحبت داشته بودند که میر قلی و محب علی (۱۷۴) رفتند مرزا شاه حسن فرمود که مرا میل صحبت شرب نیست (۱۷۵) همگنان اسباب صحبت را بطریق پیشکش بیارند و حضرت میر سید احمد به پادشاه گفتند که شاه بیگ و هم بسیار دارد، و گستاخی با واقع شد که باعث آن گشت که بملازمت نیاید - آنحضرت فرمودند که دروغ می گوید چیزی هرگز بخاطرش راه نیافت و هم است آیا دیدن ما مشکل تر است یا بی کشتی عبور کردن از دریای سند [۱۷۳۵] و بسر مخالفان رفتن و چون دانست حضرت

1. فرزى in the Ms. It may also be read as meaning *فرزین* equivalent to prime minister. See Steingass, Ar., op. cit., under *firzan*; *Ghiyāth al-Lughāt* under *firz*. However, there is no reference to Shāh Ḥasan Arghūn serving as prime minister, *firzīn* or even *wakīl* or *dīwān* of Babur. See Babur-namah. Awarding the title of *Farzand* (son) or *Farzand-i-Dilband* (beloved son) to important personages and tributary rulers was an imperial practice.

پادشاه که مرزا شاه حسن معاودت نمی کند، همان روز اسباب وی از خیمه و غیره از پراتل و بعضی ملازمان و شاگرد پیشهای وی که مانده بودند باز فرستاد - و چون دختر مقرب الحضرت امیر نظام الدین علی خلیفه را حضرت پادشاه نامزد مرزا شاه حسن کرده بود آن سخن در میان بود که بعد ازان عقد کرده فرستادند - و مرزا شاه حسن را بجانب سند ارسال فرمودند و هر که بوی همراه بوده بدرجه اعلی امارت رسید بنوعی که لائق حال بود مثل عالیجاه امارت پناه امیر نظام الدین ، خوش محمد ارغون و امیر جلال الدین علیکه ارغون و امیر سلطان قلی مهر دار و امیر سید مزید و امیر نظام الدین مقصود و قبچق ارغون و از یکه ها امیر محمود ساربان و خواجه اسحاق و خواجه شهاب و شیخ سعدی و امیر حق نظر و میر دوست میر اخور و غیره و از نوکران جدید جناب امیر نورگه و مبارک قدم کابلی و سلمان -

---

1. *یکھا* in the Ms

ذکر رجش نمودن امیر نظام الدین امین محمد ترخان و یادگار

بلال از حضرت نواب شاه شجاع ارغون نصرت قران

در سال ہند بیست و یکم [921 H] کہ شاه بیگ بقندہار تشریف آوردند بملاحظہ آنکہ عالیجاہ امارت پناہ امین محمد ترخان بی اعتمادست در مقام رعایت اونشدند و چون برعایت آن بیخ جوان کہ یادگار بلال و مصاحبانش بود کہ در اسفروان لوای شجاعت بکرات و مرات برافراختہ بودند بہر کدام یک ہزار دینار ککی لطف کرد و حضرت نواب مرزا شاه حسن نیز میل نگاہ داشتن ایشان فرمود و اندک انعامی کرد بالضرورة از حضرت شاه بیگ رخصت [1246] طلب نموده و بی مضائقہ و مناقشہ رخصت ارزانی فرمود چون ہر بیخ بملازمت مرزا شادمان رسیدند گفت است اگر ہمائی سازید ہمہ باشیم مثل برادران حال شما ملاحظہ¹ می کنیم ہر بیخ جوان قبول کردند بعدہ بجناب خواجہ باقی گفت کہ بہ نواب شاه بیگ عرض کنید کہ این جوانان در نگاہ می دارم اگر رخصت خواہند بغایت خوبست و گر در جواب فرمودند کہ بہ شادمان بگوی کہ من و شاه حسن نیز نگاہ می توانیم داشت فاما زر سوختنی آہست [کذا] است کہ بایشان دادہ می شود چرا جوانانی کہ مصاف متعدد ہزار و پانصد مردم یک اسپ اندازند کجا سرایشان بمثل ما فرود می آید و بدل خود میگویند کہ شاه بیگ تہنا ہرگز بہزار کس نساختہ غایتش آنکہ بالضرورة روزی گذرانید کہ چون پادشاهی پیدا شود فی الحال بملازمت وی روند - دران محل چون در میان ما بودہ باشند کسان دیگر را نیز بدرہی دادہ می روند - باز دفعہ ثانی خواجہ باقی مبالغہ کردہ بعرض رسانید کہ شما را درین چہ مضائقہ گو ہرگز نوکر باو نباشد چہ خواہد شد رخصت فرمودند بہر کدام موازی بیخ و شش ہزار دینار ککی می رسانند و ہمراہ وی بودند -

1. ملاحظہ was found written on the margin.

ذکر رخصت یافتن حضرت سلطنت شعاری مرزا کینخسرو و عالیجاہ امارت پناہ مولانا بیگ و میر بابا شیخ برادر وی بجانب کابل و واقعہ کہ در ظن آن روی نمود

چون ہر کس برسم رسالت از ہر جا کہ بملازمت شاہ بیگ می آمد بہر نوع کہ بود از آدمی
گری و انسانیت و لطف و شفقت اورا دلخواہ می گردانید بلکہ مرید و معتقد وی می شد برجست
مقال کہ - بیت :

ہر کہ یکبار کشاید بسر کوی تو بار نیست دیگر بیدار خودش امکان قرار
و چون حضرت بابر بادشاہ مولانا بیگ [247] را برسالت فرستادہ بود و اتحادش میر
مانوق والغایہ بود و چون میر بابا شیخ برادر مولانا بیگ بہ میر شیرم طغای و بعضی امراء اتفاق
داشتہ کہ بحضرت پادشاہی یاعنی و باغی شد - آنحضرت را در کابل متحصن ساختہ بودند چون آن
فتح بعنایت اللہ روی نمودی [ایش بابا شیخ را تراشیدہ بودند، مولانا بیگ بی تحملی نامعقول کردہ
چنانچہ اورا اخراج کردند بہمان روشی آمد پیش شاہ بیگ - و حضرت شاہ بیگ و کینخسرو مرزا گفتند
کہ مولانا بیگ و میر بابا شیخ نوکر شما باشند فاما مولانا بیگ چون خدمت درویشان کردہ زانو نزنند و
بابا شیخ زانو نزنند و فی الحال فرمودند کہ زانو زد و درہمان سال ہنصد و بیست - [923 H] کہ
بسر ہزارہا می رفتند مرزا کینخسرو فرمود کہ اگر رخصت باشد متوجہ حدود کابل شویم چون مولانا بیگ
و بابا شیخ دو سردار ہمراہ داریم کہ ہمکن کہ کاری شود، چون جدا شدند امیر یادگار بلال و آن چہار
جوان دیگر از پیش مرزا شادمان جدا شدہ بایشان طلق شدند - و عالی جناب امارت مآب امیر امین
محمد ترخان با مصاحبت ایشان و جناب امیر سلطان قلی مہر دار و سلطان مقیم و بعضی ارغونسیہ نیز
بایشان طلق شدہ بودند - و چون حضرت شاہ بیگ ہمراہی مرزا شادمان اکثر جوانان خود را فرستاد
کہ باز گردانیدہ جنگ کرد عبدالقادر نام جوان خوبی بود از ملازمان شاہ بیگ شہید گشت و مرزا

شادمان را نزدیک بوده که ضائع سازند و چون ولایت تیری را از امیر عطاء اللہ گرفتہ بمرزا شادمان دادہ بودند قصد این [کذا] کرد و جدل بسیار شد - کیفیتش خوب بخاطر نمی رسد حضرت نواب [1248] شاہ شجاع در خندہ شدہ بمرزا شادمان گفتہ است کہ دران محل کہ بتومی گفتیم کہ نوکری لائق پادشاہاست نوع دیگر است و از ان امراء نوع دیگر قبول نکردی ، بیت :

پیران سخن ز تجربہ گویند و گفتت ہان ای جوان کہ پیر شوی پند گوش کن
و میر سلطان مقیم را گرفتہ آورده بودند آنحضرت فرمودند کہ پدر او خدمت بسیار کردہ ہما
از وی عفو کردن و چون بنواجی کابل رسیدند ہیچ کاری نتوانستند کرد چند وقت کیخسرو مرزا در نزد
بعضی کافران بودہ است - و امین محمد ترخان بملازمت حضرت پادشاہ رفت و آنحضرت او را ذلیخہ
[کذا] دادہ داخل بیگ ہای خود ساخت ، بسبب ہمان تردد کہ در قلعہ اسفروان از وی مشاہدہ
فرمودہ بود - و بعد از چند وقت مرزا کیخسرو نزد شاہ بیگ آمدہ بود اصلاً و قطعاً شکایت این نوع
رفتن باو نکرده تحمل ورزیدہ بود و در محل در بندان کیخسرو مرزا را بجانب سند فرستادند - و در سال
ہنصد و بیست و ہفت [927 H] از نواجی بکر مرزا کیخسرو فرار نمودہ بجانب قندہار بملازمت اعلیٰ
حضرت پادشاہی کہ در بردن قندہار نزول اجلال فرمود شاہ بیگ متخصص ساختہ بودند متوجہ شدہ
بود و داعیہ داشت کہ از پادشاہ لشکر گرفتہ متوجہ سیوستان شود ، در راہ جماعت افغانان آن
پادشاہزادہ را بدرجہ اعلیٰ شہادت رسانیدند -

ذکر مہتمن ساختن خواجہ محمد باقی را در مسند وزارت و امارت و شمرده شده و رخت بخت خواجہ تاج الدین محمود بسیار خصومت و عداوت

بر اہل بصیرت و بصائر مخفی نخواہد بود کہ در ہر قرنی و قتی و زمانی و آوانی بحکم سابقہ ارادہ ربانی و حکمت بالغہ سبحانی عزشانہ و عم احسانہ از برای جلوہ [249] جمال اظہار قدرت بر کمال چنانچہ در کلام معجز نظام حضرت حی الاینام مذکور است کہ تعزمن تشاء و تذل من تشاء¹ و بر مقتضای ما یفتح اللہ للناس من رحمۃ فلا ممسک لہا² مصراع :

سروری را بر آورد ناگاہ

وزمام مہمات جہان داری و عنان امور شہریاری بگفت کفایت و بقبضہ عنایت او سازد

بیت :

تا زمان را بدان نظام دہد تا زمین برقرار [خواہد] بود
غرض ازین مقدمات آنکہ چون عالی جناب وزات مآبی خواجہ محمد باقی در ایام وزارت شاہ
شجاع زمام ناقہ تصرف را از اموال منیر روشن ضمیر کوتاہ داشتہ ہمیشہ منظور نظر انورش بود کہ -

بیت :

راستی آور کہ شوی رستگار راستی از تو ظفر [از] کردگار
و در کوتوالی قلعہ و محافظت آن بطریق جنگ و رفق و مدارا بنوعی سعی نمود و بطریق اہتمام
فرمود کہ مافوق آن متصور بلکہ حد بشر نباشد - و جمعی از ارغون و ترخان کہ دران در بندان ہا

1 Al-Qur'ān, 3: 26

Eng. Tr. "... Thou givest Power to whom Thou pleasest, and Thou strippest off Power from whom Thy pleases..."

2 Ibid., 35: 2.

Eng. Tr. "What God out of His Mercy doth bestow on mankind there is none can withhold..."

بگو مکش گذاشته بودند و بسیاری ازان ہاتیز و تند بودند ہمسابہ و مرتبہ باایشان معاش می کرد کہ ہیچ
 کد ام نشاء رنجش و باز خواست کاروبار او نمی یافتند کہ این نیز از محافظت شہر مشکل تراست
 لاجرم حضرت شاہ شجاع عنان اختیارش را در امور دیوانی مطلق العنان گردانیدہ برتبہ امارت
 عالی ارتفاع فرمودہ خواجہ مذکور در مسند وزارت و امارت مستمکن گشت و باوجود تنقیص قندہار
 رخصت آن داشت کہ یک ہزار دو ہزار دینار کنکی بہ ہر کس داند نہد از آیندہ و روندہ و در ایامی
 کہ سیصد و ہشتاد چون شان نمودند ہرگز در شہر وہ نفر در پیش سر خود سوار نکرد تا آنکہ رشک و
 غبطت بر جناب خواجہ تاج الدین محمود دیوان غالب شدہ در صدر ناخوشی شد و خواجہ ملک محمد
 [1250] اگرچہ بظاہر خود را مخلص و محب خواجہ باقی می نمود فاما در خفیہ موکد و شریک خواجہ
 تاج الدین محمود، القصہ خواجہ تاج الدین محمود بنیاد تقریری کرد چند باب از تصرفات خواجہ در
 آنجا ساخت و حضرت شاہ شجاع و بعضی از اکابر امراء عظیم القدر کبیر الشان حضرت میرزہ بنک
 ترخان و مسکین ترخان و میر فرخ بیگ و بعضی حاضر شدند در بالا خانہ مدرسہ - دفع اول گفت
 کہ ہفتاد ہزار دینار از فلان محل بی رخصت شما گرفتہ، قبل ازان کہ خواجہ باقی جواب گوید
 حضرت شاہ شجاع فرمودند کہ موازی چہار صد نوکر دارد بہر کد ام چیزی دادہ باشد - دفع ثانی نیز
 باین نوع یک باب خواند، جواب این نیز چنان بود کہ خیلی تاہین دارد میری کہ بتاہین خود
 چیزی ندهد آن تاہین از و چکند - باز دفع سیم بابی خواند تا حضرت روی بمخادیم کردہ گفت کہ
 سخاوت باقی از من زیادہ است یقین دامنم کہ چیزی ندارد اما گمان من آن ہست کہ چیزی بمنکوچہ
 خود بخشیدہ باشد یا پی خبروی نمودہ علی ای حال اگر داشتہ باشد تعلق بہمان عورت دارد - چون
 ازین نوع ابواب فتح البابی روی نداد تاج الدین محمود گفت کہ سپاہی گیری و شمشیر زدن من کم
 ازوست یا جلدی او زیادہ است از من وجہ ترجیح چہ چیز است اگر حکم شود باو جنگ کنم -
 آنحضرت فرمودند کہ بسیار خوب میگوی، پایان رفتہ ہمہ جنگ کنید ہر کد ام کہ زندہ بمانید ہمان
 کس بر جادہ وزارت ما مستمکن گردد، و چون متوجہ پایان شدہ اند در راہ [مد] رسہ خواجہ باقی او را
 دشنام دادہ باشد کہ باوجود آنکہ الطاف و اعطاف حضرت مرزا بدین [1251] نوع می شنوی کہ
 سوگند یاد کردن کہ باقی از من بسخاوت زیادہ است باز این ہمہ غلو می کنی، خواجہ تاج الدین محمود

1. علو in the Ms.

مراجعت کرده باز آمده عرض حال کرده که قبل از آنکه حضرت شاه شجاع در صدد جواب شوند
 بندگان شیخ میرک فرمودند که خواجه شما بکشتن ہم رفتید بیک دشنام باز کشتن سهل است دشنام در
 جنب کشتن چه باشد، ہمکنان در خنده شدند - و عالی جاه ممالک پناه میر محمد مسکین ترخان گفت
 که خواجه دیگر سخن کردن بی صورت است متوجه پایان شوید و درین اثنانوکر و تابین خواجه باقی
 در پایان حاضر بودند بعد [کذا] متعلقان دوستان و محبان او مثل مولانا محمد مشرف و غیره و چون
 قبل ازین بچند روز که ابتداء طغیان قهر تاج الدین محمود بود در مسجد مقبره نشسته بودند که مولانا
 محمد باقی این کاروان که از خراسان آمده بود درین چند روز بمن جواب گوی که چند حاصل شد و
 بجا رفت، در جواب گفت که داروغی آن خود سیورغال نست و حساب آن را اگر حضرت میر
 طلب فرمایند بایشان جواب بدیم تو چه مقدار کسی که ازین حساب طلب کنی - گفت من آن
 مقدار نیستم که از تو حساب طلب کنیم، خواجه باقی او را دشنام داد - پسر خواجه باقی آمد و فی
 الواقعه اگر یک جنگ کردندی تاج الدین محمود غالب بود، ملازم خواجه باقی حیدر تیمپو چاق نام از
 پیلمان [کذا] نامی خراسان بود، برجسته از پس پشت خواجه تاج الدین محمود هر دو دستش را چنان
 مستحکم گرفت که قدرت جبیدن نماند و خواجه باقی فرصت یافته چند [252] مشت بر سر کردن
 آورد - درین روز که از نوکران او مثل پهلوان باز و محمد برادر علی گل و بعضی دیگر حاضر بودند که
 هر کدام در مصافها کارها کرده بودند بعد تا بنیان وی مصاحبان جنگ کرده مصلحت وقت ندید -

ذکر آمدن مقرب الحضرة العلیہ نظام الدین امیر علی خلیفہ از نزد حضرت پادشاہ دین پناہ بر رسم رسالت و اخراج نمودن خواجہ تاج الدین محمود دیوان و وقائی کہ از عدم بوجود آمد دران آوان

چون مذکور فضیلت و فصاحت و ثناء افتخار امراء الکبار بر رسم رسالت بقندہار رسیده از السنہ و افواہ چنان استماع می افتاد کہ مقدمات بنوعی ترتیب کرده کہ موجب التزام خصم است و در جواب ہر یک از آن حضرت شاہ شجاع عاجز و متحیر خواہد ماند و چون صحبت و ملاقات روی داد ہر مقدمہ کہ ترتیب کرده بود نقیض مطلوب نتیجہ داد ہر قضیہ کہ تصور نموده بود منعکس گشتہ سخنان درشت نسبت بآن میر روشن ضمیر سمت وقوع یافت و میر رخصت مراجعت یافتہ متوجہ صوب کابل شد ، بعد از ان چنان مفہوم شد کہ امیر نظام الدین فرخ باو ملائمہتا کردہ اظہار والای حضرت پادشاہ نمود و تاج الدین محمود خود زبان یکی داشتہ عرائض بہ پایہ سریر فلک مصرمی فرستاد و بعضی ارغونہ را بملازمت کیخسرو مرزا ترغیب می نموده در مقام گرفتن این ہر دو کس شدند - عالی جاہ امارت پناہ و حکومت پناہ قاہراہل او باش امیر فاضل کوکلتاش حامی امیر نظام الدین فرخ گشتہ از گناہش عفو کردند و میر فاضل بخانہ تاج الدین محمود فرود آمد بخاطر نماندہ کہ آن رفتن بچہ سبب بود - حضرت شاہ شجاع فرمودند کہ اگر تاج الدین محمود طمع کردہ او را [1253] بگیرانم در اطراف و جوانب گویند کہ ملازم بامیری¹ [کذا] خود را بواسطہ مال دنیوی گرفت تشویش رسانید چون دولت خوایی او نسبت بپادشاہ سمت تحقیق یافتہ نزد پادشاہ فرستم و غلہ خود را فروختہ در بازار زر بگیرد و باقی اموال خود را از عبید و مواشی و غیرہ ہر چند دارد ہمراہ برد - ہر چند استغاثہ نمود کہ اگر بمن اعتماد نماندہ بسیوی فرستید تا آنجا باشیم قبول نکردند و محصل کردہ بکابل

1. باتیری Another reading could be

فرستادند و آن وزارت مآب حق نمک آن حضرت راه نگاه نداشت و ازین مقال بغایت جاہل و غافل، کہ، بیت:

با ولی نعمت ار برون آئی گر سپہری کہ سر ننگون آئی
چون بعد از فتح نمودن تہ شاہ شجاع بقندہار رسیدند و بعد از چند ماہ لشکر ربیع در فضای بر
پہنائی جهان بعرض کردن سپاہ نرمت دستگاہ نامیہ اشتغال نمود و سپاہ طراوت سمات نبات از
غنچہ، دل فریب و سبزہ بازینت و زیب خود و خفتان مہیا کرد، ابیات:

سر گرفت بکف گل کشید لاله نفیر بدست سوسن آزاد آب خنجر داد
پی ہزیمت خیل سنان شہ انجم سپاہ نامیہ را باز عرض لشکر داد
معلوم شد کہ حضرت پادشاہ امارت پناہ شاہ شجاع امیر بابا ترخان و امیر ابوالمجد دیوانہ و
بعضی را در زمین داور گذاشتہ امیر جہم قورچی و حیدر باختری و ولی محمد واثق و بعضی دیگر از
جوانان را در قلعہ بست¹ تعیین فرمود و جمعی را بکوتوال قلعہ اسفروان مقرر کرد و خواجہ علی رئیس
شاہی کہ در عالم سخاوت و مہمانداری از ابناء جنس ارباب در ہیج ولایت مثل او نبودہ در قندہار بود
حضرت شاہ شجاع باو گفتند کہ خواجہ علی ترا سپاہی² [1254] کردند بر امور ملکی ترا نسبت تمام
واقعت مصلحت ما را چہ نوع میدانی عرض کن، در معرض عرض در آمدہ کہ از من دمقانی پرسید
مرا در امور ملکی مدخل نیست - میر فرمودند کہ پرکاری را بگذارید انچہ بہا بخاطر رسید در طبق
عرض کردہ بگذار - آن گفت است کہ مرزا شادمان را بہ تیری و مرزا محمد را بگیرند و بہر جانب
بفرستید کہ غلہا را بسوزند کہ بودن پادشاہ متعذر باشد و غلہ از کابل اگر باشد ہم آوردن نمیشود چہ
جای آن کہ غلہ نباشد و شما نیز غلہ قندہار را بسوزید - حضرت میر گفتند کہ تاجیک می خواہی کہ غلہا
خود را گران بفروشی و سابقاً ظاہراً شاہ شجاع می فرمود کہ خواجہ علی این نوع کلانی چہ کاری آید در
ہر وہی یک خواجہ می باید و جناب خواجہ محمد ملک باو رسانیدہ بود - در دل خواجہ علی بودہ
رخصت رفتن گرم سیر نمودہ رفت - القصہ پادشاہ قندہار نیامد در قلات³ تور نوک جنگ انداخت -

1. پشت in the Ms.

2. Another reading could be شاہی

3. قلات in the Ms corrected as کلات

چون عالی جناب امارت مآب امیر پامنده محمد ترخان ساقی ترخان را باکس کی گذاشته بود قلات را گرفتند شیخ تورسون نام نوکر پامنده محمد را بقتل رسانیدند مولانا جلال الدین سرخ را که قاضی آن جا بود پادشاه بگشتند¹ تاج الدین محمود باو گفت فرستاد که ہمیر بگوی که چه خیال کرده اسفروان را از فلان نقب که در قدیم بود خواهم گرفت، فی الحال حضرت میر اسفروان را خالی ساخت و پادشاه متوجه قلعه بست شد² و نقب کنده چاهش را گرفتند - چاه دیگر کردند دوم را نیز گرفتند چون ضعیف میر جاحم قورچی³، خواجه⁴ و تاج الدین محمود نسبت قرابتی داشت قلعه را بپادشاه داد - و خواجه علی رئیس سپاهی جناب [1255] سیادت مآب امیر عبدالحئی گرم سیر را فرستاد که اگر پادشاه سوگند که تا قندهار را نگیرند معاودت گرفتن زمین داور می شویم و بعد از قبول کردن پادشاه التماس ایشان را نقب های که شاه شجاع و امرائیش در باغی شدن اروس ارغون کنده بودند را هم نمونی شده زمین داور را گرفت - امیر بابا ترخان را یکی⁶ بعد دیگر شهید ساختند و تاج الدین محمود به برکاروان سالاران فرستادند کارواہنا بقندهار آمد و قبائل ہزارہ افغان چون باو آشنائی تمام داشتند ہمکنان در آمدہ حضرت پادشاه وخواہ شدند لیکن شاه بیگ از روی اخلاص و زاری حضرت باری عزاسمہ، معدوم شدن خواجه تاج الدین محمود را مطلوب خود ساخته بود - خواجه مذکور را مرض دق عانید گشته در محل فتح قندهار در دارالقرار استقرار یافتند و بسی تشویش بحضرت میر رسانید می دانست کہ چه کسان خاطر کوفتند چرا کہ ہیچ پادشاهی در ہیچ جا نبود و نیست کہ ہیچی در آن جا خواہان دولت آن پادشاه نباشد بآن چنان کسان کس فرستاد کہ جدا شوند -

در سال ہنصد چہل و دو [942 H] کہ حضرت نواب مرزا شاہ حسن را در بکر اندک مرضی عارض شدہ بود نشانی فرستاد کہ جناب امیر سید جلال الدین عبداللہ می گفت کہ میل رفتن مکہ دارم برود کہ بسان سعادت فائض شدن وی مناسب است عالی جناب سید مضطرب شدہ خواجه ابو الوفا را بہ تحف و تبرکات با میر کبیر صائب تدبیر امیر فرخ ارغون فرستاد کہ اگر چنان

1. بگشتند in the Ms.

2. بست in the Ms.

3. قورچی in the Ms.

4. خواجه in the Ms.

5. بقبہای in the Ms.

6. The photocopy is so dim here that only یا could be read.

شود که در ملازمت آن حضرت درین ولایت بمانم خوبست - میر فرخ عرض کرد کہ سیل را میل رفتن مکہ اللہ نیست [۱۲۵۶] بملازمت یکی از سلاطین عالی شان خواهد رفت و چون بہتمام کسان شما آشنائی دار سید جلال الدین عبداللہ تاج الدین محمود خواهد شد رفتش مناسب نیست گو این جا باش چه خواهد شد اگر حادثہ نعوذ باللہ روی نماید آن زمان ہر چه مقتضای وقت باشد آن چنان فکر خواهد شد بنا بران اشارت عالی در ماندن وی فرمودہ در بلدہ تہ بہمات لائقہ اشارت فرمودند

ذکر آمدن حضرت نواب شاہ شجاع بولایت سیوستان وغارت و تالان کردن و گرفتن قلعه کاهان

نزد دانایان ہوشمند و مبصران خردمند پوشیدہ نخواہد بود کہ روز بروز نیت مملکت گیری و خیال عالم ستائی کہ در ضمیر منیر کیمیا تاثیر حضرت شاہ شجاع تزايد می یافت و اشعہ آفتاب بشارت قدسی اشارت و عد کم اللہ مغنم کثیرة تاخذونہا فعجل لکم ہذہ از روزن آگاہی بر ساحت دل پی غل مشار الیہ می تافت بی حکمت بلند ارجمند نبود چون بعضی از مہمات ضروری قندہار بعنایت پروردگار² فراغتی حاصل شد - در سال ہنصد و بیست و پنج از ہجرت [925 H] سلطان تخت گاہ رسالت خسرو بارگاہ نبوت علیہ الصلوٰات والسلام بعد از اختیارات و ملاحظہ احکام آسمانی متوکل بر حفظ و حراست حضرت یزدانی گشت از بلدہ قندہار ہنضت فرمودہ (176) بعنایت سبحان متوجہ سیوستان شد و چون بکاهان رسیدند معلوم گشت کہ میان محمود (177) نام از احفاد مبارک خان کہ از امثال و اقران در میان سندیان بشجاعت و شہامت ممتاز بود در آنجا در آمدہ متخصن شدہ باجمعی کثیر کہ چون خار بہ آہن ولی معروف اند و چون کوزہ بکر بندی و تیغ گذاری موصوف

[1257] ابیات :

ہمہ گردن کشان مرد افکن ہمہ مرد افکنان گردن کش
ہمہ را جان ز تیغ خوردن شاد ہمہ را دل ز حرب کردن خوش
ہمگنان از مخالفان ، بیت :

بر حضور آنکہ گر پیل دمان آید بجنگ ہمچو شیر ثیان ش برورند از مہم بجنگ³
و حضرت نواب شاہ شجاع مانند باز و قود و شیر خشم آلود روی بدان قلعہ آورد و چون بیت ،

1. Al-Qur'an, 48: 20.

Eng. Tr: "God has promised you many gains that ye shall acquire, and He has given you these before hand..."

2. بروزگار in the Ms.

3. The verse appears defective.

شنوی :

نشسته بر تگاور شاه جم جاه   شده پشت تگاور مطلع ماه
سنان در دست آن خورشید انور   چون خطبهای شعاع مهر خاور
سر در دست آن مشکین کلاله   بگرد ماه رویش بسته ہالہ
بہر یک شصت گر سر پنجه بکشاد   فتاد از خیل شصت و ہفتاد¹
ز جولان مراکب عرصہ خاک   غبار آسا برآمد سوی افلاک

پس فرمان واجب الاعان سمت صدور یافت کہ تمامی اقاصی و ادانی لشکر برتیب آلات حرب و ادوات طعن و ضرب و اسباب قلعه کشای از اسلحہ نبرد آزمائی اشتغال نمایند و اطراف و جوانب آن حصار استوار را برامراء مردان کارزار قسمت نمودند و آن سندیان غفلت آثار آن حصار باستواری و محکمگی آن قلعه دل خود چون سپاہ ظفر پناہ جمع گردانیدہ از ان غافل بودند کہ ہر گاہ طایر مہر فلک پرواز خاقانی در ساحت هوای و کان امر اللہ مفعولاً² طیران نماید کنجشک چند ضعیف کہ گوشہ نشین را مفرو و مقر گردانیدہ باشند از صولت باد پروبال عظمت و جلالش فرو خواہند ریخت، شنوی :

ہوا گیرد از طایر دولتش   دود چرخ بر باد از صولتش
کہ کین برادر کر کرزار   چون صحرا کند کوه البرز زار³
اگر قلعه خواہد کہ گیرد بجنگ   بگیرد حصار فلک بی درنگ

و درین اثنا کہ ہمجو [1258] سپاہ ظفر پناہ قلعه را در میان گرفتہ بودند اہل آن قلعه دیدند کہ سرہنگ این ما تکنونوا یدرکم الموت ولو کنتم فی بروج مشیدہ⁴ ایشان را محال تحمل تغافل نمی و ہند بضرورت بالائی پنجاہ نفر از دروازہ قلعه کاہان ناگہان بدر آمدہ بنیاد فرار نمودہ از قضا

1. The verse appears defective.

2. Al-Qur'ān, 37: 33.

Eng. Tr. "And God's command must be fulfilled".

3. The first line of the verse appears defective.

4. Al-Qur'ān, 4: 78.

Eng. Tr. "Wherever ye are, death will find you out, even if ye are in towers built up strong and high..."

را عالی جاہ امارت پناہ تورسون [ترسون] محمد ترخان (78) شمشیریکی از جوانان رسانیدہ سپر خاصہ میا [ن] محمود کہ قبہ وی از طلا بود و مشیکہ¹ پیش حضرت شاہ بیگ آورده بودند در قندہار دیدہ شد، فرمودند کہ سپر خوبست لائق حضرت ہمایون پادشاہ است باومی فرستم (179) غالباً فرستادہ باشند و در گرفتن قلعہ کابان طلا، آلات و نقرہ آلات بسیار بدست عساکر نصرت شعار افتاد کہ باعث آن شد کہ سال دیگر مردم بسیار بدل خود متوجہ سنگگشت موجب بسیاری لشکر شد و چون فتح و نصرت بقندہار نزول اجلال فرمود ہر روز مترصد آن می بود کہ اگر مبارک خان زور و قوتی دارد باز بسیوی خواہد آمد و اگر نیامد فتح تہ بعنایت الہی بیشک میر خواہد شد تا معلوم گشت کہ وہم او ندارد مرتبہ و درجہ است کہ مرتکب محاربہ گردد۔

1. مشیک (mishikk) a strap with which adjacent parts of armour are fastened together. See Redhouse, *op. cit.*, p.1869.

ذکر توجہ فرمودن حضرت نواب شاہ شجاع بولایت سند و

اموری کہ تار سیدن بلده فاخره تہ روی نموده

چون حضرت کامیاب ممالک مداری گردون اقتداری سلطنت شعاری شاہ بیگ بن ذوالنون بیگ ارغون را داعیہ فتح بلاد سند در خاطر دریا مقاطر متمکن شدہ بود در سال ہنصد و بیست و شش [926 H] رای عالی وی بران قرار یافت کہ حضرت نتیجتہ السلاطین و خلف الخواقین مرزا محمد عیسیٰ بن مرزا محمد مقیم بن ذوالنون بیگ (180) را کہ برادر زادہ وی بود [1259] بحکومت قندہار گذاشت و بکوکم آن عالی جاہ مملکت پناہ امیر محمد مسکین ترخان بود تعیین فرمود و بطریق اتالیقی محمد عیسیٰ مرزا جناب امارت مآب امیر سلطان ولی ارغون و دیوانی ولایت را بجناب سید عبدالرحیم کہ بہ سید مشرف اشہتار داشت مفوض گردانید و خود با کل لشکر نصرت اثر با بدرقہ فاینما تولو فثم وجہ اللہ¹ عنان بادہ جہان نو دیدست بدست تقدیر سپرد بموکب ہمایون بہ نیت فتح بلاد سند روان گشت، شنوبی :

شد راہ نورد آن سرافراز فتح و ظفرش رفیق و دم ساز
شد سایہ چتر بادشاهی ہمسایہ سایہ الہی
از پرتو طلعتش در دشت ہر راہ روان نمودہ گل گشت

و چون بولایت سیوی نزول اجلال واقع شدہ مرتکب مترقب آن می بود کہ شاید مبارک خان مثل بارہای دیگر دلیری کردہ بجنگ و محاربہ شتابد لیکن از حرب و ضربی کہ در پیکار سیوی از نواب کامیاب مرزا محمد عیسیٰ ترخان سمت ظہور یافتہ بود خوف و ہراس بر وی مستولی شدہ بآن گستاخی مبادرت نہ نمود - و چون از سیوی بکنار دریای سند رسیدند دران جانب آب خضر ہاشمانی [کذا] ہستہ کہ رئیس الرؤساء پرگنہ درہیلہ (181) بود در برابر ایشان غوغا کردہ تا بہ تہ آمد و چون دفع وی بضرورت نبود تغافل ورزیدند و چون بقلعہ سیوستان اتفاق افتاد معلوم شد کہ مخالفان

1 Al-Qur'ān, 2: 115.

Eng. Tr. "... withersoever ye turn, there is the presence of God..."

2 روا in the Ms.

آن قلعه را خالی ساخته تمام مردم از آب عبور نموده درین جانب سیوستان کسی نمانده بود - و چون از انجا توجه فرموده در دو فرسخی تته بموضع مغل ماری (182) رسیدند که دران حالت مرغذاری بود بغایت وسیع که در طغیان آب سند بسیار بر بالایش آمده بمشابه و مرتبه [1260] هموار ساخته بود که ایستادان بنای ربع مسکون جمع گشته در همواری زمینی و سعی کنند از عشر عشران عاجز آمده مالا طاقت لنا بر زبان رانند و مثل سه برگ گیاهی در انجا بسیار بود در و سختش بی نهایت نمی نمود چنانچه ، شنوی :

عرصه او بادیه روز حشر دامن [او] دور گریبان حشر
 طول بیاضش ز بدایت برون اصل سوادش ز نهایت فزون
 و جناب امیر سید جلال الدین عبدالله (183) و بعضی دیگر می گفتند که وسعت و مسطح
 چنانکه مغل ماری ست النگ نشین (184) و کاه دستان (185) که در خراسان واقع است و در
 عالم سمت اشتهار دارد نسبت به این موضع نامهموار و بی وسعت است الحاصل حضرت شاه شجاع
 بعساکر گردون ارتفاع مدتی توقف فرمودند که شاید مبارک خان باستقبال عساکر نصرت نشان
 آمده درین موضع محاربه نمایند - بعد ازان معلوم شد که وهم مخالفان دران درجه و مرتبه است
 که عنان عزیمت دران وادی ، خوشخوار پر گیر و دار منطعف نتوانند ساخت و چون نزدیک بلده تته
 می رسند بخاطر ایشان نمی رسد که آب خاناب (186) میان ایشان و تته حائل است جمیع سواران
 عساکر نصرت شعار بیک بار بنیاد تاختن می نمایند تا کنار خاناب که در بعضی از مشرقی و شمال بلده
 تته واقع است و فی الواقع نهریست از عظماء جداول صفحہ زمین که بحدی که اکثر اوقات عبور
 ازان بکشتی نیز در غایت اشکال است ، شنوی :

زلالی چنان تیز رو در خرام که ماهی در آیش نگیرد قیام
 نیارد گذر آب ازوی حجاب که گوید که خواهد مرا برد آب
 فغان رفته ازوی بفرسنگ ها و زان صد خطر دیده فرسنگ ها
 [1261] ازان موج افعی وش تند و تیز چو کنجشک از مار بد در گریز

1. Al-Qur'an, 2: 286.

Eng. Tr. "... than we have strength to bear"

گذر هر که از وی کند آفتاب بلرزد چو عکس خود از اضطراب
و چند روز در کنار آب توقف فرموده تحقیق معابراو نمودند و هر روز از آن طرف آب سیاه
کوه شکوه ظلمات بعضم فوق بعض¹ سیمای ایشان بود جهت جنگ جنود سلیمانی دیواری از
دیوستان دو سیرت ساخت و صفی از ابنوی درختان عظیم الاعصابان پرداخته به تیر و تفنگ
انداختن مانع عبور عساکر نصرت مآثر می گشتند -

---

1. Al-Qur'ān, 24. 43: 32.
Eng. Tr. "One upon another"

ذکر محاربه کردن حضرت امیر عالم مطاع شاه شجاع بیگ ارغون بمبارک خان و مقتول ساختن وی بالطاف حضرت

مزدان

شنوی :

همایون شبی چون سواد بصر همه ظلمتش روشنی سر بسر
شبی قدرش از روز روشن فزون همش بدر و بدرش زکامش مصون
کواکب همه سعد و مسعود فال مبارک تباشیر و فرخ بغال
حضرت امیر کبیر عظیم الشان زورق فکر در جست وجوی معبر نمود گویا از ہاتف غیبی صدای
فزای این ابیات شنید، شنوی :

صباحت مبارک بہ عیش تمام کہ امروز آن نامبارک غلام
بپای سمند تو جان می دہد بتو ملک ہندوستان¹ می دہد
درین شب قرار کاروبار بران منوال بود کہ عالی جناب ممالک پناہ نصفت دستگاہ خلاصہ
شجاع دوران مرزا شادمان بن میر سلطان علی ارغون و عالیجناب² حکومت مناب شوکت ایاب
مرزا محمد (187) کہ ہر دو ابن عم حضرت نواب شاہ شجاع بودند و حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ
ترخان و میر ترسون محمد ترخان و باقی ترخانیان و عالی جاہ امارت پناہ امیر فرخ بیگ ارغون و
ولدش امیر احمد ولی ارغون (188) و امیر شاہ ولی ارغون [262] و امیر عاشق مومن ارغون و
امیر کبک بیگ ارغون (189) و بعضی ارغونہ از غیر ارغون ترخان حضرت سلطنت منقبت
سلطان محمود خان با بعضی از عساکر نصرت قران متوجہ پایان آب شدہ قریب بدو فرخ کہ ماہین
بلدہ تہ و قریہ لہ مسافت است رفتہ اگر ازان جا اگر توانند عبور نمایند کہ پایاب واقع بود -
ومیا [1] محمود نام نواسہ مبارک خان کہ باشجاعت و دلیری از ابنای جنس گوی مسابقت رلودہ از

1. ہندستان in the Ms.

2. عالیجناب in the Ms.

جانب مخالفان و حضرت شاه شجاع بدالت رای صفة اثر که ہزار بار صافی تر از زلال حضرت خان پرور است از عقب متوجہ شدند و ہمراہ موکب کواکب نشان ایشان حضرت سلطنت پناہ خلافت دستگاہ ایالت پناہ نتیجتہ السلاطین العظام و خلف الخواقین الکرام کیخسرو مرزا ابن سلطان مرحوم الخ بیگ مرزا بن سلطان شہید سلطان ابو سعید گورگان بودہ است و سلطنت منقبت المختص بعنایت ملک الاحد مرزا ابوالمجد ولد فرد حضرت نواب شاہ شجاع (190) بود و از امراء سپہر تمکین خواجہ محمد باقی دیوان و مہتر سنبل کہ بہ فتی خان ملقب عنایت گردیدہ بود و بعضی از جوانان ارغون و یکہ نیز در رکاب و ظفر اتسابش بودند و حکم عالی چنان صادر شدہ بود کہ عالی جاہ حکومت مآب شوکت ایاب امیر باذل کامل نظام الدین امیر فاضل از عقب ایشان متوجہ نمایند القصہ چون قریب بہ نیم فرسخ راہ حضرت شہریار عالم پناہ می روند شخصی از عالم غیب باشہادت اشارت با بشارت بہ معبری می نماید کہ در موضع ہالہ لکر در برابر درخت کلان واقع است - چون آن جامی رسندی ملاحظہ و تامل و تانی سلطان حسین ارغون و ولی ارغون از بہادران نامدار مرد [1263] آزمایان شجاعت آثار کہ ہنگام کارزار ہر یک از ایشان ثانی سام سوار و ثالث رستم و اسفندیار بودند مانند ہننگ دریا گذار عبور نمودند (191) آن حضرت بآن دو شجاعت آثار بود و چون خسرو¹ عالم گیر گردون از افق سپہر آب گون گذر کردہ حباب و ارقبہ سرادقات اقتدار برپای کرد کہ ، شنوی :

چون بہر ہواداری آفتاب زد این نیلگون دجلہ نقشی بر آب
پی عبرت ماہ عالم فروز ازین شط گذریافت ملاح روز
ز خاصیت آفتاب منیر فرو رفت در خاک دریای قیر
لشکری کہ ہمراہ موکب واجب الاتباع نواب حضرت شاہ شجاع بودند از ان رشک بیخون
و غیرت بیخون² چون باد کہ از روی دریا گذرد بی مشقتی بگذشتند ، شنوی :
شد از آب سندش بدیشان گذار³ کہ از روی دریا نسیم بہار

1 خسرو in the Ms.

2 بیخون in the Ms.

3 The line does not rhyme.

ز هر سو ستوران دریا شتاب
 ز ترکش دلیران پر از گسته
 ز ماه علم روی شط بهرباب
 ز عکس سپر آب صافی ضمیر
 گذر کرد از آن آب بی قال و قیل
 ز لشکر شد آراسته روی آب
 چون جولان کند شاه بار شکوه
 چه دریا بود زیر پایش چه کوه

از یک جانب مدد عنایت رب العالمین بازوی ظفر بروداد و از دیگر سو پنجه اعانت روح
 الامین رکابش را گرفته به نیت حرب و کارزار دشمن تیره روزگار روان گشت، شنوی :

گفت زمین با فلک از روی بیم
 دشت بجنبید و بلرزد کوه
 زلزله الساعة شی عظیم¹
 [1264] - - - - -²
 باد برانگیخت ز گیتی غبار
 شد صف لشکر شکنان فوج فوج
 قلزم تقدیر درآمد بموج
 امن در اقلیم عدم جا گرفت
 قتنه ثری تا [به] ثریا گرفت

چون اندکی از راه بیموده بودند که شد مشاهد ایشان عهشده که مبارک خان بداعیه محاربه و
 مقاتله و معارضه سوار شده بکثرت لشکر و انبوهی عدد نفر مغرور است و از اندیشه ملاح روزگار نا
 مبارک خود دوز و بحد تمام و جهد لاکلام می آید بناء علیه رکاب حضرت مملکت پناهی بعنایت و
 اشارت الهی تیزتر گشته طائر غیرت عقبا شکار اچه قضا کردار می کشاد و حضرت شاه شجاع میمنه را
 که عبارت از برانغار است بازوی شهامت و شجاعت حضرت نتیجه السلاطین ابو الحمد مرزا
 اشارت فرموده سیره را که عبارت از جوانغار است. جمله عالیجاه امارت پناه وزارت دستگاه صاحب

1. Al-Qur'ān, 22: 1.

Eng. Tr. "For the conclusion of the Hour (of Judgment) will be a terrible thing.

2. The second line of the verse is missing. The scribe on the next page starts with the third verse.

السيف و القلم خواجه محمد باقی و فتی خان تعین نمود - و قول از فرد دولت نواب سلطنت پناہی و
 یمن دولت ناتناہی یمنت بخشید و بعدہ، شنوی :

چنان شد روان سوی خصم دلیر کہ بر صید گوران شود رنجہ شیر
 فگندہ ز غیرت بر ابرو گرہ بقصد مخالف کمان کردہ زہ
 بلرزش در آمد زمین و زمان بجنبید ارکان ہفت آسمان
 ز اقلیم ہستی دران رستہ خیز قضا تیری جست راہ گریز

چون مسافت این دو یسال بکوه مثال تقارب پذیرفت، شنوی :
 دو صف بستند دیواری ز فولاد حصار شہر گین گردید بنیاد
 ازان صفہا فرودی گفت [از] خویش کہ آمد کوه قاف از ہر طرف پیش
 علم در سقہ [کذا] رہبر شد صبا را نشانند از گرد انیت ز دارا
 و مبارک خان لشکر [1265] آراستہ و بزبور سلاح پیراستہ و فیلان مست منگلوسی¹ چون،
 شنوی² :

پیل ...³ بود بی ستون چار ستون زیر کوه بی ستون
 سنجش فرطوم بسان کمند از روی افتادہ ز کوه بلند
 گر بمشل پای در آید ز جای سلسلہ فریاد برآرد ز پای
 کشتی حاجت تو گوی روان گشت دو کشتی ز دو سو بادبان
 روی چون در حملہ ہند گاہ کین ز آدمیان حاملہ گردد زمین

و چون شاہزادہ عالمیان ابوالمحمد مرزا از رانغار و جوانغار خواجه نظام الدین باقی سنبل و از
 قول جمعی از جوانان تاختند مبارک خان را میرزندہ علی کتہ باش ارغون (192) دست گیری کردہ
 بحضرت مملکت پناہی ظل الہی آورد، بیت :

1 Bengali, or from Bengal vide Redhouse, op. cit., p.2013.

2 The verse appears to be defective.

3 Illegible

گرفتار شد خصم برگشته حال فتاد اختر طالعش در دبال
 و چون نظر کیمیا اثرش رسید دوست گاہانی ارغون کہ در ایام دولت سلاطین آنجا بوده گفت
 است کہ این شخص مبارک خان است و چون پرسندہ اند کہ تو مبارک خانی در جواب "جیو" گفتہ
 کہ بزبان سند عبارت از بی و آری است - حضرت سلطنت شعاری از مقتول شدن برادرش یاد
 آمدہ بہ نفس نفیس خود یک شمشیر بوی زدند (193)، بیت:

چون فرصت یافتی بر خصم غدار مکن تقصیر مغزش را برون آر
 و بعد از ان از اطراف و جوانب در شمشیر گرفت، شنوی:

بریدند از تن سرش کینہ خواہ بخواری فگندند بر خاک راہ
 ملاف از چہ دوہین تنی در مصاف کہ آہن کند تیغ رستم شکاف
 میا گر پلنگی بمیدان دلیر مشو ایمن از حملہ نر شیر
 ہمگنان پیکار جانب بلدہ تہ تاختند، بیت:

سلامت را کز وینا ز اقبال [1266] لکد کوب (illegible) کرد پامال

و چون موکب عالی آن حضرت بدر عمارت کہ جام فیروز بن جام نظام الدین دران صین
 مسکن داشت چون این حالت دست داد فرار نمودہ دران جانب آب رفتہ بودہ است و خزانہ
 وی درین حویلی مانده بود، فتحی خان بعرض آن سلطان باگرام و احسان رسانید کہ غنائیم بی حد و
 شمار درین بلدہ بدست تمام عساکر نصرت شعاری افتد اگر حکم عالی صادر شود در خزانہ مہر کردہ
 بخاصہ آنحضرت گرفتہ شود - فرمودند کہ جوانانی کہ در رکاب ظفر انتساب بامیدواری تمام آمدہ از
 خان مان و فرزند و سر خود گذشتہ سرور دنبال ما ہنوادہ، باد یہ پیمای محنت و مشقت و خطر گشتہ اند
 چون ما از سر نگذریم رخصت دادیم کہ ہر کس خواہد خود بگیرد (194)، شنوی:

بترکان نشان داد تاراج [1] رہ کنج ہنمود محتاج را

بغارت شوی ترک را رہنمون کند از بر کعبہ جامہ برون

اگر ترک را مژدہ غارت دهند بہ است از بہشتش بشارت دهند

بیک ساعت ہر کس نزدیک بود، ع:

ہمچو آن مفلس کہ ناگہ برسرخ گنجی رسید

خود را غنائیم رسانیدہ ہر قدر کہ نصیب وی بود باو رسید لیکن در محل محاصرہ کردن حضرت پادشاہ می فرمود کہ امور ملکی متقاضی آن نبود کہ بر غبت خزنیہ را باین نوع بغارت دہیم چرا کہ غنائیم بسیار دران شہر بود چنانکہ بہر کس حصہ وافر می رسد اگر آن زر حالا در دست ما می بود مہم ما باسانی روی خوب می نمود و کسی پیش مخالفان ما می نمی ماند حالا اگر کسی ما را گفتہ می آید چیزی نیست کہ باو بدہیم و بوعده و وعید می باید گذرانید و از مستمعان این سخن یکی این فقیر چون و مکرر شنیدہ [1267] و چون در خانہ خاص جام نزول نمودند یک دیگر خرد پر بار بود کہ بخاصہ جام فیروز چیزی بختہ اند و مجال خوردند نشدہ بود - و این فتح نامی باسم سامی شاہزادہ عالمیان ابوالمحمد مرزا مقرر شدہ جلد و تیز عنایت کردند - و بلدہ فاخرہ تہ کہ از نظارت منازلش خلد برین در تاب است و از نزاہت مرا حلش چمن گلشن پروردین از سحاب و برق غیرت در آتش و آب از لطف ہوا و آب جنتی است مشخون بزلال نسیم از غایت خوشی ماکولات بہشتی است پرناز و نعیم،

بیت:

طرفہ شہری بود چو رشک بہشت ہمچو جایش ہوا لطیفہ سرشت
و ہمیشہ در زمستان تابستان چہ باغ و چہ بستان ہمیشہ سبز و خرم و ہمیشہ بہارش ایمن از
خوان و حالانکہ، بیت:

ز طوطی باغ او مستغنی از زاع شکر رستہ بجائی شورہ در باغ
اما چون بیشہ¹ دشمنان باکین و آرامگاہ خصومت آئین بود حکم قہر نہیب خرمن سوز مانع صبر
و شکیب گشتہ چنان نافذ شد کہ عساکر خون ریز و سپاہ برستیز کہ ہنگام تالان و تاراج بی ترانہ در
سماع و وقت نہیب و غارت در خیال انگیزی و اخترایند دست بغارت و تالان کشایند و چون،
بیت:

سران را سرافرازی و تاج رفت بسی خانماہنا بتاراج رفت
و این فتح بلند و نصرت از جہند در سال ہنصد و بست شش [926 H] واقع شدہ بود -

(195)

1 in the Ms. پیشہ

ذکر صلح کردن حضرت شاه شجاع بجام فیروز و واقعی که بعد از فتح تته دران اوان روی نمود

در همان روز که فتح بلده فاخره تته روی نمود که فی الواقع نمونه بوده است از یوم یفر المرء
من اخیه ۵ و امه و ابیه - و صاحبته و بنیه^۱ - و بسی [1268] از مردم سندی نادان خود را در آب
انداخته غرق کردند - دولت رانی نام والده جام فیروز (196) را مجال آن نشد که به پیش پسر خود
تواند رفت در درون کشتی معبر در آمده که عساکر گردون مآثر او را گرفته پیش حضرت سلطنت
شعاری آوردند، چون نزدیک رسید آن حضرت جامه پوشیده از روی عزت و حرمت بزبان درد بار
گهر نثار گذرانید که پیش پسر خود رفته دران جانب آب بگو که تو بجای فرزند مای بهتر آنست که
آمده مارا بینی و اگر وهم داری دران جانب آب اطاعت ما کنی بدستوری که رسم شماسست تا موجب
معاودت ما گردد و آن چه بتصرف تو بود ازان تو باشد و آن چه مبارک خان داشت و چند نوبت
خط به طلب ما فرستاد و الحال خلاف وعده کرده بما در مقام محاربه در آمده پرگنجت او را گماشتگان ما
متصرف شوند - و چون سال گذشت جام صلاح الدین خسر پوره پادشاه گجرات است آمده این
ولایت را خراب ساخت اگر باز خیال کند ملازمان این جانب کو مکه شما بوده بدفع او قیام و اقدام
نمایند و خیال آن نه کنی که سخن مفسدان و ناکسان خلاف عهد کنی و عمل ناشائسته در وجود اند که
شنوی :

بود	در	پس	پروه	تازم	هنوز	بهناست	در پروه	راز [م] ^۲	هنوز
اگر	بشنوی	آن	چه	کردم	پیام	تمامی ^۳	ملک	تو	برمن
عنایت	ندارم	ز	کار	دریغ	ز	رفعت	رسانم	مسرت	بمیغ

1. Al-Qur'an, 80: 34-36.

Eng. Tr. "That Day shall a man flee from his own brother, and from his mother and his father, and from his wife and children".

2. راز in the Ms.

3. تمامی in the Ms.

و ازان جانب جام فیروز انگشتان خود را بزین اطاعت ہناده تعظیم نمود۔ و ولایت تہ باد ارزانی داشتند و در شب اول مقری صفر^۱ کہ در حسن آواز ازان محل سمت امتیاز داشت در شعر خوانی این غزل [1269] خواجہ حافظ (197) خواند کہ، مطلع:

سحر ز ہاتف نعیم رسید مژدہ بگوش کہ دور شاہ شجاع است می دلیر بنوش^۲
و آن حضرت بواسطہ خواندن این غزل صلہ نیز لطف کردند و از علما سخن کہ در آن بلدہ مسکن و ماوی داشتند عالیجناب سیادت مآب علامتہ العالما میر شمس الدین (198) بودہ است کہ از جملہ سادات گردون شکن شیراز بود و از سر آمد شاگردان علامتہ العالما مولانا جلال الدین محمد دوانی و از اکابر مشائخ شیخ ابراہیم کہ از اولاد و امجاد حضرت شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی بود آمدہ بشرف ملازمت و ملاقات مشرف شدند^۳ و آن حضرت دست بر پشت شیخ ابراہیم بطریق تملطف و تعطف ہناده فرمودند کہ بولایت شما کہ ملتانست نیز خواہم رفت و میر شمس الدین را بخلعت مناسب ملبس عنایت گردانیدہ جامہ خود را بحالی جناب مشار الیہ دادند۔ و در روز جمعہ خطبہ نام فرختہ فرجام شاہ شجاع خواند، بیت:

بہ بالای منبر خطیب زمان ز نامش سرافراخت بر آسمان
و سکہ بر زر نیز زدہ [بیت]:

زر از سکہ اش زیب و زینت گرفت درم نام او دید در زر گرفت
ومی گفت کہ بعضی از سلاطین معدلت آئین کہ مارا ایشان در طریق ملازمت بود در پای تخت بلدہ تہ خطبہ باسم سائی ایشان^۴ بخواندہ نشدہ بود در انجا خطبہ بنام خود خواندن مارا گستاخی نیست (199) و بعضی ازان ز رہا بدست ملازمان عالی حضرت پادشاہ دین پناہ ظہیر الدین محمد

1. صفر in the Ms.

2. There appears a slight variation in the two lines. See *Diwan* edited by Muhammad Gulandam published by Sayyid Abul Qasim Anjwi Shirazi, p.148. The verse in the Ms is:

سحر ز ہاتف نعیم رسیدہ مژدہ بگوش کہ دور شاہ شجاع است بی دلیر بنوش

See also Brown, *A Literary History of Persia.*, Camb. 1951, p.279.

3. مشازند in the Ms.

4. طریق ملازمت بود در پای تخت بلدہ تہ باسم سائی ایشان was found written on the margin.

پادشاه افتاده بحضرت شاه اسماعیل الحسنی الصفوی فرستادند کہ ویرا این نوع در سر افتاده قضیہ عجیبی دران حالت روی داد کہ معلوم می شود کہ از روشنی دنیا شرم چه امور از ازشہ [کذا] آزاری [270] زند محصلش آنکہ باوجود آنکہ جناب خواجہ باقی دم از دوستی و محبت خاندان حضرت منقبت محمدی علیہ افضل الصلوٰۃ میزد و شفقت و رحمت از وی نسبت بسادات عالیات سمت ظہور می یافت باغوازی بعضی مفسدان مغل وارہ (200) جناب امیر شمس الدین راقین و انزا می کردہ کہ حضرت نواب کامیاب مرزا محمد عیسیٰ خلد ملکہ را کہ زمان بوجود آنحضرت مزین است و سلطنت این دیار بذات بابرکاتش مقرر و معین اطلاع حاصل می شود و چون از ابتدای مہدالی العہد مراعات احوال سادات عظام و مشایخ کرام و علاء اعلام بر ذمت ہمت والا نہمت خود واجب و لازم می داند مانع آن امر قبیح خواجہ باقی شدند - و از غایت حرص دنیوی قبول آن نصیحت نکرده بالضرورۃ در روزی کہ ہرکس در طلب غارت و تالان سرگردان در اطراف و جوانب دوآند و اکثر طلا و نقرہ ایشان می افند آن حضرت از وایہ خود گذشتہ نزد حضرت نواب شاہ شجاع آمدہ کیفیت آن حالت را بذروہ عرض می رسانند - آن حضرت در قبول آن اقتناع می نمایند چرا کہ بسیار دور می نمود تا آنکہ بنا بر حکم عالی بذات بابرکات خود متوجہ نمودہ امیر شمس الدین را آوردند و اثر شکنجہ و قین در جامہ علامتہ العلماء بود مولانا باقی را نصیحت بسیار و ملامت بی شمار کردند و حضرت نواب شاہ شجاع را داعیہ بحث ملایہ¹ [کذا] می شود [بہ] خدمت میر شمس می گویند کہ ایوم خراس نہ بمشابہ بر ایشان است کہ تعقل را دران مجال مانده باشد - و بعد از چند روز تہ را بجام مسلم داشته متوجہ سیوستان می شوند -

1. It may be ملاینہ (mulāyanat) meaning conciliation, friendly persuasion or admonition. Steingass, Arabic-English Dictionary, Lahore, p.1052.

ذکر محاربه کردن حضرت [f.271] نواب کامیاب میرزا محمد
عیسی ترخان بہادر خلد اللہ تعالیٰ ملکہ در موضع طلعتی¹ [تلتی]
بمیان محمود از احفاد مبارک خان و مغلوب شدن مخالفان
بعنایت سبحان

چون از بہ مہمات² صلح فراغت حاصل شدہ باغنائیم بسیار و اموال بی شمار از چمن دل کشای
زر افزای خطہ بلدہ تہہ مخفوف دولت و بہروزی و مانوس نصرت و فیروزی کہ کوچ فرمودہ بجانب
سیوستان مرحلہ پیماگشت، بیت:

آں کہ رو آرد کہ برآمد بلند غلغلہ در گنبد گردون فگند
و لوای قمر سرعت در ستانیدگی از حدت آرزو شدہ صرصرکز و بردہ بیک خیال و مسرع صبا
و شمال را از ہمراہی خود محروم گردانید، شنوی:

نور دیدی بسرعت عرصہ راہ چو بر گردد شتابد موکب ماہ
ہمراہی بخت دولت اندیش سعادت در پی و اقبال در پیش
مرادش بر یمین دمساز گشتہ³ بسیارش نظفر ہماز گشتہ
بفرقش نطل تائید الہی سرافراز از قدوم فر شاہی
و ہمای ہمت عالی نہمت سلطانی بال جدوجہد گسترده بسبک روی روح القدس در ہوای
عزیمت قلعہ سیوستان سایہ گستر شدہ چون در برابر پرگنہ [طلعتی⁴] تلتی⁴ می رسند مشاہدہ می شود کہ
میان محمود بن مبارک کہ از محاذی قریہ لتہ در پرگنہ ساکورہ کہ ابتدائیش در دو فرسخی تہہ است
بعد از مقتول شدن جد خود از خاناب عبور نمودہ تلتی رفت و ازین معنی المعائب جاہل کہ شنوی:

1. طلعتی in the Ms.
2. مہمات in the Ms.
3. The first line appears metrically defective.
4. تلتی in the Ms.

ندیده تدروی چون چنگال باز خرامد بسوی آستانش بہ باز
 کسی کو نکرده ز دریا گذر ندارد ز طوفان دریا خبر
 ز شیر ژیان بود غافل بسی ندید آن بد اندیش پیش و پس
 و موازی چار ہزار از لشکر [1272] پراکنده چون فرقہ طاس باران کہ از رقعات گوناگون
 ترتیب یافت متلون و چون زنبیل گدایانی کہ از ہر فرمنی خوشہ و از ہر سفرہ توشہ جمع نمایند
 سپاہی مرتب گردانید اما از روی شم و کین و تعصب بعسا کر نصرت قرین، شنوی :

خطر بود کین زورق بی طناب شود زان سپاہ گران غرق آب
 عرق زیر اسپان تازی نژاد کہ باران جہد چون شود تندباد
 سپاہی چون دریا دلی در فروش بر آورده از آتش کسینہ جوش
 بہت دفع آن جماعت بعد از تردد بسیار دو کشتی از غدیری گرفتہ از راه خشکی بکنار دریا بحکم
 حضرت نواب شاہ شجاع گردون املا آورد و در پاجست و جوی قلع آن جمعات انداختن و چون
 شجاعت و شہامت و سرداری و مردی و مردانگی حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان بر ہمکنان
 اظہر من الشمس و البیض من الالمس اشارت عالی بشارت متعالی فرمودند کہ در کشتی درآمدہ بدفع
 آن جماعت اشتغال نماید آن حضرت قبول فرمودہ کہ، شنوی :

بہ جنبش و رزم محیط ستیز شوم بر سرسندیان موج تیز
 بگردون رسانم غبار سپاہ کنم کوب بخت سندی سپاہ
 و چون باز شکاری کہ اجتماع کبک کوساری خبریابد با آتش تیز کہ از تحریک چشم بسوختن
 پنہبہ خشک شتابہ باکمال بہت و سرور و غایت بشادمان و حضور از شوق سربازی و از روی
 تحصیل نام و ننگ سرافرازی چون ماہی کہ از آب درو مانده بدریا رسد و ریہ [کذا] حرب و بحر
 طعن و ضرب بغواصی درآمدہ در ہر دو کشتی موازی پنجاہ و بیخ نفر از عسا کر ظفر اثر زیادہ گنجش
 [گنجاش] [1273] نداشت و خود در کشتی تاسد [کذا] نشست بی زحمت¹ ملاح و کشتی بان طرف آب
 عبور فرمودہ بمحاربہ و مقاتلہ اشتغال فرمود - چون نایرہ جدال و قتال اشتغال پذیرفت حضرت

1. رحمت in the Ms.

نواب جهان مطیع عالم مطیع شاه شجاع اشارت ارزانی فرمود بعساکر نصرت قران کہ ہر یک در پیشہ کار و زار شیرزیان و در دریا معرکہ ہنگ جان ستان بودند، شنوی :

یکی لشکر سراپا غرق جوشن شدہ در موج چون دریای آہن
 چون دیگر از آتش پیکار جوشان ز باد کینیہ چون دریا فروشان
 کہ می باید برسہ شد و ہر کدام دست اعتصام بحبل الملتین پال [کذا] اسپان تازی خادزده
 سلاح خود را بمشاہہ تاج فتح و نصرت بر سر خود ہناده از دریای سند کہ سیحون و آب ہامان نیز می
 گویند عبور نموده بمخالفان محاربہ کردہ بکومک حضرت نواب برسند ہمکنان مترنم این مقال شدند،
 مطلع :

جان فشان نزد تو ای سرو روان ایستادہ ایم
 ہر چہ گوئی ہر چہ فرمائی بجان ایستادہ ایم

شنوی :

کنی حکم اگر کوه را برکنیم چون مشت¹ غباری بہ بحر افکنیم
 و گر خاطرت خواهد آب بحار فشانیم چون ابر بر کوسار
 و جمع ظفر پیکر از آب سندی کشتی و ملاح در دریا در آمدہ جنگی کردند کہ دیدہ روزگار چنان
 نبردی ندیدہ، و گوش لیل و ہنار مانند آن رست خیزی نشنیدہ، دلاوران روزگار و مبارزان عرصہ
 گیر و دار بہر تیری امیری و بہر شستی زردستی و بہر نبردی مردی و بہر شمشیری دلیری می افکنند و
 فی الواقع حضرت نواب میرزا محمد عینی ترخان بیت :

بر آراست رزمی کہ چشم جهان قرن (lacunae) رزمی [کہ] ندیدہ چنان²
 و آخر الامر میان محمود نامسعود چون طاقت مقاومت نہاشت، ہچو [1274] روزگار
 دولت جد خود پشت بر کرد و مانند بخت برگشتہ نامسعود روی فرار بصورت ادبار آورد، شنوی :

ز شیران گہیزان شدند آہوان ز تن تاب رفتہ ز باز و توان
 ہمہ شیر مردان مردم شکار بخون دست آلودہ قصاب وار

1. مشت in the Ms.

2. The second line appears defective.

و جلدوی این فتح نامی و نصرت گرامی باسم نواب کامیاب مرزا محمد عیسیٰ ترخان قرار یافته
بود و محرر این تاریخ این نوع در سلک نظم آورده، قطعه :

یکی از قوم نامبارک خان طلعتی^۱ کرد و منزل و ماوی
زانکه پشت و پناه خود می دید سیر موج دار این دریا
قصد دفعش چو کرد از ره کین شاه دریا عطا و امر سخا
بدو کشتی که در رکابش بود کرد عزیمت بجانب اعداء
فتح آن قوم کرد در یک دم بعنایات حضرت دانا
سال تاریخ از فرد جسمت بگفت یک فتح میرزا عیسیٰ

۹۲۶ هـ

1. طلعتی in the Ms.

ذکر مضبوط ساختن حضرت نواب شاہ شجاع سیوستان را و حاکم ساختن عالی جاہ امارت و وزارت پناہ خواجہ باقی و تابع وی ساختن فتحی خان را و غیرہ

و چون بعد ازین فتح مبین و نصرت متین از ظل لوای فلک فرسای ارض سیوستان را رشک خلد برین و غیرت نگارخانہ چین گردانید بحضرت حشمت بآبی شوکت ایابی زبده ارباب دولت قدوة اصحاب امارت و حکومت امیر باذل کامل قاہر اہل او پاش امیر نظام الدین فاضل کوکلتاش گفت کہ در سیوستان بودہ امراء این جاہ چون خواجہ باقی و فتحی خان را تابع و تابینی خود ساختہ لوای حکومت و ایالت بر پای کن - آن حضرت ازین امر¹ ابا منودہ است چرا کہ در محلی کہ والی ولایت شمال بودہ و لشکر ظفر اثرش تخمین سپاہی او چہار دانگ لشکر نواب شاہ شجاع منودہ با وجود آنکہ مخالفت و منازعت از اطوار پسندیدہ وی دور بودہ [275] حضرت نواب شاہ شجاع تاب نیاورد و در محلی کہ از قندہار یا بہ سیوی شمال آمدہ خانہ میر فاضل را از غایت مردمی چون حدقہ ارباب بصر روشنائی بخشید و مشارالیه کہ دشتہای امیدش بحبل المتین دولت ابد تمکین اتصال داشت خورشید مراد را ز بیت الشرف کلبہ خویش طالع یافت و بشکرانہ سرافرازی بقدم اخلاص بخدمتگاری و جان سپاری ساختہ گویای مطلع صدر کلوخ (202) گشت کہ مطلع :

گردان بت چین جای بکاشانہ امروز شد رشک پری خانہ چین خانہ ام امروز
و خدمتی کہ در وہم بشر و خیال فکر پرور ننگجد از کمال صدق و نیاز پیش برد و صامت و
وصاف خرد بتعریف آن ناطق گشت ، ثنوی :

زر و سیم آن قدر شد صرف ایثار کہ شد خاک از سفید و سرخ گزار
درمہا با نشان نعل مرکب عیان کرد از زمین خورشید و کوکب
ولی در راہ او از بہر امید ہمہ خاکند چہ کوکب چہ خورشید

1. امرا in the Ms.

دلیست این که بخت عالم افروز کند فرج رهش دخل شب و روز
و بعد از فراغ از مہمانداری و قاعدہ خدمت گاری میررای صائب تدبیر ہمایوں اقتضای
آن نمود بخانہ امیر مذکور رفتہ اہل حرمش را بقدم لزوم مسرور گردانند و ایشان نیز پای انداز
انداختہ طریق ضیافت بجای آوردند - و در حال لشکر حضرت نواب شجاع در یک طرف قلعہ
شمال نزول اجلال داشت و در طرف دیگر بتوابع ولواحق میرمشار الیہ، و در نظر فرخندہ اثرش
چنان نمود کہ لشکرش شش دانگ و لشکر امیر فاضل چہاردانگ باشد، بر زبان نواب در مشافہہ
گذشتہ کہ فاضل بیگ گو سالہ از گاؤ کلان تر خلاف معہود اہل عالم است و چون این مقدار گفتہ
است عالی جاہ [1276] ممالک پناہ امیر ابوالحسن ترخان و ولی ترخان وغیرہ بعضی سخنان غیر
واقع بعرض رسانیدہ بودند چنانچہ عساکر نصرت مآثر امیر فاضل ازان کثرت بسیار بسیار تخفیف
یافتہ تفاوت ظاہر فاحش شدہ، درین حالت قبول ناکردن سیوستان از ملاحظہ آن بودست و بسیار
عیان بود و واضح می نمود کہ چون بقندہار رسید حضرت پادشاہ دین پناہ پسر نواب شاہ شجاع خواہند
آمد چرا کہ در کابل سپاہیان چیزی نداشتند، و بدست عساکر شاہ شجاع اموال افتادہ بود، بالضرورہ
عالیجاہ امارت و وزارت پناہ خواجہ باقی را حاکم سیوستان ساختہ، حکم شد کہ فتحی خان نیز متابعت
وی نماید، و جناب سید جلال الدین عبداللہ وغیرہ تابین، و مطیع و منقاد وی باشند و قلعہ
سیوستان را مضبوط ساختند (203) -

توجه فرمودن حضرت سلطان محمود خان. بخط بکر و فتح آن نمودن برای فرخنده اثر

چون از مهمات سیوستان فراغت تمام حاصل شد نواب شاه شجاع را جناب شریعت مآب قاضی قاضن بکری (204) در حین ارادت امیر سید محمد که مریدانش را اعتقاد جازم هست که مهدی موعود بوده و بیچ یک از مذنب اربعه موافق نیست، این دعوی ایشان بهمراهی پیر خود به بلده فاخره قندهار رفته بشرف ملازمت شاه شجاع مشرف گردیده بود، و آشنائی داشته بذروه عرض رسانیده است که یکی از امراء عظیم القدر کبیرالشان را بجانب خطه بکر مع عساکر نصرت مقرر ارسال فرمایند، بعنایت اللہ تعالیٰ فتح آن قلعه روی می نماید، اگرچه نزد حضرت نواب شاه شجاع گرفتن بکر دوری نموده حضرت سلطنت شعار معدلت دثار دافع اهل بغی [277] و الطغیان و دافع الومر اهل الشرع و الایمان سلطان محمود خان را روان ساخت که به تجلیل رفته فتح آن قلعه نماید - چون بدولت و اقبال بدان قلعه رسیده نظر بصیرت مشاهده فرموده دید، شنوی :

یکی خارہ سنگی کشیده باوج چو خارای سنگین برآورده موج
چو البرز ہر پارہ سنگی برد سپہری منقش پلنگی برد
بفرض از کسی را دران رہ بودی اجل را ازان دست کوتہ¹ بودی
و در پایان آن قلعه آب سند از ہر دو طرفش متصل روانست و در ہیچ از مواضع بلاد سند
آن مقدار آب پر زور و شور و گرداب تنورہ وار ناہموار کہ در آن جاست در جای دیگر نیست - و
در ہر ایامی سفینیہ عمر بعضی معبران را در غرق آب فنا می اندازد - و فی الواقع با سرعت آن

1. کوتاہ in the Ms. makes the line metrically defective.

2. ق originally written but later corrected as غرق by crossing م and writing ق over it.

دریای تیز و تند دم تیغ بلارک¹ حوادث کندست و گنبد سپهر چون خانه جبالش از وہم آن سیلاب
 قتنه خیز کرد و غنم و چون آفتاب مہجہ لوای دوست نواز دشمن گداز خانه شمشعہ اشراقات فتح و ظفر
 بران دریان انداخت حاکش کہ نخل موم بی اعتبار دولت خود را در اب ہوائی بی حوصلگی² نشوونما
 داده بود، دانست کہ در تاب آفتاب حشمت سلطانی ذرہ مکانی خواهد گداخت از ہر اسی کہ حضرت
 قایل و قذف فی قلوبہم الرعب³ در دل بر غلش انداخت دست و پا کم کردہ از قلعہ چنان مستحکم
 فرود آمدہ متوجہ بلدہ خطہ تہ گشتہ بسرعت ہر چہ تمام تر، شنوی :

بہر دیار کہ روح القدس نزول کند چہ احتمال کہ آن جا کند مقام ابلیس
 چو دست صدق دہل تابش طناب امل شود گستہ ز ہم تدر و حیلہ تبلیس
 و حضرت سلطان محمود خان کہ در امور سپہداری و طریق سپہ سالاری [278] بہرام
 شجاعت فرجام را از فلک خود ستارہ و در آئین تعبیه صف لشکر و رسوم از آتش خود و مغفر لشکر
 کش حوادث را عاجز بیچارہ می دانست، بیت :

شجاعت پیشہ گر صدتش بالشکر انجم
 رود گردون پی کار خود اندر وقت پیکارش

قرین طالع فیروز و رفیق سعادت عالم افروز از فر تزلزل مبارک اثر غیرت سقف حصار
 ذات البروج گردانید و اہل سند دران زمان بسطان بکری ملقب ساختند۔

1. (balārak) means Indian steel or sword made of the same. Richardson, Dictionary, Persian, Arabic, English. 1984, p.285. Palārak or Parālak was a sword which with others like Tarawatah, Ruhina, Maqbar, Mangauhar, Par-i-Magas (or Mawj-i-Daryā) were known as the best, brightest and sharpest of the Indian swords. For details see Fakhr Mudabbir, Ādāb al-Ḥarb wa'al-Shajā'ah, Tehran, 1346 H, pp.258-59. It seems that these categories of weapons remained in use even in the sixteenth century.

2. بی چو سگی in the Ms.

3. Al-Qur'an, 33: 26.

Eng. Tr. "... and cast terror in their hearts..."

ذکر آمدن جام صلاح الدین دفع ثانی از ولایت گجرات و فتح نمودن تنبلی مقابله و مقاتله امانل والاقران و فرار نمودن جام فیروز الدین بن نظام الدین شاه بجانب سیوستانی و وقایعی که روی داده دران آوان

و بعد از چند وقت جام صلاح الدین که از اولاد جام سبخر سمه بوده و همشیره وی در خانه سلطان مرحوم سلطان مظفر گجراتی، منازل و مراحل پیموده بلده تنبلی آمد و بی آنکه محاربه و مقاتله واقع شود جام فیروز الدین بن نظام سمه قرار بر فرار اختیار نموده جریده از هول جان و هم تیغ بران در هیچ مکان قرار نگرفته و چون و فور فتح و فیروزی و جنود نصرت و بهروزی نیک بختی¹ بولایت پادشاهی آورد و از تقبیل سده، هدایت ورود چهره امید را مهر لامع و بدر ساطع گردانیده به سیوستان آمده التجا بحالی جاه امارت پناه خواجه باقی برد، بامراء این جای طلق شد، و جام صلاح الدین بطریق استقلال قابض ولایت تنبلی گشته در بلده فاخره نزول فضول نموده، بیت :
خوش گرفتند حریفان سر زلف ساقی گر فلکشان بگذارد که (به) خواری گیرند
و حاجی وزیر نام از مردم ترک گجراتی که حل و عقد وی بوده باجمعی کثیر محاصره کردن
سیوستان [1279] فرستاد و چون این حالت دست داد جام فیروز علاء الدین خان بن مبارک
خان را که گویا میر محمد صالح آن مطلع را بوی گفت که، مطلع :
سبزی بخنده نمکین می کشد مرا عاشق شدم برای همین می کشد مرا
و مطلع محیط دریای معنوی خواجه خسروی دهلوی همین در ماه وی سمت تهور درین قرون
یافته است که، مطلع :

1. سلمتی in the Ms.

سروی چو تو در اوج و در تته نباشد گل مثل رخ خوب تو البته نباشد¹
 برسم رسالت بقندہار فرستاده بود و عرضہ داشہتہای امراء کہ از کمال تضرع و ابہتال بموقف
 اعزاز و اقبال اجلال التماس نماید کہ اگر آفتاب رایت اقبال و ماہ لوای ظفر انہتای خورشید
 مثال سایہ فرختہ فال بر سر مستمندان شکستہ حال اندازد و اہل این دیار را کہ متعطش زلال
 معدلت جان فزایند بالتفات اقامت خویش مقضی المرام سازد عین الطاف است، شنوی :
 چو جانی کہ ماراست در راہ تست ز خدمت کنیم آن چہ دل خواہ تست
 چو در مملکت رخت آرد حسود در اصلاح غفلت نباید نمود
 سر رخنہ گر ز بر زیہنار در آن رخنہ نہ تا شود استوار
 و دران وقت حضرت پادشاہ دین پناہ مظہر السلطان ظل اللہ ظہیر الدین محمد بابر پادشاہ
 قلعہ کلات تورنوک و قلعہ بست را گرفتہ و نزدیک بآن رسیدہ بود کہ فتح قلعہ زمین داور نماید کہ
 عالیجاہ امارت پناہ میر بابا حسن ترخان در آن جا متخصن شدہ بود و حضرت شاہ شجاع نیز یک نوع
 گرفتاری بطریق محاصرہ داشتند، مطلع :

ترسم کہ طیب را طیبی باید

و علاؤ الدین [جام فیروز] مایوس و نومید برگشتہ متوجہ سیوستان شد (206) -

1. The verse is:

سروی چو تو در اوج و در تته نباشد گل مثل رخ خوب تو البته نباشد

See Amir Khusraw, *Diwan-i-Kamil* ed. Sa'id Nafisi, Tehran, 1393, p.160.

See also Amir Khusraw, *Diwan Tuḥfat al-Ṣaghīr* in *The Kulliyat-i-Dawān-i-Khusraw*, Nawalkishore vide *Maklīnāmah*, pp.20-21, note no.667.

محاصره کردن [f.280] حاجی نام وزیر جام صلاح الدین
سیوستان و متخصص شد جام فیروز بن نظام الدین خواجہ باقی و
فتحی خان و غیرہ و بیرون آمدن متخصصان و ہزیمت نمودن

مخالفتان

و چون بحکم صلاح الدین حاجی وزیر بالشکر دریا مانند محیط پیوند قلعه سیوستان را مرکز وار
در میان گرفت و کار آزمایان سعی فرجام عذر تعطیل و تکاسل از کسی نمی پذیرفتند و لشکرش صلائی
جان ماری در دادند، شنوی :

نشاط از جهان جستہ راه گریز ہویدا شدہ قتنہ رست خیز
شدہ نوک پیکان¹ وکیل اجل بخون یلان خاک را کرده حل
و چون محاصره شدن کوتوالان سیوستان از حد و عد گذشتند و ہر روز بیرون رفتہ جنگ و
مباربہ می کردند یک روز ہمکنان چنان قرار دادند کہ در درون قلعه ہمہ پیادہ و سوار مکمل و مسلح
طیار باشند و بطریق ہر روزہ چند نفر، چنانچہ دستور قلعه داریست، در بیرون رفتہ جنگ و مباربہ
نمایند و بعد ازان ہمہ بیک بار پیادہ و سوار ہمہ بجانب مخالفتان تاختہ بمباربہ اشتغال نمایند - و
جناب خواجہ باقی و فتحی خان باجمعی از عساکر نصرت قران کہ در قلعه سیوستان متخصص بودند بی
خودانہ و دلیرانہ بآمنقدار لشکر کہ داشتند، بیت :

ہنگامہ چون دود سرکش ہمہ شدہ غرق آتش چو آتش ہمہ
کہ ہریک رستم را یلاوری نام نبردی و افراسیاب را از جملہ مردان کار شہر دندی شنوی :
سپاہی بدنان سلاسل کشای چون دیوانگان گشتہ زنجیر جائی
ہمہ رستم آئین بیاورد خصم ہمہ شاد از دیدن کرد خصم

1. سلگان in the Ms.

که حمله خصم¹ در [ان] رست خیز بدنان گرفته سر تیغ تیز
 همه رزم ساز و همه خصم [کذا] سوز [1281] همه بر مخالف چو شب کرده روز
 و همگنان بجمعهم بر سر مخالفان تاختند و آتش حرب بنوعی اشتعال یافت که دل بهرام جگر
 دارد و پنجم منظر این لاجوردی حصار بران شعله کباب گشت - از هر دو جانب بزبان پیکان مرگ
 سهام نیام سهام اجل پیام نقد حیات از یک دیگری نمودند و برای پرواز مرغان روح دستبها در
 قصر بدن یک دیگری کشود یکی را نیز قضا مانند سرکش کاف گشته بر سر آمد و دیگری را ناوک بلا
 چون آتف جان بر جگر برآمده فوجی را از چشم باز زخم درون سیلاب خون از شیخون می گذشت و
 بعضی را از فوخاره چاک فرق خون بر جوشیده نمودار والای سرخ مغفر می گشت، شنوی :

هوا شد آن چنان ز آمد شد تیر² که نور مهر را شد محو تاثیر
 ز بهر کرگس و پیکان خون بار بطعمه کرگسان را تیز منقار
 چون عرصه قیامت هیب رزم آوری و حلقه بی صبر و شکیب حرب گستری از دل پر دلان
 تنگ تر گشت کما هنا از منصب کشاکش بازوی دلیران پیکار و ناوک با از شصت قضا پیوست
 پهلو انان با زمین هموار شدیخ های همتانی بگرفتن مارو، و سر تیرهای جان ربا مشغول گشت، و باد
 پایان چرخ رفتار در زیر جواران نامدار برقص در آمدند ریاح مردا فکن هز بران کین را از پشت
 ستوران آتشین آئین چون کباب بر سر یخ می داشت و شمشعه سنان شعله فشان چون صبح علم
 نورانی در افق معرکه می افراشت، شنوی :

سر نیزه با فرق اهل نفاق شده هم چو شاخ درختان واق
 روده [1282] سناں خصم را بی هراس چو سخی که بفرز باید ز طاس
 ز بس تیغ خونین برافراختند نه بیشه مگر آتش انداختند
 و چون کار از تیر زهر آبدار و نیزه خار گذار به شمشیر صاعقه بار رسید لمعان برق دلاوران لشکر
 منصور با آتش³ و را المجرمون النار فظنوا انهم مواقعوها ولم یجدو عنها مصرفاً اول دشمنان را

1. The first line appears metrically defective.

2. هوا دار شدن چنان ز آمد شد تیر in the Ms. appears metrically defective.

3. درای in the Ms.

Al-Qur'an, 18: 53.

Eng. Tr. "And the sinful shall see the fire and apprehend that they have to fall therein: no means will they find to turn away therefrom".

چون دود مبضطرب می ساخت و حرمت والای مغفر نامداران سپاه محشر نشود حرارت نار اللہ
 المؤقدة۔ التي تطلع علی الافدة¹ در سویدای دل مخالفان می انداخت، شنوی :
 دم تیغ کرد آتش قنہ تیز جهان سوخت از شعله خار ستیز
 شد از آتش خنجر برق فام دل ما میان بر اثر تجم² تام²
 و بالاخره نسیم نصرت از مهب لقد نصرکم اللہ فی مواطن کثیرة³ در حرکت آمد و باد
 عنایت انا فتحنا لک فتحاً مبیناً۔ لوای مخالفان را پای انداز مرکب فتح و ظفر گردانید۔ و چون
 بنظر ملاحظه و مشاهده شد در هر قدمی رستی و در هر گامی صاحب آوازه و نامی بر خاک ہلاک افتاده بود
 و این فتح علاوه فتوحات دیگر شده مخالفان چون بنات نعش آوارہ و سرگردان گشتند۔

1. *Ibid.* 104, 6-7.

Tr. "(It is) the fire of (the Wrath of) God kindled (to a blaze). The which doth mount right to the Hearts".

2. The second line appears defective.

3. *Al-Qur'ān*, 9: 25.

Tr. "Assuredly God did help you in many battlefields..."

4. *Ibid.*, 48: 1.

Tr. "Verily We have granted thee a manifest Victory".

ذکر محاربه نمودن حضرت امیر باذل نظام الدین فاضل و بعضی امراء در قریه خبر اوت [کبروت] از اعمال سیوستان به حاجی وزیر جام صلاح الدین و فرار نمودن مخالفان

چون خبر رسید که حاجی وزیر بعد از شکست یافتن سیوستان در پرگنه در بیلہ نشسته و آن سر
زمین را چون خانه دنیا دران از انبوهی خیال و صفحہ سہر خط طفلان از کثرت حروف مشق بے ملال
شنوی :

سپاہی بکثرت فزون تر ز مور گرفته چراگاہ آہو و گور
شده [1283] سبزہ از رفت و آمد تباہ بجای گیا رستہ مردم گیاه
مملو بسپاہی اطرافی گردانیده بود ہر یک سرگشته دیاری و ہر کدام برآمدہ از روزگاری
با اعتماد این جمع متفرقہ کہ فراہم آورده بود خیال ولایت گیری و نزاع بہ عساکر گردون مآثر شاہ
شجاع در دماغ مسمکن داشت ، بنا علیہ قذوۃ^۱ امراء زمان و خلاصہ حکام دوران شدند امیر نظام
الدین فاضل کوکلتاش و جناب امیر نظام الدین خوش محمد ارغون و جناب امیر سید مراد ارغون و
خواجہ نظام الدین باقی و فتی خان متوجہ دفع او گردیدند و مشار الیہم از آب سندھ عبور نموده
بعزم حرم روی باو آوردند و او نیز از در بیلہ با استقبال امراء فرختہ فال روان شدہ در موضع
خبر اوت [کبروت] (207) تملاتی عسکرین روی نموده و عساکر نصرت قرآن کہ نوک شمشیر خون
رہز شان چون نیزہ مژہ اشک چشمان کمان ابرو در دلہای تاثیر کردی و سنان سینہ گداز شان مانند
تیغ غمزہ ترکان دل آشوب جگرہای چاک چاک کردی ، شنوی :

ہمہ چون چشم خوبان قتنہ انگیز ہمہ چون غمزہ غماز خون رہز
یکایک تیغ زن چون زرگس بار سراسر صف شکن چون زلف دلدار

1. قذوۃ in the Ms.

2. تملاتی in the Ms.

و جوانان لشکر مخالف مبادرت پیش آمدند و جنگی پیوست که مهر سپهر جوشن پوش دران
 ولوله و فروش از خطوط شعاعی انگشت حیرت در دهان گرفته مدہوش ماند - و بہرام خون آشام از
 ہیب شمشیر مہر انتقام دران روز مانند بیضہ در زیر بال چرخ متوازی گشت، شنوی :

درخش سنای [1284] پر الہتاب جهان کرد روشن چون نور شہاب
 شدہ خود گرو آن ز تیغ ہلاک چو غنچہ ز باد سحر چاک چاک
 برای وفا از ہیب شکست علمہا برآورده از مہجہ دست
 ز غریدن کوس شد از فروش سران را برون رفتہ از مغز ہوش
 بالآخرہ مخالفان بہ یقین دانستند کہ لشکر ہشہ را اگرچہ بسیار باشد تاب اثر صرصر نخواہد
 بود، و حشم² مور ہرچہ دبی شمار با حشمت سلیمان طاقت مقاومت نخواہد داشت - بیت :

چو شیر ز بکین خواہی ستیزد ز روبہ بازوی گرگان چہ خیزد
 بالضرورۃ عنان و شکیب باز کشیدہ فارس باد یہ فرار کہ قرار مال کاروبار آن فرقہ نابکار است
 گشتہ اند، شنوی :

بدلہای آن قوم ہیجا³ پسند ز وسواس شیطان ہراسی فکند
 قدم شد قدم دار را بی ثبات بیک لحظہ گرودید پروین نبات
 و بسیاری ازان سر بقتلان گشتہ وزخمی گشتہ بقتیۃ السیف متوجہ بلدہ فاخرہ تہ شدند -

1. از in the Ms. Alif (ا) keeps silent.
 2. حشم in the Ms.
 3. ہیجا in the Ms.

محاصره کردن حضرت شاه شجاع عبدالعزیز میر اخور را در قلعه اسفروان که در سه فرسخی قندهار و اعلی حضرت پادشاهی عبدالعزیز میر اخور سپرده بودند

حضرت پادشاه قلعه بست را محاصره داشتند قلعه اسفروان¹ که در سه فرسخی بلده فاخره قندهار واقع است، چندین خروار غله در آن قلعه بر سم ذخیره گذاشته بودند و بکو توالی آنکه عبدالعزیز میر اخور (208) و خسرو پوره² امیر نظام الدین علی خلیفه را تعیین نموده با وجود آنکه از اسفروان تا قلعه بست موازی پانزده فرسخ زیاد مسافت نبود هر روز با محاصره کردن اسفروان³ [285] حضرت شاه صاحب قرآن می رفت و بنوبت امراء بینها در آنجائی بودند - هر چند کسان پادشاه را به تنگ آورده لقب کنده نزدیک بگرفتن رسانیدند، پادشاه از گرد قلعه بست بر نخاست و پیوسته مراسم تدبیر و اندیشه، ضمیر بر شمع را استیصال شاه شجاع گماشت - و توجه خاطر بر دفع و قلعه مراد و مرام و تسخیر ممالک و بلاد در باره دولت آنحضرت مقصود می داشت - بجوانان کوتوال اعلام فرمود که یکشب بیرون آیند ایشان خبر فرستادند که محاصره بآن نوع نشدیم که بیرون توان آمد مگر کومک شما بمارسد⁴، اما چون لشکر روز از سپاه شام روی گردان شده در اماکن فرار قرار گرفتند و طلایه نظام بر ممالک آفاق استیلا یافته، در اکناف و اطراف پراکنده گشتند - بیت:

رخ خود کرد پنهان مهر رخشان درون کوه چون لعل بدخشان
و فی الواقع شنوی:

شب	همچو	روزی	قیامت	دراز	پریشان	چو	زلف	بتان	دراز
هوا	نقطه	بود	کوهی	سیاه	ز	تاریکیش	چرخ	گم	کرده
همه	روشان	فلک	گشته	جمع	شده	طالب	روشنائی	چو	شمع

1. اسفروان in the Ms.

2. خسرو بوده in the Ms.

3. سفر on fol. 282 and آن on fol. 283 in the Ms.

4. بیمار شد in the Ms.

سپه گشت چشم جهان سر بسر دران کس ندید از سفیدی اثر
اکثر از امراء مردم پادشاه که نامی داشتند بصورت اجتماعی دران نواجی آمده آواز رسیدن
پادشاه انداخته عالیجاه مملکت پناه امیرزینکه ترخان که دران شب سپه سالاران جماعت بوده انوار
مما لایطاق من سنن المرسلین را پیش نهاد همت از جمند ساخت و عبدالعزیز میراخور خسرو پوره¹
امیر [1286] نظام الدین علی خلیفه بود و غیره و فرصت فرار نمودن شده متوجه اردوی² پادشاه
شدند و آنچه غله بود آتش زده رفتند - علی الصباح حضرت نواب شاه شجاع بامراء و اتباع متوجه
قلعه اسفروان شده غلههای را که اندک آتش دریافته بود بقلعه قندهار رسانیدند و هر یک از امراء
غله بسیار آوردند -

1. خسرو بوده in the Ms.
2. آوردوی in the Ms.

ذکر بہ قراولی رفتن امیر حسن علی جنواد و گرفتن قزلباشان¹ را
و باعث خطبہ خواندن بنام شاہ اسماعیل و صلح نمودن
بحضرت پادشاہ دین پناه

در خلال این احوال حضرت نواب شاہ شجاع ہر روز قراول² بجانب اردوی پادشاہ می
فرستادند تا پنج فرسخی بجانب سنگ حصار و حدودش یک روز نوبت جناب شجاعت اتساب وی
اعتماد امیر حسن علی جنواد³ بود کہ در نواحی سنگ حصار ناگاہ مشاہد ایشان شدہ کہ چند نفر سپاہی
جغتائی و چند نفر قزلباش پیدا شدہ اند۔ بعد از استفسار معلوم شد کہ برسم رسالت از خراسان
بحضرت پادشاہ آمدند۔ امیر حسن علی اظہار کرد کہ حضرت پادشاہ دین پناه بدولت و اقبال در
اسفروان نزول اجلال دارند و ما از جملہ بندگان دولت خواہ ایشانیم و از ہر دو جانب پیش آمدہ در
عین بغلگیری و مصافحہ ہمہ ایشان را گرفت و بقندہار در آوردند۔ شنوی :

با ہمہ کس گرم مشو برق وار تا نکشتی سر بفنا چون شرار⁴
شمع کہ شد با ہمہ گرم اختلاط سوخت ز سر تا بقدم در بساط
ترک جهان کن چو مسیحا زمان ما [را] بکش از صحبت نامحرمان⁵
و مردم عام تا بقلعہ رسیدن بسی تشویش بایشان رسانیدہ ناخوشی بسیار [287] نسبت
بایشان بسمت ظہور یافت چون پیش شاہ شجاع رسیدند ہمگان را نوازش کردہ جامہ پوشانید و
اسباب ایشان را تسلیم کردہ گفت کہ الحال اپچی من باشید و خطبہ بنام حضرت شاہ اسماعیل

1 کزلباشان in the Ms.

2 کراول in the Ms.

3. Perhaps جواد meaning hyena or جواد pl. of جعد meaning curly hair, strong built or light or active see Redhouse, *op. cit.*, pp.664, 665; Steingass, *Arabic-English Dictionary*, p.235.

4. شدار in the Ms.

5. Without addition of را the second line remains metrically incomplete.

صفوی کرده مادران حین به نام چهار یار با صفا (209) رضی اللہ عنہم نیز بود و این خطبہ اختراعی وی بود - چون سخن باین جا انجامید جناب امیر درویش غوری بذروه عرض رسانید کہ دران نواحی حضرت مملکت پناہی سلطان ابراہیم برادر امیر خان پنی¹ نوشته بہن داد کہ بآن حضرت رسان والی غایت پنهان می داشتیم کہ مبادا بخاطر دریا مقاطر رسد کہ خود را اپنی ابراہیم سلطان ساخت چون حالا تقریبی شد واجب العرض گشت و این بیت این بود - بیت :

نکبتا رفت و حکایت کس نکرد جانب حرمت فرو نگذاشتیم²

حضرت نواب شاہ شجاع ہمین بیت را باعث آشنائی ساخته نوشتند کہ :

گفت و گو آئین درویشی نبود ورنہ با تو ماجراہا³ داشتیم

و بعد ازان در مدعا شروع نمود و کیفیت حالات را نوشتند و میان حضرت شاہ شجاع و ابراہیم سلطان و امیر خان اتحاد و دوستی ازان گذشتہ بود کہ بشرح و بیان با تمام رسد، تا آنکہ حضرت شاہ طہماسپ را بالشکر خراسان بیرون آورده نیت محاربه حضرت بہ پادشاہ دین پناہ بولایت شیراز کہ بیست فرسخی خراسان است آمدند، درین اثنا شاہ خراسان را بہ درمیش خان داده ملازمان خاصہ خواجہ حبیب اللہ را بدیوانی نصیب [288] کرده از عقب در شیراز رسید امیر خان را باز گردانیدہ و بعدہ خود مظفر بیگ ترکان را بصلح فرستاد - و حضرت حقایق پناہ معارف دستگاہ ارشاد مآب ولایت اتساب خواجہ نظام الدین عبدالحق بہ نیت طواف حریم شریفین آمدہ بودند، بقندہار کس شاہ اسماعیل نیز از قندہار بہ ہمین مدعا آمدہ بود - و حضرت مخدومی عمی شیخ میرک گفت و گوی صلح را نزدیک رسانیدہ بودند فاما اجمال و انتقال ایشان در گرم سیر بودہ ست کہ

1. پنی in the Ms.

2. This is the fifth verse from a *ghazal* of Ḥafīz Shirazi see *Diwān*, Anjawi, p.198 whose first verse is:

زیاران چشم یاری داشتیم خود غلط بود آنچه پنداشتیم

The first line of the verse was slightly different in the Ms. as under:

نکبتا رفت و حکایت کس نکرد جانب حرمت فرو نگذاشتیم

For its identification I am obliged to Mawlana Fazlul Qayyum Nadawi.

3. *Ibid*. This is the third verse from the above mentioned *ghazal*.

4. سہزار in the Ms. but Shiraz contextually preferable.

خیال رفتن سیستان و اشتهاد تا اتمام آن مهم بودن ایشان متعذر بود کہ پراتل¹ ایشان را وکلاء بہ سیستان می بردہ اند کہ غارت یافتہ - اعلیٰ حضرت پادشاهی مصلحت آن دانستند کہ صلح کردہ بہ کابل معاودت فرمایند، بعد از صلح عنان توجہ بصوب باصواب بکابل متعطف ساخت و حضرت شاہ بیگ متوجہ ولایت سندھ گشتہ ، بلدہ فاخرہ قندہار را مضبوط ساخت ، حکومت او را بہ عالیجاہ امارت پناہ خواجہ باقی و داروغگی متمغرا را بہ عالی جناب امارت مآب ساقی ترخان عنایت کردہ است (210) -

1. Perhaps from *برات* a royal patent or warrant, conferring some dignity or privilege.

براتلو in the Turkish (*baratilu*) a holder or possessor of a diploma of privileges. It may be an equivalent or synonym of *اوراق* meaning retinue.

See Redhouse, *op. cit.*, p.351 under *برات*

Cf. Steingass. *English Persian Lexicon*, under *برتل*

ذکر متحصن شدن شاه شجاع در قندهار و اموری که سمت وقوع یافت در آن آوان و طریقہ قلعداری میر مذکور کہ اختراع آنحضرت بود

چون حضرت خاقان عالیجاه ظہیرالدین بابر پادشاہ قلعه قلات تورنوک و قلعه بست و قلعه زمین داور را بجنگ گرفته بود و حضرت شاہ بیگ را بنی اعمام تمام بہ ولایت سند رخصت رفتن داد و در قلعه قندہار نزد خود نگہداشت و فرمود کہ مرزا شادمان بن عالیجاه ممالک پناہ امیر سلطان علی بن بصری¹ بیگ قلعه [1289] تیری را محفوظ سازند و مرزا محمد بن ابراہیم میرک بن بصری بیگ ارغون را فرمود کہ قلعه کریو را محفوظ ساز۔ بالضرورۃ ہر دو آمدہ ملازم بادشاہ شدند و جناب امیر اروس بیگ ارغون فرار نمودہ نزد پادشاہ رفت۔ و اولاد امیر بابا حسن ارغون و ماق غورجی ارغون و بعضی جوانان دیگر فرار نمودہ رفتند نزد آن پادشاہ، و بعد از چند وقت حضرت شاہزادہ عالمیان مرزا محمد عینی ابن مرزا محمد مقیم بن ذوالنون بیگ ارغون از قندہار فرار نمودہ بملازمت پادشاہ رفت۔ و باوجود آنکہ آن مقدار محبت و دوستی کہ نواب شاہ بیگ بہ مرزا محمد عینی معلوم بود کہ بہ مرزا شاہ حسن داشتی۔ و در محلی کہ حضرت مخدومی شیخ الاسلام در قریہ، ماشور بیمار بودند و در آن ایام در آن وہ حضرت نواب نیز تشریف داشتند، مشاہدہ می شد کہ ہر شب دو سہ نوبت حضرت شاہ بیگ رفتہ از بالین وی کہ در خواب بود، خبر می گرفت کہ چون آن محاصرہ بودن بہ تطویل انجامید و حضرت شاہ شجاع با معدود چند ماندہ بود، و خطبہ بنام حضرت چہار [یار] با صفا² و شاہ اسماعیل حسینی می خواند، و پادشاہ دین پناہ بعسا کر گردون اشتباہ چون ہالہ پر کرد، و قرار حال بران منوال بود کہ نامہای برجہای قندہار را ہر یک بر یک کاغذ با وی نوشتہ در خریطہ انداختند کہ بعد از نماز شام از غلامان و پیش غزانان آنحضرت گردون غلام سمہ پایان رفتہ در مابین خاک ریز شہر و خندق [1290] نزدیک ہم ایستادہ حاضر باش می گفتہ باشید کہ در شب کسی

1. مصری in the Ms.

2. See folio 287.

آمد شد نه کند - و مقرر بود که غلام و پیش قزاق اگر بیرون بدست مخالفان افتادی به مردم سیستان فی الحال می فروختند خاطر از مرفرار نمودن ایشان جمع بود زیرا که از حکم پادشاهان چنان صادر شده بود که هر کس کوتوالی رفته باشد هر برده که بدست ایشان افتد از ایشان باشد، بنا برین حکم بسیار مردم سپاه حروه بفروخت رفت - و بندگان امیر خلیفه می فرمودند که حضرت پادشاه بسیار بسیار ازین کار متالم هستند، اما ضرورت شد و دستور چنان بود که عساکر پادشاهی سه قسم شده مردم قول و بر انغار و جوانغار هر کدام یک شبانه روز بطریق هراولی آنچه چسب و جوشن که در آردو [اردو] باشد در نوبت خود پوشیده ایستاده باشند که مبادا شاه بیگ بدر آید - و القصه بعد از نماز خفتن مقرر بود که جناب سیادت مآب مولانا محمد دفتر دار سبزواری که مشرف گل ایشان بود و محل اعتمادی هر کس از امراء که تعیین یافته که هر شب در برجی که بطالع وی ازان خریطه بدر آید متوجه مسکن آنجا بود دست کرده بنام آن کس پارچه کاغذ را بیرون آرد - و این نوع حصار نگاه داشتن و قلعه داری اختراع شاه بیگ است - غایتش آنکه غلام اعتمادی بسیار می باید تا حصول این امر وجود گیرد - حضرت نواب میرزا شاه حسن که در نگاه داشتن غلام بسیار مبالغه یجد و نهایت داشت مقصود همین نوع بود که گر متخصص گردد اعتمادی بسیار داشته باشد -

ذکر گذاشتن حضرت نواب شاہ شجاع مرزا شاہ حسن را بکو توالی [f.291] قندہار و ابا فرمودن وی این معنی و قبول

ناکردن ارغونیه

در محلی کہ بادشاہ دین پناہ سرزمین داور رفتہ بودند حضرت نواب شاہ شجاع فرمود کہ میرزا شاہ حسن با جمعی ارغونیان و غیرہ در قندہار باشد و من بہ سند روم کہ اگر ضرورت شود بشخون بیارم ارغونیان قبول نہ کردہ، گفتند بہ بادشاہ در خواہد آمد و فرزندان مادر دست پای مخالفان افتد - و حضرت مرزا شاہ حسن نیز گفتہ است کہ اگر امراء گذارید من پادشاہ را خواہیم دید و قندہار را خواہم داد و پادشاہ بسیار ملتفت بحال مرزا شاہ حسن بودند - و گاہی می فرمودند کہ مثل او کسی در نظر من الی غایت در نیامد اگر آن مقدار در اختلاط و ملاقات باندام باشد - و حضرت مرزا شاہ حسن می گفت کہ دران دو سال کہ در ملازمت ایشان بودم دو نوبت چنان واقع شد کہ از من رنجیدہ خاطر شدند، دیگر ہرگز در مجلس ایشان امری سر نہ زد کہ خلاف رای زرین آن خسرو با تمکین باشد - و یکی را اظہار کردند کہ آن بود کہ از من پرسیدند کہ پدر تو در شیلان¹ کشیدن چہ نوع دستور² دارد؟ گفتم ہر روز یک گو سفند در سحر کشتہ³ طعامی می پزند - و بعد از نماز صبح اولاد و حرماہای ایشان جمع شدہ ازان طعام سرہناری می کنند و ہر روز شیلان کشید در آنجا طعام می خوردند - و چون نیم روز شود کہ بخانہ می آیند آتش⁴ خاصہ بایشان می برند کہ حرماہای و اولادش حاضر شدہ ازان طعام اطعام می نمایند، و از خانہ ہر کدام نیز طعامہای پختہ می آورند و چون سخن بہ اینجا رسید [1292] فرمودند کہ یاری ما را این طریق نیست - دالستم کہ خطا گفتم چرا کہ چون روشن بادشاہ می بایستی گفت کہ گاہی در شیلان کشیدن مبالغہ بسیار کردہ طعام بسیار می کشند و گاہی چند روز

1. شیلان in the Ms.
2. دستور in the Ms.
3. گشتہ in the Ms.
4. آتش in the Ms.

ترک شیلان کرده مقید بان نمی باشد - الغرض که داعیه شخون کردند که متعرض قندهار شوند -
جام فیروز بن جام نظام الدین بحضرت نواب مرزا شاه حسن گفته است که حالا لشکر شما چیزی
ندارند مفلس و قلاش اند - و این نوع داعیه در ضمیر منیر جای گیر شد، اگر پسر جام صلاح الدین
روید که بعد ازان آمدن قندهار قوت وی زیاده خواهد شد و بالفعل بدست عساکر منصور در تته
چیزی خواهد افتاد که بعد از فتح تسلیم دیوانیان نماید که بعساکر نصرت مآثر قسمت یابد و امراء نیز
مصلحت درین سخن جام فیروز دیده اند و حالانکه امراء در باب شخون زدن در پی تعلل و اهمال
نبوده اند و این سخن را قبول کرده متوجه محاربه جام صلاح الدین گشتند (211) -

ذکر رنجش نمودن خواجہ تاج الدین محمود دیوان و تقریر کردن وی بہ عالی جاہ حکومت پناہ خواجہ باقی دیوان و جواب یافتنی از جواب شاہ شجاع بلند مکان

چون حضرت نواب شاہ شجاع یوماً فیوماً ترتیب فرمودن و ارتفاع مدارجہ اختیار و اعتبار خواجہ باقی را بذروہ اعملاً رسانیدند، چنانچہ در محلی کہ بسر تہ می آمدند سبب و ہشتاد جوان سال و بسیار مردم کاری کارزاری تاہن وی بودند، مثل دوست سر حسینی و محمد علی مکی سیستانی و شاہ قلی ماہم میر [۱] خور و عبدالقادر چابک [۲۹۳] و نوکرانش پہلوان مار سیستانی و یوسف علف کش از یتیمان خراسان و حسد بسیار و حقد بی شمار در دل برغل خواجہ تاج الدین محمود راہ یافت، و حضرت شاہ شجاع میفرمودند کہ تاج الدین محمود را سبب [کذا] سیوی را قرار دادہ بودند و مایار صفا ندا شتم، ہر کس کار ما را خوب می کند، لطف در بارہ او بسیار است۔ و یک روز خواجہ تاج الدین محمود بنیاد تقریر خواجہ باقی کرد و دفعہ [اول] ہفتاد ہزار دینار گفت کہ گرفتہ، قبل ازان کہ وی جواب گوید میر فرمودند کہ سبب تاہن دارند و بہر کدام چیزی دادہ باشد میری کہ تاہن خود شفقتی نکنند کہ آن تاہن از وی چکنند، بعد ازان مثل این دفعہ دیگر گفت، جواب گفتن حضرت میر بطریق اول بود۔ بعدہ شاہ بیگ فرمودند سخاوت باقی پیش نست اگر گرفتہ باشد خرچ کردہ است و نزد من مشخص است کہ باقی چیزی ندارد و اگر داشتہ باشد زن وی دارد کہ باقی باو دادہ باشد یا از وی زدیدہ باشد، علی ای حال تعلق بعورت وی دارد۔ تاج الدین محمود گفت کہ شاہ شجاع فرمودند کہ ہر دو رفتہ جنگ کنید ہر کدام آن دیگر را [زیر] کنند^۲ دیوان من باشد۔ چون بالاخانہ کہ میان مدرسہ و مقبرہ است این سخن مذکور شد ہر دو میل رفتن پایان کردند و خواجہ باقی در میان راہ زینہ و شنام بوی^۳ دادہ کہ چہ نوع گفت و گوی می کنی، در محلی کہ حضرت نواب

1. There is a lacuna here. Two or three lines have been left out cf. f.250 of the text.
2. آن دیگر را کنند in the Ms.
3. بوی in the Ms.

میر این نوع لطف می فرمایند - خواجه تاج الدین محمود معاودت نموده به معرض عرض
[1294] رسانید که مولانا باقی مرادشنام داد - قبل از آنکه میر جواب دهند بندگان شیخ میرک
فرمودند که خواجه شما بکشتن یکدیگر رفتند بدشنامی باز میگردید اهل مجلس بنیاد خنده کردند - و
خواجه باقی سیصد شیر و بر در پایان مقبره حاضر داشت - خواجه تاج الدین محمود با محدود چند چه
توالستی کرد عاجز گشت و مهم با این نوع گذشت¹ -

---

1. Cf. for a similar but more detailed account see folios 248-252 *supra*.

ذکر آمدن مقرب الحضرت امیر نظام الدین علی خلیفہ برسم رسالت از پیش حضرت پادشاه جم و جاہ ظہیر الدین محمد بابر پادشاه و اخراج کردن خواجہ محمود دیوان و واقعی کہ از عدم بوجود آمد دران آوان

چون عالیجاہ امارت پناہ امیر علی خلیفہ بطریق رسالت نزد حضرت شاہ شجاع آمدہ بود و مردم میگفتند کہ مقدمات الزامی ترتیب کرد کہ شاہ بیگ در جواب آن عاجز خواہد آمد - چون آمد ملاقات روی داد بخلاف آن معلوم شد و سخنان درشت شاہ بیگ گفت - بعد از رفتن وی چنان مفہوم شد کہ امیر نظام الدین فرخ سخنان گفت و حضرت در مقام ناخوشی شدند - امیر کبیر صائب تدبیر امیر نظام الدین فاضل بخانہ او فرود آمدہ پیشکشہای نمود، بالاخرہ حضرت شاہ بیگ فرمودند کہ چون دو لتخواہ بادشاہ است او را بہ کابل فرستم، ہر چند استغاثہ نمود کہ مرا بہ سیوی فرستید قبول نکردند و فرمودند کہ غلہای خود را بفروش و باقی اموال خود را از اسپ و شتر و برده و زروا نچہ باشد، ہمراہ ببر کہ مردم عالم بگویند کہ نوکر باری زر بسیار داشت [1295] طمع ہمال وی کردند و او را بجانب کابل فرستادند، آن بی سعادت از بیت غافل کہ :

با ولی نعمت از برون آئی گری پھری کہ سرنگون آئی
خبر فرستاد کہ تو اسفروان را مسبقو¹ می کنی و من فلان لقب را باز کردہ میگیرم، فی الحال حضرت میر اسفروان خالی ساخت و کذا لک - چون چند سال دیوان بود و باحشام از ہزارہ و افغان نکودری آشنا ہمہ را باعث گشتہ بدرگاہ بادشاہ آورد و بہ تجار کاروان سالار خطہائی نوشتہ ترغیب آمدن بہ آوردی [آوردی] کیوان لوئی بادشاہ بنمود، و از متمنا حاصل پیشتر پیدا شد - و لقب زمین داور را سربراہ گیرد و کسان را کہ ممکن بود کہ قرار نمایند، ہمگان را بدرہای دادہ، بسی تشویش

1. مطبوعہ in the Ms.

رسانید - و از ممر روی بسی ناخوشی بملازمان میر رسید - استماع افتاد که روزی در مزار فالین الانوار حضرت مخدومی شیخ الاسلامی آمده از روی و بیچارگی استمداد همت طلب کرد بدفع تاج الدین محمود و از قضا مرض دق باو عارض شد، قبل ازان که حضرت پادشاه فتح قندهار نمایند تاج الدین محمود فوت شده بود و مدعای دیوانی نرسید - و ازین سبب بود که در سال هصد و چهل و یک یا دو [42 H. - 941] که حضرت نواب مرزا شاه حسن را در موضع بکر [بھکر] مرض اندک بذات عدیم المسألش راه یافته بود، نشان فرستاد که جناب سیادت مآبی سید جلال الدین عبداللہ میگفتہ کہ مرا آزر وی حج است رخصت [1296] دادیم برو و جناب سیادت مآب ابوالوفا را باستخاضہ ماندن در سند بعالیجہ ممالک پناه امیر نظام الدین فرخ بیگ فرستاد و آن امیر کبیر بذروه عرض رسانید کہ سید جلال الدین عبداللہ (212) مایل مکہ رفتن نیست و تمام مردم شما آشنا و بہ کیفیت احوال ما خفہ واقف تاج الدین محمود با خواهد شد، مناسب وقت نیست گر - -¹ ہر گاہ حادثہ روی نماید آن زمان ہر چہ تقاضای وقت کند آنچنان فکری خواهد شد و بنا بران اشارت عالی در ماندن وی در تہ فرمودند غنیمات لائق اشارت فرمودند -²

1. Illegible

2. Cf. For a similar but more detailed account see *supra* ff. 252- 256.

ذکر مشاورت کردن حضرت شاه شجاع ارغون بنواب حضرت نور حدقہ سلطنت و نور حدیقہ دولت مرزا شاه حسن

غازی

چون بنا بر کلام سعادت انجام ملک علام کہ حضرت رسالت پناه محمدی را علیہ افضل
الصلوة و اکمل التحیات مامور ساخته است کہ و شاورهم فی الامر¹ لازم است کہ سلاطین سلطنت
منقبت آن سنن مرضیہ² را پیش ہنادرای عالم آرای گردانند و مقرر است کہ - شنوی :
سخن از ہر کہ بشنوی کہ و مہ بی تامل جواب مدہ
بنگر اندران بچشم خرد تابدانی تو نیک را از بد
در محل در بندان قندہار شاہ بیگ میفرمود کہ مرزا شاہ حسن درین ایام بمن گفت کہ چرا
خطبہ بنام کینخسرو مرزا خانہء [خواندہ] اورا بہ پادشاهی برداشتہ لوای مخالفت نمی افزاید؟ یقین
منست کہ بسیاری عساکر نصرت پناہ از حضرت پادشاہ جدا شدہ بشما طوق می گردند - گفتم مقصود و
مطلوب آنست کہ پیرانہ شد ملازم نشوم و نوکر کس [297] شدہ الوس را متفرق سازیم ، ہر گاہ
قبول این امر کنیم چرا حضرت بابر بادشاہ را برداریم کہ عمر گذارنیدہ و دغدغہ همانست کہ بما بچہ
عنوان معاش کند و بکسی محاربہ نیز نمی باید کرد، ہر گاہ کینخسرو را برداریم بسی تردد و جنگ می باید
کرد تا مہم بکجا رسد و بعد از ان کہ پادشاہ شود، همان دغدغہ خواهد بود کہ بما چہ نوع پیش می آید ؟

(213)

1. Al-Qur'ān, 3: 159.

Tr. "... and consult them in affairs (of moment)..."

2. مرضیہ repeated in the Ms.

ذکر محاربه کردن حضرت نواب کامیاب عالی شان . بجام صلاح الدین و ولد وی و مقهور و مقتول ساختن ایشان بعنایت ملک الملک میال [کذا]

چون حضرت نواب گردون جناب مرزا شاه حسن قدس آسیا از خطه سیوستان لوای دولت سلطانی او را هوای جانفزای سفادت جاودانی روح وار دریدن سعادت نشیمن درآمده به تحریک نسیم ظفر شمیم خرامیدن گرفت بسرعت تمام و تجلیل لاکلام تمامی ایام صرف قطع آن مسافت گشته در قریه سلطان راوت که موازی ده فرسخ باشد از آنجا تا بلده فاخره همت از آب گذشته که متوجه چاچکان شود که در محل نزول فضول جام صلاح الدین است و چون خبر توجہ راایت ظفر شمائل بان آلائش غش و غل رسید که ، بیت :

باز آمد آنکه ملک ستاند بضر تیغ دولت رفیق و بخت ملازم ظفر قرین
گوی که وعده ان وعده الله لاریب¹ دو اسپه سر بسر او تاخت و آتش جانسوز اعدا لله لهم
عذاباً شدیداً² زبانه سیاست از خرمن هستی برافروخت دل از جان و جان از خان و مان [1298]
برداشتہ بر خاطر پر بیم و دل از بیم دو نیم چون بخار ماده ، سرسام که هنگام نزول اجل متوجه قلعه ،
دماغ شود در آهری هاله که داخل پرگنه چاچکان ست آمده در مقام محاربه و مقاتله شد (214) و
نواب مرزا شاه حسن میمنه را که برانگار عبارت از است حواله به بازوی شہامت حضرت نواب
مرزا محمد عیسی ترخان و تورثون [تورسون]³ محمد ترخان و سیره را که عبارت از جوانگار است
باہتمام رای رزم آزما فرمود و قلب را از فرسکوه تاج پادشاهی و یمن دولت ناقتنہای میمنت بخشید -
بہادران طرفین کوشش های مردی و مردانگی دست بردہای پهلوانی و فرزانی بجای آورده بدانچہ

1. means "Verily the promise of God." It is found in a number of verses e.g. 30: 16; 31: 33; 35: 5 at seq. The word لاریب means "without doubt" Al-Qur'an, 2: 1.

2. Ibid., 65: 10.

Tr. "God has prepared for them a severe Punishment (in the hereafter).

3. Also spelt as ترسون

مقدور داشتند ہتاون نوزیدند و دریا عرب تموج در آمد و غبار میدان روی باوج آسمان ہناد و از طرفین مضمار مقابلہ و میدان مقاتلہ بر آراستند و در جانبین از سر جان کہ متاع گران بود برخاستند - شنوی :

سپہ داران سپہ برہم فگندند صدای مرگ در عالم فگندند
 دو لشکر روی در را¹ باز خوردند بکوشش بازوی کین باز کردند
 و حضرت نواب فرمود کہ مناسب آلت کہ پیکار ببازیم و بیک حملہ بنیاد بی اعتماد ایشان را بر اندازم بس برین عزیمت - شنوی :

عنان بارہ تیز تگ را سپرد بجولان ز چرخ فلک کوی برد
 فرو تاخت مرکب بمیدان کین فگند آن زمان جہش اندر زمین
 و بالاخرہ چون دیدند مخالفان کہ خاشاک ضعیف را ہر چند در بسیط زمین وسعت و قوت باشد بلکہ چون جنگل مازندران ہم دست [1299] در گریبان باشعلہ آتش تاب مقاومت نخواہد بود و ظلمت واج باسراج و ہاج مہر عرصہ معارضہ نتواند پیمود بیک بار مانند پشہ از پیش صرصر و خیل کبوتر از پیش شاہین تیز بر پشت دادند - جام صلاح الدین و ولدش² و حاجی وزیر مقتول گشتہ باقی عساکر ایشان کہ بقسیۃ³ السیف المحاربه نصرت قران بودند پای اقرار از جادہ اصطبار بیرون ہناد بامید من نجا براسہ فقد ربح⁴ روی در بیابان بی پایان ہنادند - و این نیز یکی از فتوحات بزرگ بود کہ آن دودمان عظیم الشان را روی داد - و بعد از ان متوجہ تہ گشتہ بہمراہی جام چندین روز در ان بلدہ مقام فرمودند - و آنچہ جام فیروز وعدہ کردہ بود کہ بعد از فتح نمودن مخالفان در بلدہ تہ برساند بوعدہ وفا نکرده از بعضی ہندوان و سکنہ آن ولایت طعمہا کردہ تن آن وجہ کردہ درخور حوصلہ خود طریق ضیافت بجای آورد - حضرت نواب مرزا شاہ حسن بلدہ تہ را باو معاف داشت متوجہ سیوستان شدند - و حضرت نواب مرزا شاہ حسن می فرمودند بہ عبداللہ چاشنی گر کہ بہ عادل خان موسوم شدہ بود از نزد جام فیروز باو گفتیم کہ در سند بسیار مرتکب کذب و دروغ می

1. دار in the Ms.

2. والدش in the Ms.

3. بقی in the Ms.

4. Meaning whoever saved his head reaped profit.

شوند۔ گفت آری چنین است فاما مردم سند میگویند کہ دروغ تاریکی، ایمان ست اما روشنی دیوان
است۔ باو گفتم کہ شاید روشنی، دیوان شما باشد و نیز تکرار فرمودند کہ قبل از آنکہ فتح تہ روی
نماید بہتر وہ سالی در خواب دیدم۔

ذکر رفتن فتح فتحی [خان و [f.300] و میر نظام الدین قاسم کنک¹ پوش و غیره شهر قندهار در عین تنگی محاصره که شاه شجاع درآمده در قلعه بکومک آن عالم متاع

چون مبالغه حضرت نواب شاه شجاع بسیار شده که بکومک آمده ششون بزنیید با جمیع لشکر ظفر مقرر متوجه شال و مستونگ² شدند، و جناب امارت مآبی ابو مسلم کوکلتاش را در سیوستان گذاشت و چون بآن صوب باصواب شال رسیدند هیچکس بآن امر مبادرت ننمود، و ارغونیان اظهار کردند که این امر از دست ما بر نمی آید، بالضرورة معاودت بالیستی نمود - فتحی خان بحضرت نواب مرزا شاه حسن باین عبارت گفت که ایوم کار بمن و شما افتاد که بنده و فرزند اویم، حالا مردم دران قلعه کم اند و آنچه هستند موازی دو سال و بندان و ریاضت کشیدند، اگر جمع تازه روز بانجا رسند مدو ملازمان آنحضرت است و مرا موازی بیست نفر جوان جرار که در پیکار و گرو دار اعتماد تمام برو هست رفته بکومک حضرت مشار الیه شویم، الحال شما صدای عام³ در دهید که از لشکر منصوره هرکس بماند کند بدل خود خوب است - آن حضرت فرمودند که هرکس باین امر مبادرت نماید بمرتبه الیه امارت منصوب خواهد گشت - از ملازمان نواب شاه شجاع جناب شجاعت و سخاوت آثار خلاصه اهل فرد و هوش امیر نظام الدین قاسم کنک پوش و از نواب مرزا شاه حسن میر محمود ساربان و خواجه اسحاق و خواجه شهاب به جهل نفر شده، دو اسپ را زر بار کرده از بیراه [کذا] متوجه قندهاری شوند و دران [1301] عین قدوة السلاطین و بادشاهی روی زمین بمشابه محاصره کرده بوده است که طناب در طناب نشسته بودند - که مبادا شاه بیگ شبی بدرآمده، بطرفی رود و موجب تردد بسیار شود آن جماعت از قندهار گذشته از دره قوبی که از عقب لشکر بادشاه است -

شنوی :

1. In the heading it was کنک and in the text بک see No.128.
2. [ساتک] in the Ms.
3. عالم in the Ms.

چون شہ شب رایت خاور فگند ہر طرف انداخت از مہر¹ کند
ہندوی شب توسن گردون زوہ

.....
خنجرش از توسن او خون چکاند

بلکہ شبی کہ سراپردہ نظام بر بام حصار نیلی فام کشیدہ بود و خواص خورشید بطلب لالی و انجم درین بحر پر تلاطم فرورفت و مؤذن بشب خمیز و الیل اذا یغشی³ ندای الیل حلی در داد، بندگان حضرت اعلیٰ را چشم بیدار دولت بر خوردار یاری کردہ درین شب فتحتی خان بہ جماعت مذکورہ ازان درہ بدر آمدہ تا خطیر امیر کبیر امیر نظام الدین فاضل آمدند و در آنجا طناب در طناب نشستہ بودند۔ در آنجا اسپ انداختہ متوجہ قلعہ شدند، در حین قاسم کنک پوش از اسپ افتادہ او را سوار کردہ بیرون آوردند اما یک اسپ معہ زری کہ بروبار بودہ بدست عساکر نصرت پادشاہی افتاد۔ و چون بہ دروازہ قندہار می رسید و غوغا بسیار می شود حضرت نواب شاہ بیگ در برج میر شیخ ابو سعید ترخان بودند کہ خبر فتحتی خان با ایشان می رسد، باور نمی کنند کہ مبادا حضرت پادشاہ جمعی را باین بہانہ فرستادہ باشد۔ و چون بدولت خود بہ دروازہ ماشور آمدہ ملاحظہ می فرمایند و آواز [1302] سنبل بگوش ایشان رسیدہ از جرمی و بہمت تمام دروازہ را باز کردہ، جوانان را پیش خود طلب فرمودہ، سہ شبانہ روز نوبتیان در کام عالم پناہ بنواخت نقارہ شادمانانہ آوازہ در حصار گردون می اندازند، و از کارہای نمایان فتحتی خان یکی این کارست۔ چون صلح تمام یافتہ است بعضی جوانان پادشاہی بدر دروازہ، ماشور آمدہ بودند بہ دیدند فتحتی خان و ہر کدام یک تحفہ ارکان باعزہ [بہ اعزہ] ہمراہ آوردہ بودند و مشار الیہ بہر یک از ایشان زر سرخ و سفید سوقات سند در رکابی کردہ لائق ایشان در گزار کردہ طریق ضیافت پیش می برد و دم بدم کس شاہ بیگ آمدہ سردرگوش وی کردہ می گفتہ است کہ دل شک [دل شکستہ] نشوی و اگر نداری قرض کن ادای او برنست مبادا در بشرہ، تو اثر ملالت ظاہر شود، ہر گاہ آن مردم باین نوع آیند اصالت [کذا] را گنجائش نیست۔

1. ^{مر} in the Ms. But if it is read as ^ص (ṣarr) meaning ties up, tied and be silent! it creates confusion, moreover it goes against the meter. It may be read as ^{مہر} meaning sun.
2. It appears that the last line of the 2nd verse and first of the 3rd have been left out.
3. Al-Qur'ān, 92: 4. Tr. "By the Night as it conceals the light".

حضرت پادشاہ کس مکرر فرستادند کہ اورا بفرست کہ یکبار بہ بنیم کہ چه نوع آدمی ست، می گفتند کہ مارا و اورا ہم خواہید دید۔ بالآخرۃ حضرت مملکت مداری زینکہ [زینک] ترخان مبالغہ کرد کہ بی لطفی دازد، بفرستید کہ بنظر پادشاہ درآید و فرستادہ بودند و در زمان مرزا شاہ حسن خود اپچی پادشاہ و مرزا کامران و کتابت در مش خان¹ و خواجہ حبیب اللہ باز آمد این مقدار اعتماد باوجود حضرت مشارالیه را۔

---

1. در پیش خان in the Ms.

ذکر متوجہ شدند حضرت پادشاه سلیمان دستگاہ ظہیر الدین
محمد بابر پادشاه بطریق بصوب کابل و گذاشتند بندگان شاہ
شجاع خواجہ باقی را بحکومت قندہار و طلب کردند وی
[f.303] نواب کامیاب پادشاہ را تسلیم کردند قندہار

بعد از چند وقت از درگاہ از شاہ اسماعیل حسینی صفوی مظفر بیگ کہ در چاچکان آمدہ بود
برسم رسالت آمدہ بقندہار و صلح تحقیق پذیرفت - حضرت پادشاہ بدولت و اقبال روی بصوب
کابل منعطف ساختہ حضرت نواب شاہ شجاع خواجہ باقی را بکوتوالی قندہار تعیین کرد و داروغی
متمغا را بہ عالی جناب امارت مآب ساقی ترخان دادہ و جناب خواجہ باقی در محلی کہ در سیوستان
بودہ بہ مباشرت شرب دائمی اشتغال می نمود - و مہمات را از حل و عقد و قبض و بسط ولایت
با میر سید جلال الدین عبداللہ گذاشتہ بود، و ولایت خراب شدہ بود - از آنجا کہ اعتماد تمام بوی
داشتند ہتدید و وعید نوشتہ فرستادند کہ قندہار را نیز چون بلاد ہند ویران نسازی - و نیز فرستادہ
بودند و در سند باو کہ از منکوچہ تواموری واقع شد کہ موجب ہلاک ساختن اوست، و رخصت
قتلش داد - بعد ازان کہ بقندہار آمدہ خویشان و محرمان او سوگندان خوردند کہ بغرض بودہ کہ
بعضی بخاطر نشان کردہ بودند - نیز چنان بخاطرش بود کہ چون نواب مرزا شاہ حسن خواجہ باقی و
فتحی خان بغایت غایت بد بود مبادا کہ بعد از فوت حضرت شاہ شجاع مرا بکشد، اگرچہ کوتوال بی
مثلی بود اما در وادی توہم نیز فارس میدان تیز رو خیال بود - کس بطلب پادشاہ متوجہ شود و
حضرت پادشاہ قبول این عرض نمی کردند کہ اوشان بخود شاہ بیگ است ہمکر مرا [f.304] می
طلبد چنانچہ یکبار دیگر طلب نمود کہ سلطان ناصر مرزا اورا محصن داشت، چنانچہ جناب میر خلیفہ
مبالغہ می نمایند کہ حضرت حق مقلب القلوب است شاید اموری واقع شدہ باشد کہ موقت
رنجش او باشد - و چون پادشاہ جمعی را بطریق تاخت قبل ازانکہ خود بدولت و اقبال نزول
اجلال فرمایند فرستادہ بودند، خواجہ باقی جناب امیر ساقی ترخان و خواجہ محمد ملک و پهلوان نظر

پیاده را فرستاده بیرون که این جماعت ہزارہ خواہند بود کہ بتاخت آمدند، دفع ایشان کنید - چون باایشان رسیدند معلوم شد کہ لشکر پادشاهی است، مغلوب شدہ، بر بالای کوه رفتند و لشکر بادشاہ نیز از عقب ایشان رفتہ، سہ نفر را گرفتند - و حضرت پادشاہ خون بہاگویان از خواجہ محمد چند ہزار لاری حوالہ کردہ عالیجناب دولت مآب سخاوت شعار خواجہ علی رئیس سپاہی ضامن شدہ گذراند و جرمانہ ساقی ترخان را عالیجاہ امارت پناہ امین محمد ترخان قبول نمود کہ از سند بفرستند و حضرت پادشاہ قندہارا را بحضرت نواب کامیاب محمد کامران پادشاہ دادہ باتاکی مشار الیہ عالیجناب امارت مآب شوکت ایاب امیر قوج¹ را گذاشت و خواجہ باقی راہ ہمراہ خود بکابل بردند (215)۔ و در سال ہند و سی [930 H] بقندہار آمدہ بود اظہار پشیمانی کرد و چون شنیدہ بود کہ باوجود رنجش مرزا شاہ حسن از فتی خان بعد از فوت پدر بزرگوار او را کلان تر ساخت و در زمان شاہ بیگ حکم بود کہ نوکر مغل نگاہ دارد و در زمان مرزا شاہ حسن ہیچ مانع [نہ] بود نوکران اصیل داشت در محلی کہ این فقیر متوجہ سند شدہ بودم گفت [1305] کہ بحضرت نواب عرض کنید کہ مرا چندان گناہ نیست، تا بنیان من ہمکنان از من برگشتہ می گفتند کہ ما در قندہار نمی توانیم بود، چرا کہ ہر کس در ولایت سند است بفرغت میگذارند، ما را چہ ضرورتست کہ در محاصرہ و جنگی معیشت گذرا نیم² ملاحظہ کردم کہ اگر انداختہ بیام حضرت نواب شاہ شجاع چون رنجیدہ خاطرند سیاست فرمایند - گفتیم می بایستی نوشت کیفیت احوال را، گفت واقع شدہ حضرت مخدومی شیخ میرک و شما عرض کنید اگر گناہ می بخشند ہممان غلام ایشان ام، چون عرض کردم، فرمودند کہ من خود اصلاً و قطعاً خط نمی نویسم و شمایان بنویسید کہ اگر می آید گناہ او را بروی او نمی آریم و ہر گاہ بیاید او را بر پایگاہ نمی داریم و جای باومی دہم کہ موازی دہ ہزار لاری از مال او برسد غیر زراعت خاصہ و کشتی دوسہ سوار و موازی دہ ہزار لاری العام گویان نقیدہ ہر سال می دہم فاما آنکہ خیال میری و کلانی کند ہرگز وجود نخواہد گرفت و وعدہ خلاف نمی توانیم کرد و اصلاً مرد حلیمی است و کلانگری [کذا] و بر سری اصلاً نداشت و قلب نیز نیست - شنوی :

نباشد بہ از راستی پیشہ ولی کم بود راست اندیشہ

1. کوچ in the Ms.

2. گذرانم in the Ms.

مکن پیشہ خود بجز راستی اگر راستی کارت آراستی
الف را ازان کار بالا گرفت کہ [در] خاطرش راستی جا گرفت¹
اگر این گناہ از وی صادر نمی شد و بالضرورة انداختہ می آمد و فی الحال پیش ما زیادہ ازان
رفت و حشمت می داشت کہ در ایام فرخندہ فرجام مرحوم -

---

1. The word در seems to be missing here in the Ms.

ذکر توجہ فرمودن حضرت نواب شاہ شجاع بخراسان [ض] دفع
جام فیروز بن [f.306] نظام الدین و در مرض صعب مستولی
شده بذات عدیم المثلث و بر حمت حق و اصل متواصل

گشتن

چون بدولت و سعادت حضرت شاہ شجاع بقلعه بکر آمد چنان معلوم شد کہ جام فیروز بن
نظام الدین از جام غرور مست گشته الطاف کہ در باره او بکرات و مرات واقع شد و سبق زکریا
گرفته فراموش کرده از زمره فطال علیهم الامد فقست قلوبهم¹ بہ قساوت دل و آرائش غش و
غل بسر آمد، و ازین معنی بغایت غافل و جاہل کہ شنوی :

طریق خصومت بسی ناخوش است	چہ ناخوش خصومت ہمہ آتش است
بسی سر کہ شد از سر دشمنی	نباید کشادن در دشمنی
بود دشمنی مایہ رنج ہا	فرو رفتہ در دشمنی گنج ہا
بہ اندیش خواه کہ خواه بہ ²	باو آشتی صد رہ ³ از جنگ بہ
گرش سر فصد با تو چون در فصد	کلاہ تو ہم شاید از سر فصد
سر خصم اگر نشکند زشت تو	شود نیز آزرده انگشت تو

و جناب سید حمید سوبجی⁴ را بر رسم رسالت با سلطان گجرات فرستادہ بودند و از میوہ قندہار
مثل انار و سیب و بیسی و از نقاہای دیگر، لیکن شنوی :

1. Al-Qur'ān, 57: 16.

Tr. "But long ages passed over them and their hearts grew hard".

2. The first line seems to be defective.

3. صلہ in the Ms.

4. It may be the Turkish term سوبیہ جی (Subiyyehji) i.e. a maker or seller of سوبیہ (subiyeh), sweet drink prepared from pounded almonds, melon or cucumber seeds. See Redhouse, *op. cit.*, p.1086.

شراب غرورش چنان برد هوش که بودی یکی پیش او نیش و نوش
تصور نکرده به از خود کسی ز نام او دان بود غافل بسی
بخورده غزالی چو سیلی شیر کند جلوه در صیدگاهش دلیر
آن سید را بسته در آب انداخته است و با سپاه نکبت دستگاه خود بجهت محاربه و مدافعه
ایستاده است و دل بر غل از روی بیچارگی بجنگ و جدل بست، (216) شنوی :

ندارد پنهای چو بهر گمیز ضرورت هنادست دل بر ستیز
بعین الیقین دیده نقصان خویش گذشته است [1307] یکبار از جان خویش
آن نصاب و مواعظ حضرت میر روشن ضمیر در دلش کارگر بیامده است کان لم یکن
انگاشت، شنوی :

تخنهای دانا دل هوشمند نیفتاد آن ناخرد را پسند
بنادان بود بندیش ناصواب نشاید نصیحت نوشتن باب
کسی گوز کاش گرفته دماغ چنان بشنود بوی گلهای باغ
چون این مژده بگوش هوش دولت شاهی که مہبط الہام سروش الہی است رسید، منازل و
مراحل پیموده، متوجه دفع وی شد۔ قضا را در ہمین اوقات مرض صعب بر مزاجش طاری¹ شد و
ضعف قوت گرفته، دست تدارک طیب از معالجه او کوتاه گشت، و اندک وقتی را طوطی روحش
از شکبهای² قفس قالب پرواز نموده بفضای عالم علوی شتافت، شنوی :

شمال فنا ناگهان تند جست فروزنده شمع حیاتش نشست
کرا دہر دون از پی خون زلفت کبرا رخت ازین حجرہ بیرون ز رفت
خرامد درین گلشن دلفروز گہی زاغ بہ شب³ گاہ طاؤس روز
تو نققود⁴ (؟) این کارگاہ کهن چو خواہی شدن عاقبت فکر کن

1. طار in the Ms.
2. سکبای in the Ms.
3. شب in the Ms.
4. نققود in the Ms. does not rhyme.

ره زندگی جز خم و پیچ نیست   نکو گفته اند آدمی پیچ نیست
 بوقتی که قالب ز جان تافت برگ   فشاندند در خاک تن تخم مرگ
 بنای امل را خلل می رسد   بهر جا که بیزی اجل می رسد
 نعش آنحضرت به خط بکر فرستاده دفن کردند در درون قلعه و این واقعہ در سال
 ہندبست و ہشت [928H/1522] بودہ از ہجرت نبوی صلوات اللہ علیہ در شہر شعبان کہ
 بحسب جمل مشعر است، مان و محرر این تاریخ گفتہ: (217)

چون اندر شہر [1308] شعبان رحلتش بود   شدہ تاریخ رحلت " شہر شعبان "

(۹۲۸ھ)

و بعد ازان در سال ہند و سی سہ [933H] بطرف مکہ معظمہ فرستادند و جناب سید
 شرف و بعضی غلامان خود را ہمراہ کردہ نعش آنحضرت فرستادہ دران مکان علیہ مدفون ساختند و
 بعد ازان استاد عبدالعزیز معمار و بعضی مردم از سنگ تراش و نجار و غیرہ فرستادند کہ عمارتی بر سر
 قبر حضرت میر ساختند۔ بعدہ عالیجناب وزارت مآب خواجہ محمد حسین را مقرر کردہ بودند کہ رفتہ
 اوقاف ترتیب نماید کہ متقاضی اجل میرزا شاہ حسن را در رسید آن مقصود بحصول نانجامید۔

ذکر جلوس سلطنت حضرت نواب مرزا شاہ حسن بن شاہ شجاع و مجملے از اوصاف حمیدہ و خلاق پسندیدہ مشار الیہ

بود از خلف خانہ گر روشنت
شود زندہ نامی نکویت ازو
پس از مرگ فرزند فرزانه ات
چو رویہ ہنالی (illegible)¹ کن
ترا یادگاری چون فرزند نیست
وگرہست فرزند کس نا خلف
چراغت نمیرد پس از مردنت
توان یافتن رنگ و بویت ازو
نشیند بجای تو در خانہ ات
بکند بعد ازان سایہ در سرو بن
اگر مدر و ناخرومند نیست
ہمان بہ کہ گردد بہ فردی تلف

روایت حمد و ثنابی انتہا حضرت کبریا مالک الملک بسراست سرور کہ - بیت :

چو خطبہ لمن الملک در جہان خواند
نہ از دیار نشان ماند و نہ از دینار
و قدرت پر کمال بی علت ذوالجلال را سر کہ بحکم تبارک الذی بیدہ الملک و هو علی کل
شیء قدیر² این چنین گوہر نفسی را در سلک انخراط منظم تواند ساخت کہ ہرچہ از صفات کامل و
بقوت جلال کہ تصور فارسان باد یہ تفکر و جایگاہ قاطع صحرا بر پهنائی [1309] تامل در نشیب و
فراز این عالم فانی سیران نموده بآن رسد فطرت پاکیزش بروجہ اتم و صورت اکمل جامع آہنا
باشد - بیت :

ہر لطافت کہ ہنای بود پس پردہ غیب
و خلقی نبوی شعار حسنی آثارش کہ بروفق ناپید انک لعلی خلق عظیم⁴ مفطور بود بمشابہ³

1. Illegible.

2. Al-Qur'ān, 67: 1.

Tr. "Blessed be he in Whose hands is Dominion; and He over all things hath Power..."

3. The verse appears to be metrically defective.

4. Al-Qur'ān, 68: 4.

Tr. "And thou (standest) on an exalted standard of character".

کہ نگہت گل بہشت از طیب اوراتح و رواتح مشک ختن از عطر آن فایحہ تواند بود۔ مولانا حیدر قلوچ (218) گوید [ابیات]:

من کہ سراسر سخن در صفت¹ خود کنم
 از ہمہ کاری کہ گیرد دل بہمان اختیار
 بہ کہ برد بر زبان نام سپہر آستان
 باعث امن و امان صاحب دور³ زمان
 ہم لبشاعت علم ہم بسخا و کرم
 از پی حشمت خدا دادہ سلیمانیت
 غنچہ و سوسن ترا دیدہ و بکشودہ اند
 و اوقات شریفش کم ضائع می گشت اکثر اوقات در فکر سلطنت و حکومت و آبادانی ملک و
 دفع دشمنان و مخالفان بود و ہر گاہ ازان مہمات ضروری دنیوی بازمی پرداخت بمطالعہ علوم دینی
 و برہان یقینی مشغول بود، و از کافیہ متوسطہ و ہدایہ فقہ و شرح مواقف واقف بود، و طببعش در
 گفتن شعر بسی خوب بود۔ اشعار فارسی و ترکی دارد و این چند غزل از زاد طبع آن خسرو شیرین
 کلام است و در غایت خوبی و کمال زیبا گفتمہ و رویش چند رؤسای [شعر] [1310] صورت بستہ
 است۔ ابیات (219):

ز آتش رخ او خط عنبرین برخواست
 نشانند زلف معنبر بروی چون مصحف
 اگرچہ سرو سی ساخت از چمن بسیار
 بناز و غمزہ نشستی میان مہ رویان
 ہر آن خدنگ کہ بر دل زدی سپاہی را
 مرا بسوخت کہ دود از دل حزین برخواست
 شعار کفر از آن روز اہل دین برخواست
 ولی یکی نہ چون قد تو نازنین برخواست
 ہزار قنہ آشوب از کمین برخواست
 نشست تیز و زشت تو آفرین برخواست

1. صف in the Ms.

2. شیرد علی in the Ms. but it appears to be defective.

3. دو in the Ms.

4. ویس و قرن in the Ms.

وله انار اللہ برہانہ -

کہ مرغ جان و دلم¹ را در اضطراب انداخت
ہزار زاہد صد سالہ در شراب انداخت
بآن خدا کہ بدل مہر بوتراب انداخت
ز زلف خویش چو [در] گردش طناب انداخت

چو تیر بر دلم آن چشم نیم خواب انداخت
چو یار عکس لب لعل خود نمود از جام
خوشم بذکر جمیل رسول و اصحابش
سپاہی را سگ خود خواند و یار لطفی کرد
وله

گل نیز چو روی تو بہ بستان ندیدہ
کان بی سرو پا سوی تو بسیار دویدہ
کو تنگی ایام فراق تپشیدہ
کز ہرچہ تغیر تو ازان جملہ بریدہ

سروی چو تو در باغ لطافت نرسیدہ
من عاشقی از عشق خود آموختم امروز
کی شربت وصل تو بود در خور آنکس
پیوند بہ نخل تو ازان کرد سپاہی
وله، ایضاً، رباعی زادہ، آنحضرت:

ور شامہ ام معطر از بوی تونست
اما کشش دلم بجز سوی تو نیست
ہر زر کہ دروغش است آہن بہ ازو²
صحبتش بعلماء و مشائخ و اہل ہنر

گردیدہ من منور از روی تونست
ہر چند رہم بکعبہ کوی تو نیست
گلشن کہ صفاش نیست گلشن بہ ازو
و ہموارہ در مجلس عاقل و محفل متعالی وی مذاکرہ علوم بود،
[1311] بیش بود - شنوی:

نبودی روز و شب جز با ہنرمند
ہمہ کس را ہنر در کار باشد
لاجرم در تصویر نقاشی آنحضرت بمنابہ و مرتبہ بود، کہ بیت:
چو کلکش بر حریر آغاز تحریر
ہنادی پای او گردی بزنجیر [کذا]
و گویا این ابیات در شان وی سمت ظہور یافتہ بودہ است، کہ شنوی:

1. دل in the Ms.

2. This verse is separate from the رباعی (quatrain) preceding it but is not marked as such in the Ms.

چو در تصویر و نقاشی زند چنگ ز نقش چهره مانی بود رنگ
 بصورت نه دهد کشادش که نهد صورت یوسف بیادش¹
 زند چو بر دہان او رقم را دہن بکشاید و بوسد قلم را
 قلم برگرد چشمش چون دواند کشاید چشم و حیرانش بماند
 ز کلک درفشاں با لقرہ خام ہی گسترد مسکین دانہ و دام
 بدانہ مرغ دلہا صید می کرد بدام عنبرینش قید میکرد
 و در دیوان خانہ آنحضرت کہ در قلعہ نصرت آباد در کنار کولاب معماران چابک دست بلکہ
 کارفرمای طبیعت ہجو مزدوران کار برزده دامان برون کردہ سراز آستین - ابیات :

خشت سیمیں مہ² و خشت زر خورشید را کاساتش را بخشت سیم و زرشدا احتیاج

زانکہ عرس آنچنان می خواست فرش این چنان بنظر منقش کہ ترتیب یافتہ بود در یک منظر
 متابہ تصویری بود کہ از قلم سعادت رقم آن خلاصہ نوع انسان صورت تحریر یافتہ بود کہ در نظر
 ہرکس کہ دری میگفت - ابیات :

این تازہ چمن ہست بخوبی ممتاز از ہر طرفش صد گل رنگین شدہ باز

از بسکہ بود حریم و دلکش ہرگز مرغان نکنند از حریمش پرواز

در سخاوت یگانہ³ زمان و وحید دوران بود - [1312] بیت :

چو کان و ابر کار او سخا بود ز سرتا پا ہمہ حلم و حیا بود

سلطنت پناہی عدالت دستگاہی کہ با آنکہ در حسن سیرت و نقاء سیرت خلعت معاش

پسندیدہ را بطراز الولد الرشید تصدی بوالدہ الحمید مطرز داشت بلکہ در کمال حلم و کم آزاری

مصدوقہ حسنات الابرار سیات المقربین بظہور رسانیدہ بود ذات ملک صفاتش جامع اصناف

فضائل کمالات و منبع انواع فوائد و مکررات بود - ذہن نقادش در ادراک فائق حقائق و اسرار

1. The first line appears metrically defective.

2. مرو in the Ms.

3. یگانہ in the Ms.

مفسر "یکاد زیتها یضیء ولولم تمسسہ نار"¹ و، همگنان حلقه اطاعتش در گوش و غاشیہ امتثالش بر دوش دل گرفتند - شنوی :

ز قدرش زمین آسمان سای شد برسم پدر عالم آرای شد
به آرائش جمله قایل شدند باواز پدریش مائل شدند
بهرش دل خلق شد بی شکیب که بودش عجب خلق خاطر فریب
غبار سیاهش بگردون رسید جهان زیر ظل حمایت کشید
بفرخندگی کرد صیبتش² سفر رسید از چپ و راست فتح و ظفر
بلندی گرفت اختر حال او علم بر ثریا زد اقبال او
نشانند از نم عدل گرد³ خراج ز نور و صفا یافت عالم رواج

و بعضی که در رکابش ظفر اتسایش مهاجرت اوطان کرده دو سال در قابل [کابل] بودند به منصب امارت رسیدند - از امراء ارغون و یکہ دو -

تائید همیشه چو یاری ها کرد عالم بگرفت و کامگاری ها کرد
هر بنده که در رکاب او روزی رفت بر موکب سروری سواری ها کرد
الا بعضی از جماعت ارغونیان مثل عالیجاه امارت پناه امیر عاشق مومن⁴ مرزا ارغون و پیر
حاجی ارغون و یار محمد خطائی [1313] ارغون و حاجی محمد ارغون و امیرزنده علی کتہ باش ارغون و
امیر قرا بیگ ارغون، بیست و چهار نفر و با عتیش آن بود که ایشان را از عقب بعضی کوچها فرستاده
اند و بهمراهی ایشان امیر رمزی کابلی را مرسل داشته - در آن محل فتی خان گفته باشد که واقف
باش که بیست و چهار جوان جرار خنجرگذار شجاعت آثار ارغون می روند مبادا امری خلاف دولت
ایشان سرزند - گفته است که مهمات این مقدار ارغون را من تنها کفایت میکنم چه جای آنکه
مردم دیگر هستند - و این سخن وی غایت لاف و ہنایت گداز بود چرا کہ مشاهده می شد کہ

1. Al-Qur'an, 24: 35.

Tr. "... whose Oil is well-nigh luminous, though fire scarce touched it..."

2. صیبتش in the Ms.

3. گرج in the Ms.

4. The name of محمد قلی ترخان was written after امیر عاشق مومن but was cancelled.

در بندگان قندھار عالیجاہ امارت و حکومت پناہ امیر جملہ ارغون، امیر زندہ علی کتہ باش ارغون و قرا بیگ ارغون ہر سہ نفر بہ بیست و سی نفر سپاہی پادشاہی محاربہ می کردند و مشاہدہ عساکر ہر دو از روی شجاعت رستی و در بہادری روئین تنی بودند۔ القصہ یک رنجش ایشان آن بود و ممکن کہ بخاطر ایشان خطور می کردہ باشد کہ نواب مرزا شاہ حسن نمی تواند کہ این مہمات را کما حقہ ہو سر کند، باری در سیوی رمزی را گرفتہ بعضی مردم را غارت کردہ ہمراہی حضرت عصمت مآب عفت ایاب قرا کوز بیگم کہ از اولاد اعلیٰ حضرت خاقانی سلیمان مکانی سلطان حسین مرزا انار اللہ برہانہ بود (220) و در حبالہ نکاح حضرت سلطنت پناہی نعل الہی شاہ شجاع بن ذوالنون بیگ متوجہ بلدہ فاخرہ قندھار شدند۔ و چون بولایت شمال رسیدند عالیجاہ ممالک پناہ امیر سلطان محمد دولدای کہ بحکم حضرت پادشاہ دین پناہ [1314] ظہیر الدین محمد پادشاہ حاکم آنجا بود (221) از جوانان استفسار نمود کہ بچہ داعیہ آمدید۔ حاجی محمد ارغون گفتند کہ من بہجت ملازمت شما آمدہ ایم و از جوانان یکہ امیر محب بایری نیز ہمین نوع گفتہ ہیچ کدام تعرض کرد، فاما باقی جماعت ارغونہ گفتند کہ بملازمت پادشاہ آمدہ ایم۔ ہمکنان آنچه داشتند گرفتہ عالیجاہ مملکت پناہی امیر قوج احمد بیگ اضطراب تمام نمود کہ امیر سلطان محمد بہجت دو لختوہای و دوستی و محبت مرزا شاہ حسن این نوع ساخت و الا مردم بسیاری می آمدند۔ بالاخرہ ازان جماعت عالیجناب مملکت ایاب امیر عاشق مومن را حضرت کامران پادشاہ حاکم زمین داور گردانیدہ در سلک امراء طوقدار خود منتظم ساختند۔ و امیر نظام الدین بیگ علی برادر امیر نظام الدین خبر آمدہ حضرت نواب مرزا شاہ حسن او را بہ داروغی پرگنہ ہنگورچہ سرافراز ساختند و بعد از فترات حضرت پادشاہ امیر عاشق بیاموی [؟] حضرت مرزا شاہ حسن آمدہ گفتہ بمکتہ اللہ می رویم۔ آنحضرت مانع شدہ موضع شمال را برسم سیور غال باو عنایت کردند و در زمان فرخندہ فرجام مرزا محمد علی ترخان متوجہ حرین شریفین شدہ بآن سعادت عظمیٰ موافق گشتہ بہ تہ آمدہ، باز متوجہ ملازمت عالیحضرت نواب کامیاب پادشاہ دین پناہ جلال الدین محمد اکبر پادشاہ غازی شدہ در ہند بودند در ساعت تحریر این آسیان (222)۔

ذکر متوجہ شدن حضرت نواب مرزا شاہ حسن بشہرتتہ بمباربہ¹ بہ جام فیروز بن جام نظام الدین و مغلوب ساختن وی بعنایت حضرت باری

چون نعلش مبارک حضرت [1315] میر مرحوم را بجانب خطہ بکر ارسال نمود سموم قہر
جہان تاب و شعلہ غیرت کردن [گردون] الہتاب چنان در حرکت آمد کہ از یک شرار آن عرصہ
دوران می افروخت - شنوی :

رساند آتش غیرتش سر باوج	محیط ستیزش بر آورد موج
بعالم چنان آتشش در گرفت	کہ آب خضر حکم آذر گرفت
باقبال شد بر جنت سوار	فروزندہ آتش گیرودار ²
بران عزم (ران) خصم بیداد گر	نماند بصحرای گیتی اثر
زمین را ز خون لعل احمر کند ³	بخون ریز عالم مسخر کند

وز انجا کہ مسکن عسا کر نصرت قران بود متوجہ بلدہ تبتہ شد - چون در نوامی آن صوب
باصواب نزول اجلال فرمود جام فیروز عالیجناب افادت مآب میا [ان] حمید کہ جامع علوم معقول و
منقول بود برسم رسالت بحضرت کامیاب شاہ حسن مرزا فرستادہ بود (223) و در محل آمدن
قاضی حماد بجام فیروز عرض کرد کہ اگر قاضی حاجی ہم ہمراہ باشد دور نیست چون بدولت ملاقات
مشرف شدند میا [ان] حمید...؟ بیت :

ز بحر خرد گوہر انگیز شد	پئی درج کوشش گہر ریز شد
و بعرض رسانید کہ ، شنوی :	
طریق خصومت بسی ناخوش است	چہ ناخوش خصومت ہمہ آتش است

1. بمباربہ in the Ms.
2. The verse appears to be defective.
3. کنند in the Ms.

در ماده صلح کردن مبالغه بیشتر نموده است و حضرت نواب این مقداری گفته بودند که حضرت میرا و را فرزند گفته بود و ولایت تته را با و ارزانی داشته می بالستی حقوق را نگاه میداشت الحال هم بردار ماست فکر کرده صباح شما را جواب باصواب بگوئیم - و حضرت دران در زیر چادر شب که وجعل اللیل لباساً در مقام و منزل خویش بخواب شد - [1316] شنوی :

چه روشن شبی بی نیاز از چراغ   ز نور مه و زهره اشرف فراغ
شب از روشنی برده از روز گوی   شب و روز آینه باشد دو روی
عیان¹ بود در خواب عیار نیز   خوش آن شب که ایمن بود آن دو چیز
خروس مؤذن بخواب فراغ   شده شمع کشته نه روشن چراغ

قاضی حاجی محمد دران بیداری می کشیده تا میا [U] حمید ز نشه² افیون سر رفته مشغول خواب گردیده - قاضی حاجی بملازمت حضرت نواب شافته، در عدم صلح و ترغیب محاربه کوشش نموده، بعرض رسانیده که بمجرد توجه آنحضرت چون بنات لعش بر پریشان میگردد (224) - علی الصباح که قاضی روشن رای آفتاب در محکمه عدالت لوای ارتفاع برافراخت جناب میا [U] حمید³ را بمجلس رشیده طلبیده، بر زبان در زبان در ربا و گهر نثار وی گذشت که بر ممکن واضح است که حضرت رسالت پناه فرمودند یعنی مومن را از یک سوراخ دو نوبت مار نمی گزد - ما را اعتماد بقول و فعل او نیست مناسب بلکه واجب چنانست که با و بگویند، شنوی :

دوان رخت ازان منزل و چابکش   و زان دست کویه کن و پابکش
درین مدت آن بی خداوند بود   بدست تو همراه در بند بود
بدید آدش چون خداوند کار   تو دست تصرف از انجا مدار
ستاره بود آن زمان اوج گیر   که پنهان بود آفتاب منیر
بود آن زمان تا به صبح دروغ   که از صبح صادق نباشد فروغ
دران وقت رسم شنیم بود   که آب زلال از میان کم بود

1. عین in the Ms.

2. نشاء in the Ms.

3. میا حمیده in the Ms.

باید که از ولایت رفته گوشه [1317] گیرد و الا هر چه بیدار خود خواهد دید و متوجه تته شدند
 و چون خبر بجام فیروز رسید تته را گذاشته در مزار فالیش الانوار پیر تته [پته] (225) که در دران
 جانب آب سندا است و از تته تا آنجا موازی یک فرخ و نیم باشد ساکن گشت - شنوی :

شراب غرورش چنان برد هوش که بودی یکی پیش او نیش و نوش
 تصور نکرده به از خود کسی ز نام آوران بود غافل بسی

و حضرت نواب به عبور نمودن عساکر گردون آثار اشارت عالی ارزانی فرمود و چون عبور
 عساکر بنیاد شد - شنوی :

رسیدند آن سندمیان فوج فوج زد از گوهر [گهر] پوشان همه دشت موج¹
 یکی کوه آهن در ابر سیاه شد آن دجله کسین را سد راه
 ز اندیشه خالی دماغ آمدند چو پروانه سوی چراغ آمدند
 زبانگ و بل قتنه از جای جست بجیب دلیران در آورد دست

حضرت نواب مرزا شاه حسن از آب عبور فرموده بر انغار را بحسن اہتمام لاکلام حضرت
 نواب مرزا محمد عسی ترخان و عالیجاہ ممالک پناہ امیر محمد مسکین ترخان و عالیجناب امارت مآب
 امیر ترسون² محمد ترخان و بعضی ارغونیه مفوض گردانیدے چون جو انغار را ترتیب نمودن عالیجاہ
 مملکت پناہ امیر فرخ بیگ ارغون و بعضی ارغونیه باز گذاشت و قول را بفرخندہ فرزات عدیم
 المثال حضرت خویش مزین گردانید، شنوی :

ز جوشن سواران دران ناحیت گذرگاہ شد تنگ بر عافیت
 کماہنا بخون ریختن در کمین مراغہ کنان خون بروی زمین
 برآمد [1318] ز چاچین کماہنا صدا زہر گوشہ دادند اجل را ندا
 بخون ریختن از کماہنا خدنگ چو غمزہ ز ابروی شوخان سنگ
 دو دریای خونین درآمد بجوش بجوشید مغز سران زان فروش

1. The second line appears to be metrically defective.

2. تورسن in the Ms.

عاقبت شکست بمخالفان افتاد، جام فیروز قرار برقرار اختیار فرموده، همگنان من نجا براسپه
فقد ربح را منظور نظر بصیرت گردانیده متفرق گشتند و مانیکه وزیر و بعضی امراء وی مقتول گشتند

(226) -

ذکر محاربه کردن نکتہ دان حقیقت و مجازی نواب مرزا شاہ
 حسن غازی بجام فیروز بن نظام الدین دفع ثانی در فیروز پور
 از توابع تته و مقتول ساختن راهونکامره¹ و عساکران بجره

مخالف نگرود بجان دوستدار مغیلان نیارد بجز خار بار
 ز اعدا نجوید وفا ہوشمند کہ رحمان نروید ز تم سبند
 ندید از نئی بوریاء شکر کہ گوہر بکوشش نگرود دگر
 کسی را کہ باشد بدی در ہناد نیارد بجز مکر و تلبیس یاد
 شاہد صدق این دعوی و مخبر صادق برین معنی آنکہ کہ چون توایم سریر عرش نظیر نواب
 کامیاب مرزا شاہ حسن در بلده تته بقدم عزت لزوم ثبات قدم پذیرفت ہنال جسد در چمن حسد
 جام فیروز مثر بارور گردیدہ، دفعہ ثانی باز در² مقام محاربه و مجاولہ شد بنیاد لشکر کشیدن کردہ، عمر
 عمرانی (227) را بموازی سی ہزار کافر جاہجہ طلب نمودہ کہ از خشکی بہ محاربه در آید و راہونکامره
 از دریا با دیگہا و غرابہا و اسباب آتش بازی از سنگ رعد و طرب زنی و تفنگ بسیار در بحر کارزار
 ملائی نماید - و ہر دو فرقہ در یک زمان بلکہ در یک آوان [1319] از بحر و بر رسیدہ مستاصل
 سازند - و حضرت نواب کامیاب مرزا شاہ حسن در ان باب سمند اندیشہ را بمیدان تامل جولان
 میداد - و ابواب تفکرات متوجہ بدستاری تدبیر بر روی ضمیر منیر خورشید تنویری کشاد کہ ناگاہ
 ملہم دولت بہ تعلیم ارباب الدول ملہمون رای آفتاب کہ از تائید آسمانی و عنایت سبحانی پرتو
 انوارش در ہر کار جریر بہبود سفتاوی چنان ملقن گشت کہ درین محل از بلده فاخرہ تته حرکت از
 توقف³ النسب اولی است، چہ از زمرہ ملازمان کہ درین صوب باصواب در رکاب نظراتساب
 لشیمین دارید بیک ہزار از پیادہ و سوار نمی رسد - چون لشکر مخالفان بسیار است و عدد آبی بی شمار

1. نگامره in the Ms.
2. بازور in the Ms.
3. آسب in the Ms.

و لشکر فیروزی اثر اگرچه بحسب معنی قویست اما چون از روی ظاہر بحسب قلت عدد ضعیف می نماید ممکن کہ خدمتگاران عقبہ سلطنت را کہ محسود اعیان روزگار ہر دیارند از آفت عین الکمال آسیبی رسد، شنوی :

مبادا کہ دوران بی اعتبار کند سیرت خویشتن آشکار
بدانسان دہد دشمنان را مدد کزان دوستان را خجالت رسد
بس بحکم مصلحت وقت از روی تہور متوجہ قریہ فیروزپور کہ موازی دو فرخ از بلدہ تہ
بالای تراست در میان دو آب کہ یکی آب سیحون روان است و دیگری شاخ آب روان کہ بزبان
اہل سند این نوع موضعی را بیلہ می گویند، نزول اجلال ارزانی فرمود، آنچہ از اطراف آن بیلہ
خشک بود بہ عساکر نصرت قرآن را بحضر خندق آن مامور گردانیدہ آری، بیت :

آنکس [1320] کہ پند عقل بہ سمع رضا شنید
پل بیش از آن بہ بست کہ سیلاب در رسید
و مترصد مقابلہ ایشان بودہ پائی مصابرت در دامن مفارقت کشیدہ اندیشہ خفت و
مسارعت از خاطر دریا مقاطر محمود گردانید - چون بر رای صواب نمائی او واضح و لائح بود و در روز
موعود از جانب بندر لکرارہ (228) کہ ایوم بدست اولاد جام مہراست راہو نکامرہ باغرابھا و
دیگھا و سائر اسباب آتش بازی باری از پیش بلدہ تہ گذشتہ بہ فیروزپور می آید - حضرت نواب
کامیاب¹ را کہ ہمیشہ فتوحات غیبی و تائیدات سبحانی شامل حال و کامل آمال آنحضرت بود چند عدد
کشتی بوم² را در آن محل در رکاب ظفر اتساب حاضر بود کنار ہاش را بہ چرم گاؤ میش سمت انضباط
دادہ جمعی از عساکر نصرت مآثر بہ محاربہ او اشارت عالی ارزانی می فرمایند - بیت :

گرانی نباشد سبک روح را ز طوفان چہ غم کشتی نوح را
و چون کشتی ہا حضرت نواب مرزا باغرابھای راہو نکامرہ می رسد جوانان کارزار کہ بافتاب
نیزہ گذار طریق مجادلہ مسلوک داشتندی و گاہ حملہ و آہنگ از نفس از دہا و کام ہنگ نہ اندیشیدی
شنوی :

1. کاب in the Ms.

2. بوم in the Ms.

یکی لشکر سراسر با غرق¹ جوشن
 شده در موج چون دریای آہن
 چون دیگر از آتش پیکار جوشان
 ز باد کسینہ چون دریا فروشان
 متوجہ محاربہ گشتند، چون - شنوی :

برآورد آواز صور از نغیر
 برآورد جوشش ز دریای قیر
 کجک برویل قنہ انگیز شد
 ز بانگ وہل قنہ گر تیز شد
 و عساکر نصرت مآثر کہ ہزبران بیشہ پیکار و ہننگان دریائی کارزار اند و ہر [1321] یک
 ازیشان با صدق این نجستہ ابیات آبدار کہ، شنوی :

ناوک پیکانش بہ یغما و جنگ
 آن ز خطا دور شد و این درنگ
 گر بکمان دست برد چون ہزبر
 قوس قزح² دان کہ درآمد ز ابر
 در کشش تیر چو شد سخت کوش
 زہ ز کمان آمد بگوش³
 بنیاد شیوہ کردہ اند از قضا ہر یک تیر پر آہوی رعنا رسیدہ ازین دار پر فنا بان جای کہ از
 برای او مہیا بودہ رسیدہ و مخالفان را چون معلوم گشت کہ، بیت :

سپاہی کہ لیزد بود یارشان
 کہ آسان شود جنگ پیکار شان
 و تیر قطرہ ربا دریا زخار در برابر ماندن نہ مقتضای عقل کار فرماست و کنجشک را با شہباز
 تیز پرواز ہوای گنجانش معارضہ و ہم سری⁵ نمودن نہ پسندید خرد عالم آرای، بیت :
 کجا روباہ دارد قوت آن کہ پیش شیر نر آید بجولان⁶
 لاجرم بقنیۃ السیفی کہ ازان ورطہ را خوشخوار فرصت فرار یافتہ و غرابھا متوجہ بندر لاہری
 شد، بسیاری در آب غرق گشتند - و جناب امارت مآب امیر خوش محمد ارغون کہ بحکم حضرت
 نواب عالی در ساحل دریائی سند متوجہ پایان شدہ ہر کس بکناری رسید مقتول می ساختند و این فتح

1. The verse appears to be metrically defective.

2. قزح in the Ms.

3. The verse appears to be metrically defective.

4. کنی in the Ms. and the verse also appears metrically defective.

5. مصری، in the Ms.

6. The Ms. has second line as کہ پیش نر شیر آید بجولان and if it is not amended نر is to be read as نر (narr).

باعث فتوحات دیگر گشته زمان بهزار زبان گویان این ابیات گشت - ابیات :

فضای گلشن شاہی چو آبرو ز تو یافت نوید داد بالفاظ آبدار یکی
 بخند بر ہمہ خوبان کہ نو بہار ترا ہنوز گل نشگفتست از ہزار یکی¹
 چون فتح نمودن راہو نکامرہ کہ در دریای حرب و ضرب [t322] بادبان سعی و اجہتاد
 باعلی مرتبہ و درجہ اہتمام بلا انجام بر پای کردہ بود بعنایت الہی و فیض نانتہای و سعی خدمتگاران
 شجاعت آثار و ملازمان جان سپار با سہل وجوہ روی دادہ ، داعیہ شد کہ بیرون آمدہ بمحاربہ بہ جام
 فیروز بن نظام الدین کہ از راہ خشکی موعود بود کہ ہمراہی عمر عمرانی کہ سردار کفار جامبجہ کہ مسکن
 و ماوی ایشان ولایت کچ است ، اشتغال فرمایند ، و چون جاسوسان خردمند و مخبران ارجمند چنان
 باز نمودند کہ جماعت کفار قرار دادہ اند کہ در عقب لشکر جام فیروز بن نظام الدین سوارہ ایستادہ با
 جماعت از جلو داران کفار منتظر باشد و کفار جامبجہ از اسپان تازی نثراد فرود آمدہ ، بلکہ از تخت
 دولت و اقبال نزول نمودہ پائمال مراکب برگزیدہ ، حضرت ذوالجلال قادر پر کمال گشتہ نزول
 نمود مظهر مثلی کردند کہ در روز محاربہ و مقاتلہ ، بیت :

گشت مشہور نزد اہل حسیب پای ہندو نمی رسد ترکیب
 و ہمکنان پیادہ دران بساط بشاہ عدالت پناہ محاربہ نمایند - و از قبل بند حوادث زمان رخ
 امید خود را بر یافتہ و شمشیر و نیزہ کشیدہ فرزین دار از پیش و عقب خود بہر کس رسند مضاربہ نمایند
 و بواسطہ بسیاری مخالفان خوف استیلا بر بعضی عساکر نصرت مآثر راہ یافتہ بود کہ باین انبوی و
 اہتمام لا کلام متوجہ خواہند گشت ، لیکن بحضرت نواب مرزا شاہ حسن ہراس و وسواس راہ
 نیافتند ، بیت -

بہ پیچید بر خود چو پیچیدہ مار [t323] زبان گرد شمشیر زہر آبدار
 و بر زبان در بار گہر نثارش جاری گشت کہ شنوی :

چگویم ازان ہندوی بی تبار بہ سقائی مطبخ آید بکار
 خدمت² بی تردد بجنکش رواں برم رہ زنان را سوی کاروان

1. The second line appears metrically defective.

2. خدمت in the Ms. However, the line appears metrically defective.

علم گر زند آتش سرکشش برم موج طوفان سوی آتشش¹
 بہ پرداخت زین گونه چندین سخن کہ حیران فرو ماند چرخ کہن
 در جواب آن نواب کامیاب² عالیجناب، شنوی:
 سپہ سروران خواہشش خواستند ہمہدج شنایش لب آراستند
 کہ ای بہترین سایہ کردگار ترا باد شاہنشہی برقرار
 سر ما طفیل سم توسنت ہمہ نقد جاہنا فزای منت
 فلک گر بود جام ہندو زحل در آریم درکار ایشان خلل
 و سلطان صاحب قران گیتی ستان روی دولت غزا³ ترتیب لشکر کشورکشا آورده برکوب
 عساکر گردون مآثر فرمان داد و از سپاہ نصرت پناہ مردان کارزار و رزم آزماہیان تیغ گذار از خیام
 ظفر فرجام و خندق برآمد۔ شنوی:

بجنبش برآمد سپہ فوج فوج چو دریای جوشان بہنگام موج
 دلیران گروہ افکن و صف شکن ہمہ شیر صولت ولی فیل تن
 و بر حسب اشارت صفوف عساکر نصرت مآثر بنوعی بہ آہنی مرتب و آراستہ شد ظفر بصد
 دل عاشق پرچم اعلان آن رزم آزمایان بہرام انتقام گشت و ابلق ایام سخت لگام رام ارادت و
 کام آن کشورکشنان فیروزی فرجام شد بنوعی، شنوی:

بر آراست شاہ ظفر اقتباس صفی از سپاہ قیامت ہراس
 [324] نہ صف بلکہ سد سکندر بنا نمودہ (بہ) پیش طریق فنا⁴
 علمہا بر آمد باوج سپہ شدہ سر علم پیکر ماہ و مہر
 و در مقام محاربہ شد، بیت:
 بر آراست رزمی کہ خورشید و ماہ ندیدہ است ہرگز چنان رزم گاہ

1. علم گر زند آتش سرکشش in the Ms. The line appears to be metrically defective.
2. کامیاب in the Ms.
3. غزا in the Ms.
4. The line appears to be metrically defective.

لشکر نصرت شعار بر انغار را پشت استظہار بجز اقبالی بی انتقال حضرت سلطنت پناہی
عدالت دستگاہی سلیمان زمان و سکندر دوران و جمشید عہد و اوان فارس بادیہ شجاعت و تہور اعلیٰ
نواب کامیاب مرزا محمد عیسیٰ ترخان بہادر خلد ملکہ قوۃ و مکت گرفته رایت شوکت و اقتدارش
بذروہ مہر و ماہ بر آمد، و از شہامت و حرمت عالیجاہ ممالک پناہ رفعت و حشمت دستگاہ صاحب
الحلم و تمکین بین الاقران قدوۃ استخوان زمان میر محمد مسکین ترخان و عالیجناب سیادت اتساب
امیر سید مراد ارغون و بعضی ترخانہ نہیب و زینت یافت - شنوی :

گروہی کہ ہریک بہنگام کار بمردی ز گردون بر آرند¹ مار
سراسر دلیر و نبرد آزمای تہمتن بزور (و) فریدون برای
و جرانغار را برای زرین و فکر متین حضرت سلطنت منقبت خلافت منزلت حشمت مآب
شوکت ایاب زبده السلاطین و خلاصۃ الخواقین باسط صولت بساط امن و امان قانع اہل جور و
طغیان اعنی حضرت نواب سلطنت محمود خان و عالیجاہ مملکت پناہ رفعت دستگاہ صاحب التحیرات
و المہرات امیر کبیر روشن ضمیر جملہ الملکی امیر نظام الدین فرخ ارغون استحکام پذیرفت³ و حضرت⁴
نواب مرزا شاہ حسن چون روح در قلب کہ عبارت از قولست صفی [1325] چون بنای شرع
محمد و قوانین ملت احمدی استحکام دادہ ممکن گشت - بیت :

شکوہند از فرشہ قبلہ گاہ⁵ شدہ جان عالم دل آن سپاہ
جمعی از ملازمان کہ ہریک در معارک کارزار صفدری و در شیوہ سپاہی گری غضنفری بودند بر
مرکبان تازی نژاد سوار گشت - بیت :

فطاس سواران آہو شکار چو گیسوی کافر دلان نثار
در رکاب ظفر اتسابش در ظل لوای فلک فرسای نشین ساختند - بیت -

1. ارد in the Ms.
2. سولت in the Ms.
3. پذیرفت in the Ms.
4. شرح in the Ms.
5. The line appears to be defective.

گنبدش علم سایه بر قبله گاه بگو سایه عالمی¹ را پناه
 عالیجناب امارت مآب سعادت انتساب امیر نظام الدین خوش محمد ارغون را طرح گذاشته
 کہ بہر جانب مخالفان زور آورد ممد و معاون آن جماعت گردد، شنوی :

ز سوی دگر کشور آرای سند طرازندہ مسند آرای ہند
 میان بستہ در لشکر آراستن غلو کردہ در کار کین خواستن
 جماعت کفار جارہجہ را فرستادہ کہ رایت قتال و جدال برافرازند و ایشان پیادہ در میدان
 درآمد (229) - شنوی :

ز ہر سوی مانند غرنده شیر بمیدان رسیدند مردان دلیر
 بمردانگی ہر یکی رستی ہم بر زوہ لشکر (ی) در دی
 و عساکر نصرت غریو کوس رعد آواز بلند شد و لولہ جانگذار در جان جہانیاں انداخت و
 صدای نفیر صور تاثیر ہمیسہ و سیرہ عالم رسیدہ حقیقت است : اذا زلزلت الارض زلزالها ظاہر²
 است - شنوی :

برآمد بگردون فروش نفیر بلرزد بر خویش چرخ اشیر
 چنان آمد آواز سورن³ بگوش کہ شد بیدلان را ز سر عقل و ہوش
 جماعت ہندوان سپاہ روزگار غدار نابکار از روی رزم و پیکار - شنوی : [1326]

نہ در دل ترحم نہ در دیدہ شرم⁴ زبان ہم نکرده بگفتار نرم
 بکثرت فزون بود از دیو و دود خدا داند آن دیو و دود را عدو
 ہمہ دیو ساران ژولیدہ موی بریش دراز و درازی روی
 وزو باوشان گربسوی بغل رود تا بفرسنگ بوی بغل
 بود موی لب تا بزانوی شان خدایا نہ بیند کسی روی شان

1. عالم in the Ms.

2. Al-Qur'ān, 99: 1.

Tr. "When the Earth is shaken to her (utmost) convulsion".

3. It should be سورنا but addition of الف makes it metrically defective.

4. نہ در دیدہ ترحم نہ در دل شرم in the Ms. does not make sense.

سپاهان سندی کشیدند صف کف آورده بر لب کناره ملف
 همه کج زبان و همه کج هناد همه کار شان برخلاف مراد
 و عمر عمرانی بنا بر نزاع دینی و ویرانی ساختن دین مسلمانی در میدان دوان گشته - بیت :
 به¹ سی و هزار از دهای سیاه ازان هر یک آشوب صد رزمگاه
 سپاهان برقنه خیره شد ز چشم سیاه بتان خیره تو - شنوی :
 دو صف ترک و سندی همه جنگجوی شده صبح و شام اجل روبروی
 دو صف راست کردند سندی و ترک که شد خیره چشم سپهر سترک
 ز هر دو طرف آرزوی ستیز نه رای مدار و نه روی گمیز
 از جوانغار عساکر نصرت شعار میمنت آثار بندگان سلطان محمود خان را آتش غیرتش سر برآمد
 و فزون حمیت در شریان مردی او مردانگیش بجوش درآمد - بیت :
 بر آورد چون ابر نیسان فروش بر آورد خولش حمیت بجوش
 و عالیجاه امارت پناه امیر نظام الدین فرخ نیز باو پیوست و بر دو به اتفاق یکدیگر چون
 پلنگان تیز چنگ و هزیران بیشه نام و ننگ بجانب برانغار کفار نکبت دثار - شنوی :
 دو اندند توسن بمیدان چون برق در آهن چو شمشیر برنده فرق
 چو آتش دلیران آهن قبا [1327] جهانسوز بر پشت باد صبا
 کشیدند تیغ دو روی از میان بقصد سراندازی هندوان
 و برانغار مخالفان برقتند [کذا] جام را گمیزانیده بجام فیروز میرسانند و جام مذکور با جمعی از
 جلوه دران هندوان که بمحافظت اسپان تعیین بود من نجابراسه فقد ربح را منظور نظر ساخته می
 گمیزید - و خان و میر مذکور از عقب هندوان تاخته متوجه می شوند، قبل از آنکه معلوم شود که از
 عساکر نصرت مآثر حضرت نواب اندانک دغدغه بخاطر دریا مقاطر رسیده بود - بعضی از نزدیکان
 می فرمودند که آمدن این سواران باین نوع دفع آن خالی از ترددی نخواهد بود باوجود این نوع

1. با in the Ms.

2. انغار in the Ms.

دغدغه بی پای ثبات و قرار را استحکام داده، چون نزدیک تر رسیدند که یلاو [کذا] حضرت نواب خان ساخت که بر سر خود و لفریب از خسرو با فروزیب - بیت:

ز والای آتش [بر] افروز شد آن خود بخسته ورود شد¹
اگرچه خود را تشبیه بدل عشاق کردند فامادل همگنان بهزار دل واله و شیدای دست شده از قول و حضرت نواب مرزا شاه حسن دست با تیر و کمان برد، شنوی:

چون در پای چاچی کمان رفت شاه توگفتی [که] در برج قوس است ماه
چو از شست بکشاد خسرو گره ز هر گوشه برخاست² آواز زه
با جماعت از عساکر نصرت قران و از بر انغار حضرت نواب مرزا محمد عیسی ترخان با جماعتی
از جوانان کاری و هزبران کارزاری از پیش هندوان و حضرت خان و میر نظام الدین فرخ از بس
مخالفتان از هر طرف سهام جان ستان [1328] و خدنگ کمانداران خلعت حیات مخالفان را
برین ادبار ایشان مانند زره می ساختند - شنوی:

ز هر دو طرف شیوه تیر شد در و دشت بر صید نخچیر شد
در آمد درنگ کماهنای بگوش در آورد مغز سران را بجوش
بسی شیر چنگان به والای دست³ به شبیه کشادند بازو و دست
ندیدی ز رفتار تیر از کمان فرشته زمین آدمی آسمان
گذر کرد تیر از ندمهای سیم چو در حلقه زلف خوبان نسیم
آخر الامر ما بچه لوای شاه کشور کشای جهان آرای را با اختر سعادت اثر فتح و فیروزی مقارنه
بر وجه بهروزی دست داد و هاتف اقبال از روی استعجال⁴ دو اسپه فارس بادیه فتح و نصرت گشته
ندای فرح افزای غم زدای و ی نصرک الله نصرأ عزیزا بگوش هوش بادشاه دین پناه رسانیده -

1. The second line appears to be metrically defective.

2. برخاست in the Ms.

3. بسی شیر چنگال به والای دست in the Ms. appears to make it metrically defective.

4. Al-Qur'an, 48: 3.

Tr. "And that God may help thee with powerful help".

بیت :

نگون ساخت رایات گفتار را برد از میان رسم زنا را
و صدای فدمرناهم تدمیرا^۱ در عالم افتاد و جنود شقاوت ورود عمر عمرانی پشت بر معرکه ستیز
کرده در بوادی گریز نهادند، شنوی :

جهانی شد از کشته بالا و زیر
سپاهان فتاده دران رزم گاه
پریشان شده مغزها در دماغ
سپاهان هند از یسار و یمین
سر هندوان زیر پا تخت تخت
فتاده زهر سو منادی جو قیر

کشنده زکشتن نمی گشت سیر
همه کشته یکسان بخاک سیاه
ز سوای تن دیده سرها فراغ
فتادند چون سایهها بر زمین
فرو ریخت چون (بر) رهند از درخت
یکی سیمکین آره در شیر و گیر

القصه :

موافق شد آن خسرو بی گزند بتوفیق فتی چنین ارجمند
و عمر عمرانی [1329] با اکثر از کفره قوم خویش مقتول گشته :جهنم منزل و ماوی ساخت و
بقیة السیف بکچ رفته در مسکن خود قرار گرفتند - و آنحضرت بدولت و اقبال متوجه صوب با
صواب بلده تته گشته نزول اجلال ارزانی فرمود بر زبان در بیان مثل همگنان شکر حضرت مالک
الملک دیان بجای آورده گفت الحمد لله الذی صدق وعده و نصر عبده و اعز جنده و هزم^۲
الاحزاب و حده و الای بعبد^۳ - بعد از فوت حضرت شاه شجاع امیر نظام الدین فقر علی بحکم
حضرت ظہیر الدین محمد بادشاه نشان عالیشان :بجہت حاکم ساختن سیوی عنایت کرده بودند بسوی
آمده بود و فتی خان چند راس گاؤ برسم مہمانی باو فرستاده گفته است اگر می روی فبھا و لعما و اگر

1. *Ibid.*, 25: 36.

Tr. "... And (people) We destroyed with utter destruction".

2. *عزم* in the Ms.

3. Meaning: All praises are for Allah Who fulfilled this promise and gave victory to His servant and gave victory to his army. And He alone enabled him to overcome all the parties (of opponents) and patronized His servant.

نمی روی احشام اطراف و جوانب را حواله بویرانی کسان تومی کنم بهر حال از روی حرمت و عزت معاودت کن - و حضرت و نواب مرزا شاه حسن عرضه داشتی بدرگاه عالم پناه پادشاه فرستاده بود، شما موضع پدر مرا بمن شفقت کرده بودید، خدا روا دارد که از من گرفته بملازم فرود میر خسرو شاه دهید - بعد ازان که بدرگاه پادشاه رفت حکم شد که امیر قوج احمد بیگ با بعضی از امراء متوجه فتح سیوی شود و اهتمام تمام بجا آورد - چون نشان عالیشان ذروه مکان به امیر قوج رسید و لشکر بسیار از کابل آمده بود چنانچه می گفتند که پادشاه و بعضی امراء کبار نیستند والا لشکر نصرت اثر به تمام آمدند و امیر قوج [1330] حضرت نواب کامران پادشاه فرستاد که راه دور و درازی مرا پیش آمده میکن که دیر نمایم شما کدام دستور العمل را منظور خواهید داشت، دستور العمل حضرت ذوالنون بیگ یا شاه شجاع یا حضرت پادشاه را، آن شاهزاده عالمیان با وجود صغر سن که موازی سیزده یا چهارده ساله بود در بدیهه فرمود که از فوت ذوالنون بیگ چند سال شد کسی نمی داند و ایام فترات بوده میکن که خلاف دستور العمل از شاه بیگ سمت ظهور یافته باشد، مناسب آنست که چون پادشاه دین پناه از ما دور اند بر نیک و بد احوال مردم اطلاع تمام نداشته باشند دستور العمل با قوانین شرع احمدی سنن سید المرسلین [نافذ کردند] و چون معلوم بود که حاکم دو کی عالیجاه امارت پناه امیر صفر ارغون است امیر بیگ علی را فرمودند که کتابتی با برادر خود بنویس که لشکر انبوه سپاه پر شکوه متوجه گشتند، نگاه داشتند تو متعذر است و بناء الیه امیر صفر دو کی¹ را انداخته متوجه ولایت سند شد و چون خبر آمدن امیر قوج بحضرت نواب شاه حسن رسیده می دانست که اگر آن لشکر کوه قاف باشند ایشان را در مصاف تاب مقاومت و طاقت مخاصمت با ملازمان آنحضرت نمی تواند بود پس از جنگ ایشان پای کم آوردن مناسب اعلاء رایات شهریاری و موافق استدعای رتبه جهانبانی و نامداری نیست، بیت -

بهر حمله از پای نتوان نشست سر تخت بی تیغ ناید بدست
خاطر دریا مقاطرش [1331] بآن قرار گرفت که استقبال جمع خصومت مال نوایر قتال و
جدال از همه مدبرها آشوب است، و به نسبت داعیه جهانکشای و ادعای مرتبه سلطنت و فرمان

1. دکی in the Ms.

روائی الیق و النسب، و چون بنواجی سیوی رسیدند امیر قوج احمد چون دوکی¹ را خالی یافته گرفته بود
و در محاربه و مقابله بانواب مرزا شاه حسن مناسب حال و مال کاروبار خود ندید معاودت بجانب
قندھار کرد (230) -

---

1. دکی in the Ms.

ذکر در سلک ازدواج در آوردن حضرت نواب مرزا شاه حسن ذروه مکان دختر عالی جناب مقرب الحضرت العلیہ امیر نظام الدین علی خلیفہ را بہ تقدیر حضرت سبحانی

چون در محلی کہ حضرت بادشاہ دین پناہ ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ در بلده فاخرہ کابل را رشک بہشت و غلد نرمت آئین گردانیدہ مستقر سریر سلطنت داشت، و مرزا شاہ حسن بملازمت آنحضرت رفتہ بود اظہار محبت و مؤدت فرمودہ گفتند کہ صبیہ عالیجناب مقرب الحضرت العلیہ امیر نظام الدین علی خلیفہ را نامزد تو ساختہ از برای ترغیب خاطر تو یک صبیہ او را بحضرت شاہنژادہ عالمیان و نور دیده جہانیان، بیت:

حقیقت شناس جہان مجازی¹ محمد ہمایون شہنشاہ غازی

نیز نامزد می کنم و حضرت مرزا شاہ حسن قبول این امر کردہ سخن را قراردادہ بودند بناء الیہ بعد از رفتن قوج احمد بیگ عالیجاہ ممالک پناہ زفعت دستگاہ مخصوص بعنایت ملک المنان نظام الدولت و الدین امیر زینک ترخان را بہ سبب آن عقد بجانب کابل روان ساختند عقد بستہ بیارند [1332] و حضرت پادشاہ در کابل عقد کردہ طوی² بنوعی کہ دستور العمل آن دودمانست بجای آورده ہمراہی امیر مذکور در سال ہنصد و سی [930 H.]³ پی از ہجرت حضرت نبوی علیہ السلام بہ بلده سیوستان ارسال نمودند (230a) - و حضرت پادشاہ بملازمان امیر زینک ترخان ملتفت شدہ قریہ کرز را کہ در زمان حضرت میر مرحوم شاہ شجاع زراعت آن عالیجاہ آنجا بود ارزانی فرمودند و حضرت نواب مرزا شاہ حسن بہ سیوی تشریف حضور ارزانی فرمودہ بودہ یک باعث دیگر آنکہ چون عالیجاہ امارت و حکومت پناہ امیر نظام الدین سلطان محمد دولدی (231) از بعضی سوداگرن قرض کردہ بودہ است کہ از حاصل شمال ادای آن متعذر بودہ آن تجار را بسیوی آورده

1. بحاری in the Ms.

2. بنوی in the Ms.

3. ہنصد بیت in the Ms. is wrong.

حضرت فرستاده است که چیزی قرض شده آیدیم که ہمراہی بعضی امراء شمار در موضعی جیغون کرده ادای آن وجہ نمائیم کہ ادای الدین من الدین سخن امیر المؤمنین اسد اللہ الغالب علی ابن ابی طالب است۔ آنحضرت ہمیر مشار الیہ از ہمہ چیز چنانچہ باید و شاید کہ طریق ضیافت و ہماننداری و روش دوستی و یاری بجا آورده قرض خواہان او را بہ سند آورده ادای آن نمودند۔

و ولد رشید سعید امیر نظام الدین علی خلیفہ امیر نظام الدین حسن بیگ بضرورت و سیرت خوب آراستہ بود ہمراہی ہمشیرہ خود آمدہ در سیوستان می بودند (232)۔ و لیکن عنان اختیارش بدست اتالیق وی مولانا یادگار بود و پرگنہ باغبان من حیث الاستقلال تعلق [1333] با ایشان می داشت و از کسان مولانا یادگار اہل آن دیار بسیار پریشان حال بودند بعد از آنکہ زمان فرخندہ فرجام ہمایوں بادشاہ شد و بہمان طریق کسان مولانا یادگار معاش میکردند و بنواب مرزا شاہ حسن بسی درشتی از اہنا ظاہر شدہ بود رخصت رفتن ہندوستان فرمودہ در سال ہنصد و چہل یک [941 H] از ہجرت متوجہ ہندوستان شدند، و حضرت مخدومی در ہمین کاروان تشریف حضور ارزانی فرمودہ بودند کہ عالیجناب امیر نینک ترخان می آمدند و چون از اقوال مردم سند استفسار فرمودند حضرت نواب گفتند کہ از یک قاضی چیزی مشاہدہ ماگشت و دیگری استماع افتادہ از ہمین قیاس کنید احوال مردم سند را، آنکہ مشاہدہ شد آنست: نوبتی یکی از قاضیان را مامور ساختم کہ امامت ما کند فی الحال فتوت خود را از پای خود کشیدہ در پیش نماز خود ہنادہ مرتکب امامت شد، و قاضی دیگر را گفتند کہ نہی منکر پر ہمکنان فرض عین بلکہ عین فرض است، این عورات سندی کہ در کنار دریای سیوستان خود را برسہ و عریان می سازند منع نمایند گفتہ است کہ چرا منع باید کرد مال خدا است ہر کس پند کو بہ بین و چون بسند آیدیم ہر دو را بما نشان داد (233)۔

ذکر توجہ فرمودن نواب کامیاب مرزا شاہ حسن بہ بلده فاخرہ تہہ ووقالعی کہ دران سال از کتم عدم قدم در صحرائی و جود نہادہ

در سال ہندسی ویک [931 AH] کہ حضرت نواب مرزا شاہ حسن عثمان توجہ بجانب
[1334] بلده فاخرہ تہہ معطوف داشتہ در قصبہ نصرپور نزول اجلال ارزانی فرمودہ بودند - و بنا
بر بعضی مصلحت ہا چند روز دران مقام خیام ظفر فرجام برپای کردہ بود بنا بر بعضی امور ضروری و
دران اوان ولایت جاجکان (چاچکان) بہتمام در تصرف حضرت نواب عالیشان نبود - چون این
فقیر دران سال بہ نصرپور بدولت ملاقات ایشان مشرف شد رخصت رفتن بلده تہہ طلب نمود،
فرمودند کہ چند روز توقف کنید کہ بی کومک نمی توان رفت تا آنکہ موازی چہل کشتی جمع شد بہتر با
نیک کومک و نفیرچی ہمراہ کردہ باختیار ہرچہ تمام تراز دہان و اہان چاچکان عبور نمودہ بلده فاخرہ
تہہ اتفاق افتاد و بعد از چند روز نواب کامیاب بدولت اقبال نزول اجلال در بلده مذکور ارزانی
فرمودہ این شہر را رشک نگارستان چین و خلد برین ساختہ از ہوای فرح فزای بہ جہت افزای
بہر مند گشتند (234) - و دران روز کہ آنحضرت نزول اجلال ارزانی فرمودہ بودند فقیر در قریہ
دمروتی بودم، چون داعیہ آمدن تہہ کردم کلان تر ماہیگیران برآمدہ بنیاد فزع و زاری کرد کہ از
برای خدا بداد من رسید کہ این نوع حیف و تعدی بہن میرو کہ در ہیچ دین و ملت این نوع جائز
نیست محصلش آنکہ نوکر میر بحر کہ داروغہ آن فرقہ ماہیگیران ولایت تہہ است آمد و بکارت
دختری دارم کہ می برد - چون اسماع این سخن وی نمودہ شد در سوار شدن تاخیر کردہ چند کس
فرستادیم کہ او را گرفتہ بیارند [1335] چون نزدیک می رسند معلوم می شود کہ جناب تقوی مآبی
زبدۃ المنورین شیخ عباس است کہ صاحب سجادہ مزار فالیض الانوار پیرپنہ (پہستہ) و از دو تیر پرتو
از خانہ وی دور بود - چون این نوع کذب و دروغ بی فروغ مسموع شدہ بود دران ولایت حیرت
تمام روی داد - چون بدولت ملاقات حضرت نواب مشرف شدم فرمودند کہ چون دیدند دمروتی

را عرض نمودیم کہ جای بد نیست فاما در کذب تا اینجا مسموع شد۔ روز دیگر کہ امراء پایہ سریر فلک مصر در دیوان حاضر شدند روی توجہ بجانب امراء کرده فرمودند² کہ حکمت شنیدن از کبار جهان صواب تر کیفیت را بگویند و مکرات و مرات فرمودند کہ این کذب او نوشتنی است بنا برین صورت تحریر یافت و چند کس ایشان را بیان کردند اگر بنویسیم بتطویل می انجامد۔ و مکرر فرمودند کہ از عبداللہ چاشنی گر کہ امیر الامراء جام فیروز بود ملقب بعادل خان پرسیدیم کہ این ہمہ کذب کہ معنی دارد کہ مقرر است کہ دروغ گفتن تاریکی ایمانست، گفت یلی چنین است ولی روشنائی دیوانست، گفتم کہ مگر روشنائی دیوان شما باشد۔

و بعد از چند روز فرمودند کہ بندگان شیخ میرک و کمال الدین فرخ در شہر سیر کرده جای مسجد جامع و مدرسہ و خانقاہ وغیرہ پیدا ساختہ و وضع بازارها را بنوعی کہ باید و شاید طرح فرمایند

(235)۔

صبح آن روزی کہ وعدہ سیر کردن تہ بود طلب فرمودہ گفتند کہ ازان داعیہ برگشتہ ایم چنین استماع افتاد کہ درین نواحی قلعہ ایست [1336] تغلق آباد نام (236) بباید تا رفتہ بہ بنیم۔ بعد ازان رفتہ دیدہ شد بہمراہی نواب کامیاب۔ و وسعت کولاب پر آب او را و بعضی مصالح کہ در قدیم دیواری از خشت پختہ بود بعرض سہ ذرع و طول چہار ذرع (237) از روی تخمین بنظر کمیما اثر آنحضرت در آمد خاطر دریا مقاطر در ساختن آن قلعہ و استحکام او گماشتند و در ہمان روز بجانب سیادت مآب مرحوم سید عبدالرحیم بہ سید شرف [مشرف] اشہتار داشت و از اولاد حضرت سید اشرف بود کہ اولادش بخراسان بہ سادات اشرفی مشہورانند و قبل از عالیجناب نقابت پناہی میر عبدالقادر در نقابت بلدہ خراسان بانجماعت مقرر بود، القصہ داروغی آن جماعت را نامزد وی فرمودہ بودند³۔ و جناب مشارالیہ باوجود آنکہ حضرت نواب از وی رنجیدہ خاطر بودند و مردود نظر ایشان بود بان امر مبادرت نمود و بہ ہیچ نوع قبول آن امر نکرد و یقین بود کہ موجب رنجش خاطر نواب می شود، بہ بندگان شیخ میرک گفتند کہ او را نصیحت نمایند کہ بعد

1. بدی in the Ms.

2. فرمودن in the Ms.

3. Originally خاطر رنجیدہ was written but was crossed and فرمودہ was written above it.

الیوم کس دیگر منیدانم کہ در اتمام این قلعه سعی تواند کرد چرا کہ از پرگنجت امراء عظام کرام مزدوری باید گرفت و این کار ہر کس نیست - و چون بہ سید مذکور از روی نصیحت گفتہ شد جوابش این بود کہ بسیار محل ہا چنان واقع خواہد شد کہ اتمام آن مہم وابستہ بہ تردد من شود، الحال جناب سید جلال الدین عبداللہ مرد غریب است او را گیرانیدہ ولد او را یار بیگ عذاب بیشتر کردند مغموم و محزون ماند و این کار باہتمام او نیز سمت اتمام می [1337] یابد فی الواقع ہمت ورزیدہ ایثار عبارت ازین صفت است کہ جاہ خود را سخاوت کردہ مرتکب منکوبی و محزونی خود کرد، بالضرورۃ با سید جلال الدین عبداللہ فرمودہ، در ہمین سال بہ نصرت آباد ملقب ساختند - و در ہمین سال [illegible] مبارک از رعنا فیروز کہ قابض بندر لاہری بود قرار نمودہ یک جہاز ہمراہ خود برسم پیشکش آورد و در خلال این احوال جام مہر بن دتیسر [ولیسر] کہ یک سال پیش ازین تاریخ پیش ناکہ از خانہ زادان پدران وی بود و بعد از ان کہ رعنا را ہو از بندر لاہری آمدہ جام جلال گہرا عم جام مہر بود بقتل رسانید و خود بدست عساکر نصرت نشان نواب جنت آشیان¹ بقتل رسیدہ ناکہ مذکور قابض بند لکرارہ [لکرالہ] شدہ بود چند گاؤ میش بہ جام مہر دادہ اورا بجانب کچ گسیل نمود -

درین سال کلان تر جاہ بجمہ جام مہر را انگشترین جاہی دادہ بہ لکرارہ² فرستاد و بعد از جنگ و محاربہ ناکہ مغلوب شدہ در ہنگورجہ پیش جناب امیر محمود ساربان آمد و چون آمد وی اضطرابانہ³ باختیار بود و حرکت ناخوش از وی بکرات و مرات از وی سرزدہ بود حکم عالی شرف نفاذ یافت کہ مع کوچ و توابع او را در قلعه بکر مجوس سازند -

و ہم درین سال رعنا علی قابض بندر لاہری بود - چون سابقاً از وی سوء ادب واقع شدہ بود و گناہ بسیار داشت رعنا فیروز را کہ برادر وی بود بجانب بندر لاہری بجای خود گذاشتہ خود بولایت دیگر رفت و رعنا فیروز کس بہ بندگان شیخ [1338] میرک فرستاد کہ آمدہ حضرت نواب را ملازمت کنم و چند روز آنحضرت بوعده دروغ بی فروغ آورد بہ خطہ تہ آمدند [؟] بالآخرۃ شیخ میرک

1. آسان in the Ms.

2. بلکراہ in the Ms.

3. اضطرابانہ in the Ms.

از ان سخن شرمندہ شد ترک او کرد۔ و جناب خواجہ یوسف محمد خراسانی کہ داروغہ پرگنہ ساکورہ بود بیک نوعی او را گرفتہ بزور نزد حضرت نواب آورد۔ و چون بعضی از دولت خواہان حضرت نواب گواہی دادند کہ سید حمید کہ رسالت حضرت نواب شاہ شجاع بجام فیروز فرستادہ رعنا او را بستہ در آب انداختہ، حکم شد کہ بکر [بھکر] بردہ زیان معقول سپارند، بعدہ خبر آمد کہ در راہ فوت شد۔

و در ہمین سال جام مہر یک جہاز پیشکش فرستادہ حلقہ اطاعت زبانی در گوش کردہ و در ہمین سال راہ ہرموز باز شد۔ مولانا سلطان محمد را تعین فرمود کہ متوجہ جرون شدہ مکاتبہ بہ پادشاہ ہرموز برد مع سوقات تہ، و در ان سال سلطان مرحوم سلطان محمد شاہ والی جرون بود۔

ذکر لشکر کشیدن حضرت نواب مرزا شاه حسن حمیدہ خصال پسندیدہ اطوار در عین بشکال از بلده فاخرہ تہ بدفع جام فیروز بجانب چاچکان و فرار نمودن مخالفان

کیفیت حال جام فیروز بن جام نظام الدین برین منوال بود کہ ہر گاہ می شنید کہ نواب مرزا شاه حسن با تمام امراء عظام کرام و عساکر نصرت فرجام در بلده فاخرہ تہ مقام دارد رفتہ در حدود مرہی [کذا] کہ تعلق بہ گجرات داشت ممکن شدہ بار اقامت بآنجامی برد و ہر گاہ از عساکر منصورہ قللی در رکاب ظفر اتساب نواب می بودند آمدہ در چاچکان¹ [1339] می بود در سال نہ صد سی یک [931 H] حضرت نواب و از امرای باعتبار امیر فرخ بیگ ارغون و امیر خوش محمد ارغون و امیر سلطان قلی ارغون و بعضی دیگر بودند فاما حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان، امیر زینک ترخان و امیر مسکین ترخان و سلطان محمود خان در تہ نہ بودند و خوبی ہوای تہ در عین بشکال می باشد و دران وقت، شنوی :

بمیدان کین شہسوار سپہر	بطبل علم آمد از ماہ و مہر
.....	ز برق درخشان بارندہ میخ
فضای فلک شد پراز ماہ و مہر ²	.....
ز قوس قزح کردہ بر زہ کمان	فرو ریخت تیر تکرک آسمان
بہ جنبش در آمد سپہر پلنگ	فرو کوفت رعد از افق کوس جنگ
شد از نجم ثاقب فلک نیزہ باز	بچنگ سپہر از پی ترکناز
کہ جز دیدہ ننماید از ماہ و مہر	چنان زیر جوشن ہنان شد سپہر
ز شمس سپر از بحر و حباب	ز اوج فلک تیر باران سحاب

1. چاچکان in the Ms.

2. میخ does not rhyme with مہر . It seems some lines are missing.

آتش غضب نواب کامیاب اشتغال یافته بقلت عدد و مدد التفات نمود و عنان عزیمت بصوب انتقام آن شقاوت فرجام تافته بالضرورة برسم ایلغار در عین بشکال بدولت متوجه چاچکان شدند و قبل ازان به چند روز از دعاگویان آستان ملک آشیان فرمودند که چهل نفر به ختم سوره انعام از روی اہتمام مشغولی نمایند و آہستہ بحضرت شیخ اسلامی شیخ میرک گفت کہ بہجت دفع جام فیروز دعای بعد از ختم را تمام دهید - القصہ چون از آب سند در برابر بلدہ تہ عبور فرمودند در موکب عالی ایشان الا ماشاء اللہ سیصد نفر زیادہ نبودند (238) - بندگان [1340] شیخ میرک فرمودند کہ دشمن را خوار و بی اعتبار باید داشت در موکب عالی کسی نیست فرمودند کہ ہر گاہ بلشکر بسیاری باشیم دوری رود نوعی باید کہ اگر بمردم اندک باشیم در ممالک محروسہ نتواند بود و کلام ربانی کم من فئۃ قليلة غلبت فئۃ کثیرۃ باذن اللہ² شامل حال فرخ مال ماست - و بی شائبہ و شبہ ہر چند آن گروہ بسیاری عدد و کثرت اسباب مدد مستظہرند اما ہنگام فروغ رایت آفتاب پیکر چون لشکر ستارگان در وقت ظہور خرد سیارگان از بیم ریختہ روی در نقاب عزیمت خواہند کشید، شنوی :

چون خورشید بردارد از رو³ نقاب ستارہ ہنار گردد اندر حجاب
 چون شیر آید اندر بجزم شکار ہر آہو برآید ہمہ کاروبار
 و نیز مقرر و مشخص است کہ خنجر سبز قام بید از غلاف خلاف بیرون آمدہ باشمشیر آتشبار گوہر
 نگار خورشید عالم تاب لاف ہمسری نتواند زد و کنجشک شکستہ بال سرایمہ حال از ایشان خمول
 پریدہ باشہباز بلند پرواز دعوی برابری نتواند کرد، شنوی :
 چو کنجشک با باز بازی کند بخون ریز خود ترکتازی کند
 کبوتر کہ پہلو زند با عقاب بقصد سر خویش دارد شتاب
 بجزم رزم آواز اہتمام بلا انجام چون ہنگ دریا گذار از بعضی جوی ہا و آب ہا وغدیر ہا پر
 آب ہزار اضطراب گذشت - بیت :

1. Al-Qurān, Ch. VI.

2. Ibid., 2: 249.

Tr. "... oft, by God's will hath a small force vanquished a big one".

3. روی in the Ms.

هر که زده تیغ زنان سر بسر بر ره شان گشته کلید ظفر
 بعد از طی مراحل چون ماهچه لوای فیروزی مناقب بادشاه سلیمان مراتب بعنایت سبحان
 در عرصه چاچکان که مسکن و مامن مخالفان بود باوج سپهر [1341] فتح و نصرت رسید و صرصر
 نکبت و ادبار بر علم دولت باختلال جام فیروز برگشته روز وزیده سلک جمیعت آن فرق متفرق
 گردید و کیفیتش چنان بود که کسی راهبر لشکر نصرت اثر بود از سندیان بجای آورد که در آنجا زمین بد
 قاق و نجه و غیره بود که موجب تشویش عساکر نصرت مآثر بود، حضرت نواب بر حدیث بر اتقوا
 فراسة المومنین فانه ينظر بنور الله¹ یافته که عبور ازین بدالالت آن گمراه مناسب سپاه ظفر دستگاه
 نیست راه را گردانیده بطلب راهی بلکه شاهراهی شده در اطراف آن بیشه سایر بودند تا جمشید
 خورشید از توقف در میدان سپهر ملول شده راه دریا مغرب پیش گرفت و شعشعه تیغ آفتاب به
 نیام غروب در آمد و محل رفعت رایات ظلمت سمات خلیفه شام که کسوت عباسیان شعار داشت
 بزودیک رسید و محل نزول رکاب ظفر انتساب نیز بود نزول فرمودند و قضا را شبی بود بغایت
 ظلماتی و دیده گردون از تراکم ظلمات خیره شده و روی هوا از دود سحاب تیره فام گشت - شنوی :
 شب تاریک چون دریای از قیر هنان در پرده ماه و زهره و تیر
 ز ظلمت تیره گشته خانه چاک چو چاه بیزن و زندان ضحاک
 بلکه بیت :

ثوابت بهالای هفتم سریر ز بیم حوادث شده گوشه گیر
 و چون وقت نقاره نوبتیان نقاره زدن کردند غریو کوس جان زنای و نفیر مرد آزمائی هول در
 دل جام بلکه در دل بهرام خون آشام انداخت - شنوی :

ز غریدن کوس شد از فروش سران را برون رفته از مغز هوش
 دم نای بر رفت چون [1342] گردباد² در فتنش آسمان ها فتاد
 مخالفان را از استماع این صدا و شنیدن این ندا رعب تمام و ترس الکلام بحال ایشان

1. Timidhi, 6: 15 vide Almu'jam Al-Mufharis, Vol. 7, p.298.

2. گردباد in the Ms.

راه یافته و چون یقین آن جماعت که لوای فرقدسای همایون نخل التفات بر قلع و مع [قمع] ایشان انداخته خود به نفس نفیس متوجه گشته از محاربه امتناع نمود بساط جرات منظوی ساخته و حبل العتین من نجابراسه فقدر بح را بدست اعتصام جام نا فرجام در غایت استحکام گرفته مضمون الفرار مما لا یطاق² را غنیمت وقت شمرد، و حمر مستنفره فرت من مستوره³ [بیت:]

هم لشکر از جای پراکنده شد بهر سوی لشکر برافکنده شد
 و شهر یاری دیار سند جام فیروز بن نظام الدین را در هیچ موضع و مکان از بلاد سند توقف بخاطر بگذشته باجمعی از مقربان و خواص خود از بیم شمشیر گریزان و تازان بسرحد گجرات در آمد -
 بعد از آن اگر قلیل و اگر کثیر در رکاب ظفر اتساب نواب بی نظیر در بلده تته نزول اجلال می داشتند در ولایت سند نمی آمد و ملاحظه می کرد و حضرت نواب عظام حسب الدعا والمرام فتح نموده متوجه بلده فاخره تته شده پرتو التفات شامل حال مسکنه این مرز و بوم ساختند - در خلال این احوال خبر آمد از بکر که گماشتگان سلطان محمود لنگاه که پادشاه ملتان ست از بلده اوچه پای طغیان و عدوان در بادیه مخالفت و منازعت هناده بتکرار آمده مواشی نواحی بکر را بطریق غارت و تالان بردند (239) - همگنان را تعجب تمام حیرت بی غایت و انجام روی داد حضرت نواب گفت که

شنوی: [1343]

بتاراج ملکم کمین کرد ساز
 کجا صحوه راهم بود قدر تاب
 برانم بس از فرصت روز گار
 زگرز آچینانش کنم سرگران
 سپای کشم پیش خیلش دلیر
 فکنده بصید حرم جره باز
 که آید سوی آشیان عقاب
 که از روزگارش برآرم دمار
 که گیرند زان ضربی دیگران
 بصید⁵ غزالان برم برو شیر

1. رنج in the Ms. As it is it means whoever got hold over the strong rope of saving his head reaped the benefit.
2. Meaning who has power to escape.
3. Al-Qur'an, 74: 50-51.
4. مرز in the Ms.
5. بصد in the Ms.

و حضرت نواب کامیاب بہ نیت عزیمت فتح ملتان متوجہ خطہ بکر با تمام لشکر ظفر
گشتہ گفت، شنوی :

دلم می کشد سوی ملتان نخست کہ آزا ستانم ز دشمن درست
اگر شاه ملتان شود کوه قاف چو سازم علم تیغ خارا شکاف
چو طور^۱ از تجلی شود بی شکوه ز برقش فسد رخنہ در تیغ کوه

---

1. اطوار in the Ms.

ذکر توجہ فرمودن حضرت نواب میرزا شاہ حسن بولایت اوجہ و فتح نمودن آن بی تشویش خاطر و تفرقہ

حضرت نواب مرزا شاہ حسن در سال ہندسی ویک [931 H] در ماه شوال کہ ختم باخیر و اقبال آنجا موسوم شد، بنا بر گستاخی مردم ملتان با جمیع امراء و لشکریان، بیت نخست آن جہانگیر آئین ستیز باہنگ اچہ فرس راند تیز و برہمکنان واضح و لاتح است ہر کس را حضرت مالک الملک سلطان از بندگان عالیشان خود بتاج وافر الا بہتجاج توتی الملک من تشاء سرافراز دولت و اقبال بنوعی بوی روی نماید کہ ہنوز صورت مصطفیٰ بر صحیفہ خاطر دریا مقاطر مرقوم نفرمودہ کہ بشر اقبال اتمام آن را انجام می دہد و نیرنگ استخلاص مملکتی بر ضمیر منیر منقش نگردانیدہ کہ سیر آمال حصول آنرا سبتیح جلالیل فتح و ظفر و [344] مستعجب نواید دیگر بقول احسن تلتقی می نماید۔

می رسد در گوش ہوش از راه جانش صد نوید ہر کہ را از صدق نیت روی بخت آمد سفید و چون مردم سلطان بنا بر حدیث حضرت سرور پیغمبران علیہ الصلوٰۃ والسلام کما قال الفتنة تايمنه لعن الله و من ايقظها تجاوز نموده بودند بعون الہی و فیض و فضل ناشناہی کوچ بر کوچ منازل و مراعل یمود تا بولایت اوجہ رسیدند کہ آن نیز بلاد مشہور است و عرصہ آن مضارب خیام فتح و ظفر و اعلام جواز پیکر گشتہ بی جنگ و جدل و محاربه و مقاتلہ در عین تسخیر در آمدہ داخل ممالک محروسہ گشت الحمد لله الذی احلنا دار المقامة من فضلہ لا یمسنا فیہا نصب ولا یمسنا فیہا لغوب³

1. Al-Qur'ān, 3: 26.

Tr. "Thou givest Power".

2. It is not found in the *Şiḥaḥ Sittah*. See also *Miftāḥ Kunūz al-Sunnah*, Egypt, 1934.

3. The words الحمد لله (Al-Qur'ān, 1: 2, meanign praise to God) have been added to the other verse i.e. Al-Qur'ān, 35: 35 meaning "Who has, out of His bounty, settled us in a Home that will last: no toil nor sense of weariness shall touch us therein".

توجہ فرمودن حضرت نواب کامیاب میرزا شاہ حسن بقلعہ دلاور¹ و فتح نمودن آن بخلیت بی غایت حضرت سلطان دادگر

بعد ازان کہ فتح ولایت اوچہ بوجہ احسن روی نمود صاحب خبران و شیق علی السبیل
تحقیق بعرض نواب مرزا شاہ حسن رسانیدند کہ درین نواحی قلعہ ایست دلاور نام در غایت
استحکام² و فی الواقع، شنوی :

حصار (ی) دران ملک بود استوار زده طعن بر طاق نیلی حصار
گمیزان ز فیلی ظفر دستگاہ بآن قلعہ بروند جمعی پناہ
دران قلعہ بودند اندیشہ ناک چو بہرام برکنیہ در برج خاک
وآن قلعہ ایست در بلندی بمشابه کہ با شرفہ فلک اعظم لاف برابری زدی و کوه زمین را در
زیر برج و بارہ خود تودہ خاک شمردی - شنوی :

چو اندیشہ اہل ہمت بلند ازان کوتہ اندیشہا را کمند
زحل کردہ در خاک ریزش [1345] نگاہ چو خورشیدش افتاد از سر کلاہ
ازان تا لب خندش بی گمان بود از زمین تا بہ فرق آسمان
در آنجا قدم ہر کہ بالا ہناد در اول قدم بر فلک پا ہناد
بلکہ ارتفاعش بمرتبہ کہ حسب بصد چند جای آسایش کند تا ببالایش برسد و دیدبان وہم جز
نردبان خیال پای بر بالای خاک ریزش بہند - شنوی :

فصیالش گذشتہ ز ہفت آسمان بخت اثری خندش تو امان [کذا]
یکی سرفرازی کہ مہر بلند بران راہ نیابد بہ چندین کمند
بگردش کند نسر طائر طواف چو سیرغ پیرامن کوه قاف

1. دلاور in the Ms. is obviously a scribal error as in text below he gives the correct spelling i.e. دلاور
2. استحکام in the Ms.

بلکہ عقاب سپہر بقوت طیران بر حوالی آن نتوانند پرید و نسر طائر باوجود بلند پروازی

پیرامون او نتواند رسید - بیت :

بنایش بود طاق گردون سپہر دو روزن ز دیوار وی ماه و مہر
در ناحیت آن حصار در حالتی کہ خسرو ترک چہر مہر در صحرائی وسیع سپہر لوای فلک
برافراختہ بود و تیغ شعاع از نیام افق ظاہر ساختہ و عرصہ زمین از کفر ظلمت شب پرداختہ نزول
اجلال واقع شد و میرچل¹ (مورچل) بخش کردہ بخاصہ خود گرفتند و بحضرت نواب کامیاب مرزا
محمد عیسیٰ ترخان و حضرت مملکت مداری محمد میر مسکین ترخان و بندگان سلطان محمود خان و
بنندگان امیر نظام الدین فرخ بیگ ارغون و عالیجاہ امارت پناہ سعادت دستگاہ امیر خوش محمد
ارغون و امیر علیکہ ارغون و فتحی خان (239a) و سائر امرابہ برج بخش کردہ اہل آن قلعہ در
مضیق و ضاقت ضاقت علیہم الارض گرفتار گردانیدہ و مقتضای [1346] دائرۃ السنو³ را حسب
حال ایشان ساختہ و داروغہ قلعہ مذکور مع حارسانی کہ بحرست⁴ آن مقام محافظت بعضی اصنام [؟]
متعین بودند خود را مضبوط ساختہ در مقام محاربہ در آمدند و دران مدت احوال بران منوال بود و
اہل تیغ دیگر بعضی نامداران سپاہ نصرت مقرر و دلاوران لشکر ظفر اثر زمانی کہ خسرو بیضا علم
بعزم تسخیر عالم⁵ تیغ دراندود افق بیرون کشیدہ متحصان قلعہ افلاک را کہ بخیاں دست بردی در
فضای معرکہ سپہر ہنادہ بودند مغلوب گردانیدی تاسیانگاہ کہ سپاہ ز بنگبار شب بر خیل نثار روزگار
تاخت آوردی و جاسوسان کواکب ثواقب تیرہا تیرہ سیم اندود برافراز این قلعہ کبودی مینمود با
مخالقان در مجادلہ و محاربہ بودہ از جانبین کارزاری نمودند - شنوی⁶ :

چون سنگی [ر] بالا بزیر آمدی   ز گاؤ زمین بانگ شیر آمدی
چو تیری ز پایان بہالا شدی   مشبک بدین چرخ والا شدی

1. مہرچل in the Ms.

2. Al-Qur'an, 9: 118.

Tr. "... that the earth seemed constrained to them..."

3. Ibid., 9: 98. Tr. "... on them be the disaster of Evil".

4. بحرست in the Ms.

5. خسرو بیضا عالم بعزم تسخیر علم in the Ms.

6. The three verses have been quoted earlier see supra folio 80.

ز آمد شد سنگ و تیر خدنگ زمین آسمان هر دو گشتند تنگ
تا چهل و دو روز بر همین منوال کارزاری نمود - ابیات :

بدین گونه چل روزگاری نبود زمین پر ز خون و هوا تار بود
تہمتنی کہ یک نعرش دلاور چرخ ز بیم قلعه نیل حصار بکشاید کہ ہاتف ظفر از ممکن انا فتحنا
لک فتحا مینا صدای فتح در لشکر نصرت شعار انداختہ لوای اطاعت و ایلی و اعلام موافقت و یکدلی
از بروج و شرکات حصار برافراشته گردانید - بیت :

کشادند دروازا در زمان بدست² دعا چون در آسمان
و کبار و صغار انگشت زہنار برداشته زبنا ظلمنا انفسنا می خواندند، شنوی :
امان خواه پیر و جوان آمدند بہ نزدیک شاه جهان آمدند
کشادند لب را بتقصیر خویش کہ ای لطف عامت ز اندازہ بیش
شد از باری بخت لطف الہ چنان خیربری فتح بردست شاه
و در مقام اطاعت اسآدہ در خواست نمودند کہ صورت این جریمہ بظہور پیوستہ اکنون اگر
از دیوان مکافات گناہ این جمیع گمراہان را پاداش خواهند فرمود قہرمان تیغ را مامور فرمایند تا
در سیاست خانہ من یعمل سوء ایجز بہ ہر یک³ را جزاء سزاء و اگر بر مقتضای والکاظمین الغیظ
والعافین عن الناس واللہ یحب المحسنین⁴ بیت :

بہ بد خو بجز نیک خوئی مکن بجای بدی جز نکوئی مکن
قلم عفو بر جراید جرایم ثبت [کذا] شقاوت علامت خواهند کشید مزید الطاف و اعطاف

1. Al-Qur'ān, 48: 1.

Tr. "Verily We have granted thee a manifest Victory".

2. Ibid., 7: 23.

Tr. "... Our Lord! We have wronged our own souls".

This is a part of Adam and Eve's prayer of repentance.

3. Ibid., 4: 123.

Tr. "... Whoever work evil, will be requited accordingly".

4. Ibid., 3: 134.

Tr. "... Who restrain anger, and pardon (all men); - for God loves those who do good; -"

سلطانی خواهد بود و حضرت فردوس مکانی از سرخون آن گناهگاران گذشت - بیت :
 بدیشان بلطف و کرم کار کرد ز راه کرم لطف بسیار کرد
 چند بتخانه که دران قلعه با دور فلک همسال بود ویران ساخت و آن اصنام بد فرجام که
 بزعم آن بدکیشان معبود و مسجود ایشان بود درهم شکسته پامال اقتدام عساکر نصرت فرجام گردانید
 و بعون مفتوح الابواب کلید قلعه مذکور که کوتوالان قضا از خزان و عنده مفاتح الغیب لا یعلمها رسال
 منووه بودند تسلیم ملازمان درگاه و داروغی آن قلعه را بعالی جناب امارت [1348] مآبی ساقی ترخان
 عنایت² فرمودند -

1. *Ibid.*, 6: 59.

Tr. "With Him are the keys of the Unseen, the treasures that none knoweth.

2. غایت in the Ms.

ذکر توجہ فرمودن حضرت نواب کامیاب مرزا شاہ حسن
بجانب ملتان و صلح کردن آنحضرت بہ بہادر شاہ مرحوم
سلطان محمود لنگاہ والی ملتان

بعد از فتح نمودن قلعه دلاور عنان موکب عالیشان بیت :

از آن جا بہ ملتان عنان تاب شد و زان زہرہ شیر چرخ آب شد
چون سلطان محمود لنگاہ کہ والی ملتان بود از وصول موکب ہمایون اثرش و از مضمون توجہ
حیث شنت فانک متصور^۱ واقف و مطلع شدہ، آیت وقذف فی قلوبہم الرعب^۲ درمی آید -

بیت :

چو دانست دشمن کہ آن سیل تیز باہنگ ملتان شدہ موج ریز
از ترس بہت سلطانی و صلابت خاقانی، شنوی :

چو لشکر کشان مجمع ساز کرد ز روی سخن پردہ را باز کرد
کہ آمد سحاب عجب پر شکوہ کہ طوفان دریا در آرد بکوہ
فلک یار و انجم ہوا دار اوست ز برق تنگ^۳ گرم بازار اوست
باو نیست مارا مجال سیز نداریم چارہ بغیر از گریز
اگر مہمات بصلح و مصالح انجامد بغایت خوبست و آسایش خلایق کہ وادیہ خالقند در ضمن

این مندرج خواہند بود و آنچه بخاطر من خطوری کند کہ، شنوی :

غصومت ہنال عداوت بود گلش رنج و بارش ملامت بود
نزاع بزرگان نہ از بجزدیت بہ شیران جدال از کمال بدیست

1. Meaning you may imagine any place (or thing) you like.
2. Al-Qur'an, 33: 26.
Tr. "and cast terror into their hearts".
3. تنگ in the Ms.

سادات و مشائخ ملتان را بر رسم رسالت ارسال نموده از روی عجز و انکسار استدعای مصالحه [1349] نمود بر وجهی که آن حضرت بتصرف ملازمان خاصه ایشان در آمده تعلق بنواب مرزا شاه حسن داشته باشد و تتمه تعلق بوی و عساکر نصرت مآثر میرزائی از حدود مقررہ تجاوز نموده متعرض ولایتش نشوند - در راه بودند که بذروه عرض رسیده که سادات عظام و مشائخ کرام ملتان آمده استدعا دادند ایشان را به مجلسی عالی طلب فرموده امر عالی شرف نفاذ یافت که هر جوهری که در درج ضمیر ذخیره دارند در رسته بیان کشیده بر طریق عرض دهند و بر نقدی که در دار الضرب خاطر خطیر بر معیار اعتبار زدند از سکه خان [حقان] امتحان به بازار ظہور آورند - ایشان استدعا نمودند کہ چون ضعف و جرم والی ملتان برہمگنان ظاہر گشته مارا وسیلہ صلح و عہد و پیمان ساخت - اگر ترک مجازات بدی بہ نسبت مجرم مردان بی عقلی آسان سازند و شکرانہ قدرت بہ انتقام گناہ گار خجل زده بہ بشارت عفو بنوازند کہ عادت سلاطین کشور کشای و خواقین عالم آرای چنین بود کہ ، مطلع :

ز ابتدای دور آدم تا بعہد پادشاہ از بزرگان عفو باشد از فرودستان گناہ بغایت مستحسن¹ است آن حضرت را آتش غضب از آبی کہ از سر چشمہ احسان شہر یاری مترشح شدہ بود فرو نشستہ و یخ پہنال کینہ ز شیم سینہ بقوت شیر پنجه کرم سلطانی بہ کلی منقطع گشت و چون عرض اصلی وی از تسخیر بلاد تسکین قلوب عباد بود، استدعای ایشان را بقبول حسن مبذول [1350] فرمودہ قرار کار بر صلح ہناد، تارعیت در معرض ہلاک ورطہ مختلف نیفتد بعد از عہد و پیمان بجانب خطہ بکر بہ ہمعنانی نصرت و ظفر مرحلہ پیمانگشتہ -

1. مستحسن in the Ms.

ذکر وفات یافتن سلطان محمود لنگاہ: بہت زہر دادن نوکران یا غیران و لشکر ملتان آمدن بہ اوچہ و محاصرہ کردن کوتوالان را از عساکر نصرت نشان

چون حضرت میرزا شاہ حسن بدولت و اقبال در خطہ بکر نشین داشتند عنقریب¹ [خبر] آمدہ کہ امراء ملتان بنا بر اغراض فاسدہ کہ در دماغ بی مغز باز دید کردہ بودند چنانچہ مصلحت نمودند کہ بدستیاری ملاح فکر کشتی عمر والی خویش را در گرداب غرقاب فنا افکنند و بمددگاری استاد اندیشہ رقم نام او را از لوح زندگانی محو کنند و او را قتل کردہ پسر او را بجای او نصب کنند۔ حضرت فردوس مکانی میفرمودند کہ این خبر مسموع سامع جلال ماشدہ عزم کردہ ایم کہ چون مصلح ما سلطان محمود بود، رفتہ ایشان را بنوعی ادب نمایم کہ بعد ایوم کسی این نوع خیال نکند، (240) و اگرچہ این ادب فرمودن بر ذمہ ہمت واجب است فاما اہل عالم حمل بران کنند کہ عہد را شکستہ بہانہ می کنند ادب کردن ایشان را و حال آنکہ در مدت العمر بہت مصلح جزوی و کلی و مہمات ملکی و ما از جادہ مستقیم صدق و راستی بر نہ گشتہ ایم، و بر میان این خصلت بہ بسیاری از غرایب و عجائب مواہب فلینز و کامیاب گشتہ ایم، و در اندفاع ہرگونہ مہایل و مہابت کہ ساج گشتہ بساسد حضرت واہب العطیات قادر و نزد ما و ہمگنان اظہر من الشمس گشتہ، مصرع:

پیمان [1351] شکن ہر آئینیہ باشد شکستہ حال

تا آنکہ بر ضمیر خورشید اسراق وی کہ آئینیہ جمال نمای بقلم السرد اخفی بود از لسان صاحب خبران و شیق علی سبیل التحقیق روشن و مبرہن گشت کہ آن جماعت نابکاری بی اعتبار از حدیث کہ:

رسول مشرق و مغرب امام انس و ملک کہ بر بساط جہان شہسوار کونین است
زہی بلند کمائی کہ در صف دعوی ہمہ نشانیہ او قلب قاب و قوسین است

1. Only عنقریب in the Ms.

کما قال ان من علامات النفاق نقض الميثاق¹ تجاوز منوده عهد را منقوص ساخت (ز)
 بکر در ولایت اوچه آمده ملازمان خاصه را که دران موضع بودند متخصص ساختند و دست ظلم و
 عدوان بر اہالی آنجا کشادہ و قدم جرات و انبساط بر بساط بغی و طغیان ہنادر - بیت :
 مکن سوی آن بیشہ جولان دلیر کہ جای پلنگ است ماوای شیر
 و ہمانا کہ از مضمون این ابیات فراموش کردند - ابیات :
 تنگی کہ آسمانش از فیض خود دہد آب   تنہا جہان بگیرد بی منت سپاہی²
 باز ار چه گاہ گاہی بر سر ہند کلاہی   مرغان قاف دانند آئین پادشاہی

-
1. It is not found in the *Şiḥaḥ Sittah*.
  2. The first line appears to be metrically defective.
-

ذکر رفتن حضرت نواب مرزا شاہ حسن، بحوالی ملتان و بعضی کشتی ہامع براتل بدست در آمدن کمال الدین لنگاہ از امراء

ملتان

حضرت فردوس مکانی باکل لشکر ظفر پیکر رہبر بعزم اطفاء شران سرو قلع و قمع¹ معاندان
دیگر، بیت:

بآہنگ ملتان عمان تاب داد بخون مخالف سنا [آب داد
شہ چون بعزم درست [1352] پائی ہند در رکاب دل شکند خصم را و ز کفتش افند عمان
و چون بان حدود می رسند حضرت فردوس مکانی روی بامراء کامگار شجاعت آثار کرده می
فرمایند کہ درین مہم کسی بمن مشارکت نجوید و مشاورت نہ نماید و برای زرین من گذارید کہ
این مہم را بفکر صائب خود از پیش می برم و احتیاج بہ غیری نداریم و ازان غافل گشتہ کہ این
حقیقت حضرت غراسمہ کما قال اللہ، قل هو اللہ احد² و احتیاج بہ مشیر و وزیر و معاونت و مدد
ندارد و الا مخلوقات³ را ضرورتست کہ بدوستان یکدل و مشیران عاقل مشاورت نمایند، کما قال
تعالی و شاورہم فی الامر⁴ غرض کہ کشتی ہارا از خود جدا ساختہ در پایان گذاشتہ کمال الدین لنگاہ
چون ازین معنی آگاہ گشتہ نماز دیگری بکسانی کہ محافظت کشتی ہا بعہد ایشان بود چند گاؤ پیشکش
میفرسند و استظہار دو لتخواہی می نماید و در نیم شب آمدہ اکثر کشتی ہارا گرفتہ چنانچہ از کتاب خانہ
حضرت فردوس مکانی یک کتاب مانده بود کہ ہمراہ آنحضرت بودہ و جیبہ و نقدینہ و خیلی اسباب
بدست او افتاد و نقلی عجیبی نوشتہ می شود کہ چون بکشتی ہا آمدہ است امیر نظام الدین فرخ کہ ملاحظہ

1. وقع in the Ms.

2. Al-Qur'an, 112: 1.

Eng. Tr. "Say: He is God, the One and Only".

3. مخلوقات in the Ms.

4. Al-Qur'an, III: 159.

Eng. Tr. "... and consult them in affairs (of moment)".

کند که چه چیز مانده است کاغذی یافته بودست که حضرت فردوس مکانی نوشته بود که چون ملتان مسخر گردد تا هفت سال چه معامله باید کرد جناب امیر فرخ گفته است که هفت ساله دولت یافتیم - حضرت فردوس مکانی فرمودند که بعد ازان که حادثه نعوذ باللہ دست دادوران [1353] محل دماغ بحال نمی ماند - مصراع :

خیال واقع پیش از وقوع باید کرد

و نیز گفتند، شنوی :

چو خواهی که گشتت نه¹ پند گزند   ره سیل پیش از رسیدن به بند
تن از درع ز آن پیش پوشیده ساز   که باید بجراح بردن نیاز
چون از استخوان کرد پیکان گذر   بدست آر از بیفکن سپر
چون بندی گره چون صبا برد مشک   چه سود از نم آن دم که شد نخل خشک
و حضرت نواب مرزا محمد عیسی فرموده بودند که شما فرمودید که کسی در مہمات دخل نکند ما
چیزی نگفتم اگر رخصت مشاورت می بود میگفتم که کشتی با گذاشتن بعدہ آن کسان غیر مناسب
است -

1.   in the Ms.

ذکر محاصره کردن ملتان را حضرت نواب کامیاب مرزا شاه حسن شجاع و متحصن گشتن سید شجاع الملک بخاری و کبیر خان وغیره

چون معلوم مخالفان در سکنه بلده ملتان می شود که حضرت نواب کامیاب، ابیات :
 شه داد و دین خسرو عز [و] تمکین که کس نیست ثنیت در هیچ کشور
 حسن خلق شایسته کز شکوهش فتنه لرزه بر خسرو تخت خاور¹
 بگرفتن ملتان بعزم جزم، بیت :

برای صواب و بصدق درست باهنگ رفتن میان کرده چست
 باین عزیمت و اقباضی² همین نیت به تیغ صاعقه بار دمار از نهاد مخالفان پر عناد بر آورد و
 اجل کردار بجناب ملتان ایلغار کرده گویای آیت کریمه این ما تکونوا یدرکم الموت و لو
 کنتم فی بروج مشیده³ با فریق از عساکر رفیق می رسد قبل از آنکه لوای گردون اعمالا سایه بر نجد و
 همایون [1354] آن ولایت اندازد و عصا به از دها پیکر سایه خویش بکشاید از آنجا که مقتضای
 دولت روز افزون او بود بجزد جیش وجودش دریای لشکر برق و لمان جوش و مغفر زلال خوف و
 هراس و آتش بیم و وسواس در نهاد الانوردان قریه راه یافت و از توجه کواکب مراتب و صدمه
 هجوم لشکر خوتخوار اهرمن ویدار کانهم حمر مستنفره فرت من قسورة متفرق و آوان شده از هر
 محل که بودند با جمال و ائصال ریزان بقلعه ملتان رفته خفاش وار در منزل ادبار سر در حجر دیوار⁵

1. The verse appears metrically defective.

2. امرای in the Ms.

3. Al-Qur'ān, 4: 78.

Eng. Tr. "Where ye are, death will find you out, even if you are in towers built up strong and high!"

4. کبیر in the Ms. Al-Qur'ān, 4: 50-51.

Eng. Tr. "As if they were affrighted asses, fleeing from a lion".

5. جو in the Ms.

کشیده با اعتماد آنکه رفعت بروج شهر بند از وصمت لشکر کواکب محل و علو شان دیوار فصیل از
 صرصر تصرف و تسلط عساکر نصرت اثر مانع خواهد آمد بر صانت و ممانت حصار مستوثق بوده پای
 مصاربت در دامن مصابرت و مراقبت کشیده به کامیابی ملتان خود را منصوب ساختند - و اگر چه
 خطبه و سکه بنام یتیمه السلاطین العظام سلطان حسین بن سلطان مرحوم المغفور الملک الودود و
 سلطان محمود نگاه بود فاما کل زمام اختیار از نیک و بد آن تعلق بجناب سیادت مآب یتیمه
 السادات و مشایخ بزرگ شیخ شجاع الملک بود که از اولاد امجاد عالی جناب ولایت شعاری سید
 جلال الدین بخاری بود، ولد وی علم خان و کبیر خان و غیره تابع رای وی بودند، همگنان کمر
 منازعت بر میان جست، بیت:

بکین جستن خسرو شرق و غرب مرتب نکو ساخت اسباب حرب
 و از مضمون این ابیات غافل که، شنوی:

ندانند که چون ابر شد قطره بار فرو شوید [t355] از لوح غیر غبار
 چه شد آتش شعله عالم فروز چه درمان نی خشک را غیر سوز
 و بحکم حضرت نواب، شنوی:

کشیدند درگه نشینان شاه چون برق اشبهی بر در بارگاه
 بامید پابوس مالک رکاب سراسر دهل گشت زرین رکاب
 در آورد پا در رکاب سمند میجا برآمد بچرخ بلند
 ہی راند توسن باقبال و جاه سر و قد رسانیده بر مهر و ماه

و چون رایات نصرت آیات همایون که طلایه سپاه ظفر دستگاه تائید الهی است بر وفق امداد
 ناقتنای نطل می کرد بتارتخ دوازدهم رجب المرجب در سال هصد و سی و دو [932H.] از بخت بر
 ساجت بلده ملتان انداخت در همان روز که نزدیک می رسد از فرط فتوت و مردی که شیوه آن خسرو
 کامگار عالی تبار بود از روی لطف و مرحمت بر سم هر اول جمعی را در بزم رزم دم شمشیر ز مرد فام را
 لب لعل خوبان طراز نگارند تاب و پیچ کنند را حلقه و چین زلف ماهرویان چین شمارند - شنوی:
 گروهی همه کار کین ساختند رخ افروخته رایت افراختند

کر بست در کین دشمن همه زده در میان عطف دامن همه
 و اول فاضل و اکمل ایشان عالی جاه امارت پناه مخصوص بعنایت حضرت بی چون نظام
 الامارت امیر کبک بیگ ارغون دیوان به یکی که در مبارک کارزار و موضع گیر و دار بکرات و
 مرات داد مردی و مردانگی داده گویا این ابیات آبدار است [که] از عالم غیب بی شک و ریب در
 باره وی فایض شد - شنوی :

چون در روز کین بر بسر بر زند همای [1356] ظفر بر سرش پر زند
 بود نازنین نیزه اش وقت کار هنالی که جز سر نیارد بیار
 علم گر کند تیغ را در مصاف زند قاف را رخنه در این چو کاف
 و شیر بیشه شجاعت و مردانگی امیر سلطان حسین ارغون که در محاربه مبارک خان قبل ازان کسی
 از آب چناب عبور نه نموده و جناب امارت مآب در شجاعت یگانه امیر ایل اوغلی دیوانه ارغون و
 جناب شجاعت ایاب عهد و آوان امیر طوفان قورچی ارغون که بنا بر حکم متعلای لشکر فیروزی اثر
 بودند بهم اتفاق بنموده چنان قرار دادند که چون روز اولست و مایان بر همکنان سبقت جسسه
 متوجه شدیم یک نوع دست بردی نموده شود که بحسب شوگون و نفال از قبل فال نیکو توان شمر
 [د] همکنان مستفق گشته تاختند و چون مخالفان قریب بهفتصد نفر از سپاه طلعت سپاه خلعت که
 هنگام رستخیز کسوت سواد را از اقامت شب ظلمت هناد بر آوردند و ملتان را مانند دیو سفید بیشه و بی
 اندیشه خود شمر دندی چون زاع و زغن که از آشیان خود میل پرواز کنند بیرون آمده از دیوار بست
 بیرون آمده صفی مانند شطرنج آبنوس ترتیب یافته بود و سیاهی آن سیاه بختان بسیار بود اکثر هر اول
 در میان تافتن عنان تیز و تنگ سمند را در وادی مصابرت ساکن ساختند - فاما از میان آن جماعت
 بندگان امیر نظام الدین کبک ارغون و سلطان حسین ارغون را غضب در خاطر غیرت زبانه زدن
 گرفت و شعله قهر قیامت هیب در باطن همت میامن صفت الهتاب پذیرفت و شمشیر ذوالفقار
 آثار از نیام انتقام [1357] آخته بی اعانت انصار و معاونت اغیار بر صف دشمنان رزم و پیکار
 حمله کرده بقوت دست و بازوی شجاعت کردار ایشان را زده بدر وازه رسانیدند - و دران حین از

1. اسآ in the Ms.

جماعت مخالفان جمعی کثیر دست بکمان و تیر برده دران باب اہتمام لاکلام بلا انجام بجای آورده ،
شنوی :

فرو ریخت پیکان زہر آبدار چون باران ز قوس قزح در بہار
ہوا قیر گون شد ز تیر خدنگ جہان بویلان گشت و تاریک و تنگ
و بسعادت و سلامت معاونت نمود - بعد ازان ، شنوی :

دوم روز کین شہسوار سپہ برافروخت از آتش کینہ چہر
برآمد برین جنگ زیبا خرام بہ آورده رخشندہ تیغ از نیام
علی الصباح کہ خسرو جنود انجم بجزم تسخیر ممالک چرخ چہارم اعلام زرنگار اضاعت آثار¹
برافراخت و بر جنگ تیز رفتار برآمدہ دفع حشر ظلام شب را پیش ہناد و ہمت عالی نہمت ساخت و
فلک دار را بانوار طلعت شاہانہ بروجہ حسن بلکہ احسن زیب و زینت بخشید و تقدود نامحدود نجوم
را نثار فرمود ، حضرت نواب مرزا شاہ حسن آمدہ در نماز گاہ توقف فرمودہ رایت فتح آیت را از قبہ
فیروز نام افلاک گذرانیدہ - درین روز عالی جاہ مملکت پناہ امارت دستگاہ نظام الدنیا والدین امیر
کبک ارغون عنایت الہی خواست [خواست] کہ دست برد روز اول را مستثنی ساختہ در نظر فرختہ
اثر ثانی اشنین خاقان ذرہ مکان و سکندر عالم ستان داد مردی و [1358] مردانگی بعالیجاہ ممالک
پناہ حشمت دستگاہ مخصوص بعنایت باری امیر خدا یاری ارغون و عالیجاہ شوکت دستگاہ افتخار
شجاعت زمان بہادران امیر نظام الدین جملہ ارغون کہ بکرات و مراہبتا بہادری و مشاہدہ اہل عالم
گشتہ جناب امارت مآب امیر ایل اوغلی دیوانہ ارغون اتفاق بہنمودہ ہر چہار جوان جرار شجاعت
آثار رستم و ازین جانب (بہ) مخالفان تاختند اسپان تازی نژاد :

کرد سران ہمہ کردن دراز² تا بفلک کرد نشان سرفراز
از سرش آراستہ پا تا فرق³ گاہ روش ابر و بجستن چو برق
لیکن ازین جمع ہمین عالیجاہ امیر نظام الدین کبک ارغون شمشیر بہ غنیم رسانیدہ مشاہدہ

1. اضاعت in the Ms.

2. کرد سرانی ہمہ کردن دراز

3. از سرش آراستہ تا با برق

حضرت نواب گشت و بی شائبہ تکلف و سخنوری عانیہ تصلف و مدح گستری آن مہر سپہری سروری کارزاری نموده کہ از دہای فلک اخضر از سہم خدنگ ماہ پیکرش زبان زہنار بکشاد و شیر بیشہ چرخ مدور از سنان و شمشیر آتش فشانش در الہتاب و اضطراب افتاد برسم جلد و یکسر است چنانکہ - شنوی :

پادشاہ بزین ہیج جای بر سرگردون شدہ جولان نمای
 بر سر بدخواہ روان بر شدہ در سکی دیدہ بیرون در شدہ
 با پنجاہ منتقال زر طلا بمیر کبک عنایت نمودہ و یک اسپ بعالیجاہ امارت و ایالت پناہ امیر
 نظام الدین جملہ ارغون شفقت فرمودند - القصہ از روز اول کہ نزول اجلال تا روز فتح کہ
 بعنایت حضرت ذوالجلال بعد از مدت دہ ماہ ہلالی متوالی دست داد - بیت :

یلان از دم صبح تا وقت شام [1359] نکرند شمشیر را در نیام

و ہر دو جانب کارزار را مہیا بودند و دران ایام - بیت :

شد از صبحم تا بزودی روز چنان آتش قتنہ ہنگامہ سوز

و دائم الاوقات - بیت :

ز اندیشہ کہتر کسینہ کوش یکی سقف آمد ہوا چوب پوش

و از قلعہ از بسیاری کمانداران کہ در پناہ برج و بارہ مسکن داشتند ہر گاہ عساکر نصرت مآثر

می تاختند بخاطر ایشان می رسید کہ ، شنوی -

بدان آہنین شد ز آہن بسی بجوشن نماند احتیاج کسی

چو ترکش تہی شد ز تیر خدنگ فرو ریخت بال عقابان ز جنگ

بہر سو روان کرد سیلاب چون شتا تاب پیکان الماس گون

و آنچه لوازم قلعہ گرفتن و نگاہداشتن بود از جانبین سمت اظہار یافت و دقیقہ از دقائق نا

مرعی نمود - لیکن روز بروز ضعف طالع مخالفان قوت میگرفت و ساعت فساعتہ قوت دولت

ایشان ضعیف می شد تا اختر طالع شان از اوج² جاہ و جلال تخصیص قاطع رنج و وبال انتقال نمود

1. کارزاه in the Ms.

2. ارواج in the Ms.

بیت:

برداشتند دل ز امیدی که داشتند بر برداشتند و تھی که کاشتند
و عساکر نصرت مآثر حضرت مرزا شاه حسن را از ہتیت واللہ یوید بنصرہ¹ من یشاء نسیم
عنایت بوزید و گل مراد از گلشن فقد جاء کم الفتح² بد مید - بیت:

صبح ظفر از مشرق اقبال برآمد اصحاب غرض را شب سودا بسر آمد
و در درون قلعه از بسیاری مردمان قحطی در غایت شد و عسرتی در ہنایت صعوبت روی
نمود، و آتش جوعی در کانون دل وضع گرفت و شریف و امیر و وزیر اشتغال یافت، و روز بروز
[1360] شیوع آن بلیہ می افزود - و از ایام تا شام غیر آہ درد آلود گرسنگان در ہیچ دو دمان دودی
مرئی نمی گشت، و از صبح تا شام فغان آہ و نالہ و نفیر صغیر و کبیر و برنا و پیر از ذرہ خراج اشیری
گشت، طائر وہم در طلب طعمہ ہر چند بلندی پرید در غیر سنبلہ دانہ نمی دید، و پیک تیز و تگ
خیال چندان کہ آہو مثال در گرد شب و صحرائی دوید بجز سبز خطہ خواہان از سبزی چیزی نمی
شنید - جناب الفصح المکملین مولانا فخری گوید - بیت:

سبزہ تا چشمہ حیوان بیرون آورد دود از جان من سوختہ بیرون آورد
از نا [ن] جو و گندم از طبقان مردم ہیچکس نشان نمی داد - شنوی -

شدہ³ آنچنان قحط پای ثبات کہ نایاب شد نان چو آب حیات
دو صد منزل از دیگ شد آتش دور فراموش شد نام نان بر تنور
ز قحط آتش دیگدان ہا بمرد چه قحطی کہ آتش ازان جان نبرد
ویک فروار غلہ بیانصد لاری تہی کہ مسلخ سہ ہزار دینار ککی شدہ فاما نایافت بود - و
در شب چہار شنبہ و پنجشنبہ شہر ربیع الثانی در سال ہنصد و سی و سہ [933.H] از ہجرت خاتم
الانبیاء - شنوی:

1. Al-Qur'ān, 3: 13.

Eng. Tr. "God doth support with his aid when He pleaseth..."

2. Ibid., 8: 19.

Eng. Tr. "... for victory and judgment".

3. فرسد in the Ms.

شبى خوش همچو صبح زندگانی نشاط افزا چه ایام جوانی
 ز جنبش مرغ باهی آرمیده حوادث پای دامن در کشیده
 و چون وقت استراحت شده نواب عالم پناه - شنوی :

رفت ز مجلس بسوی خوابگاه شد تہی از مجلسیان بزم شاه
 خفت بہ بیداری و بخت جوان و دولت بیدار شدش پاسبان
 آنحضرت در خواب دید کہ آستینی درازی از جانب پارہ ملتان آمدہ و حضرت [1361] مشار
 الیہ را برداشتہ بر بالا برج آن حصار باستوار نشانید - در حجرگاہ ہمان شب چنان سیادت و فضیلت
 اتساب خواجہ حافظ شریف را طلب فرمودہ کہ کیفیت خوابم را تحریر کردہ بنویس ، و بگوی کہ
 دست غیب آمدہ مرا در بالای آن برج بردہ کوشش شنبانی فائدہ ایست - و در روز یکشنبہ بیست و
 ششم ربیع الثانی در سال ہنصد و سی و سہ [933.H] علی الصباح کہ خورشید علم فتح و نصرت بر
 قبہ قصر فیروزہ فام فلک برافراشت و شاہ سیارگان حجاب از پیش ایوان صفہ مہر سپہر نیسان گون
 برداشت بتوفیق حضرت ربانی و تائید جنود آسمانی و سعایت ملازمان خدمتگاران جانسپار عرصہ
 مملکت ملتان بمزید عواطف و اہب الملک سبحان بہ قبضہ اختیار آن خسرو عالی مکان در آمد -
 الحمد لله الذی اجلنا دارا للمقامۃ من فضلہ لا یمسنا فیہا نصب ولا یمسنا فیہا لغوب¹ لا جرم
 مقدسان ملاء اعلیٰ مجاوران عالم بالا بہ ہتیت آن موبت^{عظمی} اولی اجنحتہ مثنی و ثلاث و
 رباع² از ریاض علوی بقضای سفلی نزول کردند - و چون اطراف آن ولایت بدستیاری تیغ ستان
 مضبوط ساختہ ساخت آن ولایت را از مدعیان ملک جوی پرواختہ سلطان حسین بن سلطان محمود
 لنگاہ را کہ خطبہ آن ولایت بنام وی مزین بود بقتل وی اشارت فرمودہ - خدمت شجاع الملک
 چون نسبتش بخاندان حضرت رسالت پناہ محمدی می دانست با فرزندان و اولاد صغیر و کبیر حضرت
 [1362] مرحوم با اتباہ سلطان محمود لنگاہ بلدہ فاخرہ تہ آورد و شجاع الملک رخصت حج بیت
 اللہ الحرم (الحرام) یافتہ متوجہ آن صوب باصواب شد ، اولاد سلطان محمود از دائرہ جام مہر

1. Here also the words الحمد لله have been added to the verse 35: 35 of the Qur'an, see fol.344 supra.

2. Al-Qur'an, 35: 1.

Eng. Tr. "... with wings, - two, or three or four (Paris)..."

بجرات رفتند (241)۔ و بعد ازان فتح دولت مآبی امیر دوست مرزا اخور بایری و خواجه شمس
الدین ناخونی [کذا] بایری را بطریق داروغگی گذاشته خود بدولت و سعادت متوجه قلعه بکر شدند
(242)۔

ذکر اموری که در خلال احوال محاصره که از بادیہ پر وحشت عدم بصحرا بر پہنائی وجود موجود گشت

چون حضرت نواب مرزا شاہ حسن باکل لشکر ظفر پیکر برگرد قلعه ملتان ہالہ وار خیمہ و خرگاہ برپای کردہ بجنگ ہر روز باشارت عالی ارزانی فرمود عشرت تمام و نیکی لا کلام بحال قریہ فارس بادیہ نظام راہ یافت۔ و چون دولت خواہی خدمت تقویٰ مآب شریعت ایاب قاضی بکری خاطر ایشان حضرت نواب بود و سیور غال دہ متعدده در ممالک محروسہ منظور نظر عاطفت گردانیدہ بودند در میان آمدہ و گفت و گوی مصالحہ را بجای رسانیدہ بود کہ ہفت لک اللہ اعلم قبول نمودہ بودند کہ حضرت نواب دادہ از سر جریمہ ایشان گذشتہ متوجہ بکر شوند۔ درین اثنا جناب فصاحت شعاری شاہ جہانگیر (243) کہ خود را از اولاد عالیجناب ولایت مآب ہدایت ایاب شاہ طیب می گفت و اقربای وی دران باب سخن داشتندی و بعد ازان بچند وقت نسبت خود را بمکرز دائرہ حقایق الہی شاہ نور الدین نعمہ اللہ ولی قدس اللہ سرہ درست می کرد لیکن معلوم نبود کہ اولاد امجاد عالی مقدار آنحضرت درین باب چہ فرمایند [1363] دو سہ حکم بمردم قلعه نوشتہ بودہ است کہ اگر حضرت شاہ قدم درین راہ بچنادرہ بقدم شریف این قلعه را مشرف سازند صلح بطریق مدعا روی خواهد دارد۔ بنا بران عریضہ حضرت نواب گردون جناب رخصت رفتن قلعه دادہ بقاضی قاضن نیز سوی مزاج پیدا کردہ اند و جناب وزارت و سیادت مآبی مولانا محمد مشرف نیز بوی ہمراہ ساختند و در محلی کہ می رفتہ بحضرت نواب جناب عرضہ کردہ کہ نوشتہ بفرستند کہ ہر چہ شاہ جہانگیر گوید از سخن وی بیرون نخواہیم رفت، و قول وی را ہمان قول ما دانند چون بقلعہ ملتان در آمدہ و گفت و گوی نمود ایشان چند لک آوردہ بودند کہ بہمت مصالحہ تسلیم نمایند خود پارہ رشوۃ گویان گرفتہ گفتہ است کہ پی در چنان سازم کہ نواب مرزا شاہ حسن العود احمد را غنیمت وقت دانستہ باز گردد و جبہ لازم است کہ درہ^۱ [کذا] صغیر را بآنحضرت بدہیم۔ و من نیز بعد از رفتن مرزا شاہ حسن متوجہ عراق شویم کہ حضرت شاہ اسماعیل حسینی بجوار رحمت

1. ذان in the Ms.

حق متواصل گشت و کسی نیست که مهمات فرزندان حضرت مشار الیه را سرانجام نماید - و کتابتی بحضرت نواب برین مضمون در قلم آورد که بجزم و تحقیق جهت دفع عساکر نصرت مآثر شما شهزاده عالمیان نور دیده جهانیان سلطنت پناه عدالت دستگاہ ہمایون پادشاہ باہفت ہزار جوانان کاری و ہننگان دریای کارزاری متوجہ شدند - شنوی :

بی شمار است لشکر دشمن [1364] پای تا سر ہفت در آہن شاہ باید کہ فکر کار کند دفع آن خیل بی شمار کند و اگر در معاودت مسارعت فرمایند از طریق خرم دور نخواہد بود و چون جناب مولانا محمد دفتر دار و بعضی از ملازمان کہ باو ہمراہ رفتہ بودند کیفیت را بپایہ سریر فلک مسیر عرض کردند - حضرت نواب مرزا شاہ حسن طلب وی فرمودند کہ تعلل و اہمال دران باب از وی سمت ظہور یافت - چون رای زرین و فکر متین حضرت نواب بمرتبہ و مشابہ بود کہ مافوق آن متصور نباشد فکری لائق آن حال کردہ اند -

ذکر تدبیر آوردن شاہ جهانگیر از قلعہ ملتان بفکر صاحب آن

صاحب قران دوران

بخاطرش چنان رسید کہ جمعی از سپاہ نصرت دستگاہ بطریق تاخت تا نزدیک قلعہ ملتان بروند، میکن کہ شاہ جهانگیر بہت منع آن جماعت چون مار از غار بیرون آمدہ پیش آن جماعت آید او را بہر نوع باشد بدرگاہ عالم پناہ آورند - و چون بیاورد وی ظفر مکان رسیدہ شاہ جهانگیر را بگیرانیدند و محصلانش یکی عالی جناب امارت مآب امیر سلطان قلی ارغون و دیگر جناب سیادت مآب امیر سید عبدالرحیم کہ بہ سید مشرف سمت اشتهار داشت تعیین فرمودند - چون خلافت دولت قاہرہ از وی سمت ظہور یافتہ بود جہات او را تمام گرفتہ شاہ میرک کہ برادر زادہ شاہ جهانگیر بود بواسطہ آن زر رشوۃ قین و اشکنجہ کردہ بی حرمت ساختند - و حکم شد کہ سید عبدالرحیم و مولانا محمد دفتر دار [1365] بادشنام ہای فحش بدہند و بعضی افعال قبیحہ کہ باو منسوب بود یک یک باو شمارند - و چون بعد از فتح ملتان حضرت نواب بلند مکان بلدہ تہ نزل اجلال ارزانی فرمودند کیفیت را بنوعی کہ سمت تحریر یافت نواب بزبان دہبار گہر بار نثار خود در افشانی فرمودند در جواب ایشان حضرت مخدومی عمی شیخ نور اللہ مرقدہ (244) گفت کہ الحال شما از سر جریمہ او خود را بگذرایند اگر شاہ جهانگیر بد مدوی کردہ باشد چو نسبت خود را بہ بزرگان درست می ساز ارواح اجدادش میکن کہ مدد کردہ باشند کہ فتح ملتان روی داد و صرفہ شما نیز درین نوع بود کہ ملتان آبادان نماند و اگر بطریق صلح می آمدند این مقدار غنائیم بدست عساکر نصرت مآثر نمی افتاد روز دیگر کہ ملاقات روی داد حضرت نواب فرمودند کہ از سخنانی کہ درین دیروز بمسامع جلال رسانیدند قبول نمودہ شد و شب در فکر ہمین سخن بودیم الیوم بخاطر دریا مقاطر از قباحت جهانگیر چیزی نماند - و بعد از چند ماہ قریہ نادیرہ را باو بطریق سیورغال انعام فرمود از جریمہ وی درگذشت - لیکن چون آمدن حضرت پادشاہ دین پناہ محمد ہمایون پادشاہ بخطہ بکر و نزول اجلال ارزانی فرمودند آنحضرت محقق گشت او را بکچ و مکران رخصت فرمودند کہ تاکید کند در رفتن -

ذکر محاصره کردن جام فیروز بن جام نظام الدین قلعه تته را
و متحصن شدن عالیجناب سیادت مآب امیر سید جلال الدین
عبداللہ و امیر نظام الدین نورگہ و خواجہ یوسف محمد و مولانا
بہلول وغیرہ

[1366] و چون محاصره کردن ملتان بطویل انجامید سندیان نابکار خاکسار کہ سالار
اولئک الذین لیس لهم فی الآخرة الا النار¹ است ہمہ اتفاق نموده رئیس بادہ بلجہ (بادو پیلجو)²
است و دران پرگنہ مسکن و ماویٰ داشت باجماعتی ناجنس از جنس خود اتفاق نموده جام فیروز بن
جام نظام الدین را از سرحد گجرات طلب فرمود و در شہر جمادی الاول یا ثانی ہنصد و سی و سہ
[933H.] از ہجرت آمدہ دران جانب بلدہ فاخرہ تته³ نشیمن نظام ساخت و ازین مقال تغافلش در
غایت کمال کہ ، بیت :

مکن سوی بیشہ جولان دلیر کہ پلنگ است ماویٰ شیر³
و در بلدہ تته سابقاً قلعه⁴ بسرعت تمام در گرد حویلی جام ساختہ بودند کہ بغایت خورد، و
دیواری ہای وی مقدار سہ ذرع نیم یا چہار ذرع عریض بود، و ارتفاعش بہ پنج نمی رسد - و
عساکری کہ دران قلعه بودند در اوایل بدویست نفری رسید آخر خود اندک بود - و حضرت مخدومی
شیخ میرک (و) سید جلال الدین عبداللہ و امیر نظام الدین نورگہ و خواجہ جلال الدین یوسف محمد
و مولانا کمال الدین بہلول مصلحت چنان دیدند کہ مردم را در کشتی نشانندہ فرمانیدہ کہ در درون

1 Al-Qur'an, 11: 110.

Eng. Tr. "They are those for whom there is nothing in the Hereafter but the Fire..."

2. I am grateful to the late Pir Husamuddin Rashdi Sahib for the actual pronunciation of the name.

3 The verse appears to be metrically defective.

4. ثاباً in the Ms.

دریای بایشان محاربه نمایند و غرض این بود که تا جام دران جانب آب مقام داشت احشام و صحرائینان پیش وی نیامدند - و معذرت توقف ایشان این بود که چون مغولان در درون دریا بشما جنگ می کنند غالب آمدن تو دوری می نمایند تا آنکه از قضای الهی یکروز چنان [1367] واقع شد موازی یک صد بیست نفر از کشتی برآمده جنگ تیر می کردند - و کشتی اندک بخود برده بودند و در بالای آب نگاهداشت که جام فیروززیسال (کذا) راست کرده آهسته آهسته متوجه ایشان شد و بی آنکه کشتی به سر ایشان رسد مردم خود را در آب انداخته موازی نود نفر از عساکر نصرت منجر غریق رحمت گشتند و برخی در کشتی و با شناوری¹ بدین جانب آمدند و مردم را حیرت عجب دست داد - و سید جلال الدین عبدالله خود را بیرون نهاد و در کنار دریا رفت که هر کس بیرون آید من معاون او باشم و دیگران حمل بفرار او میگردند و کتابها بعضی که ترغیب آمدند جام برین جانب آب میگردند در دست امراء افتاده بود و کندها از برای ایشان طیار ساخته بودند، حضرت مخدومی شیخ میرک منع ایشان شده بگذاشت که ضرر رسانید - و بی بی حاجیانی نام و امیر سید علی پیر مراد (245) که کرامات گویان از روی نکبت ایشان جام نافرین بودند می گفتند که هر گاه مرزا شاه حسن از ملتان متوجه بکرمی شود تمام روز می رود² و چون شب می شود و لشکر تمام در خواب می روند چون بیداری شوند خود را در همان منزل اول می یابند - و باعث آنست که حضرت شیخ بهاء الدین ذکریا ملتانی ایشان را شب باز میگردانند تا شماش سند می نمایند - و این نادان چند باور می کردند و بخاطر نامبارک [1368] ایشان نمی رسید که شیخ بهاء الدین ذکریا چرا باز گردانند که معاودت نموده موجب پریشانی احوال سکنه آن مرز بوم کردند و آنجا باشند که مردم ملتان و اولاد در تشویش باشند - و هر روز خبر می آمد که بی بی حاجیانی میگوید که فلان برج می افتد و فلان روز فتح رومی دهد - و جام مہر موازی چهل کشتی خود را آورده ضربت (ضرب) زن بسیار بجانب قلعه می انداختند و مردم جانبجه و صودهمه (سوده) و سومره و سمه و هر کس بود از احشام بلوچ³ و جوکیه و کرمتی و گوله و غیره بتمام آمده بودند، چنانچه سپاهی ایشان بهتره⁴ هزار کس میرسد و از مردم سوده یک تازی ها

1. آشنا بازی in the Ms.
2. روزی روز in the Ms.
3. برج in the Ms.
4. پندارد in the Ms.

بہادرانہ مشاہدہ شد و جام فیروز از راه ضلالت خویشی را در بادیه طغیان و طریق عصیان آورد و از
بخار پندارد و هوای دماغش سحاب غرور و اعجاب تراکم پذیرفت، شنوی :

چنان غرہ شد سندی بدگہر کہ جز خود نیارد کسی در نظر
و لوای حصارگیری و کشورکشای در فضای جرات و جلادت برافراخت و ہنال حسد و چمن
جسدش از ثمر کینیہ بارور آمد - بیت :

با سر پر جوش از سودای خام . با دماغ پر خمار انتقام
درین مقام مسکن ساخت و ازین معنی غافل کہ ، مصراع -

ای مسکن عرصہ ، سیرغ نہ جولانگہ تست [کذا]

یا آنکہ ، بیت

چو خالی گردد از گوہر خزینہ بیاقوتی نشیند آہگینہ

و ہر آئینیہ صورتی کہ نہ فراخور حوصلہ و رتبت او بود و موجب خلاف و عناد دولت قاہرہ
نواب کامیاب بود در خاطر آورده حقوق الطاف و اکرامی کہ دربارہ [1369] او بکرات و مرات
واقع شدہ بود کان لم یکن انگاشتہ - و روزی کہ از آب سند نمودہ بجانب تہ مائل شد ہیچ کس از
دو لٹخواہانش باو نگفت :

زین ممتنا شوی پشیمان زود و آن پشیمانیت ندارد سود

سندیان آن مقدار در مقام غری و خوشحالی بودند کہ مافوق آن متصور نباشد - بی بیت :

کند ہمجنس با ہمجنس پرواز کبوتر با کبوتر باز با باز

و چون بدین جانب آن آمد مضمون بصدق مشحون و عسی ان تحبوا شیاء و هو شر
لکم² سمت ظہور یافت و لشکر متفرقہ وی چون زنبیل گدایان کہ از ہر خانہ توشہ و از ہر خرمن
خوشہ جمع کردہ بود دست تسلط و تعدی برکشادند، و پای از جادہ عدل و لصفیت بیرون ہنادہ ، و

1. بہرذہ in the Ms.

2. Al-Qur'ān, 11: 216.

Eng. Tr. "... And that you love a thing which is bad for you".

و عسی ان تحبوا شیاء فہو شرکم

The phrase غیرالکم comes in the earlier part of the verse.

دست ظلم از آستین طغیان بیرون کرده، و سرہنگ و عصیان از گریبان تسلط و عدوان برآوردہ
 غم خلایق را در مضائق هموم سرگردان ساختند - بیت :
 ز جورش دل درد مندان خراب باسیب ظلمش جگرہا کباب
 از قامت غارت و تالان و فغان ناپسندیدہ خدم شقاوت اثرش و آفت اخلاق ناستودہ بی
 پا و سرش نوافل امن و استقامت آن منزل صلاح و سلامت رخت بر بستہ متوجہ صحرائی عدم
 شدند - چون، ابیات :

دریای قتنہ گشت بصد گونہ موجزن   گر خدتش سفینہ امن و امان شکست
 نشکفتہ خلق را گلی از گلشن مراد   صد خار جور در جگر این و آن شکست

و موازی دو ماہ الا ماشاء اللہ ہر روز جنگ بود، [1370] و از سوار و پیادہ ایشان جنگ می
 آمدند - و درین اثناء یک برج افتادہ و لشکر نصرت منجز کومک کردہ باز بر آوردند - بعضی برہا کہ
 امکان افتادن داشت باز کردہ بطریق نیک بر آوردہ مستحکم ساختند - و مخالفان منجیق و خرک
 وغیرہ ساختند لیکن چون خیالات فاسد ایشان غیر مفید افتاد و یک روز خیال جنگ سلطانی کردہ
 موازی ہشتصد یا ہنصد تورہ آوردہ با تیر اندازان و نیزہ داران از اطراف و جوانب قلعہ جنگ
 پیش آوردند - و سپاہی آن سیاہ بختان کویہ شکوہ را حد و حصر نبود - احمد آقا نام ملازم حضرت نواب
 عالی مقام مرزا محمد عسیٰ ترخان خلد ملکہ کہ در پرگنجات خود گذاشتہ بودند درین قلعہ او را یکی از
 سرداران می شمردند با جمعی از ماچھیان کہ تا بین او بودند - بیت :

رہ و رسم شان رزم کین خواستن   [بہ] ہر ریزش خون خود تاختن²

بلکہ، ابیات :

یکی وقفہ یک بیک صف دار   یکی حملہ سر بسر صفد³
 چرخ از زخم تیغشان بہ فزع   مرگ از نوک ریح شان بہ خدع
 با ہزبران بیشہ ہم بالین   با پلنگان کویہ ہم بستر⁴

1. in the Ms. افغان

2. in the Ms. ہر ریزش خون خود تاختن

3. The verse appears to be metrically defective.

4. The verse appears to be metrically defective.

پیاده شمشیر کشیده از قلعه بیرون رفته در شمال قلعه ، بیت :

چو بپری که جوشد گه کار زار چو شیری که کوشد بوقت شکار
حمله آورد بیک ساعت دمار از بهناد مخالفان برآوردند بمشابه که از هر دروازه که مخالفان
محاصره کرده بودند روی درگمیز بهنادند و از بالای باره ، بیت :

فرو رمخت پیکان زهر آبدار چون باران نیسان بوقت بهار
و تورها و بعضی کودهایی با [کدالها؟] که رعایا [1371] آورده بودند بهجت ویران ساختن برج
و باره بدست مردم قلعه افتاده بعد ازان که خبر آمدن حضرت نواب گردون مناب مرزا عیسی
ترخان بهادر خلد ملک رسید که نزول اجلال در قریه کار [یہ] پیلجہ واقع شد وزن و پسر باده پیلجہ را
سیاست فرمودند جام فیروز و عساکر بدر روز او چون طاقت مقاومت نداشت همچو روزگار دولت خود
پشت بر کرد و مانند بخت برگشته روی فرار بصوب ادبار آورده بیک ساعت چون بنات نعلش
باطراف و جوانب گریختند۔

ذکر لشکر کشیدن حضرت نواب کامیاب مرزا عیسیٰ ترخان
 از خطہ بکر: بھمت دفع جام فیروز بن نظام الدین بی کروفر
 بجانب بلده فاخرہ تہ و فتوحاتی کہ در راہ واقع شد و فرار
 نمودن جام فیروز برگشتہ روز

چون فتح ملتان بعنایت مالک الملک سبحان حضرت نواب مرزا شاہ حسن ذرہ مکان
 را بتاریخ بیستم ربیع الثانی در سال ہنصد سی و سہ [933 H] از ہجرت روی دادہ لوای فلک
 فرسای فرخندہ قرار بجانب خطہ بکر حرکت فرمود۔ درین اثنا حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان
 بہادر خلد ملکہ طلب رخصت نمود کہ قبل از ایشان متوجہ مقصد گردد۔ و از غایت تعجیل جریدہ
 طور بہ خطہ بکر آمدہ و حضرت نواب را ازین نوع رفتن خبر نمود نشان عالیشان فرستادہ باین
 مضمون کہ، شنوی:

شنیدم کہ فیروز میدان گریز دیگر پارہ کردہ خیال ستیز
 چنان عجب بازیش اندر سراسر است [1872] سرش پر ز اندیشہ افسر

است

ز سودای شاہی سرش پر خیال پریشان دماغش ز فکر محال
 از آنجا کہ کوتاہی رای سست اوست عجز بلدہ تہ را محاصرہ کردہ اگر توانی بہ دفعش اہتمام
 نمای کہ ادب تمام بیابد۔ و چون نوشتہ بان کان مردم و مردانگی رسید، گفت، شنوی:
 ظفر یاور بخت یار نیست بروز چہین وقت کار نیست
 بد اندیش من گر بود روی تن شود آب اگر بشنود نام من
 و بعد از تردد بسیار و سعی بی شمار از عساکر نصرت شعار در رکاب ظفر آثار آنحضرت شصت
 نفر جمع آمد کہ بحساب جمل این عدد مشعر است از آفتاب اوج سلطنت صاحبقرانی¹ و منجر از

1. صاحبقرانی in the Ms.

ہنایت اساس خلافت و جہانبانی، شنوی :

نہ از لشکر یجد آراستن
بسوزن کند داروی با سنان

بدولت توان خصم را کاشتن
کسی را کہ دولت بود ہم عنان
روی توجہ بجانب خصم آورد، کہ بیت :

سر چو بجزم درست پای کند در رکاب
دل شکنند خصم را و ز کفش افتد عنان
درین باب جدوجہد تمام و سعی یجد و انجام بجا آورده فرمود کہ شنوی :

برانم این بارش از تیغ تیز
دہم آنچنان گوشمال از ستیز

کہ گردد سر از جام مرگش گران
شود موجب عبرت دیگران¹

چو خواہی کہ آری گہر در کنار
نخست از ہننگان بر آور دمار

دران روز بینی جمال حبیب
کہ از کولیش آوارہ گردد رقیب

و چون مرحلہ پیمائشند در نزدیک بکر از مردم جت و توری [جتوئی]² موازی ہزار خانہ بودند

کہ سربر آورده اموری خلاف دولت قافوہرہ [قاہرہ] باشد ایشان سمت ظہور یافتہ [1373] بود از

کلان تران ایشان شصت ہفتاد نفر را گرفتار کردہ بسیاست رسانید بقیہ را غارت و تالان فرمودہ

جزای بد کرداری ایشان را بایشان نمود (246) و بعد ازان بہ قصبہ نصر پور نزول اجلال ارزانی

فرمود -

چون شاہ با رخ جہان آرا کرد منزل کنار دریا را

داعیہ عبور بدین جناب [جانب] آب فرمود - ابیات آبدار درد دربار گہر نثار عالیجاہ

وزارت پناہ امیر حبیب اللہ کاشانی کہ بہ قاضی کاشانی (247) سمت اشتهار دارد و مسند وزارت

حضرت مشار الیہ الیوم مزین برای زرین اوست مناسب حال افتاد، ابیات :

تو چون فتح رایت [بہ] سازی حمل
نہی تاج نصر من اللہ بسر

بہ بحر افکنی زورقی را کہ باشد
بمقصود چون کشتی نوح رہبر

1. in the Ms. شود موجب عبرت بند دیگران

2. See Ma'sūmī, pp. 124-25; Mazhar-i-Shāhjahānī, Vol. II, p. 15.

توانی بتوفیق عزت کہ یکدم کنی عرصہ بحر و بر را مسخر
 ز یمن قدومت بہر جانہی رو ترا رو دہد ہر قدم فتح دیگر
 و بعد ازان بعضی از اجمال و ائصال را در نیرن کوت گذاشتہ متوجہ تہ شدند - و چون
 بدولت و اقبال بسال کویہ مثال آن فرخندہ حال بقصبہ شمال می رسد مردم شور و دل باعث شرد
 شورگشتہ خون فاسد در بدن ایشان بجوش آمدہ فروش مقاتلہ از ایشان بظہور می آید، (248) لیکن
 شنوی :

زحل کی چو شمع سحرگاہ تافت کجا زاغ رفتار طاؤس یافت
 بستان¹ اگر شبہم اختر شدی زمین ہچو گردون اخضر شدی
 ہر اختر اگر می شدی آفتاب ندیدی کسی روی شب را بخواب
 القصہ آن [1374] جماعت بخت برگشتہ کہ موازی شتصد مفسد کس جرار کارزار مسلح دار
 بودند داعیہ محاربہ نمودند - و ازین معنی غافل کہ باز ہر چند بلند پرواز باشد با ہماء ہمایون فر
 سدرة المنتہی بال مساوات نتواند کشود و شنقار اگرچہ سریع الشکار بود با سیرغ قاف ولایت عرصہ
 معارضہ نتواند بیمود کہ، شنوی :

چو تیبو بشاہین کند کارزار بیک لٹہ گردد باو کارزار
 ور آہو بسازد [بہ] فولاد چنگ رہائی بیابد ز چنگ پلنگ
 نواب سکندر جاہ بعد ازانکہ اطلاع بر اطوار عداوت آثار ایشان یافت نائیرہ غیرت بادشاہ
 ہفت کشور زمانہ بفلک اخضر کشید و دفع شرآن گروہ بد اختر بر ذمت ہمت خسروانہ واجب نمود -
 شنوی :

چون دانست خاقان جم دستگاہ کہ این کار ناید² ز خیل و سپاہ
 بخود روی در عرصہ کین ہناد نبردی چو روئین تنی آئین ہناد
 و لوای فیروزی نمای باوج نصرت و اقبال سرکشیدہ فروغ مہجر آتش فضای معرکہ قتال را
 بیاراست و باعسا کر نصرت قران - بیت :

1. بوسان in the Ms.

2. ناید in the Ms.

چو شیر ثریان و چو بر دمان بکف تیغ [و] گرز و کمند و کمان
 و بجانب خصمان تاختند و حضرت صاحب قرآن ترخانی، شنوی :
 بحرب اندر آمد چون تند اژدها¹ سر بارگی کرده بروی رها
 نه آسی عقابی برانگیخته نه تیغی هینگلی در آویخته
 شعله سنان عالم سوز چون برق لامع در خرمن حمیت دلیران افتاد و آخر مکان شعله افروز
 همچو صاعقه ساطع اسباب زندگانی سالکان طریق پهلوانی را [1375] بباد فنا بردارد دران روز
 هولناک جمعی کثیر از مخالفان بی باک بضر تیغ و سنان سپاه بادشاه شرفناک بر خاک میدان
 هلاک افتادند که، شنوی :

شه شیر دل در صف کارزار چنان رستخیزی نمود آشکار
 که در چشم اعدا جهان شد سیاه هنان گشت در گرد خورشید و ماه
 بس آن مدران بخت برگشته علامات عجز و قصور و امارات کسر و فتور برچرا آید احوال خود
 معاینه دیدند پشت هزیمت بدارند - بیت :

چوکس را نباشد مجال ستیز همان به که آرد رخ اندر گریز
 و موازی شصت هفتاد نفر از مخالفان را بقتل رسانیده متوجه بلده فاخره تته شد و چون به
 قریه کاریه پلجه [پلجه] که از آن جا بلده تته دو فرخ بوده باشد و مقام و مسکن باده پلجه که محرک
 این سلسله بود می رسید حکم بقتل زن و پسر باده پلجه فرموده سیاست می رسانند (249) - چون
 اخبار آن جنگ و آمدن کاره پلجه مسموع جام فیروز گشت - شنوی :

چو آگاه شد خصم زور آزمای ز جولان او فرح آئین همای
 بروشن دلان و بکار آگهان چمن کرد ظاهر حدیث هنان
 که آمد عجب اژدهای دهان که آتش زدند در زمین و زمان
 سپهر اقتداری فلک رایتی بمردی و مردانگی آیتی
 چو او رستی نیست در روزگار که بادی کشاید در کارزار

1. اژدها in the Ms.

بکارش فلک رایت افراختست ز جای دگر کار او ساخت است
 از قرب وصول سپاه ظفر اقبالش [اقبالش] رعب و هراسی و بیم و سواسی [1376] بر
 ضمیر وی و اتباهش راه یافت که پیش ازان که مقدمه سپاه ظفر دستگاه صاحب قران عالم پناه به
 تنه در آید عنان صبر شان از دست اختیار بیرون رفته پای فرار شان از جای اقتدار تجاوز گشته
 گفت، شنوی :

نداریم ما تاب میدان او که هست آیت فتح در شان او
 درین همیشه شیر ظفر پیشه اوست اگر هست شیری درین همیشه اوست
 خاک بی ناک موئی بر فرق دولت خود بیخته چون پشه که پیش از رسیدن باد گمبزد مانند
 دیوار بی بنیاد که سیل نارسیده از هم فرو ریزد - شنوی :

چو باران فشانند سحاب کرم غبار آورد رو بکتم عدم
 کند پشه هر چند عرض سپاه ز صرصر ببادش رود دستگاه
 و حال برین منوال است - شنوی :

که گر لشکر جمله عالم بجنگ همه پیل گردند شیر و پلنگ
 چو از دور بینند فرهنگ او نیارند رفتن سوی چنگ او
 هر یک از امراء سرداران جام هر کدام روی بجانبی آورده و طرفی را مقصد امن و سلامت
 خود تصور کرده، مصرع :

پیکار از هم گمبزان شدند

و این چنین فتح عظیم الشان کم کسی را در دست داده باشد تا نیا آنکه حضرت نواب شاه
 حسن مرزا بسلاطین که بولایت ایشان قرب و جوار داشت و غیر جوار مثل سلطان با اتباهش سلطان
 محمد شاه که والی جرون بود و بعضی دیگر از سلاطین عدد آن سپاه ظفر دستگاه را پانصد سوار جرار خنجر
 گذار نوشته بودند و باعث آنکه اگر امل ازین تحریر یابد آن مردم از قبول آن ابا خواهند بود -
 [1377] چون در محل تحریر این تاریخ درین ولایت قریب بصد هزار کس هستند که بصدق این
 قضیه گواهند - و این حکایتی است واقعی که صحتش بتواتر پیوسته و در محل تحریر بعضی ازان مردم

که برای العین این حال مشاهده نمودند بی مراهبه تقریری کنند و راقم این حکایت خود اطلاع دارد (250) که بعضی ازین شصت نفر سپاهی لشکر بودند و از قبیل لاف و گدازف که قدوة سخنوران عالم فردوسی طوسی در شاهنامه برای سخنوری و فصاحت گستری بعضی مردم بست در نظم قصه حضرت یوسف علی نبینا علیه الصلوة والسلام (251) خود معترف شده انصاف داده که، مثنوی:

ز هر گونه نظم آراستم بگفتم دران هر چه خود خواستم
 اگرچه دلم بود ازان نامزه بسی کاشتم تخم و بیخ بزه
 ازان تخم کشتن پشیمان شدم زبان را و دل را گره بر زدم
 که آن داستاها دروغیت پاک دو صد زان نیرزد بیک مشت خاک
 بدین نیرو گر بخندد خرد زمن خود کجا کی پسندد خرد
 که یک نیم از عمر خود کم کنم جهانی پر از نام رستم کنم
 چه باشد سخنهای برخاسته شب و روز ز اندیشه پرداخته
 و الحق این معذرت و انصاف ازان بدیع المقال عاقبت محمود فعال هم از دلائل و فور
 فضل و اکمل است، بیت:

که جاوید فردوسی آسوده باد بجائی که نامش بان مژده داد
 و ممکن است که از مدح مجوس توبه نموده باشد بمضمون بصدق مثنون نبوی مصطفوی
 علیه افضل الصلوة والسلام [378] حیث قال التائب من الذنب کمن لا ذنب له¹، توفیق یافته
 باشد - و واقع که حضرت سلطان المشائخ عالم بقاء و فانی شیخ ابوالقاسم گرگانی طوسی دیده اند که در
 فردوس اعلی می فرامد و حضرت قطب الاقطابی شیخ فرید الدین عطار را اسرار نامه (252) در
 سلک نظم اندراج دادند شعر ازان باشد و ابیات حضرت شیخ را بجنس آورده شد بی تغیر الفاظ در بار
 گهر نثار ایشان چون، نظم²:

1. Sunan Ibn Mājah, Bāb al-Zuhud.

2. The verse were mostly defectively scribed and, therefore, correct version from the Asrānāmah have been given. See Asrānāmah, ed., pp.188-190.

شدم من که فردوسی طوسی
 بیست و پنج سال از نوک خامه
 باخر چون شد آن عمرش باخر
 اگر چه بود پیری پر نیاز او
 چنین گفت او که فردوسی بسی گفت
 به مدح گبرگان عمری بسر برد
 مرا در کار او برگ ریا نیست
 چو فردوسی مسکین را ببردند
 در آن شب شیخ او را دید در خواب
 ز مرد رنگ تاج سبز بر سر
 به پیش شیخ بنشست و چنین گفت
 نکردی آن نماز از بی نیازی
 خدای تو جهان پر فرشته
 فرستاد اینت لطف کارسازی
 ختم دادند بر فردوس اعلیٰ
 [1379] خطاب آمد که ای فردوسی پیر
 پذیرفتم منت تا خوش بختی

که کرد او در حکایت بی فوسی
 بسر می برد نقش شاهنامه
 ابوالقاسم که بد شیخ الاکابر
 نکرد از راه دین بروی نماز او
 همه در مدح گبری ناکسی گفت
 چو وقت رفتن آمد پیخبر مرد
 نمازم بر چنین شاعر روا نیست
 بزیر خاک تاریخش سپردند
 که پیش شیخ آمد دیده پر آب
 لباسی سبز تر از سبزه در بر
 که ای جان تو با نور یقین جفت
 که می ننگ آمدت زین نا نمازی
 همه از فیض روحانی سرشته
 که تا کردند بر خاک نمازی
 که فردوسی بفرودس است اولی
 اگر راندت ز پیش آن طوسی پیر
 بدان یک بیت توحیدم که گفتمی

و حضرت دریای اسرار شیخ فریدالدین عطار این بیت را نیاورده اند فاما در کتب دیگر مذکور
 است و این بیت اینست - تمت ابیات شیخ:
 جهان را بلندی و لپتی تویی
 مشو نومید از فضل الهی
 یقین می دان چو هستی مرد اسرار
 ندانم چه رای هر چه هستی تویی¹
 مده بر فضل ما بخل گوایی
 که عاصی اندکست و فضل بسیار

1. This verse is not found in the printed version of the *Asrānāmah*, *ibid*.

گر آمزم بیک ره خلق را پاک
خداوندا تو می دانی که عطار
ز نور تو شعاعی می نماید
چو فردوسی به بخشش رایگان تو
بفردوسی که علیینش خوانند
مقام صدق و قصر دینش خوانند

القصه این فتح نامی باسم سامی نواب مرزا محمد عسّی ترخان خلد ملکه سمت وقوع یافت
مؤلف این تاریخ باین نوع در سلک نظم در آورد - ابیات :

جام فیروز بن نظام الدین	آنکه در شامیش نبود بقا
کرد قصد گرفتن تته	بامحبان خویش ز اهل بغا
عزم دفعش چون کرد از سر قهر	شاه گردون سریر مهر لوا
مالک ملک میرزا عسّی	خلد الله ملکه ابد ا
چو بکاره پلجه شد نزدیک	گشته مقهور جمله اعدا
سال تاریخ گفت هاتف غیب	اول فتح مرزا عسّی

933 H

1 in the Ms. بفردوش رسان ای غیب دان تو

ذکر توجہ فرمودن [f.380] حضرت نواب میرزا شاہ حسن

بجانب چاچکان بکشتی: بہت دفع جام فیروز بن نظام الدین و

فرار نمودن و یکبارگی از ان مکان مکین

چون حضرت نواب مرزا شاہ حسن نزول اجلال در بلده فاخرہ تہہ میکردند جام فیروز بسرحد
گجرات میرفت و چون در خطہ بکرمی بودند باز آمدہ در چاچکان بسرمی برد و در دو طرف آب
چاچکان لوخ^۱ و علف بسیاری بود کہ اگر آنجا مخالفی در جنگل آید محسوس نمی شد۔ در سال ہنصد و
سی و پنج [935 H] در ماہ شعبان قریب بوقت استوار [کذا] قصبہ سن در کشتی در آمدہ بجانب تہہ،
ع:

از کشتی طناب توقف برید

در شب و روز بسعی تمام دریا براند و روز دیگر نماز پیشین بقصبہ نورانی رسیدہ بنیاد جالقی
کردند، و بران قرار یافت کہ بکشتی ایلغار کردہ بسر جام فیروز روند، در محلی کہ حضرت نواب
بکشتی در آمد زورق سیمین ماہ در آرزوی آنکہ جز از تخته ازالی سفینہ نیست حسرت می خورد و ملاح
محیط فلک در تامل آنکہ دریا در کشتی چگونه گنجد بیدیدہ تحیر نگاہ می کرد۔ شنوی:

ز کشتی بدریا تعجب مکن بہ بین ماہ نو بر سپہر کهن

ولی آنکہ دریای بکشتی نشست چندین عجایب عجایب تر است

با وجود آنکہ دریای قنہ در متموج بود قدم شجاعت و مردانگی استوار داشت و اشارت عالی

ارزانی فرمود بہ تیز و تند راندن کشتی ہای کہ ہر یک، شنوی:

پیشتر از مرغ بود در کشان بیشتر از باد و زد^۲ بادبان

رفتہ دو منزل بدی بل دوچند با رسن و سلسلہ و تخت بند

1. *Tāhīrī* (p.144) refers to the root of لُخ (*lukh*: a bull rush) like a ground nut growing on wet lands as food of the people of Sindh.

2. زد و زد in the Ms.

یک زون چشم که بنشین دلش تا زنی چشم [1381] به بینش پیش¹
و چون به² و اہان علی شیر کہ مسکن جام بود رسیدند عالیجاہ امارت پناہ امیر محمد مسکن
ترخان تعین فرمودند کہ ہر کس در آرزوی ظفر مکان باشد بجانب چاچکان فرستند کہ مبادا بعضی
مردم متوجہ تہ نشوند و شب و روز راندہ بسر جام فیروز رسیدند باوجود آنکہ [جماعت] کثیر ہمراہ او
بود و عساکر نصرت ماثر نواب کامیاب تمام در کشتی بودند فرار برقرار اختیار کردند - مطلع :
ساکنان کشتی افلاک بی لنگر شوند موج حیلت چون شود پیدا و دریا باب فتح
بعد ایوم چون بکجرات رفت دیگر از روی تہ را از دل خود بہتمام بدر کرد و دران یورش
بعضی از صورتیان [سورتیان]³ او بدست عساکر نصرت قران افتاد و حضرت نواب مردم را
اشتمالت فرمودہ حسب المقصود المرام فتح جام فیروز نمودہ متوجہ بلدہ فاخرہ تہ شد (253) -

1. The verse appears metrically defective.

2. بدر in the Ms.

3. People of Surat, the sea port of Gujerat (India) during the Mughul period.

ذکر شکار کردن حضرت مرزا نواب شاه حسن بطریق اصطیاد

در قلعه نصرت آباد

چون حضرت نواب مرزا شاه حسن بدولت و اقبال نزول اجلال در بلده تته فرمود و از سم سمند خسرو سکندر عزم مشکبار گشت جهت تسخیر خاطر انوار شکار کوه باجه [کوه پاچه] و آهو خیال کرده فرمود که از بعضی دیه‌های که بقلعه نصرت آباد سمت تقارب دارد جرگه کرده برانند و بعضی از امراء برین امر مامون گشتند و فی الواقع نمونه معرکه رزم آوری و متمثال عرصه حرب گستری است و اکثر سلاطین درین امر قیام و اقدام نمودند - و استماع افتاد که شیرخان افغان که والی ولایت هند شده بود (254) - [1382] که از چند فرسنگ لشکری ز قنات [؟] را متصل هم داشته جرگه انداخته سباع و وحوش جمع نمایند اگر واقع باشد اختراع خاصه وی خواهد بود - القصه روز دیگر که شهباز بلند پرواز خسرو طارم پنجم از شب شکار غزالان انجم باز پرداخت و طائر نور را بدفع آهوان سایه که در خوابگاه زمین بخواب فرگوش رفته بودند پرواز انداخت پای دولت در درکاب سمند گیتی شکار در آورده با تمامی عساکر نصرت قران که دولت اجتماع در سایه خورشید لوای فلک ارتفاع یافته بودند برسم شکار و عزیمت صید این دیار سوار شد و چون مردی که جهت جرگه رفته بودند نزدیک آمده جانوران بقلعه نصرت آباد رسانیدند، شنوی :

همای آسمان را بال بکشد ز پهلوی هلاش استخوان داد
ساکنان لب سرخ از شکاری چو هندو در دم تببول خواری
دوان هر سو گوزنان جگر چاک ز خون جدول کشان بر صفحه خاک
و بعد از اتمام مساعی آن چندان شکاری جمع شد که ساحت زمین بر شکار کنندگان تنگ گشت
و دشت و بیابان پر از آهو و کوه پاچه که بمشابه آهو است، شد، شنوی :

چنان می شدگان از صید انبوه که می جنبد زمین از کوه تا کوه
هم نخچیر و آهوش که می گشت نمودی سینه بازان در و دشت
قلم شد پای نخچیر از تنگ و دو که نتوانست رفتن زان قلمرو

ز تاز و تنگ دران دشت بلا شور جدا شد چون کف آهو سم کور
بصید آن نوع شاه انگیخت شبهیز که باشد صید را [1383] کند نفس تیز
برآمد چون شکار شه بدخواه فروزان گشت خورشید و [مه و] ماه
و از شکارگاه منزل مبارک و مکان متبرک خود محفوف جاه و جلال فرود آمدند و چند نوبت
دیگر بشکار رفت و بهمین موضع اما آن مقدار صید در دام هوس در نیامد که ازان توان گفت، واللہ
اعلم۔

ذکر محاصره کردن صفر رومی و جماعت فرنگ بعوام جام مهر
 مقهور قلعه را که حضرت نواب کامیاب مرزا شاه حسن در
 لکراره در موضع شکر گله [شاه گڑه] ساخته بودند و عالیجاه
 امارت پناه امیر کبک ارغون را بحکومت آن گذاشته بودند

چون عالی نواب حضرت سلطنت شعاری گردون اقتداری سلطان السلاطین فی الآفاق
 وارث سریر السلطنه بالارث والاستحقاق محمد، مایون بادشاه غازی متوجه محاربه سلطان مرحوم
 سلطان بهادر شد داعیه فتح آن بلاد داشتند نشان عالی و فرمان آن متعالی ارزانی فرمودند بحضرت
 نواب مرزا شاه حسن که تونیز از جانب ولایت خود پیش آمده دست اندازی بکن، بناء علیه
 حضرت مشار الیه متوجه آن صوب باصواب شده تا محمود آباد رفته بعضی مواضع را ویران ساخته
 معاودت نموده متوجه بلده فاخره تته شد - (255) و چون عالی حضرت خاقانی پادشاهی باز
 مصلحت وقت در معاودت بجانب ولایت آگره فرمود سلطان بهادر را از آمدن نواب به محمود آباد
 نگرانی خاطر روی داده بود - و درین وقت از بسیاری هرکات شنیع که از جام مهر بن ولیر²
 [384] سمت ظهور یافت و حضرت نواب مرزا شاه حسن به سروی رفته در لشکر گله [شاه گڑه]
 قلعه ساختند - (256) و عالی جاه ممالک پناه رفعت دستگاه حشمت مآب امیر نظام الدین کبک
 ارغون در آنجا گذاشته موازی دو یست پنجاه نفر سپاهی از مغل و سندی از بلوچ و غیره پیش مشار
 الیه گذاشتند و آن قلعه : وسعت وی چهار جریب بود، ارتفاع دیوارش موازی پنج ذرع و عرض
 دیوارش موازی سه ذرع یا چهار ذرع، و چون جام مهر بتنگ آمده بود کسی فرستاده به سلطان بهادر

1. It is probably the fort of Shāhgar or Shāhgarh (شاه گڑه) in the region of Nasrpur whose foundation was attributed to Shāh Qāsim Khān Arghūn Beglār by Beglār nāmah (p.227). Cf. Tāhīrī, pp.183, 195, 238, 334-36, 375.
2. Tāhīrī (p.127) refers to one ولیر (Wīsar) Ghūr Sammah by caste and a relation of the Jāms of Sammah Sā'i (?) who resided between the region of Kukrālah and the sea shore.

و چنان معروض داشته که حضرت نواب جہازات ترتیب کرد بہ سر بندر دیب [Diu] می آمد - (257) و چون خاطر رنجش از رفتن محمود آباد سلطان بہادر را در دل [دیول] بود صفر رومی (258) را مع توابع و لواحق بکومک جام مہر فرستاد، و بفرنگیان کہ در بندر دیب [Diu] بودند چنان نمودند کہ اگر شما حالا نروید ملازمان مرزا شاہ حسن بسر شما خواهد آمد، و فرنگیان نیز با جہازات، ہمراہ شد - شنوی :

لشکر ظالم ضلالت کیش مردم بدہناد سر اندیش
 جملہ از شیوہ مروت دور یافتہ از فریب نفس غرور
 کردہ پیوستہ عزم خوار¹ و فساد مال و ناموس خلق دادہ بہاد
 متوجہ آن قلعہ کہ در لکراہ ساختہ شدہ بود و دران حال در رکاب ظفر اتساب نواب شاہ
 حسن مرزا غراب بنواب بلکہ خیال ساختنی غراب نیز خاطر ایشان در نیامدہ بود - القصہ در روز
 پنجشنبہ بگرد قلعہ آمدہ و روز جمعہ دیگر ہارا بیرون آوردہ [1385] موازی ہفتصد نفر رومی و فرنگی با
 اہل قلعہ در مقام محاربہ و مقاتلہ شدند، جنگی در پیوستہ کہ از ہنیب آن چنان صبر و شکیب از
 قبضہ، اقتدار کوتوال حصار پنجم بیرون رفت، و سیلاب خون چون رود جیحون جہان بر پشت،
 جناب میر مذکور با جوانان دلیر جنگجوی بہادران قلعہ خوی دست با استعمال تیر و کمان و سیف و
 سنان بردہ کمال جلادت و مردانگی بظہور رسانیدند، بزخم نیزہ خطی قامت نیز مثال جوانان نو
 خاستہ را مانند کمان خم کردند و گاہ از حدت پیکان خارا گذارہ بیابان عدم در چشم دلیران صف
 شکن باز نمودند و کار آزمایان سعی فرجام عذر و تعلل و تکاسل از ہمدیگر قبول نفرمودند و ہمگنان
 صلائی جان بازی در دارند و بہ تیر باران اجل طوفان ست کشادند صدمہ رعد قیامت فروش از سر
 مزویان آن کاخ نامرادی ازالہ عقل و ہوش نمودہ بضر و دیگہای رعد کنگرہای آن قلعہ را اکثر
 ویران ساختند - بیت :

بہر بر جی از رعد آزارہا شدہ رخنہ زان سنگ دیوارہا
 چند نفر از عساکر منصورہ آقا میرک قورچی و بعضی دیگر از مغلان و سندیان در معرج تلف

1. خورد in the Ms.

در آمده، مضمون: اذا جاء اجلهم لا يستاخرون ساعة و لا يستقدمون¹ بدرجه شهادت رسيدند و دل بزدلان قلعه را از ويران شدند کنگره و سنگ انداز چون دراي پاسالش بلرزانيد - شنوی :

نشاط از جهان جسته راه گمزه هويدا شده قتنه رستخيز
 شده نوک پیکان [1386] وکیل اجل بخون یلان خاک را کرده حل
 ز هول فروشیدن کار دم فلک در سرا سیمگی گشته گم

چون اهل قلعه دیدند که مقاومت بآن جماعت متعذر و متعسرت و تا کومک رسیدن
 فرصت نگاه داشتن میر نیست بالضرورة چون فراش شب پرده ظلام از پیش طاق سپهر فرو گذاشت
 و رانیض روز زرده آفتاب از میدان آسمان بیرون جهانیده سپه زرین بادشاه چین از خوف تیغ
 هندی سپاهان مغرب زمین بر روی آب افتاد و شمشیر آتش باز سلطان خورشید بواسطه استعلائی روح
 برق نمای شهبان در توده خاک ناپدیده گشت - بیت :

شب تیره بر چرخ لشکر کشید فلک پرده تیره در سر کشید
 و نیز ابیات :

چنان دراز شد آن تیره شب که بر بستند جهانیان ز تباشیر صبح چشم امید
 جهان ندیده چو در کار خوش روشنی بشت دست خود از فیض چشمه خورشید²
 بالضرورة ازان قلعه بدر آمده متوجه بلده فاخره تته شدند و آنچه امکان مردی و مردانگی و
 سرداری و کارزاری بود که از ملازمان میر مشارالیه سمت ظهور یافته دقیقه از دقائق هتاوری نامرعی
 نماند -

1. Al-Qur'an, 10: 49.

Eng. Tr. Delay, nor (an hour) can they advance (it in anticipation). Cf. al-Qur'an, 7: 34.

2. The first line appears to be metrically defective.

ذکر آمدن صفر رومی و جماعت فرنگ معہ جہازات بعد از

گرفتن قلعه لکراہ بہ بندر لاہری

آمدہ بودند و تدبیر نمای زرین حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان و معاودت فرمودند و این واقعہ در زمان فرخندہ فرجام مرزا شاہ حسن واقع شدہ بود۔

بعد از گرفتن قلعه لکراہ جام مہر بن ولیر ہمراہی صفر رومی و جماعت فرنگیان متوجہ بندر لاہری شدہ باندک فرصتی بہ بندر آمدند و حضرت نواب مرزا شاہ حسن در تہ نزل اجلال نداشتند و بندگان امیر کبک (ارغون) و کسانی کہ در قلعه لکراہ بودند تشخیص ایشان نشدہ بودند کہ فرنگ تہناست یا ہر دو، و چون بہ بندر آمدند کیفیت حال ایشان نبود۔ و در ان صین حضرت نواب کامیاب مرزا محمد عیسیٰ ترخان والی ولایت تہ بودند و بلدہ تہ بفر قدم شریف ایشان مشرف بود داعیہ محاربہ ایشان منودہ متوجہ بندر شدند لیکن رای صواب نمای آنحضرت چنان جلوہ ظہور کہ جو کہ کدنگ فرنگی¹ را کہ بر سم سودا آمدہ در کشتی نشانیدہ نزدیک ایشان فرستد کہ معلوم نماید کہ چہ قوم اند۔ و چون جو کہ کدنگ از دور شناختہ علمہای کشتی فرنگ را بی رخصت آنحضرت کشتی را بجانب ایشان راندہ بہ ^{تعمیر}تعمیر تمام۔ و حضرت نواب فرستادند کہ باقی فرنگیان در قلعه نصرت آباد محبوس سازند بواسطہ گریختن جو کہ کدنگ، بعد از انکہ مشارالہ بہ فرنگیان طوق شدہ استفسار آمدند کیفیت را گفتند کہ جام مہر با این نوع خاطر نشان ما کردہ بود وی گفتہ کہ مکر و حیلہ او بسیار است و بخاطر او راہ ہرموز و جیول و بندر ویب وغیرہ ویران ساختن چہ معنی دارد و نواب مرزا شاہ حسن ہرگز خیال گرفتن بندر ویب نکرد و نخواہد کرد و مہر مقہور ندانست کہ لفاق

1. Georges King perhaps.

ابن سلول (259) ما ولی و اہلب المسنول^۱ بھیج بر نیاید - و بناء [1388] فاسد فکر میان منافقان با علم مخبر والذین اتخذ و مسجداً ضرار و کفراً و تفریقاً بین المؤمنین و ارساداً لمن حارب اللہ^۲ چیزی ننماید - فروغ چراغ کذب کہ صرصر حقیقت بران دست نیافتہ و خفا نقوش صدق تا ان ہنگام است کہ پر تو آفتاب یقین بر آن نتافتہ - شنوی :

خاطر صاف اہل دل بی شک ہست در وقت امتحان چو محک
گر نباشد در تمام غبار عیب آن را محک کند اظہار
و چون صفر روی و جماعت فرنگی کیفیت حال را بر منوال کہ جوہ کدنگ گفتمہ بود دانستند
معذرت نمودہ ، مشار الیہ کتابتی بحضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ نوشتہ ہمکنان معاودہ نمودند و
بعضی از براتل اہل بندر مانده بود کہ نہروند و این قتنہ نیز بنا برای عالی حضرت مشار الیہ تسکین
یافت -

1. The sentence means that [hypocrite like] 'Abd Allah b. Ubayy b. Salūl (of Madinah) could not get what he asked for. For Ibn Salūl see Ibn Ishāq, *Sirat Rasūl Allah*, Eng. Tr. Guillaume, London, 1955, pp.277-79 et seq.

2. *عزب اللہ* in the Ms. *al-Qurān*, IX: 107.

Eng. Tr. "And there are those who put up a mosque by way of mischief and infidelity to disunite the Believers - and in preparation for one who worried against God and His Apostle afore time". The verse refers to the construction of the mosque of al-Dirār by the hypocrites. See Ibn. Ishāq, *op. cit.*, pp.243-44.

ذکر برسالت فرستادن حضرت کامران پادشاه عالیجناب
 افادت مآب شیخ عبدالوہاب و جناب امیر امین محمد ترخان
 را حضرت مرزا شاہ حسن جہت خواستگاری حضرت بلقیس
 ثانی چوچک بیگم کہ در سلک ازدواج مشار الیہ در آید

چون اعلیٰ حضرت فردوس مکانی جنت آشیانی نواب کامیاب با اتبہا ظہیر الدین محمد بابر
 پادشاہ حضرت نواب مرزا شاہ حسن را بہ لقب فرزندی ملقب عنایت و شفقت فرمودہ بودند کہ
 اعلیٰ غایت چشم من بر مثل شاہ حسن بیگ نیفتاد کہ در اختلاط و ملاقات بغایت مانده ام و مؤدت
 باشد و بکرات مرات قوانین [فرامین] نوشتہ فرستادہ بودند کہ طریق اتحاد و یگانگی میان تو حضرت
 سلطنت پناہ عدالت دستگاہ ابوالمظفر محمد کامران [1389] پادشاہ می باید کہ استحکام تمام داشتہ
 باشد و اگر امدادی باید از وی طلب مدد بکن ، و اگر مشار الیہ را ضرورت شود و توانی امداد سپاہ
 ظفر دستگاہ او نماید بتقصیر از خود راضی نشوی بناء الیہ از جانبین اتحاد سمت استحکام پذیرفتہ بود ۔
 (260) سال ہنصد چہل و ہفت [947 H] کہ شیرخان افغان بولایت ہند مستولی شدہ
 متصرف ولایت دہلی گشت و اعلیٰ حضرت نواب کامیاب پادشاہ سلیمان دستگاہ محمد ہمایون پادشاہ
 بتقدیر حضرت آلہ بولایت لاہور آمدہ برادر عزیز رشید وی محمد کامران پادشاہ بملازمت وی مشرف
 شدہ قران سعدین و اتفاق نیرین روی دران صین نمود ۔ حضرت نواب کامران پادشاہ را داعیہ
 شد کہ سررشتہ موصلت و موافقت او بہ نواب مرزا شاہ حسن استحکام پذیرد و طریق مساعدت و
 مظاہرت و مصاہرت است استقرار یابد و سابقاً شمرہ ظاہر ساختہ بود کہ صبیہ آنحضرت را در
 سلک ازدواج در آورد ۔ ثنوی :

چہمین خواست سلطان صاحب قران بر اقلیم عیش و طرب کامران
 کہ در عقد خویش آورد گوہری در آرد برج شرف اختری
 بہ عیش چو خور عالی در نگین ز نسل سلاطین توران زمین

رخش خوی^۱ نشان بر لب چون نبات چه غمگینش پر ز آب حیات
 پی بود در غایت دلبری از و در پس پرده حور و پری
 بنفشه بتاب از خم موی او ز نخلت بود بر زمین روی او
 ز نخلدان [1390] او بود کوئی ز سیم که با ماه بودی چو سیب دو نیم
 به چوگان و گوی خم زلف حال ر بود از بتان گوی حسن و جمال
 ببارو کمان و ببالا بلند ز ابروی چشم آهوان در کند
 و بران داعیه شد که یکی از اکابر عظام و اشراف کرام را: بجهت این داعیه ارسال نمایند
 قرعه این امر بنام عالی جناب افادت و فضیلت مآب نتیجتاً المشایخ العظام و خلف سادات
 الکرام شهاب الدین شیخ عبدالوہاب بن شیخ بلزید پورانی برآمدہ از بلده لاہور بجانب ولایت سند
 ارسال نموده، (261) [و] عالیجاہ امارت پناہ حشمت دست گاہ امیر امین محمد ترخان کہ از جملہ
 امرا طوق دار آنحضرت بود و مشارالیه مهم مواصلت و مصاہرت را معلوم نواب مرزا شاہ حسن
 گردانیدہ - آنحضرت از استدعا را بدرجہ قبول تلقی فرمود در مقام ترتیب آن عقد فرح آئین شدند
 و موقوف بان شد کہ یک نوبت دیگر خدمت شیخ عبدالوہاب رفتہ بعضی سخنان را قرار دہد - دران
 صین حضرت اعلیٰ خاقانی سلیمان مکانی نواب حضرت محمد ہمایون پادشاہ غازی بنا بر تسلط شیرخان
 افغان خطہ بکر را بر شک دارالجنان ساختہ بود - و درین اثنا چون از زمان حیات تا محل وفات
 جناب امیر امین محمد ترخان بی سہ [پناہ]^۲ جنونی نمودہ در بعضی اوقات در حالت مستی در درون
 قلعہ نصرت آباد نفیر کشیدہ بود او را بجانب قندہار از بیراہ بہ جمعی رخصت فرمودند - و سال دیگر
 بندگان شیخ عبدالوہاب را بجانب قندہار: بجهت این مهم [1391] فرستاد و چون بقندہار رسید معلوم
 شد کہ بجهت این مهم با وجود برودت ہوا و شدت سرما بمبالغہ حضرت ولایت پناہ ارشاد دستگاہ
 خواجہ نظام الدین عبدالحق (262) کہ بذروہ عرض رسانید کہ اگر ولایت شنانی بحق عنایت
 سبحانی جلال الملتہ والدین شیخ بلزید پورانی کہ بہ تخلص عارف بن الفضلا معروف اند (263)
 بجهت تاکید این وصلت از بلدہ کابل متوجہ بلاد سند کردند ہمراہی ایشان را جلال الدین بیگ نیز

1. خوی in the Ms.

2. سہ in the Ms.

برو بغایت خوب است۔ و آنحضرت بمبالغہ بسیار حضرت شیخ را فرستادند و بقندہار شریف حضور ارزانی فرمودہ اندک عارضہ بذات عدیم المثال آنحضرت راہ یافتہ جناب شیخ عبدالوہاب متوجہ کابل شد کہ متعلقان حضرت والد ماجد خود را آورده کیفیت را بحضرت پادشاہ قرار دهند۔ (264) بنا برین ایلغار کردہ بہ میعاد اندک روز بملاقات فایض البرکات پادشاہ مشرف شدہ قرار بران یافت کہ عالی جناب افادت مآب شیخ عبدالوہاب و جناب سیادت مآب میر اللہ دوست و عالیجاہ امارت پناہ امیر بابا چوچک متوجہ ولایت سند شوند (265) و اسباب آنچه باید و شاید ارسال نمود زر نقد نیز فرستاد کہ ہتہ بعضی اسباب نمایند۔ شنوی :

فرستاد سوش بریب و اساس اساس عروسی برون از قیاس ز بس تنگ اطلس کہ شد رنگ رنگ فضای زمین و فلک گشت تنگ پر از مشک تو استران کون خرامان چو مشکین غزالان چین و چون [1392] بعضی سخنان کہ موجب منافرت و ناخوشی باشد بنا بر طعمہای دنیوی از امیر اللہ دوست سرزد از انجملہ آنکہ چوآن امیر بابر قلی را بہ میر اللہ دوست طریق آشنائی بلکہ شاگردی بود الحال در مقام تعریف و توصیف میر مذکور درآمدہ بہ ہمت مشار الیہ چنانچہ باید و شاید سعی و کوشش می نمود۔ و درین والا اورا منظور نظر عنایت گردانیدہ داروغی پرگنہ جون را باو ارزانی داشتند نشان خود را بردہ بہ میر نمودست کہ چون دوستی در میان است نشانت و خرمی اورا دست دہد، از قضا را این نشان طغرای بادشاہ کامران بداشت۔ میر اللہ دوست آن نشان را نگاہ داشت کہ بحضرت نواب پادشاہ نمایم و بابر قلی را ازین نمودن عجب حالی دست دار۔ حضرت نواب مرزا شاہ حسن باو خبر فرستاد کہ اگر تو نشان بی ظفری طلب می کنی بسیار ست اما نشان طغرا دار طلب کن کہ آن بغایت کمیاب ست و حکم گوگرد احمر دارد۔ بعد ازان کہ این نوع حرکات بشومی طمع خام از میر مشار الیہ سرزد (شدہ) جناب شیخ عبدالوہاب گفت کہ خواہی نہ خواہی اورا رخصت می دہم، حضرت مرزا شاہ حسن فرمودند کہ مبادا حضرت پادشاہ را بد آید، گفت جواب آن برنست نہ بشما و خطی بہ مہر خود سپرد کہ رخصت میر اللہ دوست من دادم و جواب بہ نواب پادشاہ تعلق بہن دارد (266)۔ این آمدن ایشان در ماہ شعبان در سال ہنصد و پنجاہ [950 H] بود از ہجرت نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام۔

ذکر عقد کردن آن ببلقیس [f.393] ثانی را بحضرت نواب

کامران

چون نیر آفتاب شعاع کلام واجب الاتباع فانکحو ما طاب لکم من النساء مثنی و ثلث و رباع¹ بفروع رخصت تعدد ازدواج حجره مزاج لامع الالبتهاج طوائف امم را می آراید و لوای روح افزای عنده لب گزار تنزیل حیث قال علیه السلام والصلوة تناکحو توالد و اکثر و² دلیل است بر آن که وفور اولاد از جمله جزایل نعم الهی است و کثرت اخلاف از قبیل کرایم آلاء نانتناهی زیرا که بقاء نوع منحصر است، در وقوع توالد و تناسل و نظام حال عالم باز بسته است بوجود این تسلسل در سال که بمساعدت توفیق ازلی ساعد اقتدار پادشاه کامران در گردن نو عروس مقاصد جمایل بود و موافقت تائید لم یزلی از ورای استاد غیب هر لحظه صورت مطلوب دیگر در نظر انورش چهر [ه] می کشود همساز عنایت پروردگار نقاب حجاب از رخسار آبکار مرام خدام واجب الاحترام می کشاد و مشاطه روزگار طاعت گذار عارض عرایس مراد ملازمان شده سدره مقار آرایش می داد - چون خاطر دریا مقاطر پادشاه والا نژاد متوجه آن شده بود که از ثمره شجر زندگانی حضرت مرزا شاه حسن غازی که در ریاض سلطنت و جهانبانی به رشحات سخاب عطوفت و مهربانی پرورش یافته کام دل حاصل نماید و آن مخدره حمله خلافت و کامرانی را یعنی حضرت عصمت مآب عفت ایاب ببلقیس عهد و آوان و احسن اهل زمان و از جانبین به هتیه ما یحتاج شور و ترتیب اسباب سرور [f.394] اشتغال گرفتند در ساعتی که سعود از ان اکتساب سعادت نمودی - بیت:

پروری که طالع برومند بود   نظرها سزاوار پیوند بود
بر آئین خسروان جهاندار، بیت:
فروزنده جشنی که خورشید و ماه   به نظاره شد اندران جشن گاه

1. Al-Qur'ān, 4: 3.

Eng. Tr. "Marry women of your choice, two, or three, or four."

2. This ḥadīth is not found in the *Ṣiḥah Sittah*.

ترتیب داده بر سنن شرع محمدی و قوانین ملت احمدی علیہ افضل الصلوٰۃ آن عقد مصاہرت انتظام یافتہ زمانہ بہزار زبان لسان: بہمت ہتیت کشودہ، فلک از برای رسم نثار و اما بزواہر جواہر بر سراو بردہ - ابیات :

چند آن عقدی کہ عقد ملک را داد انتظام
تا درین بزم ہمایون گوہر افشانی کند
چند آن عہدی کزوشد رونق عالم تمام
آسمان از بدو فطرت بر جواہر داشت جام
و ازین عقد شائستہ آثار سعادت کواکب بر صفحات احوال ہفت اقلیم ظاہر گشت و ابواب
دولت و کامرانی و اسباب سرور و فرحت جاودانی بر اصناف خلایق کشادہ و آمادہ - (267) بیت :
جہان را ازین عقد فرخندہ حال
بیفزود صد گونه جاہ و جلال

فرستادن حضرت بلقیس مکانی را بجانب قنہار و توفیق نایافتن آن بقضای حضرت کردگار

بعد از العقاد آن نکاح در اوائل شهر ربیع الاول در سال ہنصد و پنجاہ و یک [H 951] از
ہجرت مکی مدنی عربی داعیہ کردند کہ آن بلقیس عہد و آوان را بجانب قنہار روان سازند و اسباب
پادشاهی آنچه باید و شاید ہمراہ نمودند از جملہ، شنوی :

زنگی بچگان جامہ گلگون چون مردم دیدہ غرق در خون
قرص [1395] ما [ہ] و خور بود . . . . . ¹ برسلان

بیاراست صد دختر زر خرید کہ نبض از مہ ہر شان می طپید ²
پرستندہ ترکان برقع کشا نہ ترکان غزالان دست خطا
و اسباب سمند غزال رفتار غزالہ دیدار سہیل چشم سپہر جسم، شنوی :

ہزار اسپ نیکو شکل خوش اندام بگاہ پویہ تند و وقت امن رام
اگر سایہ فلندی تازیانہ برون جستی نہ میدان زمانہ

بریدہ کوه را آسان چو ہامون ز فرہن عنان کم رفتہ بیرون
بر آخر کو شدی رام و فروتن گرفتہ خدتش گردون نکردن

بداری ار بر آوردی بان سر بشکل [کذا] ماہ آب از چشمہ خور
مہیا ساختی در ہر شبانگاہ جوش از سبابہ در کہکشاں گاہ ³

ز شعر چشمہ داد مہ شب و سان پی جو کرد بس آمادہ غریال
نہ سدرہ بسجہ خوان مرعی گزیدی کہ تاسنگ از جوش چو دانہ چیدی

و شتر جہازہ چند کہ ماہ تیز گرد بر سرعت سر ایشان آفرین کردی و سپہر جہان پیمای سبک

1. The verse appears defective and second line has been left out by the scribe without leaving any space.
2. Both the lines of the verse appear metrically defective.
3. The second line appears to be metrically defective.

پای اورا تعریف نمودی - شنوی :

بہ تہنا کوہ اما بی ستون فی
چو عباد قناعت کوش کخوار
ز شوق رہروی بخواب جودان
و برین قیاس، شنوی :

ہزار اشتر تند زرسینہ نعل
شترہا پر از لعل رخشان ہمہ
ز عنبر شتر و گاو عنبر شدہ
ز ہر جنس چیزی کہ درکار بود

برسم جہیز و ہدیہ ہمراہ ساخت چو جہیہ این اسباب اکثر باہتمام درین و فکر متین عالیچاہ
حکومت پناہ امیر نظام الدین فرخ ارغون اتمام یافتہ بود، و حضرت نواب کامیاب بخدمت یح
عبدالوہاب گفتہ بودند کہ تمام این مہم وابستہ بسعی امیر مذکور است و چون مرد کلانی است مرا
مناسب نیست کہ بامور جزوی او را مامور سازم شما از خود باو بگوئید کہ در اتمامش سعی موافق
بجای آورد، و وی قبول آن امر نمودہ بسمت اتمام رسانیدہ بود، حکم عالی شرف نفاذ یافت کہ
ہمراہ حضرت بلقیس ثانی تا پرگنہ پاتر برود، و چون در ہر موضع از پرگنجات رسیدند کہ بطریق
پیشکش و توری غلہ وغیرہ آورند، آن ولی نعمت بخودی خود بنوعی ہمراہان و توابع و لواحق قسمت
می نمود کہ مافوق آن متصور نباشد - چنانچہ مردمان حرم کامران پادشاهی می گفتند کہ الی غایت از
ازواج طاہرات آن خسرو عالی تبار ہیچ یک را قابلیت این نوع ترتیب سلطنت نمودن و بان
مہمات جزوی رسیدن نبود - و چون بہ پاتر رسیدند خبر رسید کہ حضرت پادشاہ دین پناہ محمد
ہمایون پادشاہ فتح بلدہ قندہار فرمودہ از شاہزادہ عالمیان محمد عسکری میرانتراع فرمودہ متوجہ کابل
شدہ اید، حکم شد کہ حضرت ولی النعمی و عالیجناب افادت مآب شیخ عبدالوہاب و جناب امیر نظام
الدین بابا چوچک بقلعہ بکر رفتہ ساکن باشند تا خبر جدید از قندہار بیاید -

1 Ibid.

آمدن حضرت نواب کامران پادشاه دفعہ اول [f.397]

بجانب سند و نزول اجلال ارزانی فرمودن در پرگنہ پاتر

چون اعلیٰ حضرت پادشاهی نعل الہی محمد ہمایون پادشاه غازی بکابل می رسند مردم کامران پادشاه لوای والی آنحضرت را بدوش و دل گرفته جویان دولتش و خواہان سلطنت گشتہ ، نزد نواب کامرانی اندک کسی می ماند آن نیز بعضی بالضرورۃ از درجہ اعتماد بیرون بودند - حضرت کامران پادشاه در میان ہزارہ در آمدہ جناب قادر خان برادر حضرت خضر خان بر نواب کامیاب کامران طوق شدہ بگرفتن زمین داور می روند - و چون فتح آن ولایت دست دادہ حسام الدین میرک ولد عالیجاہ ممالک پناہ امیر علی خلیفہ (268) را کہ از قبل نواب ہمایون پادشاه داروغہ آنجا بود بمقتل رسانیدہ متوجہ بلاد سند شوند ، بموضع پرگنہ پاتر نزول اجلال ارزانی فرمودند و دران عہد و آوان حضرت نواب مرزا شاہ حسن بسرجماعت نومردی [نہمردی : نومڑیا] (269) رفتہ بود کہ خبر آمدن پادشاه بوی رسیدہ متوجہ بلدہ فاخرہ تہ شدند - و عالیجناب افادت مآب شہاب الدین شیخ عبدالوہاب [عبدالوہاب] را چون از آمدن پادشاه اطلاع حاصل شد عالی جناب امارت مآب امیر بابا چوچک را ہمراہی خود در کسی در آورده شد ، در ریلہ منصلت وقتی مقتضی آن ندانستند کہ بملاقات و ملازمت پادشاه حمیدہ صفات شرف کردند بکسی روی توجہ بولایت تہ آورده - چون بمقصد رسیدند حضرت نواب مرزا شاہ حسن ایشان [f.398] با تحف و تبرکات لائق از ہر جنس نزد پادشاه فرستاد کہ مافوق آن متصور اہل بشر نباشد - و آنچہ از ہمراہ بنوعی بندگان شیخ عبدالوہاب را جمع آمدہ بود بہ تمامہ ہا بعضی از غلامان و کنیزکان بزم پیشکش و ہدیہ نیاز نمود - و آمدن حضرت کامران پادشاه بقصبہ در ماہ ربیع الاول در سال ہنصد و شصت سہ (270) [963 H] بود از ہجرت نبوی -

1. بنوی in the Ms.

ذکر آوردن بلقیس ثانی اعمی حضرت چوچک بیگم ذروه مکانی

رائز و پادشاه کامرانی

چون پرده ظلمات از پیش چشمه روشن آسمیات برخاست و آتش جگر سوز فراق که چون درکات دوزخ زبانه می زد از آب اتصال قریب شد که انطخا پذیرد و سپهر سعیده باز که مہرہ وصال برچیدہ بود بساط انبساط وفاق و دوستی و محبت و مودت بگسترده نزدیک آمد کہ قصر پرویز از پرتو شمع رخسار شیرین منور گردد امر عالی ارزانی فرمود، بیت:

سپہ مرتبہ دارای دہر شاہ حسن کہ یافت کعبہ دلہا ز لطف او معمور
کہ حضرت عصمت مآب عفت ایاب تاج المخدرات زین المستورات فخر العفایف
المخصوص بعنایت مالک الملک الطیف بیچہ ظریف کہ والدہ کلان بلقیس ثانی بود (271) و
جناب عصمت مآب عفت ایاب بیچہ حبیب و بعضی از عورات امرا عظام کرام بلقیس ثانی علیا
مکانی اعظم سلاطین سلیمان نشانی اعمی نواب کامیاب حضرت مہد علیا و ستر عظمیٰ مزینہ حرم
جہانبانی مرتبہ اساس امان و امانی بانہ مبانی الطاف واقعہ قواعد اعطاف مؤسسہ بنیان برت
[کذا] و احسان مرتبہ خواقین عالیشان دوران، ابیات:

آنکہ از بہر تفاخر [399] پادشاہان سودہ اند چہرہ چون خورشید بر خاک چنانش [؟] ماہ و سال
مشعل آتش شود فی الحال اگر جز روزبانہ در ہوائی بارگاہش بگذرد باد شمال
عصمتہ الاسلام و المسلمین سلمہ سلطان بیگم مشہور بہ چوچک بیگم (272) بنت ناشر
مناشیر العدل و الاحسان میرزا شاہ حسن بن شاہ شجاع ارغون انار اللہ برہانہ از خطہ بکر بقصبہ
پاتر بودہ بحضرت سلطنت و منقبت خلافت منزلت سلطان سلاطین دیان المسلمین علی مسند
العدل و الاحسان محمد کامران پادشاہ سپارند، و ایشان با سپاس تمام و ترتیب لاکلام بمقام آن
پادشاہ اسلام رسانیدند بتاریخ شہر رجب المرجب در سال ہنصد و پنجاہ سہ [953 H] از ہجرت،
[ابیات]:

اتفاق ہر دو عالی کرد قدر تاج و تخت   اتصال ہر دو روشن کرد چشم ملک و مال¹
 ملک و دولت را بہر دو کرد باید ہمتیت   دین و دنیا را بہر دو گفت باید آفرین
 و ترتیب آن بہ آئینی کردند کہ تا جملہ سپہر از جمال عروس نامہید زینت یافتہ نظیر آن کم
 اتفاق افتادہ باشد و مجلس شادمانی و سپردن بلقیس ثانی را بسططان سریر کامرانی زیب و آرائش ہر
 چہ تمام تر ارزانی داشتند و آن شب را تا فروختن مصایح و مشاغل پر انوار مانند روز روشن
 گردانیدہ گویا زبان زمان گویای مضمون این مقال گشت ایام بہر نامت افراختہ منابر آنجا بہر
 شامت افروختہ ، مشاغل و مغنیان خوش الحان آواز رود و سرود بچرخ چہری و گنبد نیلوفری
 رسانیدند - [1400] چنانچہ از نوای روح افزای ایشان زہرہ بر بام آسمان بچرخ آمد و حضرت
 مہد علیا از متاع دنیوی ، شنوی :

بسی زیور از گوہر شاہوار   بسی خاتم و یارہ و گوشوار
 بسی درج صندوق با قفل زر   پر از لعل و یاقوت و در و گہر
 ز پوشیدنی و ز گستردنی   زہر چیز کان بود آوردنی
 کہ و خیمہ و خرگہ و کندلان   زہر گونه چندانکہ صد کاروان

از انچہ حضرت نواب کامیاب مرزا شاہ حسن عنایت کردہ بودند از انچہ حضرت نواب
 والدہ عزیزہ وی بسہ سلاطین العظام و الکرام حاجی بیگم (273) خلد اللہ تعالیٰ تلالہا بنت حضرت
 خلافت پناہی عدالت دستگاہی مرحوم المخصوص بعواطف ملک الکریم مغیث الدنیا والدین مرزا محمد
 مقیم بن ناشر مناشیر العدل و الاحسان باسط بساط النہفۃ و المکرمة و لا انتال مخصوص بعنائتہای
 ملک بیچون ذوالنون بیگ ارغون از برای وی ترتیب فرمودہ بود - و در محل رفتن آنحضرت
 ساجیغ² [ساجق؟] گویان امراء ذرودہ مکان از نقدہ و امتعہ آوردہ تسلیم حجاب بارگاہ عالم پناہ نمودہ
 بودند - جمیع آنہا را در محل رفتن پادشاہ با آنحضرت داد کہ تمکن در بعض مواضع رعایت مردم از
 برای مصلحت سلطنت و ایالت بضرورت دست دہد این اسباب حاضر باشد، و مدت چند وقت از
 دیدار ہم دیگر در غایت حضور سرور بودند -

1. بان in the Ms.

2. It may also be a variant spelling of ساجق (sājī) meaning one who speaks rhythmically.

ذکر توجہ فرمودن کامران پادشاه از قصبہ پاتر با عساکر نصرت قران و فتح آن بعنایت مالک الملک سبحان

بر رای ارباب خرد و اصحاب [1401] خبر و روش دہر مبرہن است، کہ، شنوی:
ہمہ تخم کی سر برآرد ز گل
درخت کہن ہم شکستی کر
نگردد ہمہ قطرہ در در صدف
چہ تدبیر چون حد ناوک ز شست
کہ نار ترش تبرہست اہتمال (۱)
بر آورده ناگاہ از ہند سر

بسی کام دنیا کہ ماند بدل
بشاخ ار شدی ہر شگوفہ ثمر
کجا ہر خدنگی چو زد بر ہدف
کسی را بکار قضا نیست دست
مگر سیب شیرین دہد این ہنال
یکی را غرض بود روم از سفر

غرض ازین مقولات آنکہ حضرت پادشاہ کامران بعنایت سبحان آمدہ التجاہ مرزا شاہ حسن
ذروہ مکان نمود [ہ] فرمود کہ چون (اعالی) اعلیٰ خاقانی فردوس مکانی پادشاہی ما را بامداد یکدیگر
مبالغہ فرمودہ بود و بنا بر حدیث سرور انبیاء من الصلوٰۃ: کما ہو ومن التحیات انما ہا، کما قال
انصرا خاک ظالما او مظلوماً طلب امداد می فرمایم، مرزا شاہ حسن قبول آن امر نمودہ از جمیع
اسباب مثل ہفتاد و ہشتاد چیبہ و جوشن و کجیم و اسباب دیگر و زر و غلہ و کباب [کذا] وغیرہ بمشار
الیہ فرستاد و ترغیب آن نمود کہ بعد ازین باین صوب باین نوع نیاید چرا کہ زیان بسیار بمیرزا
شاہ حسن رسید، ازان سبب کہ بعضی از سمجہا وغیرہ پای از اندازہ خود بیرون ہنادرہ دران صین
رفتن بر سر ایشان مقتضی وقت نبود۔ بالاخرہ چون نواب کامرانی اندک قوت حاصل شدہ از انچہ
حضرت نواب مرزا شاہ حسن و چوچک بیگم بمشار الیہ دادہ بودند و رخصت خریدن اسب و اسلحہ
نیز یافتہ بود داعیہ [1402] رفتن کابل کرد و در طلب لشکر نیز واقع شد۔ نواب مرزا شاہ حسن
جناب امارت بآبی ملک محمد بانیری و جناب امارت بآبی رفعت دستگاہی امیر حیدر عطاء اللہ، امیر
گداہ اللہ یساول ارغون و بعضی جوانان دیگر را ہمراہ کرد۔ (274) و آنحضرت در سال ہند و

1. See Bukhārī, Bāb Mazālim.

شصت سه [963 H] متوجه کابل گشته منازل و مراحل می نموده ، در بیست چهارم ماه شوال همان سال فتح بلده کابل نموده باستقلال تمام والی ولایت گشت - (274a) هنانه [کذا] و راییت خور چرخ لاجورد از دوش لوئی نصرت سلطان کامران برداشت ، و مدت شش ماه بلالی متوالی والی کابل بود - محمد همایون بادشاه غازی از جانب بدخشان متوجه گشته ، حضرت مشار الیه را متخصص ساخته کار بمشابه رسید که حضرت کامران پادشاه شب فرار نموده بطرف هزاره رفتند - و در ماه ربیع الاول در سال هصد شصت و چهار [964 H] از بجزت خیرالاکخیار حضرت نواب حضرت پادشاه همایون را فتح کابل میرگشت - و ملک محمد باین جانب آمده بعد از چند وقت امیر نظام الدین حیدر عطاء اللہ که به غرستان رفته از آنجا به بلخ نزد حضرت سلطنت شعار سلیمان مکان پیر محمد سلطان و از آنجا براه آمده از راه قندهار باجناب امیر گدای و غیره به تته آمدند - و حضرت نواب مرزا شاه حسن پرگنه نظام پور را به تمام و کمال جهت چرخ [خرچ] شاهزاده عالمیان ابراهیم سلطان بن کامران (275) پادشاه و کوچهای آنحضرت گذاشته بود ، و بعد از فوت میرزا ابراهیم همان دستور به متعلقان متعلق بود - و بعد از آنحضرت [1403] بادشاه به بلخ رفت و باز به پیش [اسلام خاں] ولد شیرخان افغان رفت - و چون بر فصل آن اطلاع نبود دران باب شروع نرفت فاما که نزد برادر سارنگ [گکهر] بود - چون حضرت نواب همایون بدان صوب آمده اند کامران بادشاه را مجا (ل) فرار نمانده بود - حکم شده که بجزخم نیشتر هر دو چشم جهان او را کور گردانند ، در تاریخ نه صد و شصت [960 H] و بعضی از شعرای پای سریر فلک مصیر همایون پادشاه تاریخ آن واقعه را چنین در سلک اندراج دادند - شنوی :

شکر نعمت واجب آمد هر که می آرد بجا   می شود از لطف یزدان ملک جاهش بیشتر
 وانگاه قدر نور چشم خود نمی داند قضا   می کند تاریخ قطع نور چشمش نیشتر

960 H

ذکر نزول اجلال ارزانی فرمودن پادشاه کامران از قصبه نصرپور و محقق شدن چوچک بگیم با محضرت و بانفاق متوجه حرمین شریفین کشتی از روی شوق و سرور

بعد ازین واقع حضرت پادشاه همایون فرمودند که به محمد کامران بگوئید که اگر رفته بکابل ساکن شوی بعضی اسباب و املاک ترا بتو مسلم داریم، قبول نفرمود، استدعای رخصت حرمین شریفین زاد، بما اللہ تعالیٰ شرفا کرده ملتس را اجابت فرموده بولایت سند آمده در نصرپور بود - قبل ازان که نواب مرزا شاه حسن رخصت دهد حضرت مہد علیہ چوچوک [چوچک] بگیم نور اللہ تعالیٰ مرقدہا از قلعه نصرت آباد بیرون آمده در کشتی در آمد و قریب بہ باغ فتح رفته بیچ مانع ممنوع نشده - چون آدمی گری¹ بسیار بحضرت کامران پادشاه کرده بود اعتماد کرده بقصبہ نصرپور رفت، و اکثر اسباب و حلہ² [404] و زیور و طلا و آلان خود را برده کہ بعد از رفتن پادشاه در سلک اجتماع منظم ساخته بود، همراه بود - و آنچه مانده بود از عقیش فرستادند، و بعضی خدمت گاران³ را مامور ساختند کہ ملازمتش بوده خدمت نمایند - و نواب مرزا شاه حسن محزون و منغموم گشته ہمیشہ در دل او اندوه فرزند بود - ابیات⁴:

و اندوه او چو کہ الوند بود   دوری فرزند غم افزا بود
و آن تیر از فرقت جان   و تن شدم ادنی بود
معتبر مراجعت پیوند نیست   و آن تیر از فرقت فرزند نیست
و از نصرپور بتاریخ پانزدہم رمضان در سال ہند شصت [960 H] عازم مکہ معظمہ شدہ
از راہ گجرات بطواف حرمین شریفین مشرف گشتہ حج اسلام و عمرہ بردوام بتقدیم رسانیدہ ہمراہی
حضرت پادشاه کامران -

1. گری in the Ms.

2. حلہ in the Ms.

3. خدمتگاران in the Ms.

4. بیت in the Ms. All the lines of the three verses appear metrically defective.

ذکر وفات یافتن بلقیس عہد و زمانی عصمتہ الدنیا والدین چوچوک [چوچک] بیگم بدارالحنان

چون آن مہد عالیہ یعنی چوچوک [چوچک] بیگم از ولایت گجرات در جہاز در آمدہ بادبان
سعی بر رفتن مکہ بر پای کردہ بآن سعادت عظمیٰ و دولت کبریٰ مشرف گشت - فاما ابیات حکیم
انوری حسب حالش گشتہ کہ ، ابیات :

ای مسلمانان فغان از دور چرخ چہتری و ز نفاق تیر و قصد ماہ و سیر مشتری
آسماں در کشتی عیشم کند دایم دوکار وقت شادی بادبانی گاہ محنت لنگری
و چون در جمیع اوقات والدین آنحضرت ہمت عالی ہمت بخاطر خواہی و رضا جوئی او
مصروف و معطوف می داشتند و خود را عزیز داند چند ہزار از توابع و لواحق می دانست دلش در
غایت نازکی بود - و چون دران وادی اثر جفای روزگار شامل حال او گشت ، چون سرگشتگان
[1405] کوہسار وفا جز نالہ جانکاہش ہم آوازی نہ ماند و خستگان دیار فنا بزرگ جان خبر نشتر آہ
دمسازی شد و نیتش گشتہ کہ امیدواران شکوفہ وصال را ہر بلطف بر شاخ امید سنگ ملامتی و دل
فکاران خنجر فراق را ہر دم بر جان خستہ غرامتی و نیز ، بیت :

دوری خیل و غم یار و دیار	ساختش افتادہ و دادہ نزار
دشنہ و دراز نرگس روز الہ ش [کذا]	کوه شد از نرگس او ز الہ صینی ¹
شادی آن رو ² سوی غربت ہناد	غم در دروازہ محنت کشاد
ملک دل از غارت دوران خراب	ملک ³ تن از موجہ حرمان در آب
ہر نفس از گنبد گردان غمی	ہر نظر از دیدہ گریان غمی

1. The verse seems metrically defective.

2. آہ in the Ms.

3. فلک in the Ms:

و درین اثنا آتش بسان شمع از تاب آتش فراق والدین در گذار آمده دل چون کان گوهرش
 خراب و ساب شد بالآخره اہمتر از صرصر خزانہ زر مہب تقدیر سبحانی در ایام بہار جوانی در چمن
 زندگانی حضرت مہد علیہ چو چوک [چو چوک] بگیم و زبده عرض مرضی طاری گشت، و وجود شریفش
 ارجاہیہ صحت و حلہ سلامت عاقل و عاری ماند - و چون وقت وقوع امری کہ شاہ و گدا و عاجز و
 توان در اجابت قبول آن یکسانند رسیدہ بود راہ سفر ارجعی الی ربک راضیہ مرضیہ¹ پیش
 گرفت و نفس نفیس او بآرامگاہ فادخلی فی عبدی و ادخلی جنتی استقرار جست و بر آئین
 شرع مظہر ترتیب تجہیز و تکفین فرا خور حال کرد و ازین سوگ جان ربا و ماتم غم افزا از غایت
 اندیشہ و سوز دل فلک را حصہ خونین بیرون [1406] زدہ از چشم اشیر ز مہریر خود باریدہ و عروس
 تازہ روی بہار حلّی و حلل ریاحین خویش ازین برکشید و قمری کہ لسان بلبل مغنی بزم باغ بود
 نشان ماتم ز کان نمود سیاہ در گردن جان کشیدہ نوح [نوحہ] گیری پیشہ ساختہ چشمہ آفتاب کہ ہرگز
 مردم دیدہ یک قطرہ آب در چشم او ندید بران حال مانند دیدہ ز کان خونبار گشتہ و ماہ عالم آرای
 کہ بر سینہ بر آتش ہیچ درد مندی دلش نسوختی درین غم چون شمع در گذار آمد، شنوی :

بشستند و خود پاک بود آن سرشت ہنالیست گفتی ز باغ بہشت
 کفن کردہ از پرنیان² و حریر بر افشانند کافور و مشک و عبیر
 خون شفق از دیدہ گریان بچکید مہ کند چمن [کذا] و زہرہ گیسو برید
 شب جامہ سیاہ کرد در ماتم صبح بر زد نفس سرد و گریبان بدرید
 و بہ ہزار زبان گویای این ابیات بودند - شنوی :

دریغا کہ خورشید روز جوانی چو صبحدم بود کم زندگانی³
 دریغا تا کہ گل نا شگفتہ⁴ فرو ریخت از تنہ باد خزانہ
 برین آفتاب ای فلک زار بگری فرو رفت در صبح روز جوانی

1. Al-Qur'ān, 89: 28.

Eng. Tr. "Come back thou to thy Lord, - well pleased (thyself), and well pleasing unto Him!"

2. پرنیان in the Ms.

3. Second line appears defective.

4. The line appears defective.

آیا [کذا] مردم دیده چون بود حالت دران عین بیماری و ناتوانی در ماه شعبان تا رمضان در سال هصد شصت دو [962 H] دران مقام عالی و مسکن متعالی وفات یافته مدفون ساختند و بعضی از خدمت گاران متوجه بلده فاخره تته شدند - (276) چون باین صوب رسیدند آفتاب مهر سپهر دولت و اقبال اختر برج حکومت افضال حاجی الحرمین الشریفین حاجی بیگم اید اللہ تعالیٰ ظلال برکاتہا [1407] را حادثه جان کس فرزند دلبند بشنوائیدند بحکم تعلق طبیعی و محبت جمعی که افراد انسان را با اولاد و اسباط حاصل است - و فرموده اولادنا اکباد ناعلیٰ قالیہ شریف الصلوٰۃ و کرامیم التحیات ازان آگاہی بخشید حضرت ولی النعمی را از فوت آن سلاطین زاده ازادہ جان بجوانی داده صبر و قرار از دیار خاطر بزرگوار بیک بار رخت بر بست، و باکمال تمکن و وقار آن خلاصہ ابرار عنان اختیار از قبضہ اصطبارش بیرون رفت - شنوی :

بر آشفت و گفتی ازان آگہی   تنش گشت یک بارہ از جان تہی
 نبرد آہ و شد زان خبری خبر   بیفتاد بر خاک و بر خاک سر
 سراسر ہمہ جامہا بر درید   بسوزی کہ از سنگ خون می چکید
 دران محال از حدت آہنگ حزن و ملال ہای فحوی این مقال سرود رود نوحہ گری می ساخت، رباعی :

کای میوہ باغ دل چنین مستعجب   چون افتادی ز شاخ اقبال بگل
 کوی زلفت (illegible) پرتو زمین   ترسید دوران چو جان ہنفت اندر دل
 و گاہی بہ مضمون این موزون خون در درون عالم درون می انداخت، شنوی :
 دردا کہ دل از حادثہ غمناک افتاد   در دید سیل خار خاشاک افتاد
 نو بارہ باغ عمرم از شاخ امید   بی آنکہ رسیدہ بود بر خاک افتاد
 و از وصف حالت آنحضرت مضمون مقال از چشمہا خون می کشود - ابیات :
 دو چشمم برہ بود گفتم مگر   ز فرزند دلبند یابم خبر
 گمانم نبود از سپہر این گزند   [1408] کہ اخبار فوتش چنین آوردند
 و تمام آغایان و خدمتگاران فوطہای سیاہ بر سم سوگواری بر سر گرفته و جہانی نوح و زاری در گرفته زمین از بس لباس ارزق و کبودہیات آسمان دران ماتم بر غم، شنوی :

چون زمین خاک بر سر کرده
دوان گشته از چشمها خون دل
ز خون خاک روی زمین جمله گل
جراحت شد از ناخن همچو خار
بسی چهره (نی) چو گل نو بہار
برآمد زہر سینہ بر چرخ دود
سیہ گشت ازان دود چرخ کہود
و چون جزع و فزع بغایت رسید و ہنایت انجامید بصیرت حقایق بین، حضرت ولی النعمی
جانب نفس باقی و لطیفہ ربانی کہ باتفاق شرع و عقل زندہ ہر دو سرایت اولی دانست -
ہر کہ آمد بچہان اہل وفا خواہد بود آنکہ پایندہ و باقی ست قفا خواہد بود
و جہت تروح روح نعلش انواع مکرمات و اصطناع در بارہ فقرا و مساکین چنانچہ از اوان
مہد الی العہد شعار و دثار آثار مخدومہ عالی تبار روزگار است ارزانی داشت، و بسی صلوات و
صدقات بہ مستحقان کرامت فرمود، و بندگان درگاہ کیوان پاسبان بر حسب فرمان قضا جریان
بترتیب آتش ایستادگی نمودند و تمامی سادات و علما و اکابر و اشراف و مجموع امرا و سران سپاہ
نواب گردون اشتباہ در ساحت جلال جمع آمدہ بکرات و مرات حفاظ بتلاوت کتاب مجید تبرک
جستہ خیمات کریمہ باتمام پیوستہ و چون خوان سالار خواہنا ہنادہ و سماطہا کشیدہ اطعمہ گوناگون از
سرحد حمید و چون بیرون بمصرف انما نطعمکم لوجہ اللہ² رسید و بعد [1409] ازان بہ عجاوی
آیات و حدیث سرور کائنات کہ انما یوفی الصابرون اجرہم بغیر حساب³ و ان المیت یذب
ببکاء اہلہ علیہ⁴ بخاطر مبارک رسانیدہ طیب فحوی اگرچہ واقعہ بس ہایل است و جانفرسای بصبر
کوش کہ با صابر است لطف خدای :

فزون شود ز جزع غصہ و بکاہد دل در نجات بمفتاح صبر باز کنشای
باشارت مہد علیہ عالیہ خلائق از شعار سوگواری و جامہائی سیاہ بیرون آمدند، و چون

1. Only one line has been scribed and the next verse starts just after it.

2. Al-Qur'ān, 76: 9.

Eng. Tr. "(Saying), We feed you for the sake of God alone".

3. Al-Qur'ān, 39: 10.

Eng. Tr. "Those who patiently persevere will truly receive a reward without measure!".

4. Şahih Bukhārī, Dar al-Nafais, 1, 1986, vol.1, p.153, No.654.

حضرت بلقیس عہد و آوان و دلشاد زنان نواب حاجی بیگم محض خیر و احسان و بانی مہمانی برو
 امتنان است۔ و از اولاد حضرت سلطنت منقبت مرحومی مغفوری ذوالنون بیگ ارغون از ذکور و
 اناث کسی نماند الا ذات عدیم المثال حضرتش ہمکنان بدعاگوی دوام دولتش گاہی مترنم امین
 مقال بودند کہ۔ بیت:

فرزند میوه است ز شاخ درخت عمر گرمیوه ریخت شاخ شجر بانداز باد
 وقتی در فکر مضمون این ابیات:

سرو از فتاد ظل چمن مستدام باد	در گر شکست بحر عدن بانظام باد
گر کوکب منیر فروشد ز آسمان	خورشید آسمان سعادت مدام باد
تا روز حشر بر سر خدام بارگاہ	ظل ظلیل ماه شما مستدام باد
آن سرو قد کہ گشت بتابوت ریختند	قدش درخت روضہ دارالسلام باد
روزی ہزار بار ز انفاس قدسیان	بر تربتش نثار درود و سلام باد

و حضرت پادشاہ کامران اسکندہ اللہ فی فرادیس الجنان در سال ہنصد شصت چہار [964H]
 از ہجرت حضرت پیغمبر ناسخ ادیان بعد از گذاردن حج بمرض گرگ کہ عارض آن بادشاہ متصف
 [1410] بانصاف ملک بجوار رحمت ارحم الراحمین انتقال نمود، انا للہ وانا الیہ راجعون۔ (277)

ذکر اموری چند کہ باعث مخالفت گشت میان حضرت
 نواب میرزا محمد عیسیٰ ترخان خلد ملکہ و حضرت نواب
 جنت آشیانی میرزا شاہ حسن بن شجاع ارغون بتقدیر
 حضرت بیچون

چون شیرخان افغان را در شهر محرم الحرام در سال ہنصد و چہل و ہفت [H 947] از
 ہجرت خیر الانام علیہ التحیۃ والسلام بتقدیر حضرت متعال و قیوم لم یزل و للہزال ممالک ہند بہ
 تصرف در آمد در شهر رجب ہمان سال بہ لاہور آمدہ و اعلیٰ سلطنت منقبت خلافت منزلت و ناظم
 مناظم سرافرازی مقوی ہمایون ارکان ملت نبی حجازی، بیت:

حقیقت شناس جهان مجازی محمد ہمایون شہنشاہ غازی
 شنوی:

بناچار فرمود تا سرکشان ہمہ نامداران لشکر کشان
 سرا پردہ از شہر بیرون برند درفش ہمایون ہمامون برند
 و فرمان عالی جناب صدور یافت کہ زمام توجہ و عنان عزیمت بجانب ولایت سند انعطاف
 دهند۔

چون فرمان بفرمان پذیران رسید فروش روا رو بکیوان رسید
 در سال مذکور در بیست ششم شہر رمضان الذی انزل فیہ القرآن خبر فرخ اثرش از خطہ
 بکر طالع گردید، (279) و حضرت نواب مرزا شاہ حسن جناب سیادت مآب امیر قاسم طغانی و
 دولت مآب امیر حق نظر بائیری را برسم رسالت مع عرائض بہ پایہ سریر فلک مصیر بادشاہی
 عالیجناب سیادت پناہی امیر طاہر استرآبادی و جناب امارت مآب میر بالتو بیگ کہ بہ بعضی امراء
 ارغون نسبت قرابتی داشت معہ روز نامہ نویس خود و بعضی ملازمان [1411] برسالت ارسال

فرمودند (280) مصحوب فرمان عالیشان مشتمل بران که چون جمال الطاف بی غایت ازلی و کمال اعطاف بی محافات لم یزلی مقصضی آن گردد که بنده از بندگان سعادت مند خود را بطریق جمال و جلال و اقبال و انتقال تربیت فرمایند از چمن خار نمای گل رای عسی ان تکره و شیناً فهو خیر لکم - نسیم بشارت به مشام جان شکستگان معرکه مکاره می رساند و حکمت قاہرہ الہی تواند بود کہ عرایس مطالب و مقاصد را بکسوة مکاره و شداید و عنانیش آورد و چون - بیت :

عاشقی گہ گاہ گشت از لطف پہنانی دوست ہرچہ پیش راہش آید خار یا گل خیر اوست
بسیار دولت کہ بہ سبب آن ظہور آثار نکبت باشد بسی حمیت و کامرانی کہ موجب آن نامرادی و پریشانی بود - بیت :

بسا رخنہ کہ اصل محکمی ہاست بسا اندہ کہ دروی غری ہاست
القصہ چون مہمات این نوع صورتی یافت کہ برہمکنان ظاہر است بنا بر نص کلام ربانی و شاورہم فی الامر، و حدیث "المستشار موتمن" چشم داشت - آنت کہ چون بر رای زرین و فکر متین آن رکن السلطنۃ اعتماد تمام و وثوق لا کلام واقع است ہرچہ مصلحت وقت و مقصضی مقام باشد و موجب از دیار دولت قاہرہ و سلطنت باہرہ بانوشہ ارسال معتکفان آستان ملک آشیان دران باب سعی بسیار و اہتمام بی شمار بجای آوردند - حضرت فردوس مکانی نوشت کہ چون عساکر مآثر در اردوی گیہان بوی بسیار اند، و در بالا ولایت غلہ کم است و عسرت [1412] و تنگی و قحطی روی خواہد، داد اگر عنان کیوان سای و رکاب فرقدین فرسای را بجانب ولایت چاچکان (281) کہ غلہ بسیار است منعطف سازند مستحسن می نماید - اعلیٰ حضرت پادشاهی این سخن را حمل بر غرض کردہ قبول نفرمودند و باعث آن بود کہ دران آوان حضرت نواب جنت آشیان بہ ضرب تیغ جان ستان ولایت چاچکان را داخل ممالک محروسہ می ساخت - مردم مغل زبان سندی نمی دانستند و ضرورت بسیار و احتیاج بی شمار بودہ مہمکنان طوطی گفتار کہ زبان آن بی زبانان زاغ شعار پریشان روزگار را ترجمہ کردہ دروغ بی فروغ ایشان را بصورت اکذب بعرض رسانند - دران حدود شخص صادق نام کہ بدرگاہ عالم پناہ حاضر شدہ ترجمہ سخنان گفتہ از نظر عاطف آنحضرت منظور گشتہ بجنہ [کذا] وہ سیور غال از اقران و امثال خود شرف امتیاز یافت و

اختیار او دران پرگنه جات به نوعی شد که دارو و عوگان آن حدود از وی تنگ آمده بودند، و حضرت مرزا شاه حسن ازان معنی غافل که هر کس تربیت و رعایت نا اهلان کند و رفعت و بزرگی بداصلان کوشد جز نقصان عافیت و خسروان عاقبت چیزی نه بیند - بیت :

ز بد اصل چشم بھی داشتن بود خاک در دیده انباشتن
 هر که از پیاز زعفران گنده زعفرانی چشم دارد عقل بروی خندد و کسی که از خضرا سرسبزی
 اقبال جوید خیال محال در دماغ راه دهد - بیت :

ز اعی کس نجوید رهمنائی چه نسبت عید [کذا] را با روشنائی¹
 القصه آن مستثنی بی [413] سعادت و آن بادیه پیما صحرائی شقاوت الطاف و اعطاف
 که در باره او واقع شد و از مرتبه دناءت وزارت و ادبار بمرتبه دولت و اختیاری و اعتبار رسانیده
 بودند کان لم یکن انگاشته، شنوی :

سگ که وفائی بریا بینیش ر ادبی [کذا] به که وفای بینیش² [کذا]
 هر که هنالش ز وفا بی بر است مرد مخوانش که ز سگ کمتر است
 باجبلت پر خباثت پر فتن بر کدورت خود خطه بکر را مکدر ساخته بی پای بوس سریر پادشاهی
 رسیده عرض نمود که رفتن شما بجانب چاچکان مناسب نیست و میرزا شاه حسن بنا بر اغراض
 فاسده خود دلالت آمدن می کند، و درین باب مبالغه بسیار نمود و سخن آن بدبخت مرضی خاطر
 اشرف اعلی پادشاهی شده طبع لطیف ایشان به سوی چاچکان اقبال نفرمود که بفر قدوم سعادت
 لزوم خود آن سرزمین را رشک نگارستان چین سازند و مبالغه حضرت مخدومی شیخ الاسلامی ملا و
 الانامی عمی شیخ میرک نور الله مرقدہ در آمدن آنحضرت به چاچکان فائده نداد - و رای عالم آرای
 پادشاهی بآن قرار یافت که جناب امارت مآبی مظفر بیگ ترکمان را با جمعی از عساکر گردون مآثر
 همراه صادق به چاچکان فرستند که مال و جهات آن ولایت را تحصیل نمایند - و چون بآن ولایت
 رسیدند هر کدام متفرقه در خانه یکی از رعایا ساکن شدند، درین حال رئیس بدھ مندره که خسر جام
 مہر بود بمردم چاچکان اتفاق نمود صادق را با [414] اکثر بی عساکر پادشاهی به قتل رسانیده

1. The verse seems to be metrically defective.

2. The second line appears defective.

طبل مخالفت کوفتہ بائی شدند۔ و مظفر بیگ حیران و سرگردان در بیابان ہناده با معدود چند کہ در راہ از دست مردم سیمجہ خلاصی یافتہ بودند در خطہ بکر باوردی [بہ اردوی] ظفر مقرر رسیدند۔ و آن جماعت سر صادق را از تن جدا ساختہ در دیگ سفالی ہنادند کہ کسی در راہ نگردد و بحضرت مرزا شاہ حسن فرستادند و چون سر صادق با حضرت رسید مصحوب عرائض آن مردم ^{مشمتمل} اظہار دولت خواہی کہ چون شما ولی نعمت چندین سالہ ما بودہ اید این نوع دولت خواہی فکر کردیم، و این تدبیر موافق تقدیر الہی گشت۔ و حضرت میرزا شاہ حسن نشاہنا ^{مشمتمل} بر استمالت و وعدہ لطف و کرم نمودہ بایشان فرستاد و بسی خوشحال شدہ شکر حضرت باری عز اسمہ بجا آورد۔

(282) حضرت مخدومی مکرر چون محسنات غیر مکرر متوجہ بکر شدہ ہر چند در باب صلح و مصالحہ ذات البین سعی نمود از جانبین صورت وقوع پیدا نکرد، و اموری کہ مرضی خاطر اشرف اعلیٰ آن پادشاہ دین پناہ باشد از عدم بوجود نیامد و بعد از چند وقت خطبہ بنام نامی و اسم سامی۔ بیت:

پادشاہ ہفت کشور خسرو صاحب قران
حامی شرع نبی سلطان محمد کامران
نمود و در خلال این احوال جماعتی از مفسدان بدکیش و اشرار بداندیش کہ سالہای بسیار و قرہنای بی شمار کمر عداوت حضرت نواب کامیاب محمد عسّی ترخان بر میان جان بستہ و جان کردار بر میان بستہ بودند و درخت حسد در چمن جسدشان از مسمار کیمیہ [1415] دیرینہ باروز گردیدہ بود و ازان غافل کہ ایوان ہر سلطنت کہ نقاش نگار خانہ ایجاد و تکوین شاد روان آن را بشتمہ تأئید و تمکین تزئین دادہ و منشور زہر خلافت کہ منشیان تختگاہ تعز من تشاء ¹ بہ طغرا و عزای انا جعلناک خلیفہ فی الارض ² محلی ساختند نہ مصداق این را از تکذیب مخالفان عناد برو تصور کشور بست و نہ اساس آن را از تعرض رختہ گران و یسفدون فی الارض اولنک ہم المفسدون ³ شامہنہ اہتمام و فتوری، بیت:

1. Al-Qur'an, 3: 36.

Eng. Tr. "Thou enduest with honour".

2. Ibid.; 38: 26.

Eng. Tr. "We indeed make thee a vicegerent".

3. Al-Qur'an, 2: 27.

Eng. Tr. "And do mischief on earth: These cause loss to themselves".

The text had اولنک ہم المفسدون فی الارض

تغی که آسمانش از فیض خود دهد آب تنها جهان بگیرد بی منت سپاهی¹
 القصه مجال بدگوی در سالهای سابق نمی یافتند و جوینده فرصتی می بودند - در آن وقت آن
 بی توفیقان طریق بهتان یافته سخنهای که موجب خلاف دولت حضرت فردوس مکانی باشد بعرض
 رسانیده، خاطر شریف او را که هرگز از اجداد عالی تبار ایشان نیز غبار نگرفته بود و همیشه رتبه
 برادری و اخوت در میان بود، و در همه وقت رکن رکن² سلطنت او و آباء او بودند چنانکه رنگ و
 غبار کدورت گرفت که به هیچ صیقلی زد و ده نکشت و مقرر است که اختر هر خبر که از افق گوش
 برآمده پرتوش از روزن صماخ بکاخ دماغ تابد، البته عکس بر پیشگاه ضمیر منیر افتاده دل ازان اثر
 تمام می یابد - و بعد ازان که بادشاه غازی بعزم طواف حرمین شریفین و زیارت مشاهده انبیاء و
 اولیاء از راه خراسان متوجه گردید (283) از باغ پرگنه جون [1416] که در ربع مسکون مثل
 هوای دلکشایش متصور نبود - (284) ثنویات :

ز آتش یافته نشوونما خاک درختات کشیده سر بر افلاک
 چنان بالیده در وی هر هنالی که در جای دگر روید بسالی
 بشکلی دور مه در زرگس جام چراغ لاله او مشعل اندام
 گیاهش هر یکی مانند سروی در آن هر صعوه مانند تدروی

و این منزل عالی و سر منزل متعالی از جمله باغها بنا نهاده نواب کامیاب مرزا محمد عیسی
 ترخان بود - از انجا بچند منزل بکنار دریای شیخون [سیخون] که آب ماہان و آب سند (285) نیز می
 گویند نزول اجلال ارزانی فرمود، و در نظر همایون اثرش در آمد، ثنوی :

ز لالی چون زلالی زندگی باک در آن عکس صور چون لوح ادراک
 ز آب خضر آن را این جدا نیست که آن در ظلمت این در روشنائیت
 گروه ماهیانش بهر انبار چون حمالان به پشت آورده دینار
 و بتاریخ دوازدهم شهر جمادی الثانی در سال هفصد و پنجاه [950 H] بعون عنایت حضرت
 اله آن بادشاه فتح و نصرت بر زمین و بخت دولت بر بسیار ز آب سند عبور فرموده به توجه مقصد

1 in the Ms و سپاهی
 2 in the Ms رکن

خویش مرحلہ پیمائش - و بعد از اندک فرصتی شعبہ باز روزگار طرح بازی از نو در انداخت و بہرہ مکر در عرصہ شر و بر منصوبہ تازہ بساخت کہ بسا از خرم و دور اندیشی حضرت فردوس مکانی دور بود - و از خواتیم عاقبت کہ ہمیشہ در اندیشہ آن بودند کہ بعیدی نمود محصلش آنکہ مادہ کلفتی کہ از زبان بدگویان در دل ایشان جای گیر شدہ بود، اظہار فرمودہ پرگنہ بتورہ [1417] و بہرام پور و پرگنہ جون کہ بہ تمام و کمال سیورغال آن صاحب دولت و اقبال بود و قدم و قلم دیوانیان خاصہ ازان کوتاہ با حکومت بلدہ فاخرہ تہہ پرگنہ لگراہ و مواضع متفرقہ کہ در دست و کلاہ و گماشتگان آنحضرت بہتمام و کمال بود گرفتہ بملازمان خود قسمت فرمودند، چنانچہ یک موضع نماند و ہر یک از ملازمان قدیم الخدمتہ ایشان را کہ داعیہ ملازم شدن حضرت فردوس مکانی می شد فی الحال در سلک ملازمان خاصہ منسلک می ساختند، و باوجود آنکہ اموال ایشان را اکثریکی از حرم محترم ایشان بی خبران عالیشان بطریق امانت در قلعہ بکر بکسان مولانا کمال الدین یونس گذاشتہ بود و ایشان بہ لاہور بردہ بودند، و در آمدن گفتند کہ بدست بخشوی لنگاہ افتاد و بعضی دیگر از نقدینہ وغیرہ کہ پیش حرم ثانی ایشان بود بعد از آنکہ برحمت حق واصل و متواصل شدہ در خانہ امیر سلطان محمد مہر دار (286) چنان ناپدید شد کہ اثری ازان بظہور نرسید، و ہمت والا نہمت آنحضرت جائز نہداشت کہ در مدۃ العمر کردہ اندانکی در خرچ کردن بخفیفی واقع شود تبدیل و تغیر دران راہ یابد، و خرچ بیوتات خاصہ و فرزندان کیوان قدر ذرہ مکان اقربای عظیم القدر کبیر الشان و عساکر نصرت نشان را از خود بالیستی داد، اعانت و امداد حجاج بیت اللہ الحرام و زائران روضہ نبی علیہ السلام و روندگان از اماکن عالی مقام چہ محل رفتن و چہ در محل آمدن از شر و خرچ راہ بر [1418] زمت ہمت خویش فرض عین می دانستند و بعد از گذشتن چند سال حوال برین منوال بعضی از پرگنہ گرہر [؟] را بملازمان ایشان عنایت نمودند و باوجود آنکہ دستور العمل چندین سال حضرت فردوس مکانی چنان بود کہ ہر یک از رعایات قریات کہ از وطن خود جلا اختیار کردہ باشد و سہ سال در موضع دیگر سکونت کند او را بوطن او تکلیف آمدن نکنند، و دربارہ ملازمان آنحضرت از دستور العمل مقررہ خود تجاوز می نمودند طلب جزئیہ نمودند - بیت :

1. in the Ms. یکو منع

باغیر لطف و مہدم بر ما جفا از روی ہم از یار خوش باشد ستم امانہ این مقدارہا
وزمان بہزار زبان ادائی نمود کہ، شنوی :

بدو نیک چیزی درین دیر نیست کہ صدگونہ در ضمن آن خیر نیست
مہین ابروی را ترشروی و زشت کہ دروی بہاری بود چون بہشت
و حالانکہ درین سالہا بشوکت ہرچہ تمام تر در لشکر آنحضرت حاضر می شد و ہر مہم کلی روی
می داد بی تکلف و شکایت دران مہم سعی بلیغ بجا آورده دقیقہ از دقائق یکہ جہتی و دو لختوہی
فرو گذاشت نمی کردند۔ چنانچہ از جام مہر حرکات سر می زد کہ در تادیب او سعی می بالیستی نمود، و
حضرت فردوس مکانی را ضرورت بود کہ بخودی خود متوجہ تادیب او کردند و خود ہزار فالیض
الانوار پیر پتہ قدس سرہ تشریف آورد، و حضرت نواب فرمودند کہ ما رفتہ دفع او کنیم شما در پیر آر
توقف کنید یا آہستہ از عقب ما متوجہ گردید۔

مخاربه نمودن حضرت نواب کامیاب نصرت مآثر میرزا

[f.419] محمد علیسی ترخان بہادر، بجام مہر بن دلیر و فرار

نمودن وی بسرعت ہرچہ تمام تر

چون حضرت فردوس مکانی بہ پیرآر نزول اجلال ارزانی فرمود و حضرت نواب متوجہ دفع او شد حضرت فردوس مکانی ایشان را مقابلہ بائی گذاشتہ معاودت بہ باغ فتح فرمود۔ و ازین سبب جام مہر را بسیار حرات¹ و دلیری روی نمود۔ (287) بعون تائید الہی و فیض فضل ناتناہی بدو غراب کہ در رکاب ظفر اتساب بود کہ بسرعت ہرچہ تمام تر رسیدہ بودند بمخاربه مشغول گردیدند۔ باوجود آنکہ عبداللہ نام فرنگی کہ بشرف اسلام مشرف شدہ بود و در فن رعد اندازی یگانہ دوران و اعجوبہ² زمان بود، (288) و در غرابی کہ آنحضرت بہ نفس نفیس خود و حضرت مرزا محمد صالح ترخان بہادر در آنجا در آمدہ بمقدم شریف سراب ساختہ بودند می بودہ کہ بقضای الہی آتش در وی افتاد و ہباء منشورا گردیدہ بود رعد انداز نماندہ فاما چنانچہ عادت راییت دولت آنحضرت است کہ بہر³ مہم کہ عنان عزیمت بجانب تیسران معطوف می کردند امارت تحقق من صحیح العزیمتہ مساعدہ التوفیق⁴ بر صفحات احوال آن مشاہدہ می نمایند و دلائل و هو الذی ایدک بنصرہ و بالمؤمنین⁵ بروجات اعمال آن مطالعہ می فرماید۔ و مقرر است کہ جام مہر را باجمع گہران [گراہان] از جام غرور مست و از غایت پندار بخود پرست را بنسبت بان سلطان سپہر منزلت کیوان مرتبت بسان ذرہ ایست پیش آفتاب نور افشان و قطرہ ایست [f.420] نزد بحر عمان۔ ابیات :

1. in the Ms. بارت

2. in the Ms. اعجوبہ

3. in the Ms. ہر

4. Al-Qur'an, 25: 23.

Eng. Tr. "... floating dust scattered about".

5. Al-Qur'an, 8: 62.

Eng. Tr. "He it is that hath strengthened thee with His aid and with (the company of) the Believers.

شهبابی را چه خواهد بود پرتو شراری را چه باشد روشنائی
 دید بنیاد خود برباد گردون اگر زنیسان کند زور آزمائی
 شکست خویش [را] خواهد بکسینه گرش [؟] در افند زور آزمائی¹
 خفاش روز کور شب که در او را فضای هوا تا آن زمان طیران میرگردد که خسرو سیارگان
 رایات در او را صحرای گیتی نیفراخته است - بیت :

شب پره با خور چه کند کین هوس خصمی سیرغ چه حد نگس
 و کرم شب تاب در ظلمات بوقتی لاف ضیائی زند که در و سپهر مشعله ماه انور را در صحن
 بسط زمین نیفروخت، و بانکه کشتی و غراب و دونگی (289) بسیار داشت از شعاع تیغ سلطانی و
 رسیدن تیر اجل از کماهنای کیانی هریک از شاه و شهزاده، شنوی :

استخوان را اگر نشان کردی تیر را مغز استخوان کردی
 مور اگر آمدی برابر تیر چشم او دوختی ز یک سر تیر
 چشمش از دوختن شدی چون فراز بازش از زخم (چشم) کردی باز
 چون خیل شب تیره که از بیم سیه ساران خنجر گذار آفتاب عالم تاب گم بزان گشته روی
 بمغرب هند آبروی ناموس ریخت و خاک ادبار بر سر خویش ریخته - بیت :

ز پس تیر و از پیش دریای آب روان از نهیب اجل در شتاب
 کانهم [حمر] مستنفره فرت من قسورة فرار برقرار اختیار کرده بادبان سعی دران بحر بی
 پایان چنان برافراخت که از دریا و رزان کسی مثل آن نشان نمی داد، الحمد لله الذی صدق
 وعده و نصر عبده و اعز جنده و هزم الاحزاب و اوالی بعبد³ -

1. The verse as scribed in the Ms. appears metrically defective.

2. Al-Qur'ān, 74: 5-51.

Eng. Tr. "As if they were affrighted asses, fleeing from a lion!"

The word ^{حمر} missing in the Ms.

3. هزم الاحزاب بعده in the Ms. fol. 329, n.2.

در بیان بعضی امور نامناسب که در ایام [f.421] دولت حضرت فردوس مکانی از کتم عدم قدم در صحرا وجود نهاده

بود

برهمگنان واضح و لائح و مبین و مبرهن است که در آن عصر و آوان صورت چند دست داده بود که هر یکی ازان موجب ویرانی کاروبار حضرت فردوس مکانی بود و خلاف دولت می نمود - اول آنکه مرض فاتح بذات عدیم المثال آنحضرت بمثابه استیلا یافته بود که بسان شاه شطرنج درین بساط او را بخود حرکت نبود و نشستن در دیوان از محالات عقلی می نمود و چون در حالت تندرستی و صحت در سفر و حضر تمام امور سلطنت و ولایت را بنفس نفس خود می پرداختند، درین حالت ناتمام ماند و دوائی مرض خود را در آن منحصر یافته بودند که مردم صحیح البدن را بحال خود نگذارد مریض را خود بطریق اولی و یکنوبت چنان بخاطر ایشان رسیده بود که بمضمون بصدق مشنون اعطاء القدسی باریما و انزل الداء والدواء الداء و الدواء حل و عقد و بست امور سلطنت را برای زرین و فکر متین حضرت نواب کامیاب مرزا محمد عیسی ترخان خلد ملکه گذاشته خود فارغ البال بدوائی مرض اشتغال نمایند، (290) و از به جهت این خبر همگنان را گل امید از غنچه مراد بنیاد شگفتن کرد، و از جرئی وزیدن نسیم عنبر شمیم باد بهاری این اثر سرسبزی چمن از نو پدید آمد، و حضور بسیار و سرور بی شمار بدل اهل عالم از کبار و صغار روی داده نزدیک بود که جان به تن همگنان در آید و فی الواقع، ابیات:

دست او را بود لائق در امور مملکت   گر سلیمان می سپردی با کسی انگشتری
[422] بر زمین از ابر لطف او فیه گر قطره (ئی)   بید را فارغ کند در بوستان از بی بری
گر زمین را حلم او خوانم عجب نبود که خاک   در شرف یابد ز قدر آسمانها برتری

1. صفر in the Ms.

2. اعط القوس باریما و انزل الداء الداء in the Ms. is not found in any collection of the āḥādīth including the collection of āḥādīth Qudsi. See Abū Dā'ūd, No.111, Malik, No.12 vide Concordance, p.416.

که ناگاہ فلک غدار و چرخ ستمگار مانع این امر حسن بلکه قضیہ احسن گردید۔ بیت :
یا نگارم از سپہر آموخت آئین جفا یا سپہر آئین بد مہری زیار من گرفت
و ہمکنان از روی نومیدی گویا بیت آصفی شدند، کہ :
بسی در گلشن دل غنچہ امید پروردم ولی ہر گل کہ وا شد بوی نومیدی ازان آمد¹
و درین چند سال قریب ہزار غلام و سندی نہ پسندی (291) کہ از جملہ سخنان حضرت شیخ
بہاء الدین ذکریا ملتانی رحمت اللہ است، در ملازمت حضرت فردوس مکانی رتبہ تقرب و اختیار و
پرداختن مہمات کاروبار داشتند و فرامین و پروانجات سمت اظہار می داشت کہ اصلاً حضرت
فردوس مکانی را ازان خبر نبود۔ و بعضی مواضع را کہ نامناسب و خوب بود از عساکر منصورہ می
گرفتند بہمت خود و پرگنجت را در میان ہم قسمت نموده بودند کہ ہر جای تعلق بچہ کس داشتہ باشد
تا مہم پردازی آن پرگنہ کنند، و ملاحظہ آن می کردند کہ دربارہ داروغہ آن موضع حضرت فردوس
مکانی چہ نوع اعتقادی دارد از افعال ذمیمہ قبیحہ و رعیت را می آموختند کہ از داروغہ خود بہمان
عیب فریاد کنند تا باعث گرفتن شود، و سندیان فی الحال از ہر دہ کہ می رفتند جواب حاصل می شد
فاما مہمات [423] مغلان در تعویق بود، و از ابنای جنس کسی را میر نبود کہ بسعادت ملازمت
ایشان را مشرف گردد۔ و دو سہ نفر از اقران سمت امتیاز یافتہ بدولت ملازمتش می رسیدند
بواسطہ آنکہ مبادا غلامان ایشان را مردود سازند با آنکہ آنحضرت را بد آید کسی چہیزی نمی گفت۔ در
شہر رجب نہ صد و شصت و یک [961 H] لوای کہ فرخ افزای ایشان متوجہ قریہ فارہ بود بواسطہ
بند [و] بستن پرگنہ را حومہ طلب حضرت مخدومی عمی شیخ میرک و این فقیران کردہ بودند کہ فی
الواقع و داغ دیدار ہا در ہمان سفر مشقت اثر روی نمود۔ ملاحظہ شد کہ باوجود اہتمام و تمام
ایشان کہ در طلب لشکر بود بسیار کسی کی آمدہ بودند۔ و بہر یک از امراء پایہ سریر اعلیٰ کہ از کمی
لشکر استفسار می شد می فرمودند کہ تا بنیان حال می گویند کہ از دیوان اعلیٰ بما چہیزی بگیری یا از خود
برسانید، و ہر دو صورت متعذر و در ضمن این امور تقدیر حضرت تقدیر بر نہی دیگر سمت ظہور
داشت۔ شنوی :

1. See the *Dīwān-i-Āṣafī*, Qahastāni, Ms. (1294 A.D.) scribed by Dilawar 'Ali in the manuscript collection of Bait al-Hikmah, Karachi Ms. No.R 486, p.39.

بدو¹ نیک چیزی که پیدا شود چون بینی در آن مصطلحاً بود
 مبین طره شب چو گیسوی حور کش از پی شود عالی غرق نور
 و علاوه این تشویشات پیدا شدن عربی گاهی نام بدبختی از قوم علف کشان (292) :جماعت
 غلامان ارباب بلده تته شده بود و اختیار کل امور بذات کثافت صفات [از] و وابسته و بهر کس از
 عجزه این ولایت که گمان دنیاوی می برد سر از دنبالش بر نمی گرفت تا بیک [1424] نوع ازو
 نمی گرفت و بدرگاه آن عالم پناه می فرستاد که این وجه دستور است که حاکمان سابق گرفته اند - و
 دستور العمل سابق آن بود که تعلق سلاطین داشت اکثر برشوت غلامان می رفت و کسی نمی
 توانست² بعرض رساند و اگر گفتی هم بدرجه قبول نمی یافت و از امرا و عساکر و موالی و اهالی از
 خورد تا کلان از شرارت و خباثت او انگشت حیرت در دندان و نفرین مابودن او ورد زبان داشتند
 و با وجود این همه کثافت و قباحت نسبت به بعضی از آدمی زاده ارفعون درشتی با بظهور رسانید و از
 جفا او بدبخت، شنوی :

رسیدند نیکن آن روزگار که بودند محنت کش آن دیار
 تظلم کنان پیش شاه آمدند ستم دیدگان داد خواه آمدند
 و آنحضرت عریضه بطریق سجل نوشته فرستادند، جواب صواب نشد و الوس ارفعون ترخان
 بمشابه رنجیده خاطر شده بودند که امکان آن بود که اگر حضرت نواب گردون جناب متصدی امر
 سلطنت و خلافت نکردندی التجا به بیگانه بردی و ازین ممر هرج و مرج بسیار باحوال عساکر نصرت
 شعار راه یافته بود و می یافت و مرض ایشان چنان مستولی نشده بود که امکان بستن یک سال یا
 زیاده داشتی - و اکثر مردم درین اندیشه ، وهم بودند که اگر در مثل راحومه یا چاچکان متقاضی
 اجل در رسیده برحمت حق واصل گردد اهل و عیال مردم در دست مخالفان ضایع و پائمال کردند
 چرا که هر کدام از مغلان متفرقه در جای بودند تا خبر بایشان رسیدن و مجتمع شدن فرصت بسیار و
 توقف بی شماری شد - و از اول تا آخر اطاعت نمودن حضرت فردوسی مکانی شیرخان افغان را
 خطبه خواندن بنام وی مرضی [1425] خاطر حضرت نواب نبود چرا که یورت و منزل قدیم

1. بدو in the Ms.

2. 6 in the Ms.

افغان اکثر در زابلستان (293) بوده و پیشتر ایشان بواسطه ضرب تیغ بی دریغ امراء ارغون و ترخان از وطن اختیار کرده به هند رفته بودند - (294) و بنا بر حدیث: بصدق قرین خیر المرسلین که البغض یتوارث¹ دشمنی قدیم که بارش رسیده واقع است و جنسیت اصلا و قطعاً در میان نیست - القصه از بعضی سنڌیان و غلامانی که در حواشی درگاه عالم پناه حضرت فردوس مکانی مرتبه تقریب و محرمیت داشتند در محل یتخودی ہا سرزودہ بسمع شریف نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان رسیده کہ قصد گرفتن و قتل شما دارند - و بہ بعضی از امراء کبار اظہار این معنی کردند، و ایشان از ترس خود مرتکب این امر قبیح نہ شدند - و اموری کہ موجب پریشانی خاطرہا باشد بسیاری روی دادہ بود - و امراء کبار قرار دادند کہ اردوی گہبان بوی حضرت فردوس مکانی قبل ازین در کشتی لہارہ در آمدہ در نظر فرختہ اثر آنحضرت بقتل غلامان و سنڌیان شریبہ تدبیر قیام و اقدام نمایند -

1. It is not found in the *Ṣiḥaḥ Sittah*.

مقصد چہارم

در اموری کہ در ایام فر فرجام حضرت نواب کامیاب مرزا محمد عیسیٰ ترخان سمت وقوع یافت وی یابد۔ و این مقصد مشتمل بر دو مقاله :
مقالہ اول : در ذکر اموری کہ تا اتمام این جلد از کشور عدم بصحرای وجود ظہوری نمود و مقالہ ثانی : انشاء اللہ در جلد ثانی تحریر خواهد یافت۔

ذکر اجتماع اتفاق نمودن امراء جوانان ارغون و ترخان و غیره و بسری سلطنت نشانیان حضرت نواب مرزا محمد عیسی ترخان خلد ملکہ

[1426] بر صحایف شرایف سرائر عقلای عالم و صفاح کثیر اللواتح فضلای بنی آدم محبوب
و مخفی نماند که مجازی امور عالم و هر چه واقع شود از نیک و بد و بیش و کم نتیجه تقدیرات و در تسخیر
پادشاه بی وزیر هو القاهر فوق عباده و هو الحکیم الخبیر¹ - بیت :

اگر پای پیل است اگر پر مور از و یافت هر یک ضعیفی و زور
هر آئینه هر کرا از بندگان خویش برگزیند و بتاج وافر الا بهتاج و تعزز من تشاء² سرافراز دگل
مرادش در گلشن امانی از نسیم عنایت ربانی شگفتن گیرد و دیگر اسباب در میان بهانه و کثرت و
شوکت درین کارخانه افسانه و نیز بر ذہن ضمیر موی شکاف و طبع بی انحراف مبصران خبرت پرور
و مفکران حکمت گستر را که نقطه پرکار دائره شرف و عمدہ اصحاب من عرف اند این شبہ در دل و
این نکته مشکل نخواهد بود که آئینه طلعت امکان را زنگ تشویف و تا خبر از سعادت مظهریت
نقوش تقدیر باز ندارد و مشرع جهان نور در قضا سد تمادی روزگار را در تنگ و پوی خویش بیچ
نشارد - شنوی :

هر چه بران رفته قضا در ازل آردش استاد قضا در عمل
صورتش از پرده نماید جمال گرچه بسی بگذرد از ماه و سال
و همه دانند که نور در شان بصر و قیمت از سمت گهر بیچ مالع و عائق منفک و مسلوب نتواند

1. Al-Qur'ān, 6: 18.

Eng. Tr. "He is the Irresistible, (watching) from above over His worshipers; and He is the Wise, acquainted with all things".

2. Ibid., 3: 26.

Eng. Tr. "Thou givest Power to whom Thou pleases".

بود - و تراخی و توقف روزگار سلب لازم از هیچ حقیقی نتواند نمود - قوله تعالی: حکمته بالغته فما تغنی النذر¹ - شنوی:

لوای گل از کشوری شاخسار نیاید برون تا نیابد بهار
 نمازی که پیرایه دین تست چو بی وقت باشد نباشد درست
 بود حاجی از شوق حج سینه ریش ولی بندد احرام در وقت خویش
 چو گوهر [427] کند رخ [کذا] بخون فام رنگ خورد خون بسیار در صلب سنگ
 زمان تا دهد میوه را آب و تاب بسی داردش رنج در آفتاب
 نیندیشد از ضعف پیکر هلال که تدریجش آرد بعد کمال
 می آندم صفت توبه در هم شکست که ننگد در خلوت خم نشست²
 بهر وعده باید کشید انتظار که در وقت بند است سامان کار³
 ایراد این تمثال و اثبات این مقال را باعث آنکه امر حق فعال لما یرید عزاسمه
 بهنگام موعده خواست که الوس ترخان ارغون بلکه جمیع بندگان بعنایت مشغون خود را سری و
 افسری جدید پیدا کند و حضرت مالک الملک را در علم قدیم ثابت است که، بیت:
 پایه شاهی که زمه برتر است کیست که این پایه بدو درخور است
 لاجرم استاد ازل و خیاط لم یزل خلعت عزت و کرامت بلکه لباس هدایت و عدالت و
 سلطنت را برقد باسلامت حضرت سلطنت پنهانی ظل الہی نواب کامیاب مرزا محمد عینی ترخان
 بهادر بسوزن تائید و رشته، تابید مطرز ساخته و فراش تقدیر چراغ عاطفت و عنایت بلکه مشعل
 موهبت بی عنایت در حریم مجلس بخت ارجمندش از شمع شبستان تکریم و تشریف افروخت -
 شنوی:

کهن خاندانی که در بسته بود ز نو دولتی ناگش در کشود

1. *Ibid.*, 54: 5.

Eng. Tr. "A wisdom far reaching: - but (the preaching of) Warners profits them not".

2. The verse appears metrically defective.

3. *Al-Qur'an*, 11: 107.

Eng. Tr. "... of what He planneth".

چه خوش میوه‌ئی داد دیرین درخت
 چه خوش سایه گرد فرخ همای
 شبی را که روشن بنور(ش) بدید
 و الحق آنچه بیان واقع است و از شائبه [1428] تکلف استعارات سخنوران بغایت دور و
 از عبارات منشیان بر مبالغت مهور - بیت:

ز برج شرف سرزد آن آفتاب
 همائی شد از اوج عزت پدید
 بلکه:

تن مملکت را سرآمد پدید
 بنا بر مقدمات مذکوره حضرت نواب کامیاب - بیت:

بران شد که کین آشکارا کند
 و اظهار این معنی بامراء ارغون و ترخان و یکه جوانان و باقی عساکر نصرت نشان فرموده
 گفت، شنوی:

که تاکی درین عالم بی مدار
 شهبان را بود عشرت روزگار
 ز اندیشه داوری روز و شب
 بصوت معنی بدارم نیاز
 کله خود آهن پی کاروزار
 نه بیند کسی بخت فیروز را
 بیائید تا از سپاه گران
 چون زلف بتان قتنه را سرکنیم
 بطبل و علم راه میدان زنیم
 نشستن توان فارغ از روزگار
 که آید عروس جهان در کنار
 بباشد مرا آرزوی طرب
 نفیرم بود نغمه دلنواز
 بفرقم به از افسر در نگار
 که فردا کند کار امروز را
 بگنیم عالم کران تا کران
 بکشیم و کشتی مسخر کنیم
 چرا پیش ازین طبل پهنان زنیم

القصہ نواب مرزا شاہ حسن - شنوی :

بر آتم کہ ترک مدارا کنیم
بود بعد از نیم سر داروگیر
منم شمع و از من جهان روشن است
بر آتم کہ کشور ستانی کنیم
بمن گر کند بخت و دولت قران
ورم ملک (و) دولت نیفتد بدست
در جواب [1429] کلام سعادت انجام آنحضرت عالی منقبت، شنوی :

بر آمد فروش صدا از کروه
تو آن سایه بر زمین از خدای
تو دریای جودی و کوه و شکوه
چه فرقی کہ آن خاک پای تو نیست
اشارت ز تو کین گذاری ز ما
عدوی تو کوه ار بود در ستیز
بچشمی کہ ار پندت آفتاب
زند همتت خصم را بر زمین
براه تو داریم از سر قدم
ہمہ رو براہ ریاضت کنیم
شہا از تو رایت برافراختن
پس آنکہ بیعت لب آراستند

وامراء ارغون و ترخان بدل جان خواہان دولت با استداقتش گشتہ بیعت را بکلام مجید و

1. گران in the Ms.

2. نیارم in the Ms.

فرقان حمید مضبوط ساخته بسوگند مغالطہ استحکام تمام دادہ برآن پنج¹ کہ بدوستان و دو لٹخواہان
آنحضرت دوست و با مخالفان دولت قاہرہ مخالف باشند و ہمکنان زانوزدہ حلقہ طاعت وی در
گوش و غاشیہ انتقالش بردوش دل گرفتند۔ و چنان مسامح الیہ از اصنعاء سخنان صدق آمیز ایشان
کہ حکم لالی متلائی داشت مملو تر از خزان درہ [درہا] گشت بلفظ دربار گہر نثار تلافی فرمودہ گوش و
گردن امانشان را از یواقیت مرحمت تویح فرمود۔

---

1. پنج in the Ms.

[f.430] رایت نصرت افراختن حضرت نواب میرزا محمد

عسیمی ترخان از قلعه نصرت آباد و اظہار مخالفت و منازعت

نمودن بحضرت نواب مرزا شاہ حسن فردوس مکانی و قتل

نمودن بعضی از غلامان و سندیان

چون از بیعت کردن امراء صدق آئین و عساکر نصرت قرین چند روز گذشت و آفتاب اوج دولت
والا نہمت حضرت نواب گردون جناب مرزا محمد عسیمی ترخان از افسر کیوان گذشتہ بر ساکنان بلده
فاخرہ تہ نور افشان بود و آن بلده از فرد دولت نصرت قران سلیمان مکان قرینہ دارالرحمان - شنوی:

ببین نشاۃ اقبال خسرو شد این شہر کہن چون جنت نو
رخ ملک از نسیم بخت فروز چو گل شد ز اعتدال عدل نوروز
و گوش ہوش آنحضرت از صفیر ہزار داستان گلشن تقدیر بہ ہزار زبان نوای زمزہ طرب
افزای عشرت افزای حافظ شیراز، کہ بیت:
ترا ز کنگرہ عرش می زند صفیر نشین تو نہ این کج محنت آبادست¹
می شنود و سروش عالم غیب و ہاتف ممکن لاریب ندای ظلم زدای یا ایہا المدثرہ قم²
فاندرہ و ربک فکبرہ بمسامع علیہ سعی و اجہتاد آنحضرت می رسانید - و چون وقت آن رسیدہ بود
کہ گل این باغ دولت از خلوت غنچہ صبر رخ نماید و خورشید این حشمت از مطلع صبح ثانی چہرہ

1. There seems to be confusion in the author's mind. These are two separate lines of two verses. The verses are:

کہ: " ای بلند نظر شہباز صدرہ نشین نشین تو این کج محنت باد نست

ترا ز کنگرہ عرش می زند صفیر ندانمت کہ درین دایگہ چہ افتادست! "

See *Divān-i-Hāfiz* ed. Anjwi, 2nd ed., 13445, p.19.

2. *Al-Qur'ān*, 74: 1-2.

Eng. Tr. "O thou wrapped up (in a mantle)! Arise and deliver the warning!"

کشايد تباشير الا ان¹ موعدهم الصبح الیس الصبح بقریب² را بعالمیان نماید - شنوی :

قضائی کہ کرد لیزد لا ینام کند خواب در چشم طالب حرام
کشد بر دلی نیتی را رقم و زان دل برد صبر و آرام ہم
نگرود شتابنده زان شغل دور بدانسان کہ خورشید از فیض نور
چو آید ز ہامون بکوسار سیل سوی دیگرش کی توان داد میل
چو بالا رود دعوت مستجاب بصد پرده مانع نیاید سحاب
چو ہمت [1431] بلند است و نیت درست قدم کی شود در رہ سعی سست
عسا کر نصرت مآثر ہمہ چون بشارت غیبی و مژدہ لارہبی در ملازمت آنحضرت منظور نظر
عواطف خسروانہ کشند و حضرت نواب لشکر آرای کامیاب کہ صاحب دولتش را شام زوال مبادہ
نشاط عشرتش را شمار انتقال مرصاد چون سپاہ جہار صبح خنجرگذار لشکر کواکب را پای در آورد و شمشیر
یمانی سفیدہ دم نہ تیغ بلارک رقم سریر سودای شب از بدن روز جدا کرد - شنوی :
دم صبح کین قہر مانی سپہ ہمہ کینہ گردید و بگذاشت مہر
برآمد برین فرس³ تیزگام بر آورد رخنندہ تیغ از نیام
و ارتفاعش بمثابہ رسید، کہ، شنوی :

بگردون برآمد بلند آفتاب بر آورد شمشیر نور از غراب
ہاتف غیبی ندای غمزدای فرخ فزای
بارک اللہ تعالی فی سبتکم و خمیسکم⁴ داد لاجرم روز شنبہ پنجم شہر محرم الحرام در سال
نہ صد و شصت و دو [962 H] از ہجرت کہ نود محاسبان ترکی زبانان بہ توشقان پیل موسوم بود
و دران ایام خسرو و انجم در برج قوس منزل داشت در خانہ کمان آمدہ در سلک ملازمان عسا کر
گردون مکان لوای اطاعت افراختہ بود، بیت :

1. عن in the Ms.

2. Al-Qur'an, 11: 81.

Eng. Tr. "Morning is their time appointed: Is not the morning nigh"?

3. The line appears metrically defective.

4. It remains unverified from the Concordance and the *Shah Sittah*.

5. Another reading could be زمانان

کمانت بدست سپهر مقوس کندت بدوش ہزبر محارب

از ملہم غیب در خاطر انورش خطور کرد، کہ بیت :

فرصت آن نیست کہ شہینی بجای خیز و بدولت بہ رکاب آزمای

ہر آئینیہ رایت نصرت پناہ کہ زینت افزای مہجہ مہر و ماہ است و قلعہ نصرت آباد کہ از

زوال نصرت ایمن باد تسلط تحلف افراختہ، شنوی :

بآہنگ کین ارد شیر دلیر بجنبیدہ از جا چو غرنده شیر

مشرف شد از پای بوشش رکاب زرج دو [1432] پیکر نمود آفتاب

زہر قصر آراست آن سرفراز پر و بال مرغ ظفر کرد باز

با جماعتی از عساکر گردون مآثر کہ ہریک خود را تہمتنی و ہر کدام خویش را روئین تنی می

دانستند - بیت :

ز جستی ہمہ جستہ بر بست کور بہ پیکان ہمہ دوختہ چشم مور

شرار سم رخشان در شتاب زده شعلہ در خرمن آفتاب¹

چون باز تیز پرواز کہ مہبت تہور بقصد تزرو کشاید بالا چہنیں عنقا شکار کہ جانب صید طیران

نماید ہمائی ہمت عالی نہمت صاحب قران ترخانی بال جدوجہد گسترده از قلعہ بدر آمد، و تا باغ

حضرت نواب کہ اگر باغ نصرت آبادش گویند رواست و اگر جہان آرا و مرادش گویند بان

سزاست و در نواجی آنجا رفیق و صبح را بقتل رسانید و جماعت ناجس سندی کہ رفیق طریق ایشان

بودند بہمان نوع شربت مہمت کہ از تیغ آبدار عساکر نصرت شعار ترشح کردہ بود آنچه قسمت

ایشان بود نوشیدند - و بہمان روز بحکم سلطنت پناہی عربی گاہی و برادرش را بقتل رسانیدہ سوء

خامنیت بی باکی و بد کرداری ایشان را بر صحیفہ ادبار ایشان نگاشتند - (295) شنوی :

بد اندیش مردم بجز بد ندید بیفتاد و عاجز تر از خود ندید

شر انگیز مردم ہمہ شر شود چو کژدم کہ با خانہ کمتر بود²

1. The first line appears to be metrically defective.

2. The lines appear to be metrically defective.

و مردم این حدود از شرارت آن شریر بی تدبیر خلاصی یافت گویای مصرع حسن دہلوی¹
 شدند کہ "عروس با ناموس" ملک کہ سالہا بسیار و قرہنای بی شمار دل در عقد عہد آنحضرت بستہ
 بود بی گفت و گوی مشاط و قرار مہر در کنار مراد آمد - سنۃ اللہ الی قدخلت من قبل و لن تجد
 لسنۃ اللہ تبدیلاً² - ابیات: [433]

ستایش خداوند بخشندہ ئی کہ چندین کرم کرد بی شتی
 جہان (را) در آورد در حکم او کہ بکوی کس را نشد زحمتی
 و لیکن، بیت:

این ہنوز اول آثار جہاں افروزست باش تا خیمہ زند موسم نیسان و (بہار)

1. The line from the verse of Hasan Dihlwi was not given.

2. *Al-Qur'an*, 48: 23.

Eng. Tr. (Such has been) the practice (approved) of God already in the past:
 no change will thou find in the practice (approved) of God.

گفتار در خطبه خواندن حضرت نواب کامیاب باتباه بنام

فرخنده فرجام اعلیٰ حضرت محمد ہمایون بادشاہ

و در جمعہ یازدہم محرم سنہ ہند و شصت و دو [962 H] در دارالعدالتہ قلعہ نصرت آباد

کہ، شنوی :

مسجد جامع فیض الہ زمزمہ خطبہ او تا بمہ

بر سر نہ تخت گرفتہ شہی منبرش از خطبہ بیت اللہی

مسجد جامع ز درون چون بہشت حوض ز بیرون شدہ گوہر سرشت

خطبہ بنام نجستہ فرجام و القاب مستطاب اعلیٰ حضرت پادشاہ دین پناہ السلطان بن

السلطان و الخاقان ابن الخاقان بن الخاقان مظہر السلطان ظل اللہ محمد ہمایون پادشاہ غازی بلند

آواز گشت و (296) غلغلہ فرح و شادمانی از میان جان جہانیان از ذرہ سپہر مقصورہ در گذشت -

و چون حافظ کالی از خیل ملازمان آن آستان از امثال و اقران در حسن صورت و خوش آواز سمت

و رجحان امتیاز داشت و با تمام خطبہ توفیق یافت مبلغی از نقود سروی پاشیدند کہ بندگان حضرت

واہب الملک محفوظ و بہرہ مند گشتند و حافظ مذکور بہ خلعت فاخرہ تکمہ طلاء ملبس عنایت گردید -

و بہت ہمتیت و مبارکبادی آن شاہزہای عالمیان و نور دیدہ جہانیان و امراء کیوان قدر ذرہ

مکان و عساکر نصرت قران ہمگنان زانوزدہ بذرہ عرض رسانیدند، کہ، بیت :

شد ہمایون عہد تو [E 434] عہدی کہ شاہان جہان

لاف داد و دین ازین عہد ہمایون می زنند

و زبان بسپاس داری و شکرگزاری و دعای دوام دولت آن خاندان عظیم الشان کشاوند -

گفتار در بزم آراستن نواب کامیاب مرزا محمد عیسیٰ ترخان
 خلد ملکہ و بعنایت بی نہایت خویش سرفراز ساختن
 سرداران الوس ارغون و ترخان وغیرہ

چون دارالعدالتہ تہ رشک فردوس منلا و جنت اعلیٰ گشت عساکر شجاعت آثار کہ چون
 عاجزانہ بیمار در شب ظلمت روزگار در انتظار صحت و کامکاری رفیع مقداری می بودند صبح مرادان
 مطلع سعادت دمید، بیت:

لہ الحمد کہ آن نقش کہ خاطر میخواست آمد آخر ز پس پردہ تقدیر پدید¹
 و فرد بزرگ خلایق چون مفلسان از یافتن گنج و مال و طفلان از بشارت عید ہمایون فال
 شادیہائی نمودند حضرت صاحب قران ترخانی، شنوی:

فروزندہ بر می بہ از بوستان برآراست² شائستہ دوستان
 دران نازنین منزل دلکشا ستادند درکار دولت بپا
 بر اطراف آن باد کہ سروران چو پیراہن آسمان اختران
 بلند اختران سپہ را تمام در انجمن تازہ کرد احترام
 بدل داشت اندیشہای صواب ز دریا بیرون ریخت در خوشاب
 طوئی فرمود کہ اگر مجلس آرای خیال در فضای صحرائی امکان و احتمال اندیشہ چنان جنبی
 خواہد کہ ترتیب نماید فسحت عرصہ گمان را گنجائش آن نیست و اگر بزم ساز تصور بی ملال در
 وسعت بیداری فرض محال چنان برمی خواہد کہ بیار آید زینت بخش تفکر را قوۃ آرائش آن فی،
 شنوی:

بگستردند چندان لعنت و ناز [1435] کہ شد تاریک از اہنا دیدہ آز
 ز رغبت تا مذاق جان خبر داشت ہوای نفس کام خویش تر داشت

1. Jāmī, *Diwān-i-Kāmil*, I-341, p.303.

2. *Araste* in the Ms.

فضای اشتهای، رغبت انگیز به رغبت ز امتلا می کرد پرہیز
 و چندان از کرامات شامل و العامات کامل در حق خلائق تقدیم فرمود کہ در حد و حصر نیاید
 و امراء ذوالاحترام و عساکر نصرت انجام بسیار اسپان تازی بصرصر ہریکی و سرافرازی، بیت :
 ہمہ البرز شکل و بی ستون دار شدہ ہر بی ستون را ستون چار
 و مکر خنجر مرصع و خلعتہای زردوزی و زربفت العام تمام یافتند، بیت :
 بہر کہ یک نظر افکند لطف شامل شاہ چو آفتاب برآمد بر اوج عزت جاہ
 و در خور ہریک پرگنہ و اقطاعات مناسب لائق وعدہ فرمود و این نوع مجلس بہشت اثر
 مکرر چون بحسنات غیر مکرر سمت وقوع یافت - (297)

اشعار عالی ارزانی فرمودن حضرت نواب کامیاب صاحبقران ترخانی که ^{تنشخص} نشان واجب نمیلیند متصدیان امور دیوانی

چون در دیوان نحن قسنما¹ برو آنچه عنایت نرفع درجات من نشاء² مستور دو لکش بطغرای
جهان آرای و اتہ اللہ الملک³ موشگشته بود بعد از مجلس بزم فردوس مانند حکم لازال عالیانی و فاتر
الایام علی صفحات الاوراق فی بلاد الاسلام ارزانی فرمود که دیوانیان پایه سریر فلک مصیر بعرض
لشکر و تفحص افراد سپاه دین پرور قیام و اقتدام نمایند - دیوانیان اعلیٰ جناب امیر عزیز اللہ
مازندرانی و جناب مولانا نورالدین محمد خراسانی (298) که از پنجه احصای سپان لشکر ذرات را در
صحیفہ خورشید [1436] بمیزان کل بردی و محاسب وہم را در دفتر روزنامه تصحیح از حشر باز را دفتر
بی وقوف شمردی - بیت :

محاسبی کہ عطارو بموقف دعویٰ بفکر جذر اصم پیش او بگردد گوش
بمحاسبہ سپاہ ظفر پناہ صحیفہ تحقیق را بخامہ وقوف فرمودہ بعد از چند روز بمیامن جدوجہد
ملک افروز و سعی و اہتمام ضبط اندوز کیفیت روش جنود اقبال و وفور جاہ و جلال کہ در رکاب
نصرت اشمثال بودند بعرض حضرتی رسانیدند کہ ، بیت :
نیست بی پروانہ مستونی⁴ دیوان او فی المثل گر صد ورق باد از گلستان می برد
کہ تبیان مردم کاری و ہزبران کارزاری بعد توابع و نشیان قدیم الخدمتہ چہ مقدار جمع
شدند و آن حضرت مضمون این بیت را منظور نظر کمیثا اثر گردانیدند کہ ، بیت :

1. Al-Qur'ān, 43: 32.

Eng. Tr. "... it is We Who portion out..."

2. Ibid., 12: 76.

Eng. Tr. "... but over all endued with knowledge is One".

3. اتہ اللہ الملک in the Ms. Al-Qur'ān, 2: 25.

Eng. Tr. "And God gave him power".

4. مستونی in the Ms.

شکوفه وار بر افشان درم درین گلشن که نخل بذل دهد میوه و سعادت باز
شنوی :

بس آنکه در گنج زر باز کرد یلان را باحسان سرافراز کرد
ز همیان زر و سیم کرد آشکار چو از آستین سیم ساعد نگار
چو خورشید شد درفشان روز کین که باشد دراز بهر دور چنین
ترازو زر بخش آمد سپهر و زان هر دو پله شدش ماه و مهر
درم همچو ابر کرم می فشاند چو شاخ شکوفه درم می فشاند
و چند روز از زمانی که گنجور قدرت در خزان افق بکشودی و دست در افشان آفتاب جواهر
کواکب را از مخزن فلک بوزیر دامن کشیدی - بیت :

بامدادان که صبح سیم اندود از در گنج قفل زر بکشد
تا زمانی که سپاه سیاه زنگبار شب بر لشکر گرم روز روی [1437] دست استیلا یافتی و
افواج بی شمار بخوم برای عرض لشکر صف در صف میدان فلک ایستاده بودی و سماک را مسح نیزه
آتشین شهاب برومی انداختی و ماه بشب نویسی چشم اختران چشم بر همه نمی زدی بهریک از امراء
کیوان قدر و عساکر ظفر اثر زر بخش می کردند و آن مقدار انعام فرمود که محاسبان تخته خاک
مستوفیان دفتر خانه افلاک ز عهده حضرت و حساب آن بیرون نتوانند آمد - چنانچه بعضی از مردم
پایه و ادنی در جمیع عمر خویش چشم ایشان بآن مقدار زر نیفتاده بود که دران ایام در تملک آهنادر آمد و
بهریک فراخور حال و لائق احوالش بنوعی علوفه و مرسم [کذا] قرار دادند که در ایام فرخته فرجام
حضرت امیر بزرگ مخصوص بعنایت نبیون امیر ذوالنون بیگ ارغون و اولاد عظیم القدر و کبیر
الشان ایشان که در میان اهل عالم و فرزندان بنی آدم در سخاوت و کرم از اقران و امثال خود
شرف امتیاز داشتند، (299) ربع آن علوفه تعیین فرمودند بلکه نسبت بر بعضی عشر عشر این
سمت وقوع نیافته بود، بیت :

چو پر شد ز فیض زمین و زمان ز انجم درم ریخت بر آسمان
و بزرگان گفتند، که، شنوی :

پر از سیم و زر گر ترازوی مرد   که افزون کند زور بازوی مرد
 دلیران منعم پئی حفظ مال   عقاب جدل را کشایند بال
 بود مفلس از راه کین برکنار   که گرنیست زر سر بود برقرار
 و با عشایر و قبایل صحرائشینان مثل کرمتی و اقوام برج [بلوچ] [438] و صد [سوده] ؟
 مردم جوکیه و جت و گوله (300) و غیره که بمدد سپاه نصرت دستگاه آور و خدمات بقدر وسع و
 طاقت بجای آورده بودند بنقد سینه بسیار منظور نظر مکرمت اثر گردیدند و بهر کس هرچه عنایت
 فرموده از آن قدر و جوه اکثر بنزدیک خود طلب فرموده سرافراز ساختند و اسپ و اسلحه و آلات حرب
 و محاربه و مقاتله بهرچه صاحبش بها کردی بی مضائقه و مناقشه و مباحثه خرید و فروخت زر نقد
 تسلیم اومی شد - واللہ اعلم -

خبر یافتن حضرت نواب مرزا شاہ حسن جنت آشیانی از
مخالفت نمودن حضرت نواب میرزا محمد عیسیٰ ترخان و
متوجه شدن بلده تته با جمع لشکر ظفر قران

شہوی :

چو بگرفت دانای گردون¹ سپہر جهان را بہ تیغ جہان سوز مہر
بہ تخت افق شاہ انجم نشست و زان برسپاہ است آمد شکست
بعضی از متعلقان رفیق و صبح توفیق فرار یافتہ بیایہ سریر فلک مصیر حضرت فردوس
مکانی رسیدہ بذروہ عرض رسانیدند کہ حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان خلد ملکہ کوس مخالفت
کوفتہ بعضی غلامان را بقتل رسانیدہ و سائر عساکر گردون مکان از ارغون و ترخان کہ دران
آوان در تہ بودند حلقہ اطاعتش در گوش و غاشیہ امثال بردوش دل گرفتند و ابواب برو احسان و
انعام و اکرام بر روی سرداران ارغون و ترخان کشاد و پہچتی را بکلام ملک علام چو بناء السلام
استحکام دادند و سپاہ جہار کسینہ گزار و لشکر شجاعت و جلالت آثار فراہم کشیدہ و ہمکنان در مقام
مبارہ و مقاتلہ [1439] طیار و مہیا ایستادند حکم بقتل علی حسین ارغون کہ سابقا از سیوی فرار
نمودہ بقندہار رفتہ بود فرمود و عالی جاہ امارت پناہ امیر احمد ولی بیگ بن عالیجاہ حکومت پناہ
صاحب التحیرات و المیراث امیر نظام الدین فرخ بیگ ارغون را بند کرد و اموال گرفتہ بقلعہ
سیوستان می فرستد و کرد لشکر ظفر پیکر بہ حضر خندق حکم عالی ارزانی داشت و دوسہ نشان بعالیجاہ
امارت پناہ امیر شاہ محمد ایشک آقا (301) نوشتہ فرستاد کہ جواب نیافت و یگان یگان ارغونان از
اردوی ظفر قرانش فرار نمودہ آمدند - و ازین جانب بعد عالیجناب دولت ایاب مولانا کوچک
ارغون از حضرت نواب فرار نمودہ زرفت و کسی درین جانب بحضرت نواب از مصلح چیزی نمی
توانستی گفت - و عالیجناب شریعت مآب افادت ایاب شیخ عبدالوہاب طول اللہ عمرہ باشارات

1. گردان in the Ms.

حضرت نواب فردوس مکانی نوشته بودند باین فقیر کہ حضرت نواب گفت و گوی کن کہ آنکسانی را کہ بقتل رسانیده اید عربی گاہی خود گناہگار بود و کشتن آن غلامان سہل است ، مادہ کلفت را بر طرف باید کرد۔ این فقیر در عین مرض دامنه بود و بحال خود در مانده باشارت حضرت نواب نوشته شد کہ اگر لائق کسانی کہ در سلک ملازمان ایشان منسلک گشتند جای تعین می باید و ارغون و ترخان کہ در آن حدود بعضی در جس و قیداند اطلاق می فرمایند صلح را مانعی نمی ماند و [440] تا ایشان قصد خون مانی کردند ما این نوع خیالی نکردیم۔ (302) حضرت فردوسی مکانی ، بیت :

نامہ فرستاد بہر کشوری خواند ز ہر شہر ولایت سری
و کس بقلعہ بکر بطلب حضرت کیوان مقر ممالک مداری معدلت آثاری سلطان محمود خان
می فرستاد۔ و رعنا گنگہ سودہ را از عمر کوٹ طلب فرمود و از تمام ممالک محروسہ طلب لشکر می کند
و از اطراف و جوانب بنا بر امر عالی۔ بیت :

بدرگاہ باز آمد از ہر دیار بفتح و ظفر لشکر نامدار
و غیر عساکر نصرت شعار، بیت :

تیغ زنان ہمہ اقلیم ہند نیزہ گذاران نواجی سند
حتی کہ بعضی ازان طائفہ باغیہ مکار غدار کہ از روی عداوت و شقاوت بار خسارہ چون پر
زاغ و ہیئت مانند کلاغ چشم بہ متاع حیوۃ فرقہ ناجیہ مغل سرخ کردہ بودند ، و خون فاسد در
[دیدہ] ایشان بجوش آمدہ بود و موازی سہ چہار ہزار نفر مسلح مکمل چون ارادت لشکریان سلسلہ
شاہ اسماعیل الحسینی صفوی بی طلب در رکاب ظفر اتساب حضرت فردوس مکانی آمدہ بودند
(303) و حکم قدر خاصیت آن حضرت از ممکن جمیہ و غیرت نافذ شدہ کہ عا کر [عسا کر] ستارہ عدد
گردون مدو۔ بیت :

ہمہ عرض خفتان و جوشن کنند در و دشت را کوی آہن کنند
و در رکاب ظفر اثر متوجہ بلدہ تہہ کردند۔ شنوی :
روان سازم از سیل خون قتل بسی رود مانند سیحون و نیل
بشورش در آمد یکی حشرگاہ بجنبید ہای و بلرزید ماہ

و سپاہی روی بدین موضع ہنار و اژدھائی پدید آید کہ تا سپہر لشکر کش از ثواقب کواکب
حشر جمع می نماید چنان مجعی ندیده و تا خورشید جمشید [1441] و ش بعدد جیش ذرات خویش می نازد
و چنان مجعی تصور نکرد و چون :

سپاہی در جهانگیری چون (خیل) شیر جنگ آور ز بسیاری و انبوه فزون از عرصہ محشر
ہفتہ ہریکی زہر ہلاہل در سر پیکان کشیدہ ہریکی خون دامد از دم خنجر
ز باد حلہ یک سبک وزن جم و دارا ز برق خنجر ہریکی خجل نور مہ و اختر
و از حضرت نواب از سردہان¹ [؟] قلعہ نصرت آباد تا قریب ہفت دختران کہ موازی دو
میل باشد دیواری عریضی کشیدہ بارہا ساختہ بودند جہت دفعہ آمدن ضرب و زن و تفنگ² در عدو
بانڈک زمانی این مقدار ترتیب دادن از قیاس کاروبار اہل عالم بعید می نمود، و اتمام آن کار
نمایانی بود۔ (304) و ازین جانب ہزبران پیشہ شجاعت و سرداری و ہنگانی دریای جلادت و
دلاوری کہ ہریک در میدان مردی و مردانگی مضمار جستی و از فرزانی بارہا از یکدیگر قصب السبق
رہودہ بودند بقصد افروختن آتش قتال و جدال بر وجہ کمال اہتمام نمودہ مہیا ایستادہ بودند۔ و
حضرت نواب مرزا محمد عینی خلد ملکہ مصدوقہ آیت : کم من فنتہ قلیلتہ غلبت فنتہ کثیرہ باذن
اللہ³ بگوش صد و اخلاص از ہاتف توفیق می شنید۔ و در آئینیہ دولت روز افزون کہ بصیقل تائید
جلاظفر یافتہ بودند پدیدہ یقینی می دید کہ۔ شنوی :

اگر بحر گیتی شود پر ہنگ و گر کوه و صحرا شود پر پلنگ
کسی را کہ یاراست بخت بلند نیابد ازان یکر مو گزند

1. Another possible reading could be سردبان (i.e. outsiders of) from سروب meaning going out.

2. تنگ in the Ms.

3. Al-Qur'an, 2: 249.

Eng. Tr. "... How oft, by God's will, hath a small force vanquished a big one?"

محاربه نمودن حضرت نواب فردوس مکانی میرزا شاه حسن

در بحر و بر حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان خلد ملکہ

سلاطین با حشم و کین از دو جانب بہ تعبیه لشکر پرداختند و بہادران ہر دو لشکر و دلیران ہر دو صفدر مانند بحر اخضر جوش و فروش آمدہ صدای صلوات و غلغلہ تکبیر در گنبد کیوان و چرخ اشیر انداختند و کور کہ د کوس فرو گرفتہ - شنوی :

نوازنده کوس زد راه جنگ در آمد غریب درنگ درنگ
خم روی زد نعرہ بر پشت پیل در آورد جوشش بدریای نیل
گوش زمانہ را از فروش رہ سوزن گر ساختند - شنوی :

برآمد فروشین گریای¹ زمین و زمان اندر آمد ز جای
برآمد فروش سپاہ از دو روی جہان شد پر از مردم جنگجوی
یکی بست ترکش بچہد و شتاب بر آراست بال آن شکاری عقاب
یکی دیگر از آسمان ظفر فروزنده کرد آفتاب سپر
سوی دشمنان دید آن یک بہ بقہر بکف تیغ خونہیز و پر چشم زہر
گرفت آن دگر یک محاسن بمشت کہ امروز مائیم و خصم درست
قطاس ستوران زرنیہ زین ہمین کرد جاروب میدان کین
بسر بر زده چابکان یکہ پر درختان مرغان دران جلوہ گر
سپاہ اندر آمد ہمہ فوج فوج چو دریای جوشان کہ آید بموج

و حضرت نواب اشارت فرمودند کہ عساکر منصورہ از آب نمودہ دران جانب آب محاربه نمایند و مکر دران جانب در برابر یک دیگر - شنوی :

دو لشکر نگویم دو دریای خون بہ بسیاری از ریگ دریا فزون
بہ تدبیر خون ریختن تاختند ہم تیغ رایت بر افراختند

1. The line appears defective.

زمین شد غبار و برآمد باوج جهان گشت بحر و درآمد بموج
کله خود با گشته گلگون همه چو دلہای عشاق پر خون همه

[1443]

نه از قتل کس نیزبا منفعل چو بالابلندان بی رحمدل
تبر زین بخون یلان گشته غرق چو تاج فروسان جنگی بفرق
و مدت چند روز عساکر حضرت فردوس مکانی نیز با فعی اندام بردست رفته روی بدشمنان
آوردند و دو لشوہان حضرت نواب بہرام انتقام سہام خون آشام برزہ کمان ہنوادہ عزم رزم کردند و
گاہ ازین جانب سنان شہاب سان سپاہ موکب ہمایون نائرہ خون از شریان دلیران می کشاد -
بیت:

ز رخ چاکران موکب شاہ برآمد خون دل از چشم بدخواہ
و ازان طرف پیکان داستان مخالفان بر ہدف سینہ شجاعان آمدہ نقد جان بباد فنا می داد و
ہچنین چند روز از جانبین عساکر صادق دم ثابت قدم مبارز پیشہ ظفر اندیشہ کہ در ہنگامہا از روی
جرات کسی با ایشان ہمسای نمی توانست و در معارک کارزار رستم و اسفندیار ہمدستان ایشان
نتوانستی بود در غرابہا مستعد آراستہ نشستہ بعزم رزم در دریای حرب و ضرب می رانند، و از
جوش و غروش سپاہ، بیت:

در افگند دریا ابر و گرہ پوشید در آب ماہی زره
و گویای دریا سند، بیت:

مسطی ز آہن شدہ موج باروران ماہیان خنجر آبدار
و ہریک ازان کشتی با بریدہ کہ بی مدد قوادم و حوانی برد و رونده کہ بی دستگیری پای بہ
طریق پیکان در راہ تیز دور، شنوی:

گاہ روشن ہمراہ او رفتہ آب ابلہ در یاش شدہ از جناب [کذا]
عکس کہ بہنمود [1444] باب اندرون کشتی خصم است کہ بینی نگون
عجب کمافی کہ چون تیر پردبا [کذا] تیرش چون کمان دایم بجای خویش باشد - شنوی:

ہمچو کمان پرخم تیر از میان تیر سادوست و کمالش روان
 راہ تخواہد ہمدارا شدن راست چو نیزی بگذار شدن
 او برسد تیر فلک را باوج تیر بسیرش نرسد گاہ موج
 تیز دود گرچہ کہ بس اگلند بس فندش گرچہ کہ پیش اگلند
 پیشتر از مرغ برو در کشاد پیشتر از باد وزد و روز باد
 ہر طرفش رہ بشتابی دگر ہر قدمش سیریابی دگر

و چنان شد و تیزی رانند کہ باد تیز رو را بوقت سرعت بدو منزل باز بس گذاشتہ بمحاربہ
 یکدیگر می شافتند۔ و ہر گاہ اشارت عالی حضرت نواب نصرت دستگاہی می شد کہ حضرت آسمان
 رفعت بہرام صولت کیوان سکندر مشتری بخت فلک تخت خلاصہ دودمان جہان بانی نقاویہ
 خاندان صاحبقران ترخانی، ابیات:

شہای کہ زمانہ تابع رای ویست گردون فخل آن ہمت والای ویست
 بر اوج سپہر نور ماہ و خورشید از قبہ چتر عرش فرسای ویست
 نور دیدہ اہل دانش و بینش نور حدیقہ ریاض آفرینش الموید من تائید الملک المستعان
 مغیث السلطنۃ و الخلفۃ میرزا محمد صالح ترخان بہادر و اجری فی البحار المرادات فلکہ در دریا متوجہ
 محاربہ شود۔ چون کوکب سعد کہ در کشتی ہلال در آید یا ماہ نو کہ در لجہ سپہر از صندلی اوج رخ نماید
 در غراب خویش در آمدہ، کشتی شجاعت را بہ بشتی ملاح ان ینصرکم اللہ¹ در دریای شور انگیز
 [1445] پرستیز محاربہ درمی اگلند و چون شیرژیان بخود عزیزیت صف شکنی کند یا مانند پیل دمان
 کہ علی سبیل الانفرار قصد مرداگنی نماید بمحاربہ اشتغال می فرمود، و از صدای جان ربای رعد و
 ضرب زن و نفیر ندای او کصیب من السماء فیہ ظلمات و رعد و برق² در داد و فروش زبانہ

1. Al-Qur'an, 3: 160.

Eng. Tr. "If God helps you".

2. Al-Qur'an, 2: 19.

Eng. Tr. "Or (another similitude) is that of rain-laden cloud from the sky: in it are zones of darkness, thunder and lightning".

آتش رزم ساکنان فلک از مضمون یجعلون اصابعهم فی اذانهم من الصواعق حذر الموت¹
خبر داد و همیشه مضمون بیت مولانا دوست بی تعطیل بود که، شعر:

تفک چو خرطوم فیلان مست و صحر او کند ز خواب عدم چشم قنہ را بیدار
و پاکشاده دہان افعی ست مرد افکن کہ میکند کہ کین خصم را بمہرہ فکان²
و دمام از نائی روئین آتش قتال می افروخت، بیت:

ز بحران محیط پر تلاطم³ بلرزد آسمانہا پر (ز) انجم
و پیمان محاربه و مقاتلہ در میان بود تا وقت صلح -

1. *Ibid.*

Eng. Tr. "They press their fingers in their ears to keep out the stunning thunderclap, the while they are in terror of death".

2. The first line appears metrically defective.

3. تلاطم in the Ms.

ذکر صلح کردن حضرت نواب مرزا شاه حسن جنت آشنیانی
 حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان و وقتی نواب حضرت
 مرزا محمد صالح ترخان بہادر خلد ملکہا جہت و اتمام مصالحہ
 در میان ایشان

چون در کلام ربانی و فرقان سبحانی در فضیلت صلح و کسانی کہ باعث صلح می شوند مکرراً آیات
 بنیات واقع شد کما قال اللہ تعالیٰ: وان طائفتان من المؤمنین اقتتلوا فاصلحوا بینہما¹ و جاء دیگر
 فرمود انما المؤمنون اخوة فاصلحوا بین اخویکم² و چند آیت دیگر درین باب تزیل یافت - و
 در کلام سرور انبیاء محمد مصطفیٰ علیہ افضل الصلوٰۃ والسلام منقولست کہ اصلاح ذات البین
 شعبہ من شعبۃ النبوة³ و جای دیگر فرمود من اصلح بین [f.446] اثنین - استوجب ثواب
 الشہید⁴ - و ابیات آبدار نیز بسیار از اعزہ در سلک نظم اندراج دادند، چنانکہ بیت:
 منہی اقبال درین کہنہ دیر غلغلہ انداخت کہ اصلاح خیر
 بنا برین مقدمات حضرت مشائخ پورانی در میان سلاطین عظیم الشان و خواقین ذرہ مکان
 درآمد و غباری کہ در دل ایشان جای گیر شدہ بہ صیقل نصائح و مواعظ رفع می کردند (305) و
 بنا بر کلام سعادت انجام خیر الانام الولد الرشید تغتذی بامایہ الحمید عالیجناب افادت مآب
 سعادت ایاب بلجاء الفقرا و المساکین و ملائ العلماء و الصالحین اخوی مآبی شیخ الاسلامی شیخ
 عبدالوہاب پورانی در باب صلح و مصالحہ سعی تمام و اہتمام لاکلام بجای آورد بنا بر دو لخواہی ہر دو

1. Al-Qur'ān, 19: 9.

Eng. Tr. "If two parties among the Believers fall into a quarrel, make ye peace between them".

2. Ibid., 10.

Eng. Tr. "So make peace and reconciliation between your two (contending) brothers".

3. See Tirmidhī, bab, Qiyāmah; Bukhārī, bāb, Sulh.

4. See Bukhārī, bāb, fitan, sulh; Dā'ūd, bāb, adab.

طائفہ کہ در ولایت غربت ابنای جنس در عرصہ تلف می افتادند کہ گفتند - بیت :

ستیزہ بجای رساند سخن کہ ویران کند خانمان کهن
و حضرت فردوس مکانی مبالغہ تمام نمود و مضمون حدیث نبوی علیہ السلام را کہ
حدیث مامن متشاجرین بقاء احدهما صاحبہ بالصلح الاکان السابق الی جنتہ خاطر نشان
کرده - آنحضرت بسمع قبول اصفا نمود - و جناب امارت مآب میرزا قاسم بن محمد امین بن سلطان
ارغون بہ جهت صلح دران جانب آب آمدہ بود مصالحہ صورت نیافت - و دران جانب حضرت
سلطنت شعاری نصفت و شجاعت آثاری سلطان محمد [محمود] خان خلد ملکہ آمدہ گفت و گوی نمودند
مصالحہ دست نداد - و چون مبالغہ جناب شیخ عبدالوہاب را بسیار شنیدند درباب صلح کردن
حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان [447] شیخ را طلب فرمودن بتاریخ سہ شنبہ دوازدم شہر
ربیع الاول سنہ مذکورہ ازان طرف آب شیخ عبدالوہاب آمدہ گفت و گوی نمود - و بالآخرہ چنان
قرار یافت کہ بحضرت نواب ولایت جدا سازند و امراء ترخانی کہ دیگر مجوس بودند مثل عالیجاہ
ممالک پناہ جانی ترخان (306) و عالیجاہ امارت پناہ نور اللہ ترخان و جناب امارت مآب امیر احمد
خان مع اولاد و گولہ ترخان کہ مجوس بودند و بعضی ارغونیان کہ در بکر ماندند بفرستند، فاما شرط
صلح آن بود کہ اگر حضرت نواب خود نیانید بملاقات یکی از دوحہ سلطنت و شجرہ خلافتش یعنی از
فرزندگان کامکار عالی تبار بلند مقدار ایشان آمدہ ملاقات نموده باز گردد، و از جوانب ہمین نوع
قرار یافت، و حضرت نواب فرمود کہ بندگان امیر محمد باقی کہ از فرزندان دیگر بہ کبر سن متصف
بود و پیشتر از دیگران گرم و سرد روزگار دیدہ بہجت مصالحہ ذات البین متوجہ دریافت ملاقات
حضرت نواب مرزا شاہ حسن کرد، حضرت مشارالیه از رفتن ابا نمود، و ہرچند دران باب مبالغہ
سمت ظہور یافت درجہ قبول نیافت (307) - چون از ممر مشارالیه یاس و نومیدی تمام روی
داد، اعلیٰ حضرت نواب بحضرت سلطنت پناہ عدالت دستگاہ فارس بادیہ رضا طلبی و فرزند دوحہ
شجرہ خلافت و از جہت قدوۃ الملوک فی الآفاق وارث سریر السلطنت بالارث والاستحقاق المنتظر الی
نظر الشجعان [448] معزا السلطنت و الخلافت مرزا محمد صالح ترخان بہادر اشارت ارزانی فرمودہ

1. See Bukhārī, bāb Sulh; Muwaṭṭā, bāb, Husn al-Khulq.

بزبان در بار گهر نثار ایشان جاری گشت که ای فرزند از جمد سعادت مند برخوردار اتمام این امر حسن بلکه قضیه احسن وابسته باہتمام لاکلام تست، بسعی جمیل و اہتمام جزیل کوشش نمای، و چون شیخ ہمراہ است شک نیست کہ مکروہی روی خواہد نمود۔ و از جانبین ابنای جنس فارغ البال و مرفہ الحال گشت موجب نیک نامی دنیا و آخرت آن فرزند خواہد بود۔ و چون ذات عدیم المسأل حمیدہ خصال آن شاہزادہ عالمیان نور دیدہ جهانیان از ابتدای رضیع مہدالی العہد خواہان و جویان رضای آن حضرت بود و ہمگی ہمت بران مصروف و تمامی ہمت بران معطوف می داشت کہ از صراط مستقیم اطاعت داری و شاہراہ جادہ فرمانروائی آنحضرت در ہیچ محل انحراف نہ نماید و الی غایت کسی را حضرت ملقب القلوب موفق باین توفیق نگردانید (308)۔ ذالک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم¹ و چون در مجلس عالی و محفل متعالی قبول این امر مرغوب و مہم مطلوب فرمود حاضران مجلس جاہ و جلال جویندہ گان عز و اقبال بلکہ عموم لشکر گردون اثر تجاوز کہ از ابنای جنس بودند بلکہ از ولایت دور تر ستودند، از روی عقیدہ بی غش² و غل ہمہ یک زبان و یک دل دعای جان درازی و سرفرازی آنحضرت را دیباچہ دو لختواہی نمودند، کہ شنوی :

کہ بادا فدای تو صد جان [1449] و روح بقای تو چندان کہ صد عمر نوح
 ز تیغ تو بادا بر اعدا شکست سر دشمنان زیر پای تو ہست
 و چون شاہزادہ عالمیان باین صفت از سائر اخوان و اقران رحمان و امتیاز یافتہ بانظار
 عواطف سلطانی طوط گشت، و آن حضرت بزبان مہربانی و شفقت فرمودند کہ تو فرزند منی و ترا
 فرزند گفتم ام و بآدن نجسہ رای فرخ ہمای شہزادہ کیوان فرسای بسی اظہار بباشت و بہ حجت
 خوشحالی فرمودند۔ و چند عدد نقارہ لطف کردہ بنواختن نقارہ آن شہزادہ را بلند آواز ساختہ پرگنہ
 بتورہ، از اعظم پرگنجات ولایت سند است، بمشار الیہ لطف کردہ، بقیہ آن مال پرگنہ را داخل
 العام او ساخت، و خلعت فاخرہ لائق و سرو پای مناسب مع کمر شمشیر طلائی مرصع بجواہر و طاقیہ و

1. Al-Qur'an, 57: 21.

Eng. Tr. "That is the Grace of God which He bestows on whom He pleases: and God is the Lord of Grace abounding".

2. جنبش in the Ms.

دستار خاصه خود شفقت فرمودند، و بزبان سحر بیان آنحضرت گذشت که من ترا باین اسم مسی ساختم، و فی الواقع بموجب مضمون بصدق مشحون در باب الدول ملهومون¹ و الاسماء ینزیل من السماء² صدق این مقال بذات عدیم المثل آن شهزاده ستوده فعال بسی روشن و هویدا است، بلکه ابیات:

سی هرمن نیاید تا که اسما شود نازل به تزیل خدائی
 چراغ قننه سوز تیغ شاهی لوای کبریای میرزائی
 یمین حاتم اقلیم احسان نگین خاتم فرمانروائی
 کند گلهای باغ دولتش را دوم روح القدس باد صبائی
 مراد این بوده است (ای) قرۃ العین که همچو تو بهمد عهدآئی
 و گر نه آدم و حوا بعالم نمی کردند میل کدخدائی

و بی خوشامد [1450] و مداسنه انوار دولت و سعادت و فر سلطنت و ایالت. از ناصیه مبارک و جبین مبین آن شهزاده نیکو سیرت پاک اعتقاد مسلمان بنادر خشنده تراز خورشید انور است و بعدل پروری و داد گستری از جلالت مهر و سعادت مشتری بسیار مشهور تر - شنوی:

دلش مظهر نور شاهنشهاست دل روشنش چشمه اکمل³ است
 از و خواهد آراستن تخت و تاج و زو سلطنت یافت خواهد رواج
 از و باز یابد ممالک امان و زو باز گردد زمانه جوان
 و این داعی دولتش در یکی از مکاتبت نوشته فرساده بودم، که بیت:

آنکه فر پادشاهی (illegible) است. شهریار کشور خوبی محمد صالح است
 و باوجود صخر سن و ایام شباب و نهمیه اسباب از هر باب دائم الاوقات تقوی و صلاح و

1. The word ملهون in the Ms. is also incorrect. It may be read also as ملون but ملهون meaning inspired ones is better or it could be ملهون

2. تزیل من السماء in the Ms.

The Qur'anic verses with the word تزیل are not followed by the rest of the wording. It could a scribal error for تزیل

See al-Qur'an, 34: 2 cf. 57: 16, 24: 34, 30: 24.

3. اکمل in the Ms.

سلاح محاربه آنحضرت است بنفس نفیس در صبح و در رواح و درین سن مبارک ایشان از ابنای سلاطین و خواقین بلکه ارباب جاه و غیره جاه به این نوع دیده و شنیده نشد - امید آن و مراد چنانکه این اوصاف سنجیده و اخلاق حمیده چون دولت روز افزویش یوماً فیوماً در تضاعف و تزايد باشد و حال آنکه قبل ازان حضرت فردوس مکانی جنت آشیان از برادران سعادت یار و امراء شجاعت آثار کسی را نقاره نداده بودند و رخصت نیز نفرموده بودند الا حضرت سلطنت منقبت نصفت مرتبت سلطان محمودخان را که در سال هصد و شصت و یک [961 H] از بجزت حضرت سرور پیغمبران علیه الصلوة والسلام در ماه شعبان از سنه مذکور عالیجناب نقابت قباب زبده آله طه و لیلین قدوة اولاد سید المرسلین [1451] مخصوص بعواطف الملک الوی الجیب امیر سید علی نقیب که اباعن جد از اعظم نقباء مشهد رضویہ بود بولایت چاچکان آمده در قریہ فارہ و باردوی کیهان بوی حضرت فردوس مکانی طلق شد - چون نزدیک بانجا رسید از امراء کیوان قدر عرش مکان حضرت مملکت مداری امیر عمر بیگ و عالیجاه امارت پناه امیر شاه حسن بگذری [تکدری] و سید شاه مسعود صدر بعضی دیگر باستقبال رفته به منزل لائق فرود آوردند، و حضرت مخدومی نوشته فرستادند که الی غایت از سادات که باین ولایت آمدند هرگز بگلانی امیر سید علی نیامده بود - و جناب امیر سید علی چند نقاره، همراه آورده گفت که بعضی از سادات صلحا و نقبا و اتقیا آستان ملائک آشیان فلک نشان بنابر حدیث الرؤیا الصالحه جزو من سنته و اربعین بعضی جزو من النبوة در خواب دید که امام ثامن و مظهر مکارم و میامن مسمکن دیار قربت علم لدنی متوطن دیار غربت سید فرستی [؟] سرور غریبان شهادت طراز خسرو و شهیدان غریب نواز بدر ثاقب فلک اصطفاء و شمع طالع سپهر ارتضا امام الانس والجن ابوالحسن علی بن موسی الرضا علیه الرحمة من واهب الهدا، شنوی:

امام امم شاه قدسی مطاف	که هفتاد حج (کرد) ازان یک طواف
از و ہشتمی رفته با عز و ناز	و زو جنت ہشتمین سرفراز
بایوان جاهش بہر منظرہ	ملائک وطن کرده چون شہرہ

1. See Bukhārī, bab al-khulq, al-wahī; Muslim, bāb ṣalāt.

بصحرا نوردان قح عمیق چه ایوان قدرش چه بیت العقیق
مهندس¹ پی درگوش خشت فرش بصد ساله ره برده بالای عرش

فرمود که سلطان محمود خان از مخلصان آستان فلک [1452] نشان ماست نقاره ساخته باد
رسانید تا طنطنه کوشش درگوش عالم و عالمیان بلند آوازه گردد - در شهر رمضان یا شوال سنه
مذکوره حضرت فردوس مکانی را چون این خبر بگوش هوش رسید به تنعیت [کذا] آن امام ہمام بلند
مکانی نقاره را فرستاده، رخصت نقاره زدن فرمودند، و بواسطہ مقدمہ شریفش مہمات صلح بان
مشابہ رسید و بان مرتبہ انجامید کہ بر رخصت حضرت فردوس مکانی :

دریا ولی کہ در دل دریا چو بگذرد یاد نوال او شود از تاب نخلت آب
حضرت نواب مرزا عیسیٰ ترخان و نواب سلطان محمود خان بمدد ملاح توفیق سفینہ بی کینہ
دوستی و محبت و مودت را بہ بادبان سعی در میان دریا سیحون بلطف حضرت نبیون رانده بلنگر
سوگند بکلام فلک علام مربوط و مضبوط ساخته شہود عدول مسجل گردانید کہ حضرت شیخ عبدالوہاب
و مرزا قاسم ارغون نیز شاہد بودند و مرزا و خان راندند ہر دو در ذورق چو بادام در مغز و تخن را
قرار دادند، و این صورت موجب تسکین خاطر ساکنان بلاد سند شد - و ہر یک بمحل و مقصد
خویش معاودت فرمودند - القصہ چون شہزادہ عالمیان مشنون بلطف بی پایان معاودت فرمودہ
مژدہ امن و امان بمسامع عالمیان رسید نسیم بہجت و مسرت از ریاض نشاط و راحت بر صدور
آدمیان وزیدہ، ہمگنان مترنم این مقال حسن شدند کہ، بیت :

زہی بآدن بخت مرحبا کردہ ز شوق روی تو گل پیرہن قبا کردہ
و حضرت نواب گویای بیت دیگر شدند کہ، بیت :

چگویمت کہ چہ خوش آمدی مسیح صفت بیک نفس ہمہ درد مرا دوا کردہ
[1453] و صلح بمقدمش بنا دین اسلام استحکام تمام یافت، واللہ اعلم -

1. in the Ms. مہندش.

کیفیت خواب دیدن نواب جنت مکانی مرزا شاه حسن

غازی انار اللہ برہانہ

چو راقم این تاریخ باینجا رسید حکایتی صادق و روایتی مناسب این مقام کہ از شیخ احسان و اقوام مسموع این فقیر مستقام شدہ بود از لسان آن بلاغت شعار بی واسطہ ، اغیار قلم صادق رقم بتحریر سمت جریان یافت ، و آن حکایت چنانست در سال ہنصد و سی و ہفت [937 H] کہ موکب عالی شان آن ذرہ مکان در سیوستان بود و بطلب حضرت مخدومی عمی شیخ میرک و این فقیر کتابتی ارسال فرمودہ بودند ، بعد از چند ماہ مرض دامنه دامنگیر آن حضرت شدہ بود - فرمودند کہ درین ایام بنا بر حدیث نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ : الرؤیا الصالحہ جز من ستہ و اربعین جز و من النبوة¹ در خواب چنان دیدم کہ جمعی از مخالفان شجاعان شدند کہ بسیار ترتیب بود ہتھیہ اسباب جنگ ایشان از قول و جوانغار و برانغار و قراول و ہراول و آنچه در رسوم جنگ قاعدہ ہننگان دریای جلادت و سرداری است و من نیز در مقام محاربہ و مقابلہ و مقاتلہ در آمدہ ہتھیہ اسباب جنگ را ترتیب دادہ بودم² - و چون بجنگ اقدام نمودم و کما ینبغی اہتمام فرمود عنایت الہی و الطاف شاہنشاہی شامل حال مخالفان شدہ بیکبار لشکر من از نظر بہتمام غائب شدند چنانچہ ہریک از پیادہ و سوار نمودار نماندند و من فرد و حید و تن تہنا بر اسپ آکہ کہ مرکوب نست سوار ایستادہ متحیر بودم کہ ناگاہ شخصی کہ انوار صلاح و تقوی از جبین مسبین اولاتح و ہویدا پیدا شدہ جلوہ اسپ مرا گرفتہ از آن میدان [454] پروحشت بیرون بردہ - درین اثنا شخص دیگر رسید از وی پرسیدم کہ این عزیز چہ کس است کہ حضرت ابوالعباس خضر است علیہ السلام کہ ازین مقام ترا بیرون آورد ، و ہمان روز آن اسپ را بقلعہ بکر بطریق نظر بمجاوران آستان خواجہ مذکور (310) فرستاد ، و خواجہ جان دیوان ازان درویشان جہت رکوب خود ابتیاع نمود - و فرمودند کہ

1. Imām Aḥmad Ḥanbal, *Musnad*, II: 367 vide *Aḥādīth Musnad Imām Aḥmad Ḥanbal*, Beirut, 1985, vol. II, p. 368. cf. Bukhārī, II: 39, cf. *Mausu'ah Aṭraf al-Ḥadīth al-Nabawī Sharīf*, Beirut, 1985, vol. V, p. 155.

2. بودہ in the Ms.

چون بیدار شدم تعبیر این خواب دو نوع بخاطر خطور کرد، یکی آنکه ممکن باشد که آن لشکر امراض متعدد متوالی باشد در غایت صعوبت و قوت که روی بتو آورد، دویم آنکه صورتی دست دهد و یله روی نماید که تو فرد و تنها خلاص شوی، چون از میدان بیرون بردن حضرت خواجه مشعر بعمر دراز است، و باقی عساکر منصوره و غیره نابود مطلق شوند چنانچه درین دیار از ایشان نماند - همدران شب از روی عجز و نیاز، شنوی :

چنین سود بر سجدہ گاہ نیاز مدد خواست از داور کارساز
 دم کم زدی شاه فرخندہ رای کہ صدرہ بجستی مدد از خدای
 و ہر گاہ مشکلی روی داد یا دفع خصمان کردی یا بحار بہ رفتی بی ختم سورۃ النعام و دعاہای
 ماثورہ نمی بود - القصہ گفت کہ ہر دو دست بدر گاہ حضرت بی نیاز برداشتہ گفتیم، شنوی :
 خداوند نبیون خدائی تراست براقلیم جان بادشاہی تراست
 تعالی اللہ ای از تو بود ہمہ وجود تو اصل وجود ہمہ
 مبرا ازین و ازان دامت ندانم کہ چہ تا چنان دامت
 بلطف و کرم خود این جماعتی کہ از وطن مالوف و مسکن مانوس خود جلا اختیار کردہ باد یہ
 پیمای صحرائی غربت گشت سردر دنبال این شکستہ حال بی مقدار کم اعتبار ہنارند و ہمکنان
 صاحب اہل و عیال [455] اطفال اند و در ولایت بیگانہ غیر ابنای جنس ساکن گشتہ اند در
 حفظ و حمایت خود نگاہداری و این ضعیف کہ بندہ شرمندہ تست معترفم بتقصیر خویش و اقرار
 دام بی گناہ بیش از بیش - شنوی :

الہی (?) عمگسار ہمہ	خدا و خداوند گار ہمہ
گہنگارم (و) معترف پر گناہ	دل از کردہ عمگین زبان عذر خواہ
نسی ز رحمت سوی ما رساں	کس ما توتی ای کس بیکساں
غبار گناہم جهان تیرہ کرد	نشان آب عفوی بزود شیرہ کرد
چو آتش فسد خرمن تیرہ بخت	بدریای غفرانم انداز رخت

1. مجبروم in the Ms.

و امیدواری برحمت عام تو دارم کہ بر ساق عرش نوشته است کہ : ان رحمتی سبقت علی
غضبى شنیده ام، کہ شنوی :

بریں طارم زر اندودست¹ غلطی کہ عاقبت کار جملہ محمود است
و ہر چہ کنی بذات من کن و درین ایام مقاتلہ و محاربہ امیر سید علی رومی بعرض ایشان کہ
رسانیدہ کہ سلاطین قیصرہ روم را دستور چنانست کہ چند نفر را مامور می سازند کہ کلام ملک علام
را بعدد معین ختم نمایند و بہر نیت و مدعا کہ می خوانند - البتہ تیر دعا بہدف اجابت و نشانیہ
استجابت مقرون می گردد، اگر بہلاک مخالفان حکم شود بخوانیم و اگر بہ نیت صلح باید خوانند ہم
اشارت فرمایند - در جواب فرمودند کہ قتل آن فرقہ خود اصلا و قطعاً مرضی خاطر اشرف ما نیست
کہ اگر بہ نیت صلح و مصالحہ خوانید مطلوب آن ہستم -

---

1. The line appears metrically defective.

ذکر خلاصہ شدن عالیجاہ امارت پناہ امیر احمد ولی بیگ ارغون از بند سیوستان بحکم حضرت نواب مرزا شاہ حسن جنت آشیانی

حاصل کلام آنکہ از جانبین صلح میان مرزایان باستحکام ہرچہ تمامی روی نمود [1456] و حضرت فردوس مکانی از حد مقررہ متجاوز نفرمود بہ مضمون این بیت عمل نمود۔ بیت :

ز ما تا نہ گردد جدا جان ما نیامد نخل عہد پیمان ما
و بدولت و سعادت از نواجی تہ معاودت فرمود و حضرت نواب مرزا محمد عینی ترخان از حد وی کہ قرار یافتہ بود تا حضرت فردوس مکانی در حیات بودند تجاوز نفرمود و بان عہد ثابت قدم و راسخ دم بود۔ الحمد للہ و المننہ کہ حضرت خالق بی علت جہلت حمیدہ آن حضرت را بحالہ صدق و راستی آراستہ و عین الیقین او ساخت، کہ بیت :

راستی آور کہ شوی رستگار راستی از تو ظفر از کردگار
و بعد از آنکہ معاودت فرمودند حضرت فردوس مکانی عالیجاہ امارت پناہ امیر احمد ولی بیگ بن امیر نظام الدین فرخ ارغون را از بند سیوستان خلاص ساختہ کمر خنجر طلا باو دادند و کذا لک بہ ولد وی جلال الدین میرم بیگ عنایت فرمود وعدہ لطف و احسان نمودند و بجناب امیر شاہ حسین نگذری [تکذری] را داروغنی نصرپور دادند، و بجناب سیادت مآب امیر ابوالکارم موضع کرلی بدستور عالی جناب افادت مآب اعلم العلماء مولانا مصلح الدین لاری بطریق سیورغال عنایت فرمودند و چون درکندن خندق و تردد بسیار کہ اہل [کذا] بیگ نمودہ بود وعدہ لطف و مرحمت فرمودند۔

ذکر زیادہ شدن مرض حضرت مرزا شاہ حسن جنت آشنیانی و فرستادن حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان عالی جناب امارت مآب شیخ عبدالوہاب را بدیدن ایشان

چون خبر متواتر بہ عساکر گردون مآثر حضرت نواب کامیاب رسید کہ مرض حضرت فردوس مکانی در غایت شدت و صعوبت گشتہ چنانچہ آثار رحلت از وی سمت ظہور [1457] یافتہ عالیجناب افادت مآب فواضل دستگاہ شہاب الدین شیخ عبدالوہاب را ارسال فرمودند۔ و در صحبت مشار الیہ عہد نامہ بہ مہر اشرف اعلیٰ فرزندان کیوان و امراء گردون ارتقا مشتمل برین مضمون کہ ہر کس از امراء و دیوانیان و باقی عساکر منصورہ و غلامان و غیرہ کہ بعد از رحلت فرمودند حضرت فردوس مکانی متوجہ پایہ سریر فلک مصیر اقبال وار رو بدرگاہ عالم پناہ آورد کسی تعرض و تشویش باو نرساند کہ بعد از وفات آنحضرت عساکر منصورہ و آن عہد نامہ را دیدہ متوجہ شدہ عالی و جناب متعالی گشتند و مضمون آیت کلام ربانی کہ: اذا جاء نصر اللہ والفتح و رایت الناس یدخلون فی دین اللہ افواجا فسبح¹ فوج فوج یگان یگان آمدہ در سلک ملازمان خاصہ و فرزندان ذرورہ مکان ایشان منسلک گشتند۔

1. Al-Qur'an, 110: 1-3.

Eng. Tr. "When comes the Help of God, and Victory, and thou dost see the people enter God's religion in crowds celebrate..."

ذکر رفتن عالیجناب امارت مآب نظام الدین امیر شاہ حسین نکودری بقلعہ سیوستان و متحصن شدن وی با بعضی محبان و

مخلصان

عالی جناب امارت مآب امیر شاہ حسین بن امیر حسین نکودری (نکدوری)¹ کہ از سلسلہ حضرت پادشاہ مغفرت پناہ کامران پادشاہ از بلدہ لاہور فرار نموده بجانب بلدہ تہ آدہ بود و حضرت فردوس مکانی پرگنہ کاتیار بہتام و بعضی قریات متفرقہ برسم سیورغال باو ارزانی فرمودہ بودند وابستہ [؟] مجالس خاص و محافل اختصاص آنحضرت بود چون اثر رحلت در جہین مبین آنحضرت مشاہدہ نمود در روزی کہ شبش حضرت فردوس مکانی راہ سفر ارجعی الی ربک و راضیتہ المرضیہ² پیش گرفت و نفس او بآرامگاہ فادخلی فی عبادی³ [f.458] و ادخلی جنتی استوار جستہ حیات عاریتی را بحضرت مالک الملک سپردہ امیر شاہ حسین نکودری بعضی از دوستان و مصاحبان خود را کہ بوی طریق دوستی داشتند مثل جناب سیادت مآب سید شاہ مصعود [مصعود] صدور امارت مآب امیر حمید ساربان و غیرہ (311) را بران داشت کہ ہمراہی او بعضی کہ از اسپان خاصہ حضرت فردوس مکانی و خدمتگاران نزدیک او را راندہ متوجہ قلعہ سیوستان می شوند و باعث رفتن آن بود کہ جناب امارت مآب میر مستی ساربان کہ نسبت قرابتی و دامادی بعالیجناب امارت مآب مرحوم امیر نظام الدین محمود ساربان ثابت داشت و چون میر محمود زمام ناقہ زندگانی بقائد آنجہانی سپرد، بیت :

1. نکودری in the Ms. The spelling differs from Nikidri in *Babur nama* (pp.196-97; 200-3). To Elliot's *Takdari* (vol.IV, p.300) and *Ma'sūmī's Takduri* (p.190). See also Dr. Siddiqui, *op. cit.*, p.71.

2. *Al-Qur'ān*, 89: 28.

Eng. Tr. "Come back thou to thy Lord, well pleased (thyself) and well-pleasing unto Him!"

3. *Ibid.*, 29: 30.

Eng. Tr. "Enter thou, them among my Devotees! Yea enter thou my Heaven".

ناقہ اش گرچہ آرزو ز افسر داشت بختی مرگش از میان برداشت
 بعد از فوت وی رتبہ میر مستی را زیادہ ساختہ بشرکت جناب تہجیۃ الامراء امیر حمید بن
 محمود ساربان بہ داروئگی سیوستان تعیین فرمودند - و چون منازعت میان ایشان بسیار شد و
 حضرت نواب مرزا محمد عسیٰ ترخان ملتفت بحال [امیر] مستی بودند و برہمگنان واضح بود کہ در
 ولایت و پرگنہ دادن حضرت فردوس مکانی کبر سن را ملاحظہ می کردند بواسطہ سہولت رعایا و عموم
 برایا [کذا] و نیز سخن حضرت نواب را تاثیر تمام لازم ذاتی بود بحضرت فردوس مکانی گفتند کہ میان
 ہر دووی ایشان نزاع و کلفت بسیار است اگر زمام ناقہ اختیار یکی را ازان بلدہ فرمایند کہ بجانب
 دیگر مائل سازد خوبست، حضرت فردوس مکانی بطریق استقلال داروئگی سیوستان را بہ میر مستی
 عنایت کردند و امیر مذکور بنا بر [459] مصلحتہای ملکی "میان عاشق و معشوق رمزیت" کسی
 داند کہ اشتری چراند کس بطلب مرزا شاہ حسن نگذری [نکودری] فرستادہ بود - و چون جناب
 مشارالیه بہ سیوستان رسیدہ او را در قلعہ در آورده باستقلال ہرچہ تمام تر نشانیدند و میر مستی
 وغیرہ بطریق تورہ چنگیزی زانوزدہ حلقہ اطاعتش در گوش و غاشیہ امتالش بردوش دل برگرفتند و
 لشاہنا بہ مہر خود برعایا فرستاد کہ بہ بروات حضرت نواب کامیاب خبر ندمند کہ مجری نخواہد بود -
 شنوی :

نہ ہر کس کہ شد مدعی تخت یافت نہ ہر قامتی خلعتی بخت یافت
 تو سقف این غرفہ لاجورد برد جامہ خیاط بر قد مرد
 و چون حضرت سلطنت منقبت سلطان محمود خان در محل بکر طلب سیوستان نمودہ ندادند
 بزور و زجر گرفتن خود بغایت متعذر بود زیرا کہ قلعہ کہ در استحکام مشابہ بحصار رفیع مقدار آسمان
 بود در بلندی مماثل کنگرہ ایوان کیوان، شنوی :

حصار حصین تودہ برساز و برگ سپاہی ہنادرہ دران دل بمرگ
 فلک بر بلندی بامش گواہ درش بستہ بر ماہ و خورشید راہ
 سرافراختہ بر سپہر برین فرو بردہ پارہ بہفتم زمین

1. The full verse is reputed to be:

میان عاشق و معشوق رمزیت کرانا کاتبنا را بیچ خبر نیست

سلطان محمود خان از انجا متوجه خطہ بکر شد۔ و چون حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان
 محدود آن قلعہ می رسند جناب امیر مستی کس فرستاده طلب موکب عالی ایشان می کنند و ہمکنان
 خواہی تنخواہی بعضی از روی دولت خواہی متوجه عقبہ بوسی درگاہ عالم پناہ می شوند، و حضرت
 نواب اصلاً و قطعاً گناہ امیر شاہ حسین را بروی نمی آرند و رخصت رفتن گجرات ارزانی فرمودند کہ
 باجمال و انتقال [1460] خود متوجه آن صوب باصواب شود۔ و سیوستان را با امیر محمد باقی
 عنایت کردہ مستی ساربان را بطریق سابق بہ داروئگی سیوستان تعیین فرمودہ بدولت و اقبال
 معاودت بجانب بلدہ فاخرہ تہ فرمودند۔ و مسند سلطنت تہ بذات بابرکات ایشان مزین گشت
 و پرگنہ جون و سماواتی را بحضرت شاہزادہ عالمیان و نور دیدہ جہانیان مرزا محمد صالح ترخان مسلم
 داشتند۔

ذکر وفات حضرت کیوان مداری جنت آشنیانی مرزا شاه حسن

بن شاه شجاع ارغون انار اللہ تعالیٰ برہانہ

شنوی :

شہ جنت مکان مستغرق نور سلیمان زمان خاقان مغفور
بپاکی افتخار نسل آدم بشاہی اختیار اہل عالم
فزون از حد مصاف آراست لشکر نشد ہرگز کسی بر وی مظفر
نگاہ کین چو کار دشمنان ساخت بکار دوستداران نیز پرداخت
گہی ایوان گیتی زانوی داد نشست آنگاہ و داد خسروی داد
و مرض فاتح کہ بہ سلطان بدن وی مستولی شدہ بود ہر روز از روز دیگر در از زیاد بود و
طبیعتش از ان استیلا در فریاد علی الخصوص بعد از صلح کردن کہ از بلدہ تہ متوجہ بالا ولایت می شد
شنوی :

بہر منزل کہ چون مہ کرد جولان چو ماہ چار دہ دریافت نقصان
تتش از ضعف شد همچون خیالی بانڈک روز شد بدرش ہلالی
دل از وی یکسر موکم نمی خواست ولی ہر روز او چون موی می کاست
بیک ناگاہ^۱ چو سرو از پا در افتاد ز بیماری بروی بستر افتاد
برید امید خواہی و نہ خواہی ز تاج و تخت ملک پادشاہی
کشیدی ہر زمان از سینہ آہی بہر سو کردی از حسرت نگاہی
[1461] در روز دو شنبہ دوازدم شہر ربیع الثانی در سال نہ صد و شصت دو [962 H] از
ہجرت برونق حدیث آخر کلامہ لا الہ الا اللہ دخل الجنة زبان ترجمان ترجمہ چنان ساختہ کلمہ
توحید را ادا فرمود و روح شریفش بدای یایتہا النفس المطمنہ - ارجعی الی ربک راضیتہ

1. ناگہ in the Ms.

2. See Bukhārī, Bāb, Īmān, Tawhīd.

مرضیه^۱ را در قریہ علی پوترہ اجابت نمود - (312) و دران آوان حضرت عصمت مآب عفت ایاب بلقیس زمان خدیجہ دوران نتیجہ الحکام عالی شان و سلاطین ذرہ مکان حاجی بیگم اید اللہ تعالیٰ ظلال جلالہا و عفتہا الی یوم الدین سرور بالین آن قدوة السلاطین بود و حضرت سلطنت شعاری معدلت آثاری کیوان اقتداری حقیقت دثاری المستعین من الملک المستعان ابوالفتح سلطان محمود خان و عالی جناب افادت ایاب شیخ عبدالوہاب نیز بودند و ہمکنان مترنم این مقال اندوہ مال کہ ، شنوی :

ای فلک از باغ دوران بازار مع فلک [۱] تازہ سروی را بسان سایہ انگندی یماک [کذا] آتشین نعلی فرو بردی مکاف درد غم و ز دل خلقتی بر آورده فغان سوزناک وہ کہ از جور تو گزار جهان را وا گذاشت پاک دامانی کہ گل آن پاکی دامن نداشت دامن افلاک شد پر ز خون شام فراق^۲ بسکہ رفت از دیدہا در ماتم او خون ناب آہ ازان بالا کہ سرو از (او) خرام آموختی حیف ازان عارض کہ گل را بودی ازوی رنگ و تاب آتشی کافروخت درد وی زمین از ماتمش شد ملک از دود آن برنابہ گردون کباب القصہ در ہمان موضع تجہیز و تکفین آن ستودہ آفاق چنانچہ باید و شاید مرتب ساخته غسل داد - شنوی :

گرمی تشش پاک شستہ بہ آب [1462] معطر بکافور (و) مشک و گلاب بران جسمی کہ در جان داشت منزل کفن بر دوختند از پرده دل کتان از بہر تکفینش کشادند سمن خلعت از گلبرگ دادند^۳ و نماز گزاروہ در کشتی لہارہ ہنادرہ کہ مشتمل بر دو خانہ است ، و در تکلف آن سعی بلیغ بجا آورده بودند مقام ساخته بادبان سعی و اہتمام برپای کردہ از قریہ علی پوترہ متوجہ تہ شدند - و

1. Al-Qurān, 89: 27-28.

Eng. Tr. (To the righteous soul will be said)

"O (thou) soul, in (complete) rest and satisfaction".

Come back thou to thy Lord, well pleased (thyself), and well-pleasing unto Him!

2. The verse appears to be defective.

3. The line appears metrically defective.

چون بہ بلده مذکورہ رسیدند در حویلی کہ مہد عالیہ ولی النعمی مذکور می بودند بطریق امانت مدفون ساختند (313) و رسیدن جنازہ آنحضرت حراقت مصیبت را تازہ و بی اندازہ ساخت از آن حالت جگر سوز محنت فروز زمان برنالہ و فغان¹ گشت - بیت :

دگر بارہ شد دیدہا سیل بار چون باران کہ بارد بوقت بہار
 امراء عساکر حزن مآثر ہر کدام دستارہا از سرخاک و خاکستر انداختند و خوانین و آغایان
 موی ہا پریشان و روی ہا بزخم ناخن چندان کنند کہ خویشتن را مشرف بہ ہلاک ساختہ - شنوی :
 روان گشت از دیدہا سیل خون ز خون گشت روی زمین لالہ گون
 ز دل رفتہ خبر و ز سرجستہ ہوش برآمد ز جاہنا غریو فروش
 و بکرات و مرآت بلقیس زمان حضرت حاجی بیگم جہت ترویج آنحضرت ختمات قرآن مجید
 و فرقان حمید بتقدیم رسانیدہ فقرا و اضعفا و سائر مستحقان را مستغرق صدقات و خیرات گردانید،
 و چند نوبت اسپ و گاؤ و گوسفندان مطبوخ و مذبح گردانیدہ و طبخہا نمودہ سماطہا گستردند و خواہنا
 ہنادہ الوان اطعمہ گوناگون و انواع خوردنی [خوردنی] ہا از خیر حنیذ و چون بیرون کشیدہ آتش کلان
 دادند [1463] بہ تکلفی کہ قبل از ان درین خاندان کسی چنان مبالغہ در لطافت آن نکرده بود و
 کذا لک - بعد از آمدن حضرت نواب گردون جناب مرزا محمد عیسیٰ ترخان گریبان پارہ کردہ آنچہ
 دستور تورہ بود بجای آورد ایشان نیز سماط گستردہ آتش بطریق کہ فوق آن متصور نہ باشد کشیدند - و
 حضرت عدالت نشان و قدوة خواقین ذرہ مکان سلطان محمود خان جناب سیادت مآب مرزا حسن
 پورانی و بعضی از عساکر نصرت قران را مع نصرت اسباب آتش دادن و سماط گستردن ارسال
 فرمودہ بطریق کہ مذکور شد خمتان نمودہ سماط گستردہ آتش دادند - و در روزی کہ حضرت فردوس
 مکانی ازین دنیای فانی رحلت بملک جاودانی فرمود عالیجناب اخوی مآب شیخ عبدالوہاب کتابتی
 بحضرت نواب و این نوعی² نوشتہ بودند کہ جای مرقد منور آنحضرت را تعیین نمایند - حضرت
 نواب متوجہ قلعہ سیوستان شدہ بودند و این فقیر و جناب فضیلت مآب مولانا کمال الدین فخری

1. افغان in the Ms.

2. نودای in the Ms.

[ہروی] رفته این موضع را خوش کردیم کہ الحال مدفن ایشان است، و بعد از گذشتن چند ہا لعش
آنحضرت کہ بامانت گذاشته بودند - (313a) شنوی :

ازان منزل برسم سوگواری ہنادندش سریرش در عماری
دران ہودج دوان آن کان رحمت
ز غفران قبہ مہدش فلک پای
ہمہ خلق از عزا مشکین عمامہ
جہان باغ دل از سوگ شاہی
بگردون رفته از محکم نشان آہ

و حضرت نواب گردون [464] مکان و شہزادہ عالی شان را بعضی اکابر تاجہ سریر فلک
مصر ایشان پیش پیش روان و باقی - شنوی :

سرو سرخیل شاہ و شاہزادہ
بہ زاری گشتہ ہریک نوح پرواز
کہ ای شاہ جہان دار جوان بخت
دریغ از منطق معجز بیانت
بہاران غنچہ برمی آید از خاک
بگردون می رسید نالہ کوس
ز ما عمری اگر تقصیر دیدی
چو مہر از ما بریدی ما چہ سازیم
اگر پیش آمدی مارا صد اندوہ
کنون احوال خود پیش کہ گویم
ز تاب (؟) ساکنان بروہ ناز
بہ زاری نالہ تی کردند آہنگ

بمقام معہود رسانیدہ بطریق سنت حضرت نبوی و روش دین محمدی بخاک سپردند امید از

کرم عفو و رحیم عزاسمه چنانست که القبر روضة من رياض الجنة گردیده باشد و شعرای زمان و فصحای روان بمرثیه گفتن و تاریخ مبادرت نمودند - و چون حضرت مخدومی شیخ الاسلامی عمی شیخ میرک نور اللہ مرقدہ در بیت چهارم محرم در سال ہنصد و شصت دو [962 H] بجوار حضرت ملک غفور انتقال فرمودہ بود عالیجناب امارت و فصاحت دثاری میرشاہ حسین نکودری این نوع تاریخ گفت - قطعہ :

شیخ میرک مرشد کامل بشاہ ملک سند عمرها بودند ہم صحبت بسان جسم و جان
رفت اول [f.465] شیخ ازین محنت سراہی سوء بہشت ماند لیکن نام نیکش در زبانہا جاودان
و ز پی او کوفت سلطان زمان کوس رحیل زین مصیبت گشت چشم اہل بینش خونفشان
ای کہ پرسی سال تاریخ عزیزان را زمن گشت چون ماتم مکرر ہست تاریخش همان
پوشیدہ نماند کہ از ماتم مکرر عرض دو لفظ ماتم است کہ ہر کدام چہار صد و ہشتاد و یک
است بحساب جمل و جناب وزرات و فصاحت شعاری شرافت دثاری خواجہ محمد قاسم دیوان ولی
النعمی نیز نیکو یافتہ و اینست تاریخ وی - ابیات :

چون شاہ حسن پادشہ ارغونی زین بحر و برآمد چو در مکنونی
تاریخ وفاتش از خرد جسم گفت دردا کہ برون رفت شہ از ارغونی

962 H

ذکر توجہ فرمودن اعلیٰ حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان
 بہادر خلد ملکہ ہزار فالیض الانوار پیرآر و توجہ نمودن بندگان
 میر محمد باقی ترخان باضطراب ہرچہ تمام تر در پایہ فرار

در اواسط شہر محرم الحرام در سال ہنصد و شصت و ہفت [1559 / 967H] از ہجرت
 حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان بہادر خلد ملکہ بہ جهت دفع مہر مقہور¹ ظفر کردار متوجہ مزار
 حضرت پیرآر قدس سرہ شدہ نزول اجلال دران صوب باصواب ارزانی فرمودند - و جام مہر
 مقہور محمود شاہ نام برادر زادہ خود را فرستادہ بود کہ مال لکرارہ [لکرالہ] قرار دہد - در شب شنبہ
 نوزدہم ماہ مذکور میر محمد باقی ترخان نماز شام از تہ بد آمدہ بعد از نماز خفتن از قریہ کوب [گوٹ؟]
 رانیہ کہ مابین بلدہ فاخرہ تہ و پیرآر واقع است فرار برقرار اختیار فرمودہ متوجہ پرگنہ جون شدہ،
 (314) و چنان تیز و تند رفت کہ چند راس اسپ خوب در راہ ماند - و روز [1466] دو شنبہ
 بیست و یکم ماہ مذکور حضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان خلد ملکہ محمود گہر را خلعت پوشانیدہ
 رخصت و معاودت دادہ کس ہمراہ او کردند کہ ملاحظہ زراعت لکرارہ [لکرالہ] نمودہ خاطر نشان کند
 کہ از مال واجبی چہ مقدار بہ دیوان خواہد رسانید - و در سہ شنبہ بیست و دویم منہ حضرت
 صاحب قرانی معاودت فرمودہ در پیرتانی کہ از عمرانات تہ است نزول اجلال ارزانی فرمودہ
 پهلوان غیبی نام از غلامان قدیم الخدمتہ خاصہ را مصحوب نشانی بہ نصیحت ہا مشفقانہ دران مذکور
 بود فرستادند، و جناب شیخ عبدالوہاب نیز یک غلام خود را مصحوب کتابتی ارسال نمودہ بود کہ ہر دو
 قاصد بی جواب دادن حضرت مشارالیہ معاودت نمودند - و حضرت نواب خاطر عاطر بان قرار
 دادند کہ حضرت سلطنت شعاری کیوان اقتداری نور حدقہ سلطنت و جلالت و کامکاری و نور
 حدیقہ اہبت و حشمت و شوکت و شہریار¹ المستعین ابوالفتح مرزا جان بابا بہادر ترخان در بلدہ فاخرہ
 تہ و محافظت شہر و قلعہ اشتغال فرمودہ حل عقد آنجا در قبضہ تصرف حضرت مشارالیہ باشد، و

1. مقہر in the Ms.

خود بدولت بہ پرگنہ جون نزول اجلال ارزانی فرمود کس بطلب شاہزادہ عالمیان نور دیدہ جہانیاں
 الممدوح بلسان العبد و الحرمیرزا محمد صالح ترخان بہادر فرستادہ بودند کہ بدولت و سعادت از بلدہ
 سیوستان تشریف ارزانی میفرمایند، و چون بہ والد ماجد ملحق شد بہجت نواب مشارالہی خرمی بسیار و
 بہجت بی شمار روی داد، و القصہ شنوی :

انجمن انجم فلک از ہر گران نور دو خورشید شدہ ہم قران
 [1467] دہربیک آب دو دریا نمود ملک بیک تخت دو دارا نمود
 افسر گستری بدو فرق ایستاد^۱ خاتم جم را دو نگین دست داد
 و در آنجا لیلاً و ہناراً در آراستن سپاہ نظر دستگاہ و کاروبار سپاہ گیری سمند تیزنگ خیال را
 باطراف و جوانب ولایت در جولان درمی آورند۔

1. The line appears metrically defective.

ذکر محاربه نمودن آنحضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان و
 شہزادہ عالمیان مرزا محمد صالح ترخان در موضع اگھم بہ
 بندگان میر محمد باقی ترخان و فتح نمودن بہ عنایت حضرت
 سبحانی

چون بندگان میر محمد باقی از بلده فاخرہ تہ قرار برقرار اختیار نموده موضع را حومہ [راہمہ]
 را مسکن ساخته بہ نسبت دامادی بہ صاحب برادرکنگار کہ سردار کفار کچ بود پیدا کردہ آثار مخالفت و
 منازعت از وی سمت ظہور یافت - (315) و مرزا ولی بیگ ارغون و بیگ محمد لاچین قوچین کہ
 خواہر زادہ عالی جاہ مرحومی امیر فرخ ارغون بود و ایل اوغلی ارغون با جمعی از جوانان ناخردمند کہ
 باغواہی بعضی مفسدان می مانند شاہزادہ اطاعت و ملازمت حضرت نواب گردون جناب روی
 بر تافتہ فارس باد یہ مخالفت گشتہ بودید بمشار الیہ پیوستند و بعد از چند روز محمد قلی و میر لشکری قلی
 سپران امیر سلطان قلی بیگ لر [بیگار] نیز رفتہ با ایشان طوق شدہند - بیت :

باندک زمان لشکری جمع کرد دران ۱۰۰۰۰ خویں را شمع کرد

و بعد ازان از را حومہ بدر آمدہ بی خوف و وہم در موضع اگھم^۱ منزل ساخته فارغ البال و
 مرفہ الحال نشستہ بود - و مخبران روفق علی سبیل التحقیق کیفیت آمدن ایشان را بحضرت نواب
 عالی مکان شاہزادہ عالمیان مرزا محمد صالح [1468] ترخان عرض نمودند - و چون برین منوال
 احوال ایشان معلوم گشت شاہ و شہزادہ عالمیان دز کشتی لہرہ در آمدہ کہ در وصف وی گفتہ است
 خواجہ خسرو، ابیات :

لاہرہ زین بار کہ شد سرفراز چار طرف کردہ در خویں باز
 کردہ یکی خانہ عمارت بر آب نا شدہ از آب عمارت خراب

1. اگھم in the Ms.

بودیکی ماهی دم در هوا ماهی چوبین و به آب آشنا
 حجاب بارگاه عالم پناه در آمد شد خلائق را بسته حضرت نواب که - شنوی :
 چون بر توسن فکر گردد سوار بر انگیزد از عرش و کرسی غبار
 شود فوق افلاک میدان او بود نه فلک گوی چوگان او
 فارس بادیه مشاورت گشته باشهزاده عالی مکان بکران مشاورت را در فراز و نشیب آن
 وادی جلوه ظهور دادند و بعد از طی مراحل مشاورت و خیال انگیزی و از ہاتف غیب استماع
 نمودن صدای فرخ فزای فتح و بہروزی رای صافی ہر وی ایشان کہ ہزار بار صافی تراز آبدلال
 [آب زلال] است بران قرار یافت کہ حضرت سلطنت شعاری خلافت دثاری الموفق الملک
 السبحان امیر یادگار مسکین ترخان و عالیجاہ ممالک پناہ رکن السلطنۃ القاہر عضدالدولۃ الباہر
 نظام الدین امیر کبک ارغون کہ رکن رکن دولت است و منصب دیوان بیگی کہ از اعظم امور
 سلطنت است مفوض زرین اوست و امارت مآب شجاعت آثار امیر حیدر عطاء اللہ کہ بمحافظت
 اردوی جہان بوی و کشتی ہا و غراب ہا و زورق قیام و اقدام نمایند و حضرت شاہ دین پناہ و شہزادہ
 نصفت دستگاہ، شنوی :

ہر دو بیک تن چو دو پیکر شدند
 گشت بہ برہی دو قمر جای گیر
 برج شرف گردد و اختر یکی
 روی زمین خسرو² و جمشید یافت
 دیدہ کوس دو لشکر زدند
 سایہ یکی دارد فر ہمای
 تا آنکہ بہ توفیق منعم مفضل تباشیر صبح اقبال از مطلع امانی و آمال طلوع نمودہ پرتو
 آفتاب فتح و نصرت ظلمت ظلم از چہرہ روزگار بردود - شنوی :

چو صبح سعادت دمیدن گرفت
 نسیم عنایت وزیدن گرفت

1. نصب in the Ms.
 2. فرد in the Ms.

خروس ظفر تاج نصرت بسر بیفشاند بال و بگسترد پر
 عنان کیوان سای و رکاب فرقد فرسای که قرین قضا و قدر و ہمنشین ظفر و فتح است و آثار
 فرقان و خواص درفش کاویانی^۱ دران مظهر بصوب دفع و منع آن جماعت ہے ہمگی ہمت والا ہمت
 متوجہ شدہ - حکم عالی لازوال عالیا شرف صدور یافت کہ بادبانی صحرا نورد گیتی میسر و ابرہمکنان
 مسافت پیمای عالم گیر را، شنوی :

بلندند زرسینہ زین برسمند برآرند برق بچرخ بلند
 ستوران ز تیمار گہ خواستند سم از نقرگین لعش آراستند
 در آویختند از ستورا قطاس محاسن پذیرفت روی اساس
 بجولان ستوران ہچو پری عروسان رعنا بجلوہ گری
 و حضرت نواب صاحب قران ترخانی و اثن بلطف حضرت سبحانی، شنوی :

چو کوی بہ پشت تگا و نشست چہ کوی کہ برباد صرصر نشست
 اتاقہ بسر نخل جان پرورش چو شاخ گلی بلیلی بر سرش
 اتاقہ بفرق شہ [1470] کامیاب چو مد الف بر سر آفتاب
 گرفتہ رکابش سلاطین نیاز چو در حلقہ کعبہ دست نیاز
 و حضرت شاہزادہ عالمیان و نور حدقہ جہانیان مرزا محمد صالح ترخان - شنوی :

بر آراست ترکش بجولان گری پر و بال زد پادشاہ پری
 چو مہ طلعتی حضرت شاہ را سپر ہالہ شد طلعت ماہ را
 و رایات خورشید آیات ایشان - بیت :

ہمہ پرچم طوقہا دل پسند چو گیسوی خوبان بالا بلند
 مانند آفتاب جہانگیر با سپاہ سیارہ سیر کہ صفت ایشان است - شنوی :

یکایک تیغ زن چون زرگس یار سراسر صف شکن چون زلف دلدار
 ولایت گیر چون حسن حبیبان غبار انگیز چون جور رقیبان

1. درفش کاویان in the Ms.

ہمہ چون شعلہ ہای عشق جان سوز ہمہ چون غمزہ دلبر جگر دوز
و گاہ خشم و کین و ہنایت تہور و تمکین از ہیبت ایشان بحر در ولولہ و کوه در زلزله بودی کہ
ہر یک با صدق این مقال اند - بیت :

غمتفر جوش آہن پوش گردون دوش شیدو جن [کذا] مصاف اندوز جنگ افروز اعدا سوز شیرا گلن
پای در رکاب در آورده مبارزان بر کین و عساکر ظفر آئین امراء مطاع را کمر انقیاد بر میان
جان بستہ قدم اعتقاد بر جاہ اعتماد ہناد کہ : فاذا عزمتم فتوکل علی اللہ - ان اللہ یحب
المتوکلین¹ بفتویٰ شرع و رخصت عقل از مقام چون رایات ہمایون را مستحکم ساختند - شنوی :

در آورده ہر یک بجولان سمند شد آواز کوس دوار و بلند
شد از نعرہ سہمگین پای کوچ سر چرخ گردندہ را مغز پوچ
زمین از راو رو [کذا] پرداخت جای بہ بالای سر رفت از زیر پای
و بعون [471] و تائید الہی و فیض فضل شاہنشای بالشکر ظفر قرین نصرت آئین ہمدت
قلیل چون - شنوی :

رسیدند یک یک سران سپاہ رساندہ پابوق پر کلاہ
بسر برد زہ چابکان یکہ پر درختان و مرغان دران جلوہ گر
و چون خبر توجہ اعلیٰ خاقانی بہ ملازمان امیر محمد باقی ترخان و امراء کہ فرار نمودہ بمشار الیہ
طلق شدہ بودند می رسد استبعاد بسیار نمودہ اصلاً و قطعاً قبول نمی کند - و زعم ایشان چنان بود کہ
غرابہا و کشتی ہارا گذاشتہ چون از پرگنہ جون بیرون توانند آمد و ازین معنی بغایت غافل کہ شیر
ژیان و ہزبر با قوت و ثوران [کذا] را از بیشہ بدر آمدن می راست و باز تیز پرواز عنقہا شکار را از
یشان خویش طیران نمودن ہر روزہ بی تامل و تانی محصل الحال ، شنوی :

دو کور از دو لشکر نمودار شد بہ جبید کوه و بلرزید دشت²

1. Al-Qur'ān, III: 159.

Eng. Tr. "... Then, when thou hast taken a decision, put thy trust in God. For God loves those who put their trust (in Him)".

2. The lines do not rhyme and appears defective.

ز جولان شیران دران سلسله در آمد به هفت آسمان زلزله
مخالفان دولت قاهره و سلطنت باہرہ را مغرور و پندار بران داشته کہ فرار اختیار نکرده از
مضمون این بیت تغافل ورزند - بیت :

کہ مغروری کلاه از سر کند دور مبادا کس بزور خویش مغرور
و چون طلاق طرفین دست داد، بیت :
سلیمان اساس سکندر پناه بر آراست قلب و جناح سپاہ
و برین پنج ترتیب یافت کہ حضرت نواب صاحب قران ترخان چون کوه پائدار ہر مرکب
گردون ستوہ سوار بہ صولتی کہ محلیہ را قوت تخیل آن نیست و ہیبتی کہ فرار از تعلق آن ہم اولی
است در قلب کہ عبارت [ز] قول است صنی چون بناء [1472] اسلام در غایت استحکام آراست
بیت :

قبا آن همان مرصع کلاه ستاوند در قبلہ گاہ سپاہ
و میمنہ را کہ بر انغار عبارت از انست بحسن تدبیر موافق بہ تقدیر حضرت سلطنت منقبت
خلافت منزلت معدلت شعار ظفر کردار اختر برج سلطنت کامکاری مہر سپہر حشمت و شہریاری
یعنی شجاعت آثاری، بیت :

گر در خیال چرخ فند عکس تیغ او از یکدگر جدا شود اجزای توامان
المستعین باعانتہ ملک المستعان فارس مبادین الشجاعتہ الہتور ابوالنصر مرزا محمد صالح
ترخان بہادر مزین گشت - بیت :

یمین سپاہش شد آراستہ . چو خیل ہزبران نو خاستہ¹
و میرہ کہ عبارت از جوانغار است باہتمام لاکلام عالی جاہ امارت پناہ امیر نظام الدین
خدایاری ارغون کہ در شیوہ شجاعت و سہامت و دلیری و سرداری کویست ثابت قدم و در طریق
ہوا خواہی ولی نعمت خویش از ہر چہ تصور نمایند صادق دم و شجاعت و سہامت از اجداد عالی
تبارش بارش و انتساب بوی رسیدہ، و عالیجناب امارت مآب قدوۃ شجاعتان زمان میر صوفی ترخان و

1. in the Ms. خیل توہر بران نو ساختہ

خدمت سید مظفر متعلق ساختند - شنوی :

ز سوی دگر خصم فولاد جنگ بر آراست لشکر بائین جنگ
بجنبید از جا بصد کر و فر ز فر نفریش شد افلاک گر

و بندگان میر محمد باقی خود را در قول ایستاده برانغار را بعہدہ مرزا ولی بیگ ارغون و امیر
محمد لاچین و امیر ایل اوغلی ارغون و امیر محمد قلی بن سلطان قلی ارغون (6 31) و بعضی ارغونیه
و یکہ جوانان کہ در رکابش بودند تعین نمود و جوانغار را بعہدہ صاحب بردارکنگار (317) کہ سردار
کفارچ [کچ] است قرارداد، شنوی :

ہر یک ازین کافران چون [1473] شب دیجور و تیغی در دست چون شعلہ نور
تیغ ہندی در کف ہندی عیان ہچو دود آتش گرفتہ در میان
آن بدکیشان (چون) رعد می غریدند و تیغ ایشان چون برق می درخشیدند و نیزہای آن
کافران کہ بر یک روی بد فرجام شان طابق النعل بالنعل بود بغایت بود بسیار، چنانچہ، بیت :

اگر سیماب باریدی چون باران ہماندی بر سنان نیزہ داران
و ازہر دو جانب، شنوی :

میان بستہ در لشکر آراستن غلو کردہ درکار کین خواستن
شدہ پرچم طوق زیب سپہ محاسن پذیرفتہ زان روی مہر
زدند از پی کار تیغ و سنان بنوبت رہ جنگ نوبت زنان
زبانگ قیامت ہیب نفریر جوان پیری گشت و می مرد پیر
و آن از برانغار مخالفان مرزا ولی بیگ ارغون و میر محمد لاچین توچین و میر ایل اوغلی
ارغون و میر محمد قلی بیگ کز و بعضی جوانان سبب پیمان را بخاطر نرسید کہ، شنوی :

پلنگ و گر چه باشد دلیر نیارد زدن پنجه با ز شیر¹
چہ اندیشہ دارد ازان شاہ باز کہ کنجشک گردد بان کسینہ ساز
ندارد ازان غم درندہ پلنگ کہ باشد جہان پر ز نخچیر و زنگ

1. The verse appears metrically defective.

ولی تامل و تفکری کہ بجانب قول یکران [کذا] عزم را جزم گردانیده باہتمام تمام وسی
لاکلام ساختند، شنوی :

چو شاه زمان دیدگان شد خیل رسیدند مانند غرہ سیل
چو کوه از تہور فروداشت پای زلفت از ہجوم پلنگان ز جای
چنانچہ حضرت شاہزادہ عالمیان را بخاطر انور رسیدہ کہ بکومک قول شدہ در نظر کیمیا اثر
حضرت اعلیٰ داد مردی و مرادنگی دہد، حضرت نواب عالی لازوال [1474] عالیہ اشارت ارزانی
فرمود کہ شاہزادہ عالمیان معاودت بہ برانغار نمودہ در آنجا بمحاربہ اشتغال نمایند۔ الحاصل چون
مخالقان نزدیک رسیدند مشاہدہ ایشان شد کہ قول بوجود آنحضرت چون دین اسلام و دولت پاندار
از نواب کامیاب عظام استحکام تمام دارد عنان مراکب خود را متوجہ جوانغار گردانیدہ اند و در آنجا
جناب میر خدایاری ارغون چو کوه البرز پای استوار داشتہ بمشاہدہ کہ چند کس با و شمشیر رسانیدہ زخم
کاری بدستش رسید، و باقی مردم جوانغار خود را بقول رسانیدہ در پناہ آنحضرت معدلت شعار کہ
پشت پناہ خلایق است از حاضرین و غائبین مضبوط ساختند کہ، بیت :

چہ غم دیوار امت را کہ باشد چون تو پشتی بان

چہ باک از موج بحر آن را کہ باشد نوح کشتی بان¹

و مخالقان محاربہ نمودہ چون، شنوی :

کمان کیانی برآمد بہ زہ	بغزہ میان دو ابرو گرہ
خندنگ کماہنا گستن گرفت	ز قوس قزح برق جستن گرفت
اجل آمدہ ز آسمان بی گمان	کمین کردہ در گوشہای کمان
چو شد در نور دیدہ میدان تیر	کشیدند شمشیر برنا و پیر
چکا چاک شمشیر برندہ فرق	زمین را بدریای خون کرد غرق
دران رزم گہ قتنہ تی شد بلند	کہ رحمت نیامد بزیر از گزند

1. The verse is also found in some recessions as

چہ غم دیوار امت را کہ دارد چون تو پشتی بان چہ باک از موج بحر آن را کہ باشد نوح کشتی بان

See *Gulistān, Kulliyāt-i-Sa'dī*, ed. Muhammad Ali Farughi, p.2, n.3.

پنهان گشت از سختی آن مصاف مروت چو سیرغ از کوه قاف
چنان در محاربه کوشیدند که مخالفان را مجال برگشتن نمی ماند و فرار برقرار اختیار کرد -

شنوی :

یکی پهلویش پر ز تیر ستیز چو مرغان در آورد پر در گمیز
سراسر گمیزان ز [1475] بیم گزند یکی تیر و ترکش و گر یک کمند
بسی را ز سوداء یار و دیار جگر غرق خون و مژه اشکبار
فتاده دلیران بصد درد و داغ تپتی کرده از باد نخوت دماغ
چون بنات نعلش پریشان پریشان باطراف می روند - بیت :

نه سرو نه افسر و نه حاصلی نه ره و نه رهبر و نه منزلی
و چون لطف حضرت و اهب الملک از ابتدا تا انتها حال نجسته مال شاه زاده عالمیان مرزا
محمد صالح ترخان بود و آثار این بر عقلاً اهل عالم و اولاد بنی آدم واضح و لائح است که بواسطه آنست
که حضرت والد ماجد ایشان را از ممر مشارالیه هرگز غباری بخاطر کیمیا اثر و ضمیر انور راه نیافته و
محاربه باگفتار با بکار رتبه عالی و مرتبه متعالی است از اتفاقات حسنه¹ صاحب جاه² به جماعت خود
حضرت شاه زاده عالمیان مقابل می شود و آنحضرت با دلیران عرصه مردی و مردانگی و چابکان
میدان شجاعت و فرزانی چتین میفرمود که شنوی :

چنان رستخیزی کنم آشکار که ماند زمین در جهان یادگار
ز تیغم رسد برفلک رخ خون شود اطلس چرخ ازان لاله گون
رسانم چنان موج خون بر سپهر که آلوده گردد بخون تیغ مهر
و بعد از آنکه برین منوال مقال را باورسانید بعنایت و اهب الملک عزاسمه :
هزبر زمان شاه رستم شکوه بگرمی چو برق و بزمگین چو کوه
علم در کفش تیغ زهر آبدار چو در دست شیر خدا ذوالفقار
بزیر علم (۱) شاه خورشید چهر چون خورشید تابان بزیر سپهر²

1. خسته in the Ms.

2. The verse appears metrically defective.

اتاقہ بسر جلوہ آغاز کرد ہمای [1476] ظفر عزم پرواز کرد
و از روی شجاعت و مردانگی و دلاوری و فرزانیگی - شنوی :

بجولان در آورد شب دیز را برانگیخت آن آتش تیز را
بفر و شکوه چون غرنده شیر بمیدان درآمد ہزبر دلیر
کہ از بہبتش کوه شد بی شکوه شکوہش بہ جہتیش در آورد کوه
اگر شیر غران شود خشمناک ز بسیاری روہایش چہ باک
چو شاہین شود در ہوا جلوہ گر چہ غم گر بود از کبوتر حشر
چون طوفان نوح آورد رستخیز شود کوه الوند ازان دیز دیز

و خود را در میان مخالفان دین و دولت انداختہ بمشاہدہ در محاربہ کوشش فرمودہ بعضی را
بہ جہنم فرستادہ و بعضی را زخمی ساختہ کہ اگر سام بریمان [نریمان] زندہ بودی بہ مشاہدہ حرب و
ضرب وی از پای در افتادی و اگر رستم داستان ملاحظہ نامداری و شجاعت و سہامت او نمودی
روان بوسہ بر نعل سمندش داری - شنوی :

ساہبا لعب نماید فلک چو گانی تا چنین شاہ سواری سوی میدان آرد
در رہ چستی و چالاک اگر قصد کند بدی گوی فلک در خم چوگان آرد¹
و دران محاربہ از چشم زخم زمانہ بہ بدن مبارکش سہ زخم نیزہ رسیدہ بود یکی در پشت و
دیگری در زیر ناف و یکی در کتف - و آن کسی کہ زخم رسانید بہمان نیزہ وی را گرفتہ با وی زدند -
این نوع از خصم ربودن قبا و رسانیدن در ہیچ تاریخ دیدہ و از ہیچکس شنیدہ نشد - و این زخم ہارا
گر بحقیقت چشم خم زمانہ بود بہ ہیچ فرد را اظہار نفرمود و بمحاربہ اشتغال نمودہ ، تا مضمون این
ابیات حسب حال بدحال جماعت کفار گشت - شنوی :

فتادہ کماہنا دران ترکناز زچلہ [1477] چو قوس قزح بی نیاز
یکی جوش افکنده بہر گریز چو آتش ز آہن برون جستہ تیز
فتادہ بخاک آن دگر یک ہلاک بسی آرزو برودہ با خود بخاک

1. ارد in the Ms.

دگر را ممتنای فرزند و زن به خواری افتاده در انجمن¹
 چون دشمن ندید از فلک یآوری عنان تاب شد از ره داوری
 پراگندگی در سپاه اوفتاد تزلزل در ایوان جاه اوفتاد
 سپاه مخالف دران رستخیز بیک بار کردند عزم گریز
 و فی الواقع آنچه امکان سعی و کوشش و بهادری و پردلی بود از قوم جاسیجہ دران محاربه
 سمت ظهور یافت، فاما شنوی :

چون جولان کند شاهباز ستیز درآید بخیل کبوتر گریز
 ز شیران بر آہو شود کار تنگ ز نخچیر ناید مصاف پلنگ
 و آنچه در آردوی ایشان بود بہتمامہ در عرصہ تالان و تاراج افتاد حتی کہ پارہ زر بود کہ دران
 حین عساکر نصرت خود قسمت می کردند، مجال آن نشد کہ کسی ازان چیزی برتواند داشت - و
 عجب تر این نوع محاربه آنست کہ چون فتح نامی روی نمود عنان توجہ بجانب آردوی ظفر مکان بہ
 پرگنہ جون منعطف می سازند - بعد ازانکہ یک فرخ راہ می روند و چون از زخمہای شاہزادہ
 عالمیان روان شدہ ضعف بسیار بر بدن مبارکش چنان استیلا داشت کہ پنهان داشتن ممکن نبود
 بعد ازان حضرت نواب اعلیٰ امراء گردون عقلاً واقف گشتہ در کتی [کشتی] ہنادہ بہ جون می آوردند
 این نوع تحمل و وقار از ہیچ شجاعت آثار سمت اظہار نیافت - و جلدوی این فتح نامی و نصرت
 گرامی باسم سامی نواب شاہزادہ عالمیان و قدوة خواقین [478] عالیشان الممدوح بلسان العبد
 والحر ابوالنصر مرزا محمد صالح ترخان بہادر قرار یافت - و عالیجناب شیخ الاسلامی عبدالوہاب پورانی
 چنین تاریخ آن جنگ را در سلک نظم در آورده است - (318) ابیات :

شاه کشور کشای دریا دل آنکہ باشد شجاعتش واضح
 عرصہ رزم قریہ اکہم کہ دران عرصہ آمد فاتح
 چو بہ پرسد فرد ز فتخش گوی فتح میرزا محمد صالح

967 H

1 بخواری فتادہ در انجمن in the Ms. appears to be metrically defective.

ذکر اموری چند از محاربه کردن حضرت نواب عالی مرزا محمد عیسیٰ ترخان بہادر و حضرت نواب مرزا محمد صالح ترخان بہادر. حضرت میر محمد باقی سمت ظہور یافت

و چون شکست بہ لشکر بندگان محمد باقی روی داد و ہر کدام متفرقہ در جای افتادند، میر محمد باقی خود بہ را حومہ رفت، (319) و میر بیگ محمد لاجپن و سپران میر صفیر ارغون ابراہیم بیگ و سبخر بیگ ارغون محمد قلی ایل اوغلی روی توجہ بخطہ بکر آوردند۔ غالباً بنا بر گفتند کہ، بیت :
خوی بد در طبیعتی کہ نشست نرود تا بروز حشر از دست¹
در عین طریق از روی بی تحقیق محمد قلی ایل اوغلی طرح اتفاق انداختہ جناب امیر بیگ محمد لاجپن دران حین علی سقا نام غلام خود را اشارت بقتل وی نمود و سرش از تن جدا کردہ بدست ہمان علی نام بحضرت نواب مرزا محمد عیسیٰ ترخان عالی مقام فرستادہ، معذرت نمود کہ ہرچہ کرد از بد راہی یاران ہی بد فعل نادان بود کہ ہمگنان را باین معاملہ مثل شیطان "الذی یوسوس فی صدور الناس"² ہادی ضلالت گشت، شنوی :

کژدم کہ ز نیش کرد نشتر در نیش زون کشندش اکثر
بد کرد بغیر پیشش آمد مرہم طلبید بنیشش آمد
آنکس کہ بدی بود خیالش دائم ز بدی رسد ملاش

و باوجود [1479] آنکہ حضرت نواب کامیاب عالی فرار نمودہ بحضرت نواب سلطان محمود خان رفت، و باز از آنجا بعضی را بد راہی دادہ بہان نوع آمد، و حضرت نواب از روی حلم و اغماض تعرض بوی نکردند و گناہ وی را دیدہ و دانستہ بخشیدہ بودند۔ و چہنیم در تاریخ حضرت عالی

1. It resembles a verse of Sa'di:

خوی بد در طبیعتی کہ نشست نرود جز بروز مرگ از دست

See *Gulistān of Shaikh Sa'di*, with Eng. Tr. by Major R.F. Anderson, reprint, Rawalpindi, 1994, Tale 45, p.225.

2. *Al-Qur'an*, 114: 5.

Eng. Tr. "(The some) who whispers into the hearts of Mankind".

خاقانی مرحوم سلطان حسین مرزا مذکور است کہ مرزا سبخر بہمن نوشتہ فرستادہ بود کہ زہنار سخن مردم ایل اوغلی کہ جبلت ایشان بکثافت نفاق سرشتہ است ملتفت نشوی، کہ، مصرع:

آنچہ من دیدم ازان قوم ندیدست کسی

وگویا باعث این ہمہ شر و شور آن بود کہ آن فارس بادیہ نفاق باقربای خود پیوند، و فی الواقع اگر بہتحریک او مرزا ولی بیگ ارغون و میر محمد لاپچین و میر ایل اوغلی فرار نمودہ نمی رفتند جنگ اگم روی نمیداد۔ و آن عزیزان مرتبہ اعلیٰ ورتبہ معلا افتادہ از اہل و عیال و مال و اجمال و انتقال جدا نمی شدند، شنوی:

تا خانہ بود ز دولت آباد   قدرش نشناسد آدمی زاد
دولت چون عناد دست بر خود   مالیدن دست کی کند سود
نعمت بحضور سہل خیز است   ہر کہ زدست شد عزیز است
نشناسد مرد قدر خویشان   تا دور نیفتد ز ایشان

وز خہمای بدن مبارک شاہزادہ عالمیان نمی رسید و صلح ممکن بود و نارضائی حضرت نواب عالی دربارہ میر محمد باقی باین مرتبہ نمی انجامید کہ در فتح نامہ کہ فرستادہ بودند عالیجناب وزارت مآب میر حبیب اللہ کاشانی تحریر فرمودند کہ: *انہ لیس من اہلک انہ عمل غیر صالح^۱ کہ نزد خالق و خلایق نارضائی [480] والد ناستودہ است و بدنای آنکہ شمشیر بروی والد عالی شان خود کشیدہ در عالم منتشر نمی شد۔*

1. Al-Qur'ān, 11: 46.

Eng. Tr. "He is not of thy family: For his conduct is unrighteous".

ذکر آمدن امیر محمد باقی بہ عمر کوٹ و محاصرہ نمودن بعضی
 عساکر نصرت لوا و ولد رعناکنگار و توجہ فرمودن حضرت
 نواب عالی شان میرزا محمد عیسیٰ ترخان و شاہزادہ جہاننیاں
 مرزا محمد صالح ترخان خلد ملکہما بدفع مخالفان بدان صوب
 باصواب و فرار نمودن ز غلبت اضطراب

کیفتیش چنان بود کہ بعد از جنگ موضع اکہم مرزا ولی بیگ ارغون بقلعہ عمر کوٹ در آمدہ
 عالیجاہ حکومت پناہ حشمت دستگاہ امیر بامدہ [پانندہ ؟] محمد ترخان را ہمراہ شدہ بجانب قلعہ جیسلمیر
 می روند - و در شہر شعبان نہ صد شصت و ہفت¹ [967 H] از ہجرت خیر الانام علیہ الصلوٰۃ و
 السلام پسر راؤ جیسلمیر حراج (ہراج) (320) نام را بجمع کثیر از کفرہ جیسلمیر بکومک آوردہ بندگان
 میر محمد باقی نیز از را حومہ بدر آمدہ قلعہ عمر کوٹ را متحصن ساختند - و کوتوالان آن قلعہ کیفیت
 حالات را معروض پایہ سریر فلک مصیر گردانیدند - بعد از رسیدن این خبر عالی جاہ امارت پناہ
 امیر شمس الدین (321) را کہ قدوۃ امراء عظام شاہزادہ عالمیان بود و مہتر سنبل رکابدار را
 بمحافظت اردوی ظفر مکان تعیین فرمود، خود بدولت و سعادت حضرت نواب عالی شان و شاہزادہ
 عالمیان متوجہ دفع مخالفان گشتند - و ازان اتفاق حسنہ دولت عبارت ازان است صورتی از
 ممکن عدم بصحرائی وجود روی نمود و عربس ظفر از جملہ غیب بل از منازل فتح و نصرت جلوہ و
 ظہور فرمود - محصلش قبل ازانکہ چتر ہمایون از ایشان بیجد و ہامون آن حدود اندازد و عصا بہ³
 [1481] اژدہا پیکر اظلال خویش بکشید ہراج راؤ جیسلمیر را داعیہ دامادی ولد رعناکنگار را کہ

1. ہنفتاد in the Ms.

2. *Begār nāmāh* of Muhammad Khalīl, ed. Hyderabad, 1967, p.170.

See also below. For details see Tod, *Annals and Antiquities of Rajasthan*,
 London ed. Vol.II, p.209, see also n.1.

3. عصاہ in the Ms.

شاهزاده عالمیان و نور دیده جهانیان مرزا محمد صالح ترخان باو عنایت فرمودند در دل مسکن شده بعضی مردم را در میان انداخته مستعدی آن شد که خود را بیک تقریبی در سلک دولت خواہان حضرت نواب گردون جناب شاهزاده نسلک سازد و لدر عنانکا [کنکار] فرستاد کہ اگر ترا این داعیہ شد و میخوایی کہ موجب زیادتی محبت گردد و این قرابتی ما بہ تو سمت استحکام بکجہتی گردد۔ بندگان امیر محمد باقی باعسا کر خود از روی تجلیل اضطراب متوجہ را حومہ شدہ بنوعی کہ امیر ایل اوغلی ارغون خیمہ خود را نتوانستہ کہ برد آتش در وی زدہ روان شدہ است۔ و حضرت نواب بلند مکان و شاهزادہ عالمیان حسب المدعا و المرام اقبال وار باعسا کر شجاعت آثار بجانب پرگنہ جون باردوی کیمان بوی معاودت فرمودند و بعضی جوانان کہ امیر محمد باقی فرار نمودہ بشرف تقبیل بساط گردون انبساط حضرت نواب عالی رسیدند و بعوارف و عواطف بی دریغ سرفرازی یافتہ خلعت آمال ایشان را بر از عفو نجستہ مال مطرز گردانیدہ بہ تشریف گران مایہ مشرف گردانیدند و بعد از فور ادراک این دولت در سلک بندگان درگاہ اندراج و انخراط پذیرفتند۔ و علورتبہ مروت و سمو درجہ فتوت کہ ہمت والا نہمت ہمایون بران مجبول است بجزد عفو و بخشش و مکرمت و بخشایش اکتفانہ فرمود۔ و ہر یک را بہ مرتبی تازہ و عاطفتی [1482] بی اندازہ سرفراز گردانیدند

بیت:

دوستان را کجا کند محروم تو کہ با دشمنان نظر داری¹
 از عسا کر نصرت مآثر ہر کس را کہ بہ عمر کوٹ بکوٹ کوتوالان فرستادہ بودند، نواب حضرت
 شہزادہ عالمیان ظہور نظر عاطفت گردانیدہ بخلعتی کہ فراخور حال او بود بلبس عنایت و شفقت و
 مرحمت گردانید۔

1. در in the Ms.

See *Gulistān* vide *Kulliyāt*, p. 1.

In some other versions the first line reads دوستان را کجا کنی محروم

ذکر توجہ فرمودن حضرت نواب عالی مرزا محمد عیسیٰ ترخان بہادر و حضرت نواب مرزا محمد صالح ترخان بہادر در دفعہ ولیسر جام مہر مقہور

برای صواب نمای ارباب بینش و اصحاب دانش پوشیده نیست کہ ہنال اقبال ہر صاحب شوکتی کہ باشعہ لمعات رای منیر نشوونمای یافتہ مقتضای فحوی "کانہا کوکب دری یوقد من شجرة مبارک²" نعت حال نجستہ مال او شود ہر آئینیہ بخت بلندش بانوار فیروزی آثار یهدی اللہ لنورہ من یشاء الی صراط المستقیم³ سر رفعت برافرازد گاہ از شعشعہ شمشیر آبدارش بر طبق گفتار الجنتہ تحت ظلال السیوف⁴ ریاض متمنای اولیاء دین و دولت سمت نظارت گیرد و گاہ از اہمترازی اصابت نمایش موافق نص: و ارسلنا علیہم ریحاً صرصراً⁵ - خرمن عمر و زندگانی اعدای ملک و ملت را صفت ہباء منشوراً⁶ پذیرد غرض از ترتیب این مقدمات آنست کہ جام مہر مقہور مغرور بعد از آنکہ در محل لشکر کشیدن و محاربہ نمودن نواب مرزا شاہ حسن و مرزا محمد عیسیٰ ترخان را راندہ بردہ بود حضرت نواب گردون جناب قلم عقو بر جہرائم او کشیدہ گناہش را بخشیدہ بکمر خنجر طلا سرافتخار او را باوج اعتلا رسانیدہ بودند و وعدہ نمود کہ از مال لکراہ و متمغاصہ

1. پر in the Ms.

2. *Al-Qur'ān*, 24: 35.

Eng. Tr. "... as it were a brilliant star lit from a blessed tree".

3. Two verses of the same *Sūrah* (No.24) have been mixed.

1. 24: 35 یهدی اللہ لنورہ من یشاء

Eng. Tr. "Allah doth guide who He will to His light".

واللہ یهدی من یشاء الی صراط مستقیم

Eng. Tr. "And Allah guides whom He wills to a Way that is straight".

4. *Ṣaḥīḥ Muslim, Bāb al-Jihād*, p.20; *Mustadrak*, vol.II, p.7, vide *al-Firdous b. Ma'athis al-Khilāh*, Beirut, 1986, vol.II, No.2610.

5. *Al-Qur'ān*, 41: 16.

Eng. Tr. "So We sent against them a furious Wind..."

6. *Ibid.*, 25: 30

Eng. Tr. "... as floating dust scattered about.

به دیوان اعلیٰ بدهد، و باستغاثه [1483] تمام میان سید علی پیر مراد (322) باین نوع قرار داد که آنچه قرار دهد گرفته باو تعرض (نه) نمایند - و دفعه ثانی که بولایت اورفته غله او را بیشتر گرفتند خود وعده کرد خط بمهر خود فرستاد که نصف مال قبول کردیم - و چون بدولت و اقبال نزول اجلال در تته واقع شود آنچه مال موعود است بدهم - الغرض چون مخالفت بندگان محمد باقی سمت وقوع یافت آن اطلاق و اعطاف که بارها در باره وی سمت وقوع یافته بود، کان لم یکن انگاشته حرکات شنیع از وی ظاهر شد، که نوشتن آن موجب تطویل کلام است - شنوی :

اگر فرق دون را کنی چرخ سای نیارد حق شکر نعمت بجای
 دو روزی بدان نعمت آرد سپاس هندی خویشتن را لقب حق شناس
 ولی عاقبت تیره رائی کند باهل وفا بی وفائی کند
 کند آخر او تیره روز تباہ بکفران نعمت رخ خود سیاه

تا آنکه شهزاده عالمیان و نور دیده جهانیان مرزا محمد صالح ترخان بهادر از پرگنه نصرپور جوینده طور متوجه بلده تته شد بتاریخ یکشنبه بیستم ذی قعدة در سال نه صد و شصت و هشت [968 H] نزول اجلال ارزانی فرمود، و حضرت نواب کامیاب را بیدار فرخنده آثارش خرمی و بهجت¹ افزود - و رای عالم آرای ایشان که از آئینہ اسکندر و جام جهان نمای جم روشن تراست بران قرار یافت که متوجه دفع مهر مقهور کردند - و ہاتف غیب در خاطر انور شان مضمون حدیث شریف بارک اللہ تعالیٰ فی سبتکم و خمیسکم² در داد - ہر آئینہ روز پنجشنبه بیست چہارم شہر مذکور سوار شد - شنوی [1484] :

رایت منصور ببالا کشید ماه علم سر بہ ثریا کشید
 شاه شد از خانہ دولت سوار خانہ دولت شد ازان بختیار
 کوکبہ را چون فلک آراستہ ماه علم تا بہ فلک خاستہ
 صف شکنان صف زودہ در پیش شاه انجمن ساختہ در گرد ماه
 زان صف انجم کہ مہیا شدہ مہ بشف گاہ ثریا شدہ

1. بہجت in the Ms.

2. It remains unverified from the Concordance and the *Shah Sittah*.

شب دران جانب آب تنه باعساگر گردون مآثر نزول اجلال داشته و یوم الموعود بیت و پنجم شهر مذکور - شنوی :

صبح چو بر زد علم آفتاب لشکر سیاره فروشد بآب
 کوس عزیمت ز در شهریار لرزه در آورد (به) پروین حصار
 دبدبه (ئی) کرد چو ماه بلند دمبدم نای دامدم گنگد
 و حضرت نواب کامیاب باسعد طالع و ایمن فال کوچ فرموده بسعادت و اقبال روان شد -
 جنود فتح و فیروزی از یمین و یسار و میامن آثار صعودی سماوی قرین راییت نصرت شعار - بیت :
 گروهی بدریا [ی] کوشش هنگ بمردی ز رستم فزون گاه جنگ

حکم شد که غراب ها که با اصلاح دریا و رزان کشتی که از برای جنگ می سازند بوضع خاصی در آیند (322) و هریک ازان غرابها مرکبی که در مضممار عریض آب بحر بسینه جولان بنماید مای صفتی که بر پشت موج بستن مار بر روی زمین جز بشکم سیر نکند - شنوی :

ساخته حکمت کار آگهان خانه ئی کردند بگرد جهان¹
 نادره حکم خدای حکیم خانه روان خانه که باش مقیم²
 طرفه ماه نوی که اگر هزار سال بروی بگذرد و بدر کابل نشود :
 گشته که سیر هلاش زون عکس هلال است بآب اندرون
 ماه رسن بسته [1485] چو دلواستوار یافته در خانه مای قرار
 بادشاه مظفر لوای عزم جرم فرمود که نوبت دگر راییت هدایت آیت بجانب مهر پر
 شقاوت بر افرازد، القصه، بیت :

ز هر سو یکی دجله موج خیز روان شد سوی از محیط ستیز
 و چون به کشتی بانان ایما رفت که بسرعت هر چه تمام تر روان کردند - شنوی :
 نعره ملاح که می شد باوج بر تن خود لرزه می کرده موج

1. The verse appears to be metrically defective.
2. The verse appears to be defective.

سلسلہ موج ز دای کہ یافت ماہی ازان دام خلاصی نیافت
 منازل و مراحل قطع نموده نیروز ہمان روز کہ نزدیک زوال دولت براختلال مخالفان
 دولت قاہرہ بود آب کاتیارہ بفر لشکر نصرت مقرر مانند صحرائی محشر گشت۔ جماعتی کہ دران حدود
 بودند از عساکر کہ در بردن جان و غارت خائمان بی ترانہ در رقص و سماع اند دست بغارت و
 تاراج برد بعضی را بہ تیغ بی دریغ بعالم فنا فرستادند و بیست عدد کشتی ایشان را سوختند۔ بیت :
 این ہنوز از آسمان فتح و نصرت کوکب است باش تا طالع شود خورشید پیکر اختری
 و بعد از ظفر ہمایون روز بعنائیت ہدایت باری بہ موضع لانباری نزول اجلال فرمودند۔
 شنوی :

چو بہنفت شب شاہ خورشید چہر بدریا فروشد ہنگ سپہر
 خدیو شب آمد بخیل عجب سپاہی لشکر سیاہی شب
 فروماند کشتی خراج از شتاب زمین لشکرش شد شہابش طناب
 دران شب ہمانجا منزل کردند و علی الصبح روز شنبہ کہ نیرا عظیم موسیٰ آسا در بحر اخضر
 آسمان سیر آغاز ہناد و سپاہ ستارگان دریای نیلگون سپہر مانند لشکر فرعون غرق شد و مشاطہ
 [1486] صبح عود ہندی شب تار در آتش بجزرین خورشید بسوخت و نافہ ، مشک تار را بہ بیضہ

الحمد لله رب العالمین¹

تمام شد

1. Al-Qur'ān, 1: 1.

Eng. Tr. "Praise be to God, the Cherisher and Sustainer of the World.

Geographical & Historical Note

1. Puran (also Buran) is a place north of Herat. Mrs. Beveridge (*Babur-nama*, Vol.1, p.306, n.2) rightly identified it as the place whence the Purani Sayyids came. According to the family *Nasab namah* (ff.26, 69) of the Puranis Shaykh Jalal al-Din Bayazid Purani, a grandson of Shaykh Abu al-Hasan Kharraqani, married his sister to 'Amir Arab Shah al-Husayni al-'Arab-Shahi. From this marriage was born Mir Muhammad. Shaykh Bayazid gave his daughter in marriage to Mir Muhammad and out of this marriage was born Shaykh Jalal al-Din Abu Sa'id. As he resided at Puran with his sons, they came to be known as Puranis. See also *Habib al-Siyar*, Vol., pp.353-54, *Nafahat al-Uns*, pp.288-99, see also Introduction, pp.22-47.
2. The celebrated poet of Persian, a courtier of Sultan Husayn Ba'iqara of Herat. For some interesting comments see *Babur-nama*, Vol.1, pp.271, 277, 283, 285-86, 305. See also E.G. Brown, *A Literary History of Persian*, Cambridge, 1951, Vol.II, pp.507-48.
3. The well-known sufi-poet and scholar of Persia (1184-1291). See Brown, *op.cit.*, Vol.II, pp.525-43.
4. Presence of the eulogistic verses in praise of the Mughul emperor, Akbar, shows that Salih like his father 'Isa Tarkhan I wanted to have good relations with the Timurids. See also *infra*, ff.18-19.
5. Muhammad Salih was the second son of Mirza 'Isa, the founder of the Tarkhan dynasty in Sindh. When, in 1555-56 peace was signed between 'Isa Tarkhan and Shah Hasan Arghun it was decided that a son of 'Isa would wait upon the ailing Shah Hasan. Baqi, the eldest son of 'Isa, fearing for his life, refused to go but Salih, agreed to take the risk. His visit consolidated the peace. 'Isa angered by Baqi's show of insubordination and cowardice made Salih his crown-prince. Salih noted for his boldness and intrepidity was also a poet and patron of scholars. He was a patron of Shaykh Muhammad s/o Bayazid Purani, the author of the *Nusrat namah-i-Tarkhan*. For a detailed discussion see introduction.

These are the only extent verses by the martyred prince.

6. It may be noted that out of all these well-known chronicles the author appears to have made little use of them in this work. For the portion dealing with the birth of Adam (A.S.) to that of the holy Prophet (P.B.H.) (ff.24-57) most of the matter appears to have been mainly culled from three books viz. the *Tadhhar [Tazahhud ?] al-Abrar Tajziyat al-Akhbar* (?), the *Nafa'is al-Funun* and the *Jami' al-Ma'arif* (ff.25,27,28 *et seq*). (See also *infra*, p.2D). This portion is followed by a discussion of the Turkish people their rulers etc. upto Timur (Tamerlane) (ff.57-74) perhaps drawn from the *Zafar namah*, the *Jush wa Kharush* (?) and the *Tarikh-i-Sultan*. Anyhow the enumeration of the titles of these chronicles show the extent of the author's historical studies and also could have served as a means of impressing the readers (his patrons). The main text of the Ms dealing with the Arghun history is based on the contemporary eye-witness accounts. He, virtually a contemporary of Khwandamir obviously does not refer to the *Habib al-Siyar* or even to *Rawdat al-Safa*.
7. The *Tarikh Sultan* by Khwajah Shihab al-Din 'Abd Allah Marwarid was most probably about Sultan Husayn Ba'iqara.
8. Khwajah Shihab al-Din 'Abd Allah Marwarid was the *mir munshi* of Sultan Husayn Ba'iqara. He authored a collection of letters called *Sharaf namah*. According to Babur he had also served as *sadr* but later entered the circle of the 'favourite household begs' of his master. For his excellence as a calligraphist he was awarded the title of *Marwarid* (pearl). He was noted for his skill in the *Ta'liq* compositions. Besides being a good epistle-writer he was also a poet with *Bayani* as his pen name. Babur also mentions him as an expert musician and dulcimer, an accomplishment which could have been instrumental in securing royal favours. He died of *ablah-i-Farang* (perhaps European Pox/ small pox). For his letter about conquest of Sindh announced by Sultan Husayn see *Makli namah* of Qani', ed. Pir Husamuddin Rashidi, Hyderabad, 1977, p.167 *et seq*; *Babur-nama*, Vol.1, pp.272, 279, 291, Vol.II, p.278. For his dealings with Shaybani Khan Uzbek see Mulla' Qati'i, *Majma'*

Shu'ara-i-Jahangir Shahi, ed. Dr. Saleem Akhter, Karachi, 1978, pp.55-57.

9. Sayyid Shaykh Mirak Muhammad was the eldest of the four sons of Mirak Bayazid, (see for family details the *Nasab namah* (p.26) and the Introduction (*supra*, p.35). His name was also found written on the margin of this folio.
10. Mirza Muhammad 'Isa Tarkhan I, the founder of the Tarkhan dynasty of Thatta (962-74/1556-66), for details see Ansar Zahid Khan, *History and Culture of Sind*, pp.112-45.
11. Nasrpur, 16 miles N.E. of Haiderabad and 75 miles E of Sehwan; is said to have been founded by Nasir, an officer of Firuz Tughluq (1551-86). See Qani', *Tuhfat al-Kiram*, Vol.III, p.155; Haig, *Indus Delta Country*, London, 1899, p.103; Cousens, *Antiquities of Sind*, Calcutta, 1929, p.167; Elliot, *History of India as told by its own Historians*, Vol.I, pp.216, 272. Late Prof. M.H. Siddiqui, rightly distinguishes it from the *sarkar* of the same name. See *History of the Arghuns and Tarkhans of Sind*, pp.42, n.u. It appears to have been given to the crown-prince, Salih Tarkhan, as his *jagir* (?).
12. None of the other chronicles refer to *بشرد جری*. It could be read as (*ba Shah Mard*) and *جری* (*Jari*) could have been his attribute. It may be read also as *جری* (*Harbi* i.e. warrior or fighter). However, it may be noted that the Arghuns were noted for their reckless bravery as is evident from Dhu al-Nun's death fighting Shaybani's forces. This reckless bravery perhaps became identified with one of their most noted group or clan. It is interesting to note that Idraki in the *Beglar namah* (p.17) refers to one Mir 'Ali Muhammad Harbi Mir Kuchak who went to invite Baqi Tarkhan to come to Thatta after his father's death and ascend the throne. However if *بشرد جری* was a contemporary of Chingiz (d. 1235 A.D.) and ancestor of the Arghuns and Tarkhans, Arghun Khan (1283-9) a descendant of Chingiz could not be their ancestor. See *Tarkhan namah*, p.5, Table C.
13. Cf. *Beglar namah* (pp.25-26) for their being Sayyid in descent but Idraki obliquely refers to their mixing with the Turkish tribes:

(سید موسیٰ) بہ بلاد ترکستان، ولایت خطا انتقال نمود و ارتحال نمود، دران نواجی اولاد کرام
عطاش بسا مردم اتراک التیام و انتظام یافت، و اکنون بیگ لار با ارغونیان کمال
اختلاط و اتحاد واقع است۔

It seems that Idrakī was hesitant to accept his peoples mixed lineage in a social milieu where blue blooded Sayyids commanded great respect. However, they were regarded as Arghuns or their sub clan. See the tombstone of Amir Sulṭān Muqīm s/o Mirza Hasan Qulī Arghun Beg [lar] *Makli-namah*, pp.572-73. However, the addition of *lar* by the editor appears rather arbitrary.

- 13a. For Qanghali *U'imāq* see Sharf al-Dīn *Zafar namah*, 1887, p.41.
14. One Qasim Kibakī was found living in Thatta before Shah Beg's attack. (See *Ma'sūmi*, p.112). کیبک (Kibak) was also used as a personal name. Kibak Arghun after committing murder has escaped to Thatta as a fugitive in Jam Nindahs rule. (*Ibid*).
15. Qabaq may be a variant of *qabuq* which in Turkish slang means a bark, the outer case, or outer layer (Redhouse, *A Turkish English Lexicon*, Beirut, 1974) indicating a group of people regarded as on the fringe of the main group, perhaps due to their mixed descent.
16. This reference provides the full personal name of Mir 'Alīkah Arghun, a leading scholar as well as a noble. He was noted for his excellence in علوم ترکانہ (*'ulūm-i-Turkānah: astrology*). After the conquest of Thatta by Shah Beg Arghun he together with other nobles was put in charge of Siwistan (Sehwan). He also participated in the battles against Jam Ṣalah al-Dīn and Ra'i Kanghar. In 941/1534 he was sent as an ambassador to the court of Humayun, the Mughul emperor, to felicitate him on the conquest of Gujarat and Bengal. Sensing the imminent fall of Humayun (through his knowledge of astrology), Mir 'Alīkah hastened to Sindh and forewarned Shah Hasan Arghun. During Humayun's siege of Siwistan he boldly relieved that fort (1541 A.D.). After this episode there is no further reference to him in any of the histories and it may be presumed that he died shortly afterwards. His grave remains untraced. See *Ma'sūmi*, pp.116-19 *et-seq*. The *Nuṣrat namah* does not give his name

as in charge of Siwistan (ff. 275-76). Reference to him by Sh. Muḥammad Purani shows that the author had been gathering information for quite a long time i.e. before writing of the *Nuṣrat namah* in 1655-57.

17. For Amir Baṣri Beg see *Tarkhan namah* (p.6). For a detailed discussion of the origin of these two dynasties see Prof. M.H. Siddiqui, *op. cit.*, Appendix and notes. It seems that the author of the *Nuṣrat namah* accepted the traditional account given by Mir 'Alīkah or others. It may be noted that the genealogy presented by him does not refer to Aykū Timūr. See also *supra*, n.13.
18. Utrar situated on the lower Jaxartes is the old Farāb, the birth place of al-Farabi see Guy Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Camb., 1966, pp.484, 485, 488. It was the border town whose governor's unwise handling lead to Chingiz's attack. The city was virtually destroyed. See Maḥmūd b. Amir Balkhi, *Baḥr al-Asrar fi Ma'rifat al-Ikhyar*, Ms. photostat copy. Pak. Hist. Society library, f.242 b.
19. Khwajah Aḥmad Yasawī (d.562/116) was one of the oldest and most famous East Turkish *ṣufis*. In 800/1397 Timūr built a mausoleum over his tomb at Yasi near Utrar. See *Ency. of Islam*, Vol.I, Leiden, 1918, pp.204-5.
20. Sultan Sa'id, patron of Hayder Dughlat, the author of *Tarikh i-Rashidi*, maintained good relations with Babur. He died in 940/1533-4. See *Babar nama*, Vol.II, pp.631, 632, 641.
21. *Tarkhan namah* (p.5) reporting on the basis of *Zafar namah* makes Aykū Timūr recipient of the title and privileges of a *Tarkhan*.
22. Cf. *Tarkhan namah* (Genealogical charts E, F.G). There are two generations between Aykū Timūr and Nur Allah Tarkhan.
23. Shahrukhiyah, formerly known as Banakath/Banakit, Fanakant, was destroyed by Chingiz 7th/13th century. "More than a century later, in 818/1415 Fanakant was rebuilt by the orders of Shah Rukh, the grandson of Timūr, and then received the name of Shahrukhiyah, under which it is frequently mentioned by 'Alī of Yazd" (in the *Zafar namah*). See *Lands of the Eastern Caliphate*, p.482.
Perhaps Nur Allah Tarkhan a great grandson of Aykū Timūr according

to the genealogical tree, was a contemporary of Amīr Shāh Rukh. However, the tradition would make us accept it as a fortified town defying Tīmūr. This is the second story claiming a royal princess as one of the ancestors of the Tarkhāns.

- 23a. For Mawlānā Zayn al-Dīn Abū Bakr see *Tuzuk-i-Tīmūrī*, for some details. He died in 791/1388. See also *Habīb al-Siyar*, Vol.III, pp.316, 930, 543.
24. For details see *Nafaḥāt al-Uns*, ed. Tawhidi, 1337H, pp.357-66 He was revered both by the Tīmūrīds as well as the Ṣafawīds. See Abū al-Faḍl Akbar-nāmāh, Vol.I, p.18; See also Prof. Riazul Islam, *Indo-Persian Relations*, Lahore, 1970, pp.29,40 (n.3, p.29).
25. For Shaykh Abū Al-Ḥasan Kharāqānī (d.425) see *Nafaḥāt*, pp.288-90; 'Attār, *Tadhkirat al-Awliyā*, ed. Robinson, part-II, p.209, Nazim, *Life and Times of Mahmud of Ghaznah*, 1973, Lahore, p.159.
26. Daily washing of Somnath's idol by Gangese water was also mentioned in the Mughul period. See Mahmūd bin Amīr Ballkhī *Baḥr, al-Asrār fi Ma'rifat al-Akhyār*, Vol.I, part-I, Persian text ed. S.Moinul Haq and Ansar Zahid Khan, pp.294-95; *ibid.*, part II, 1996, Karachi, Eng. Tr. Ansar Zahid Khan, p.138.
27. Amīr Sayyid Aṣīl al-Dīn Abū al Mafākhīr 'Abd Allāh b. 'Abd al-Raḥmān al-Ḥusaynī al-Dashtakī al-Shirāzī al-Shāfi'i was called to Herat by Mirza Abū Sa'id. He delivered Friday *Khutbahs* in Gawharshād Agha's mosque and read *Milad* on 12th *Rabi'* I. He died in 883/1478. He authored a number of books e.g. the *Risalah-i-Mazarat-i-Shirāz*; the *Mazarat-i-Herat* (also known as the *Maqṣad al-Iqbal al-Sultānīyah wa marṣad al-a'mal, al-Khaqānīyah; al-Mujatabā fi sirat al-Mustafa* (28 *majalis*) its abridgment as *al-Mujtana min Kitāb al-Mujtabā fi sirat al-Mustafa* (830/1427) and *Durj al-durar wa-darj al-ghurar fi bayan milad Sayyid al-bashar* See Storey, *Persian Literature*, Vol.I, Vol.V, p.184, 356, 1296; *Habīb al-Siyar*, Vol.IV, p.334.
28. Sultān Ḥusayn Ba'iqrā erected a mausoleum at his grave. As his daughter's son Jalāl al-Dīn Abū Sa'id continued to live at Pūrān, he and his sons though Mūsawī Sayyids came to be known as Pūrānis. See

Habib al-Siyar, Vol.IV, p.60; *Mi'yar Salikan-i-Tariqal*, ed. Khizar Naustahi, 1997, Ph.D. dissertation, p.500. *Nasab-namah*, f.26. See also introduction *supra*.

29. He belonged to the family of Sh. Ahmad Jam Zhandah Pil, perhaps related to 'Ali Akbar Jami, father of Hamidah Bano, mother of Akbar. He wrote a *mawlud namah* describing the vision Humayun saw on Akbar's birth. For details see *Akbar namah*, Vol.I, p.362; *A'in-i-Akbari*, Vol.I, p.415; Nizam al-Din, *Tabaqat-i-Akbari*, Eng. Tr., Vol.II, p.509; *Maṣ'umi*, p.173, vide Prof. Siddiqui, *op. cit.*, p.89, n.,
30. Jahanshah Amir Qara Yusuf Turkman (d.872/1467-8) (Mirza Muzaḥfar al-Din) was ruler of Jurjan, Adharbaijan, Iraq etc. See *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.39, 40, 48, 69-87 *et seq*; see also *Babur namah*, pp.2049, 49; Eskar Beg Monshi, *History of Shah 'Abbas the Great (Tarikh-i-'Alam Araye 'Abbasi)*, Tr. R.M. Savoy, Colorado, 1978, Vol.I, pp.30, 31.
31. Zayn al-Din Khwafi (d.533-34) author of the *Tabaqat-i-Baburi* and *Mubin*, a commentary on Babur's *Mubin* was among the litterateurs of Babur's court. He recited Babur's name in the *khuṭbah* at Delhi after its conquest. He also drew the *farman* for remission of the *tamghah* duty on Muslims before the battle of Khanwah. See *Babur namah*, Vol.II p.445, n. and *et. seq.*; Mulla Qati'i Harawi, *Majma' Shu'ara'i-Jahangir Shahi* pp.238, 255, 286; *Nafahat al-Uns*, pp.492-94.
32. Khwajah Shams al-Din Muhammad al-Kusawi al-Jami was a contemporary and friend of Shaykh Zayn al-Din Khwafi and Mawlana Jalal al-Din Ba Yazid Purani. He died in *Jamadi I* 863/1458. See *Nafahat al-Uns*, pp.496-98; *Habib al-Siyar*, Vol.III, pp.60-61.
33. Sayyid Kazmi was noted for his intellectual qualities as well as that of a soldier. He was sent by Sultan Husayn to Gulbargah (Deccan) as an ambassador at the time when Khwajah Mahmud Gawan was the administrator of the Bahmani Kingdom. On his return by sea through Persian Gulf he stayed at Shiraz where he died. His long poem *شهر آشوب* condemning the nobles of Herat was notable, see *Habib al-Siyar*, Vol.IV, p.334.

34. Mīrzā Abū'l-Qāsim Bābur Mu'iz al-Dīn s/o Bā'isunqār s/o Mīrzā Shāhrukh, ruler of Khurasan and Fārs (d.861/1457).
35. Arus Arghun served as the chief *beg* of Mīrzā Abū Sa'id when he took the throne. He could have been the leader of the *ulus-i- Arghun wa Tarkhan* at that time or at least the leading chief among them by whose support Mīrzā Abū Sa'id came to power. For Abū Sa'id's earlier attempt to capture Samarqand with the help of the Arghuns of Khata' during the revolt of 'Abd al Latif against his father Ulugh Beg see *Habib al-Siyar*, Vol.IV, p.33. See also *Bābur nāmāh*, Vol.I, p.379, for some relevant discussion about the two tribes and the Tarkhan privileges see Ansar Zahid, The Tarkhans, in J.P.H.S., Vol.XVIII, Oct. 1970. pp.237-59. See also *Lughat Deh Khuda on Tarkhan* see also *Nusrat nāmāh*, ff. 168-69.
36. Tīmūr had declared the Tarkhan among the twelve *tamgha ulus* out of the forty. Some of these twelve were: the Barlas, the Tarkhans, Arghuns, Jalā'ir, Tulackchī, the Duldā'i, the Dibchaq, the Arlat, the Tatar etc.
See *Tuzuk-i- Tīmūr*, Bombay, p. 158; *Institutes of Timur* Tr. Davy, p.91.
37. One finds Sayyid Aṣil Arghun occupying Herat on behalf of Mīrzā Abū Sa'id in 863/1458. See *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.75, 78 see also pp.125, 129.
38. Mīrzā Muhammad Jūkī s/o 'Abd al-Latīf was defeated and killed by the orders of Mīrzā Abū Sa'id (868/1464).
It appears that Tarkhan rise to power at the court of Abū Sa'id was partly due to the Tarkhan wives of Mīrzā Abū Sa'id. This is particularly true of the brothers Mazid Tarkhan and Darwesh Tarkhan, sons of Aurdu Būghā. See *Habib al-Siyar*, Vol.IV, p.94 see Ansar Zahid, Tarkhans, J.PHS., 1970.
39. The date should be 868/1464. Mīrzā Jūkī has not been mentioned as the grandson of 'Abd al-Latīf but as his son. See *Habib al-Siyar*, Vol.IV, p.94; *Babar-nama*, Vol.II, p.767, *Tarkhan nāmāh*, chart J.
40. He was buried at Puran. See *Nafahat al-Uns*, p.503; *Nasab nāmāh*, f.154.

- Other details about Sh. Abū al-Khayr could not be found.
42. Uzun Hasan Beg of the White Sheep (d.883/1478) was the fourth ruler of the Turkuman dynasty of Adharbaijan and Diyar-Bakr. For his conflict with Jahan Shah see *Babur namah*, Vol.I, pp.2546, 49; see also *Rawdat al-Safa*, Vol.VII, p.89.
43. It is said that hasty action of Mazid Tarkhan was responsible for Abū Sa'id's defeat and death. See *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.92-93.
44. Although the chronicles mostly refer to Aurus Arghun, Aşil Arghun, Darwesh Muhammad Tarkhan and Mazid Tarkhan among the important participants of events under Abū Sa'id, Dhū al-Nūn appears also to have enjoyed some importance otherwise the sons of Abū Sa'id could not have tried to pressurise him by imprisoning his son, Shah Shujā' (Shah Beg). However, one may disagree with *Ma'sumi's* assertion that he surpassed the status and rank of all the other grandees (*ibid.*, p.80). The *Tarkhan namah* (p.6) echoes *Ma'sumi's* exaggeration so does Saleem Akhter (*op. cit.*, p.5).
45. The region of Ghazni was also called Zabulistan. (See *Babur namah*, Vol.I, pp.817-18). Among its famous cities were Firuzkuh, Ghaznin, Tariqath, Maymand and Farhin. See Mahmūd b. Amir Wali, *Bahr al-Asrar*, Eng. Tr. Dr. Ansar Zahid; Karachi, 1997, pp.86, 91-93. See also *A'in*, Vol.II, pp.402, 411; *Lands of the Eastern Caliphate*, pp.334, 344; Sujān Ra'i, *Khulasat al-Tawarikh*, p.84; Andre Wink, *Al-Hind*, Vol.I, Delhi, 1990, pp.146-47. In its open country dwelt Hazarabs and Afghans.
- There seems to be some confusion about the lands given to Dhū al-Nūn. Saleem Akhtar (*op. cit.*, p.7) perhaps relying on *Ma'sumi* (p.81) mentions Ghur and Zamindawar. Babur, (*op. cit.*, p.274) however, mentions Ghur, Nikudar, followed by Zamindawar and Qandahar, in combination with his son Shujā'. After Sultān Husayn's death he also occupied Aibah (Ubah) and Chachran in the valley of Heri-rud.
46. Mawlāna Khwajah Şannā'i, noted for his poetical skills and hailing from Bakhar, was executed on the orders of Sultān Husayn (*Majalis al-Nafa'is*, p.226, *Dastur al-Wazara'*, pp.399-400. Babur mentions 'Ali

Shir Nawā'i as the classmate of Sultān Husayn and as very close to him. *Babur nama*. Vol.I, pp.272, 73.

47. The Awfah of the Arab travellers, one of the four towns lying east of Herat, each one day's journey from the other. Two days journey from it was Khasht which was counted as part of Ghur. *Lands of the Eastern Caliphate*, p.410.
48. He lived to a ripe old age and was always ready to take advantage of any weakness of his brother' or nephew' or even their grandson's. He and his son tried to capture Qandahar when Shah Beg was imprisoned by the Iranians. In his old age he supported Jan Baba Tarkhan against Baqi Tarkhan (1567-8). See *Ma'sumi*, p.212; *Tahiri*, pp.147-48 *Beglar namah*, p.58 see *infra*, text ff. 186-87.
49. Another author also quotes this verse with slight variation in the second line:
عرصہ مملکت غور چہ نامحدود است کاندران عرصہ بسی لشکر نامحدود است
See Mahmud b. Amir Balkhi, *Bahr al-Asrar fi Ma'rifat il-Akhyar*, MS. fol. 315a; Eng. Tr. p.92; see also *Babur nama*, Vol. pp.200, 205-6, 214, 222, 274. See also C.E. Bosworth, "The Early Islamic History of Ghur" in *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, London, 1977, IX, pp.116-133 vide Saleem Akhter, *op.cit.*, p.3,n, 24.
50. Babur refers to 'Abd al-'Ali Tarkhan as one of the leading nobles of Sultan Ahmad Mirza. In fact he sheltered Shaybani in his early life. See *Babur nama* Vol., pp.38-39, 40; *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.53, 122, 171, 273-24. See also Prof. Siddiqui, *op. cit.*, appendix K.
51. Also spelled as زینکھ (Zinakah) he was one of the leading nobles of the Arghuns from the time Dhu al-Nun secured government of Farah, Ghur and Qandahar. He together with Shah Beg and others bore the bier of Shaykh Abu Sa'id Purani and was entrusted with the construction of the Shaykh's mausoleum in 923/1517 [MS. *infra* f.239]. Last reference to him occurs when he was left guarding Shah Beg's family al Shal (Quetta) while the latter attacked and captured. Thatta in 926/1519 (*Ma'sumi*, p.113, *Tarkhan namah*, p.17. His real name of course was Zayn al-'Abidin Tarkhan.

52. A foster brother of Shah Beg he and his son Sultan Mahmud served their masters very faithfully. He was allowed to reside inside the royal enclave in the fort of Bhakkar. His death in 928/1521 gravely depressed Shah Beg and hastened his own death. See *Ma'sumi*, pp.82, 125 *et. seq.*; *Babur namah*, p.443.
53. Even if he was a step-brother or half-brother of Dhu al-Nun besides Sultan 'Ali Arghun, use of Sayyid and Mirak with his name appears strange unless if his father was a Sayyid and her widowed mother married Amir Hasan Basri later. Though use of the suffix Sayyid was not unknown among the Arghuns like Sayyid Asil Arghun See *supra* note 27.
54. A Turkistan Qibchaq, Khusraw Shah, a catamite, was an opportunist and allying with powerful groups of nobles gathered power especially under Sultan Mahmud Mirza but later maltreated his patron's family. He ruled Hisar, opposed Sultan Husayn Ba'iqara and was finally killed by the Uzbeks (910/1504-5). See *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.97, 191, 242-44, *et.seq.*; see *Babur nama*, Vol.1, pp.50-60. *et.seq.*
55. This shows the regard in which Sultan Husayn held Dhu al-Nun. However, inclement weather and heavy rains had caused much distress which forced the Ba'iqara sultan to make peace. See *Babur nama*, Vol.I, p.65. See also for later conflict between the two *ibid.*, p.260.
56. For the text of the *Fath namah* see *Sharaf-namah*, 1951, pp.101, 105 vide *Makli namah*, pp.103-89.

The chronogram *ملک کورو* gives 894 H. as the date of the Conquest which differs from 892/1487 as given by the author himself a few lines above. In the *Sharaf namah* the last line is *ملک فتح ملک کورو*. The words *ملک کورو* give the correct date i.e. 892 H.

There seems to be some confusion about the Arghun conquest of Siwi (Sibbi).

According to *Ma'sumi* (pp.80-81) Sultan Husayn Ba'iqara appointed Dhu al-Nun to govern the intractible regions of Zamindawar and Ghur. In 884/1479 the latter embarked upon this difficult assignment and within three to four years reduced them to submission. Sultan Husayn

pleased with this added Farah and Qandahar which he also subjugated together with Shal (Quetta) and Mastung on his own. One may say that about 888/1483 he got these new territories which he could have reduced in a couple of years more. In 892/1479 according to *Fath namah* written by 'Abd Allah Marwarid and corroborated by *Nusrat namah* Siwi (Sibbi also known as Shahr-i-Sabz) was captured most likely by Shah Shuja' (Shah Beg). It was followed by attacks on Bhakkar, Chandukah (Larkana) and Akri which prompted a counter attack by Sindhian forces under Mubarak in 895/1490 in which Yar Muhammad Mirak, brother of Shah Beg, lost his life. According to *Ma'sumi* (p.75) this was a single raid on Akri, Chandukah and Sidichah (others give Kot Machhiyan) and when reached Jalukir, a battle occurred. *Farishtah* (Vol.I, pp.206, 238-39) says that Sibbi was conquered by Mubarak who appointed Bahadur as incharge which, if *Ma'sumi* (*ibid*) and *Tarkhan namah* (p.13) are to be believed, was recaptured by Shah Beg. *Ma'sum* gives no date for the capture of Siwi (Sibbi). However, Babur mentions it under control of Fadil Kukaltash, an Arghun nobleman in 910/1504-5 *Nusrat namah* (f.177) also shows that it was under Arghun control. It says:

چون واقعہ محمد خان شیبانی دست داد (913/1507) حضرت شاہ اسماعیل صفوی
 باستقلال تمام ولایت خراسان از تصرف شد، و دران صین حضرت سلطنت شعاری شاہ
 شجاع بیگ قشلاق در شہر سبز کہ بہ سیوی اشتهار دارد کردہ بود۔

It is interesting to note that Baloch ballads also refer to Arghun rule over Siwi. See also *Tabaqat-i-Akbari*, Vol.III, p.517. Dames, *Popular Poetry of the Baloches*, Ballad, p.2; VIII, p.15, Prof. Siddiqi, *op. cit.*, appendix B; Saleem Akhter, *op. cit.*, p.18, n.106; *Habib al-Siyar*, Vol.III, p.260; *Rawdat al-Salatin*, Vol.I, pp.119-23 *Tarikh-i-Farishtah*, Vol.II, p.618. See also *Makli-namah*, pp.177-89, see also notes for a detailed discussion.

57. Other chronicles do not refer to three attacks, Akri has been identified with Kakar in the Chandukah region (Prof. Siddiqi, *op. cit.*, p.19, n.z). It could be the *parganah* Kakri in the region of Bhakkar. See *Mazhar-i-*

- Shahjahani*. pp.9-10. According to the *Ā'in* (Vol.II, p.336) it was the largest cultivated *parganah* of *sarkar* Bhakhar (Bakkar) on the western side of the Indus.
58. Originally called Qabūliya, a slave of Jam Nizām al-Dīn's *dīwān*, Lakdir (also Lakisar) he finally rose to the position of *amir al-umara'* and received the title of Darya Khan and Mubarak Khan. See *Ma'sūmi*, p.112; *Tuhfat al-Kiram*, Vol.III, pp.54-55; *Makli-namah*, pp.101, n.11, pp.102-3.
59. Born from Pāpā Aghāchah, a mistress of Sulṭān Ḥusayn, he died of excessive drinking (910/1504). *Babur nama*, Vol.I, pp.265, 269.
60. According to the *Tabaqat-i-Akbari* the brother of Shah Beg who died near Siwi was Sulṭān Muḥammad. Perhaps he was also called Yar Muḥammad Mirak though the suffix Mirak was generally reserved for venerable Sayyid families.
See also Geological table F for the descendants of Dhū al-Nūn vide *Tarkhan namah*.
61. See for inscriptions on Mubarak Khan's tomb vide *Makli namah*, pp.102, 111.
- 61a. See *infra* n.66.
62. Relations between Sulṭān Ḥusayn and Dhū al-Nūn always remained uneasy. In fact his first appointment to Zamindawar and Ghur was aimed to keep him at the farthest distance in an area where he was expected not to survive from epidemics (*Ma'sūmi*, p.80). See also *Rawdat al-Safa*, Vol.VII, p.143; *Ḥabib al-Siyar* Vol.III, p.260, *Tarkhan namah*, p.8.
63. He is some other person than Shaykh Ḥammad Jamālī who was in the early Sammah period. See *Tuhfat al-Kiram*, Vol.III, pp.182-83. *Makli namah* pp. notes, pp.81-84. One Qaḍi Sadu b. Ḥammad lies buried in the graveyard of Shirāzi Sayyids at Makli. *Makli namah*, p.700. For Jam Nizām al-Dīn's enforcement of *Shari'ah* see *Ma'sūmi*, pp.74-75.
64. Perhaps he could be the same person as Khwajah Kamāl al-Dīn Ḥirati buried on the Fathi Takri at Makli. *Makli-namah*, p.705; c6. *Tuhfat al-Kiram*, (Sindhi), p.523.

65. Perhaps Mawlānā Kamāl al-Dīn Ḥusayn al-Wā'iz, a great scholar (d.910/1504). See *Ḥabīb al-Siyar*, Vol.IV, pp.345-46.
66. *Nuṣrat nāmāh* provides us with greater details about Dhū al-Nūn and his relations with the Bā'iqarās. Sultān Ḥusayn had tried to secure Dhū al-Nūn's support for his younger son Muḏaffar by asking Dhū al-Nūn to give his daughter, Biḡah Begum perhaps from Nisā' Begum, in marriage to that prince. Dhū al-Nūn had complied to the extent of sending her with her mother and accoutrements but as his relations grew tense he himself left the royal camp and asked Nisā' and Biḡah to return (*ibid.*, ff.112-13).
- Perhaps these strained relations between Herat and Qandahār led Jām Nizām al-Dīn to send an embassy to Herat requesting for restraining Dhū al-Nūn. In this respect Badi' al-Zamān's advice to the returning ambassadors to avoid travelling through Qandahār for fear of Dhū al-Nūn's opposition is significant.
- Badi' and Dhū al-Nūn had already become allies and when the former came for succour to Qandahār the alliance was further cemented by Biḡah Begum's marriage to the prince in 902/1496-7. Just after Badi's defeat at Pīl-Chirāgh Biḡah Begum and her mother died on Badi's second visit to Qandahār (911/1505). See *Ḥabīb al-Siyar*, Vol.IV, pp.210, 212, 314. *Ma'sūmī*, p.84.
- Biḡah Begum appears to be a popular name among the Turkish ladies see *Babur nama*, p.743, see also *Maklī nāmāh*, pp.502, 505, 506.
67. Sultān Ḥusayn after bestowing Balkh on Badi' wanted him to leave Astrabad for his younger brother, Muḏaffar. As he had 'made both kneel at the same assembly' thereby declaring them as equal in status, it displeased Badi', the eldest son. Badi' did not give up Astrabad which finally led to the death of his son Mu'min following the military action by Muḏaffar's force hence his revolt. See *Babur nama*, Vol.I, pp.61, n.3; pp.69-71.
68. Muḥammad Barunduq Barlās, a descendent of Chākū Barlās, a noted Tīmūrid noble, had been with Mirza Abū Sa'id and his son Ulugh Mirza (Kabuli). Being estranged with the latter he joined Sultān Ḥusayn

- Ba'iqara. For details see *Babur nama*, Vol.I, p.270, *A'in*, Vol.I, pp.341-42; *Habib al-Siyar*, Vol.IV, p.196.
69. Khadijah Begum, the dominant and favourite wife of Sultan Husayn, mother of Muzaffar, secured orders for Mu'min's execution while the Sultan was drunk. She was also suspected of poisoning Babur's brother Jahangir. See *Babur nama*, Vol.I, pp.262, 268, 292-93; *Ma'sumi*, p.85; *Tarikh-i-Rashidi*; pp.191-200 Badi's mother Sultan Begum d/o: Sultan Sanjar, an arrogant and difficult lady, had already died, perhaps divorced by her husband due to her evil temper (893/1487). *Habib al-Siyar*, Vol. IV, p.182.
70. 902/1496-97 according to *Babur, op. cit.*, Vol.I, p.71, n.2
71. Khwajah Nizam al-Mulk Khwafi was the second *diwan* of Sultan Husayn after Majd al-Din. But within a short time he was arrested and killed perhaps with his son in 903/1497-8. *Babur nama* Vol.I, pp.288, n.2; *Habib al-Siyar* (Vol.IV pp. 160, 167, *et. seq.*
72. The battle was fought at the Nishin meadow (Ulang Nishin of *Ma'sumi*, p.90: *ulang* literary means an entrenched position) near Herat. Mirza Badi' al-Zaman with Shah Beg, by a lightning move, hoped to surprise his father though Sultan Husayn had initiated peace overtures through Sh. Abu Sa'id Purani, Mawlana Ahmad Taftazani, the *Shaykh al-Islam*, and Sayyid Ghiyath al-Din Sadr. However, arrival of reinforcements thwarted Badi' who took to flight. *Habib al-Siyar*, Vol.IV, p.236.
73. Babur places this episode in 903/1497-98 (*op. cit.*, Vol.I, pp.94-95). *Habib al-Siyar* (Vol. IV, p.235) also places the final settlement in *Muharram* of 904/1497-98 which corroborates Babur's version. Sultan Husayn agreed to bestow Sistan on Badi'. Muhammad Ma'sum who was governing Sistan left for Herat.
74. Also known as Fushanj and Bushanj, the present Ghurian, lying a short distance on the left bank of the Heri Rud. At that time it was a fortified place guarding the crossing. See *Babur nama*, Vol.I, p.297, n.1; *Lands of the Eastern Caliphate*, p.411.
75. One of the 25 villages belonging to the Malan district across the river

- from Herat. (*Lands of the Eastern Caliphate*, p.46). It appears that the crossing had a fortified fort, see note 74 above.
76. Mawlana Nur al-Din Hilali at the court of Sultan Husayn authored a *diwan* and a *mathnawi* entitled *Shah Darwish*. He had a remarkable memory. Most probably he was killed in 936H. or 939/ 1352 on the orders of 'Abd Allah Khan Uzbek. Beveridge mentions his name as Badr al-Din. See *Babur nama*, Vol.I, p.290, n.3: cf. *Habib al-Siyar*. Vol.IV, pp.361-62. Dehkhuda, *Lughat namah*, No.715, p.250.
77. Perhaps Mawlana Hasan 'Ali who was among the *fudala'* and poets of Herat. For one of his questions see *Habib al-Siyar*, Vol.IV, p.361.
78. For Muhammad Buranduq see *supra* note 68.
79. He ruled Kabul and Ghazni from 870/1465(?) to 907/1501. It may be pointed out that though he died in 1501 and Babur captured Kabul in 1504 Sultan Husyan did not try to capture Kabul and first allowed the nobles like Shiram Zakah to control it which finally encouraged Muqim Arghun to occupy it and marry Ulugh Beg's younger daughter. See Beveridge's note on Ulugh Beg in *Babur nama*, Vol.1, p.9 s.n.z. For Ulugh Beg's rule in Kabul and relations with local tribes see Ansar Zahid Khan, "Babur's Relations with the tribes in Kabul and the Punjab", *J.P.H.S*, No.3, 1982, pp.171-75.
80. She has been identified as Bibi Zarif Khatun (Prof. Siddiqui, *op. cit.*, pp.3-4; *Ma'sumi*, pp.104-5, *History and Culture of Sind*, pp.23-24). However, Saleem Akhtar (*op. cit.*, pp.22-23, n.-135) points out discrepancies in her and Mah Begum's accounts. He argues that if she was born after Muqim's occupation of Kabul in 1504-5 at the time of her recovery by the Arghuns in 916/1510 she had to be a minor girl of hardly seven years of age while already she was a mother of a daughter aged 18 months which pushes her birth date at least 8 to 10 year back. This discrepancy means that if Zarif Khatun was her mother and was the daughter of Ulugh Beg the marriage should have occurred perhaps during the lifetime of Ulugh Beg an unlikely proposition because of the family status of the Timurids or else she was a different lady than Ulugh Beg's daughter.

81. She was the mother-in-law of Badi' al-Zaman. She and her daughter, wife of Badi' died about 911/1505. See note no.66 *supra*.
82. First reference to Mir Farrukh Arghun occurs in 911/1505-6 when he was governing Qalat-i-Ghilza'i on behalf of Muqim when Babur attacked it (*Babur nama*, Vol.I, pp.248-49). *Nusrat namah* (ff.140-43) corroborates the episode and provides greater details. In 1530-31 he was with Shah Hasan when he took Thatta from Jam Firuz and on Shah Hasan's suggestion built the Jami' Farrukh (931/1531-32). It is said that he died in 1000/1591 (*Makli-namah* pp.590-91) as is mentioned on his tombstone. It shows that if he is the same person he must have had a very long life span. However, in the chronicles all references to him cease after he took the Shah Hasan's daughter for consummation of her marriage with Mirza Kamran at Patar (Sindh) (953/1546-47). (*Ma'sumi*, p.182). He also did not figure in the Arghun revolt (1554-55) or in the events of 'Isa and Baqi Tarkhan's reigns. If he was still alive, old age could have precluded any active participation.
- According to the *Tarkhan namah's* genealogical table he was the son of Ahmad Beg, brother of Shah Beg, but the tombstone mentions his father's name as Amir Muhammad Beg. However, a first cousin of Shah Beg, he never indulged in revolts as was the case with Sultan 'Ali, brother of Dhu al-Nun and his son, Shadman.
83. Two years younger than Babur, Jahangir was born from Fatimah Sultan, a Mughul 'Tuman beg'. He died in 912/1507-8 probably poisoned by Khadijah Begum, the scheming and domineering wife of Sultan Husyan Ba'iqara. See *Babur nama*. Vol.I, pp.17, *et. seq.* *Tarikh-i-Rashidi*, pp.199-200.
84. Sayyid Nizam al-Din Khalifah, Marghilani, Barlas, Turk, Babur's leading adviser and noble during the Kabul and Hindustan period. See *Babur nama*, Vol.I, p.53, 90 *et. seq.* See also Erskine, *A History of India under Babur*, Karachi, 1974, p.512.
85. Of the ancient army chiefs of Andijan he was noted for his loyalty and intrepidity to his Shaykh and Babur. In the end he became *ataliq* of Humayun and died in 928/1522. See *Habib al-Siyar*, pp.226, *et. seq.*

Babur nama, Vol.I, p.26 et. seq.

86. For Sultān Mas'ud Mirzā b. Sultān Maḥmūd Mirzā see *Ḥabīb al-Siyar*, pp.96, 98, 200-209, et. seq., *Babur nama*, Vol.I, pp.47, 48 et. seq., He was blinded in 903/1497-98. For his quatrain see Fakhri Harwi, *Rawḍat al-Salāṭin*, pp.45-46.

نوری که عیار دیده روشن بود چشم بد ایام ز چشم پر بود
فریادا که فریاد بجای نرسید افسوس! که افسوس نمی دارد سود

He also gives another of his verses:

تا نشتر غم ، چشم مرا زرد و زبر کرد از طالع مسعود ، فلک قطع نظر کرد

The unfortunate prince was finally killed by the Uzbegs in 913/1507.

87. This may be a reference to either Sultān Maḥmūd Ghaznavi or Sultān Maḥmūd s/o Faḍil Kukaltash. The reverential epithet *ḥaḍrat* shows that the tomb was regarded with sanctity. However, as Subuktigin and Maḥmūd's ancestors belonged to Turkistan (see Nazim, *Mahmud of Ghazna*, Lahore, 1973, p.28, and Faḍil's or Sultān Maḥmūd Bhakkari's to Khurasan or Khurisan it is difficult to identify Malik 'Alī. For Sultān Maḥmūd Bhakkari's ancestry see Prof. Siddiqui, *op.cit.*, pp.146-47 and notes.

Another possibility is that this Sultān Maḥmūd may be the Malik Sultān Maḥmūd ruler of Sistan see *Nuṣrat-namah*, f.222.

88. When Badi' al-Zaman was reconciled with his father after his abortive attempt on Herat, Sistan was formally given to Amir Sultān 'Alī Arghun. *Ḥabīb al-Siyar*, Vol.IV p.250. Later when, a Ba'iqara prince tried to recover it he was defeated see *ibid.*, p.258. In fact the Arghuns got it for supporting Badi' al-Zaman against his father.

89. Babur made his first attack on the Sultān Mas'udi Hazarah (910/1502) who were infesting Ghazni and Girdiz roads. His second attack was on the Ghurband's Turkaman Hazarahs (912/1506-7). Perhaps Faḍil Kukaltash also came to chastise the Sultān Mas'udi Hazarahs who were nearer to Ghazni. See *Babur nama*, Vol.I, pp.228, 311. For the Hazarahs, see *A'in* Vol.II, pp.403, 406.

90. Amir Muḥammad Tarkhān was reported with Babur in 925/1519 when the latter attacked Hātī Gakkar's stronghold Parhāla. See *Babur nama*, pp.390-91, 452.
91. The celebrated Hātām of the Ṭayy tribe died some years before the time of the Prophet Muḥammad (B.P.H.) His son 'Adī became Muslim.
92. Ma'an b. Za'idah b. 'Abd Allāh Shaybānī, a contemporary of Mansūr, the 'Abbasid caliph, was also known for his benevolence like Hātām. He was entrusted with the governorship of Sīstān where perhaps he was killed by the Kharijites in 152/769. See Ibn Khallikan, *Wafyat al-A'yan* Vol.V, p.302.
93. 'Alī Shir b. Ulūs (844-906-7 H.1500), a class-fellow and *madrasah*-fellow of Sultān Husayn, became latter's counsellor keeper of the seal and *ṣadr*. He was noted for his patronage of scholars, poets etc. and was himself a noted poet of Persian, Turkish and had a good library. In his later years he became a *ṣufī*. He authored a large number of books, histories, collections of verses both in Persian as well as in Turkish. See *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.137, 159: *Babur nama*, Vol.I, pp.271-72.
94. According to *Habib al-Siyar*, Vol. IV, p.375) in that battle Dhū al-Nūn refused to surrender and continued to fight till he was killed. Another notable warrior on that day was Amir Shaykh 'Alī Ṭaghā'i who was captured alive. Babur says that Dhū al-Nūn stood up against him (Shaybānī) with 100 to 150 men. A mass of Uzbegs came up, overcame them and hustled them off; he himself was taken and put to death. (*Babur nama*, Vol.I, p.275).
95. Babur described their letters - from a noble family to a Timūrid - as *عزداشت* ('*ard dasht*) translated by Beveridge as dutiful letters or as one may say requests or appeals from subordinate or junior in rank. It seems that the two brothers wanted to create a sort of common front as earlier the Bā'iqara princes abortively attempted at Herat. But Mir Muḥammad Purānī clearly mentions that they asked Babur to come to Qandahar. When he did they became afraid of his intentions. See *Babur nama*, Vol.I, p.330. See also *History and Culture of Sind* pp.25-26.
96. When Shah Beg captured Bhakkar, the *seal keeper* was Sultān Muḥam-

mad who was allowed to live inside the royal enclave in the fort of Bhakkar (*Ma'sūmi*, p.124).

97. Bābur was amazed at the treasures found by him at Qandahar. The booty was so numerous that its distribution had to be delayed and was done later at Qarābagh. However, he does not refer to the capture of Shah Beg's sons, Mirza Sulṭān Bayazid and Shāh Ḥasan (*Nuṣrat namah*, f.162). If they were captured they must have been sent back after a very short time otherwise Bābur and other chroniclers should have reported such an event (*Babur nama*, Vol.1, pp.338-39) as was done later when Shah Ḥasan, angry with his father went to Kabul. The *Tarkhān namah* (Chart. F et. seq) also does not refer to any other brother of Shah Ḥasan. For the two sons see n.124.
- Qandahar was given to Naṣir Mirza by Bābur while Qalāt and Turnūk were given to 'Abd al-Razzaq s/o Ulugh Beg. *Ibid.*, p.340.
98. Bābur says that Shaybani came swiftly down to Qandahar by the mountain road, so as to catch him, the last of the Timurid princes, there. It is also stated that Shah Beg — in desperation — had appealed to Shaybani for help. See *Babur nama*, op. cit., *Ḥabib al-Siyar*, Vol.IV, p.390; *Ma'sūmi*, p.102.
99. After wanderings he came over to Bābur who married his daughter Ma'sumah to him. He came to Balkh and later served under Bābur in India; revolted against Humayūn, was drowned at Chausa 946/1539. See *Babur nama*, Vol.I, pp. 263, 364-65 et.seq.; *Ḥabib al-Siyar*, Vol.IV, pp.309-404.
100. Shadman later tried to take advantage of Shah Beg's imprisonment by Shah Tahmasp and tried to capture Qandahar. However, during the Arghun revolt against Shah Ḥasan he remained quiet. Later we find him mentioned as married to one of the daughters of Mirza Baqi but revolted against his father-in-law. See *Ma'sūmi* 211, *Makli namah*, pp.225, 227. *Tarkhan namah*, p.61, Table F.
101. Kamran's birth fell in "a year of one of the *Babur nama's* gaps." Babur's *mathnawi Mubin* was written for his instructions. He was left in charge of Kabul and Qandahar in 932/1525.

See *Babur namah*, Vol.I pp.417, 438 *et. seq* see also appendix J.

For details about Qandahar's fort see Mahmud b. Amir Wali, *Bahr al Asrar*, Eng. Tr. Anṣar Zahid, Karachi, 1996, pp.95-96; *Ā'in*, Vol.II, p.339.

102. In fact Naṣir Mirzā went to Ghazni (*Babur nama*, Vol.I, p.343). Shaybani's presence in Qandahar forced Babur to move towards Hindustan. Babur received information from Naṣir Mirzā's emissary that Shaybani was on the verge of taking Qandahar but rising at Nirah-tū, where his harem was located, forced him to leave and he thought it wise to leave the Arghuns there. Perhaps the same reason deterred him from moving towards Kabul, obviously a hazardous venture. During this period when Babur was at Mandrawar he married Chūchak (Mah Begum) to Qasim Kukaldash. It could be in retaliation to Arghun brothers' dealings with Shaybani and opposition to Babur.
103. Muqim's death after some illness appears to have occurred after Shaybani's departure from Qandahar, perhaps by the middle of 1508. *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.389-90; *Babur nama*, Vol.I, p.343.
104. For details about Shaykh Jalal's sons see *Nasab namah*, p.26, and the appendix.
105. The country of Ghazni was also known as Zabulistan (*Babur nama*, Vol.I, p.217) pronounced as Zawulistan also. the *Ā'in* (II, p.399) mentions Qandahar as the capital of the district. Mahmud b. Amir Wali (*Bahr al-Asrar*), Eng. Tr., p.95) mentioned it as the capital of Zabulistan. However Le Strange (*op. cit.*), pp.334, 349) mentions the highlands of the 'Kandahar country', the upper reaches of the Helmund' as Zabulistan.
106. The local traditions assert that Abū Ayyūb Anṣari, the famous *Companion* of the holy Prophet (P.B.H.) migrated to Qandahar while his tomb is reported to be adjacent to the rampart of Istanbul. For Khwajah Ayyub Anṣari and his brother see *Nafahat al-Uns*, pp.331-35.
107. The well-known Arabic grammar by Ibn Ḥajib (1175-1249). See Brown, *Literary History of Persia*, Vol. III, p.514.
According to *Ma'sumi* (p.142) Shah Beg wrote a commentary on the

Kāfiyah entitled *Al-'Ijalah*. He also wrote *hawāshis* (marginal notes) on the *Tawali' al-Anwar min Mata'ali' al-Anzar* a famous work on metaphysics by al-Baydawī and the *Sirajiyah* of Siraj al-Dīn Muḥammad on inheritance vide Prof. Siddiqui, *op. cit.*, p.42, nn.1,2,3, *Rawdat al-Ṣafa* (pp.-1-3) gives the spelling as *Muttakhadh al-'Ijalah*.

108. However, Fakhri Harwi in the *Rawdat al-Salatin* has given his pen name as *Nafasi*. In its support he has given a couplet of a poet Muḥammad Talib in the form of a riddle saying that its solution gives the name *Nafasi*. The couplet is:

تو در قندهاری و از هر طرف به پا یوس آیند اهل شرف
 It may mean that *nafs* (lit. heart or self) is the centre of life in the same way as Shah Beg is in Qandahar where every noble person comes to pay his respects.

However, in one of the manuscripts of Harwi's book No.1 (J) the pen name has been given as *Yaqini* (یقینی).

It may be pointed out that though both the authors were in a way contemporary but Mir Muḥammad b. Bayazid's version is more weighty as *Yaqini* (یقینی) rhymes here perfectly.

Perhaps *Nafasi* may be a miss-reading of *Yaqini* and could be a scribal error or Shah Beg could have used both the pen names.

109. The famous *qaṣidahs* of Shaykh 'Aṭṭar and Amir Khusraw. See *Kashf al-Zunūn*, Vol.1, p.57; *Majalis al-Nafa'is*, pp.18, 43, 94, 193, 215, 270, 358 vide *Rawdat al-Ṣafa*, p.279.
110. The grave was situated among the foothills and was difficult of access. *Ma'sumi*, pp.134-35.
111. People gathered on his tomb on Mondays. *Ma'sumi*, p.141.
112. Called *Pir-i-Yakshanbhi* as people used to light lamps on his grave every Sunday (*Yakshanbah*). (*Ma'sumi*), p.141.
113. Kuh Lakah in *Ma'sumi*, *ibid*.
114. The period under the sign of Virgo i.e. 23 August - 23 September.
115. Babur mentions eleven daughters of Sultan Husayn Ba'iqara and even refers to their spouses and progenies but he never refers to any of them as married to the Arghun chief. Out of them one *Qara-guz* (dark eyed)

was married to Naṣir Mirza, Babur's own brother. The other lady Faṭimah Sulṭān Begum d/o Bibi Mughli, was known with the honorific title like that of the senior most wife, Bilqis Makāni (of the status the Queen of Sheba). Shah Beg could not have married two sisters (even step-sisters) at the same time according to the Islamic law, therefore, it appears that he perhaps married Qara guz (also kuz) after the death of Naṣir Mirza and after the death his own chief begum, the Bilqis Makāni. Similarly Ahmad Mirza had five daughters. One of them 'Ai'shah Sulṭān was married to Babur but she left Babur. Perhaps Ma'sumah Sulṭān was also married to Babur but later died. It is difficult to know which of the four remaining daughters was married to Shah Beg. Perhaps, she was one of them who had escaped from the Uzbeks. See *Babur namah*, Vol.I pp.35, 36; 265-67; *Habib al-Siyar*, Vol.IV, p.320-21.

See also *Nuṣrat namah*, f. 239, *Ma'sumi*, p.239.

116. Also written as مرو شاهجان (Marv Shahjahan). It is in fact pronounced as Marv al-Shahijan (Greater Marv) to distinguish it from Marv al-Rud (little Merv). For its meanings and other details see *Lands of the Eastern Caliphate*, p.398. Cf. Mahmud b. Amir Wali, *Bahr al-Asrar fi Ma'rifat il-Akhyar*, Ms, Vol.I, ff.332a. (photo copy Pakistan Historical Society Library).
117. The chronogram در قمر عقب (dar Qamar 'Aqrab) gives 916/1511 as the date of Shaybani's death while the other chronicles mention it as 29 Sha'ban 915/2nd Dec. 1510. Cf. *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.572-17; *Babur namah*, Vol.I, p.350 and n.1 for this confusion. See also Ghulam Sarwar, *History of Shah Isma'il Safawi*, Aligarh, 1939, pp.58-63; Prof. Rizul Islam, *Indo-Persian Relations*, p.4.
118. فن سیاق (Fann-i-Siyaq or siyaqat) numeration by Arabic alphabets.
119. Amir Yar Muhammad Khan got the title of Najm-i-Thani and the post of wakil at the Safawid court in 915/1509 after the death of the earlier incumbent Najm al-Din Mas'ud. See *Habib al-Siyar*, Vol.II, pp.67-68; *Indo Persian Relations*, pp.8-9 et seq. He was slain at Ghajdawan 918/1572. See *Babur namah*, Vol.I, pp.262, 355, 359, 360-62.
120. According to Ma'sum some interested parties poisoned Shah's ears and

he ordered imprisonment of Shah Beg in the fort of Zafar (the former capital of Badakhshan). However, in fact he was imprisoned in Ikhtiyar al-Din fort. See *Ma'sumi*, in p.108; *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.541-43; *Ahsan al-Tawarikh*, pp.124-25 For a detailed discussion see Prof. Siddiqui, *op. cit.*, p.11, n.4,5. *Indo-Persian Relations*, p.15.

121. *Habib al-Siyar* (Vol. IV, pp.330-31) refers to one Khwajah Ni'mat Allah Surkh, a *diwan* of Sultan Husyan, who was executed by royal orders.
122. According to Khwandamir Shah Isma'il ordered Shah Rukh Beg Afshar to attack Qandahar while Shah Beg was imprisoned. But other chronicles mention the attack after his escape *Habib al-Siyar*, Vol. IV, p.541. *Indo Persian Relations*, p.15.
123. It is said that Shah Beg Afshar, unable to subdue Qandahar ravaged the region of Shal and Mastan (Mastung). *Habib al-Siyar*, Vol. IV, pp.541-42. but there was no reference to his occupation of Shal (Quetta).
124. This is the first reference to Shah Beg's these two sons, Mirzas 'Abd Allah and Abu Muhammad, who later died at a young age. No other chronicle refers to them. *Ma'sumi*, however, refers to Mirza Abu Muhammad as brother of Shah Beg who died at Siwi.
125. Mir Buzurg Tirmidhi's daughter and grand daughter known as Khanzadah Begums were married to Sultan Mahmud Mirza, *Babur namah*, Vol.I, pp.47-48.
126. Mihtar Sunbul later got the title of Fathi Khan. He was responsible for freeing Shah Beg from the fort of Ikhtiyar al-Din. Interestingly enough his successful resourcefulness in running the mines and comparative laxity of Shah Hasan provoked Shah Beg to reprimand his son publicly which led to Shah Hasan's estrangement and going to Kabul. Later Sunbul's fear that Shah Hasan, on succeeding to the throne, would persecute him proved groundless see *infra*, text ff. 304-306.
127. *Ma'sumi* (pp.108-09) refers to 12 persons but gives no names. See also Prof. Siddiqui, *op. cit.*, p.12.
128. It is generally written as گنگ پوش (Gang push) which is meaningless *gang* or *gung* meaning dumb. It could be کنگ (Kank) which is a kind of

reed used in making ropes. (*Deh khuda*, Vol. 38, p.266). کنگ (Kang) meaning hairs covering the arms is another possible reading. For پوش گنه see also *ibid.*, Vol.39, p.480.

The first reading appears to be more probable.

129. Neither *Babur namah* (Vol.I, pp.281-91). nor *Habib al-Siyar* (Vol.IV, pp.321-28) refer to any such *diwan* of Sulṭān Ḥusyan though *Habib al-Siyar* gives biographical sketches of 14 *ṣudur* of Sulṭān Ḥusayn.
130. He could be Sayyid Beg Ṭaghā'ī (also Sherim Ṭaghā'ī) because he was with Naṣir Mirza at Ghazni and led a revolt after his patron's death. See *Babur namah*, Vol.I p.363.
131. Arus Arghun was 'the chief beg in authority' of Abū Sa'īd Mirza. His son, Sayyid Muḥammad Arus, was a very good archer. The latter joined the Ba'iqaras and finally was compelled to seek shelter with his own kinsmen. See *Babur namah*, Vol.I, p.279, *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.75, 125, 138.
132. 918/1512 is the date of the battle of Ghajdawān in which the Ṣafawid forces were routed.
133. His name is not found in any chronicles. Cf. *Babur namah*, Vol.I, pp.270-86; *Habib al-Siyar*, Vol.IV, 353.
134. According to the *Taqwīm al-Bilād* in the past there were four gates of Herat. The northern one known as the Darwazah-i-Balkh, the southern one as Darwazah-i-Sistan, the eastern one as Darwazah-i-Ghur and the western as Darwazah-i-Shiraz.

But later there were five gates with different names. The western came to be known as Darb-i-Iraq, the eastern as Darb-i-Khush, the southern leading to Sijistan and Hind as Darb-i-Firuzabad and the northern one from which most of the traffic flowed was called Darb-i-Maydān or Darb-i-Mulk. To its east on a corner was Darb-i-Dipchaq.

See *Bahr al-Asrar*, Ms, photocopy, ff.348 a, 351.

135. He remains unidentified see *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.321-63.
136. دعار السیفی (*Du'ā al-Sayfi*) was also known as الحرز الیمانی (*al-Hirz al-Yamāni*). See *Sharḥ of Sayyid 'Abd al-Ḥabib fi al-Shi'ah*, Vol.VI, p.394 vide Agha Buzrug al-Tahrim, *Al-Zari'ah ila Taṣrif al-Shi'ah*, Beirut,

40/50, p.190.

137. Babur was persuaded by Qasim Beg to move out of Qandahar's environs due to Shaybani's threat. He went straight to Kabul and when Shaybani besieged Qandahar, Babur moved to Lamghanat, intending to go to Hindustan (*Babur nama*, Vol.I, pp.339-41).
It appears that Shaybani had surprised Nasir Mirza's forces by his fast movements and succeeded in capturing the outer fort. He was on the verge of capturing the inner castle also when the Nirah-tu revolt forced him to leave to save his family there. However, even after his retirement Nasir Mirza was unable to hold his position at Qandahar and went to Ghazni. *Ibid.*
138. The last one hears of Payandah Muhammad Tarkhan was his appointment as governor of Bhakkar when Shah Beg led his expedition against Gujarat (*Ma'sumi*, p.125). There was another Payandah Muhammad Qurayshi left with others by Shah Hasan for defending Siwistan against Humayun (*Ma'sumi*, p.169).
139. Later we find Muhammad 'Ali Jang Jang serving Babur at Bajaur (925-H.), Hisar Firuzah, Panipat, Kanwahah etc. The last expedition being against the Baluches (935/1520-29) together with others under Chin-Timur Sultan. The Baluches were defeated. Later he was ordered to be present at Agra and to remain ready to move wherever an enemy appeared, for Babur himself was suppressing the Afghans of Bihar and Eastern U.P. See *Babur nama*, Vol.I-V, pp.370, *et. seq.*, 675. His son was Tardi Muhammad Jang Jang who in 935/1520-29 was sent into Bhira. *Ibid.*, p.678. Arghun Sultan was his elder brother who held Milwat, *ibid.*, p.461.
140. Fadli was an incompetent commander of Nasir Mirza. In 1504-5 his incompetency led to the defeat of the expedition into the Nur Valley (*Babur nama*, Vol.I, p.241).
In 1519 one Darwesh Muhammad Fadli was deprived of his rank and place. Fadli appears to be his pen name. *Ibid.*, p.405.
141. Amir Muhammad Tarkhan Arghun later joined Babur's service and hence we do not find his name mentioned under the Arghun and Tark-

han rule in Sindh. In 925/1519 he together with Qarachah, instead of staying with Babur, joined in the attack on Parhala, the stronghold of Hati Kakar for which they were sent to the camp. Near the end of the year we find him handling the heavily drunk Sayyid Qasim. (See *Babur namah*, Vol.I, pp.390-91, 415). No further reference occurs about him. For his leaving Shah Beg and going to Babur (923H) see *Nusrat namah*, MS. *infra*, ff.247-8.

142. Amir Sayyid Husyan Akbar Tirmidhi was a maternal uncle of Mirza Mas'ud Miran Shahi. He joined Babur. An ambitious man, he tried to incite Jahangir to revolt against Babur during latter's expedition against the Pathan tribes in 910/1504-5. He was also in the left wing in attack on Qandahar (913/1507). *Nusrat namah* here provides more details about his activities and death. See *Babur namah*, Vol.I, pp.74, 234, 239, 334. *Nusrat namah*, MS., ff.216-17.
143. Sultan Junayd Barlas was the brother of Nizam al-Din Khalifah. Both were the sons of Sultan Junayd (*Babur namah*, Vol.I, p.276). The younger Junayd was given in marriage Shahr Banu Begum, full of sister of Nasir Mirza, 8 years younger to Babur. He continued to serve Babur upto the last year of Babur's reign. See *ibid.*, pp.18, 52, 276 *et. seq.*
- 143b. For Maqsud Qabaq (see *Ma'sumi*, p.222) for reconciling the civil war between 'Isa Tarkhan and Sultan Mahmud of Bhakkar. See also *Nusrat namah*, MS., f.245.
144. Farrukh Arghun at one time was retainer of Muqim s/o Dhu al-Nun and was governing *Qalat* Ghilza'i. He surrendered the fort to Babur (1505-6) and perhaps joined the retinue of Nasir Mirza. Later we find him in the army of Shah Hasan Arghun during his campaign against Jam Firuz (930/1528). He was the son of Ahmad Beg, brother of Shah Beg, and constructed the Jami' Farrukh at Thatta in 938/1531. Last reference to him occurs when he escorted Chuchak Begum d/o Shah Hasan to Patar to meet Mirza Kamran (953/1546-47). According to the tombstone as reported in the *Makli namah* (p.590) his father's name was Amir Muhammad Beg Arghun and that he died in 1000/1591, or perhaps he could be some other person for as a cousin of Shah Beg he could be a

young man at that time and if he continued to live after 1543 why is there no reference to him? Secondly it would give him a life span of more than a century.

The Jami' Farrukh in Bazar Bha'i Khan was the largest mosque of the town before the erection of the Shahjahani mosque. Now only its inscription is extant. For details see introduction, *supra*, note, 72.

145. There were others like Sherim Tagha'i (*Tarikh-i-Rashidi*, pp.356) who later fled to Sa'id Khan but the main trouble makers were Amir Sayyid Hasan Akbar who was a son-in-law of Ahmad Mirza Miran Shahi. Perhaps he aspired to rule independently as Babur having failed at Samarkand and Hisar was quite weak. See for detailed discussion Mrs. Beveridge's note vide *Babur namah*, Vol.I, pp.363-64.

146. This means that Shah Beg consulted his nobles in 922/1516-7 after the death of Nasir Mirza and the consultation took place at Qandahar, *Ma'sumi* (pp.104, 110) refers to two occasions of Shah Beg's consultations. The first (p.104) was reported to have been made after Babur's first capture of Qandahar after defeating Muqim and Shah Beg 913/1507-8. It is said that Shah Beg came to Shal (Quetta) where he said to his nobles that in 915/1510 Shah Isma'il had captured Khurasan and Babur was in Kabul. In case Qandahar was lost where would they go. Hence he attacked and captured Siwi (perhaps in 915/1510).

The second occasion was when Babur returned back after his abortive siege of Qandahar due to his illness in 923/1517-18. Shah Beg was reported to have come to Siwi and decided to attack Sindh.

He also mentions two reasons for Babur's attacks, one the occupation of Kabul by Muqim and second his marriage to Ulugh Beg's daughter, Mah Begum, whom that Babur had later taken away from Qandahar.

It is interesting to note Babur gave Mah Begum in marriage to Qasim Kukaldash when soon after that event he had to leave Kabul for fear of Shaybani. But he does not refer to Arghun's later success in recovering Mah Begum from Kabul (*Ma'sumi*, pp.105-06; *Babur namah*, Vol.I, p.). The second reason according to Shah Beg was Babur's need for more territories and resources of income for the large number of

- Timūrid princes gathered in Kabul. (*Ma'sūmi*, p.110).
- However, *Nuṣrat namah* refers to only one occasion for such consultations and that only in 922/1516-17 at Qandahār, and there is no reference to Māh Begum's episode. Ma'sūm also does not refer to the Arghun attack on Sijistan (cf. Prof. Siddiqui, *op. cit.*, p.14, n. 2).
- 146a. Perhaps Amir Yar Muḥammad Mīrak s/o of Shah Beg. See *supra* note 60.
- 146b. First reference to Miskīn Tarkhān occurs in 930/1523 when with others he informed Shah Ḥasan about Jām Firuz's intended attack on Thatta. He is reported to have revolted and joined Jān Bābā Tarkhān against Bāqī Tarkhān. One Yādgar Miskīn Tarkhān (d.978/1570) is reported buried at Maklī (*Maklī namah*, p.514). Use of the word Yādgar suggests him to be a son of Miskīn e.g. Yādgar Naṣīr s/o Naṣīr Mirza b/o Babur. However, some Mss. of *Tarkhān namah* mention him as Yādgar Miskīn Tarkhān. See *Tarkhān namah*, pp.7, 59, 60, n; 64.
147. Nishak was the name of a populous district eastward of Zaranj. *Lands of the Eastern Caliphate*, p.339, 343. For the river of the same name see p.342.
- 147a. It is now known as Nuṣrataḥād New (Jadīd), *Lands of Eastern Caliphate*, p.335, n. 1.
148. Shaykh Jalāl al-Dīn Abū Sa'īd had four sons: Mīrak Bāyazīd, Sayyid Nur al-Dīn, Sayyid Aḥmad, Mīrak Maḥmūd. See *Nasab-namah*, f.28. See also for their details introduction *supra*.
149. There are references to various persons with the name of Kamāl al-Dīn in *Ḥabīb al-Siyar* (Vol.IV, pp.345, 350, 360) but they appear to be different persons.
150. One Mīr Abū'l-Faṭḥ was Sulṭān Maḥmūd Bhakkārī's younger brother. *Ma'sūmi*, p.218.
151. اوك (Oak:Awk) was a fort between Farah and Sīstān. *Dehkhuda*, p.50; *Ḥabīb al-Siyar*, Vol.V, p.591. It was once part of the areas given to Aḥmad Sulṭān by Shah Ismā'il Ṣafawī.
152. He was sent with Durmish Khān Shamlū to remove Amir Khān from Herat. *Ḥabīb al-Siyar*, p.591; cf. *Indo Persian Relations*, p.17.

153. It is difficult to identify her. Perhaps she could be a daughter of Sultan Husayn Ba'iqara, sister of Badi'al-Jamal Begum who was first married to Muzaffar Husayn and then to Shaybani. Perhaps after Shaybani's death she like Qaraguz Begum, widow of Nasir Mirza, could have found shelter and home with the Arghun chief. See for Khanzadah Begum, *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.97, 97, 178-79, 378; *Babur nama* (pp.17, 37, 43, 267, 259, 329 for five ladies bearing this name.
154. One, Sayyid Yusuf's elder son Muhammad Yusuf, had joined Babur in Farghanah (905/1409-1500) see *Babur nama*, Vol.I, p.125.
155. Strangely enough there is no reference to this son of Ulugh Beg Kabuli in other chronicles like *Babur namah*, *Habib al-Siyar*, *Tarikh-i-Rashidi* etc. See also *Tarkhan namah* chart M about descendants of Abu Sa'id Mirza. Only one son 'Abd al-Razzaq is mentioned.
156. Perhaps Sultan Muzaffar Shah II (917-32/1511-25).
157. Sherim Taghi, Kunji Mughul was the maternal uncle of Babur's mother. He was not steady in his loyalty. Last reference to him occurs when he revolted after Nasir Mirza's death at Ghazni in 921/1515, went to Sa'id Khan, returned and was forgiven. *Tarikh-i-Rashidi*, (p.357) says that he died shortly afterwards.
See *Babur namah*, Vol.I, pp.29, 91 *el. seq.* See also *Nusrat namah*, MS. f.247.
158. Among sixteen persons having the name of Qasim in *Babur namah* (Vol.II, pp.800-802) there is none mentioned as Amir Qasim Kuhbar. Among them Qasim Beg Quchin (d.928/1527), Sayyid Qasim Jala'ir and Qasim Kukaldash were of greater importance.
159. Baba Shaykh Chughta'i (d.932-33/1526) was also like Sherim Taghi unsteady in his loyalty. He also revolted at Ghazni. See *Babur namah*, pp.335, 363, 397, 545-46.
He was brother of Mulla Baba Pashaghari. For his taking refuge with Shah Beg see *Nusrat namah*, MS. f.247.
160. The chronicles do not refer to any such dignitary of Sultan Husayn Ba'iqara.
161. Between Bust and Dartall stood the city of Sarwan or Sharwan (*Lands*

- of the *Eastern Caliphate*, p.346). There is also a region of the same name on the present border of Iran and Pakistan bounded by Khawar on the north. See *Dehkhuda* under Sarawan.
162. Babur refers to three persons bearing the name of Muhammad Amin but none of them has the added name Yusuf.
163. He was the son of Mahmud and nephew of Shaybani. He rallied the Uzbeks after Shaybani's defeat and death, defeated Najm Thani at Ghajdawan and himself was defeated by Shah Tahmasp at Jam (935/1528), died in 946/1539.
See *Babur nama*, pp.236 et. seq. See *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.324, 350 et. seq.; *Rashidi*, pp.206 et. seq.
164. The only members of the Sarban family found mentioned in the *Ma'sumi* is that of Mir Hamid Sarban and Sarban 'Ali Tawachi. See *Ma'sumi*, pp. 83, 185, 196, 193, 312. See also *infra*, f. 245.
165. This is the only reference to Shah Beg's son-in-law. There is no reference to him in any other chronicle or to his descendants. See also *Tarkhan namah*, pp.11-23; Geneological table F.
166. In the earlier confrontation at Siwi, Mubarak Khan had been victorious. In that battle Yar Muhammad Mirak b/o Shah Beg had lost his life. See *supra* ff.109-111. See also note 60. *Ma'sumi* refers to this second battle only (*ibid.*, p.112) and mentions Abu al-Muhammad b/o Shah Beg's death in this battle.
167. The *Habib al-Siyar* (Vol.IV, p.353) mentions his death from a fall from a roof at Qandahar in 921/1575 before Babur's conquest of Qandahar. Prof. Siddiqui (*op. cit.*, p.17, n.3) perhaps following Mrs. Beveridge (*Babur namah*, Vol.I, p.306, n.2) accepts her version that he died "through the fall of a roof" (the exact words of Mrs. Beveridge). However, *Habib al-Siyar* says:

در شهر سنه احد عشرین و تسعمایه از بام افتاده در گذشت

(In 921 H. he fell down from a roof and died). However, *Ma'sumi* (p.111) states that in 922 H. Shah Beg sent him to Babur for a settlement besides Khwajah Khawind Mahmud and Khwajah 'Abd al-'Azim and they wrote the agreement that the fort of Qandahar would be sur-

rendered to Babur next year. Prof. Siddiqui mistakenly accepts *Habib al-Siyar*'s account of the death but rightly rejects his date. Here there is a clear statement from a grandson of the Shaykh that he died in 923 H. This is also corroborated by the *Nasab namah* of the Puranis (f. 154). Mrs. Beveridge commits another error in describing Abu Sa'id Purani as Jamal al-Din Abu Sa'id Purani (*Babur nama*, Vol.I, p.306, n.2) though Babur later (p.328) refers to him as Shaykh-i-Puran while *Ma'sumi* (pp.111, 196-97) refers to him as Abu Sa'id only. *Habib al-Siyar* clearly refers to him as Jalal al-Din Abu Sa'id. See also introduction.

168. *Ma'sumi* (p.132) reported yearly recurrence of some disease in which people often died from hemorrhages of blood from abdomen, nose and ears. See also *ibid*, p.82 when it was hoped that Dhu al-Nun while living at Qandahar within two or three years would die of the disease common there.
169. Last of Payandah Muhammad Tarkhan was heard when he was left in charge of Bhakkar when Shah Beg led an expedition to Gujerat just before his death. *Ma'sumi*, p.125.
170. Dost Nasir Beg (also Dost Beg, Nasir Beg) son of Nasir joined Babur's service in 904/1492 in Andijan with his father and brother Mirim Beg. He was one of the most steadfast of his men. He was one of the three persons accompanying Babur when everybody has left him in 908/1502 at Andijan and later in his wanderings. Nasir Dost opposed the rebels at Ghazni after Nasir Mirza's death. He with Shah Hasan Arghun, was a member of Babur's army in the attack on Bajaur. He died in 925/1519. See *Babur nama*, Vol.I, p.103, *et. seq.*
171. Probably Mir Khwajah Kalan Beg s/o Mawlana Muhammad Sadr al-Din one of the leading men of 'Umar Shaykh Mirza. See *ibid*, Vol.I, p.370 *et. seq.*
172. Having heard about the success of the Ottoman artillery against Shah Isma'il Babur also employed two experts 'Ali Quli and Mustafa Rumi. He was first employed in Babur's attack on Bajaur in 925/1519. See *ibid.*, pp.369 *et. seq.*

173. Perhaps for his friendliness Babur sent a set of playing cards to Shah Hasan from Agra in 933/1526. *Ibid.*, p.584.
174. Muhibb 'Ali Khan son of Nizam al-Din Khalifah whose sister Gulberg, was betrothed by Babur to Shah Hasan. Later he married Nahid d/o Mah Begum from Qasim Kukaldash and became involved in the affairs of Sindh particularly of Bhakkar. For details see *Babur namah*, Vol.10 II, pp.443 *et. seq.*, *Ma'sumi*, pp.147; 227-230.
175. It is interesting to note Shah Hasan's abstinence in early life like Babur. But later he became afflicted with palsy before his death and "used to sustain his mind with the heat of wine and, therefore, was constantly drunk". See Prof. Siddiqui, *op. cit.*, p.117; *Ma'sumi*, p.188. However, Sultan Mahmud of Bhakkar refused to use wine to get relief from pain as he had given it up forty years earlier. *Ma'sumi*, p.235.
176. This means that in 925/1519 Shah Beg still possessed Qandahar. After looting, Siwistan and Kahan he went back. See also folio 258 where Mir Muhammad Purani clearly mentions that in 920/1520 Shah Beg left his nephew Mirza 'Isa s/o Muqim helped by Amir Muhammad Miskin Tarkhan, at Qandhar etc. and himself embarked upon the conquest of Thatta. *Ma'sumi*, (p.113) combines attack on Siwistan with the conquest of Thatta.
177. *Ma'sumi* (p.113) refers to Mahmud and Matan Khan as the sons of Darya Khan. After the conquest of Thatta, it is repeated, that both the sons of Darya Khan wanted to surrender but Makhdum Bilal persuaded them to continue to fight. However, they were defeated near Talhati. From there they and their defeated followers fled to Siwistan and from there to Gujerat.
178. There is no reference to his participation in the battle in the *Ma'sumi* or in other chronicles.
179. This is a strange sentence referring to Shah Beg's desire to present the gilded shield of Miyan Mahmud to Hadrat Humayun Badishah while Babur was still alive.
180. This is the only reference to a son of Muqim Arghun. It seems that Shah Beg left 'Isa b. Muqim properly supported by his cousin Amir Muham-

- mad Miskin Tarkhan, Amir Sultan Wali Arghun as his tutor and Sayyid Musharraf (Sayyid Ibrahim), an experienced officer, as *diwan*. Mirza 'Isa Tarkhan s/o Baqi was in charge of Siwi deterring Sindhi counter offensive.
181. Parganah Darbelah was one of the *parganahs* that were on the eastern side of the river. It had three ethnic groups, the leading one were the Sahtah (also pronounced as Sa'tah Cf. *Lubb-i-Tarikh-i-Sindh*, p.113) while the others were Rajyal and Bihin clans of the Samijahs as reported in the time of Shahjahan (See *Mazhar-i-Shahjahani*, Vol.II, pp.10, while *A'in* (Vol. II, p.336) refers to the Bhattis only.
182. The place is still known as مغل ماری (Mughul Mari) and is known for its verdure and refreshing atmosphere. How the place came to be known as Mughul Mari may only be explained by conjecture as there are no buildings or their remains, there. Perhaps the Mughuls, loving outdoor life visited it frequently hence the name. However as the word ماری *mari* denotes a storey there could have been some Mughul *charbagh* or structure there. This was the flood affected area called *kachcho* land in Sindh; hence its fertility due to the alluvium soil brought by the flood waters.
183. Amir Sayyid Muhammad Jalal-al-Din 'Abd Allah was one of the sources of information of the author but there is little information about him except his expertise as an architect.
184. Ulang Nishin, the Nishin meadow near Herat. It was here that the battle between Sultan Husayn and his son Badi' al-Zaman was fought. See *Babur nama*, pp.95, 261.
185. It is perhaps the valley of Kahistan noted for its fertility. *Lands of the Eastern Caliphate*, pp.340, 412.
186. Ab-i-Khanab was known as Khanwah locally, and was three *karuhs* from the city. However, Ma'sum describes it as flowing south of the city while the river flowed north of the city. (See *Ma'sumi*, pp.113, 311). According to *Tahiri* (pp.72-73) it was excavated on the orders of Darya Khan between the city and the hills to irrigate *parganah* Sakurah. See also for a detailed discussion Prof. Siddiqui, *op. cit.*, appendix-D.

187. Mirza Muhammad appears to be a brother of Shadman and son of Sultan 'Ali Arghun. But he was not involved in revolts.
188. Perhaps he was the same Ahmad Wali who revolted against the ailing Shah Hasan and was imprisoned with his relative 'Ali Husayn Arghun. See *Ma'sumi*, pp.188, 194.
189. Kibak Arghun after killing a man has fled to Thatta when it was under the Jams. He went to Shah Beg and invited him to attack Sindh (*Ma'sumi*, p. 112 *et. seq.*). He was last reported helping Mahmud Bhakkari against 'Isa Tarkhan. *Ibid.*, p.226. See also *supra*, n.11.
190. For two other sons Mirza Sultan Bayazid and Shah Hasan see *supra*, n.97.
191. According to *Ma'sumi* (pp.113-14) the Mughul army got hold of a donkey-driver who had just crossed the river. Threatened by the soldiers he showed them the ford. The first man to cross was 'Abd al-Rahman Dawlat-Shahi who checked the ford by double crossing and informed Shah Beg. Cf. *Tarkhan namah*, p.18.
192. *Ma'sumi* (p.114) gives his name as Tangar Bardi Qabdash whom the Arghuns called as Qabdash only. Perhaps his real name was Mir Zindah 'Ali. Katahbash could be a variant for Qabdash.
193. *Ma'sumi* (*ibid.*), gives no further details except that he was captured with a number of Sammah soldiers and was killed. *Tarkhan namah*, (p.19) repeats *Ma'sumi's* version (see n.2, p.19). *Tahiri* (p.58) says that he fought till afternoon and died by an arrow piercing through his throat.
194. Ma'sum mentions crossing of the river by Shah Beg on 11th *Muharram* and the battle was fought on that very day. Mubarak was killed and Jam Firuz fled. The looting continued upto the 20th of that month. *Ma'sumi*, p.114; *Tarkhan namah*, p.19.
195. See *infra*, ff. 274 where 'Isa Tarkhan defeated Miyan Mahmud s/o Mubarak Khan at Tala'ti (Talhati) in 926H. Prof. Siddiqui relying on the *Tabaqat-i-Akbari* (Vol.III, p.579) suggests 927 H. (See Prof. Siddiqui, *op. cit.*, p.23, n.2, appendix-E). Shah Beg was still holding Qandahar which, according to Babur's rock inscription in Qandahar, came

under his possession on 13th *Shawwāl* 928/1522. See *Babur nama*, Vol.I, pp.430-32 see also appendix-J.; Prof. Riazul Islam, *op.cit.*, p.18, n.3; Saleem Akhter, *op. cit.*, pp.27, 162, 163.

196. Perhaps Dawlat Rani was her title as *Tahiri* mentions her name as Madinah and Machhani (*mahigir*) by caste (tribe) (see *Tahiri*, pp.57-58). *Ma'sumi* (pp.113-14) and *Tarkhan namah* (pp.19-20) refer to the family of Jam Firuz but there is no mention of his mother. However, *Tahiri* accuses her of inviting the Mughuls in 922H from Qandahar to break the stranglehold of Darya Khan. It also mentions the fact that her messenger guided Shah Beg to reach straight to Baghbanan across the Kohistan. There was some conflict between Jam Firuz and Darya Khan which had earlier prompted Firuz's rival Jam Salah al-Din to attack which Darya by his wits thwarted. See *Ma'sumi*, p.77.
197. Khwajah Hafiz is reported to have composed this *ghazal* for Shah Shuja' the Muzaffaride ruler (759-86/1357-84) when he captured Shiraz. This Shuja' was noted for his bohemian character and licentious living. Khwajah's *ghazal* refers to the conditions prevailing under his rule. See Anjawi, Introduction to *Diwan Khwajah Hafiz Shirazi* 1346 *Shamsi*, pp.76-78. For the *matla'* and the *ghazal* see *ibid.*, p.148. See also Browne. *A Literary History of Persia*, Vol.III, Camb 1951, pp.277-81.
198. He together with Mir Mu'in al-Din had come to Thatta during the reign of Jam Nizam al-Din who had invited their teacher Mawlana Jalal al-Din Dawwani himself. See *Ma'sumi*, pp.114, 123, 200-201.
199. It is interesting to note two different interpretations of the question of reciting *khutbah* by the two Arghun chiefs. Shah Beg's son Shah Hasan refused to recite his own name in the *khutbah* as long as any of the Timurids and Babur were alive. See *Ma'sumi*, p.142.
200. It may be noted that in medieval Indian towns the new ethnic arrivals were allowed to settle outside on the fringes of the city, hence the Mughuls coming in the Sammah period were also allowed to settle outside in the garden areas. There had to be sizeable number of such settlers to have the whole settlement to be known as Mughalwarah.

- Ma'sūmi*, p.112 cf. *History and Culture of Sind*, Ch.V, Sec.IV.
201. It may be noted that *Ma'sūmi* (pp.116-17) does not report 'Isa Tarkhan's presence in this battle. But the writer of this history (محرر این تاریخ) a contemporary was present in Thatta and versified the chronogram himself.
202. Haydar Kaluch hailed from Merv and settled down in Patar in Sindh in the reign of Shah Hasan. His verses numbered 10,000. See *Ma'sūmi* p.206; *Rawdat al-Salatin*, pp.192-94; *Maqalat al-Shu'ara*, pp.185-86.
203. *Ma'sūmi* (p.116) mentions that Mir 'Alikah Arghun, Sultan Muqim Beglar, Kibak Arghun and Ahmad Tarkhan were entrusted with the charge of Siwistan.
204. It may be pointed out that Mahdi Jaunpuri died in 910/504 when Dhu al-Nun Arghun was alive. He visited Qandahar and the Arghun court. It means that after visiting Qandahar Qadi Qadin came back to Thatta where during the Mughul conquest his family also was subjected to plunder. Had he returned with the Mughuls such mishandling of his family members could not have occurred. See *Ma'sūmi*, pp.114-15. For details see *History and Culture of Sind*, pp.301-305, *et.seq.*
205. This was second attack by Jam Salah al-Din. Jam Sanjar died in 866/1461. He was succeeded by Jam Nizam al-Din. It seems that during the reign of Jam Nizam, Sanjar's descendants took shelter in Gujarat. whose rulers were related to them. *Ma'sūmi*, p.76; *Tabaqat-i-Akbari*, Vol.III, p.518; *Makli namah*, pp.114-16.
206. As the Arghuns were under pressure from Babur, Jam Salah al-Din perhaps thought it the best opportunity to recapture Thatta. His forces after capturing Thatta, were pressing on Siwistan whose loss could have undone the Arghun rule in Sindh.
207. Khabrawat is perhaps Kabrot which later was mentioned as one of the villages of the *paraganah* Haweli Sehwan of *Sarkar Siwistan*, separated from the hills by the Manchhar Lake. See *Mazhar-i-Shahjehani*, Eng., p.240.
208. *Babur namah's* references to 'Abd al-'Aziz *mir-i-akhur* start from 925/1519 onwards and there is no reference to his posting at Asfarwan.

- In fact Bābur gives very sketchy details about his prolonged conflict with the Arghuns. *op.cit.*, pp.404, *et. seq.*
209. Reference is to the four leading *Companions* of the holy Prophet (P.B.H.) revered by the Shi'ahs. They are 'Alī, Abū Dhar Ghifārī, Yāsir b. 'Ammar, Malik b. Ashtar. The Sunni *khatibs* generally recite the name of the four pious caliphs.
210. For this triangular conflict for Qandahar see Prof. Riazul Islam, *Indo Persian Relations*, Tehran, 1970, pp.16-18. *Nusrat namah* provides other details which other chronicles do not report.
211. Thus unable to withstand Bābur's presence for maintaining their position in Zamindāwar and Qandahar, the Arghuns decided finally to recover their position in Sindh.
212. He lies buried at Makli. See *Makli namah*, p.694.
213. The Arghuns were desperate. Shah Hasan's suggestion could have been a brilliant counterpoise to Bābur's pressure but Shah Beg was right that in any case struggle and war could not be avoided and Khusraw also could not be relied upon. The Arghuns had been very close to the Timurids and had seen their ambitions and internecine conspirational politics far too long to trust any one of them.
214. According to *Beglar namah* (p.12) the battle was fought at Jalar (also Chalar). Jam Ṣalah al-Din was killed by Hamid Sarban and his son called Hibat Khan (also Fath Khan) was also killed by Mir Khush Muhammad Arghun. The battle occurred in 927/1520. *Ma'sumi*, pp.118-19. It is interesting to note that Idraki refers to Sunbul's advise to Shah Hasan to behead Jam Firuz also but he refused (*ibid.*, p.13).
215. This places Bābur's occupation of Qandahar after Shah Beg's victory over Jam Ṣalah al Din. See for a detailed discussion *Babur namah*, appendix J; Prof. Siddiqui *op. cit.*, appendix A.
216. Thus it appears that Gujarat ruler's involvement with the affairs of Sindh – helping Ṣalah al Din and now Firuz – coupled with mistreatment meted out to the Arghun ambassador became the *casus belli* for attacking Gujarat. *Ma'sumi* (p.125) does not refer to it. Cf. *Tarakhan namah*, p.22.

217. *Ma'sūmi* (pp.126-28) refers to his illness due to obsession of Bābur's attack *Tahiri* (p.59) wrongly mentions his death in 924H. The chronogram *شهر شعبان* is confirmed here as given by Ma'sūm and settles the old controversy. This may also be kept in mind that Mir Muḥammad himself came to Sindh in 928 or 931H. and could not confuse 928 with 930, see also 333-334. See *Tarakhan namah*, pp.22-23; Hodivala, *Studies in Indo-Muslim History*, Lahore, 1979, Vol.I, p.233; Prof. Siddiqui, *op.cit.*, appendix H.; Saleem Akhter, *op. cit.*, p.30, n.114. See also n. 201.
218. Ḥaydar Qalūj (also Kalūj or Kalūch) lived in the reign of Shāh Ḥasan. His verses numbered 10,000. See *Ma'sūmi*, p.206; *Rawḍat al-Ṣafa*, pp.192-94; *Yad Bayḍa*, f.144; *Maqālat al-Shu'arā'*, pp.185-86. See also *supra* note 202.
219. *Ma'sūmi* (p.195) inspite of his stated intention to give some verses was unable to quote any. Cf. Prof. Siddiqui, *op. cit.*, p.129, n.1.
220. For a detailed discussion see introduction *supra*.
221. This is the only reference to Shāl (Quetta) as a dependency of Babur. Amīr Sulṭān Aḥmad Dulda'i could be related to Aḥmad Ḥajī Beg Dulda'i Barlas Turk. For the latter see *Babur nama*, Vol.I, pp.25,37 *et. seq.* There is no reference to Bābur's hold on Shāl or Amīr Sulṭān Muḥammad Dulda'i in *Babur nama*.
222. Though there is no reference to Mirzā Muḥammad 'Alī Tarkhan among Akbar's grandees. The reference *در ساعت این تحریر* (at this time of writing) confirms that this book was being written during Akbar's reign, perhaps in the first couple of years of his rule.
223. According to *Ma'sūmi* (p.142) Jām Firūz sent Ḥafīz Rashīd Khushnawīs and Qāḍī Ḥajī Muftī. But some Mss of *Ma'sūmi* and *Tuḥfat al-Kiram* (Vol.III, p.57) mention Qāḍī Qāḍīn as one of the envoys Cf. Prof. Siddiqui, *op. cit.*, p.43, n.1.
224. *Ma'sūmi* (p.142) refers to betrayal by both the envoys.
225. For Pir Patho (Shaykh Patah of the Aplan tribe) see *Tuḥfat al-Kiram*, Ur, p.252.
226. They included Manak Wazīr and Shaykh Ibrāhīm who tried to check

the Arghun crossing. *Ma'sumi*, p.142.

227. He was the brother of Rao Kanghar, the Jarajah chief. According to the *Tuhfat al-Kiram* (Vol.III, p.56) he was killed while fighting in the army of Jam Salah al-Din. Cf. *Ma'sumi*, (pp.160-61) spells it as (Amir s/o Amrani). *Beglar namah* (pp.13-14) also spells it on *آمر ولد آمر* (Amir s/o Amir) and it also corroborates *Nusrat namah*'s account.
228. It was later developed by prince Awrangzib as an alternative port to the silted Bandar Lahri. See *Ruqqa'at-i-'Alamgiri*, ed. Azamgarh, Vol.II, p.13. Cf. *English Factories in India*, 1651-54, p.118.
229. Cf. *Ma'sumi*, p.143, Elliot, *History of India ..*, Vol.I, Miscellaneous Notes, pp.140-41, Susil Gupta ed.
230. It appears that Babur tried to take advantage of Shah Beg's death and his nobles made two attempts to seize Siwi. These episodes show the unstable relations between the Timurids and the Arghuns. *Ma'sumi*, (pp.147-48) does not refer to them neither does *Babur nama*. It seems that the ambitious Arghun nobles, the Takaduri, and Hazarachs together with the Rinds and Bugtis of Siwi posed problems even as late as Shah Hasan's attack on Multan (*ibid.*, pp.14-62). Maybe this happened due to the uncertainty created by Shah Beg's death and pressure exerted by Babur.

The date appears to be wrong. It should be 930H. Here also the author appears to be uncertain in his dates.

231. For Sultan Mahmud Duldai see *Babur nama*, pp.294, *et seq.*
232. *Ma'sumi* (p.147) makes Shah Hasan seek revival of his betrothal and marriage to Nizam al-Din Khalifah's daughter, Gulberg Begum, on hearing Babur's move towards India. Mir Muhammad states that the move came after Quch Beg's retreat from Siwi. In any case the move brought relief and moral support to the Arghun chief.

However, some important details differ. *Ma'sumi* (*ibid*) mentions Mir Khalifah Husam al-Din Mirak as an escort of Gulberg Begum while the *Nusrat namah* mentions Amir Nizam al-Din Hasan Beg, the eldest son of Nizam al-Din Khalifah, and his tutor Mawlana Yadgar as the escorts. They also differ in the arrival place of the bride and the *parganah* allot-

ted to the escorters for their maintenance.

233. See also Mahmud b. Amir Wali Balkhi, *Safar namah*, ed. Prof. Riazul Islam, pp.95-96 see also the same authors *Bahr al-Asrar*, Eng. Tr., Ansar Zahid, p.49. Cf. *Mazhar-i-Shahjehani*, Vol.II, pp.59, 226.
234. The date of his arrival (931/1521-25) as mentioned in *the Nusrat Namah* if accepted true shows that he could have accompanied or followed Mirak Mahmud who according to *Nasab namah* (ff.33, 155) came in 928H.
This corroborates *Nusrat namah's* statement that Shah Beg died in 928H otherwise how could he join the service of Shah Husayn (Hasan) in the year. Cf. *Tarkhan namah*, p.27.
235. Jami' Farrukh was erected or completed by Mir Farrukh in 938H. in the locality which later came to be known after Gada 'Ali Bha'i Khan, (in the time of Ghazi Beg Tarkhan). It was the largest mosque upto that period. For a detailed discussion see note in the Introduction.
236. It was also called Tughrilabad and Kalankot, See Qani', *Makli namah*, ed. Husamuddin Rashidi, Hyderabad, 1967, pp.72-76.
237. Qani' (*op. cit.*, p.77) calls it Talab-i-Akhur, located at the northern side of the hill and the fort.
238. Both *Tarkhan namah* (pp.25-26) and *Ma'sumi* (pp.143-45) mention Firuz's army's strength at 50,000 and that in the battle 20,000 fell.
239. Mir Muhammad is mistaken in mentioning Bakhshu Langah as ruler of Multan whose ruler he himself mentions latter (*supra*, f.348) as Sultan Mahmud Langah. Apparently Bakhshu, a member of the of Multan's ruling tribe tried to take advantage of Arghun confrontation with Jam Firuz. He tried to capture Bhakhar Fort. The Dahars, Baluches and Bhattis indulged in cattle lifting. Ahmad s/o Fadil Kukaltash died in chastising them. The dual problem make Shah Hasan attack Multan.
- 239a. Cf. *Ma'sumi*, pp.155-59. It refers to the leading role of Mihar Sunbul, Fathi Khan.
240. The main culprit was Shaykh Shuja' Bukhari, maternal uncle of Mahmud Langah, who poisoned him (*Ma'sumi*, p.157). For detailed discussion see Prof. Siddiqui, *op.cit.*, p.61, nn.3, 11. Cf. *Tabaqat-i-Ak-*

bari, Vol.III, p.541. The use of the term فردوس مکانی (*Firdaws Makāni*) for Shah Ḥasan shows impact of the Imperial Timūrid traditions. The Timūrids used the term for Bābur.

241. *Ma'sūmi*, p.159; *Ṭabaqāt-i-Akbari*, Vol.III, p.544, Cf. Prof. Siddiqui, *op. cit.*, p.69, n.1.
242. *Ma'sūmi*, p.160 Prof. Siddiqui (*op. cit.*) p.69, n.1 reads it as Khwājah Shams al-Dīn Khawāfi.
243. Shah Jahāngir Ḥashmī, author of the *mathnawī*, *Mazhar al-Āthar* was a descendant of Shah Ṭayyab Harwī and migrated to Sindh in the beginning of Shah Ḥasan's reign. He was killed by robbers while proceeding to Hijaz via Makran. He also left behind a *diwān*. For further details see *Ma'sūmi*, pp.205-206; *Tuḥfat al-Kiram*, Vol.III, p.126. The *Mathnawī Mazhar al-Athar* has been edited and published by late Pir Husam ud-din Rashidi (1957, Hyderabad). See also text *infra* f.365.
244. He was also known as Mīr Nur al-Dīn, he was younger to Bāyazīd and was known as *Khushnawīs* (*Nasab namah*, ff.28,30). He had two sons and one daughter. He was alive in 931-33H. when Shah Ḥasan was conquering Multan. It is said that he devoted years to the study of *ḥadīth* and *akhbar wa athar* (history and information) of the holy Prophet (P.B.H.). On popular insistence he wrote the *Milad-i-Rasūl* so that it may be read/recited in the *mawlūd mahfil*. See *Fihrist-i-Mushtarik*, Vol.X, Lahore, 1988, p.262.
- The reference مرقدہ (buried) shows that at the time when the *Nuṣrat namah* was being written (most likely in 968H) he had already died. Unfortunately the *Nasab namah* does not refer to his death or place of burial.
245. Sayyid Muḥammad Ḥusayn known as Pīr Murād (1427-37) was a noted *ṣūfi* during the reign of Jam Nizām al-Dīn. His younger brother Sayyid 'Alī Shirāzī was a contemporary of the Arghūns. Perhaps here the reference is to Sayyid 'Alī Shirāzī. For details see *Tuḥfat al-Kiram*, Vol.III, pp.579-80; *Ḥadiqat al-Awliya*, p.63; *Tuḥfat al-Ṭahirin*, p.12. For other details see *Makli namah*, pp.41-77.
246. *Ma'sūmi* (pp.161-63) does not refer to any such engagement.

247. He may be the one mentioned, as Qādī Zādah-i-Kāshān who later became *diwan* of 'Isa Tarkhan and was noted for his liberality. He was also a poet noted for his panegyrics (*qasidahs*) and befriended Qatī'-i Harwī. See Harwī, *Tadhkirah Majma' al-Shu'arā'-i-Jahāngiri*, pp.61-62.
248. Other chronicles do not give these details see *Ma'sūmi*, pp.161-63; *Tāhiri*, p.60, *Tarkhan namah*, pp.24-27.
249. Palijahs were also found in the *sarkar* Chakarhalah of Thatta but were reported among the docile tribes in the time of Shahjahan. See *Mazhar-i-Shahjahi*, Vol.II, p.40.
250. This shows that the author learnt details directly from the participants and was well informed about it.
251. The episode of the Prophet Yūsuf (Joseph A.S.) is not found in the *Shah namah*.
252. For these verses see *Asrar Namah* ed. Agha Haji Shaikh Hasan 'Ali Isfahani published by Kitab Khanah 'Ilmiyah Islamiyah, 135-6H., pp.215-216. The whole *Hikayat* has 24 verses while Mir Muhammad had given only twenty two, and the 17th to 18th of which are not found in the Ms.

The text of the *Asrar Namah* as given in the Ms. is as under.

شَنُودَم مَن كَه فَرُدُوسِ طُوسِ	كِه كَرْد اَو دَر حَكَايَتِ بِي فَسُوسِ
بِيست و پنج سال از نوک خامه	بِسَر مِیَرَد نَقشِ شَاهِنَامِه
بَاغَر ، چُونَكِه عَمْرَش شَد بَاغَر .	اَبُوالقاسِم كِه بَد شِیخِ الاكابر
اگرچه بود پیرے پر نیاز او	نَكْرَد اَز رَاه بَر وِی نَمَازِ اَو
چَتین گفَت اَو كِه فَرُدُوسِ بِي گفَت	هِي دَر مَدَحِ گَبْرِی ناكسِي گفَت
بمدح گبرگان عمری بسر برد	چَو وَقتِ رَفْتَنِ آدِ بِي خَبَرِ مَرَد
مرا كار او و برک ریانیست	نَمَازِم بَر چَتین شاعِر رُوا نِیست

چو فردوسی مسکین را بردند
 دران شب شیخ او را دید در خواب
 ز مرد رنگ تاجی سبز بر سر
 به پیش شیخ بنشست و چنین گفت
 نکردی آن نماز از بی نمازے
 خدای من جهانی پر فرشته
 فرستاد او ز لطف و کارسازے
 ظلم دادند بر فردوس اعلیٰ
 خطاب آمد کہ ای فردوسی پیر
 مشو نومید از فضل الہی
 یقین میدان چه ہستی مرد اسرار
 گر آمرزد بہ گیرہ خلق را پاک
 خداوندا تو میدانی کہ عطار
 ز نور تو شعاعی بینماید
 چو فردوسے بہ بخشش رایگان تو
 بفردوسی کہ عینش خوانند
 بزر خاک و تاریکش سپردند
 کہ پیش شیخ آمد دیدہ پر آب
 لباسی سبز تر سبزہ در بر
 کہ اے جان تو بانور یقین جفت
 کہ می تنگ آمدت زین نا نمازے
 ہمہ از فنیس روحانی سرشته
 کہ تا کردند بر خاکم نمازے
 کہ فردوسی بفردوس است اولے
 اگر راندت ز پیش آن طوسی پیر
 مدہ بر فضل ما بجلی گواہے
 کہ عاصی اندکت و فضل بسیار
 نیامرزیدہ باشد جز کفی خاک
 ہمہ توحید میگوید در اشعار
 چو فردوسی فقاعی میکشاید
 بفضل خود بفدوش رسان تو
 مقام صدق و اصل دینش دانند

253. *Ma'şūmī* (pp.142-44) has mentioned Jām Firūz's flight to Gujarat after his being defeated just after Shah Hasan's coronation. It is said that during that fight he collected an army of 50,000 but again lost the battle. Prof. Siddiqui (*op.cit.*, p.45, n.3) refers to vagueness in various accounts about this phase of Jām Firūz's movements. He suggests 935/1528-29 as the probable year of Jām Firūz's final departure to Gujarat and it is corroborated by the *Nuṣrat namah*.
254. Reference to Sher Shah Suri as ruler of Hind places this hunting expedition in 1540 or afterwards while the expedition to Gujarat (*infra*, p.383) had occurred in 1533-36.

255. It may be noted that Mir Muhammad devotes little space to Shah Hasan's Gujarat expedition *vis-a-vis* *Ma'sumi* (*op. cit.*, pp.162-64). The expedition occurred in 942/1535-36 and Shah Hasan advanced as far as Patan but his raiding parties plundered the area upto Mahmudabad. Thus it was more in the nature of a raiding expedition. However, it created a diversion which could have proved troublesome for the hard pressed Gujarati king.
256. This trouble created by the Nikamarah Jam is not found in other chronicles and goes to show that local people/chiefs were always ready to take advantage of the Arghun-Mughul weakness. For Shakar Kala (Shahgar, Shahgarh Qil'ah) see *Beglar namah*, p.237. Cf. *Tahiri*, pp.127, 183, 195, 238, 334-36, 375.
- Wisar Ghur Sammah by caste of the Jams of Sammah Sa'i resided in the region of Kukrallah and the sea shore. See *Tahiri*, p.127.
257. Diu had fallen to the Portuguese in 1535 when Bahadur desperately in need of succour during Humayun and Shah Hasan's attacks tried to befriend them. See *Mir'at-i-Sikandari*, pp.271, 291.
258. He could be the Khwajah Safar Salmani, a Turk, who with Mustafa Rumi, had joined the service of Sultan Bahadur of Gujarat and also proved as unstable in his loyalties as Mustafa Rumi. He was reported as governor of Diu under the Portuguese but often changed sides. He was finally killed in 1546. See *Cambridge History of India*, 1929, Camb., Vol.V, pp.15, n.2, p.17.
- It may also be noted that Jam Firuz could not take advantage of this situation. In fact, though Bahadur is reported to have married his daughter before attacking Chittor. Moreover, this was more in the nature of a naval expedition and that too with the help of the Portuguese. Shortly afterwards Bahadur was killed. See *Mir'at-i-Sikandari*, pp.271, 291.
259. He was 'Abd Allah b. Ubayy b. Salul, the arch hypocrite of Madinah. For details see Ibn Ishaq, *Sirat-i-Rasul Allah*, Eng. Tr. Guillaumee, 1955, London, pp.277-79 *et. seq.*
260. Earlier when Shah Hasan had come to live with Babur the latter had tried to attach him to his side by arranging matrimonial alliance be-

tween Nizām al-Dīn Khalīfah's daughter and Shah Hasan and between Shah Hasan's daughter with Humayun. This latter part of the arrangement was more theoretical because Shah Hasan at that time was perhaps, unmarried, as his two marriages with Gulberg Begum d/o Khalīfah and Mah Begum d/o Muqīm occurred later. However, marriage between Khalīfah's daughter and Shah Hasan did take place but proved short lived. If this reported desire of Babur as mentioned by *Nusrat namah* is correct it could have later prompted Kamran to ask for that marriage. See Prof. Siddiqui, *op. cit.*, Appendix-I.

261. *Ma'sūmi* places Kamran's request for marriage with Shah Hasan's daughter in 950/1543 when Humayun had 'set out for Iraq" (Iran) (*op. cit.*, p.181). Which may in fact have referred to Kamran's second emissary. For a detailed discussion see also Prof. Siddiqui, *op. cit.*, p.106, nn.1,2.

It is interesting to note that Mir Muhammad does not refer to Shah Hasan's overtures to Yadgar Naṣir Mirza in 949/1542 (*Ma'sūmi*, pp.177-78).

This reference to Shaykh 'Abd al-Wahhab by Mir Muhammad, who was elder brother of 'Abd al-Wahhab, confirms his being in the service of Kamran. For a further detailed discussion see Introduction, pp.130-31 (J.P.H.S., Vol.XIV, part-III, April, 1997 also note no.62.

262. He was a brother of Khwajah Khawind Mirza the father-in-law of Mirak Shaykh Bayazid f/o Sh. 'Abd al-Wahhab. Khwajah Khawind's daughter, Khanzadah Begum, was one of the two wives of the Shaykh. Out of that marriage was born Mirak 'Abd al-Baqi (942-1019) whose tomb is in Sukkur. She died in 981H. See *Nasab namah*, ff.81, 157; *Babur namah*, Vol.II, p.641.
263. He was known as Mulla 'Arif which was his pseudonym. See Qatī'i, *Tadhkirah Majma' Shu'ara' Jahangir Shahi*, pp.103, 288. See also Introduction.
264. The Shaykh appears to have succumbed to the illness in 950/1543 and was buried in the mausoleum of his father. See *Nasab namah*, p.154.
265. According to *Nasab namah*, (p.159)

حضرت شیخ عبدالوہاب پورانی برادر کلان میر عبدالباقی از قندھار بہ ہمراہی امیر اللہ دوست
بتاریخ ۲۳ شہر رجب المرجب ۹۵۰ھ در ملک سندھ درآمد۔

Prof. Siddiqui relying on the omission of Shaykh 'Abd al-Wahhāb's name in Gulbadan Begum's *Humāyūn nāmāh* rejects his coming as an envoy of Kamran and even his being in the service of Kamran. But as we have shown earlier in the Introduction (p.131) Gulbadan lifted this passage from a writing of Khwājah Kīsak, a relation of Khwājah Ghāzī, and so it is not an eye witness account. The *Nuṣrat nāmāh* written by Mir Muḥammad, the elder brother of the Shaykh, could not make a wrong statement and for no apparent reason. He also provides other corroborative evidence about Kamran's effort at sending Mir Bayazid, father of 'Abd al-Wahhāb and Mir Muḥammad. The above statement of the *Nasab nāmāh* confirms the fact that 'Abd al-Wahhāb came second time in 950H. Obviously due to the death of his father he could not come earlier. *Ma'sūmī* (p.183) refers to his second visit as the only visit.

Mir Allāh Dūst (Dost) was a 'learned man of the age "who had on several occasions acted as Mirzā Kamran's *wakīl* (agent). He was a Sayyid. See *Akbar nāmāh*, Vol.I, p.389. Cf. Prof. Siddiqui, *op. cit.*, pp.106-107, n.2.

Baba Chuchak was also an experienced officer of Kamran (*Tārīkh-i-Rashīdī*, p.482) He warned Humayun while passing through Siwī (Sibi) against going to Kabul. See *Humayun nāmāh*, pp.163-65; *Akbar nāmāh*, Vol.I, p.389.

266. This shows that the main envoy with authority was Shaykh 'Abd al-Wahhāb. Perhaps Allāh Dūst's friendly gesture for Humayun also contributed to his fall from grace.
267. *Ma'sūmī* (*op. cit.*, p.183) states that *nikāḥ* was performed when Mirzā Kamran came to Sindh and stayed at Patar. According to Mir Muḥammad the *nikāḥ* was performed in 950H, through *wakīls* (through authorised agents permissible in the *Shari'at*) and the bride was being escorted by Shah Hasan's cousin, Farrukh Arghūn, in *Rabī' al-Awwal* of 951H, when hearing Kamran's loss of Kabul the party was asked by

- Shah Hasan to stay put at Patar.
268. *Ma'sumi* (p.147) has earlier mentioned him as accompanying Gulberg begum. *Akbar namah*, Vol.I, p.500; *Humayun namah*, p.178.
269. Numardi (Nuhmardi: Nummariya) are reputed to have descended from nine Samijah persons who settled down in the Kohistan area of western Sindh. In the time of Shahjahan they could muster 1,500 *sawars* and 4,500 foot soldiers and were spread from Siwistan to Thatta's west (from Nirunkot to Nazargah-i-Uways Qarni). They were nomads living in *thanahs* (station or camps). See *Mazhar-i-Shahjahani*. Vol.II, pp.50, 80-87.
270. This date (913H.) appears to be an error as on f.399 he himself gives 953H.
271. This is intriguing to note that Mir Muhammad mentions Bichah Zarif as *والده کلان* (*walidah-i-kalan* i.e. The elder mother or senior mother) which may mean that she was not the real mother of Mah Begum and was perhaps a senior step-mother. Mah Begum's recovery or abduction from Kabul like that of the escapade of Shah Beg from the fort of Ikhtiyar al-Din shows the daring audacity of the Arghuns. Babur also does not refer to her abduction in his memoirs even when reporting about her second marriage to Shah Hassan. See *Ma'sumi*, pp.148-49. See also Saleem Akhtar, *op.cit.*, p.22-23, n.135.
272. No other source gives her real name as Sultan Begum.
273. Haji Begum was the alias of Mah Begum who was also called Haji Mah Begum probably because she performed the Hajj pilgrimage, while escorting Shah Hasan's mortal remains to Hijaz.
274. According to *Ma'sumi* (p.183) Kamran stayed in Sindh for a period of three months and was given a contingent of 1000 *sawars*. Abu al-Fadl mentions Malik Muhammad as commander of that force (*Akbar namah*, Vol.I, p.501). He was *hakim* of Bakhur. Bayazid Bayat (*Tarikh-i-Humayun*), says that the Arghun contingent went back after the battle of Taliqan (955/1548). For a detailed discussion see Prof. Siddiqui, *op.cit.*, pp.108, 109, n.
- 274a. It may be noted that here again Mir Muhammad wrongly mentions

963H instead 953 again some lines latter he mentions 964H. However at the end of this episode he himself has given 960 as the date of blinding of Kamran. (See also *Nuṣrat namaḥ*, f.404).

275. Ibrahim Abū al-Qasim was his full name. See chart N in the *Tarkhan namaḥ*
276. *Ma'ṣumi* (p.103) states that the couple lived for 2 or 3 years in Hijaz and that Kamran died on the day of *Waqūf* at 'Arafāt before sunset in 964/1556-67 and Mah Chūchak died in the same year but after seven months of her husband's death. On this point Mir Muḥammad appears to be better informed that she died first (962H).
277. It means that Kamran, a blind man and unsupported by any one after the return of her wife's servants and living in a foreign land became mentally imbalanced and died of *مرض گرگ* (*mard-i-gurg* : *dhi'b am'at*, literally wolf's disease, locomania). See for details of the disease *Tar-jamah Sharḥ Asbab Muṣawwir with Hashiyah Sharif Khan*, Delhi, 1941, pp.120-22. Person afflicted with it avoids company, attacks any one who comes near, and moves out at night like a mad wolf.
278. *Ma'ṣumi* (p.166) mentions Humayun's arrival at Lahore on the 1st of *Rabi' al-Awwal* 947/1540 and departure for Sindh on 28th *Ramaḍan* (Jun. 1541) nearly after eight months. *Tarkhan namaḥ* (p.31) states his departure wrongfully in *Ramaḍan* of 949H.
279. *Ma'ṣumi* (p.166) also gives 28 *Ramaḍan* as the date of Humayun's arrival at Lahri (Rohri).
280. *Ma'ṣumi* (*ibid*) mentions Amir Qasim Ṭaghā'i and Shaykh (Mirak) Pūrāni as emissaries from Shah Ḥasan. Mir Muḥammad, a nephew of Shaykh Mirak, could not have left out his name. However, later (*infra*, folio 413) Shaykh Mirak's name occurs in connection with efforts to persuade Humayun to move to Chachkan.
- Prof. Siddiqui identifies Amir Qasim Ṭaghā'i with Mirza Qasim Beglar and as the maternal uncle of Shah Ḥasan (*op.cit.*, p.81, n.4). However, Amir Qasim Ṭaghā'i s/o Amir Aḥmad Ṭaghā'i died in 965/1558 and is buried at Makli (*Makli namaḥ*, p.580) while Mirza Qasim Beglar was reported alive upto the time of Ghazi Beg Tarkhan (1601-12). *Beglar*

namah (p.262) mentions him alive at the age of seventy in 1017/1608.

One Haq Nazar was the maternal uncle of Nuyan Kukaldash. (See *Babur namah*, Vol.I, pp.157-52). If the alias Baburi is the correct reading he might be a very old trusted man of the Timurids.

One Baltu was in the army of Babur at Sikri (battle of Kanwahah) who rescued Muhibb 'Ali in a skirmish with the Rajputs. See *Babur nama*, Vol.II, p.550.

281. Later Chachkan (Hajkan of the A'in mentioned as one of the *sarkars* of Thatta province. It had eleven *mahals* with a revenue of 11, 784, 586 *dams* (A'in, Vol.II, p.341). See also *Mazhar-i-Shahjehani*, Vol.II, p.31. Cf. *History and Culture of Sind*, p.111.

282. *Ma'sumi* (p.169) states that Humayun on the advise of his *amirs* and ministers refused Shah Hasan's offer to move towards Chachkan. *Tahiri* (p.86-88) corroborates *Nusrat namah's* report that Humayun's *shiqdars* had gone to recover revenues from Chachkan but accuses Shah Hasan for inciting the *zamindars* for killing those persons. It is interesting to note that Ra'is Budh Mundarah, father-in-law of Jam Mahar, was involved in it. It did bring Jam Mahar closer to Shah Hasan see *infra*, ff.419-2). *Tarkhan namah* (pp.32-33) does not mention these details. Prof. Siddiqui (p.82, n.1) relies on Gulbadan's account that Shah Hasan at first excused his absence on the plea of making preparations for his daughter's marriage with the emperor and later bluntly refused saying that his daughter was promised to Kamran. But he had also beguiled Yadgar Nasir with the offer of marrying his daughter to him through Amir Quli Muhardar (seal keeper) (*Ma'sumi*, p.174). Gulbadan, as stated earlier, had borrowed Humayun's account of Sindh from that written by Khwajah Kisak (*op. cit*, pp.69-70). Her words are:

سخان که در راه بکمر و سند از خواجہ کیسک خویش خواجہ غازی مذکور بود نقل از نوشتہ خواجہ
کیسک است۔

In the light of above statement Mrs. Beveridge's suggestion that Gulbadan was not present in Sindh appears more plausible (See *Humayun namah*, Eng., p.149, n.4).

283. Cf. *Akbar namah*, Vol.I, pp.370-71; *Ma'sumi*, p.175

284. Mughuls were noted for their love of gardens. They had earlier settled down in the garden-dotted suburb of Thatta. The *marghazar* near Thatta was/is also known as Mughul Mari *مغل ماری*. Shah Beg laid a Mughul style of garden at Babarlu near Rohri. At Jun also they laid gardens and established the township named as Fathbagh (victory garden). See *Tahiri*, p.77, *Tarkhan namah*, p.35; *Ma'sumi*, pp.166-70, 178. See also *History & Culture of Sind*, (pp.157-59) on horticulture. See also Ansar Zahid, 'Mughul gardens in Sind' in *Iran Pakistan Cultural links*, 1976, Islamabad.
285. It seems that the five great rivers of the Muslim World i.e. the Nile, Euphrates, Tigris, Oxus and Jexartes were regarded as denoting great rivers of the world hence the use of Sihun for the Indus. Another reason could be the old belief that its source was close to Jexartes. It is also reported that some traditionalists regarded *نیل، فرات، سیحان و جیحان* as the four rivers of Paradise. See Amir Mahmud Balkhi, *Bahr al-Asrar*, Vol.I, Persian, pp.269, 270, 284, 286-88, 296, 297-300.
Mahan could be a corruption or vernacular pronunciation of Mihran.
286. Sultan Muhammad Muhardar (keeper of the seal) was one of the confidants of Shah Beg who were allowed to reside inside the citadel of Bhakkar. Later he was sent by Shah Hasan to persuade Chuchak Begum to remain behind in Thatta and not to go to Hijaz with her blind husband, Mirza Kamran (*Ma'sumi*, pp.124, 183).
For a discussion of the post and its importance see *A'in* Vol.I, p.54, Ibn Hasan, *The Central Structure of the Mughul Empire*, Karachi, 1967, pp.100-102, I.H. Qureshi, *Administration of the Mughul Empire*, Karachi, 1960, p.52.
287. This persistent resistance by the Jams of Nikamarah of Kukrallah is not found in such details anywhere else. *Ma'sumi*, (p.213) refers to him only when Jan Baba s/o 'Isa Tarkhan and his ally Yadgar Miskin fleeing from Baqi took shelter with him. It shows that inspite of reported expeditions they continued to hold their position. *Nusrat namah* at the end also records an expedition against them in 968 H.
288. This is the only reported instance of European (Portuguese ?) gunner's

acceptance of Islam and service in Sindh.

289. Various categories of boats were in use in Sindh e.g. *dundi* (*dūngi*) *dhara*, *gharab* (war boats) besides large cargo barges. See *Tahiri*, p.130; Hamilton, *Travels*, pp.76-77, *Ruqqa'at i-'Alamgiri*, Vol.I, Azamgarh, p.228. For a detailed discussion see *History and Culture of Sind*, pp.162-64.
290. This reference to Shah Hasan's total reliance on 'Isa Tarkhan is contradicted by the rise of local people and slaves (Cf. *infra*, ff.422-44). Other authorities also do not refer to it. It also seems strange that his cousin Mirza Shadman was still alive and why should he, leaving him aside, tried to rely upon 'Isa Tarkhan, a distant relation. Perhaps Sultan 'Ali and Shadman's earlier rebellious attitude was responsible for it.
291. In the medieval societies since the days of the 'Abbasids one finds rulers relying for loyal support upon slaves and mercenaries. This trend was changed by Babur and his descendants who forged alliances with local people. Shah Hasan without any successor, doubting loyalties of his ambitious chiefs, tried to use both the strategies. However, Mir Muhammad is the only writer who gives the tentative figure of 1000 of this slave group. Later Baqi Tarkhan further broke the power of the Arghun groups, by similar methods. See *Ma'sumi*, p.211; *Tahiri*, pp.118-20 For 'Isa Tarkhan's execution of these slave chiefs see *infra*, ff.432.
292. The term *علف کشان* (*'alaf kashan*: gatherer of grass or fodder) point to a lowly non-elitist origin of 'Arabi Gahi. Gahi could be related to *giyah* (grass) as a professional reference as no local tribe with this denomination exists. For a detailed discussion see Prof. Siddiqui op. cit., p.112, n.1. Interestingly there is no reference to Isma'il Bitarah in the *Nusrat namah*.
293. Zabulistan was the name given to the region around Ghazni and Qandahar. See *Babur namah*, Vol.I, p.217, *Bahr al-Asrar*, pp.91, 95.
294. This is the only reference for the forced displacement of the Afghans/Pathans from south-eastern Afghanistan. Perhaps such pressures earlier had led the Yusufza'is to move northward.
295. *Ma'sumi* (p.184) gives their name as Shanbah and Rafiq while the other

- two were Isma'īl Bitarah and 'Arabi Gahi (*Ma'sūmi*, ibid); *Tahiri*, p.91. *Tarkhan namah* (pp.37, 38) refers to Shabih, Rafiq, 'Arabi Gahi and Isma'īl. It also mentions their execution before 'Isa's declaration of independence on 1st *Muharam* 961H.
296. Earlier, during Humayun's visit to Sindh, 'Isa extended him help during his departure to Qandahar and had received a *farman* from him (*Tahiri*, pp.89-90). See Sidi 'Ali Reis' account (Vambery, *Travels---*, pp.37-38). Prof. Siddiqui states (*op. cit.*, pp.116-17, n.2) that when 'Isa became reconciled to Shah Hasan and peace was made he renounced his allegiance to Humayun.
297. *Tarkhan namah* (p.39) refers to lavish distribution of wealth Cf. *infra*, fol.37.
298. It is strange to note that two *diwans* are mentioned. Perhaps one was for the army and the other for revenue and agriculture.
299. However, Babur (*op. cit.*, Vol.I, pp.274-75, 326) refers to Dhu al-Nun as "mean, a lover of goods, far from businesslike or judicious, rather shallow-pated and a bit of fool", though at another place he himself mentions that Dhu al-Nun presented Badi' al-Zaman with 40,000 heads of sheep.
300. Perhaps 'Isa's marriage with Sindhi ladies e.g. mother of Baqi Tarkhan could have proved helpful in securing local tribal help for him. Out of these tribes Kalimati (Karimati) and Jukhiyah were living in Thatta and Chakarhalah while Jats were dispersed all over the country. See *Mazhar-i-Shahjehani*, Vol.II, pp.50, 273.
301. Mir Shah Mahmud had been appointed by Shah Hasan to take charge of Thatta but when he reached there and found 'Isa securely installed he also joined the rebels, (*Ma'sūmi*, pp.190-94).
302. This shows close involvement of Mir Muhammad s/o Bayazid in the peace-making efforts together with his younger brother, Shaykh 'Abd al-Wahhab.
303. It may be noted that Sultan Mahmud Khan also received a pair of cattle drums sent by the trustees of the holy shrine from Mashhad (*Ma'sūmi*, p.129).

304. The battle was fought at the village of Sapah (*Ma'sūmi*, p.188) also called ناله سانه (Nalah-i-Sapnah) (*Tarkhan namah*, p.39), perhaps a rain drain. Cf. Prof. Siddiqui, p.119, n.3.
305. *Ma'sūmi* (pp.189-90) provides some details. The first initiative was taken by 'Isa Tarkhan who sent a messenger to Sultan Mahmud Khan secretly near the end of *Muharram* 962H. At midnight both of them met and reached an understanding on first *Rabi'* I 961H. Shaykh 'Abd al-Wahhab and Mirza Qasim Beglar taking advantage of Shah Hasan's grief at the death of the Arghuns, killed on both sides, asked him to pardon 'Isa. At the same time Sultan Mahmud, Mir Shah Mahmud and Mir Shah Hasan Takdari also pressed him for forgiving the rebel Arghuns. Shaykh 'Abd al-Wahhab Purani persuaded Shah Hasan to make peace while efforts of Mirza Qasim who had come for the same reason did not bear fruit.
- This Mirza Ibrahim b. Muhammad b. Amin b. Sultan Arghun appears to be a different person than Mirza Qasim Beglar b. Sayyid Qasim b. Abuk Beg b. Chuchak Beglar. (*Beglar namah*, p.25). However, *Tarkhan namah* (p.41) makes Sultan Mahmud take the initiative.
306. Jani Tarkhan with other chiefs led by Sultan Mahmud was appointed to defend Bakkhar against Humayun. He was also among those who defended the fort against Bakhshu Langah (*Ma'sūmi*, pp.169, 131, 135). It seems that he was in Thatta and among those who for their loyalty to Shah Hasan were imprisoned by 'Isa Tarkhan. The rest of the Tarkhan chiefs find no mention in other accounts.
307. He was afraid lest he might be killed by Shah Hasan's men. (*Tarkhan namah*, p.41). Obviously the risk was there but presence of Shaykh 'Abd al-Wahhab was accepted as a guarantee of security.
308. Salih with eighteen followers was brought by Qasim Beglar to the presence of Shah Hasan on 4th *Rabi'* I 961H. The ailing chief bestowed a horse and a robe of honour on Salih and also sent a pair of cattle drums and a rich robe of honour for 'Isa Tarkhan, *Ma'sūmi*, pp.191-92; *Tarkhan namah*, p.42.
309. According to *Ma'sūmi* (pp.190-91) the agreement between the two was

made, written and sealed on the 2nd of *Rabi' I* 961. However Prof. Siddiqui doubts *Ma'sum's* dates and favours *Rabi' II* and *Jumada I* as the possible months for the peace efforts and death of Shah Hasan. See *op. cit.*, p.121, nn.3,4,: appendix J.

310. A shrine on a small island in the Indus facing Rohri. The legendary saint was also known as Zindah Pir. See Cousins, *Antiquities of Sind*, pp.144-45.
311. Cf. *Ma'sumi*, pp.190-91.
312. Cf. *Ma'sumi*, p.192. Cf. Prof. Siddiqui on the statement of Sidi 'Ali Reis (*op.cit.*, p.121- nn.3,4, appendix-J) suggests *Jumada I*. Saleem Akhtar, *op. cit.*, (pp.46, 248) prefers *Rabi' I*.
313. At first the dead body of Shah Hasan was temporarily buried in the haveli of Mir Ahmad Wali situated near the river and than shifted to a building at Makli after 3 months and after two years it was shifted to Makkah where it was buried by the side of his father's grave. *Ma'sumi*, p.195. It was escorted to Makkah by Mir Sayyid 'Ali Shirazi and the widowed queen, Mah Begum (*Tarkhan namah*, p.43).
- 313a. According to another version 'Isa was gone towards Siwistan where certain nobles wanted to carve out a small principality for themselves hence the task for selecting the place of burial was left to these two. It also proves that as the remains of Shah Hasan were sent to Makkah after 2 years of the first burial at Makli, the *Nusrat namah* was written and completed after the accession of 'Isa and before the sending of Shah Hasan's dead body to Makkah i.e. between 1555-57 while Salih was alive.
314. *Tarkhan namah* (p.46) states that Baqi was irked by the appointment of Salih, his younger brother, as the crown-prince and consequent downgrading of his own position. *Ma'sumi* (p.208) mentions a conflict between the two brothers in which 'Isa sided with Salih. Cf. *Tahiri* (p.98-102) which says that 'Isa tried to clam them down but they paid no heed. Salih succeeded in driving out Baqi and other brothers. *Beglar namah* (p.44) holds Baqi responsible for the trouble due to his father's attention to Salih.

315. Nisyānī (*Tāhiri* p.101) mentions that Bāqī married Jārīchī, a daughter of Ṣāhib Sammāh Mahri Jārījah, one of Ra'i Kanghar's relations. She was with her parents during the civil war and gave birth to Muzaffar Tarkhan.
316. Amīr Sulṭān Qulī b. Amīr Ḥusayn Beglār Ṭaghā'ī died in 951/1544 and lies buried at Maklī. See *Maklī nāmāh*, p.570.
317. Opposition of the Arghuns forced Bāqī to rely on the support of local tribes. Ṣāhib b/o Kanghar had obviously come to support him as he had married into their family see note 315.
318. This shows that Sh. 'Abd al-Wahhab like his brothers, Mīr Muḥammad was very close to Ṣāliḥ Tarkhān.
319. *Ma'sūmī* (p.208) mentions Bāqī's retreat to Wangah 75 miles S.E. of Haidrabad. (Cousens, *op. cit.*, p.172) see also Prof. Siddiqui (*op. cit.*, p.134, nn.1,2) for its variants and other details. *Tarkhān nāmāh* (p.46) had reproduced *Ma'sūmī*'s version. *Tāhiri* is silent about it but *Beglār nāmāh* (p.46) corroborates *Nuṣrat nāmāh*.
320. Harraj later became the Rao of Jaisalmer. The name Harraj appear as 'اود ہراج' (Udhraj) *Beglār nāmāh*, p.170; Cf. Tod, *Annals and Antiquities of Rajashtan*, London, Vol.II, p.209, n.1.
321. Amīr Shams al-Dīn Muḥammad's grave is adjacent to the Amīr Khānī graveyard. On his tombstone a chronogram is given:
 سال تاریخ فوت او طاہر شمس اوج قمر شرف بنمود
 It gives 1332H. as the year of his death which is obviously incorrect. See *Maklī nāmāh*, p.605, n.
322. Apparently the reference is to Pīr Murād's son as the Pīr Murād (831-931/1427-87) was a contemporary of Jam Nizām al-Dīn. Sayyid Jalāl, the author of *Tarkhān nāmāh* was his grandson. See *Tarkhān nāmāh*, introduction, pp.30-33; *Maklī nāmāh*, pp.16-17 and notes pp.41-43, *Tuhfat al-Kiram*, Vol.III, pp.185-90; *Ḥadiqat al-Awliya*, p.68.
323. For interesting details of Bāqī's naval expedition against the Kukrallah Jams see *Beglār nāmāh*, pp.197-211; *Tāhiri*, pp.128-30. Cf. *History and Culture of Sind*, pp.162-64.

Bibliography

Manuscripts

1. Shaykh Mir Muhammad Purani, *Nuṣrat namah-i-Tarkhan* photocopy, No.1, Akhbar-i-Farsiya, Lytton Library, Aligarh.
2. Mirak Murtaḍa Purani, *Shajrah-i-Sadat-i-Purani*, photocopy and loose sheets from the manuscript.

Books (Persian)

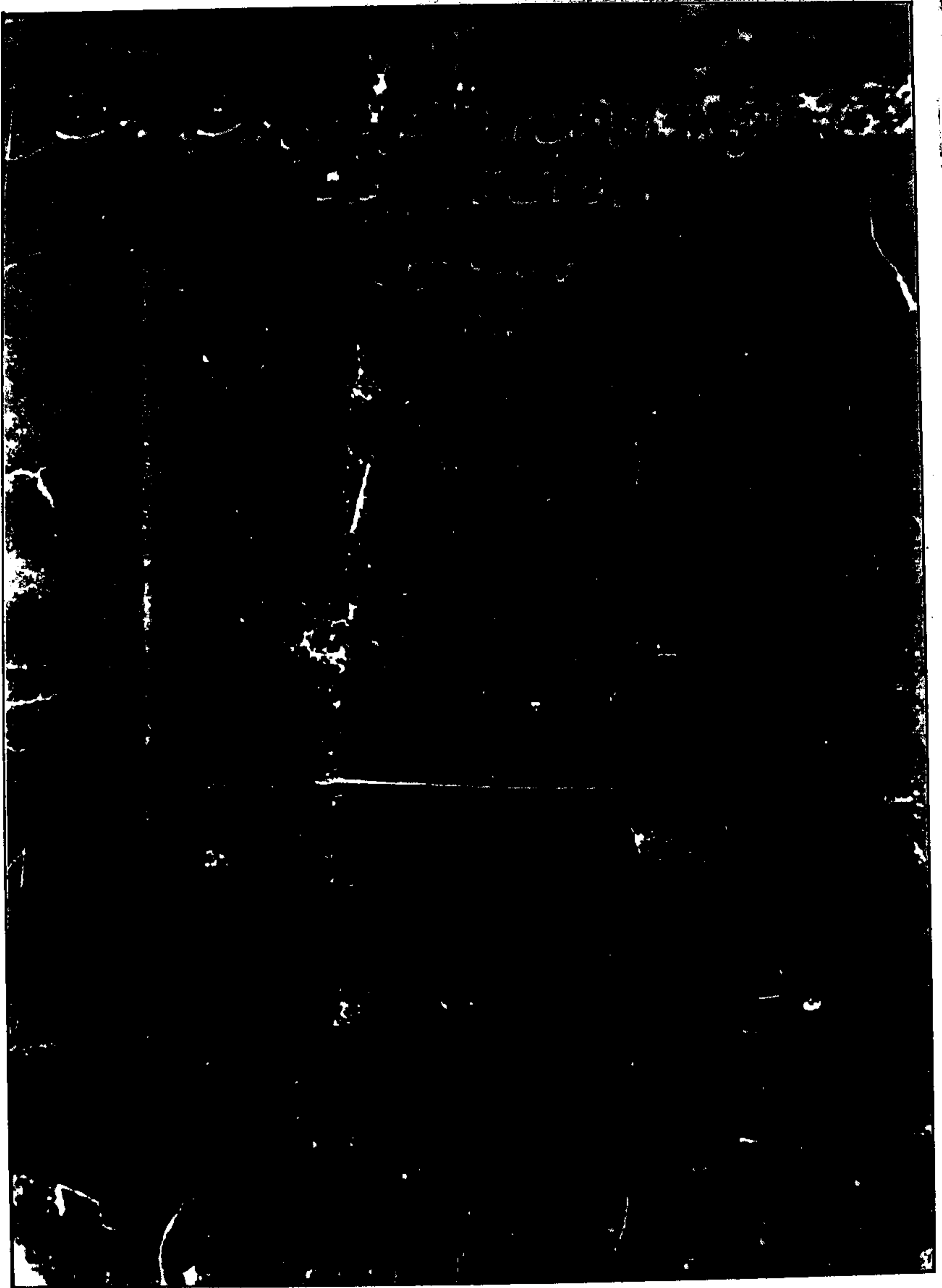
1. 'Abd al-Baqi Nihawandi, *Ma'athir-i-Rahimi*, 3 Vols., Calcutta 1925-1931.
2. 'Abd al-Qadir Badayuni, *Muntakhab al-Tawarikh*, Calcutta, 1864-69.
3. 'Abd al-Qadir, Thathawi, *Hadiqat al-Awliya*, ed. Husamuddin Rashidi, Hyderabad, 1967.
4. 'Abd al-Rahman Jami, *Nafhat al-Uns*, Tehran, 1336 Shamsi.
5. Abu'l-Fadl, *Akbar namah*, 3 Vols., Calcutta, 1886.
6. _____, *A'in-i-Akbari*, Eng. Tr. Vol.1, Blochmann Calcutta, 1837, 1927, 1939.
7. Adhar, *Atash Kadah*, Tehran, 1937, Vol.II, III, Eng. Tr. Jarret, Calcutta, 1949.
8. *Al-Qur'an*, Eng. Tr. Yusuf Ali, Kuwait ed.
9. Anwari, *Diwan*, ed. Muhammad Taqi, Tehran, 1340.
10. Babur, Zahir al-Din, Badshah, *Babar nama*, Eng. Tr. Mrs. Beveridge 2 vols.
11. Dughlat, Mirza Hyder, *Tarikh-i-Rashidi*, Eng. Tr. Denizen Ross.
12. Durrani, Badar 'Alam, *Tuhfat al-Tahirin*, Karachi, 1956.
13. Farid, Bhakkri, Shaykh, *Dhakhirat al-Khawanin*, 3 vols., Karachi, 1961-70.
14. Farishtah, Muhammad Qasim Hindu Shah, *Gulshan-i-Ibrahimi*, or *Tarikh-i-Farishtah*, Nawalkishore, Lucknow; Ur. Tr. Nawalkishore, Lucknow.
15. Firdawsi, *Shah namah*, ed. Nafisi, 5 vols.
16. Gulbadan Begum, *Humayun namah*, B.M. or 166, nf.; Allahbad ed.
17. Harwi, Fakhr al-Din, *Rawdat al-Salatin*, Hyderabad, 1968.

18. Idrāki Beglari, *Beglār namah*.
19. Jami, Nur al-Din, *Diwan-i-Kamil*, ed. Hashmi Rab, iruz ed.
20. Jawahar Aftabchi, *Tadhkirat al-Waqi'at*, B.M.A. ed. 16711 Mf.; Ur. Tr. Karachi.
21. Khusraw, Amir, *Diwan-i-Kamil*, ed. Nafis, Tehran.
22. Ma'sum, Mir Muhammad, *Tarikh-i-Sind* or *Ma'sumi* (Pers.) Poona, 1938; Ur. Karachi.
23. Mir Khwand, Shah Harwi, *Rawdat al-Shafa*, Nawalkishad Lucknow.
24. Mir Muhammad, Sayyid, *Tarkhan namah*, Hyderabad, 1956.
25. *Mufharis al-Mu'jam*.
26. Nisyani, Sayyid Tahir Muhammad Tattawi, *Tarikh-i-Baldah-i-Tattah*, or *Tarikh-i-Tahiri*, Hyderabad, 1964.
27. Nizam al-Din Khwajah, *Tabaqat-i-Akbari*, Calcutta, 1927.
28. Nizami Ganjwi, *Asrar namah*, *Sikander namah*, Nawalkishore, Lucknow.
29. Qani', Mir 'Ali Shir, *Tuhfat al-Kiram*, Hyderabad, 1971 Ur. Tr., Karachi, 1959.
30. _____, *Makli namah*, Hyderabad, 1967.
31. _____, *Maqalat al-Shu'ara'*, Karachi, 1957.
32. _____, *Mi'yar-i-Salikan-i-Tariqat*, Ph.D. dissertation Dr. Khizar Naushahi, unpublished.
33. Rahman 'Ali, *Tadhkirah 'Ulama'-i-Hind*, Nawalkishore, Lucknow, Ur. Tr. Karachi, 1961.
34. Sa'di, Muqlih al-Din, Shaykh, *Kulliyat*, Kitab Khanah-i-Khayyam.
35. _____, *Bustan*, Karachi, 1968.
36. _____, *Gulistan*, Islamabad, 1984.
37. Shah Nawaz Khan, *Ma'athir al-Umara'*, 3 vols. Calcutta, 1890.
38. Shafi, Muhammad, Mawlawi, *Sunadid-i-Sindh*, Lahore, 1970.
39. _____, *Maqalat*, 4 vols. Lahore.
40. Shirazi, Kh. Hafiz, *Diwan*, Tehran 1344 Sh.
41. Sijzi, Amir Hasan, *Kulliyat*, Hyderabad Dn., 1342 F.
42. Siddiq Hasan Khan, *Ruz-i-Raushan*, Bhopal, 1887, *Miscellaneous Urdu, Sindh books and Journal*, etc.

43. 'Abd al-Qādir, *U'maq-i-Mughal*, Malwa, 1902.
44. *Al-Waheed*, *Azad Sindhi Number*, 1936.
- 45,46. Ikram, Shaykh, *Rud-i-Kawthar, Ab-i-Kawthar*, Karachi, 1951.
47. *Journal of the Pakistan Historical Society*.
48. *Mihran*, Quarterly.
49. Rashidi, Pir Husamuddin, *Mir Muhammad Ma'sum*, Karachi.
50. _____, *Ghazi Beg Tarkhan*, (Ur.), 1970.
50. Shafi, Mawlwi, Muhammad, *Maqalat*, 4 vols.

English Books

51. Aitken, E.H., *The Gazetteer of the Province of Sind*, vol. A, 1907, Karachi.
52. Ansar Zahid Khan, *History and Culture of Sind*, 1980, Karachi.
53. Aziz Ahmed, *Studies in Islamic Culture in the Indian Environmental*, 1964, Oxford.
54. *Cambridge History of India*, Vol. V.
55. Cousens, Henry, *The Antiquities of Sind*, 1929, Calcutta.
56. *Gazetteer of the District of Sukkur*, Vol. B, 1919, Bombay.
57. Elliot & Dowson, *The History of India. As told by its own Historian*, vol. 1.
58. Lane Poole, Stanely, *Mohammedan Dynasties*, 1925, London.
59. Parshad, Ishwari, *Life and Times of Humayun*, 1955, Calcutta.
60. Saxena.
61. Qureshi, Ishtiaque Husan, *The Administration of the Mughal Empire*, 1966, Karachi.
62. _____, *The Muslim Community of Indo-Pakistan Sub-continent*, The Hague, 1962.
63. Riazul Islam, *Indo-Persian Relations*, 1970, Tehran.
64. Saran, S.P., *The Provincial Administration of the Mughal Empire*.
65. Saleem Akhtar, *Sind under the Mughals*.
66. Sorley, *Gazetteer of the Province of Sind*.
67. Tod, James, *Annals and Antiquities of Rajasthan*, 2 vols. 1829, 1950, London.

کارم اگر مہمانت : کارم ابدت نامہ اجاست + خلق اگر تکبیر گردند
 وہی قسمت خوردند ہمہ + و سنی و متقی برای خودند : اگر سعید از شتی برای خود
 مہمان کا فر است گردین در : سن باین و بآن ندرم کار + و دوزخ ہزار
 دینار کبکی انعام فرمود سلوم نامت کہ ہر دیناری مسینی ہون یا منہ و آن
 قلندر را محسود الامثال و اللقران گردانیدہ باغنا دادستان ہمان
 خواستی : کہ ندیدست روی درویشی + شدہ فارون صفت گنج قرین
 ملک سن از فروشدن ہر سن + و دران ایام فرخندہ مر جام کہ ہر گز دراز
 ماضیہ مملکت خراسان بآن جوانی و سعادت نبود و باب استخفاف را ہم
 و اکرام زیادہ از ان زمان دست ندادہ بود و این کرم میر بسیار
 نمایان بود چرا کہ با وجود شہرت لطف و حسان امیر نظام الدین علی
 سیر ہر گز انعامش شہری خوش زمان از بجاہ دینار کنگای یا جامہ ریاض
 نبود و این انعام شہرت تمام کرد چنانکہ اولاد امجاد عالی مقدر عالی
 فاقالی سلطان حسین مرزا ہر یک بآن حضرت فرستادند کہ شما خود ملاحظہ
 فرمائید کہ حاصل ہر حدیث و وسعت کار و بار ما کجاست کہ کو کلتناش شاہ
 بیگ : این نوع دستگاہ باشد کہ قلندری کہ نیازی با و برد این مقدر
 انعام باید ناما حاصل آنحضرت بنا بر حدیث حضرت رسالت پناہ شفاوت
 دستگاہ بود حدیث قال زد فی تحت ظل رمی لا رحل تا جبر و لا مزراع فہوی معوی
 حدیث آلت کہ آنحضرت فرمودند کہ زرق من دوز بر سایہ نیزوست
 و من مرد مزراع و تا ہر بیستم و از ولایت سنان ہزار نوکر غلوفہ خود نگاہ شدہ

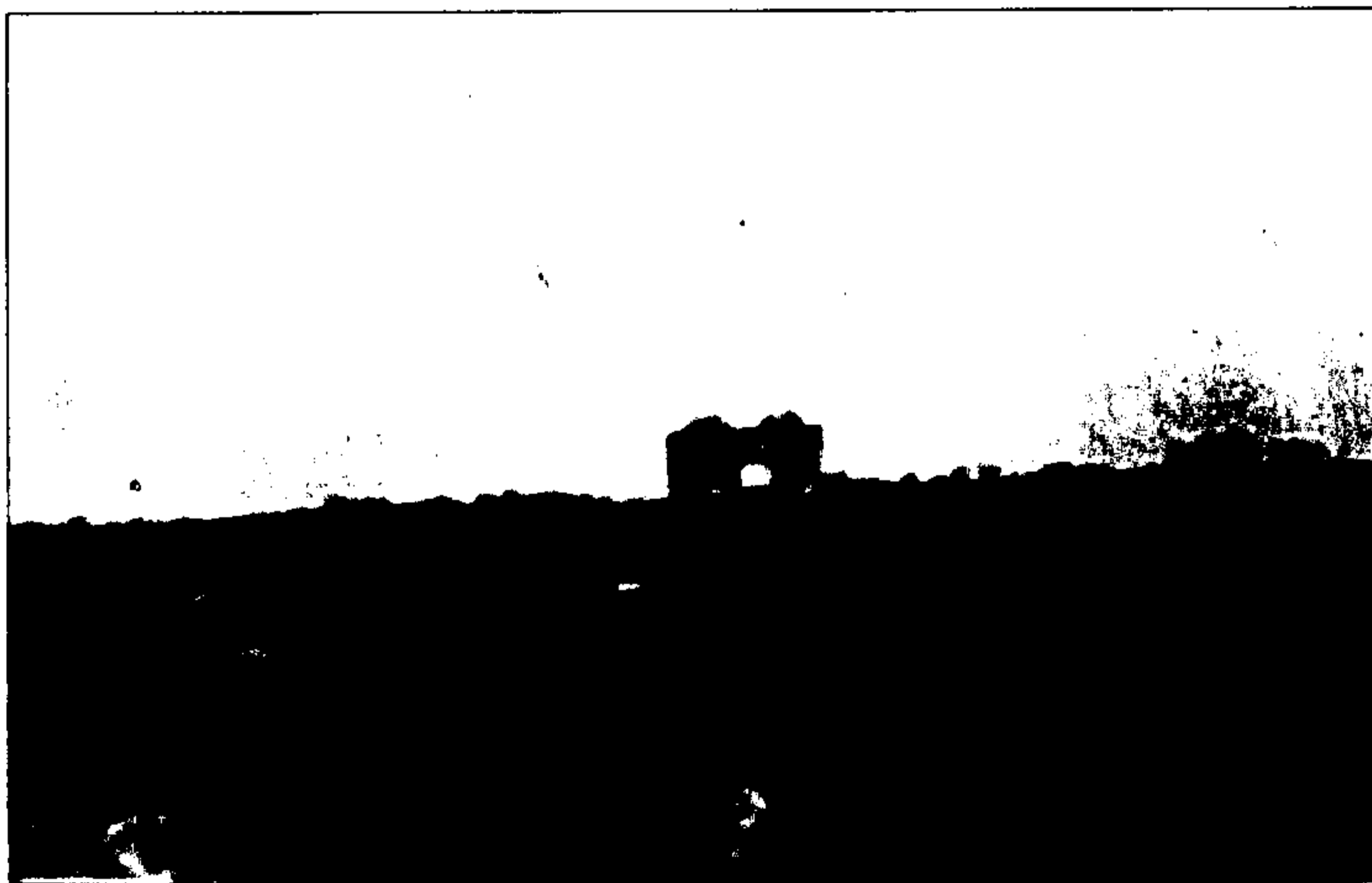
رشتاد اول ملت در اول لغوی صدق و طاعت است و پشت از باب برسد او میکند
 از در لغی و منازعت است و در کلام آیه تعالی سی در آیت است که بولات بر شرف و علو مرتبه
 او میکند و الذین معه در شان است و دیگر طیف ثانی اول کسی که اورا امیر المؤمنین خوانند
 و سرای طیب در طریق اعتقاد او مابند که فاروق رضی الله عنه که چهار هزار جامع در عالم
 اسلام که خود فتح فرموده بود بنا کرد و در ده سال مدت خلافت زیادت از ده هزار علم اسلام بر
 پای کرد و در کلام دینی سی و چهار آیت که دلالت بر قدر و شرف او میکند که اشد اعلیٰ تکلف
 در شان است و دیگر خلیفه ثالث که قاری سبع مثانی و امام کبیر بر متابعت رحمت
 بر خانی است عثمان بن عفان که چنانچه درین محمود از کرم و عنایت است و مصحف مجید
 زفت قدرت است و آیاتی که الله تعالی در مصحف مجید فرستاده که دلالت بر قدر و
 منزلت او میکند سیزده آیت که از حاکم پنجم در شان است و دیگر خلیفه رابع است الله
 العالی علی بن ابی طالب کرم الله وجهه که درین قوی از عز و منازعت است و فقه کتبی
 چیز بسیار و حج شرافت است و آیاتی که در قرآن نازل شده بسبب او که دلالت بر علو مرتبه
 او میکند سی و پنج آیت که در کتب اربعه اجماع و فضیلت من الله و رضوانا و در شان است
 رضی الله تعالی عنهم اجمعین حسین که در العتبات الحجازی در حرمه است یعنی خادم اعلیٰ
 اکبر است بنوی نور الدین بن ابی سعید البوزانی و فقه الله لایکب و رضیاء و جلیل
 اخیره خیر من دنیا که این کنه بی بغاوت مدتی مدید قعدی بسید در حدت مشایخ
 طریقت بطالند اخبار و آثار سید ابرار استخوانی بسند و شارب حسن عقادی که می دهم را

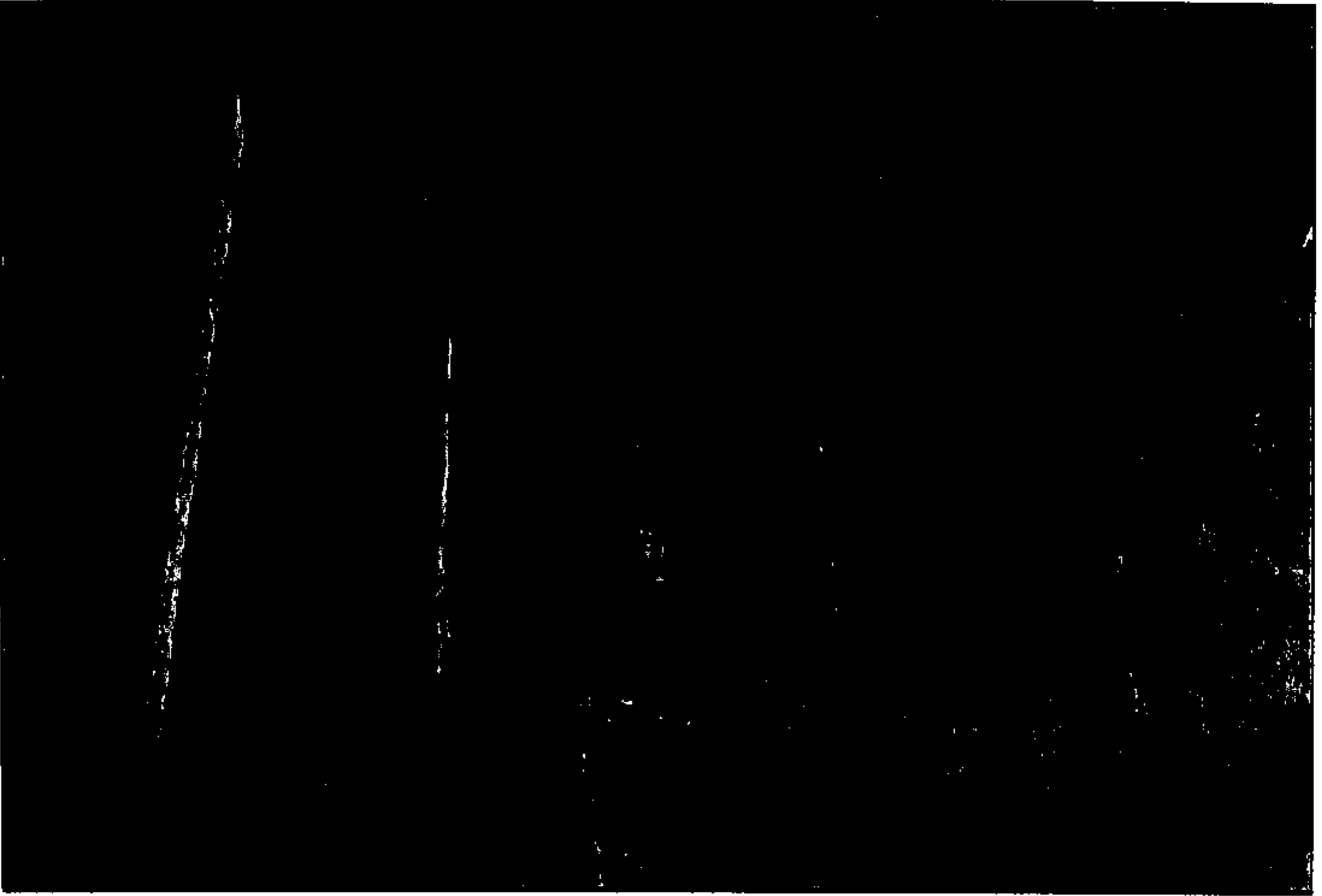

Some of the tiles from the mosque of Mīrak 'Abd al-Bāqī at Sukkur

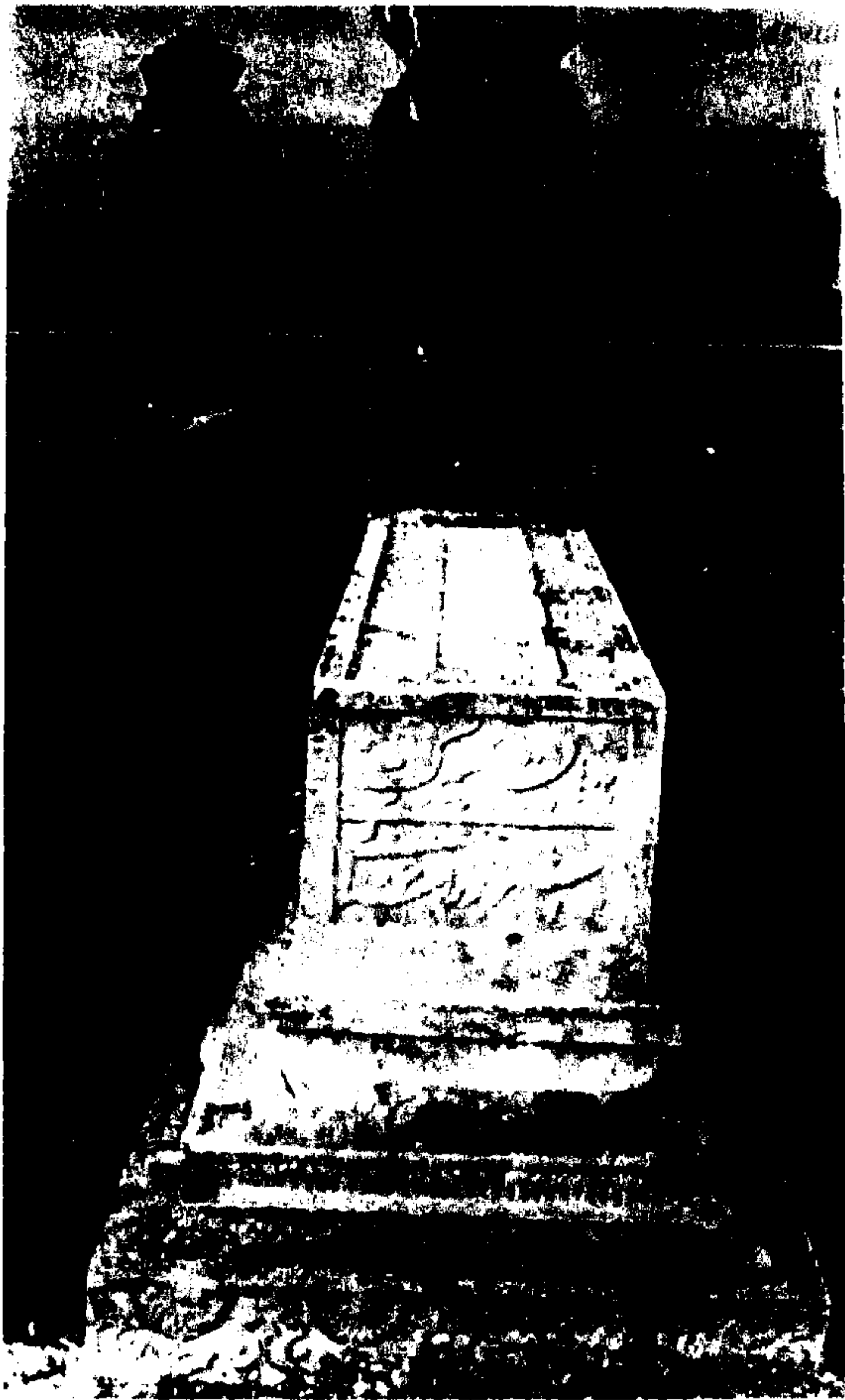
The general view of the of Miraki Purānī graveyard at Makli, Thatta

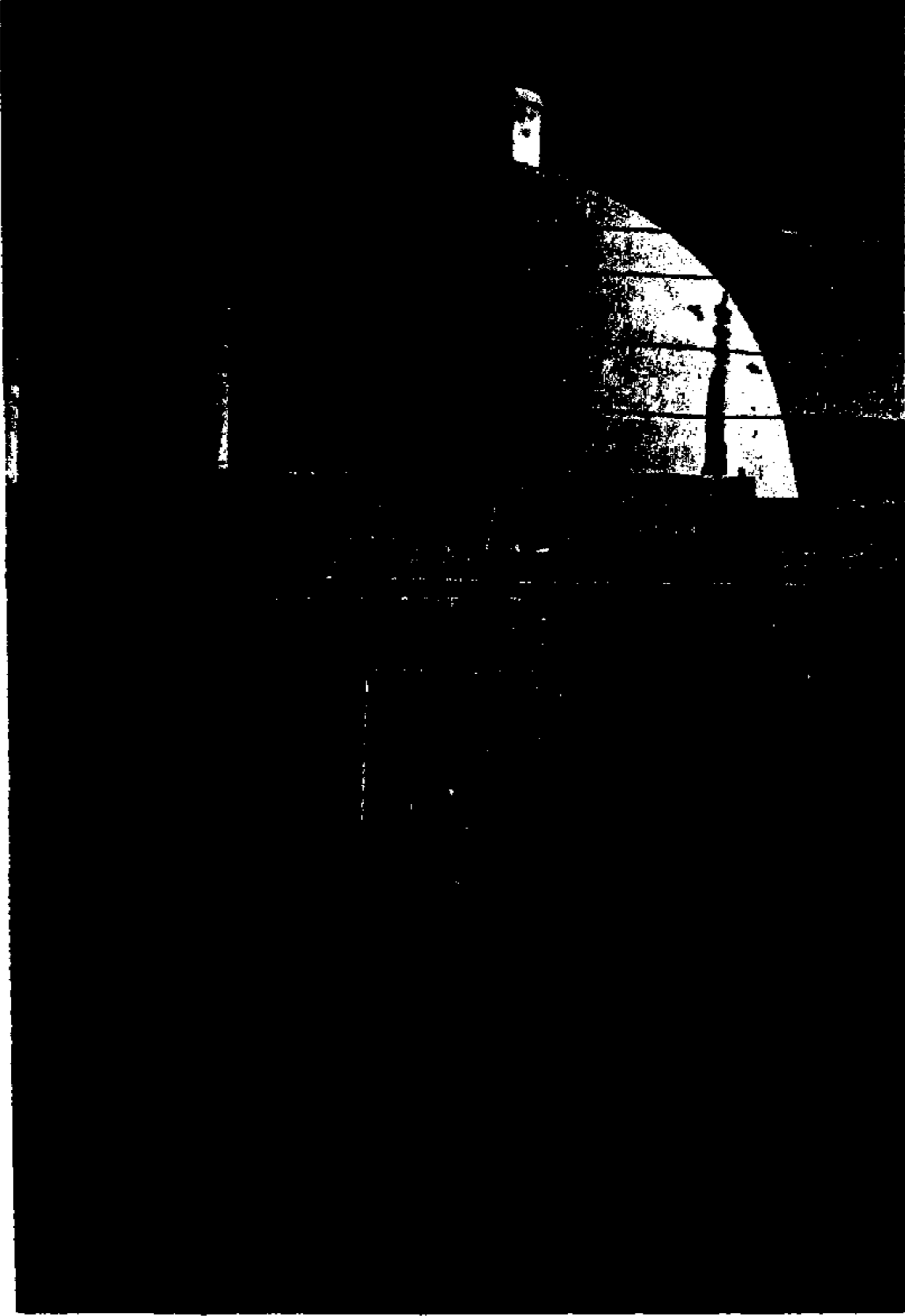
Inscription on the tomb of Mīrak 'Abd al-Bāqī, Sukkur

The female graveyard of the Pūrānis at Sukkur

The grave of Mirak Mahamūd Purani at Makli, Thatta

Tomb of Mīrak 'Abd al-Bāqī, Sukkur

The chronogram given is defective. The last line of the second verse is metrically defective unless رفت is read as رفتہ . However in both the cases it does not give 991H. as the date unless *h* is read as *alif*.

107. Ma'sūmī, p.238.
108. See *Babur nama*, Vol.I.
109. *Nusrat namah*, ff.239-42.
110. *Ma'sūmī*, p.112-13; Eng. Tr. Prof. Siddiqui, *op.cit.*
111. *Nusrat namah*, ff.259, 274.
112. *Ibid.*, ff.306-7.

Vol.II, p.641. The *Nasab namah Purani* in fact is a collection of *risalahs* by different authors. One such *risalah* dealing with the descendants of Khwajah Ahrar was authored by Mir Abu Nasr s/o Amir 'Abd al-Salam a maternal grandson of Khwajah 'Abd Allah, the eldest son of Khwajah Ahrar (ff.53). Kh. 'Abd Allah had three wives. From the first wife, a daughter of Amir Taqi al-Din Kirmani, he had three sons and two daughters. The sons were 'Abd al-Hadi, Khawind Mahmud and Muhi al-Din 'Abd al-Haqq. The eldest daughter of Kh. 'Abd Allah was married to Amir Taqi al-Din Kirmani and had five sons and two daughters. The sons were Mirza Khawind, Khwajah Dost Khawind, Shah Khawind, Amir Zahir al-Din (Kh. Mir Khurd) and Mir Tahir (*ibid.*, f.67).

97. *Nusrat namah*, ff.391.

98. *Ibid.*, f.399.

99. *Akbar namah*, Asiatic Society, Vol.I, p.389. For a detailed discussion see Prof. Siddiqui, *op.cit.*, p.106-7, n.

100. *Ma'sumi* (p.182) states that *nikah* took place when Kamran came himself and stayed at Patar.

101. *Tarikh-i-Tahiri*, p.116.

102. *Ibid.*, p.133-34.

102a. *Ibid.*

103. *Nasab namah*, f.159.

104. *Ibid.*, f.28.

105. *Ibid.*, f.157.

106. The *Nasab namah* gives dates of birth, death etc. of Mir Ma'sum's family at two places (ff.104-5, 180-82). Both are identical including an elegy cum chronology (15 verses) about Mir Muhammad Shah s/o Mir Muhammad s/o Zakariya s/o Mir Buzurg s/o Mir Ma'sum, who died in 1132H. There is also a note about Mir Zakariya also known as Mir Qandahari. Year of death of Mir Abu'l Qasim, elder brother of Mir Muhammad Ma'sum, is also given as 991H (f.182)

چو شد میر ابوالقاسم نیک راهی سونی دار عقبا ز دار فنا
چو نامی طلب کرد تاریخ او خرد گفت رفتہ بدار بقا
991 H.

73. *Ma'sūmi*, p.215. Prof. Siddiqui (*op.cit.*, pp.44-45, n.4) confuses Shah Khwajah's correspondence with Mirak 'Abd al-Rahman.
74. *Ibid.*
75. *Ibid.*
76. *Tuḥfat al-Kirām*, Ur., p.612.
77. *Ibid.*, p.613.
78. *Ibid.*
79. Information supplied by Mr. Muhammad Siddique Memon.
80. *Tuḥfat al-Kirām*, Ur., pp.402-3; *Mi'yār Salikān-i-Tariqat*, *op.cit.*, pp.178, 586, Qāṭi'ī, *op.cit.*, p.103.
81. *District Gazetteer of Sukkur*, Vol.B, p.6.
82. *Ma'sūmi* (*op.cit.*, pp.116, 122) says that Shah Beg's after appointing Sultan Mahmud at Bhakkar himself went towards Shal (Quetta)
- و سلطان محمود خان کوکلتاش را در قلعه بکر تعیین نموده برای فرزندان بجانب شال متوجه شد
83. *Tuḥfat al-Kirām*, Ur., p.611.
84. *Ma'sūmi*, p.125.
85. *Nuṣrat nāmah*, Ms.F.391; Qāṭi'ī, *op.cit.*, pp.103, 288.
86. *Ibid.*
87. Information and *Nasab nāmah* supplied by Mr. 'Abd al-Hasan Musawi, see also appendix.
88. Qani', *Maqalat al-Shu'ara*, 1957, Karachi, p.282.
89. *Nuṣrat nāmah*, ff.168-69; *Ma'sūmi*, p.197; *Tuḥfat al-Kirām*, Ur., p.611, *Nasab nāmah*, f.28.
90. *Nasab nāmah*, f.28.
91. According to the *Nasab nāmah* (f.159) he died in 973H. at the age of sixty.
92. *Nasab nāmah*, ff.32, 155, 157.
93. *Ma'sūmi*, pp.197, 214 *et.seq.*; *Tuḥfat al-Kirām*, Ur., p.612.
94. See *Nuṣrat nāmah*, f.399 Cf. Prof. Siddiqui, *op.cit.*, pp.106-7, n.2; Gul-badan Begum, *Humayun nāmah*, Allahabad, pp.69-70.
95. *Nuṣrat nāmah*, ff.390-92.
96. He was the brother of Khwajah Khawind Mahmud. See *Bābur nama*,

69. *Nasab namah*, ff.28-30 *et. seq.* However, there was some confusion in the accounts of Qatī'ī (*op.cit.*, p.172) also mentions Shaykh Bāyazīd, 'Abd al-Wahhab and Mir Muḥammad while Qani' also mentions Mir Muḥammad as the third son.
- 69a. We are grateful to Mr. 'Abd al-Hasan Musawi for supplying as a photocopy of the *Milād* authored by Shaykh Nūr al-Dīn.
70. *Tuḥfat al-Kiram*, *op. cit.*, pp.402-403. Cf. *Mi'yar-i-Salīkān-i-Tarīqat*, ed. Khizar Nawshahi, Ph.D. dissertation Hamdard University, p.178, p.586 Cf. Qatī'ī, *Tadhkirah Shū'ra-i-Jahāngir-shāhi*, p.103; *Nasab namah*, f.30 for *Milād-i-Rasūl* see *Fihrist Mushtarik*, Vol.XII, Lahore, 1988, p.262.
71. *Nusrat-namah*, ff.28, 83; *Nasab namah*, ff.33, 155.
72. Qani' (*Tuḥfat al-Kiram*, Ur., p.611) says that Shaykh Mīrak built a splendid mosque and *khanqah* in the locality of his descendants. At present they are living in Kazi Mohalla, Ward-2, Thatta. He could have built his own mosque. However, Jami' Farrukh was the largest mosque before the erection of the Shahjahanī mosque. It was situated in the locality which in the time of Jani Beg Tarkhan came to be known after his minister Gada 'Ali entitled Bha'i Khan (lit. Brother Khan). When the Portuguese attacked Thatta in 1555, nearly 2,000 people during Friday prayers were massacred at this mosque while at the other two mosques, one in the Bazar Amir Beg, Mughulwara, and in the east of *muhallah* Agar 400 and 200 people were killed respectively. For details see Muḥammad A'zam Tattawi, *Tuḥfat al-Tahirin*, ed. Badar Alam Durrani, 1956, Hyderabad, pp.115, 131, 135, Qani', *Makli namah*, p.590.

بدور شاه عادل آن حسن خلق (وا حسین آئین
 که آمد خنگ گردون باوجود سرکشی رامش
 بنای مسجد جامع شد از دریا دلی واقع
 که دارد عالی را شاد و غرم فنیس انعامش
 بگرامانی قیامت گر پناه او نخواهد شد
 پناه فرخ از بهر چه شد تاریخ انماش

Unfortunately only the chronogram inscription had survived.

- nāmāh*, f.205.
57. *Ma'ṣūmī*, pp.91-92.
58. *Ḥabīb al-Siyar*, Vol.IV, pp.590-91.
59. For a detailed discussion see Elliot & Dowson, *History of India as told by its own historians*, Vol.I, appendix.
60. *Nuṣrat nāmāh*, ff.334.
61. *Ibid.*, ff.238-39.
62. *Babur nama*, Vol.I, p.306, n.2.
63. *Ḥabīb al-Siyar*, Vol.IV, p.349.
64. Prof. Siddiqui, *op.cit.*, p.17, n.3.
65. *Nuṣrat nāmāh*, ff.238-39; *Naṣab nāmāh*, ff.238-39. *Ma'ṣūmī* (p.144) mentions his birth in 930/1524. Prof. Siddiqui rejects *Ḥabīb al-Siyar*'s date observing that "if this date is correct, he had died long before the surrender of Qandahār (even *Ma'ṣūmī*'s own date 922H.). On the other hand if *Ma'ṣūmī*'s reference to him is correct, his death should have occurred in 931/1524, the year in which his son, Shaikh Mīrak Pūrānī, came to Sind from Qandahār." See *The History of the Arghuns and the Tarkhans in Sind*, 1972, Hyderabad, p.17, n.3. The graphic details provided by the grandson of the Shaykh in the *Nuṣrat-nāmāh-i-Tarkhan* clarifies this mystery. The Shaykh died on 12th *Rabi' al-Awwal* 923H. After his death his sons and grandsons appear to have decided to go to Sindh. See *Nuṣrat-nāmāh*, f.334.
66. *Ibid.*
67. See *Ma'ṣūmī* p.132. It seems that drinking water of the town was injurious to health. Shah Ṭahmasp asked his governor Sulṭān Ḥusayn Mirza to cultivate cane trees (aconitum) along the river and streams which decreased the incidence of haemorrhages from stomach, nose, mouth and ears. However, the sickness persisted. Cf. Maḥmūd b. Amīr Walī, *Bahr al-Asrār*, Eng. Tr., Vol.I, part II, 1996, Karachi, pp.95-96.
68. In the mausoleum of Shaykh Jalāl al-Dīn at Qandahār, lie buried his sons, Mīrak Bayazid (Shaykh Jalāl al-Dīn Bayazid Pūrānī according to his son) and Mīr Sayyid Aḥmad Pūrānī. *Nuṣrat-nāmāh-i-Tarkhan*, ff.168-69.

45. *Nasab-namah*, f.24.
46. *Babur-namah*, p.328. For Babur's partisan attitude in reporting against Shaybani see also B.D. McChesney, *Central Asias Formation of Changes*, pp.57,58,101.
- 46a. Amir Awwal's daughter was married to Kh. 'Abd al-Baqi *Nasab namah*, f.61. See *Nasab namah*, f. McChesney *op.cit.*, p.103. Kh. Hashim was the grandson of Kh. Yahya second *Nasab namah*, f.65.
- 46b. McChesney *op.cit.*, pp.102-3, 106, 153, 154.
- 46c. 'Abd al-Shahid was the son of Kh. 'Abd Allah the eldest son of Kh. Ahrar see *Nasab Namah*, f.52.
- 46d. *Babur nama*, Vol.II, pp.630-631, 652.
- 46e. Kh. Hashim was the grandson of Kh. Yahya II. See *Nasab namah*, f.65.
47. *Nasab-namah*, f.176.
Cf. Jami, *Nafahat al-Uns*, pp.501-503; *Habib al-Siyar*, Vol.III, p.353.
48. See *Nasab namah*, ff.26,27; see also appendix.
For Abu'l al-Khayr see *Nusrat namah*, f.98.
49. According to the *Nasab namah* (f.154) the Shaykh died in 923H at the age of ninety. On its basis the year of his birth has to be 833H.
50. See *Nusrat namah*, f.98.
Uways Qarni was one of those persons who was a contemporary of the Prophet (P.B.H.). He accepted Islam without meeting the Prophet (P.B.H.) when he heard about the Prophet (P.B.H.) losing two teeth in the battle of Uhud, he had all his teeth removed. The incident of Shaykh Jalal Abu Sa'id shows his love for Uways Qarni as well as the Prophet (P.B.H.).
51. *Nusrat namah*, f.334; *Ma'sumi*, p.111.
52. *Nusrat namah*, f.334; *Nasab namah*, f.154.
53. *Nafahat al-Uns*, pp.501-503; *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.237, 349.
54. *Habib al Siyar*, Vol.IV, pp.237 313, 34a.
55. See *supra* note No.14.
56. During Nasir Mirza's attack (920/1514) he asked the Shaykh to recite the *Hirz al-Sayfi* prayers for protection against the enemy. See *Nusrat*

39. Bābur accused Mahmūd Mirzā of harsh measures against the Khwājān:
 "...the dependents of his (late) Highness Khwaja 'Ubaid'llah, under whose protection formerly many poorer and destitute persons had lived free from the burden of dues and impost, were now themselves treated with harshness and oppression ... oppressive exactions were made from them, indeed from the Khwaja's very children."
 See *Bābur-nāmāh*, Vol.I, p.41.
40. They "became settled partisans" elder supporting the elder prince and the younger Kh. Yahyā joining Sl. 'Alī Mirzā, *Ibid.*, p.62.
41. Kh. Yahyā visited Bābur and made "an agreement with a common aim" which was confirmed by a meeting between the two princes, Sulṭān 'Alī and Bābur, by a formal meeting in midstream of the Kahik water, each with five men asking each other's welfare and then going their own ways. *Ibid.*, p.64. However it was decided that in the coming summer Sulṭān 'Alī would come from Bukhara and Bābur would move from Andijan to beleaguer Samarqand (*Ibid.*, p.66).
42. *Bābur-nāmāh*, Vol.I, p.65.
43. Baysunghar was also asking Shaybānī for help but as Shaybānī did not help him, therefore, Bayaunghar, losing all hope of succour, left Samarqand after seven months' siege by Bābur, and Bābur entered the city unopposed. *Ibid.*, p.74. Later in 1499-1500 Sulṭān 'Alī and his mother facing rebellion by the Tarkhān nobles contacted Shaybānī, *ibid.*, pp.125-26. Cf. *Ḥabīb al-Siyar*, pp.228-30.
- 43a Bābur met him in Andijan. *Bābur nāmā*, Vol.I, p.
- 43b Khwandamir (*Ḥabīb al-Siyar*, Vol.IV pp.279-280) gives a detailed account of these happenings.
44. *Ibid.*, pp.127-28. Shaybānī put blame of murdering the Khwājāh on Qanbar Bey and Kūpuk Bey.
- 44a. See B.D. McChesney, *Central Asias Formation of Changes*, Princeton, 1996, pp.101-102. See also *Bābur nāmā*, Vol.I, p.133.

26. *Bābur nama*, Vol.I, pp.99, n., 342.
27. It is interesting to note that after the departure of Muqīm from Kabul Babur divided the dominions among the Mirzās and "guest-begs". Ghaznī was given to Jahāngir Mirzā. Naṣir Mirzā was given Ningnahar *tuman*, Mandrawar, Nur Valley, Kunar, Nur gul and Chighan-sarai, the Wilayat (Kabul) was kept by Babur for himself. The rest were given villages in fiefs. According to Babur: "Kabul is a small country; it is also of the sword, not the pen, to take money from all these tribesmen was impossible". (*Bābur nama*, Vol.I, p.228). A large number of hordes and clans had come with Babur from Samarqand, Qunduz and Hisar, (*ibid*).
28. See Sayyid Mir Muḥammad the *Tarkhān namah*, ed. Sayyid Husamuddin Rashidi, Hyderabad, 1965, pp.3-4.
29. The *Nuṣrat namah-i-Tarkhan*, MS., p.76.
His actual words are "bad inspite of repeated tries" (see ff.76-80).
30. *Ibid.*, ff.20-21.
31. *Ibid.*, f.23.
32. *Ibid.*
33. *Ibid.*, ff.480-83.
34. *Ibid.*, ff.483-85.
35. *Ibid.*, f.485.
36. Qani, *Tuḥfat al-Kiram*, Urdu ed., ed. Dr. N. Baluch, Karachi, 1959, p.611 see also supra under the Purānis for a detailed discussion.
However, the *Nasab namah* (f.148) of Purānis of Sukkur given by Sayyid 'Abd-al Hasan Musawi, a scion of that family mentions Salih's death in 980/1570 and the chronogram given there *آه صالح شهيد شد ای یار* gives one year short. See also appendix. See *Shajrah Sadat-i-Purani* (also *Nasab namah*) by Mir Murtada Purani. MS. stray folios and photocopy.
37. See *Ma'sūmi* p.214; Cf. *Tarikh-i-Tahiri*, ed. Dr. N. Baluch, Hyderabad, 1964, pp.131-37.
38. See *Nasab namah Sadat Purani*, by Mirak Murtada, MS, photocopy f.28. See also appendix for detailed discussion.

went towards India where Yar-i-Husayn one of the sons of Dariya Khan a free booter killed him (1505-6). He like a Tarkhan, was promised forgiveness for nine faults by Babur.

16. *Babur nama*, Vol.I, pp.170.
17. *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.293. 187, 293; *Babur nama*, Vol.I, pp.264-327.
18. Shah Hasan had suggested using Kay Khusraw as a rival to Babur but Shah Beg rejected the idea as too risky and also on the plea that in any case war with Babur was inevitable. *Nusrat namah*, ff.296-97.
19. *Babur nama*, Vol.I. pp.229-30. pp.309-310.
See also Erskine, *A History of India under Babur*. Karachi, 1974, pp.278-79, 440.
20. When Shah Beg and Muhammad Muqim invited Babur against Shaybani's threat to Qandahar they addressed him in their letters as a *beg* (chief, noble) like them while by Babur construed their letter as an *arddasht* ('*arddasht*: an application appeal or request) see *ibid.*, pp.330-32.
21. *Nusrat namah*, MS., ff.218, 220.
22. For some detailed discussion about Bibi Zarif Khatun m/o Mah Begum according to *Ma'sumi* (p.199, n.1, 342). See M. Saleem Akhtar, *Sind Under the Mughuls*, Lahore, pp.22-23, n.135.
It may be noted that Babur gave her in marriage to Qasim Kukaldash one of his nobles and not a Timurid, when Shaybani invited by the Arghun brothers had caused him to lose Qandahar and he had to leave even Kabul for Lamghanat to escape from any possible Uzbek threat. The marriage could be in retaliation to the Arghun insolence and non-cooperation. See *Babur nama*, Vol.I, pp.332-39,342; Erskine, *History of Babur*, Vol.I, p.348.
23. *Nusrat namah*, MS, ff.173-74, 239,313, *Babur nama*, Vol.I, 266; *Habib al-Siyar*, Vol.IV, p.321. *Ma'sumi*. (p.105).
24. *Babur nama*, Vol.I, p.265, 363; *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.320-21.
25. *Babur nama*, Vol.I, pp.35,38,265-66, NNT, f.313, *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.320-21.

these indignities.

See *Babur nama*, Vol.I, pp.264,327,734; *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.183,311,321.

6. *Babur nama*, Vol.I, pp.185-86; *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.292-93; Mir Ma'sum, *Tarikh-i-Sindh (Ma'sumi)*, Baroda, 1939, p.99.
7. *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.100-101.
8. *Ibid*, pp.150; 170-71.
9. *Ma'sumi*; p.82; Amir Mahmud Wali, *Bahr al-Asrar fi Ma'rifat il-Akhyar*, Eng. Tr., Karachi, 1996, Vol.I, Ansar Zahid Khan, pp.95-96.
10. Sayyid Mir Muhammad b. Sayyid Jalal, *Tarkhan namah*, Hyderabad 1965, p.6, Charts A to H.
11. For details see Ansar Zahid Khan, "The Tarkhans" in the *Journal Pakistan Historical Society*, 1970, No.4.
12. *Ma'sumi*, p.80.
13. *Ibid.*, pp.80-81; Shaykh Mir Muhammad Purani, *Nusrat namah-i-Tarkhan* (hence *Nusrat namah*), MS.,
14. *Habib al-Siyar*, Vol.IV, pp.202-38; *Nusrat namah*, ff.100-104.
15. *Babur nama*, Vol.I, pp.150-170.

Khwandamir (*Habib al-Siyar*, Vol.IV, p.307) gives the name of Baqi Chaghiniani as Baqar Khan. However Haydar Dughlat (*Tarikh-i-Rashidi*, Eng. Tr., D. Ross, Lahore ed., pp.176-77) confirms his name as Baqi.

Baqi Chaghiniani, a Qibchaq Turk, had become so important to Babur that till the capture of Kabul Babur acted upon his advice. Sayyid Qanbar 'Ali, a close confident of Jahangir Mirza was sent away because he displeased Baqi by his foolish talk. On his advice Babur decided not to go to Herat but moved towards Kabul. On his insistence he again decided to invest Kabul immediately than waiting for winters to pass. It was again on Baqi's insistence that he attacked Qandahar. But Babur's illness and an earthquake led to the capture of Qalat-i-Ghilza'i only. However, when Babur assigned Qalat to him and Mirza Jahangir they refused to accept it. Baqi soon became too arrogant to be tolerated. He preferred resignation which to his dismay was accepted by Babur. He

NOTES & REFERENCES

1. *Bābur nama*, Eng. Tr. Mrs. Beveridge, Lahore, ed., 1970, Vol.1, pp.12-13 Khwānd Amīr, *Ḥabīb al-Siyar*, Khayyam ed., Vol.IV, p.101.
2. *Bābur nama*, Vol.I, p.65.
3. When Bābur visited Herat and met Badi' al-Zaman there arose the problem of protocol. Bābur, though younger in age and ruler of a comparatively smaller dominion, claimed superiority according to the *Turah-i-Timuri* as the two times conqueror of Samarqand, the capital of Timur, and his claim was conceded. See *Bābur nama*, Vol.I, p.299.
4. It seems that Muqim acted upon his own as the *Ḥabīb al-Siyar* (Vol.IV, p.243) tells us that when the *akhbar* (news) reached Dhu al-Nun and Badi' al-Zaman who were encamped on the banks of the Amuyah (Oxus) they felt pleased.
5. One of Ulugh Beg's daughters, noted for her beauty, was sought in marriage by Sultan Husayn Ba'iqara for his son, Muhammad Ma'sum. Ulugh Beg accepted the proposal and sent the girl, with the accoutrements to Herat where the marriage took place (1501-2), soon after Ulugh Beg died. Prince Muhammad Ma'sum was assigned Qandahar by his father but finding it difficult to administer on account of Shah Beg Arghun's presence, went back to Khurasan and after a short time died. His widow, Ulugh Beg's daughter, in view of change in Kabul could not go to that place. Perhaps she was the Kabuli Begum d/o Ulugh Beg, living with her aunt, Payandah Begum, at Herat whom Badi' al-Zaman married when after his truce with his father, he visited Herat.
This Kabuli Begum with Payanda and other ladies were abandoned by Badi' al-Zaman at the fort of Ikhtiyar al-Din and were captured by the Uzbeks Kabuli was now wedded to Qanbar Mirza Kukaltash whom Mrs. Beveridge identified with Muhammad Arghun although 'Ashiq Muhammad Kukaltash and 'Ashiq Muhammad Arghun are different from Qanbar Mirza Kukaltash. It may be noted that her former husband, Badi' was still alive but the helpless princess had to bear all

A perusal of the *Nuṣrat nāmah-i-Tarkhān* shows that together with Ma'sūm's account of this period and other works one may be able to have a very authentic and detailed account of this eventful era.

He further states that Shāh Beg's dead body was temporarily buried at Bhakkar and was sent for final burial to Makkah in 930H. escorted by Sayyid Sharaf and other slaves. They were followed by Ustād 'Abd al-'Azīz the *mi'mār* (artichect) and some stone cutters and carpenters to erect a mausoleum at his grave. Later Shāh Ḥasan tried to send Khwājah Muḥammad Ḥusayn for establishing a trust for the maintenance of the mausoleum but his own fatal illness and death intervened.

Though the author's closer personal association with the court started in 931/1525 yet he was able to gather a lot of trustworthy information for earlier period as well. Thus, the *Nuṣrat-nāmah-i-Tarkhān* provides us with a fuller and more detailed account of these happenings specially the Arghūn relations with Sultān Ḥusayn Bā'iqarā' and how Shāh Beg's involvement with the Persian Court, Babur and the Uzbegs ushered in an era of chaotic conditions and a free for all among the various nobles including his own family members. He also mentions that Babur's pressure forced them first to venture to Sīstān where Qazilbash intervention forced them to finally turn towards Sindh. Their first adventures in the time of Jām Nindah and the other ones had failed due to Daryā Khān's counter attack at Sīwī in which Shāh Beg's brother was killed. Later Jām Firūz and Daryā Khān perhaps due to their differences allowed them to attack Kāhān. Lack of reaction from Sindhian forces encouraged them to mount a surprise attack on Thatta.

He, for the first time, brings to our notice the resistance offered by the Nikamarahs of Kukrallah (south-western Sindh) with the help of the Portuguese and the Gujerati naval forces and that of the Jārejāhs in the south-eastern regions.

Greater details about the personal life and accomplishments of the rulers are also provided like that of Shāh Beg and Shāh Ḥasan. The latter was an accomplished painter, a scholar and a good poet. For the first time we have full *ghazal* specimens of these two rulers and of Ṣāliḥ Tarkhān (see text, ff.310-311).

ize that they could attack and conquer Thatta by a sudden thrust or surprise attack.

Significantly he mentions the first Arghūn conquest of Thatta in 926/1520, a date which he quotes at three different places.¹¹¹

در سال نہ صد و بست و شش رای عالی وی بران قرار یافت کہ حضرت تیجہ السلاطین و
خلف الخواقین مرزا محمد عیسیٰ بن مرزا محمد مقیم بن ذوالنون بیگ را کہ برادرزادہ وی بود
(f. 259) بحکومت قندہار گذاشت و بہ موکب ہمایون بہ نسبت فتح بلاد سند روان
گشت ...

و این فتح بلند و نصرت ارجمند (تہ) در سال نہ صد و بست و شش واقع شدہ

(f. 268)

Later in the same year Mirzā 'Isā Tarkhān defeated Miyan Maḥmūd s/o Daryā Khān. The author of *Nuṣrat nāmāh* records it in a chronogram composed by him.

سال تاریخ از خرد جسم گفت یک فتح مرزا عیسیٰ
(fol.274) 926 H

The controversy surrounding Shāh Beg's death is also removed which, according to him, occurred in 928/1522 (f.207). He states:¹¹²

در شہر شعبان کہ حسب جمل مشتراست مان و محرر این تاریخ گفته چون اندر شہر
(f.307) شعبان رفت شدہ تاریخ رحلت شہر شعبان و بعد ازان در سال نہ صد
و سی بہ طرف مکہ معظمہ فرستادند۔

This makes it clear that Shāh Beg ruled over Sindh from 926 to 928/1520-22.

on 6th April 1519 Shāh Hasan could have left Qandahār before that. Shāh Hasan stayed at Bābur's court for two years. He with Dūst Nāṣir took part in the subjugation of Bajaur.¹⁰⁸ It seems that the death of Dust Nāṣir and some misunderstandings with Bābur made Shāh Hasan go back to Qandahār. Shāh Hasan thought that the emperor was angry. One such misunderstanding occurred when Shāh Hasan mentioned his father's large ceremonial breakfast and luncheon for which Bābur was not so punctilious and ceremonial. However, Bābur allowed him to go back and relations between the two remained friendly.¹⁰⁹ Shāh Hasan influenced by Bābur's charisma, recognized superiority of his status as a Tīmūrīd. The latter also reciprocated and is reported to have sent the former a set of *ganjīfah* (cards) from Agra.

The other controversy surrounds Bābur's capture of Qandahār and the ousted Arghūns' capture of Thatta. Ma'ṣūm's account differs from the *Ḥabīb al-Siyar* etc. But his reference to Shaykh Abū Sa'īd's peace mission is corroborated by the *Nuṣrat-nāmāh*. However, the Arghūn's who lost Qandahār in 928/1522 to Bābur, were not so hard pressed and in distress as stated by Ma'ṣūm that:¹¹⁰

For the next two years (Shāh Beg) lived in the territories of Shāl and Siwī in acute hardship and distress. For one whole season his troops subsisted only on turnips and carrot and such things.

But the fact is that Shāh Beg had already captured and subjugated Jām Fīrūz and was in direct control of Siwīstān (Sehwan) and Bakkhar (Sukkur) area and at the same time he was holding Qandahār. In fact after Bābur's earlier attacks before the death of Mirzā Nāṣir he had tried to capture Sijīstān also but was thwarted by the Qazilbāsh help to the local ruler who was brother-in-law of Mirzā Abū Sa'īd. He then attacked Sindh, looted Kāhān etc. This was in fact a reconnoitring raid like Bābur's on Khūshāb and Bahīrah. He waited for Sindhian counter response as the one earlier when Daryā Khān's counter attack on Siwī led to the death of his brother Yār Muḥammad Mīrak. But Jām Nindah was dead and the new Sindhī ruler's passivity made the Arghūn's real-

tery over the *'ulūm-i-Turkānah* (astrological studies) enabled him to prophesy the fall of Humāyūn. Himself an Arghūn, he told Sayyid Muḥammad the origin of the Arghūns and Tarkhāns and their various sub-divisions (f.75). The author was also able to show his writing to the ruler, 'Isā Tarkhān himself, a fact which endows it with an air of greater authenticity which is further increased by his own personal observations, and eye-witness account of more than three decades (931-968H.). He has also provided chronograms for events. A few illustrations may suffice.

It has been said that Shāh Ḥasan Arghūn became estranged with his father and left Qandahār for Kabul. No reason has so far been given by any of the authorities. Bābur attributes it to the friction on joint rule of Qandahār (*Babur nāma*, p.274). Later he simply refers to his presence at the court and during Bābur's campaign at Bajaur (925/1519) etc. *Ma'sūm's* statement that he left for Kabul in that year, i.e., 921/1515 is not corroborated. Mrs. Beveridge rightly places Shāh Ḥasan's arrival in 925H., and return to Qandahār before Bābur's campaign against it in 926/1520 leading to its final surrender in 928 H. *Ma'sūm* mentions the fact that Bābur observed that Shāh Ḥasan had come to learn the *توره سلطنت وقانون ایالت* (rules of Tīmūrid protocol and governance). The *Nusrat nāmāh* provides two causes for Shāh Ḥasan's departure. The actual conflict arose when Shāh Beg was trying to recover Zamindawar from the rebellious Amīr Nizām al-Dīn and entrusted mining operations to different persons including Shāh Ḥasan. Shāh Ḥasan was slow in his performance and was assigned another spot but there too he could not make rapid progress compared to Faṭḥī Khān, Mihtar Sunbul, etc. and his father severely reprimanded him publicly by remarking *تو هیچ نیستی* (you are nothing i.e., worthless). At this occasion Mīr Zīnak Tarkhān said to Shāh Beg that his son had an '*ajabi* (strange) temperament and had become displeased at this open insult. The aggrieved Shāh Ḥasan, by chance met Amīn Dūst (Dost) Naṣir (Beg), *ḥakim* of Ghazni, one of the leading household and most loyal nobles of Bābur who had remained steadfast even when everyone had forsaken him. He, perceiving and perhaps knowing Shāh Ḥasan's estrangement with his father, tried to win him over for service with Bābur. As Amīn Dūst Naṣir Beg died of fever at Kabul

continued without any break till the ruling dynasty lost to the Imperial Tirmurids. Shaykh Sayyid Muḥammad s/o Mīrak Bāyazīd was, in fact, a contemporary of Mīr Ma'ṣūm. But Ma'ṣūm's casual reference to him and complete ignoring of Mīrak 'Abd al-Bāqī of Sukkur and that inspite of his contacts with Mīrak 'Abd al-Bāqī and Mīrak 'Abd al-Raḥmān, sons of Mīrak Maḥmūd Pūrānī of Thatta, shows that there was no greater contact between these two great historians or their families at least, in Sukkur. The internal evidence of the *Nuṣrat-nāmāh* suggests that it was written after the coronation of 'Īsā Tarkhān (1555 A.D.) before the death of Ṣāliḥ Tarkhān I (d.970/1562-63) while Ma'ṣūm completed his history in 1009/1600 near the end of his life. Thus the *Nuṣrat nāmāh-i-Tarkhān* appears to be not only the earlier source of the Mughul rule in Sindh, but also quite authentic. Ma'ṣūm has covered the whole of the Mughul period upto the end of Bāqī Tarkhān's reign and also describes the conquest of Thatta by 'Abd al-Raḥīm Khān-i-Khānān. Sayyid (Mīr) Muḥammad has mentioned episodes upto 968/1560 only i.e., the civil war between 'Īsā Tarkhān and his son Bāqī Tarkhān. He refers to both 'Īsā and his crown prince, Ṣāliḥ Tarkhān as *عند الله* (may his/their rule endure) which shows that he was writing when Ṣāliḥ was alive, that is before 1562-63. Continuous use of this phrase shows that the author did not continue writing in the reign of Bāqī. It shows the strong bond of loyalty between Shaykh Mīr Muḥammad and his patron. It also indicates that the text was written when Ṣāliḥ was alive.

The first seventy folios of the book are devoted to doxological matter, discussion of creation, birth of the Holy Prophet (P.B.H.) and then suddenly he starts giving a summarized version of the genealogy of the Turks from Yafith b. Noah (A.S.) to a selected description of the reign of Chingiz and Tamerlane culled from the *Zafar nāmāh*, the *Jush wa Kharush* and then he comes to discuss the *aqwām* (peoples/nations) known as the Arghūn (f.74). As this early portion was based on abridged information from earlier works, due to limitations of space it has been left out in the edited text. The prestigious position enjoyed by his family allowed him to contact the highest grandees of the dominion. One such person was the celebrated Mīr 'Alīkah Arghūn whose mas-

tyred *a'imah* and their killers. It is followed by an entry:

این نسب نامه از پان نوشته شد فقیر حقیر میر عبدالله ابن میر عبدالباقی

While on folio 161 there is an entry about Mīr 'Abd Allāh's birth:

فرزند نور چشم محمد عبدالله دهم شهر رمضان المبارک ۹۷۳ھ تولد شد در عهد جلال الدین
اکبر بادشاه

These entries show that the early entries of the *Nasab nāmah* were penned down by Mīrak 'Abd al-Bāqī and his son Mīr 'Abd Allāh and were later formed into the *Shajrah* by Mīr Muṭṭaḍā, great grandson of Mīr 'Abd Allāh.

As stated earlier Mīrak 'Abd al-Bāqī married Sayyid Begum d/o Sayyid Muḥammad Qanlandar Sabzwārī of Sukkur and from her had a son Mīrak 'Abd Allāh (972-1035H.) and a daughter Shahr Bāno. He also had a son and a daughter from Gulrukh, the grand daughter of his slave Bahbūd. The son died and he with the elder brother was buried in the mausoleum of their father.

Mīrak 'Abd Allāh was found moving to Lahore and thence to Agra, Jaunpur, Ilāhiābād (Allahabad) etc.¹⁰⁸

Historical Evaluation of the *Nuṣrat nāmah-i-Tarkhān*

The author of the *Nuṣrat-nāmah-i-Tarkhān* and his family members remained associated, at the highest levels, at least for two generations (50 years) with the Arghūn and Tarkhān chiefs in Qandahār and Sindh. They had direct access to the rulers like 'Isā Tarkhān I, and all the important nobles such as Amīr 'Alīkah Arghūn and themselves were eye-witnesses to events and episodes during this period. As stated by the author, its early version, some episodes, about the Tarkhāns were checked by Mīrza 'Isā Tarkhān himself. In fact the Pūrānī's association with the rulers could be traced back to the Bā'iqrā' rule over Khurasan (878-912/1473-1506) when Sulṭān Ḥusayn became a devotee of Shaykh Abū Sa'id of Pūrān and Dhū al-Nūn Arghūn, one of his leading nobles also revered him. Their ouster from Pūrān by Shaybānī (1570 A.D.) brought them closer to the Arghūns in Qandahār. The association

Sukkur and died there in 977H.¹⁰⁷ But there is no reference to Mīrak Bāqī of Sukkur. Was it due to some rivalry dating back to the time when Ma'ṣūm's father became *Shaykh al-Islām* of Bakkar. The *Dhakhirat al-Khawānīn* refers to the fact that Ma'ṣūm was a man of *شديد العداوت* (intense hostility) and that his last days were full of trouble because he had taken over his neighbour or neighbourer's houses (probably by force). These neighbourers could be the family of Mīrak 'Abd al-Bāqī. The neglect by Mīr Ma'ṣūm about Pūrānīs of Sukkur appears studied on his part as he appears to be well informed about those who had gone outside Sindh e.g. Shaykh Mīr Ghūrmanī. However, one finds references to Mīr Ma'ṣūm's death, birth and death of his descendants, erection dates of his buildings in the Pūrānī *Nasab nāmah*. It may be pointed out that Mīrak 'Abd al-Bāqī, as suggested by internal evidences in the *Nasab nāmah*, wrote the first *Nasab nāmah* whose portions may be included in the present version available. On folio 40 one finds this entry, probably in the words of Mīr 'Abd Allāh s/o 'Abd al-Bāqī:

و پسر سیوم حضرت میر عبداللہ کرمانی حضرت خواجہ خاوند دوست را فقیر بہ تحقیق واقف
 نیست، یک ورق از میان نسب نامہ رفتہ بود۔ این نسب نامہ کہ حضرت ابوی مخدومی
 ولی نعمی حضرت میر عبدالباقی نوشتہ بودند ازین میان کاغذ رفتہ منقول عنہ اصل۔

On folio thirty is a date of writing this *Nasab nāmah*

بتاریخ محرم الحرام سن یک ہزار و بست و سہ تحریر نمودہ شد۔

If it was written in 1023H. it could have been written by Mīr. 'Abd Allāh only

On folios 143-145 is this statement about the *ā'imah ahl al-Bayt* and dates of death of the Ṣafawid rulers. It ends with a statement about the *qabā'il* of the *sādāt* which the author states number 1475. Out of which the Ḥasani are 334, Ḥusayni 375; Ja'fari 404, Mūsawi/Kāzmi 499. It ends with the names of mar-

Nisyānī, author of the *Tāhīrī* confused the death of Mīrak ‘Abd al-Raḥmān with that of ‘Abd al-Waḥḥab. It may be noted that Nisyānī does not refer to the assassination of Mīrak ‘Abd al-Raḥmān.

According to the *Nasab nāmāh* he had three wives and had three sons from each of them. The sons died and he was survived by two daughters and a grandson.¹⁰⁴

Purānīs of Sukkur:

Mīrak Bāyazīd’s second wife was Khānzādah Begum (d.981H.), d/o Khwāja Khawīnd, a maternal grandson of Khwājah Aḥrār. From her he had a son, Mīrak ‘Abd al-Bāqī (942-1019H.) and three daughters. As stated earlier Mīrak ‘Abd al-Bāqī, as per an entry in the *Nasab nāmāh*, perhaps in his own hand writing as suggested by the use, of the word فقیر (*faqīr*) with his name or by his father, was born in 942H.¹⁰⁵ and died in Sukkur on 3rd Ramaḍān 1019H.¹⁰⁶

It is interesting to note that Mīr Ma‘ṣūm who completed his *Tārīkh-i-Sindh* in 1009/1600 and died according to the chronogram inscribed on his grave and the Purānī *Nasab nāmāh* in 1014/1605 completely ignores the presence of the Purānīs of Sukkur including Mīrak ‘Abd al-Bāqī. ‘Abd al-Bāqī’s mother, his two sisters and he himself died at Sukkur/Bakkhar (also Bhakḥar and Bakkar). A partial reason could be movement of ‘Abd al-Bāqī and his son Mīrak ‘Abd Allāh towards Lahore, Delhi etc. However, ‘Abd al-Bāqī married Sayyid Begum d/o Mīr Sayyid Muḥammad Qalandar of Sukkur whose two other daughters were married to Nawwāb Khān-i-‘Ālam and Nawwāb Qāsim Khān Namkīn, important Mughul dignitaries of Sukkur. Ma‘ṣūm refers to the Purānīs of Thatta including the two step brothers of ‘Abd al-Bāqī and even refers to his father in respectful tones. He also goes on to mention marriage of two daughters of Mīrak Bāyazīd to Shaykh Mīr Ghūrmanī (perhaps Ghūrānī) and to Mīrak Maḥmūd Purānī. The latter had come to Thatta via Hurmuz. Both of these son-in-laws of Mīrak Bāyazīd moved on to Sukkur Ghūrmanī after a delay of two years went to Hind and died there. Mīrak Maḥmūd settled down in

Wahhāb was greatly enhanced. He realized the quickly sinking health of Shāh Hasan and together with Mirzā Qāsim Beglār succeeded in arranging peace. However, the office of *shaykh al-Islām* remained with his cousin, Mīrak ‘Abd al-Raḥmān, and he obviously remained contended with the position of an elder. Later Bāqī Tarkhān also used his good offices for pacifying the Arghūns who were ruing their support to the Tarkhāns.¹⁰¹ Once again Shaykh ‘Abd al-Wahhāb was responsible for restoring peaceful conditions. Bāqī also tried to use the Shaykh for establishing friendly relations with Akbar, the Muhgul emperor, and tried to send him along with his daughter to Akbar’s court. However, local developments checked the departure of the party.¹⁰²

According to the *Tāhiri* his boldness in criticising the rulers earned Bāqī’s ire and he decided to do away with the Shaykh. It is said that Qādī Khamīseh, a close confident of the ruler, had him killed on the ‘Īd day while returning from prayers. His relations went to their *jāgirs*.^{102a} This account of the *Tāhiri*, however, is not corroborated by other chronicles. *Ma’sūmī* simply mentions his death together with his brother Mīr Muḥammad in 990H. However, the *Nasab-nāmāh* refers to the assassination of Mīrak ‘Abd al-Raḥmān only who was assassinated on the ‘Īd day while returning after the prayers. About Shaykh ‘Abd al-Wahhāb it says:¹⁰³

حضرت شیخ عبدالوہاب الحسینی برادر کلان میر عبدالباقی از قندہار بہ ہمراہی امیر اللہ دوست
بتاریخ ۲۳ رجب المرجب ۹۵۰ھ در ملک سندھ آمدہ بود۔ و در عہد جلال الدین محمد اکبر
بادشاہ فوت کردند در ۹۶۳ھ، سن ایشان ششت بود۔

شیخ عبدالوہاب پورانے انگ بودش مہارت ہمہ فن
آخرا امر رفت ازین عالم کرد در گوشہ لحد مسکن
سال تاریخ از خود جسم شیخ جان داد میتوان گفتن

973 H

This gives the year of his death as 973/1565 and there is no reference to a violent death either in the prose entries or in the versified chronogram. Perhaps

in the month of *Sha'ban* 950/1543. It seems that the move was more diplomatic as an attempt to deprive Humayun of any possible help from Shah Hasan as once he had done during Humayun's attack on Gujerat. The emissaries were, Shahab al-Din Shaykh 'Abd al-Wahhab b. Bayazid Purani, the leading Shaykh and Sayyid and Amir Amin Muhammad Tarkhan one of the امرائی طوق دار (lit. collared *amirs*).⁹⁵ Shah Hasan appears to have responded positively but there were certain things to be settled which required another visit by Shaykh 'Abd al-Wahhab. Meanwhile Amir Muhammad Tarkhan became mentally deranged. Shah Hasan sent him back and next year Shaykh 'Abd al-Wahhab was also sent back, who reached Qandahar. Meanwhile perhaps realizing hesitating response from Shah Hasan Mirza Kamran as suggested by Khawajah Nizam al-Din 'Abd al-Haqq⁹⁶ decided to send Shaykh Bayazid Purani and Jalal al-Din Tirbar for persuading Shah Hasan. As stated earlier the Shaykh agreed and came to Qandahar but perhaps due to severe cold he fell so ill that Shaykh 'Abd al-Wahhab rushed back to Kabul to bring his dependents to meet him and informed Kamran.⁹⁷ Therefore Kamran sent Amir Baba Chukak, Mir Allah Dust with Shaykh 'Abd al-Wahhab.⁹⁸ This party was intercepted at Siwi by Humayun but was allowed to proceed.⁹⁹

After his father's death 'Abd al-Wahhab, sent by Kamran, came to Sindh and the *nikah* ceremony of Shah Hasan's daughter with Mirza Kamran was performed through the *wakil* (agent) of the groom (perhaps Shaykh 'Abd al-Wahhab). The bridal party started for Qandahar but hearing of Kamran's defeat by Humayun and loss of Qandahar and Kabul, was ordered by Shah Hasan to stay at Bhakkar. The marriage was consummated when Kamran took shelter in Sindh for the first time (953/1546).¹⁰⁰ Obviously Shaykh 'Abd al-Wahhab, well received and honoured by Shah Hasan stayed in Sindh.

The second occasion was when his uncle Mirak Mahmud due to his old age was unable to exert much and therefore during the crisis of 'Isa Tarkhan's revolt against Shah Hasan near the end of his rule there is no reference to Mirak Mahmud's intercession. He also died in *Muharram* 962H. before Shah Hasan's death. Consequently the respect and position of Shaykh 'Abd al-

(Herat),⁹⁰ and nothing is known about him. Reference to his death at Herat shows that he had died before Pūrānī's migration from Herat.

Shayk 'Abd al-Wahhāb, was the youngest of these three uterine brothers, and if the information provided by the *Nasab nāmah* is correct, he was perhaps born in 913H.⁹¹ As out of Bāyazīd's three surviving sons Mīr Muḥammad had gone to Sindh and the fourth Mīrak 'Abd al-Bāqī was born in 942H,⁹² he stayed with his father at Kabul. He was a good physician, 'ālim (scholar) *faqih* (jurist) and poet. Endowed with a pleasing personality and living a pious life he became one of the best known Pūrānī *shaykhs*. His strict adherence to *Shari'at* and boldness in criticizing wrong policies and actions of rulers won him general acclaim and veneration. Qānī' reports that he also prepared a genealogical table of his family which is no longer extant. However, he is best known as the author of the *Fatawā* collection known as the *Fatawā-i-Pūrānī*, once locally accepted legal authority of jurisprudence but no longer extant.⁹³

His venerable position made him eminently suitable for delicate diplomatic missions. The first such mission entrusted to him was of Mirzā Kāmran's request for Shāh Ḥasan's daughter's hand in marriage. However late Prof. M. H. Siddiqui, relying on the omission of his name in the *Humāyūn nāmah* of Gulbadan Begum, rejects his coming as an envoy of Mirzā Kāmran or even the fact of his being in the Mirzā's service. However, a perusal of Gulbadan's account shows that she was reporting it from an account written by Khwajah Kīsak, a relation of Khawjah Ghāzī, and that she herself was not an eye witness. She says:⁹⁴

سخان که در راه بکمر و سند از خواجه کیسک خویش خواجه غازی مذکور نقل از نوشته خواجه
کیسک است

The author of the *Nusrat-nāmah*, a real brother of Shaykh 'Abd al-Wahhāb, provides fuller and better details about his own brother and father. According to him Kāmran's first envoys were sent from Lahore (950/1542) just after Humāyūn's decision to move towards Sindh. They arrived in Sindh

an escort, a gesture showing the care and reverence felt by him for this noble family. The chronicles of this period like *Ma'sūmī* or *Tuḥfat al-Kirām* had little information about him. A perusal of the *Nuṣrat nāmah-i-Tarkhān* reveals him to be an erudite scholar, historian and a poet of considerable merit whose main forte appears to be *mathnawī* compositions which at places recall to mind the meter and rythm of the *Shāh nāmah*. Qānī' in the *Tuḥfat al-Kirām* wrongly attributes authorship of the *Jāmi' Fatawā-i-Purānī* to him though in his *Maqālat al-Shu'arā* which he wrote earlier he clearly mentions it as a work of Shaykh 'Abd al-Wahhāb. He also wrongly mentions him as the third son of Mīrak Maḥmūd though in the *Maqālat* he himself has stated:⁸⁸

و شیخ میر محمد و شیخ عبدالوہاب پورانی ولد آن جناب میر بایزید و شیخ ابوسعید کہ برادر زادہ
وی اند۔

The *Nasab nāmah* states that he died issueless at the age of seventy years in 972H. and at another place 1000H (which is nearly illegible). The second statement does not stand scrutiny when seen in the light of historical facts and with the recovery of an original page of the *Nasab nāmah*. Either date of his death or his age as given in the second version of the *Nasab nāmah* is incorrect for as a young man in 931H. he waited upon Shah Ḥasan and on his way to Thatta took action on the complaint of Māchhis of Damloti against the high handedness of the *Darughah* of the *Mīr Bahār*, an action not possible for a mere boy. Ma'sūm mentions his death together with his younger brother Shaykh 'Abd al-Wahhāb in 990/1582 while Qānī' gives 970/1572. Out of the these three dates 972/1574 appears to be more probable. If he came to Sindh at the age of thirty, minus plus some years, his death in 972H makes him seventy years of age at the time of his death as mentioned in the *Nasab nāmah*. This also explains his incomplete account of 'Īsā Tarkhān's rule which he should have penned if he had lived longer. It may again be pointed out that the *Nuṣrat nāmah-i-Tarkhān* includes events upto 968H. only. Shaykh Mīr Muḥammad, therefore, could have died at the age of seventy in 972/1574 issueless at Thatta and was perhaps buried at Makli. Unfortunately his grave remains untraced.⁸⁹

The second son of Mīrak Bāyazīd was Mīr 'Abd Allāh who died at Herī

tify his own ceration, Sulṭān 'Alī threw both the *waslis* into water. When he drew them out, his own *wasli* remained undamaged even by soaking in water while the words of Shaykh Bāyazīd became effected with dampness. This episode throws an interesting light on the style of calligraphy and the permanence of inked letters and cards even if soaked in water. 'Arif Bāyazīd, as stated earlier, was also a good poet. It is interesting to note that the author of *Nusrat nāmāh* does not refer to his father as a poet or calligrapher of note.⁸⁵ Some of his verses as quoted by Qāṭi'ī Harwi are:

بچشم خیر جا کردی بسویم بعد ازاں دیدی   من محروم را آخر بچشم دیگران دیدی
 بر بسته ام از دود دو چشم نگران را   تا پیش تو بنشسته نبینم دیگران را
 جانان همه آئین جفا در سر تست   آزاد دل اهل وفا در سر تست
 بر تار ز کاکلت جدا گت گرت   حاصل که تمام فتنها در سر تست

Kamran and 'Askari were known for their reverence to this noble family. When Shah Hasan hesitated to accept Kamran's request for his daughter's hand in marriage the latter, on the suggestion of Khwajah Nizam al-Din 'Abd al-Haq, tried to use the goods offices of Mirak Bayazid as being the eldest member of the revered family and on his *مبالغه بسیار* (persistent insistence) the Shaykh agreed to pay a visit to Shah Hasan and came to Qandahar where severe cold made him so ill that his son, Shaykh 'Abd al-Wahhab, had to bring his dependents from Kabul.⁸⁶ This indirectly shows that the Puranis meanwhile have forsaken Qandahar for richer pastures. Perhaps the Shaykh could not recover. He is reported to have died in 950 H. and was buried at Qandahar as per the *Nasab-nāmāh*.⁸⁷ However, the *Nusrat-nāmāh* fails to mention his death or burial at Qandahar.

Descendants of Mirak Bayazid:

According to the *Nasab nāmāh* Mirak Bayazid had two wives. From his first wife, a Sabzwari Sayyid lady, he had three sons and three daughters. The eldest son, Shaykh Mir Muhammad, the author of the *Nusrat nāmāh-i-Tarkhan*, perhaps came to Sindh in 928H and to Thatta in 931. He had an audience with Shah Hasan at Nasrpur after latter's victory over Jam Firuz. When he expressed his desire to proceed to Thatta, the Arghun ruler sent him there with

meetings and audiences with Shah Hasan or Shah Beg which he fails to mention. There is the other intriguing situation. Mirak 'Abd al-Baqi, the third and the youngest son of Mirak Bayazid as mentioned earlier was born in 942H. according to the *Nasab namah* (f.155).

It clearly refutes the tradition of his father's leaving him behind as governor. Unfortunately the *Nasab namah* does not refer to the birth place of Mirak 'Abd al-Baqi and we do not know whether he was born in Kabul where his father lived or was born in Sukkur or Bhakkar. We find him settled in Sukkur with his mother. We also do not know whether his father ever visited Sukkur or Bhakkar. It seems that Mirak Mahmud's reported arrival in 928H. as mentioned in the *Nasab namah* perhaps gave birth to this local tradition. Maybe Mirak Bayazid also came with his brother and when Mirak Mahmud was appointed *Shaykh al-Islam* deemed it better to move back to Kabul. However, he could not have left his second wife, a sister of Khwajah Khawind, behind unless she stayed with her brother or some other relations and even then why did Mirak 'Abd al-Baqi or his mother preferred to live at Sukkur than Thatta where most of their family members lived. Could it be due to strained family relations? Considering all these factors we may assume that perhaps Mirak Bayazid came to Sukkur with his second wife alongwith Mirak Mahmud and then went back to Kabul but continued to pay visits to his second wife.

The *Nusrat-namah* informs us that Mirak Bayazid during the rule of Kamran was living at Kabul where he was known among the *fuḍalā'* (scholars) as عارف ('Arif) (f.391). In fact 'Arif was his pen name. Qaṭi'i-i-Harwi refers to him as Mulla 'Arif Bayazid Purani. He describes him as a very good poet who closely followed the style of the celebrated Shaykh Jami and excelled in that style. He, like other members of his family, was also a very skilled calligrapher particularly of the *Nasta'liq* script. In this respect Qaṭi'i gives an interesting episode of his contest with Sultan 'Ali Mashhadi Shir, one of the celebrated calligraphers before Shir 'Ali Nawa'i, the famous courtier of Sultan Ba'iqara'. Shaykh Bayazid prepared an exact copy of the *wasli* (card) of the word بادگیر (*badgir*) already written by Mashhadi. When challenged to iden-

ond wife permanently in Sukkur where his youngest son Mīrak ‘Abd al-Baqī was born in 942H. just eight years before his own death can not be discounted. If his son was born in Sukkur it means that he visited Sukkur frequently. Therefore, it may be conceded that he could have come to Sukkur in the wake of Shah Beg’s occupation of that fort along with his other younger brother, Mīrak Maḥmūd. Shah Beg could have appointed him as *Shaykh al-Islām* at Bhakkar. However, he later went to Kabul and lived there under Kāmran’s patronage. It may be noted that his first wife, mother of Mīr Muḥammad and Shaykh ‘Abd al-Wahhāb lived with him at Kabul and not at Sukkur. Later his brother Mīrak Maḥmūd went to Thatta in 930 where Shah Ḥasan appointed him as the *shaykh al-Islām* (930-331H.). Bāyazīd’s eldest son, Mīr Muḥammad, also went to Thatta where closeness to the court could be more lucrative. However, even if 928/1521 is accepted as his date of arrival, his appointment as governor was out of question. When Shah Beg captured Bhakkar he appointed the young Sulṭān Maḥmūd as governor⁸² and later himself remained there as ruler. When in 930 he marched towards Gujerat he appointed Payandah Muḥammad Tarkhan as *ḥakim*.⁸³ Shah Ḥasan also maintained Bhakkar as his seat of government, at least in the early stages. Bhakkar, threatened by the Baloches and Dharejahs, could not be entrusted to a non-soldier scholar *ṣūfī-shaykh*. In fact none of the Puranis were ever entrusted with any administrative post and neither aspired for one. May be the traditions reported by Qani’ and the author of the *District Gazetteer*, themselves, very late authorities chronically, could have been Sukkur family branch’s attempt to assume equal status to that of the Thatta branch which continued to have the office of *shaykh al-Islām* till the very end of the Mughul-Timūrid empire. As stated earlier Sayyid Mīr Muḥammad (also Shaykh Muḥammad), his eldest son, says about himself that he waited upon Shah Ḥasan at Naṣrpur just after his victory over Jam Fīrūz.⁸⁴

چون این فقیر دران سال به نصرپور بدولت ملاقات ایشان مشرف شد رخصت یافتن بلده
تهت طلب نمود۔

He also does not refer to his own arrival in Sindh, but if he was coming from Bhakkar, where his other family members were, he could have earlier

Mirak Bayazid

A controversy surrounds the personality of Mirak Mahmud's eldest brother, Mirak Bayazid. The author of the *Tuhfat al-Kiram* mentions his arrival in the same year as that of his brother and also asserts that he was appointed as the *shaykh al-Islam* of Bhakkar, a fact which he repeats in his last book the *Mi'yar-i-Salikan-i-Tariqat* (written in 1202H.).⁸⁰ The *District Gazetteer* of Sukkur gives 928/1521 as the date of his arrival as governor of Bhakkar and states that after sometime he left for Qandahar after nominating his son, Mirak 'Abd al-Baqi as governor.⁸¹ Neither his appointment as governor nor as *shaykh al-Islam* is corroborated by any other authority. Nor Ma'sum, virtually a contemporary at least for the second generation of the Puranis, neither *Nusrat namah*, authored by Bayazid's own son, mention his arrival or appointment to any of these posts. Had it been so, there should have been a reference to it among his descendants or their *Naṣab namah* authored by another of his son, Mirak 'Abd al-Baqi and his descendant Mir Murtaḍa. However, if the tradition of his arrival in 928/1521 is true it means that Shah Beg appointed him as the *shaykh al-Islam* of Bhakkar only and the Shaykh due to some reason returned back. It may be noted that his son Mirak 'Abd al-Baqi was born in 942H. as attested by the *Naṣab namah* (f.157) as copied by him from an entry made by his own father Mirak Bayazid:

نقل نوشته بخط حضرت ہدایت دستگاہی حضرت میر بازید الحسینی فقیر عبدالباقی در شب
چهار دہم ماہ شعبان کہ از ہجرت ہنصد و چہل و دو ۹۴۲ ھ متولد شد بعد از یک پاس گذشتہ
بود طبل عمل (کذا) اندک گذشتہ بود بر زمین آمد۔

This statement debunks the report of his father's appointing him as governor. It seems that after the death of Shaykh Jalal Abu Sa'id his family except Shaykh Sayyid Ahmad probably left Qandahar. Maybe allocation of Mashur to Sayyid Ahmad by Babur made them leave and search for opportunities elsewhere. Although there is no reference to Mirak Bayazid's visit to Sukkur either in 928H. or in any other year in the extant pages of the family *Shajrah* but the local traditions recorded by historians and the settling down of his sec-

excellence of character, perfection in knowledge and in spite of meagere resources at their disposal maintained fully the tradition of hospitality, hallmark of their family dating back to the days of Pūrān. With a small break the post of *shaykh al-Islām* was still in their family but as Mīrak ‘Abd al-Bāqī, the elder son, was more inclined towards a sufistic way of life he had his younger brother appointed to that office. Mīrak ‘Abd al-Bāqī died in 980/1572.⁷³ Mīrak ‘Abd al-Rahmān was more of a scholar, known for his expertise in *پست و حکمت* (astronomy, physics, medicine etc.) particularly in the Euclidean geometry. He maintained cordial relations with his collaterals and Naqshbandī *sūfis* at the Imperial Court of Akbar, e.g. Shāh Khwājah and Sultān Khwājah, sons of Shāh Khawind Dūst (Dost), the second son of Mīr ‘Abd Allāh Kirmani from a daughter of Khwājah ‘Abd Allāh. The eldest son, Sultān Khwājah remained Akbar’s *ṣadr al-ṣudūr* from 906 to 992 A.D. and was one of the members of the Dīn-i-Ilāhī. His younger brother Shāh Khwājah, returning from *Hajj* via Hurmuz, came to Thatta (992/1504) and stayed with his cousin, Mīrak ‘Abd al-Rahmān. Later, they continued to correspond.⁷⁴ Mirzā Bāqī Tarkhān, the ruler of Thatta, obsessed by fear of Akbar’s invasion, was not happy with these manifestations of friendship with such prominent grandees of the Mughul emperor. Hence he had the Mīrak assassinated on the ‘Īd Day in 991/1583.⁷⁵ However, the family continued to survive. The office of the *shaykh al-Islām* of Thatta continued in the descendants of Mīrak ‘Abd al-Bāqī at least upto 1112/1700. When Mīrak ‘Abd al-Wahhāb Thānī (second), the holder died,⁷⁶ it is said that the office lapsed for some time. In 1739-40 after Nādir Shāh’s attack Mīrak Muḥammad Aḥsan migrated to Dāghistān (near Caucasia) and there regained the designation⁷⁷ After Mīrak Aḥsan’s death (1167 H.) the designation passed on to his brother Mīrak Muḥammad Muḥsin a contemporary of Qānī’, the author of the *Tuhfat al-Kirām*.⁷⁸ The office appears to have become a hereditary honour but does not seem to have survived upto the present times. The present elder of the family is Sayyid Aḥmad Shāh Mīrakī of Thatta’s Mohalla Qazi.⁷⁹

Qānī’ has also referred to other family members as well.

The *Nusrat namah* simply states that Shah Hasan, after his victory over Jam Firuz came to Thatta and a few days later asked:⁷¹

بندگان شیخ میرک (و) کمال الدین فرخ در شهر سیر کرده جای مسجد جامع و مدرسه و خانقاه
پیدا ساخته وضع بازارها بنوعی که باید و شاید -

The order shows Shah Hasan's concern for the development of the city. Kamal al-Din Farrukh built the Jami mosque in the *bazar* later known as the Bazar Bha'i Khan. It was the largest mosque in the city at that time and was completed in 938H. as given in the chronogram of the inscription which only has survived.⁷²

However, if he came in 928H., he could have remained at Bhakkar and perhaps moved to Thatta in 930H. after Shah Hasan's victory over Firuz. This may explain the discrepancies in the date of this arrival.

Mirak Mahmud settled down in Thatta. He, like his ancestors, was noted for his piety and hospitality a characteristic of this noble spiritual family. He was also a good scholar and noted for his excellent *Nasta'liq* calligraphy. As the only son of Shaykh Jalal Abu Sa'id, the spiritual mentor of the Arghun chiefs and *shaykh al-Islam* of Qandahar available to them in Sindh, the Arghun rulers appointed him as *shaykh al-Islam*. He also died in 962 the year in which Shah Hasan also died. The *Nasab namah* (ff.23,154) mentions his death in the month of *Safar* 962H. However, *Ma'sumi* (p.291) gives *Muharram* as the date of his death. *Nusrat namah* (H.238-39) is more explicit and mentions his death on 24th *Muharram* 962H. The last two dates are in accord with the fact that in Shah Hasan's negotiations with 'Isa Tarkhan and his eventual death there is no reference to Mirak Purani but to Mir Muhammad Purani and his brother Shaykh 'Abd al-Wahhab Purani.

Mirak Mahmud had two sons and two daughters. The two sons were Mirak 'Abd al-Baqi and Mirak 'Abd al-Rahman.

Both Mirak 'Abd al-Baqi and Mirak 'Abd al-Rahman were noted for their

the Ka'bah and removal of the idols. However, the contents given from folios 11 to 9 shows that the book ended with the demise of the holy Prophet (P.B.H.). The whole narration covers twelve sittings perhaps coinciding with the traditional practice of narrating the whole *Sirah* in twelve sittings from 1st to 12th *Rabi' al-Awwal*. Each sitting ends with prayers for those attending the sittings and removal of sectarian quarrels and restoration of peace. The tenth sitting significantly ended with prayers for the reigning 'Khaqan' 'Ubayd Allah Khan (Uzbek). However, later Shaykh Nur al-Din who had described himself as *خادم الحديث النبوي* (fol. 3) was reported in Sindh as *Nusrat namah* reports his presence at the time of Shah Hasan's conquest of Multan (931-33H). When on his recommendation Jahangir Hashmi was pardoned. However, use of the word *مرقدہ* (*marqadah*) by Mir Muhammad shows that he had died by the time *Nusrat namah* was written (1555-57) (*Nusrat namah*, f.365). He had two daughters and one son.

The third Sayyid Ahmad had one son and one daughter. Shah Beg sent him to the court of Babur at Kabul who persuaded Shah Hasan to return ('*Nusrat namah*, f.234). The *Nasab namah* (f.30) states that he died in Nishapur and was buried there. But the *Nusrat namah* (ff.168-69) mentions his burial at Qandahar in the mausoleum of his father. Mir Muhammad also refers to the offer of *qariyah* Mashur by Babur as *Siyurghal* to him and also quotes a Persian quatrain of the latter sent to the *shaykh*. It means that he, perhaps, chose to stay behind in Qandahar.

The Puranis of Thatta:

Mirak Sayyid Mahmud alias Shaykh Mirak Purani, the youngest son of Shaykh Abu Sa'id, was reported by Ma'sum to have arrived in the year of Shah Hasan's victory over Jam Firuz after the death of Shah Beg i.e. 930H. However, the *Nasab namah* repeatedly mentions 928H. as the year of his arrival:

در ۹۲۸ • جناب شیخ میرک پورانی از قندھار بہ سند تشریف آوردند در ملازمت شاہ حسین
رسیدند

He elaborated it further that it caused large scale haemorrhages and later the Safawi ruler Shah Tahmasp ordered planting of cane trees which caused some relief.⁶⁷ Shah Beg ignored the objection saying that something that became known (established) among the people should not necessarily remain effective later and that the person (body) of the Shaykh was itself a cure for any epidemic. The bier was carried by Shah Beg himself with prince Kay Khusraw s/o Uhugh Beg Miranshahi, Zinak Tarkhan and Amir Baba Beg. The Shaykh was buried in Qandahar and the mausoleum was erected under the supervision of Zinak Tarkhan.⁶⁸

There seems to be some confusion about the sons of Shaykh Abu Sa'id. also. Qati'i Harwi mentions Shaykh Bayazid, 'Abd-al-Wahhab, Mir Muhammad and 'Abd al-Baqi. But as stated earlier Shaykh Jalal al-Din Abu Sa'id married Khanzadah Begum, daughter of Sayyid 'Inayat, and from her had four sons and three daughters. The sons were Shaykh Bayazid, Nur al-Din Muhammad, Mir Sayyid Ahmad and Mir Sayyid Mahmud better known as Shaykh Mirak Purani of Thatta.

The eldest daughter of the Shaykh was married to Khwajah Jalal al-Din Yusuf Ghuryani better known as Khwajah Kalan (descendant of Shaykh 'Alam). The second was married to Khwajah Abu al-Fath Jami and the youngest was wedded to Amir Sayyid 'Ali Nishapuri, one of the *naqibs* of Sadat-i-Bani Mukhtar in Nishapur.⁶⁹

Out of the four brothers the account of Mirak (Shaykh) Bayazid will be given later. The second son, Nur al-Din, known as *Khushnawis* was noted for his studies on the *hadith* and *Sirah* of the Holy Prophet (P.B.H.). On popular demand he authored a book, the *Milad-i-Rasul*, for recitation in the Milad gatherings. One of its incomplete copies is in the Ganjbakhah library Islamabad (No.920/4808). It has 250 folios (17 lines each) in beautiful *Nasta'liq* divided into four *babs* (sections: chapters) further sub-divided into *fasls* (sub-sections), fifty in the first *bab*, nine in the second, seven in the third and eleven in the fourth one (77 in total). The last page (No.250) describes the cleaning of

The *Nuṣrat nāmāh* mentions it under the heading:

ذکر رحلت فرمودن حضرت مخدومی شیخ الاسلامی قطب الاقطابی جلال الدین ابو سعید پورانی

(ff. 238-239) and goes on to say:

چون سال نہ صد و بیست و سه از ہجرت داعیہ آمدن ہند پیش نہاد و ہمت ارجمند داشتند در دوازدهم
شہر ربیع الاول سال مذکور حضرت مخدومی شیخ الاسلامی قطب الاقطابی شیخ جلال الدین ابو سعید
پورانی بنا بر حدیث حضرت نبوی الان اولیاء یموتون و لکن لیتعلمون من و از الی دار بجاوار
رحمت حضرت ملک متوال و قیوم لم یزل و لایزال انتقال فرمود

He further adds that the Shaykh fell ill at his *jāgīr* (*sayurghāl*) at *Māshūr*, a *qariyah* in the suburbs of Qandahār. At that time the air was thick with rumours of Bābur's invasion. The Shaykh, inspite of repeated requests from his well-wishers and family members refused to move.

و دران ایام بیماری حضرت مخدومی در قریہ ماشور بودند۔ ہر چند امراء مبالغہ از حد گذرا
نیدند کہ مبادا لشکر مخالفان [بابر] از جای پیدا شود بروید، قبول نکرد و فرمود کہ تا خاطر از
مرض ایشان جمع سازم بہ ہیچ جا متوجہ نشوم

مصرع: " اگر جمشیدی آما بیا کو " تا آنکہ در روز مذکور فوت ایشان واقع شد (fol. 238) -

He knew that Bābur or any Tīmūrid prince would not persecute *ṣūfīs* or *darwishes* and particularly the descendants of Khwājah 'Abd Allah Aḥrār. He died at *Māshūr* (not in Qandahār on 12 *Rabi' Awwal* 923 H.⁶⁶ When *Shāh Beg* wanted to bring his bier inside the city for burial the people of the town raised objections as they superstitiously believed that bringing a dead body inside the city would cause an epidemic. It was also against the usual practice. They said:

دستور نیست کہ نعش کسی را در شہر در آرند چرا کہ شہرہ یافت کہ باعث مرگی است -

(ff. 238-30)

Ma'ṣum also reported:

و در قندھار ہر سال و ہر بار بیماری شدہ است

This brings us to another error related to the name and cause of death of Shaykh Jalāl al-Dīn Abū Sa'īd. Mrs. Beveridge in her note on the Shaykh in the *Bābur nama* on her reading of *Hābīb al-Siyar* gives his name as Jamāl al-Dīn and cause of his death by the fall of a roof. Her actual words are:⁶²

Shaikh Jamālū'd-dīn Abū-Sa'īd Pūrānī (f.206), left Heri for Qandahar, and there died, through the fall of a roof, in 921 A.H.

However the actual words of Khwandamir are:⁶³

اما محمد خان شیبانی خدمت او مصادر مواخذه نمود چنانچه دیگر در دارالسلطنه هراة نتوانست
بود بولایت قندهار شافته آنجا ساکن گشته و در شهر سنه احدی و عشرين و تسعمانی از بام
افتاده در گذشت۔

The underlined words mean that he fell down of / from the roof and died in 921H. Use of the word *شهر* (*shahūr*: months or the 4 sacred months) by Khwandamir shows that he was not sure and perhaps heard that the Shaykh died in the months or in one of the sacred months of 923H. It may also be noted that the *Hābīb al-Siyar* refers to him as Jalāl al-Dīn Abū Sa'īd and not as Jamāl al-Dīn.

However, Prof. Siddiqui accepts her reference to the *Hābīb al-Siyar* but questions only her date,⁶⁴ and points out the contradictions in the accounts of Ma'sūm and Khwandamir. Evidence of the *Nuṣrat nāmāh* and the *Nasab nāmāh* resolves these confusions. Mrs. Beveridge wrongly read Jalāl as Jamāl. Shaykh's other brother mentioned by the *Nuṣrat nāmāh* (f.90), was called Abū'l-Khayr, he himself was known as Jalāl al-Dīn Abū Sa'īd and died after an illness al Mashūr, near Qandahar in 923H at the age of ninety years.⁶⁵ The *Nasab nāmāh* says:

تاریخ فوت حضرت شیخ الاسلام معین الحق والدین میر ابو سعید الحسینی العرب شاهی المشهور
(ب) پورانی قدس اللہ تعالیٰ سرہ العزیز در ربیع الاول ۹۲۳ ھ در بلده قندهار، سن ایشان نود
(ff. 154)
بود۔

The general respect commanded by him made him a very suitable person for delicate diplomatic assignments.

The first and the most notable such mission was his success in patching up differences between Sultān Ḥusayn Bā'iaqarā and prince Badi' al-Zamān. As stated earlier, he, on his own initiative in the company of Mīr Ghiyāth, persisted in his efforts inspite of Badi' al-Zamān's default and misbehaviour in attacking the *sultān* when negotiations were already going on. It may be noted that Badi's meeting with his father, to solemnize the peace, by swearing on the Qar'an occurred in the Shaykh's presence together with other religious dignitaries.⁵⁵

Shāh Beg and others always asked for his blessings and benedictions.⁵⁶

When he came to Qandahār, Shāh Beg awarded him *qariyah* Māshūr as *si-yurghāl* in the suburb of Qandahār where he remained till his death. Mīr Ma'sūm had also attributed the final negotiations between Bābur and Shāh Beg for surrendering Qandahār to him.⁵⁷ But as pointed out by Prof. Siddiqui *Ma'sūmī's* chronology "from 921/1515 onwards" appears to be "three to five lunar years earlier." Khwādamīr states that Bābur informed the Ṣafawids of his capture of Qandahār in 928/1522.⁵⁸ The same date is confirmed by Bābur's own inscription at Qandahār.⁵⁹ Further corroboration is provided by the *Nuṣrat nāmāh* written by the Shaykh's eldest grandson, a mature man, who had met Shāh Ḥasan Arghūn near Naṣrpur in 931H.⁶⁰ He provides a detailed account of his grand father's death and details of his burial in 923H. Ma'sūm's reference to 921 was perhaps due to Bābur's attack on Qandahār in 921 when he left his brother Nāṣir Mirzā as incharge of that town and the latter unable to maintain his position had to vacate it. At this occasion, according to the *Nuṣrat nāmāh* the Shaykh negotiated the peace terms.⁶¹ Had Ma'sūm followed *Ḥabīb al-Siyar* as was done by him in detailing the account of the civil war between Sultān Ḥusayn and Badi' al-Zamān he could not have erred in his dates. The details given by the *Nuṣrat nāmāh* confirm that in the month of *Rabi' al-Awwal* 923H. and some time later during the time of the construction of his mausoleum the Arghūns were in control of Qandahār.

و حضرت میر ابو سعید نمیره پیری حضرت نقابت پناہی ہدایت دستگاہی قطب الواصلین
 حضرت امیر علیشاہ اند و ایشان سادات عرب شاہی اند و از جانب والدہ نمیرہ قطب الاقطاب
 حضرت شیخ جلال الدین بایزید پورانی اند قدس اللہ تعالیٰ روحہ باین سبب ایشان را پورانی
 میخوانند...

(Ibid., f.172)

It is further stated (*ibid.*, ff.26,27,172) that Shaykh Abū Sa'īd Jalāl al-Dīn married Khanzādah Begum d/o Sayyid 'Ināyat Allah and she also on mother's side was related to Shaykh Sulṭān Abū Sa'īd Abū al-Khayr and to Kh. 'Abd Allah Anṣarī on father's side. Shaykh Abū Sa'īd Jalāl al-Dīn had four sons and three daughters.

Shaykh Jalāl al-Dīn Abū Sa'īd Purāni:

Shaykh Jalāl was born in 833/1429⁴⁹. Like his grandfather he did not attach himself to any regular order of *ṣūfīs* and remained an *Uwaysī ṣūfī*. It is reported that when he was ten or eleven years old, he following Uways Qarnī had all his teeth but two removed and they too were left because of his grandfather's intervention.⁵⁰ On Shaybānī's capture of Herat (1507) he due to Uzbek chief's hostility had to leave for Qandahār where Shāh Beg made him *shaykh al-Islām* and gave *qariyah* Māshūr in the suburb of Qandahār as *siyurghāl*.⁵¹ There, after an illness, he died at the age of ninety years in 923/1517.⁵²

As stated earlier Sh. Abū Sa'īd Jalāl al-Dīn was revered by all including the ruler, Sulṭān Ḥusayn Bā'iqarā who used to pay his respects to the Shaykh at least once or twice a year.⁵³ However, the *Nasab nāmah*'s report of his being raised to the dignity of *Shaykh al-Islām*, once enjoyed by his grand father, is not corroborated. The dignity was held by 'Allamah Tuftāzānī and after his death by his son Mawlānā Sayf al-Dīn Tuftāzānī who continued in that position till 917/1511 (for thirty years).⁵⁴ By that time the Uzbek's had captured Herat (913/1507) and Shaykh Abū Sa'īd had migrated to Qandahār where the Arghūns raised him to the position of *Shaykh al-Islām*.

marriage to him. Out of this marriage was born Sahykh Jalāl al-Dīn Abū Sa'īd Pūrānī, the ancestor of the Pūrānīs (or Mūsawīs) in Sindh.

It appears that Mīr Muḥammad or at least his son, Sh. Abū Sa'īd Jalāl al-Dīn remained with Sh. Bāyazīd at Pūrān. On his grand father's death he succeeded to the spiritual as well as the material position of Sh. Bāyazīd. The above mentioned fact and absence of reports about any male off-springs of Sh. Bāyazīd shows that though there is reference to one Abū'l-Khayr as his elder brother,⁴⁹ Sh. Bāyazīd kept him with him and was his mentor as well. For their continued association with Pūrān they were known as the Pūrānīs:

واضح و لایح بوده باشد که حضرت شیخ جلال الدین بایزید پورانی قدس سره العزیز نبیره حضرت قطب الاقطاب شیخ ابوالحسن خرقانی بوده اند، از جانب والده، همشیره داشته اند عابده و ولیه و مستجاب الدعوات و حضرت شیخ خواستند که همشیره عابده ایشان از جمله اهل بیت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم محشور کردند در حباله نکاح حضرت هدایت دستگاه امیر عرب شاه الحسینی العرب شاهی آوردند، از ایشان حضرت میر محمد تولد نمودند چون حضرت شیخ جلال الدین بایزید خواستند که صبیبه ایشان ازین شرف محروم نکردند در حباله نکاح میر محمد مذکور آوردند از ایشان قطب الابدال شیخ ابوسعید قدس سره العزیز تولد نمودند -

The *Nasab nāmah* explains the Pūrānī designation as under:

(*Nasab nāmah*, f.26)

تاریخ فوت حضرت قطب الحققین شیخ جلال الدین بایزید که مشهور بشیخ پوران اند و خواهر زاده عوث الواصلین سلطان ابوسعید ابوالخیری شوند تاریخ وفات ایشان از نفهات خواجه نصیرکاملی نوشته شد تاریخ دهم ذیقعده روز یکشنبه ۸۶۲ هـ -

(*Ibid.*, f.27)

least for three to four months. Babur regarded their coming as *risalat tariqi villa* (on peace mission); perhaps securing his neutrality or as an attempt to forestall any alliance with the Safawids which a decade earlier had given so much trouble to the Uzbeks. Safawid emissary was also there.^{46d} Kh. 'Abd al-Shahid also became *Shaykh al-Islam* of Tashkent later followed by Kh. Hashim.^{46e}

The *Nasab namah* of the Puranis provides some further corroborative evidence in this regard. Khwajah Badshah Khurasani also had to leave *Wilayat* for Khurasan due to (تفرقه شاه بیگ خان) disruption of Shah Beg Khan (Shaybani). There he married the daughter of Makhdum Mawlana Nur al-Din Jami.⁴⁷ The Puranis, compelled to move by the Uzbek hostility settled down in Kabul, Qandahar, Sindh wa Hind, but mostly in Sindh where they were welcomed by the Arghuns.

The Purani designation: During the reign of Sultan Abu Sa'id Mirza lived Shaykh Abu Sa'id Bayazid in Puran (also Buran) a *dih* north of Herat and hence was called Purani. He was an *Uwaysi sufi* (not formally attached to any order) and was noted for his piety and hospitality. According to the traditions current among his descendants in Sindh found mentioned in the *Shajrah* or *Nasab namah* available with the descendants of Mirak Baqi s/o Mirak Bayzid s/o Shaykh Abu Sa'id Jalal al-Din Purani, the maternal grandson of Sh. Abu Sa'id Bayazid Purani (now living in and around Sukkur as *Musawi sadat*), Shaykh Bayazid was the maternal grandson of Sh. Abu'l-Hasan Kharqani and also a maternal nephew of Shaykh Sultan Abu Sa'id al-Khayr and was known as the Shaykh-i-Puran revered by the Timurid rulers e.g. Abu Sa'id Mirza. It is said that he died in 862/1459. Later Sultan Husayn Ba'iqara erected a mausoleum at his grave and continued patronage of his descendants.⁴⁸

Sh. Abu Sa'id Bayazid, in order to get his sister related to the family of the holy Prophet (P.B.H.) - a common wish among the Muslims -- wedded her to Amir 'Arab Shah al-Husayni al-'Arab Shahi. A son, Mir Muhammad was born to her. When Mir Muhammad grew up, the Shaykh gave his own daughter in

Purānīs in the same harsh manner. As reported by Babur, "he let 'Abdu'l-Wahhab Mughul take to loot a person, so saintly and so revered as Shaikh Purān, and had each one of Shaykh Purān's children be taken by separate persons" (1507-8).⁴⁶

However, it seems that with the passage of time when Shaybānī was able to consolidate his hold over the whole of the Tīmūrīd dominions, from Samarqand to Herat, his hostility to the Khwājagāns appears to have become tempered with accommodation. His overwhelming success over the Tīmūrīd Mīrzas by 1507 might have made him more lenient towards the popularly revered descendants of Kh. Aḥrār. May be the survivors of that family and the *Tariqah* adopted a more pragmatic approach of avoiding further political misadventures and accepted the defacto Uzbek rulers as legal sovereigns. Removal and death of *persona non-grata* members and return of the survivors to the established purely sufistic norms and way of life might also have been helpful in bringing out the change. Shaybānī and the Uzbeks, orthodox Muslims themselves, were not against the Naqshbandī order per se but were opposed to their involvement in politics. Shaybānī, himself posing as champion of orthodoxy vis-a-vis the Tīmūrīds, could not continue his anti-Khwājahgān stance too long, at least, for fear of incurring unpopularity among the masses. The continued popular reverence of the Khwājahgān is corroborated by the fact that Shaybānī and the Uzbek chiefs could not confiscate the endowments of that family. It is to be conceded that from the *Shari'at* point of view they could not do so but tyrants are always prone to flout the law for their gains. Thus it became possible, perhaps induced by the changed political environment for the descendants of Kh. 'Abd Allāh and Kh. Yaḥyā to assert their rights and win respect and recognition again. The first break came in Tashkent, basically a non-Tīmūrīd area when in 1514 Kh. Yaḥyā II s/o 'Abd al-Bāqī s/o Kh. Yaḥyā Shāhid was able^{46a} to win right of control over his family endowment in the local qādi's court.^{46b} It was followed by his success in Samarqand. In 1543 his properties were exempted from taxes.^{46c} In between (1528-29) Kh. Yaḥyā II better known as Kh. Kalān and his uncle Kh. 'Abd al-Shāhid s/o Kh. 'Abd Allāh went as Uzbek emissaries to Bābar's court at Agra and remained there at

false promises and thus succeeded in capturing Samarqand. Sultān 'Alī was killed by the Uzbegs.⁴³ Shaybānī Khān still not sure of his hold over Samarqand was wary of all such persons who commanded following and influence, particularly of the spiritual leaders and religious divines. It is reported that afraid of Khwājah Abū'l-Makarim he compelled him to always remain present in his camp whether it was stationary or moving. The position of Khwājah 'Abd Allāh and Khwājah Yahya, the two sons of Khwājah 'Ubayd Allāh Ahrar with their huge endowments and influence and with their affiliation to the Timurid princes was regarded by him as a grave threat. Khwājah 'Abd Allāh had escaped to Andijan^{43a} but Khwājah Yahya remained behind. Shaybānī did not dare to persecute him openly and outwardly gave him due respect and allowed him to go to Makkah. While the Khwājah was making preparations, the Khān sent him a fast moving horse. His servants told the Khwājah that it could cover thirty *farsakh* in twenty four hours, at a stretch. Mawlānā 'Abd al-Rahim pointed out that sending of the horse indicated that the Khān wanted him to leave alone as soon as possible and posthaste lest the Uzbegs inflict on him such harm that could not be remedied (i.e. kill him). The Khwājah regarded leaving behind his family as a cowardly act and leaving every thing to fate started on his journey with his family. At Khwājah Karadzan the Uzbegs killed him with two of his sons Kh. Mawlānā Zakariya and Kh. 'Abd al-Baqi (also Muḥammad Baqi) aged 28 and 24 years respectively (906/1500). The third son, Kh. Amin an infant of four years was taken, perhaps by sympathisers to Kabul.^{43b}

The Uzbek ruler, according to Bābur, used to attribute the assassination to Qanbar Beg and Kūpak Bey, absolving himself of any responsibility.⁴⁴ However, the culprits were not punished and the residence of Kh. Yahya in Samarqand was allotted to Jān-i-Wafā, the Uzbek governor of the city.^{44a} Bābur's accusation of Shaybānī's involvement finds ample collaboration in the account of Khuwand Amīr as summarised above.⁴⁵ Shaybānī's hostility to the Naqshabandī Khwājahs manifested at Samarqand did not remain confined to the family of Khwājah Yahya and Khwājah 'Abd Allāh but extended to other members and collaterals. Therefore, when he captured Herat he mistreated the

spilled over into South Asia. This wave of emigrees wrought great changes, ushering in the Imperial Mughul Age. Its impact was also visible in Sindh where the Arghūn and Tarkhān chiefs, former vassals of the Tīmūrīds of Herat and a part of the Great Tīmūrīd cultural and social tradition, conquered Sindh, introducing the three centuries of the Mughul rule in this region.

With the Arghūns came a number of 'ulama', *mashā'ikh* and Sayyid families. One such family was of the Pūrānī *sādāt*. They were attached to Sultān Husayn Bā'iqarā' who greatly venerated Shaykh Abū Sa'id Jalāl al-Dīn, the Shaykh-i-Pūrān of Bābur's *Memoirs*. After the Sultān's death when Shaybānī Khān captured Herat, he severely persecuted the Shaykh's family. In fact Shaybānī Khān had been persecuting the Khwājahgān-i-Naqshband since his capture of Samarqand (1500 A.D.). It seems that Mirzā Maḥmūd's persecution of the sons of Khwājah 'Abd Allah Aḥrār forced them to seek recovery of their former prosperous position by political involvement in the internecine conflict for the throne, following Mirzā Maḥmūd's death (1495 A.D.), among Mas'ūd, Baysunghar and Sultān 'Alī; the three sons of Mirzā Maḥmūd and their cousin Bābur.³⁹ Khwājah 'Ubayd Allah became the spiritual mentor of Baysunghar. His younger brother Khwājah Yaḥyā supported Sultān 'Alī.⁴⁰ As his adviser he became the chief controller of his affairs and arranged an alliance with Bābur thereby facilitating latter's conquest of Samarqand in his second attempt (1506).⁴¹

The internecine conflict involving Mas'ūd, Baysunghar and Sultān 'Alī, the three sons of Maḥmūd Mirzā and Bābur made the Uzbek *sultāns* (chiefs) realize the Tīmūrīd weakness. They approached Shaybānī Khān.⁴² Meanwhile Sultān 'Alī and his mother Zohrā (Zahra) Begi Āghā, an Uzbek concubine of Maḥmūd Mirzā, finding the city rebellious against his son and in dire need of support, and perhaps hoping for a positive response from an Uzbek, her ethnic relation, contacted Shaybānī. She wanted to be sure of her position and of her son whom the rebels had unsuccessfully tried to blind. She asked the Khān to marry her and to bestow some *wilāyat* (cultivated country) on her son and in return she was to help him in capturing Samarqand. The Uzbek Khān made

ethos though it was a feature found in other Muslim polities as well. Congenial atmosphere in this peripheral region of the Muslim world, distant from the main centres of power, had proved a haven for people either escaping from hostile surroundings, official persecution, attraction or lure of better economic prospects. It served either as a temporary halting station in their journey further into South Asia or as a place of permanent residence. This migration of people, sometimes in the form of gradual ingress of individuals or single families and sometimes as a great influx of people, tribes or communities propelled by political or ethnic upheavals and clashes, from the lands in the West (West of present Pakistan) into South Asia, including Sindh, may be discerned, atleast throughout the historic period of our history. The recent wave of Afghan refugees in the wake of the Russian misadventure in Afghanistan bears this out. The great migrations of people differed from the local or internal ones, migrations or movements of people i.e., the sucking-in process sent into motion from the western highlands due to degeneration or collapse of sedentary civilizations or empires or rural people's migration to cities generated by the urbanization thrust of Muslim culture which provided both horizontal as well as vertical social mobility in South Asia for the first time.

The medieval South Asia witnessed two great migrations. The first was the Mongol conquest (12-13 centuries) whose ethnic residues, like the remaining pools and lakes of water after the recession of a great flood, still survive in the form of Hazārahjāts in Afghanistan and Pakistan and whose hundred years' challenge (1221-1307) galvanized the young Muslim Community of South Asia to respond magnificently in creating the mightiest and largest empire witnessed upto that period in South Asia and blossoming of the great Muslim Culture of the Sultanate era which in turn became the bedrock of the magnificent Mughul empire later on.

The second great migration witnessed in South Asia (*Sindh wa Hind*) was ushered in with the ousting of the Tirmūrids and their followers from Central Asia and Herat by the Uzbegs. Thwarted by the Safawids in the west they were pushed into Kabul and Qandahār (eastern Afghanistan) and thence

Husayn Bā'karā). At places some corrections have been made either on the margin or in between the lines. Some verses and couplets have been wrongly scribed or some lines left out. The author, as evident from the general text and from his family background was a litterature of note and could not have made such glaring mistakes. May be the copyist was a non-Muslim scribe who failed to distinguish the ق (q) from ك (k).

The text, as it is, has 486 folios with 23 lines per folio on average, written in cursive *Nasta'liq*. The local Sindhi spellings of Thatta (Thattah تھٹھ) or Sind (Sindh سنڌ) have been used. (However, in editing of the text Persian spellings have been retained). Use of dots in Sindh's orthographic traditions has been traced at least up 1115/1703 (See Dr. N. Baluch, *Sindhi Script and Orthography*, Karachi, 1992, introduction, p.VII) though its use earlier can not be ruled out.

Perhaps this is the old *Tarkhān nāmāh* mentioned lost in the time of Shāhjahān, or may be a separate work in itself. In both conditions, why did it remain unknown even to the descendants of the Purānī Sayyids, still living in Sindh? They have no family tradition or legend of any such historical work, as they had in the case of the *Jami' Fatawā-'i-Purānī*. The *Shajrah* or *Nasab nāmāh* by its very nature does not refer to the literary and scholarly contribution of the members of this scholarly family and neither refer to the *Fatawā* or the *Nusrat nāmāh*. The only possible explanation is to be found in the fact that the author and his family was a protege of Ṣāliḥ Tarkhān but unfortunately that prince was assassinated by a Baluch, thus 'Īsā Tarkhān was succeeded by Bāqī Tarkhān and the later persecuted this noble family.³⁷ Naturally, a work extolling virtues of 'Īsā Tarkhān or Ṣāliḥ Tarkhān, if made public, could have further exacerbated their relations with the cruel ruler, hence suppression of the book. Sayyid Muḥammad had also no issue,³⁸ and so perhaps his belongings were distributed among his cousins, and some of his things like this book could have been lost.

The Sayyids in Sindh:

Veneration of Sayyid families is a deep rooted characteristic of the Sindhī

(22) 134215

cian, the morning, burnt the Indian amber of the black night in the golden sea of the sun and the baig of the Tartar musk with the egg...

All praise to Allah the Lord of the Worlds.

Ended.]

It seems that it is a copy from the original and the copyist added the verse of the Qur'an (1:1) and the word ختم شد (ended) at the end otherwise if the author stopped writing he should have completed the sentence at least. However, there is no mention of the name of the copyist. Mirzā 'Īsā Tarhān ruled from 1556-1567. Why did not the author, so close to the ruler and the crown prince, continue the text further? It may be opined that perhaps the author forfeited the respect and patronage of the ruling house and so gave up writing of the contemporary account; or that the last portion has been lost or intentionally destroyed. The author, according to the *Tuḥfat al Kirām*, died in 970H. In fact he died in 972H. as mentioned in the *Shajrah* of the Pūrānīs available with their descendants in Sukkur. The premise appears to be more plausible for, as stated earlier, if he had stopped writing he should have at least completed the sentence. However, as he continues to refer to 'Īsā and Ṣāliḥ as خلد ملكه (may his/their dominion abide forever) it shows that he was writing his chronicle while both were alive. Ṣāliḥ was assassinated in 970/1562-3.³⁵ Perhaps the death of Ṣāliḥ and reinstating of his rival Bāqī dampened Sayyid Muḥammad's spirits and he gave up writing further. Perhaps, afraid of Bāqī's vengeance after his accession, the author's relatives deemed it prudent to destroy the last portion of his book. But one significant fact is that he continued to use the term خلد ملكه (his/their dominion may last for ever) till the very end. It means that he did not write after Ṣāliḥ's death (1562-63) nor did he revise it as he died shortly afterwards.³⁶

A perusal of the text affirms the fact that the extant manuscript is in fact a copy by some copyist or copyists not familiar with the historical personages mentioned therein. For instance at one place سلطان حسين بايقرا (Sultān Ḥusayn Bā'iqara) the Tīmūrid ruler of Herat had been written as سلطان حسين بايقرا! (Sultān

or parts) with *chahār maqsads* (lit. objectives: sections) each. The first *maqālah* (part) had four *maqsads* (sections) dealing with the accounts of Dhū al-Nūn Arghūn, Shāh Beg Arghūn, Shāh Ḥasan Arghūn and 'Īsā Khān Tarkhān's reign upto the time of the completion of this جلد (volume), 'Īsā Khān Tarkhān's accession and his civil war with his son Bāqī.

The second *maqālah* was to cover the events which were to happen later. Obviously, the author was visualizing to continue writing even after 'Īsā Khān Tarkhān's reign. At the end of the list of contents he mentions the title of the book as the *Nuṣrat nāmāh-i-Tarkhān*.³³

این کتاب را به نصرت نامه ترخان مسی گردانید و من الله اعانتہ والتوفیق .

[This book was named as the *Nuṣrat nāmāh-i-Tarkhān* with Allah's help and guidance]

The extant manuscript comprises 486 folios but notwithstanding the remark ختم شد (ended) at the end it appears to be incomplete. The last two episodes refer to Mirzā 'Īsā Tarkhān I and Ṣaliḥ Tarkhān's expedition against Bāqī Tarkhān, the rebellious prince, and the son of Ra'nā Kangār (968/1560) in which the latter were defeated.³⁴ The last expedition in that very year was taken against the Nikamarah Jam of Kukrarah (Kukrallah) lasting for a couple of days (24th-25th *Dhī Qa'dah* 968 H.). The manuscript ends with these lines:³⁵

دران شب هما (ن) منزل کردند و علی الصبح روز شنبه که نیر اعظم موسی آسا در بحر اخضر
آسماں سر آغاز نهاد سپاه ستارگان دریای نیلگون سپهر مانند لشکر فرعون غرق شد و مشاطه صبح
عود هندی . شب تار در آتش بحر زرین خورشید بسوخت و نافه . مشک تار را به بیضه ...
الحمد لله رب العالمین
ختم شد

Tr. That night they (ruler) stayed there. In the morning of Saturday when the sun, like Moses, started in the Akhdar Sea (sky) and the army of stars drowned like the army of the Pharaoh and the beauti-

Those who remember Qazal Arsalān (could not) do so,

Had Zahir not engaged in his praise.

ز محمود و مسعود با تاج و گنج مگر ہم معنی (بہ) شود نکتہ سخ

Of Maḥmud (Ghaznawī) and Mas'ud with their crowns and treasures,

Would have not been meaningful (names) without the versifiers.

تیمیر خان کہ شد سوی دارالقرار ظفر نامہ ماند ازو یادگار

Timūr Khan who went to the permanent abode,

Is remembered through the *Zafar nāmāh*.

The author goes on to state that as he and his ancestors had been in the service of the Arghūn and Tarkhān chiefs for the last fifty years, therefore, he (Sayyid Mir) Muḥammad Bin Bayazid Abi Sa'id al-Purānī فکر آن شدم (thought) to reduce their account to writing, starting with the جلوس (accession) of Mirza 'Isa Tarkhān Bahādur,³¹ [the first Tarkhān ruler of Thatta (1555-1567)]. He authored some داستان (histories, episodes) and presented them to his patron, 'Isa Khan Tarkhān. Meanwhile Abū al-Faṭḥ Mirza Muḥammad Ṣāliḥ Tarkhān (the crown prince) came from Nasrpur. He also read those episodes and praised the author's efforts. 'Isa Tarkhān, however, suggested inclusion of the account of سلاطین سابق ارغون (the former Arghūn rulers) as well. The author followed the advice of his patron-ruler and thus was written the book under study. In fact Mirza 'Isa Tarkhān's encouragement and advice went a long way in its creation, as the author himself admits.³²

ز انفس عینی مدد یافتم بہ یک دم حیات ابد یافتم
کلام گویان [؟] مردہ احیا گرفت دم زندگی از میجا گرفت

A complete scheme of the proposed book has also been given. It was to comprise a *muqaddimah* (introduction), two *maqālahs* (lit. discourses; articles

nāmah-i-Tarkhān, are also given. He dilates upon the utility and importance of historical works. One justification or reason for writing books of history was due to the fact that rulers, in general, wished to read (or listen to) them (as was done by Akbar) for keeping themselves well-informed about the accounts of past rulers, prophets (A.S.) etc., so as to benefit and draw lessons from their experiences. This led the scholars to compile historical works. However, these works and their authors became the repositories and means of commemoration of the deeds and achievements of the rulers for future generations; in other words the fame and glory of all the rulers in history simply rests upon the works of these scholars and poets otherwise all their achievements would have been lost leaving no trace behind. He beautifully sums up these thoughts in verse:³⁰

سلاطین کہ روی زمین داشتند متاعی بجز نام نگذاشتند

The *salāṭīn* who held the earth (in thralldom)

Left nothing behind except their names

کیانی و سامانی و پیش داد و گفتار فردوسی آمد بیاد

Kiyāni and Sāmāni and Pishdād,

Are remembered only by the words of Firdawsi.

ز گفتار فردوسی ہوشمند بسی نام کاوس و کی سر بلند

From the words of Firdawsi, the wise,

Is held high the names of Kāw'ūs and Kay.

سخن گر نہ پرداختی انوری کہ می گفت از سنجر سنجری

Had not Anwari engaged in versifying,

Who could speak of (remember) Sanjar and Sanjari.

قول ارسلان را کہ می کرد یاد ظہیرش ندادی گر از مدح داد

the press copy with the help of Dr. Khizar Naushahi. Invaluable help was given by Mawlana Fazlul Qayyum Nadawi, Assistant Director Research Institute of Bait al-Hikmah, great help and guidance was given by Prof. Riazul Islam in deciphering of unclear words particularly the verses. For correct rendering of verses we are much obliged to Prof. Dr. Sajidullah Tafhimi, Chairman, Department of Persian, University of Karachi who personally checked them and in joint sitting tried to remove the errors of scribing etc.

As stated earlier, the title page and the first page of the manuscript are missing. In its present form the text on page no.2 (marked as fol.1 in the Ms.) starts with the word **الافلين** which is that of the Qur'anic *ayat* (VI:76):

قال هذا ربي فلما افل قال لا احب الافلين

Eng. Tr.: He said "This is my Lord." But when it set he said: "I love not those that set."

The verse refers to the story of Abraham (A.S.) when he, by his own reasoning, came to the conclusion that he was not going to like those "who set", i.e., he was not going to worship mortal or fallible things like the stars and also the moon and the sun (as mentioned in the following verse). This rational reasoning finally led him to become a monotheist. The word **الافلين** in the text is followed by poetical verses, apparently by the author, in the form of a *mathnawi* starting from the next line:

الافلين - شئى
بقدرت انجمن افروز انجم به حكمت مردى آموز مردم

Obviously, the author began with the traditional doxological style of such works of that period, starting with a discussion of *tawhid* followed by *risalat*, the merits of the four pious caliphs and the *a'immah*, Hasan and Husayn (A.S.), the two grandsons of the Holy Prophet (P.B.H.) (ff.1-8)

From folio 19 to 23 the author explains the reasons for writing this book. His own name, Muhammad s/o Bayazid Purani and title of the book, *Nusrat*

The Manuscript

The manuscript entitled *Nuṣrat nāmāh-i-Tarkhān* (Ms. text, folio 18) is catalogued at No.146 of the Fārsiyah Akhbār Collection of the Lytton Library of the Aligarh Muslim University; the date of accession being 25 Feb. 1950.

The photo-copy is very defective. Headings, verses of the Qur'an, and matter written perhaps in red or blue ink has become invisible. At places the writing has become blurred and undecipherable. Over exposure has made some portions virtually white as photo-copies were developed from the smaller photos of each and every page made. It appears that the manuscript itself suffered some damage as at least on one folio the photographer has written (fol. 76) that repeated attempts had failed to improve the print-outs.³⁰

The title page and the first page of the introduction of the Ms. are also missing, so also is page nine. As stated earlier, first, photographs were made of every page and full-scape copies were developed from them. These full scape pages are so difficult to read that deciphering and editing became a nightmarish job, hence the delay in its completion and publication.

It was necessary to have it compared with the only available text at Aligarh. A copy from the photocopy of the manuscript was prepared with the help of Mr. Tamizuddin, with a *Munshi Fazil sanad*. Through the good offices of Prof. Riazul Islam and his brother Prof. Khurshidul Islam this copy was sent to Aligarh for comparison. This was done very thoroughly and meticulously by Mr. Abū Hashim, lecturer in the Urdu Department of the University. All the missing portions and lacunae were filled in by him very painstakingly besides helpful comments on the text. Mr. Abū Hashim thought that perhaps this was a copy of another recension available in Pakistan. This revised copy was read by the late Pir Sahib, in spite of his terminal sickness. He also made some comments (d.27-12-1979) He then, handed it over to me for editing and annotation on behalf of the Institute of Central and West Asian Studies, of which he was one of the founders and which is now blossoming into a leading research center under the guidance of Prof. Riazul Islam. From this copy was prepared

نشان نداد۔ و امتثال امر مطاع آن بزرگ بر خود لازم دید، لاجرم باوجود تعلق خاطری
 بامور که انتظام مهام این نشاء را از ناچار است، رجوع کتب محترمه مثل طبری و غیره
 نموده، آنچه مطلوب و مرغوب آن اقبال و اجلال دستگاه بوده، انتخاب نموده شجره آن بزرگ
 نژاد تا حضرت نوح علی نبینا و علیہ السلام مرتب ساخت و بتسویذ برخی از احوال اسلاف
 کرامش که بر سریر سلطنت و اریکه، خلافت حکم رانی کردند، علی بسبیل الاجمال والاختصار
 پرداخت، و آن را مسئی به "ترخان نامه" گردانیده باشد التوفیق التکوان۔

[Although this servant made inquires and tried to find out the mentioned book (*Tarkhan nāmah*) but it was not found in the whole country of Sindh. Nobody gave any inkling (sign) of it (its existence) and as obedience of his order which had to be obeyed was regarded binding on me inevitably inspite of the fact that arrangement of producing this work is beyond (one's) effort, I turned to authentic books like the *Tabari* ... etc. and selected whatever was needed and desired by that (person of) high future and glory (viz) the family tree of that highly born (tracing it back) upto Noah, (may peace be upon him and over our Prophet), was arranged with an outline of some affairs of his respected ancestors who ruled over kingdoms and sat on thrones of *Khilāfat* which was completed in the way of a summary and abstract and called it the *Tarkhan nāmah*. We ask for guidance from and put our trust in Him (Allah)!]²⁹

After nearly three and a quarter centuries Prof. Anne Marie Schimmel, in a visit to the Aligarh Muslim University Library, spotted a rare manuscript on the history of the Arghūns and Tarkhāns of Sindh, bound together with some other works. She procured a photocopy (photostat or Xerox facilities being non-existent at that time) and brought it to the late Pir Husamuddin Rashidi Sahib. The Pir Şhaib, mainly perhaps due to his other commitments and failing health, was unable to devote his attention to this semi-blurred, virtually negative-like copy. So in the end he handed over that rare copy to the present editor for editing.

It may be said that the strategic importance of Qandahār and scarcity of resources at Kabul²⁷ were sufficient enough to make him embark upon the conquest of Qandahār repeatedly from 911/1505-6 till its final surrender (923/1517).²⁸ The Arghūns appeared obsessed by a fear of Bābur's aggression towards Sindh. Shāh Beg continued to be haunted by this fear till his death. Later Shāh Hasan, inspite of his cordial relations with the Tīmūrid emperor deemed it advisable to offer possession of Multan to him (Bābur) unilaterally to ward off any possibility of latter's attack. It seems that proximity to the Imperial Tīmūrids brought its own perils.

As stated earlier the Uzbegs drove out the Tīmūrids. Bābur, one of the Tīmūrid princes was finally driven to Kabul and wrested the Southern Afghanistan from the Arghūns who finally came to Sindh and established their rule here. The account of the whole saga of the Arghūn rise to power in southern Afghanistan and their conquest of Sindh has so far been available to us in Mīr Ma'sūm's *Tārīkh-i-Sindh* (also known as the *Tārīkh-i-Ma'sūmī*) written in 1009/1600 during the reign of Akbar. It was followed by Idrākī Beglārī's *Beglār nāmāh* (1017/1608) Muḥammad Ṭāhir's *Tārīkh-i-Ṭāhiri* and Sayyid Mīr Muḥammad's *Tarkhān nāmāh* (1065/1654). The *Tārīkh-i-Ma'sūmī*, nearer in time with Ma'sūm's personal acquaintance with survivors of the Mughul (Arghūn-Tarkhān) chiefs and their protegee families and knowledge of the contemporary Mughul and Tīmūrid historical sources, made it the best available record of these Sindhī Mughul chieftains and their *ulūs*, but still it was regarded as deficient in commemorating the valourous deeds of these warriors. The tradition has survived among these Sindhī Mughuls that a far more authentic record of their ancestors had been written known as the *Tarkhān nāmāh*. Mirzā Muḥammad Ṣāliḥ Tarkhān s/o 'Īsā Khān Tarkhān II while serving in Gujerat in the service of Shāhjahan had a yearning to know more about his ancestors and requested his friend, Sayyid Mīr Muḥammad, to search out and send the book to him. Sayyid Mīr Muḥammad, inspite of his best efforts was unable to find that book, so he decided to write a new book on his own with the same title.

هر چند این خادم تفحص و تجسس نمود در بلاد سند کتاب مذکور پیدا نشد هیچ کس از آن

(921/1515) found shelter and a home with Shāh Beg at Qandahār. According to *Habib al-Siyar* (Vol.IV, p.321) five of the daughters of Sultān Husayn (d.911/1506-7) including Faṭimah Sultān Begum died in the life time of their father and she was reported to have taken part in consultations held for the recovery of Māh Begum probably (913/1507). It may mean that she died soon after that consultation was held or the report in *Habib al-Siyar* about her death is wrong. However, as Shāh Beg married her step sister (prohibited by the *Shari'at*, after Naṣir Mirza's death (921/1515), she must have died before that year. It is interesting to report that Bābur mentioned the marriage of Qarā Gūz to his brother but does not refer to her ultimate fate.

Similarly Shāh Beg was also married to the third Tīmūrid princess who was a daughter of Bābur's own uncle Aḥmad Mirza.²⁵ It is not clear when did he marry her, neither is it possible to identify her. Two of his daughters were married to Bābur. The other three were captured by the Uzbeks. Perhaps she could be one of them. We also have no information whether any issue was born to any one of these princesses. Shāh Beg also did not put forward any claim of superior status over Bābur or other Tīmūrids accruing from these marriages. His successor Shāh Hasan or the sons who died young also were perhaps born from non-Tīmūrid mothers.

Bābur's silence on these matters appears intriguing, verging on ignoring if not suppressing unsavoury family details. For instance he does refer to his taking away Māh Begum from Qandahār and mentions that he gave her in marriage to Qāsim Kūkaldāsh. He also does not refer to the Arghūn's abduction of Māh Begum from Kabul but later mentions her marriage to Shāh Hasan.²⁶ Perhaps fate of these helpless princesses were not considered important in the male dominated medieval society.

It may, however, be noted that his references to and remarks about Shāh Hasan Arghūn even when he was living at Kabul, does not display any rancour or hostility as shown by him in the case of Dhū al-Nūn. One may hazard the view that Bābur's policies and political decisions seldom flowed from mere emotional reasons.

at Siwī they had suffered discomfiture. However, the move towards Sijistan failed as Malik Sultān Maḥmūd, said to be a son-in-law of Mirza Abū Sa'id, received help from the Qazilbash (the Ṣafawids of Iran) while the attack on Sindh led by the crown-prince Shāh Ḥasan proved more fruitful and rewarding.²¹

In fact the episode of Māh Begum d/o Muqīm and her daughter Nāhid Begum so prominently reported in the Arghūn chronicles and histories of Sindh does not figure prominently in Bābur's own memoirs. But Bābur, after capturing Qandahār for the first time did take Māh Begum, away from her mother (Zarīf Khātūn as given by Ma'sūm) and father, to Kabul, and later gave her in marriage to Qāsim Kūkaldāsh.²² Obviously the episode of the marriage of Muqīm, a non Tīmūrid noble only, could have been galling to the Tīmūrid pride, and perhaps Bābur did not like to dwell upon that unsavoury memory of the belittling affair of a chief's arrogance (referred to by Bābur as a beg). It is something different that they felt no remorse in using these helpless princesses in saving their own necks against such arch adversaries as Shaybānī Khān Uzbek.

It seems that Bābur had ignored reference to other such occasions of Arghūn effrontery. The *Nuṣrat Nāmah-i-Tarkhān* informs us that Shāh Beg married two daughters of Sultān Ḥusayn Bā'iqarā. One of them was entitled Bilqīs Makānī Begum and could be Faṭimah Sultān Begum, the daughter of Minglī Bibī Aghācheh, (an Uzbek/Turk lady) who, as a slave maid was presented to Sultān Ḥusayn Bā'iqarā by his wife Shahr Bāno d/o Abū Sa'id Mirza, on her marriage to him. Faṭimah Sultān was first married to Mirza Yādgar (-i-Farukh) Mīrān Shāhī (perhaps of Iraq) and probably after his death was married to Shāh Beg. In 916/1510 she was reported as already married to Shāh Beg.²³

Shāh Beg was also reported to have married another daughter of Sultān Ḥusayn, Qarā Qūz (dark eyed) (also Qarā Kuzāh or Gūz) Begum, second daughter of Payandah Begum who was earlier married to Sultān Naṣir Mirza, Bābur's own brother²⁴ and perhaps after Naṣir Mirza's death at Ghazni

شمار پرزور بجانب ولايت سندھ توجہ نمايند و حضرت نواب شاه شجاع بجانب سجستان بہ
عساكر نصرت شان متوجہ گرود...

[In 922H. Nawwāb Shāh Shujā' (Shāh Beg) gathered together (all) the pillars of the state and his chiefs and sons of the high man- sioned ones and brothers of splendid glory and nobles nearer to victory (the victorious ones) --- and said that (for the last) two years that had elapsed, Ḥaḍrat Sulṭān Nāṣir Mirzā and Ḥaḍrat Nawwāb Zāhir al-Dīn Muḥamad Bābur Badishāh came and dev- asted the country of Qandahār.... This year as Sulṭān Nāṣir Mirzā had died the Badishāh stayed back. 'Now this respite is a fortunate (break), we should think of some other place, hesitation (to do so) will result in regret and will not benefit (us) except in postponing the encirclement of troubles (around us).... He further said, "there are two places, each one of them has difficulties (to be faced). First, the country of Sijistan whose ruler is Malik Sulṭān Maḥmūd, (we) may capture it but as it is part of Khurasan it will result in many battles. The other is the country of Bakkar (Bhakkar), Siwis- tan and Thatta. There also the possibility of war is great....

And it was settled that somebody with countless and brave sol- diers be sent to devote attention to Sindh and Ḥaḍrat Nawwāb Shāh Shujā' (himself) turned towards Sijistan with victorious like forces.....] (*Nuṣrat nāmāh-i-Tarkhān*, ff.218-20).

A comparison of the two accounts show that the author of the *Nuṣrat nāmāh-i-Tarkhān* (hence NNT) provides a more logical account and empha- sises only the military threat from Bābur. He provides further details that the Arghūn chiefs though hard pressed by Bābur were acting on well thought out options and adopted two pronged reconnoitring exploratory expeditions. How- ever, as the Sijistan expedition was led by Shāh Beg himself it shows the pref- erence of the Arghūns, a Central Asian people, for territories adjacent to Qan- dahār rather than the hot tropical Sindh where earlier fighting in extreme heat

One is that insolence which took place at the hands of Muḥammad Muqīm (it) is always rankling (his heart) and pricking his thinking that if he goes to conquer some dominion a similar move may again come from the Arghūns, as in retaliation (compensation) of that doing of Muqīm the Ḥaḍrat Sūltānat (Bābur) had taken away that 'ajizah (the helpless, Māh Begum d/o Muqīm from Ulugh Beg's daughter) from Qandahār.

The second is that numerous (Tīmūrid) princes had gathered (around him at Kabul) and their hands do not reach the Uzbegs and the Qazilbash and, therefore, (he) wishes to reduce Qandahār, we should take care of our selves (*Ma'sūmi*, pp.110)].

However according to the newly discovered account written by Sayyid Shaykh Mīr Muḥammad Pūrānī s/o Mīrak Bāyazīd Pūrānī s/o Shaykh Abū Sa'īd Jalāl al-Dīn Pūrānī, whose family had been associated with the Arghūns and Tarkhāns for half a century from Pūrān (Herat) to Sindh, entitled the *Nuṣrat Nāmāh-i-Tarkhān*, no such personal/family hostility is mentioned:

در سال نهمصد و بست و دو (922 H) نواب شاه شجاع ارکان دولت واعیان حضرت از فرزندان کیوان قدر ذروه مکان و برادران عظیم القدر کبیر الشان و امراء ظفر قرین نصرت قران ہمہ راجع ساخت ... و گفت کے دو سال شد کہ حضرت سلطان ناصر مرزا و حضرت نواب ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ آمدہ ولایت قندہار را خراب می سازند و عاقبت خواهد گرفت ، درین سال چون سلطان ناصر مرزا شتقار گشتہ باعث توقف بادشاہ شدہ و الحال فرصت غنیمت است ، فکری جای دیگر می باید کرد و تعلل و توقف موروث تاسف و تہلف آمدہ خبر مطلق من تاخیر آفات فائدہ دیگر نرسد ... و گفت کہ دو محل است کہ ہر یک ازان دشوارہائی دارد اولاً ولایت بجمستان کہ ملک سلطان محمود والی اوست میتوان گرفت فاما چون داخل خراسان است محارب ہا روی خواهد داد ، و دوم ولایت بکرد سیستان و ہتہ است ، در آنجا نیز امکان جنگ بسیار است : ... و قرار بان یافت کہ کس بسیار و سپاہ بی

Bābur at Herat there were other factors for continued confrontation between the Arghūns and Bābur. Their physical proximity at Kabul and Qandahār was bound to create friction between two ambitious ruling houses. The Arghūns were supporters of the Bā'iqara's of Herat, a rival Tīmūrid house. Their control over southern and central Afghanistan and ambition was a threat to Kabul, a threat which earlier had actually materialized and its memory and possible future eventuality served as a hurdle for Bābur's future expeditions to far off lands either in Central Asia or South Asia. They, after Dhū al-Nūn, also continued to regard him as an equal beg or chief rather than a Tīmūrid overlord.²⁰ One of them (Muqīm) even dared to marry his cousin, Ulugh Beg's daughter. Though Bābur devotes little space to his conflict with the Arghūns the later were keenly aware of it. According to *Ma'sūmi* their perception as enunciated by Shah Beg s/o Dhū al-Nūn was:

حضرت ظہیر السلطنت بابر تا درین مرتبہ تشریف آورده راه قندھار دیدند و سال دیگر لوای
عزیمت تسخیر خواهند افزاخت و تا مارا ازین جایجا نسازند آرام نخواهد گرفت۔ و برین مدعا دو
دلیل اثبات کرد: یکی آنکہ چون از محمد مقیم ان جرات واقع شود، ہمیشہ در خاطر مبارک
ایشان این خاری خلید کہ اگر روی بہ تسخیر مملکتی بیاریم مبادا آن چنان حرکتی از ارغونیه
واقع شود۔ زیرا کہ چون بعد از صدور آن حرکت از محمد مقیم حضرت سلطنت بہ تکافی آن
عاجزہ اورا از قندھار برده است۔

د دیگر آن کہ پادشاہزادہا بسیار مجتمع شدہ دست ایشان بہ اوزبک و قزلباش رسد، ی
خواہند قندھار را بہ حیثہ تصرف در آورند۔ مارا فکر خود باید کرد۔

[This year Ḥadrat Zāhir al-Sultānat Bābur came and saw (observed, reconnoitred) the road to Qandahār. Next year he will try to conquer it and will not rest till he dislodges us from this place. This purpose (point, presumption) is confirmed by two arguments.

tours. A new dimension was added when the Ottomans administered a check on the Şafawids in Iraq. The triangular conflict among the Uzbegs, the Şafawids and the Ottomans enabled the lesser but adventurous Arghuns and the remnant of the Tīmūrids under Bābur to fight out and settle their conflict for controlling eastern Afghanistan (Badakhshan, Kabul and Qandahar).

Bābur's first contacts with Dhū al-Nūn and the Arghuns occurred when he captured Kabul and drove out Muqīm. Dhū al-Nūn anticipated his possible threat to Qandahar and his defensive preparations, perhaps, checked Bābur who could have been tempted by the former's departure for participation in peace celebrations at Herat between Badi' and his father. It allowed him to deal with Muqīm without latter's getting any help from his father or allies. According to the Arghun perception Muqīm's occupation of Kabul and marrying Ulugh Beg's daughter sowed the first seeds of distrust and animosity in Bābur's heart.

His antipathy appears to have exacerbated further when in 1506-7 he, on the invitation of Sultān Husayn Bā'iqarā, went to Herat for a joint defence against Shaybānī Khān, the Uzbek ruler. Bābur complained that in Herat, after Sultān Husayn's death, he was not given due protocol which as two times conqueror of Samarqand, the Tīmūrid capital, he was entitled to according to the *tawrah* (Tīmūrid rules of protocol). In spite of his remonstrances Burunduq Barlas and Dhū al-Nūn, chief nobles of Mirzā Muẓaffar and Badi'al-Zamān respectively, in a way, ignored him. They did not make any arrangement for winter quarters for him and his followers which eventually forced him to leave for Kabul. Perhaps Bābur's small following and mere control over Kabul and Ghazni only led Dhū al-Nūn and others to pay him less respect. Bābur's pique at the treatment received may be seen in his harsh comments against Dhū al-Nūn when he described him as foolhardy, vain and miserly though earlier he himself had mentioned that Dhū al-Nūn had offered 4000 head of sheep to Badi' al-Zamān. It seems that thriftiness did not appeal to the "Qalandar Shāh" (Bābur).¹⁹

Notwithstanding Dhū al-Nūn and Burunduq's undiplomatic treatment of

Muqīm had unwisely followed his father's advice of keeping aloof from the nobles of Kabul. Therefore, when Bābur besieged him he was unable to maintain his hold and surrendered. So by the end of *Rabi' II* (910H) within the short span of three years after moving from Farghānah Bābur became master of Kabul and Ghazni as he said 'virtually without serious fighting'.¹⁶

Bābur's account shows that Muqīm was allowed to go back with all his household and goods without any show of hostility. But Khwānd Amīr reports that Dhū al-Nūn still at Herat felt alarmed on the reported threat of Bābur to Qandahār and sought leave to depart. On his return he found his position vulnerable and requested Badi' al-Zamān for help. With Badi''s forces and those of his own dependencies he was able to make his position quite strong which deterred Bābur from attacking Qandahār.¹⁷

The Arghūn chiefs tried to counter the charismatic impact of Bābur, a Tīmūrid, first by relying on alliances with Badi' al-Zamān, a son in law of Ulugh Beg and their own son in law and later supporting Kay Khusraw, a son of Ulugh Beg. But Badi' failed to come to their expectations. The same was true of Kay Khusraw. Presence of Tīmūrid princes even as allies was a potential threat because they could at any time aspire for independence and threaten Arghūn control even over Qandahār.¹⁸ They were ready to help them only as a counter-poise to Bābur but it could prove, financially, onerous to continue to help and maintain them regally.

Though under the nominal control of Herat the Arghūns were in effective control, virtually as independent rulers, over the vast regions from Farah and Ghorbund to Shāl, Mastūng, and Siwī. Had Muqīm succeeded in keeping his hold over Kabul and the Tīmūrids of Herat had succeeded in resisting and checking Uzbek threat, the Arghūns, with a little more opportunity and leeway, could have gone for the bigger prize, control over Khurasan and Herat and finally, perhaps, leading to the establishment of an Arghūn dynasty in South Asia. But as fate decreed and as stated earlier this was not to be. Internecine conflicts amongst the Tīmūrids, rise of the Uzbeks and the Safawids bulldozed the whole region (Central Asia, Afghanistan and Iran) into assuming new con-

Meanwhile defeat of the Mongal Khawānīn by Shaybānī Khān, the Uzbek chief, and occupation of Farghānah by Tanbal had rendered Bābur unprotected and a homeless wanderer "in those throneless days". He saved himself from the Uzbeks by escaping into the hills of Farghānah and finally in *Muharram* 910H. (1504-5) decided to move to the safer region of Khurāsān under the Bā'iqarās. On his way to Khurāsān he had to pass through the territories of Hisar and Qunduz where Khusraw Shāh, under Uzbek pressure, had to vacate these places losing every thing. His followers also dispersed and sought new pastures. Some of these warriors and chiefs decided to join Bābur. Bābur, slowed down his progress so as to attract and allow these leader-less warriors to join him. At one time 2 to 3 thousand Mongol house-holds joined him. Some baigs and nobles also came. They included Bāqī Chaghāniānī, a younger brother of Khusraw, who controlled Chaghāniān, Shāhr-i-Şafā and Tirmidh while his son Ahmad-i-Qāsim controlled the region of Kahmard and Bamiyan. According to Khwānd Amīr it was Bāqī (Bāqar in The *Ḥabīb al-Siyar*) who advised Bābur to move away from the territories threatened by the Uzbeks. He further suggested a move towards Kabul. Bābur himself a man of action accepted the suggestion. He says that:¹⁵

"The plan was to leave the house holds safe in Fort Ajar of the Kahmard valley and to take action *whenever action might seem well.*" (italics added).

The last part of the sentence shows that he was not sure of his success at Kabul. But it was a good move and if unsuccessful he could easily retreat towards Herat. A fortunate development was his scouting parties' victory over Shīrak Arghūn, a chief of Muqīm, who had been trying to block 'Abd al-Razzaq b. Ulugh Beg's movement at Baran. Having been defeated Shīrak joined Bābur. While approaching Kabul some of Bābur's followers became hesitant on the plea of approaching winter and suggested moving towards Lamghānāt but Bāqī Chaghāniānī insisted on an immediate action, a wise move because Dhū al-Nūn and Shāh Beg had gone to Herat to participate in the celebrations following the peace between Badi' and his father and Muqīm was isolated and could not receive any help from them.

wife and daughter also to return without performing engagement ceremonies. Perhaps this was the time when Jām Nizām al-Dīn hearing of Dhū al-Nūn's strained relations with Herat sent his emissaries complaining about the Arghūn incursions. The virtual independent position and power of Dhū al-Nūn may be gauged from the advice of Badi' al-Zamān to the Sindhian envoys to avoid passing through Qandahār region.¹²

Dhū al-Nūn's position was further bolstered when Badi' al-Zamān was irked by his father's order for equal protocol for him and his younger brother Muzaffar. He was also asked to surrender Astarābād to Muzaffar. A similar situation later in India led Khurram to revolt against emperor Jahāngīr. Badi' also revolted, was defeated and his son, Mu'min, governor of Astrābād was captured and executed. Badi' had to leave for Qandahār where Dhū al-Nūn's sons, Shāh Beg and Muqīm, welcomed him. The alliance was further cemented by Badi's marriage to Bīgah Begum, daughter of Dhū al-Nūn.¹³

It seems that Badi' al-Zamān wanted to patch up his quarrel with his father because at Qandahār he could not hope to displace the Arghūns. He sent Shaykh Jalāl al-Dīn Abū Sa'id Pūrānī for negotiations with the Sultān who also responded favourably and sent back Shaykh-i-Pūrānī with the *Shaykh al-Islām*, Sayf al-Dīn Taftāzānī s/o the celebrated Taftāzānī and Mīr Ghiyāth the *ṣadr*. Perhaps the prince was using the negotiations as a ploy. Anyhow he in league with Shāh Beg s/o Dhū al-Nūn decided on a lightning raid to surprise his father who was encamped at the Ulang Nishīn meadow near Herat. But Badi' was thwarted by the timely arrival of succour for the Sultān. At this volte face by Badi' the *Shaykh al-Islām* returned back to Herat from Farah where the negotiating party has reached but Shaykh Abū Sa'id and Mīr Ghiyāth pressed on and contacted Dhū al-Nūn at Qandahār. Badi' after his second defeat was also in a better receptive mood. Finally peace was signed. Badi' had to remain content with the charge of Sīstān and Farah only. He, to confirm the treaty, went to Herat and in the presence of Shaykh Abū Sa'id and other ulema swore on the Holy Qur'an to behave properly in future. Dhū al-Nūn also attended the celebrations, by then he had become one of the leading *amīrs* and power brokers of the realm (1504)¹⁴

Arghūn Khān, the 4th Īl-Khān (1284-91) and also from Aikū Tīmūr (said to have been made *Tarkhān* by Tamerlane) became involved with the Mīrānshāhī Tīmūrīds when they helped Abū Sa'īd Mirzā capture Samarqand.⁹ Brothers of Abū Sa'īd's Tarkhān wives such as Darwesh Tarkhān and Mazīd Tarkhān became very powerful and after Abū Sa'īd's death they tried to assume the role of king makers. This intensified the conflict for the throne. Earlier Bāqī Tarkhān, ruler of Balkh had helped Shaybānī to survive and gain strength.¹⁰ Eventually their negative politics not only caused the loss of Samarqand it also led to their own downfall and diaspora. Their rivalry drove out Dhū al-Nūn from Samarqand to Herat.¹¹

It is said that Dhū al-Nūn, distinguished for his bravery and courage amongst his *ulus*, had become a favourite of Abū Sa'īd. After latter's death he finally came to Herat where his father Ḥasan Baṣrī was serving. Here also his bravery caused his rise and after his father's death he was posted to Ghūr and Zamīndāwar (884/1479), perhaps to keep him at a safe distance. By 1483 he had reduced the turbulent tribes to submission and in recognition was assigned Farah and Qandahār also. Control over Qandahār enabled him to move southward and capture Shāl (Quetta) and Mastūng as well. Such success was bound to create jealousy and alarm at Herat. The Sultān summoned him. Dhū al-Nūn at that time could not dare to defy as Sultān Ḥusayn's power was still intact and he alone could not challenge him.

However, at Herat, where already Sultān Ḥusayn's sons were marshalling allies for future struggle for the throne, he succeeded in winning over the goodwill of the Sultān's eldest son, prince Bādī' al-Zamān who in view of his step mother Kadījah Begum's influence over the Sultān was looking for allies. Bādī's arguments that as none was willing to go to Qandahār and in any case the chances were that Dhū al-Nūn, himself, would succumb to that region's non-salubrious climate and yearly epidemics won reprieve for Dhū al-Nūn. Nevertheless, Dhū al-Nūn was compelled to betrothe his daughter, Bīgah Begum, Muqīm's uterine sister, to Mirzā Muẓaffar, Khadījah Begum's son. Even then Dhū al-Nūn felt alarmed and suddenly left for Qandahār, ordering his

Beg.⁵ But he, unwisely acting on the advice of his father, kept himself isolated from the Mughul nobles of Kabul. So when Babur invested Kabul (1504) he was unable to offer resistance and surrendered. He was allowed to go back to Qandahar with all his followers and family members.⁶

Ulugh Beg's rule had extended upto Kabul and Ghazni and their dependencies. Herat was under Sultan Husayn Ba'iqara who had wrested Badakhshan also from Mirza Aba Bakr in 884 H. Garamsir and Qandahar were under Mirza Sultan Murad who on his father Abu Sa'id's death was driven out by Yusuf Tarkhan. Defeated by Yusuf Tarkhan he went to Sultan Husayn who imprisoned him at Tirah. Yusuf Tarkhan allying himself with Mirza Muhammad 'Umar s/o Mirza Jahangir s/o Timur attacked Garamsir and Qandahar where Amir Nizam al-Din Ahmad b. Tawakkal Barlas was ruling as a vassal of Mirza Abu Sa'id. He surrendered the fort to the prince (874/1469). Mirza Muhammad 'Umar finding Sultan Husayn busy fighting with Mirza Mahmud s/o Abu Sa'id tried to capture Qahistan but was defeated by Sultan Husayn. He again tried to capture Farah but was defeated and killed. Qandahar, after Muhammad 'Umar's death now came under the control of Sultan Husayn Ba'iqara.⁷

As chronicles refer to Kabul and Ghazni regions forming the dominions of Ulugh Beg, it seems that Qandahar, perhaps in view of the difficult terrain of all these regions, was kept as a separate charge.

In fact the whole region, with a difficult terrain, full of contumacious and warring tribes like the Hazaraks and the Nakudaris (also Takudari) and particularly Qandahar with its non-salubrious climate with yearly epidemics causing extensive haemorrhages was a difficult and challenging assignment. Nobody agreed to accept his posting there.⁸ However, it could serve as a suitable place for posting of difficult nobleman or chief when the rulers wanted to keep them away at a safe distance in an isolated position. One such noble man was Dhu al-Nun Arghun at Herat.

The Arghuns and their cousins, the Tarkhan chiefs, claiming descent from

The Uzbek chief, having his own score to settle with the descendants of Abū Sa'id Mirza who had allowed his former benefactor, Abū'l Khayr, Shaybani's grand father, to suffer at the hands of Yunus Khan, the Mongol Khan and Abū Sa'id's new ally, and driven by his own imperial ambitions, could not let this opportunity go.

Meanwhile the Timurid princes viz. Ma'sud, Baysunghar and Sultan 'Ali, the sons of Mahmud Mirza, and Babur s/o 'Umar Shaykh, oblivious to the lurking threat, thinking that occupation of Samarqand, the Timurid capital, would make them inherit the mantle of Timur and superiority over other claimants,³ continued to intrigue and fight for it. Some of them did not even think it wrong or dangerous to seek outside help. Zohra (Zahra ?) m/o Sultan 'Ali, an Uzbek lady, seeing her son losing support among the Samarqand nobles, approached Shaybani. She promised to help him capture Samarqand if the Uzbek chief agreed to marry her and bestow some dominion upon her son. The wily Uzbek chief accepted her conditions and secured control over Samarqand but did not fulfil the rest of the conditions. It was the lure of Samarqand which led Babur to make his abortive attempts to capture it thereby weakening his hold over Farghanah finally losing every thing.

In the beginning of the next century disorders engulfed the last remaining portions of Abū Sa'id's dominions, Herat and Kabul as well, due to the death of Ulugh Beg, (1501 A.D.) ruler of Kabul, and Sultan Husayn Ba'iqara (1505 A.D.), ruler of Herat. The latter facing the revolt of his eldest son, Badi' al-Zaman, could not take advantage of Ulugh Beg's death. As a result Kabul first came under the control of an upstart noble, Shiram Zakah and later fell to Muqim Arghun, s/o Dhu al-Nun Arghun, virtually an independent governor of Qandahar and vassal of Sultan Husayn Ba'iqara. In fact the civil war in the Ba'iqara dominion allowed Muqim to capture Kabul on his own initiative as the local nobles tired of Shiram Zakah's effrontery killed him and the city was without an established government. His father was supporting Badi' al-Zaman and got the news of his capture of Kabul while encamped on the Oxus.⁴ Muqim in order to strengthen his position and claim married a daughter of Ulugh

Nuṣrat nāmah-i-Tarkhān

Introductory

End of the fifteenth century and beginning of the sixteenth witnessed momentous changes in the region of Iran, Afghanistan and Central Asia whose reverberations were continued to be felt over a long time to come. The impulse was generated by the breakup of the Tīmūrid hegemony whose disintegration ushered in an era of instability caused by intense ceaseless internecine conflicts among the descendants of Tīmūr. The vacuum was filled in by the Uzbeks in Central Asia and the Ṣafawids in Iran while the remnants of the Tīmūrid dynasty, pressed mainly by the Uzbeks, moved southward into Afghanistan and finally into South Asia. Fortunately for them the Uzbeks were stopped by the Ṣafawids and they in turn were checked by the Ottomans. This triangular conflict did not allow either the Uzbeks or the Safawids to establish ascendancy over Afghanistan particularly its eastern part-- the Kabul - Qandahar axis -- where Bābur and the Arghūn chiefs of Qandahar jostled for supremacy.

Death of Abū Sa'īd Mirzā (1468-69) heralded the end of the Imperial Tīmūrid tradition. His vast empire was replaced by five smaller kingdoms viz. Samarqand, Bukhara, Kabul, Farghanah ruled by his sons and Herat under the Bā'iqaras. The first step in furthering the division and quarrels was taken by the restless and ambitious 'Umar Shaykh who quarreled with his own brother, Aḥmad Mirzā, and his brother-in-law Aḥmad Khān.¹ The last decade of the fifteenth century saw further disintegration induced by the deaths of 'Umar Shaykh Mirzā (1494), Aḥmad Mirzā (1494) and Maḥmūd Mirzā (1495) rulers of Farghanah, Samarqand and Bukhara respectively. In the resulting chaos, first an upstart, Khusrāw Shāh and later the Uzbeks under Shaybānī Khān gained strength at the cost of the quarreling Tīmūrids. In the words of Bābur:²

"The Uzbek sultans seeing the affairs of Samarqand and the Gates of the (Tīmūrid) Mirzās tottering to their fall went off in good time into the open country to Shaybānī".

sion to thank the authorities of the University of Karachi for providing the Institute of Central and West Asian Studies facilities for carrying out its research and publication undertakings. It is a pleasure to record our thanks to Senator Syed Husain Shah Rashdi for his unfailing support to the Institute of Central and West Asian Studies in all its activities.

The present work, being one of the more important of our publications, is dedicated to the blessed memory of the late Syed Hussamuddin Rashdi, as a token of the love and affection which the present generation of the members and scholars of the Institute bear to its founder.

Riazul Islam
Secretary
Institute of Central and
West Asian Studies

comparison in order to establish the most likely correct reading. The long years taken by Dr Khan in editing this work were more than justified. Dr. Ansar Zahid Khan deserves high praise for his scholarly labours, not only in establishing an accurate text of the work edited, but also in providing an excellent background of the subject in his erudite Introduction.

It was extremely fortuitous for the production of an accurate text so far as it was possible that Professor Dr Sajidullah Tafhimi accepted our request to go over the entire text. He gave generously of his time and attention in checking the verses as well as the prose of the text. As Dr Tafhimi undertook the task at my personal request I would like to thank him profusely for his erudite labours. For identical reasons I avail of the occasion to thank Dr Khurshidul Islam (formerly Professor, Department of Urdu, Aligarh Muslim University) who was instrumental in arranging and supervising the copying of certain portions of the Aligarh manuscript of the *Nusrat namah-i Tarkhan*.

It is a matter of pleasure to place on record our grateful thanks to the late Jam Sadiq Ali Sahib, Chief Minister of Sindh, for having provided a grant of Rs.1,25,000 as a subvention towards the printing and publication of the present work. Our grateful thanks are also due to Mr. Syed Sardar Ahmad, then Chief Secretary, Government of Sindh, and Mr. Karim Baksh Khalid for having arranged this grant.

It is also our pleasant duty to thank Lt. Gen. Moinuddin Hyder, then Governor of Sindh, who, in order to broaden the circle of its readership, gave a special grant of Rs.50,000/- for the purpose of translating the Persian text into Urdu. Now that printing of the book has been completed, its translation into Urdu will be taken in hand shortly. The Governor had indeed indicated that funds for its translation into Sindhi would also be made available when the Urdu translation has been completed. It is our earnest wish that its Sindhi translation is undertaken after the completion of the Urdu version. The valuable assistance rendered by Dr Nawaz Ali Shouq in matters connected with the publication of this book is warmly recorded. We also wish to avail of the occa-

Prefatory Note

The rediscovery of the NUSRAT NAMAHI TARKHAN, authored by Sayyid Mir Muhammad bin Bayazid Purani (died 1562-63), must be rated as a major event in the historiography of Pakistan and Central Asia. The most important contemporary source on the movement of the militant Tarkhan clan and the Arghuns from Afghanistan to Sindh in the first half of the sixteenth century, the work was authored by a person who belonged to a family well-known for learning and closely connected with the ruling Tarkhan family. It is, however, not clear as to how long the book was available to scholars and historians of the period. It seems that it did not take long for it to go out of circulation. That there is only one known manuscript of the work is in itself a sure indication that it never became widely known. More surprising, Mir Muhammad Ma'sum Bhakkari (author of the *Tarikh-i Sind*) who mentions several personages of the Purani family, never mentions the *Nusrat namah-i Tarkhan*, though he refers to its author.

The circumstances of the discovery of the *Nusrat namah-i Tarkhan* by the celebrated scholar, Professor Annemarie Schimmel, have already been detailed by the Editor. To the many debts that Pakistan owes her, this is no small addition.

Editing an old manuscript is never an easy task. In the case of the *Nusrat namah-i Tarkhan* the difficulties were manifold and unusual. The editor had only one manuscript to depend upon, and this too in a photocopy which in many places was far from clear. Part of the manuscript which was totally unreadable in the photocopy, was transcribed for us by some one at Aligarh. The text itself is full of errors: the original Aligarh copy was evidently scribed by a person of inadequate education. This aspect has, however, been fully covered by the Editor. Thus Dr Ansar Zahid Khan's editorial labours were complex and quite different from those of editing a normal manuscript, with a clear and generally correct copy as a base, along with other copies for checking and

CONTENTS

Prefatory Note	i
Introduction	1
Geographical Notes	438
Bibliography	494

NUSRAT NAMAH-i TARKHAN

Copyright
Institute of Central and West Asian Studies, Karachi
2000

134215

FIRST EDITION 2000

Price Rs.800.00
US\$ 50.00

ISBN: 969-8120-05-X

Published by the
Institute of Central and West Asian Studies
(University of Karachi)
Karachi
2000

Printed at
Karachi University Press, University of Karachi
Karachi-75270, Pakistan

MAHA-TARIKHAN

by **Muhammad bin Bayazid Purani**

Edited by

Ahsan Zahid Khan

**INSTITUTE OF ISLAMIC AND WEST ASIAN STUDIES
UNIVERSITY OF KARACHI
KARACHI**